

ПЕТРО ГРИЦАК

СПОГАНДИ
ДЖИСТУВАНКА
ПУБЛІЦИСТИКА

“Перемиська бібліотека”
Перемиського відділу
Об’єднання українців у Польщі

Том X

Петро Грицак
Спогади. Листування. Публіцистика

Перемишль – 2006

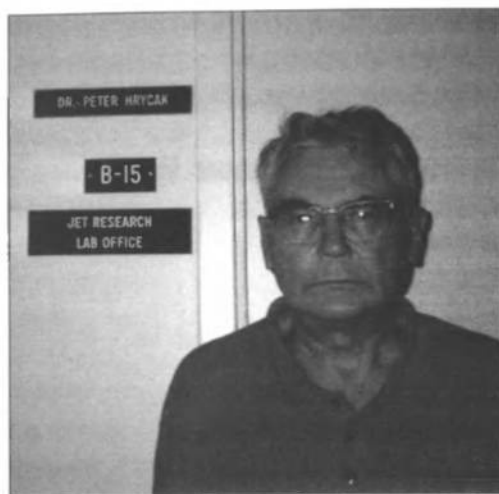

Проект обкладинки:
Андрій Кісь

Видавець:
Перемиський відділ ОУП

ISBN 83-914404-8-6

© П. Грицак, 2006

Peter Hrycak

Мій життєпис

Місця мого перебування:

Перемишль – 1923-1940 рр.

Переворськ – червень 1940- вересень 1940 р.

Відень – 1941-1945 рр. (підчас семестрів на студіях).

Ярослав – вересень 1940- січень 1944 рр. (підчас вакацій).

Тюбінген – квітень 1945- жовтень 1949 р.

Міннеаполіс, Міннесота – 15 жовтня 1949- 15 липня 1960 р.

Кренфорд, Нью Джерзі – від 18 липня 1960 р.

Перемишль

Я, Петро Грицак народився 8 липня 1923 року на Болоню, передмістю Перемишля, на вул. Костельна 5, в домі залізничника Совгана¹. Там мої родичі, др. Евген Грицак (нар. в Ператині у 1890 р.) і Людмила Грицак з дому Добржанська² (нар. в Угринові на Волині у 1890 р.) знайшли собі квартиру у січні 1923 р., бо була тоді в Перемишлі велика мешканева криза. Тоді тато, Евген Грицак одержав із 1 січня 1923 р. працю професора в державній гімназії із українською (тоді ще офіційально *руською*) мовою навчання. Урядовий титул *професор* тоді належав вибраним учителям середніх шкіл, ще із австрійських часів. Було це продовження праці Євгена Грицака ще із передвоєнних австрійських часів у роках 1912-1914. Мав брата Павла (нар. 25 червня 1925 р. в Перемишлі, пом. 2 квітня 1925 р. в Нью-Йорку) і сестру Галину, яка померла ще у 1921 р. в Дружкополі на Волині. Родина Совганів показалася дуже симпатичною, а пані Совганова (знана для мене попросту як “Совгановця”) навіть стала моєю хресною мамою. Пригадую її собі, спеціально із її останньої візити в нашій хаті (вересень 1933), коли вона вже приготувлялася до смерти від рака та принесла мені в подарунок канарка Кубуся. Совгани мали двох синів, старшого Івана та Славка, які якраз тоді кінчали перемиську українську гімназію. Іван згодом продовжував свої студії аж у Празі (вищі торговельні курси) але в між-часі як активіст УВО був арештований та засуджений у 1927 р. на два з половиною роки тюрми³. В’язничну кару відсиджував він, у тоді вже злої слави, тюрмі св. Хреста. Я не раз чув (як він пізніше приходив до нашого дому) від нього

¹ Родина Совган часами виступає в літературі як Солган.

² Оригінально Добрянська, почала на еміграції вживати *рж* замість *ря*, бо так почали себе звати члени родини, які залишилися в СРСР.

³ Див. “Свобода” 1927, ч. 97.

особисто свої оповідання про власні тюремні переживання. Пригадую собі також, що як приходили від нього листи із в'язниці, то в моїй присутності пані Совганова плакала, їх читаючи.

Після кількох літ перебування у Совганів, ми перенеслися до пані Світальської, якої муж був підстаршиною в польській армії. У 1926 році ми знова переселилися до більшого помешкання на Підзамчу, близько до центру міста Перемишля, в домі о. Дичка. Там, я почав ходити у віці 4-ох років до садочка зорганізованого при Українському Дівочому Інституті, відомій тоді українській середній школі. Це була українська приватна гімназія з інтернатом, славна на цілу Галичину, яка перед Першою світовою війною притягала дівчат навіть із Великої України (так як ми тоді звали українські землі під російським пануванням). Мушу сказати, що той садочок ведений у дуже оригінальний і успішний спосіб садівничкою Марійкою Підгарбій, мав рішачий вплив на перебіг цілого мого життя. Пані Підгарбій спеціально успішно вчила дітей чистоти та гігієни, і здібности працювати в гурті та гарно кооперувати з другими учасниками садочка. Так часом виходило, що деякі ініціативи пані Підгарбій не подобалися другим паням з Перемишля, бо була вона безперечно в авангарді думок, як виховувати малих дітей у садочках. Тому маю численні присмні спомини із того садочка, який здається потривав (на жаль) тільки один рік. Пригадую собі, як ми з мамою переходили ранком залізний міст через Сян, у тяжку зиму 1927/28, щоб дістатися на улюблені мною лекції в садочку. Бо в 1927 році ми перенеслися до кам'яниці товариства "Віри" на Засянні, віддаленої всього на один бльок від великого "Робітничого Дому". Це був колишній сиротинець. Там, пригадую собі, перший раз заведено в нашому помешканні (2 покої, з передпокоєм та кухнею) на партері, електрику прямого струму. Помешкання не мало водотягу. В тій кам'яниці мешкало більше українських професіоналів: коло нас на партері відомий суддя Колодій. На першому поверсі о. Мякий, катехит "Шашкевичівки", проф. Росткович, проф. Зубрицький (був також якийсь час послом до сойму), на другому поверсі проф. Коростіль. Жили в тій кам'яниці ще професори Ґрех та Ю. Яримкевич.

Пригадую собі безжурні літні вакації, які частинно ми переводили в Перемишлі, бо також виїжджали на Волинь, до родичів мами – Михайлини та Володимира Добрянських, або до Радехова до родичів тата – Михайла і Елеонори Грицаків. Пригадую собі спеціально, що бачив як люди-пливаки топилися в ріці Сяні, а ратункова буда (каретка скорої помочі, як ми її тоді звали) приїздила їх ратувати. Наша кам'яниця була над Сяном, тільки через вулицю від самої ріки. Хоч родичі це забороняли, я сам не раз пішов “нелегально” купатися в Сяні, як було гарячо. Не раз приїздили до нас старші учні лодкою, та возили нас вгору річки (лодку попихали тичкою). Я мав там товариша Ромка Коростія, який до нас приходив, та ми разом бавилися та рисували рисунки. Дуже мене тоді інтересувала як 5-ти літнього, штука писання, і я починав наслідувати тексти написані старшими учнями в гімназіяльних зошитах, які вони приносили до нашої хати свої шкільні задачі для коректи і видання оцінки, але це було безуспішне, бо ніхто не потрапив мною написаного відчитати.

Також у віці 5-ти років починав я сам вже мандрувати по околиці, головню вздовж вулиці паралельної до ріки Сяну. Пригадую собі, як приглядаючись з вулиці до вечірного концерту в городі гостинниці “Фрица”, я одного вечора заснув при залізному паркані із ґрат, що оточував той город, так що мама із служницею мусіли піти мене шукати, та вже сплячого принесли до дому. Пригадую собі також похорон якогось більшого українського військово-політичного діяча (Дутка?), десь у 1929 році, де я чув як старші говорили, що йому “зайшла моч за шкіру”. Літом 1928 року помер дід Володимир Добрянський після короткої хвороби (наріст у горлі), що почалася ще у квітні того року. Рік пізніше в містечку Дружкополі (сьогодні це Журавники), біля повітового містечка Горохова на Волині, вже ділено його майно, то моя мама Людмила дістала тоді, в недалекому селі Шкліню, 11 моргів поля. Літо 1929 р. це був також останній рік нашого їздження до Дружкополя на вакації.

Були це пам'ятні візити. Місце, де знаходився дім діда Володимира Добрянського, це було колишнім побоевищем, де фронт стояв у роках 1915-1917 майже два роки. Земля була ще тоді, як ми там

перебували, поорана тільки частинно засипаними окопами, всюди лежали залишки військового виряду та озброєння. Сам дім, де дід жив, був відбудований, бо попередній мурований дім на тому хуторі був розібраний на цеглу, якою (як казали) була вимощена підчас війни дорога із Дружкополя до недалекої залізничної станції Стоянова. Там теж у Стоянові була давня російсько-австрійська границя до 1914 року. У 1929 році, після довгих вакацій в Либохорі (село коло джерел ріки Сяну, недалеко від Сянок у Турчанщині), ми коротко затрималися ще в місті Турці над Стриєм, де жила наша тітка Стефця Шеремета, уроджена Грицак, та опісля ще в Радехові, у родичів Євгена Грицака. Потім ми (я, брат Павло і мама Людмила) поїхали вже останній раз, як показалося, до Дружкополя, для остаточного поладження маєткових справ нашої мами, а тато виїхав до гімназії в Перемишлі, як почався у вересні 1929 р. шкільний рік.

В Перемишлі, в між-часі тато Євген Гицак вже перенісся до модерної чи навіть люксової на ті часи кам'яниці Сабатів при вул. Тарнавського 7 (давніше це була вулиця Середня). Ми там прибули

Будинок Сабатів при вул. Тарнавського № 7

аж вечером 10 листопада. На станції в Перемишлі тоді прибирали льокомотиви для святкування тодішнього свята “11-го листопада”. Пригадую собі як вчора, що зараз при прибутті тато сказав мамі – в Америці розпочалася криза.

З того часу починається також моя шкільна наука в державній 7-ми класовій школі ім. М. Шашкевича з українською (тоді ще офіційно “руською”) мовою навчання. Перших три дні я не хотів був залишитися у школі сам, так що моя мама Людмила сиділа на кріслі перед таблицею із дозволу учительки, дуже здібної і приємної пані Татух. Моя формальна елементарна наука проходила дуже гарно, так що я за яких три тижні наздогнав решту школярів. За місяць навчився я цілком добре читати. Перша книжка, яку я сам прочитав цілу, була написана Ярославом Вільшенком, автором книжки “Пригоди Івася Крілика” з образками, а потім це була діточа версія “Лиса Микити” Івана Франка.

Якраз як кінчився 1929 рік, я захорував на кір та вітряну віспу, та перейшов ті дитячі недуги без комплікацій, саме підчас різдвяної перерви в науці. Тоді також почув я від тата про пригоди Одисея, які тато розповідав мені та молодшому братові із деталями. Пригадую собі, як я потім часом боявся вечером, щоб згадуваний у “Одисеї” великан з одним оком кикльоп Поліфем не прийшов до моєї кімнати, зрештою було мені цікаво і приємно прислухуватися до пригод і перипетій головного героя Одисея, того оповідання. Я потім дивувався, звідки мій тато мав тоді ще стільки часу й енергії, щоб нам про ті цікаві і скомпліковані пригоди читати з книжок, чи розповідати, та відповідати на наші численні запитання. Правдоподібно хотів тим збудити в нас любов до грецької історії та мови, бо сам був також кваліфікованим учителем грецької (класичної) мови, яку тоді вчили від 5-тої класи загальноосвітньої гімназії, перед відомою реформою середньої освіти в Польщі, яка ввійшла в силу 1933 року. В нашій хаті було видно багато книжок з грецької мови, та ілюстрованих збірників на тему класичної культури та історії. По другій стороні нашої кам'яниці, яка була наріжною, була вул. Монюшки, при якій лежала фабрика “Цикльоп”, відливарня заліза та фабрика машин,

як вона тоді вповні називалася. Через господарську кризу, яка також у Польщі запанувала, була вона у 30-их роках мало чинною, тільки назвою пригадувала ті славні пригоди Одисея, про які наш тато так гарно нам оповідав.

Коли прийшлося до повороту до школи після різдвяних вакацій, була зміна в особі учительки. Симпатична пані Татух в між-часі впала та зломила ногу чи руку, так що заступила її пані Софія Чехович, не менше симпатична та добра учителька. Так обставини зложилися, що п. Чехович була також моєю учителькою рисунків у 8-ій клясі 19401/41 у Ярославі. Дуже мені потім допомогло, що я мав щастя мати в першій клясі народної школи такі, дві добрі учительки!

В лютому 1930 року була зорганізована при існуючому в Перемишлі Учительському Семинарі педагогічна конференція, на яку мене наша школа вислала як свого роду репрезентанта її учнів. Пригадую собі, як я там усіх здивував тим, що у відповіді на якесь запитання почав досить поправно говорити по-польськи, яку то мову я вивчив цілком “зі слуху”. Щойно пізніше я переконався, що моє оточення очікувало від мене якнайменше, або взагалі не говорити по-польськи. Моя мама не раз принагідно говорила про мене: хлопчик не говорить по-польськи. Поза тим я зробив добре вражіння загального розвою хлопця, що мав тільки 6 літ, серед групи дітей, які були опитувані на тій конференції. Добрі учительки, які я мав, дуже мені допомогли надігнати ті два і пів місяці науки, які я пропустив, та стати дуже скоро вже цілком добрим школярем. Тут дуже мені придалися пісні, які ми вчилися у школі співати, так як “Гей там на горі Січ іде”, “А вже весна, а вже красна, із стріх вода капле...” та вже пізніше “О Україно, о люба ненько, Тобі вірненько присягнем...”.

Треба однак признати, що були тоді в Перемишлі елементи, які недолюблювали мого батька. Ось такий інцидент мав місце, ще як я був цілком маленький, та лежав у колисці під вікном; це сталося у помешканні на вул. Костельній. Якийсь колишній учень мого батька кинув у вікно важкий камінь, що на щастя тільки перелетів над колискою, мене не потурбувавши. Зі стяжки, якою був прив'язаний до каменя лист із погрозою, можна було потім ствердити, що це був вчинок незадоволеного колишнього учня Д-р. Євгена Грицака. Професори

в ті часи не раз бували строгими й вимагаючими, й це викликало не раз такі небажані реакції зі сторони підростаючої молоді, яка щойно пережила війну та з тим сполучені акти насилля й жорстокости.

Пізніше, вже як учень української державної гімназії, я мав не раз нагоду зустрінутися із певним ворожим відношенням до мене із сторони других учнів, головню через їх брак симпатії до мого батька Євгена Грицака. Закидали мені протекцію та свого роду упривілейоване трактування іншими професорами. Тому я собі постановив, уже як професор у ЗДА, завжди старатися добре трактувати своїх студентів, щоб ті не мали до мене жадних неоправданих жалів. Пізніші мої успішні вищі студії показали, що я таки був досить здібним учнем.

У 2-гій клясі, ми мали п. Колянковську, стару панну, дуже строго але добру учительку. Також у 2-гій клясі, ми почали вчитися польської мови як предмету. У 3-ій клясі була вже історія Польщі в польській мові, яку вчила п. Келер. Ми ще мали других польських учительок, Домбровську й Новосельську, але заховувалися вони скромно та не псували українського характеру школи. Господарем 6-ої кляси був поляк, п. Осада, який одначе респектував українську мову, й дуже гарно вчив нас аритметики. На вакації у 1930 р. ми виїхали до Риманова, здросвої місцевости, де зажили в поблизькому селі Дошні. Пригадую собі, як нам там тато почав читати книжку “У героїв техніки” (автор А. Бонд?) про побудову підземки в Нью Йорку, тунелів під Гадсоном та інших технічних споруд в Америці. Були це книжки перекладені з англійської на українську мову, під час тоді триваючої “українізації” в СРСР; дуже тоді для мене цікаві. Другу таку подібну книжку із тих часів собі пригадую, “У віки крилаті”, зв’язану із індустріялізацією СРСР; в той час такі книжки (які рахувалися перекладами із світової літератури на українську мову), друкувалися на Україні, та були також масово поширювані в Галичині. Мушу признати, що прислухування до прочитаного моїм батьком – та пізніше самостійне читання тих книжок, пізніше мені дещо придалося, як я вже сам став інженером та замешкав недалеко (15 миль) від Нью Йорку, в містечку Кренфордї у 1960 р.

Пригадую собі з розмов старших й читання часопису “Діло”, що як прийшов Гітлер до влади, то в Польщі почато готуватися до можливої нової війни. Акцію провадила організація LOPP (Ліга Оборони Протилетунської і Протигазової). Акція полягала на численних дискусіях, організації затемнення та наліплювання пасків паперу на вікнах, щоб ті так легко не потріскали від бомбардувальних вибухів. Так само говорено про побудову масових протигазових схронів. Дискусія була в дечому подібна до тої, що недавно заіснувала в Америці відносно оборони від світового тероризму. Тоді одначе на загал вірено, що отруйні гази будуть напевне вжиті в наступній війні, й Польща хотіла публіку до того приготувати.

Другою організацією, де поляки гуртували школярів, була LMK (Ліга Морська і Кольоніяльна), де поляки закликали молодь до участі в розвою торговельної флотії, та вимагали приділення кольонії для Польщі із колишніх німецьких. Взагалі, видно було навіть для підростаючого учня 4-ої кляси, що Польща старалася вести в тих роках великодержавну політику, яка в своїх основах сягала навіть до елементарних учнів, одним із яких був я тоді. Їм впокувано ідеї про величність подій польської історії (Польща сягала колись “від можа до можа”), теперішню могутність польської держави і славу польського війська. Тому, що ми жили саме в Перемишлі (славній колишній твердині, яка могла рівнятися із Верденом у Франції, чи Антверпеном у Бельгії) й бачили щодня ті руїни, дуже тяжко було собі уявити, що Польща в тих умовинах могла би щось корисного для себе, в тодішній міжнародній політиці, осягнути.

У вересні 1935 р. я перейшов до середньої школи – Державної Гімназії із (офіційно) руською Мовою Навчання в Перемишлі, де став учнем кляси Іб. Тут зараз почалася наука німецької мови, а від другого півріччя латини, як також технічних рисунків та елементарної технології обробки дерева, шкла та металів. Не передчував ніколи, що мені того роду вишколення (3 год. на тиждень) з лабораторією зможе колись гарно придатися пізніше, вже в Америці.

Наука виходила нормально. З виїмком вакацій у 1932 році, які ми провели в Лукавиці, селі положеному над Сяном коло Ліська, ми почали виїздити до Сушиці Рикової. Було це мале село над

рікою Дністром, недалеко від Старого Самбора, яке належало до станції Тершів-Спас. У 1937 р. я пішов на три-тижневий табір “На Соколі”, над річкою Лімницею, коло Підлютого, вже як юнак, підчас коли брат Павло як новак був в чотири-тижневому новацькому таборі “На Остодорі” у Підлютому. Ці табори були організовані Комісією Виховних Осель і Мандрівок Молоді (КВОММ), що була основана як неофіційна наслідниця розв’язаного поляками у 1930 р. “Пласту”, та яка діяла як легальна організація, яку польська влада респектувала до самого кінця. Відбув ще один такий табір (під шатрами) у Лаврові у 1938 році, бо “Сокол” тоді вже був польським урядом заборонений, як такий, що лежав у новоствореній прикордонній зоні. У 1939 р. мав бути учасником мандрівного табору у Брустурах, який не відбувся, бо місце, де мав бути табір в останньому моменті захопили поляки. Замість того став учасником ще одного табору під шатрами в Космачі, де був також провідником гуртка. В тих таборах навчився добре ходити далеко по горах пішки, з наплечником. Перший раз я пішов на самостійну дальшу прогульку по горах із товаришем Б. Околотом, після скінчення табору в Лаврові, до залізничної станції в Добромилі (яких 40 км.).

Із тих часів також пригадую собі 1930 рік, як рік “пацифікації”, коли почалися масові арешти українців та наїзди польського війська на українські села в Галичині, як реакція (?) на “палення скирт” молодими українськими активістами із УВО-ОУН. Тоді я одного разу побачив, як польські поліцаї вели по вулицях міста Перемишля наших закованих селян на довгих ланцюгах “як худобу”. Як я запитав вдома, що це таке було, то почув що це була власне типова картина пацифікації, у її відношенню до українського населення Перемищини й міста Перемишля. Тоді також заборонено Пласт та ліквідовано деякі українські державні гімназії та інші школи, м. ін. велику українську державну гімназію в Тернополі, де вчився та здавав матуру мій тато. До сьогодні не відомо, чи “пацифікація” була тільки реакцією на активність українців, чи радше хитро продуманою провокацією зі сторони поляків, щоб могли знищити матеріальні й культурні надбання українців, після воєнних страт і господарського чи суспільного відродження пово-

енного десятиріччя. Говорено тоді, що велика державна гімназія з українською мовою навчання в Перемишлі була на черзі до замкнення, але спритна політика тодішнього директора С. Шаха тому перешкодила. Взагалі, 1930-ий рік мав дуже поважний негативний вплив на дальший перебіг життя українців у Перемишлі. Відношення між українцями та поляками, яке почало дещо поправлятися при кінці 20-их років, сильно погіршилося, головню через “пацифікацію”, а світова економічна криза тоді якраз була до Польщі докотилася. Так до політичного заострення ситуації, долучилися проблеми чисто економічного характеру, які разом робили щоденну егзистенцію всім скрайно неприємною. Населення (навіть поляки), ставали владою незадоволеними, зросло безробіття. До того, українські гімназії поліквідовано, українські господарські інституції, пошкоджено, “Пласт”, розвязано. Ту ситуацію може характеризує популярна (тоді) пісенька *Юж такі естем зімни дрань*, що недавно навіть згадав “Нови Дзєннік”, газета, що виходить у Нью Йорку. Говорено, що сам Й. Пілсудський тоді мав казати *ні стето, ні з оверо, пишишла Польска на первшего*.

Заохочений до фізичної культури перебуванням “На Соколі”, я почав від січня 1938 р. (як тоді рекомендовано учасникам табору) вправляти індивідуальну гімнастику системою Мілера. Мій фізичний стан почав у загальному поправлятися. В Космачі ми ходили рутиново 50 км у день, а навіть потрапили раз зробити близько до 200 км за три дні. Вміння далеко ходити з обтяженням залишилося мені на все, як корисна здібність на пізніше. Але літні дні перед початком війни у 1939 р. я проводив, як частину вакацій, інтенсивним їздженням на ровері, який я був дістав у половині березня. Все почалося від першої дальшої прогульки з товаришами до Студзян коло Переворська, щоб відвідати знайомі родини Головатих та Дідичів, які там проживали. До певного степеня, мій ровер почав сповняти для родини функцію особистого “авта” у примітивних обставинах тодішнього нашого проживання у Польщі.

Той ровер поляки сконфіскували зараз як почалася війна. Пригадую собі, що не раз я проїжджав тоді ровером до 130 км протягом одного дня, в літі 1939 р., з течкою на поперечці та малим

багажником ззаду. Було це можливим, бо всі більші дороги мали в тих часах стежку з боку, для проходу пішоходів, та якими могли користуватися роверисти.

Згадуючи ті передвоєнні часи ще хочу додати, що крім гімназійного навчання, я мав також добру нагоду бувати на відчитих усяких відомих українських активістів і фахівців із різних, тоді актуальних справ. Вони були організовані гімназією, як також місцевою клітиною Наукового Товариства ім. Петра Могили. Там можна було зустрітися із деякими репрезентантами тодішнього українства. Назву кілька, із якими я мав нагоду зустрітися особисто. 1. Відома артистка-малярка Олена Кульчицька навчала мене рисунків в гімназії, тоді обов'язкового предмету (замість співу). 2. Харитон Лебідь-Юрчик, колишній міністр фінансів УНР та за Польщі високий банковий урядовець (був підписаний на банкнотах) за гетьмана. Робив враження дуже інтелігентної людини, із відкритим поглядом на світ. 3. Іван Огієнко, український відомий мовознавець, міністр УНР, пізніший митрополит. Високо інтелігентна людина, але дещо нетерпелива (підчас дискусії) супроти людей із якими не погоджувався. 4. Антін

Людмила Грицак, пані Т. Загайкевич, пані Лебідь-Юрчик, дружина Харитона. Перемисьль 1930 р.

Княжинський і 5. Петро Ісаїв – вміли цікаво вести конверсацію. Із вийком Олени Кульчицької, всі вони були гостями у нашому домі, тому що Євген Грицак був активним як секретар Т-ва ім. Петра Могили, та запрошував прелеґентів на доповіді в перемиському Народному Домі.

Серед визначніших осіб, яких я зустрічав у нашому домі майже завжди на свята бував у нас запрошений Петро Шкурат, емігрант із великої України, відомий місцевий український активіст, що між іншим провадив “Український Базар”, а потім був управителем “Книгарні НТШ” в Перемишлі.

В тих часах я бував головно на шкільних імпрезах, де були присутні, чи часом активно виступали, відомі тоді поети, як Василь Пачовський чи Петро Карманський, які тоді не раз перебували в Перемишлі. На св. вечір ми (від гімназії) ходили колядувати відомій поетесі Уляні Кравченко, що мешкала на Підзамчу (1920-1947 рр.), передмістю Перемишля. Два рази я мав нагоду бути висланим від школи ім. Шашкевича (популярно званою як “Шашкевичівка”) з нагоди іменин та інших урочистостей до єп. Коциловського. Тут хотів би додати заввагу, що єп. Коциловський дуже репрезентативно виглядав, із добре плеканою білою бородою. Його сам тільки зовнішній вигляд робив дуже гарне, незабутнє вражіння. Часто приходили до нас у всяких шкільних справах учні мого батька Євгена Грицака, який старався як педагог наскільки міг, та своїми фаховими порадами (для тих, що любили писати вірші, наприклад) допомогти їм з їхніми проблемами.

Ми мешкали в дуже гарній кам’яниці місцевих (на ті часи) великих богачів, казали через нафту, пані Сабатової. Пані Сабатова, дуже енергична та вимовна особа, спіритистка, була сестрою відомого військового і суспільного діяча, полк. Романа Дашкевича, а професор Сабат був місцевим суспільно-політичним діячем, головно серед українських робітників. Мої обсервації тих осіб та певні контакти із вище вчисленими персонами, робили на мене велике вражіння. Передусім виглядали вони на багато стійкіших і розумніших людей, як ті особи-персони які репрезентували українські справи на еміґрації (чи як тепер кажуть – у діяспорі) в Європі та в

Америці, із якими я мав певні контакти та нагоду на особисті зустрічі.

Тут мушу зробити виїмок для проф. Олександра А. Грановського, який показався одним із небагатьох із української старшої еміграції здібний дістати вищу освіту в Америці та успішно – довгі роки репрезентувати українську справу у ЗДА. Мені дораджував продовжувати мої студії в Америці, від нашої першої зустрічі 15 жовтня 1949 р. у Сент Полі (St. Paul), Міннесота. Не треба забувати, що публична думка у 30-их роках була досить індиферентна, як не цілком ворожа до української справи. Це вимагало багато труду та особистої відваги, щоб отверто і систематично виступати в обороні доброго імені української справи в Америці.

На еміграції я мав ще нагоду мати безпосередні контакти із деякими видатними особами, які зробили на мене дуже гарне враження. Так у жовтні 1947 р. я провів у Тюбінгені добру частину дня із відомим поетом і письменником Освальдом Бурггардтом (Юрієм Кленом), який був приїхав у якійсь справі до міста Тюбінгену і я його проводив по місті. Із короткої нашої розмови було видно що був це винятково інтелігентний, високо освічений чоловік. Так зложилося, що несподівано помер всього кілька тижнів після нашої розмови. На весну 1967 р. мав я нагоду привезти своїм автом із “Союзівки” відомого нашого поета Е. Маланюка; по дорозі ми мали дуже цікаву конвєрзацію. Також, досить незабаром після нашої зустрічі наш поет Маланюк помер! Контакти із другими активістами, як доктори М. Данилюк, Т. Лапичак, С. Ворох переконали мене про велику впертість та охоту тих людей, але також певний брак реального образу даної ситуації.

Вертаючись до моїх контактів у Перемишлі, то мав я ще цікаві дискусії із проф. української мови Богданом Загайкевичем, братом відомого українського політика Володимира Загайкевича, що був послом до австрійського парламенту і до польського сойму, де навіть був свого часу віце-маршалком. Проф. Богдан Загайкевич був дуже активним у місцевих мистецьких та виховних і політичних справах, та приятелем нашої родини; його діти Орест і Володимир були моїми товаришами від найранішої молодости, а їх

сестра Галя не раз мені здавалася рідною старшою сестрою. В тих часах, у роках 1930-1934 я мав із ними контакт “по школі” майже кожного дня.

Десь від середини 1938 р. почалася відчувати нова тактика польського уряду проти українців у Перемишлі, правдоподібно (як казали старші громадяни), щоб евентуально закрити славну перемиську гімназію, так як вже це зробили поляки 8 років тому із українською гімназією в Тернополі в наслідок паціфікації. Безпосередньо одначе сталося це може тому, що два командуючі в Перемишлі генерали Борута Спехович та Сцеволя Вечоркевич займалися більше політикою (так, як вони це на свій спосіб розуміли) як військовими справами X-го корпусу польської армії⁴, який мав свій осідок у Перемишлі, колишній великій твердині світової слави. Перемишль в між-часі також став свого роду “центром-осідком” нової польської шовіністичної політики, характеристичної для 30-их років. Тут був осідок “Звйонзку Шляхти Загородевей”, товариства зорганізованого, щоб перевиховувати молодь у польському патріотичному дусі, що походила із розповсюджених на Підкарпаттю та решті Галичини українців ходячкових шляхтичів. Це щось таке, як вже колись діялося у старій Речіпосполитій перед XVIII ст. Наприклад, на Старосамбірщині були цілі села (як Сушиця Рикова, Бусовиська чи Лужок), де властиво кожний господар числився шляхтичем за якісь воєнні заслуги. На то часто мали вони офіційальні документи – “макогони” (від їх зовнішнього вигляду, так називаних). Тут в Перемишлі також був центр будування костеликів (“косцюлків”) по українських селах, щоб перетягати людей на римо-католицизм, разом із ксьондзом-активістом Мйодонським.

Як прийшла вкінці правдива війна, то показалося, що не було в Перемишлі навіть одної справжньої проти-летунської гармати. Я особисто перевірів, що гарматка, стріли якої ми чули підчас німецьких повітряних налетів, була звичайною полевою гарматою калібру десь 75 мм, поставлена на дерев'яному підвищенні, для більше вертикального стріляння.

---

⁴ Яка, офіційально у силі 250.000 чоловіків, складалася із десяти корпусів.

Дещо раніше, як почалася бути актуальною Закарпатська Україна, то говорено, що саме в Перемишлі був центр, що висилав на Закарпатську Україну т.зв. диверсантів, почавши вже від жовтня 1938 р., щоб порушувати на Закарпатській Україні правопорядок. та в той спосіб показати перед цілим світом мниму українську безпорадність і примітивність, що зрештою було улюбленим “коником” поляків. Активність диверсантів можна було розпізнати по численних клецидрах, що тоді почали появлятися на вулицях Перемишля, на будинках, де жили (як люди казали) “упавші” на Закарпатській Україні польські офіцери.

Зрештою, почавши від жовтня 1938 року політична ситуація у Східній і Центральній Європі щораз більше загострювалася. Давши полякам Тешін при поділі Чехословаччини, німці почали натискати на поляків, щоб ті пішли на якесь більше для них корисне рішення у справі Данцігу, який був тоді міжнародним вільним містом. Дискусія у справі статусу міста Данцігу велася із змінним для Польщі щастям, аж дійшло після заключення договору про ненапад із СРСР, до отвертого нападу Німеччини на Польшу 1 вересня 1939 р. Розуміється, німці твердили, що це власне на Німеччину напали поляки. Агресивна полеміка поляків із німцями, яка тоді заіснувала (квітень-серпень 1939 р.), дозволяла думати, що може навіть дійсно так було: поляки напали, в почуванні власної безкарності, через відому польську апархію і меґальоманію викликану шовіністичними елементами в боротьбі за владу в державі, які мали місце від самого початку існування “Другої Речіпосполитої”. Як писали міжнародні газети, багато людей тоді повірило, що в Німеччині дійсно панує велика біда, населення недоїдає, опозиція до Гітлера є дуже сильна, та на випадок війни існує можливість антидержавної революції. Так тоді принаймні думав п. Ліпскі, тодішній амбасадор Польщі в Берліні⁵. Зрештою, польські газети дуже широко описували, в досить перебільшений спосіб, мними проблеми побутового характеру в Німеччині у 1939 р.

⁵ A. Read, D. Fisher: *The Deadly Embrace*. W.W. Norton & Co. N.Y.- London 1988. Ст. 312.

Підтримувані урядовою пропагандою поляки думали, як нація, що вони були дійсно сильні, внутрішньо об'єднані, готові, по-польськи: “сильні, зварці, готові”. Панувало тоді серед них переконання, як війна почалася, що за два-три тижні будуть уже в Берліні⁶. Однак, як війна почала обертатися від самого початку у велику програму поляків, вони дуже посумніли. Багато з них почало з розпуки вірити, що головні винні були за програму самі власне меншини (1/3 населення тодішньої Польщі), а головні українці. В Перемишлі однак тоді запанували, на диво, якісь “холодні голови”, й не було видно якихось спеціально антиукраїнських посягань, як це мало місце в інших містах, як наприклад у Львові. Навіть собі пригадую, що появились тоді відозви до населення про збереження рівноваги духа і публичного спокою в воєнних часах, у двох мовах, перший раз що я таке щось бачив, всюди розліплені по місті. Хоч офіційально у трьох воєвідствах Східної Галичини (Львівське, Станіславівське й Тернопільське) “руська мова” була другою офіційальною мовою, у практиці українська мова не була жвава для жадних офіційальних оголошень, до того часу.

Вже 15 вересня німці зайняли Перемишль, а два дні пізніше більшовики перейшли східну границю Польщі (Збруч), та 27 вересня прийшли до Перемишля. Для нашої родини прихід більшовиків був великим потрясенням, бо тато Євген Грицак був загально знаний із того, що був видав свого часу дві брошури про свій побут під більшовиками у роках 1919-1922, під назвами “Під червоною владою”, та “Радянська школа”, які на загальне не були прихильними до тодішньої, як її спочатку звали “червоної влади” на Україні. Пригадую ще собі, що як ми тільки чекали на отворення шкільного року на подвір'ю нашої гімназії, зараз появилася кілька осібників, що питалися за проф. Грицаком. Тому тато зразу подався на еміграцію за Сян, який став спочатку тільки демаркаційною лінією а потім уже правдивою границею із окупованою німцями Польщею, які вневдві презвали ту територію Генеральним Губернаторством. Генеральне Губернаторство було частиною окупованої

---

⁶ „Nowy Dziennik” 2-га часть, 2 вересня 1993.

території, яку німці не анексували до Більшої Німеччини (Grossdeutschland) безпосередньо. Сян перетинав Перемишль так, що близько $\frac{1}{4}$ міста залишилася на північному, німецькому боці Сяну, а $\frac{3}{4}$ на большевицькому, полудневому, де ми жили.

Ми залишилися на нашому старому помешканні в Перемишлі, бо мама мала надію стати за своїм фахом учителькою української мови. Ми були в очікуванні дальших подій, бо війна, всі знали, щойно розпочалася, а справи ще може якось більше для нас корисно уложаться, як це виглядало тоді на початку війни. Ми (то значить я і брат Павло), опинилися учнями: я 9-го “класу”, а Павло 7-го “класу” 10-літки ім. Й. В. Сталіна, яку скомбіновано із української державної гімназії та з поблизу лежачої школи ім. М. Шашкевича (“Шашкевичівки”). Її директор п. Зубрей, тепер шкільний інспектор, приділив маму вчителькою української мови до колишньої жидівської гімназії, тільки два бльоки від місця, де ми мешкали. У школі спочатку не було більших змін, тільки не було більше латини і релігії та польської мови, за те у січні 1940 р. введено навчання російської мови, як предмету.

В між-часі, нас післали 30 листопада протестувати “проти фінської воєнщини” (Фінляндія не хотіла погодитися на пересування кордону із СРСР далше від Ленінґраду та передачу міста Виборґа), а на другий день ми довідалися, що Червона Армія вже перейшла кордон та зайняла пограничну місцевість Теріюкі. Там також зараз проголошено нову союзну радянську республіку, яку з’єднано із советською Карелією (як нам говорено офіційально). Але справи не йшли як найкраще для большевиків. Були “потерія”, як казала жінка ком. Куценка, яка тепер замешкала у зареквірованому від нас покої. Всі сподівалися, що большевики може таки програють. А тут нова несподіванка: 10 лютого, після усяких арештів колишніх польських офіцерів, поліцистів та державних урядовців, почалися вивози на більшу скалю. Вивожено польських осадників, урядовців а також певну кількість українців, як наприклад таких, що закупили землю заробивши гроші в Америці. Так пішов один із моїх шкільних товаришів Мороз, можливо зрештою, що його чіпилися, бо

недавно сказав щось критичного про нову владу в присутності одного активіста (яких кілька відразу знайшлося серед моїх шкільних товаришів).

Ці події, як також досить важкі побутові обставини, що тоді запанували, переконали нас, що найкраще було би податися якнайскорше на другу сторону Сяну (як тоді говорено), як уже багато людей, ми знали, зробило. Після двох невдач, нам тільки вдалося перейти легально границю десь 28 травня 1940 р. Це сталося так: треба було тільки перейти пішки через великий залізничний міст на Сяні у Перемишлі. Другий міст для дорожнього руху був зірваний поляками у вересні підчас битви з німцями, та у тому часі ще не був відбудований.

Переворськ

По переході ми поселилися в недалекому (50 км) місті Переворську, де тато в між-часі дістав бюрову посаду в місцевій великій цукроварні, збудованій ще за австрійських часів.

Цукроварня була основно зруйнована бомбами у 1939 р. Пізніше, проти думок деяких фахівців, цукроварню було успішно відбудовано під проводом енергічного українського інженера Скрипченка. Він тоді дав там пристановище утікачам від большевиків, як бюровим урядовцям чи робітникам, українським емігрантам, які опинилися без середників до життя в зруйнованому війною краю.

*Павло, Людмила, Євген та
Петро Грицаки. Переворськ,
літо 1940 р.*

Тут, у Переворську, я мав свою першу платну посаду, на цукроварні, як вартівник-охоронець (без зброї, крім характеристичного пожежного топірця), протягом липня-серпня 1940 р. Приходилося працювати чотири години вдень, та чотири години вночі, протягом одної доби.

Ярослав

В між-часі відкрилася в недалекому Ярославі українська державна 8-ми класова гімназія, де тато дістав посаду професора, й ми переселилися до Ярослава у вересні, де я став учнем 8-ої класи, а брат Павло – 6-ої. Замешкали ми у кам'яниці “Альфа-Ляваль”, бо таке було на будинку видне велику оголошення, зараз коло головного двірця.

Будинок в Ярославі при вул. Словацького, в якому жила родина Грицаків

В тому часі я почав серйозно студіювати німецьку мову та скоро здобув вмiсть читати німецькі щоденні газети без словника. У березні 1941 р. я прочитав майже без словника книжку відомого автора Готфріда Келлера “Romeo und Julia auf dem Dorfe”, хоч вже раніше був прочитав популярну та простішу до зрозуміння книжку відомого тоді капітана підводного човна G. Prien'a, “Der Weg nach Scapa Flow”, де він спритно дістався до засекреченого англійського порту та стопедував воєнні кораблі, що там стояли. На весну 1941 р. вже було видно, що війна з большевиками неминуча, спеціально в Ярославі, місті над Сяном, тодішньою границею. З початком червня 1941 р. я здав матуру й відкрилася мені дорога до вищих студій в Німеччині, бо інших можливостей тоді не було; в Генеральному Губернаторстві вищі школи були закриті. Під претекстом, що поляки довгі роки не дозволяли українцям студіювати на вищих школах (був відомий “нумерус клявзус” для українців), німці у 1940 р. дозволили українцям із Генерального Губернаторства студіювати на вищих студіях в самому Райху. Це була правдоподiбно одинока догiдність у роках 1940-1942, яку мали українці в Генеральному Губернаторстві, а якої не мали тоді поляки, і це поляків дуже іритувало. До українців не застосовувано також (початково) збірної відповідальности.

Спеціально пригадую собі день 21 червня 1941 р., напередодні війни. Було на вулицях міста Ярослава та в околицях повно війська. Я бачив у кiні, як викликували підчас нормального сеансу поодиноких вояків до своїх віддiлів, чого перед тим ніколи не бувало. Я ходив по місті із товаришем Богонюком; ми говорили про грядучі події і видно було, що щось великого має зараз статися. Тому наша родина з огляду на такий напружений час, перенеслася на кілька днів ближче до центру міста. Наше помешкання в кам'яниці “Альфа-Ляваль” було близько головного двірця, та менше як яких півтора кілометра від границі, де здавалося, кожної хвилини могли розпочатися воєнні дії. Ми знайшли притулок у родини мого товариша Е. Петрівського, з яким ми разом ходили до 8-ої кляси. Він потім студіював у Відні, Бресляві та Тюбінгені. Останньо був бібліотекарем у Кольорадському Університеті, у м. Боулдері.

І дійсно, десь коло години 3:30 чи 4:00 ранком 22 червня 1941 р. почувся від сторони границі великий гук, ознака, що ця тижнями очікувана війна, вже розпочалася. Дві години пізніше, вже бачили ми першого полоненого “більшевика”. Німецьке військо їхало потім через Ярослав у сторону Краківця та Львова яких три дні. Пограничний опір скоро зломано, а мости на ріці Сяні були захоплені неушкодженими. Тільки одна уфортифікована цегельня, зараз по другій стороні Сяну, ще боронилася кілька днів. При тому було видно, що німецька армія була тільки частинно моторизована, бо багато артилерії ще тягнули коні, як також обози уживали коней як тягової сили. Славний німецький (тих часів) генерал Gerd. Rundstedt, тодішній командувач центрального відтинку Східного фронту, в той час зайняв свою головну квартиру, як я випадково довідався, цілком близько – коло Ярослава. Військові операції тоді розвивалися для німців дуже успішно, так як виглядало, бо на нашому відтинку вже за тиждень німці дійшли до Львова. В недалекому (35 км від Ярослава) Перемишлі, большевики ще трималися майже цілий тиждень, під командою А. А. Власова. Це був пізніше широко відомий, контрверсійний політичний генерал, що будучи в німецькому полоні, при кінці війни виступив проти Сталіна (1943-1944).

Німецька армія на сході на початку мала около одного мільйона коней. Пізніше оказалось, що ті коні на загал не витримували тяжких умовин на сході Європи, а спеціально низьких температур, що доходили до -40°C . Не видержували тих низьких температур також паровози (зокрема ті одержані із Франції), як також заіснувала непередбачена неможливість застартувати мотори авт і танків. Все це, як також жертви в людях від великого морозу, які не мали у великій мірі відповідних зимових уніформів – через якийсь дивний брак відповідного плянування – спричинилося до початкових невдач німців на Сході у роках 1941/42, та спиноло назавжди, як здавалося, непереможну офенсиву. Виглядало, що німці сподівалися скінчити пляново всі більші свої операції на Сході заки вдарять великі морози, але так не сталося, бо Червона Армія, після великих страт у перших трьох місяцях війни, не була цілком розбита. Прихід великих морозів, до чого Червона Армія була відносно добре підготовлена,

як також численних дивізій із Далекого Сходу (бо большевики вже тоді були добре переконалися, що Японія не думає на них вдари-ти), цілком змінили рівновагу сил. “Блискавична війна” (Blitzkrieg) на яку власне німці були приготовані, змінилася на цілком іншо-го роду позиційну війну, яку почавши від невдачі під Москвою у грудні 1941 р., німці мусіли вкінці програти. Але це все лежало тоді, у червні 1941 р., ще в далекому майбутньому.

В приміщенню української бурси в Ярославі, недалеко від дому, де ми переночували ніч з 21 на 22 червня 1941 р., яка стояла пусто-ю, бо це був час шкільних ваканцій, перебувало тоді яких 20-30 молодих людей, які, так виглядало, заховувалися якось таємничо. Виглядали вони на сільськогосподарських робітників чи ремісни-ків, які поверталися до дому з Німеччини. Всі зараз після 22 черв-ня подалися на Схід. Говорено, що це був т.зв. “штаб Бандери”. Так треба було здогадуватися, бо ті молодці нічого про себе не го-ворили. Вище згаданий мій шкільний знайомий Богонюк, пішов тоді також на Схід, до Винник коло Львова, де проживала його мама (батько був на еміграції). Потім чутки ходили, що Богонюка у серпні вбито. Правдоподібно, це могло статися тому, що він міг

Людмила, Петро, Євген та Павло Грицаки. Ярослав, літо 1942 р.

для своїх знайомих у Винниках подавати інформації про еміграцію та про контрверсійне проголошення незалежності 30 червня 1941 р. “під проводом Бандери”, думки, які напевно не подобалися тоді певному домінуючому українському політичному середовищу. Був це високо інтелігентний, веселий український хлопець, який мав тоді не більше 18 років, який якраз скінчив 7-му класу.

В той час, серед абітурентів української державної гімназії панували різні думки, що їм властиво тепер належить робити. Деякі подалися на Схід як активісти (як члени Куреня молоді). В гімназії хлопці були під впливом т.зв. “мельниківців” (чи теж мали певні симпатії до них). Але так склалося, що наш безпосередній виховник, в критичний час саме перейшов до “бандерівців”, як в той час називали ті два політичні середовища, що тоді почали на добре змагатися за привілей – хто стане у проводі українців у цей, як видавалося, критичний час. Політичні партії були розв’язані.

Характеристичне є, що я сам особисто почав тоді вважати, що існуючі розбіжності в українській політичній думці після формального розв’язання політичних партій, могли бути спричинені большевицькою, чи може якоюсь іншою провокацією. Моє найближче оточення, кому я виявив свої сентименти та застереження, однак рішуче заперечувало таку можливість. Уважали натомість великою хибою української молоді сам факт, що їх як політичних активістів ніхто не хотів серйозно слухати! Тепер, спеціально після публікації споминів Судоплатова (убивника полк. Коновальця у травні 1938 р.), виглядає досить ясним, що того роду агенти-провокатори могли дійсно дати почин до таких сентиментів і діяльності в ОУН за кордоном. Не раз досить скандальне zachovannya деяких тодішніх активістів, головно прихильників одної групи, давало також багато до думання. Наш колишній “виховник” з Куреня молоді мав навіть дискусії із другими своїми вихованками “по дорозі” до Львова, рекомендуючи їм свою нову політичну приналежність. Один із них, на прізвище Бардахівський, послухав. Дійшов аж до Криму із похідними групами, що їх тоді оба середовища масово висилали на Україну, та був десь там зліквідований німцями, як німецька політика супроти українців скристалізувалася

у формі жорсткого терору супроти всього українського. Наставлення німців до українців спочатку у 1941 р. як починалася війна не було ясне. Доказом цього є початковий брак якоїсь більшої реакції на проголошення незалежності 30 червня 1941. Із нашої восьмої класи, у червні 1941 р. делеговано п'ятьох абітурієнтів до німецької армії як перекладачів, які потім повернулися, за виїмком двох – Б. Зелеза і А. Макуха, які десь при кінці війни пропали.

Я рішив тоді використати вільний час для прогулянок по прикордонному терені, між Ярославом і Перемишлем, очікуючи відкриття табору для юнаків, як було заплановано Українським Центральним Комітетом. Табор мав відбутися у Криниці 6 серпня. Я мав надію, будучи вже по maturі, використати вільний час (так мені здавалося), щоб провести його так, як я мав змогу це робити у роках 1937-1939, беручи участь в таборах КВОММ-у. У 1939 р. в Космачі я був уже навіть провідником гуртка, який між іншим, зайняв перше місце в загальному точкуванні.

Зараз у перших днях війни, як я був на прогульці коло містечка Порохника недалеко від Ярослава (10 км на північний схід від Перемишля), зустрів якогось худого чоловіка в польській військової уніформі. Він сказав мені, що недавно він ішов із колоною воєнно-полонених поляків, які були евакуовані із табору в Перемишлі в напрямі Львова, де дорога проходила зараз на схід від Перемишля кілька кілометрів паралельно до ріки Сяну, що був до тепер кордоном. Несподівано, в тому місці німецькі вояки перейшли кордон, повбивали конвоїрів (правдоподібно енкаведистів, які може старалися “розвантажити” ув'язнених як почалася війна у лісі коло недалекого села Шегині), а всіх полонених розпустили: йди, мовляв, куди хочеш! Бо чутки ходили, що ту кольону мали большевики евентуально фізично зліквідувати в лісах, що знаходилися вздовж дороги, яких 10-15 км на схід від Перемишля. Другу кольону арештованих повели енкаведисти з Перемишля на південь, у напрямку на Добромиль (26 км від Перемишля), де в “саліні” коло села Ляцка, як пізніше показалося, замордовано в жахливий спосіб тисячі в'язнів. Велику в'язницю в Перемишлі, де з початком війни було коло 10,000 в'язнів та воєнно-полонених, в той спосіб “розвантажувано”, подібно як ліквідовано

в'язнів по інших містах Східної Галичини під большевицькою окупацією. Характеристичним є факт, що в Перемишлі, де в'язниця була дослівно 100 метрів від границі, не можна було переводити ліквідації на місці. Протиставлення на границі вздовж Сяну в центрі міста тягнулося ще яких б днів. Там також в самому центрі міста був збудований модерний бункер, що напевно помагав як найдовше утримати фронт вздовж Сяну.

На серпень, я і мій брат Павло подалися до літнього табору для молоді, організованого через УЦК. Тим разом, табір відбувся в готелі Paradis в славному здроевому місті Криниці. Я будучи вже по матурі, був у тому таборі уже старшим інструктором, третім рангою зараз після команданта Целевича та обозного Рогожі. Обоє їх я вже знав із попередніх таборів КВОММ-у. Командант Целевич був сином відомого українського галицького політика. Інженер Рогожа тепер перебуває у ЗДА. В тому таборі, підчас частих прогульок, я почав проявляти надзвичайні, для деяких осіб із мого оточення, здібності далеко й досить швидко ходити із наплечником, цілими днями без жодних ознак втоми чи перемучення. Деякі обсерватори того мого способу прогулювання уважали, що тим довгим і скорим "ходінням" я можу собі серйозно пошкодити здоров'я. Це однак не сталося. Ще донедавна, останній раз у 1994 р. я принайменше один раз на рік робив 50-кілометрову прогульку по Кетскільських горах, 100 км від Нью Йорку. Поза тим таборова діяльність тут гарно розвивалася, цілком подібно як у колишніх таборах КВОММ-у. Пригадую собі однак один епізод характеристичний може для тодішніх часів, коли серед українців атмосфера "сильної руки" та т.зв. "вождівства" були досить популярними. До табору приїхав на інспекцію від УЦК з Кракова якийсь керівник справ виховання молоді. Думаю, що був це Станислав, якого всі титулували тоді "керманічем". Щось йому в таборі не подобалося, і він підчас раннього звіту (така була наша таборова рутинна, ще як за часів КВОММ-у), як усі таборовики-учасники стояли "на спочинь" у своїх рядах, почав управу табору цілком голосно бештати! Це зробило цілком відемне вражіння на таборових учасників, наймолодші почали навіть голосно плакати. Але цей неприємний інцидент у таборі був радше виїмком серед інших,

більше приємних для нас подій і переживань. Пригадую собі другий подібний інцидент, що мав місце вже як наш мужеський табір (для хлопців) скінчився, і я дістав листа до передання до (так думаю) тоді командантки жіночого табору, Цьопа Паліїв, – відомої зрештою пластової діячки. Хоча моєю функцією було тільки передати їй того листа, вона мене ще про щось запитала, на що я не міг дати їй задовільної відповіді. У відповідь я почув від неї таке: – Грицак не був би Грицаком, якби щось не покрутив. Правдоподібно, мала вже перед тим якісь перипетії із моїм батьком, який також свого часу був професором української мови в Дівочому Інституті в Перемишлі. Інакше не можу собі того інциденту пояснити.

Як табір скінчився, я рішив зробити ще одну прогульку, як закінчення моєї літньої діяльності. Отже, рішив пройти пішки по горах до м. Ясла (яких 60 км), де я прийшов на вечір того самого дня. Одначе, чекаючи на мій поїзд, на залізничній станції в Яслі, я простудив собі коліна, бо в між-часі температура сильно обнизилася, а я був в коротких штанах, частині неформального пластового однострою, який ми носили у Криниці. Простуда проявлялася в сильних болях колін, але, на щастя, симптоми зменшилися, а потім зникли за яких два-три тижні. Правдоподібно, було це внаслідок редукції моєї нормальної відпорності на простуду (яку я мав уже раз минулої зими) через брак нормального відживлення у воєнних часах. Бо, згідно із системою Мілера, я систематично щоранку гартувався обмиванням зимною водою та бранням холодних тушів. “На Соколі”, ми рано після “проруху” купалися в річці Лімниці, що пропливала зараз коло табору, та була ранком дуже зимна.

В тому часі, при кінці вересня, я дістався нелегально, без перепустки, на другий бік Сяну, щоб поговорити із знайомими в Перемишлі, а десь 5-го чи 6-го жовтня я згодився, разом із другим студентом С. Терепенцем, бути перекладачем-асистентом при репатріації около 1000 воєнно-полонених із Червоної Армії, що мали бути випущені із великого табору, який знаходився в поблизькому коло Ярослава селі, Повкинях. Плян випущення полонених був такий: одна група мала йти пішки від Ярослава, тобто пішки машерувати через Перемишль і Доброміль до Миколаєва над Дністром,

а друга група мала відлучитися у Добромилі та дійти до Турки над Стриєм. Звільнення полонених було конечністю. Це все були люди, яких у останніх часах змобілізовано до Червоної Армії, а які походили із околиць, де мала переходити кольона звільнених. В таборі в Повкинях перебувало вже від липня до 100,000 полонених під голим небом. Як у жовтні погода почалась псувати й траплялися вже приморозки, ті ослаблені злим відживляванням полонені почали масово вмирати, від голоду і холоду, так що доходило до 100 смертей на день. Під табір приїздили часто родини і близькі полонених, які часто пізнавали своїх рідних за дротами. Таких людей, які занадто зближалися до кільчастих дротів, якими був обведений табір, варта дуже часто підстрілювала, або навіть забивала. Але в між-часі українці репрезентовані через Український Допомоговий Комітет (УДК) переконали німців, що для них самих було би корисним, випустити людей якнайскорше із поближких око-

Прізвище: <u>Грицак</u> Ім'я: <u>Петро</u> День народження: <u>8 липня 1923</u> Місце народження: <u>Перемішля</u> Національність: <u>українська</u> Походження: <u>арійське</u> Звання: <u>абсолютноліт гімназі</u> Адреса: <u>Ярослав, вул. Замчиська</u> <u>28, кв. 12а.</u>	Name: <u>Грицак</u> Vorname: <u>Peter</u> Geboren am: <u>8 Juli 1923</u> Geburtsort: <u>Jeremysch</u> Nationalität: <u>Ukrainischer</u> Abstammung: <u>Arier</u> Beruf: <u>Abgolvant der Oberschule</u> Anschrift: <u>Jaroslau, Bahnhof-</u> <u>Strasse 28 W. 12a.</u>
 <div style="text-align: center;"> </div>	Der Inhaber dieser Ausweiskarte ist bei dem Ukrainischen Hilfskomitee in Jaroslau registriert. Jaroslau, den <u>15. 7.</u> 194 <u>1.</u> <div style="text-align: center;"> </div>
Підпис: <u>Петро Грицак</u>	Vorsitzende: <u>[Signature]</u> Sekretär: <u>[Signature]</u>

«Виказка» Петра Грицака, виставлена Українським Допомоговим Комітетом в Ярославі 31 грудня 1941 р.

лиць Галичини, щоб ті могли брати участь у господарському життю, що було би також корисне для німців. Тому повстала ідея, щоб випустити полонених, які могли би пішки дійти до свого місця замешкання. Оскільки мені відомо, більше не було спроб у Генеральному Губернаторстві розлагодувати табори воєнно-полонених у формі таких довгих маршів.

В практиці ця ідея показалася тяжкою до проведення, бо багато полонених було так ослаблених, що не могли йти пішки так далеко. Полонені після того як їх випущено у підміському селі Тучапи, зараз почали падати по дорозі та сідати по придорожних ровах, замість машерувати в кольоні довгій на майже кілометр. Зараз також почали появлятися німці із тягаровими автами, щоб забрати тих нещасливців назад до табору на певну смерть. Ми (я і Терebeneць), як також два німецькі вартові, що були з нами, переконували їх, що ті полонені були призначені до звільнення, та щоб залишити їх у спокою. Ми почали зупиняти по дорозі переїжджаючі фіри та нечисленні авта, змушуючи водіїв підвезти далше тих нещасних полонених, які не могли самі йти. Після першого дня маршу дійшли ми до Перемишля (35 км), де місцевий УДК приготував нічліг для полонених у місцевих військових касарнях, а найбільше хворих, так як нам було сказано, приміщено в місцевому шпиталі. Кольона сильно скоротилася, бо біля одна третя полонених була вже звільнена із відповідною документацією. На другий день, по обіді, ми дійшли до Доброміля (26 км). Тут показалося, що дальший марш кольоною був неможливий, та офіційно звільнено решту полонених. Вони мали самі вже дбати про дальшу транспортацію до свого офіційного місця замешкання. З ретроспекту можна сказати тільки, що спосіб переведення того маршу полонених був якимсь дивно невідповідальним. Полонені не були відвошивлені, багато було заражених дизентерією, та іншими хворобами. Навіть не було зорганізовано подачі води до пиття, для виснажених людей підчас цілоденного маршу, в осінний теплий день. Мене спочатку брала розпука, як те все починалося зараз за Тучапами, але не було ради, треба було якось комбінувати!

Я, по роздачі полоненим документів про їх звільнення, рішив піти пішки даліше, через Хирів до Старого Самбора, щоб евентуально дістатися до Турки над Стриєм, як було попередньо пляновано. В Турці я хотів відвідати мою тітку, Стефцю Шеремету, якої я давно вже не бачив, щоб поговорити про останні події, зв'язані із початком нової війни. У Старому Самборі я не міг більше знайти своїх колишніх знайомих п. Солуків, яких син був колись у роках 1938/39 у нас на станції. Переночував у якогось бідного чоловіка, який говорив мені про можливості голоду в околиці на весну 1942 р. через дуже невдалий врожай цього, 1941 року. На другий день поїхав уже поїздом до Турки, бо та лінія вже з початком жовтня була урухомлена. В Турці довідався, що мій кузин Маріян Шеремета був недавно арештований і не відомо, де він у той час перебував. Випущений із в'язниці в літі 1942 р. дістався до Армії В. Андерса, але до тої частини польської армії, яка залишилася в СРСР. Як лікар-хірург дослужився до ранги полковника та пережив війну, як ми вже пізніше довідалися. Вуйко Прокіп Шеремета оповідав мені, що також був заарештований. Їх держали у в'язниці в м. Самборі. Одного дня, як війна вже почалася, виведено усіх в'язнів на подвір'я в'язниці. В гурму в'язнів почали енкаведисти кидати гранати та стріляти з автоматичної зброї. В'язні і почали падати одні на других. В той спосіб деякі себе зберегли від тої ліквідації, м. ін. мій вуйко Прокіп. В Перемишлі я зустрів ще одну особу, яка була в тій групі в'язнів; був це запасовий воротар місцевого спортивного клубу "Сян", називався Мандрик. Його тоді тільки поранили в руку, рану від того він ще сам мені показував. Також від тітки Стефці я довідався про страшну долю випускників тамошньої десятилітки в Самборі. Їх большевики взяли на ніби "наукову прогульку", із якої ніхто більше не повернувся. Пізніше знайшли їх похованих у плитких могилах над Дністром коло Самбора. Там також загинув мій товариш В. Ковальський, одноклясник із перемиської гімназії і ще один товариш, дуже інтелігентний і гарний на вигляд хлопець, якого прізвища собі не можу тепер пригадати (Вонятович?). Я повернувся із Турки вже потягом до Ярослава, через Сянік та Бакончиці, передмістя Перемишля. В міжчасі, пасажирський рух знов розпочався.

Тепер прийшов для мене час приготуватися до студій у Відні. Як предмет студій я вибрав політичну економію. Політичні справи були тоді дуже широко дискутовані, через неясну ситуацію в українських кругах та війну на Сході. Хоч властиво найбільше бажав студіювати техніку. Але, щоб бути прийнятним на технічні студії, треба було мати півроку фабричної практики. Це відклало початок студій на півроку. Крім того, з огляду на воєнну ситуацію, була така можливість, що фабрика після відбутої піврічної практики не схоче мене звільнити для дальших студій. В тому часі дуже багато наших студентів записувалися, щоб студіювати медицину, головню з огляду на обмеження, які для українських студентів існували за Польщі. Відносно велике число українських студентів, що мали нагоду записатися на вищі студії в Німеччині у роках 1940-1941, мало великий вплив на дальшу долю українського народу на еміграції. Німецькі студії стояли тоді на дуже високому академічному рівні. Ніхто більше не міг серйозно говорити про українців, як націю якихось примітивів. Відносно висока освіченість українців т.зв. "третьої хвилі" в діаспорі є великою заслугою тодішнього проводу УЦК та проф. В. Кубійовича, які постаралися ті студії уможливити. Особисто мушу признати, що той час між моїми поворотами із маршу для визволення полонених, та виїздом на студії до Відня, був властиво моїм першим відпочинком від двох попередніх років. Вони були повні непевностей про завтра, завжди в очікуванні якоїсь нової загрози для нормального мого проживання і для здобуття середньої освіти. Використовуючи той час, я читав літературу на економічні теми (напр. польського економіста Гломбінського), робив гімнастику, ходив до місцевого парку вигріватися на сонці і т.д. Тому, що заіснували якісь труднощі із дозволом на переїзд границі (це був т.зв. Durchlaßschein), я ще мусів був у тій справі особисто поїхати до Кракова. Через т.зв. поліційну годину я тоді мусів пересидіти цілу ніч на головному дворці. Бачив як німецька стаційна поліція (Bahnhofpolizei) трактувала пасажирів у дуже брутальний спосіб, типовий в ті часи для Генерального Губернаторства. Вкінці, все було якось полагоджене, і я виїхав до Відня при кінці листопада. Навіть перший раз у житті поїхав там першою клясою, бажючи оминати очікуване переповнення у третій клясі.

GENERALGOVERNEMENT

STAATSGYMNASIUM MIT UKRAINISCHER UNTERRICHTSSPRACHE IN Jaroslau
 ДЕРЖАВНА ГІМНАЗІЯ З УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ В Дрошів

Nr. 6
 ч

Schuljahr 1940/41.
 Шк. рік

REIFEZEUGNIS СВІДОЦТВО ЗРІЛОСТІ

Herr, Fräulein Ljucak Peter
 Пан, Пані Ліуцак Петро
 geb. am 17 Juli 1923 in Грэмпл
 народж. дня 17 липня 1923 в Грэмплі
 Kreis Грэмпл, Land Гот-Галиція
 повіт Терекішів, край Схід Галичина
 Religion gt kath., hat sich nach Beendigung von dem Gymnasium
 релігії в кат скінчивши у Грэмплі умі Jaroslau
 im Sinne des Erlasses Zl. 2167

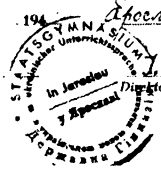
від 10 April 1941 року, піддався іспитові зрілості згідно з розпо-
 рядком ч. 3163 з дня 10 квітня 1941 року, (Головний Відділ Науки й Навчання)
 Prüfung unterzogen und folgende Wertungen erhalten:
 і одержав ось такі оцінки:

Brtragen	<u>sehr gut</u>	Поведення	<u>gute note</u>
Religion	<u>sehr gut</u>	Релігія	<u>gute note</u>
Ukrainische Sprache	<u>sehr gut</u>	Українська мова	<u>gute note</u>
Deutsche Sprache	<u>gut</u>	Німецька мова	<u>gute note</u>
Lateinische Sprache	<u>gut</u>	Латинська мова	<u>gute</u>
Griechische Sprache		Грецька мова	
Ukrainische Volkskunde	<u>sehr gut</u>	Українське народознавство	<u>gute note</u>
Biologie	<u>sehr gut</u>	Біологія	<u>gute note</u>
Physik	<u>sehr gut</u>	Фізика	<u>gute note</u>
~~Chemie~~	<u>sehr gut</u>	~~Хімія~~	<u>gute note</u>
Mathematik	<u>sehr gut</u>	Математика	<u>gute note</u>
Kunstziehung	<u>sehr gut</u>	Мистецьке виховання	<u>gute note</u>
~~Handarbeit~~	<u>gut</u>	~~Мистецтво~~ виховання	<u>gute</u>
Leibesübungen	<u>sehr gut</u>	Руханка	<u>gute note</u>

Auf Grund des vorstehenden Zeugnisses ist Herr, Fräulein Ljucak Peter
 На основі цього свідоцтва Пан, Пані Ліуцак Петро
 zum Studium an den Hochschulen berechtigt.
 має право студіювати на високих школах.

Jaroslau den 4 Jun 1941 Дрошів для Грэмплі 1941

J. J. J. J.
 Der Vorsitzende — Представник

In Jaroslau у Дрошіві
 Director des Gymnasiums — Директор гімназії

Handwritten mark

Свідоцтво зрілості Петра Грицака

Відень

У Відні я скоро полагодив усі проблеми зв'язані із прийняттям до університету. Із тією, здавалось би простою проблемою, деякі українські студенти мали великі труднощі, спеціально випускники советської десятилітки, яких матури не uznавали німецькі університети. Тому, що тоді тяжко було для студента у Відні знайти собі "приватку", я перших два місяці проживав у готелях, а потім, до місяця липня, жив субьокатором у п. Клем-пірц, а в липні перенісся до п. Мосорів на передмістю Відня, Нусдорфі, де промешкав до кінця липня 1942 р.

У Відні я старався якнайкраще пізнати місто. Робив це через докладні студії самого міста, вивчення пляну та систематичні прогульки у суботу-неділю до чудових передмість Відня та т.зв. Вінервальду. Це був ліс положений на горбках на захід від міста, який зберігся у природному стані. Відень був також великим культурним центром, тому, як зрештою суґерували вказівки від студентського товариства "Січ" якого я став членом, я старався відвідати всі віденські славні на цілий світ музеї. Це все діялося при систематичному ходженю на виклади до університету, із яких деякі були дуже цікаві. Також складав свої перші іспити (кольовквії), які були мені потрібні, бо я мав стипендію від УЦК у Кракові. УЦК вимагав, щоб я мав свідоцтво із двох успішних іспитів кожного семестру, для продовження моєї стипендії. Думаю, що моя безплатна служба в УДК в Ярославі при репатріяції полонених, сильно спричинилася до одержання мною тої стипендії, яка відносилася до студій на німецьких університетах, внаслідок акції проф. Кубійовича з УЦК. Ту стипендію я пізніше сплатив КОДУС-ові на еміґрації.

До речі, студії на німецьких університетах у роках 1940-1942 були одинокими привілеями, що їх мали українці у Генеральному Губернаторстві. Українські суспільні організації, що діяли на теренах воєнних дій згідно із Гагською і Женевською міжнарод-

ною конвенцією, мали характер чисто допомоговий (УДК). Поляки мали тоді паралельну організацію, т.зв. “Комітет Опекуньчи”, який не мав того привілею, що поляків дуже гнівало. Бо дотепер були поляки переконані, що конечно мусять мати більше всяких привілеїв, як українці. Зрештою, як вкінці треба було евакууватися у січні 1945 р. перед приходом большевиків до Генерального Губернаторства, голова польського Комітету Опекуньчого (паралеля до голови УЦК проф. Кубійовича), вважав за відповідне податися разом із німцями на еміграцію. Він був певний, що поляки будуть старатися скомпромітувати його перед західними аліянтами, та знищити. Вкінці був він проголошений Людовою Польщею “ворогом народу №1”. Це подала недавно польська газета “Нови Дзеннік”, яка між іншим також ствердила, що він робив для поляків цілком корисну роботу під німецькою окупацією. Це в деякому противенстві до українців, де на еміграції певні кола вперто старалися зробити проф. Кубійовича “коляборантом” і майже воєнним злочинцем. На доноси своїх він, згідно із моїми інформаціями, просидів якийсь час в американській в’язниці,

Стипендія від УЦК, яку я тоді одержав, виносила місячно 110 RM (німецьких марок), та включала звільнення від оплати за студії на університеті. В той спосіб, студіюючи та живучи на свою стипендію, провів я у Відні три з половиною роки (від листопада 1941 до квітня 1945 р.) з перервами на літні вакації. Слухаючи викладів, я побачив, що напрямні та принципи політичних наук, які голосили викладачі, були не раз явним протиріччям гасел і пропозицій, які можна було вчитати в тодішніх газетах. Ці аспекти конфлікту (мнимого) між теорією та практикою, професори відповідаючи на прямі запитання студентів пояснювали як різницю між правдивою наукою та примітивним популізмом. Пригадую собі, що на викладах ми тоді також бачили одного, високого ростом військового урльопівця. Він явно звертав на себе увагу своїм виглядом й виглядав цілком так, як пізніше добре знаний, контроверзійний австрійський політичний діяч, головний секретар Об’єднаних Націй Курт Вальдгайм. Другий учасник тих викладів, Евген Перейма, який тепер проживає в Америці, потвердив ту мою обсервацію.

На обід і вечерю ходив я до ВЕК-у (Wiener Öffentliche Küche) в центрі міста. Там також чув усякі новини про політичні події та війну, як і при нагоді відвідин знаної церкви св. Варвари, де українці міста Відня сходилися що неділю на богослуження. Спеціально пригадую собі, як десь 8-10 грудня 1941 прийшли перші вістки про поразку німців під Москвою, та німецький відступ. Атмосфера у Відні змінилася радикально, дослівно з одного дня на другий. Місцеві австріяки зараз почали думати, що війна вже може програна й перестали масово вживати тоді регулярне поздоровлення “Heil Hitler”, а перейшли на “Grüß Gott” чи попросту “Guten Tag”, як колись було за Австрії. 11 грудня 1941 р., десь коло 7-ої години по полудні, почули ми про проголошення війни Америці, яку згідно із тодішньою німецькою конституцією мусів проголосити парламент (Reichstag). Бо війна з Польщею (Polenfeldzug) велася “неформально”, як відповідь на напад, а війна з СРСР попросту як похід на Схід (Ostfeldzug), як відповідь на загрозу для Німеччини зі сходу. Зате війна із Великою Британією та Францією, була виповіджена тими державами Німеччині за напад на Польщу. Так почалася II Світова Війна, бо в між-часі Японія заатакувала Перл Гарбор на Гавайях.

Почали приходити небажані чутки про події на фронті: повний брак приготування до ведення більших військових операцій в умовах незвичайно зимної і довгої зими 1941/42. Як виходило, Німеччина рахувалася із правдоподібною перемогою над Червоною Армією (як вона тоді ще офіційно називалася), ще до приходу зими. Від нечисленних українців, що прибували прямо з фронту, я довідувався, що вони ще пару днів тому стояли на площах закруту трамваїв перед Москвою, та виразно бачили вежі Кремля. Тяжкі морози унеможливили більші воєнні операції легко одягненим вермахтівським піхотинцям. При тому зимні, мотори танків та тягарових авт не хотіли стартувати. Навіть паровози, спроваджені ще із Франції, не могли успішно оперувати при тріскухих морозах 30 – чи 40°C, що запанували при кінці листопада. Пригадувалися німецькі газети із початку жовтня 1941 р., де отверто тверджено “Feldzug im Osten ist entschieden”, тобто, що похід на Схід є вирі-

шений. Показували вони німецьких вояків, оголених до пояса, що натиралися снігом, із поясненнями: – німецькі вояки не бояться морозу. Навіть ті расові коні, що їх німецька армія мала на фронті, не витримували довгого стояння через ніч на тяжкому морозі, та починали масово гинути. Німецька армія мусіла відступити яких 100 до 200 км. Деякі відділи були відтіті цілими місяцями (так як Демянськ). В таких то умовинах починалася моя університетська наука. Все таки я зміг поїхати до дому на Різдвяні вакації. Вдома бачив, як переводилася збірка теплою одягу для фронту. Мені також прийшлося віддати мої лещата. Німці у Генеральному Губернаторстві переводили тоді часами примусові публичні “збірки” – попросту здираючи з людей на вулиці теплу одягу (напр. футрянні шапки). До Відня я повернувся в половині січня 1942 р. Знов замешкав у готелі, але від березня знайшов квартиру у п. Клемпірц, недалеко від університету.

Що суботи на Банкґасе мали ми збори “Січі”. Головою був тоді дуже симпатичний Кость Біда, а секретарем Йосиф Сливинський, мій знайомий ще із Перемишля. Збори “Січі” бували важними подіями в нашому студентському життю у Відні. Там часто були давані цікаві відчити на біжучі теми. Я був дуже здивований фактом, що “Січ” мала досить велику бібліотеку, де одначе переважали російські книжки ще із XIX ст. Це був, мабуть, дарунок який ще у 80-их роках XIX ст. зробив для “Січі” Драгоманов, що у той спосіб хотів “європеїзувати” українських студентів у Відні. Про те я довідався пізніше з літератури, але те потягнення Драгоманова, в теперішних обставинах звучало для мене дуже контроверсійно.

Як я вже згадував, для українських студентів, які мали большевицькі дипломи закінчення десятилітки, заіснували труднощі із прийняттям на університети в Німеччині, бо таких дипломів там не признавали. Багато із таких студентів мусіло повернутися до дому з нічим. Були одначе такі, як мій товариш Петро Демчук, які записалися на німецькі матуральні курси, де у відносно короткому часі можна було зробити матуру з повним доступом до університетських студій. П. Демчук потім перенісся на студії політичних наук до Берліну. У 1944 р. дістався до Швайцарії, де евентуально

став кореспондентом одної славної швейцарської газети. Згинув в неповні вияснених обставинах в Іспанії у 1949 р. Надзвичайно здібний молодий чоловік, феноменальний п'яніст у молодих роках, був одним із більше відомих моїх приятелів, ще від дитячого садочка і "Шашкевичівки".

Взагалі "Січ" старалася ознайомити своїх нових членів (число яких у 1941 р. зросло на яких 600) із унікальними культурно-освітніми можливостями, що тоді заіснували у Відні. Відень на переломі XIX-XX ст. був цілком правдоподібно, зараз після Парижа, найважливішим культурним осередком Європи. Хоч у 30-их роках Берлін під тим оглядом певне надігнав і перегнав Відень, – місто це успішно зберігало своє старе характеристичне обличчя. Нам, студентам університету та політехніки, рекомендовано з того якнайбільше скористати, що ми й робили відвідуючи численні музеї, оперу чи славний Бургтеатр. Час від часу на цю тему були давані в "Січі" реферати, звичайно в п'ятницю або в суботу пополудні. У роках 1942-1943 я встиг побачити всі важніші виступи опери, а також ходив на популярні виступи ревії до "Ронахера". Через воєнні обставини і часті нальоти у роках 1944-1945 ті можливості різко зменшилися.

"Січ", як сказано по-вище, репрезентувала також українських студентів перед університетом та німецькою владою. Ті відносини мінялися залежно від тогочасної політики німців супроти українців – спочатку вона була цілком позитивна, а потім почала мінятися на гірше. Я вже згадував справу большевицьких матур, коли багато студентів було змушених повернутися додому з нічим. Студенти чужинці мали для себе зорганізований "Авслендерклуб". Десь на весну 1942 р. нам було сказано, що ми властиво не є правдиві чужинецькі студенти (як словаки, хорвати, швейцарці, еспанці і т.д.), та тому не повинні більше заходити до того клубу. Вслід за тим, десь від осені 1942 р. німецькі університети перестали зовсім приймати нових українських студентів, під тим викрутом, що ніби вже відкрито чи мали бути відкриті університетські курси у Генеральному Губернаторстві, спеціально у Львові. Називалися вони фаховими курсами, та не мали правдивого статусу універ-

ситету, хоч оперували на університетському рівні. Пізніше, високі школи признавали ті студії за правдиві університетські.

В літі 1941 р. я пройшов курс німецької мови для чужинецьких студентів та вже навчився досить плавно говорити по-німецьки, хоч розумів віденський діалект тільки з певним трудом. Про мене німці говорили – *Spricht wie ein Rheinlander*, – тобто, як німець із Надренії.

В липні 1942 р. я переселився до п. Мосорів на передмістю Відня Нусдорфі, де доїзд був далекобіжним трамваєм “Д” лінії. Це місце мало також гарний город, де ранком можна було вправляти гімнастику, та було недалеко від гори Каленбергу (Лисої гори), звідки у вересні 1683 р. польський король Ян Собеський розпочав свій переможний похід на турків, облягаючих тоді з великою армією Відень. Там, на тій горі була також пропам’ятна таблиця на згадку про ту подію. Решту вакацій (липень-жовтень) я перевів у Ярославі, коло родичів. Ми обсервували біжучі події, так як дуже спочатку успішну німецьку офенсиву на Вороніж, на Крим, Сталінград, та вкінці на Кавказ і здобуття Криму. Одначе події в Північній Африці, після початкових великих успіхів, скінчилися великою поразкою під Аль Алямайном. Від того часу, після здобуття найвищої гори Кавказу, Ельбрусу, та облоги Сталінграду, почався безпереривний відступ колись ще так могутньої, і здавалося непереможної, німецької воєнної машини, яка в літі 1942 осягнула зеніт своїх успіхів. Це був ефект вступлення Америки в активну війну, а також допомоги яку почала одержувати Червона Армія від тодішних своїх західних союзників. Тоді говорили віденці: яка є різниця між Роммелем та годинником? Годинник каже тік-так, та йде вперед. Натомість маршал Роммель каже так-тік (тактика!), та йде цурік, тобто взад (*geht zurück*). Газети подавали, що маневри Роммеля в північній Африці, це не був відступ, а стратегічні пересування (*Absetzbewegungen*). Хоч спочатку великі бої велися під Ржевом, відносно близько Москви, скоро непередбачена ситуація під Сталінградом, який у вересні був уже “майже здобутий”, стала притягати більшу увагу.

Я був уже назад у Відні, як прийшла вістка про поразку німців під Сталінградом, та облогу армії, яка сама облягала місто

Сталінград. Спочатку німці думали, що Сталінград можна буде оборонити, зліквідувавши облогу відтятої там армії. Через злу погоду та брак військової сили, щоб те зробити, дійшло вкінці до великої програної битви, де 135,000 німців дісталися до полону. Між ними була німецька австрійська елітарна частина “Hoch und Deutschmeister”. Вістки та події того роду були приймаєні віденською публікою із пригнобленням, частинно через втрату “Дойчмайстерів”. Було ясным, що страта Сталінграду була “початком кінця” німецького “походу на Схід”, через збройну перевагу союзників на Сході Європи та в Північній Африці. Це мимо того, що німецька армія була тим разом краще підготовлена до зимової кампанії, як рік тому. Сама капітуляція німецької армії у Тунісі, у травні 1943 р., була властиво більшою поразкою, як Сталінград.

Мені особисто ставало ясно, що перспектива скінчення моїх студій у Відні не є реальна, через радикально змінену воєнну ситуацію. Я приходив на збори “Січі”, де ті справи були делікатно дискутовані. Також відношення німців до українців дещо змінилося. У квітні 1943 р. повсталала ідея створення української дивізії. Я був присутній на пам’ятному концерті в Ярославі, де певні українські круги старалися представити в рожевому світлі справу організації дивізії, через воєнну ситуацію, яка тоді запанувала, та можливий прихід фронту до Східної Галичини.

Також була мова про сталі погрози поляків, про те, що вони зроблять із українцями як не стане німців: на кожному дереві буде висіти один українець. Багато молодих людей тоді голосилося, загальне число зголошених було понад 80,000. Мій брат Павло також зголосився, як також дослівно всі, що тоді здали матуру в українській державній ярославській гімназії в 1943 р. Незабутніми є мої подорожі до Дембіци, де ми з мамою Людмилою подорожували (яких 150 км на захід від Ярослава), щоб відвідати рідних та знайомих, що там переходили вишкіл, та привезти їм додаткову харчеву допомогу. Годовано їх, хлопців що ще розвивалися, підчас вишколу досить скупо. У вересні-жовтні 1943 я працював у місцевому УДК як допоміжний канцелярист для полагодження справ зв’язаних із здачею “контингенту”. Праця була безплатна,

сполучена із фактом моєї стипендії від КОДУС-у (Комісія Допомоги Українським Студентам). Одного дня, просто від праці, хотіла мене арештувати польська поліція, за те, що я ніби “зголосився до дивізії, а сиджу вдома”. Помішали мене з моїм братом Павлом. Начальник поліції навіть твердив, що по-німецьки Павло є Петро, але кінцем-кінців мусів мене пустити, як я переказав йому листа від Павла із Дембці (від вишколу в Гайделяґрі), та показав йому мою університетську легітимацію. Мене водили через місто без наручників, але зараз іззаду йшов поліцист, який мене попередив, що при найменшій спробі утікати, мене застрілить. Все виглядало на якусь провокацію зі сторони польської поліції, на донос наших сусідів, поляків.

Як вістки із фронту ставали щораз сумнішими – програна була велика танкова битва під Курськом, страта Харкова у серпні 1943 р., ставало цілком ясным, що незадовго фронт прийде також до Ярослава. Я одначе пригадую собі ті часи (вересень-жовтень 1943), як якісь свого роду вакації, коли я старався жити спокійно з дня на день, та не думати забагато про неприємну будучину. В листопаді я повернувся до Відня, де замешкав тим разом близько центру міста, у славного тоді на цілу Німеччину проф. різьбяря Густава Гуршнера (Gustaw Gurschner), зараз коло великої касарні “Stiftkaserne”. Була вона зараз біля монастиря (stift-y). Там також якраз було збудовано велику оборонну вежу (Flakturm), де на даху було разом десь до 12 протилетунських гармат 8,5 та 10,5 см. Сусідство Фляктурму також, до певного ступеня, забезпечувало нас від майбутнього льокального бомбардування, бо літаки підчас налетів таки воліли ту частину міста оминати. Налети почалися “на добре” з початком вересня 1944 р., та тривали аж до кінця березня, дослівно що другого дня, від 11-ої до 3-4-ої години по полудні. Так довго тривав “Fliegeralarm” в тих часах. За пів року біля 50% міста було знищено американськими літаками, що прилітали із баз в Італії.

Мої зносини із “Січею” скріпилися знайомствами із другими студентами, що студіювали державні науки (як Е. Пизюр, Е. Перейма), старшими від мене, які тоді занимали важніші позиції серед українського студентства в Німеччині. Якраз у квітні 1944 року,

управа “Січі” рішила зорганізувати сходуни спеціально в честь Лесі Українки. Головним промовцем був тодішній студент (думаю, що медицини) Дольницький, пізніше головний редактор часопису “Америка” у ЗДА. Він умовився зі мною, щоб я, після відчитання реферату про цю нашу славну поетку, ставив провокативні запити, банальні й агресивні, щоб у той спосіб якомсь “розрухати” слухачів. Я на це погодився, та старався, в міру можливості, виповнити в дискусії мою, Дольницьким вибрану ролю. При кінці справа прояснилася, що моя роля “невигідного, зухвалого дискусанта”, була наперед замовлена. Деякі слухачі нашої дискусії були дійсно переконані про мої негарні заміри щодо пам’яті Лесі Українки, й відіткнули, коли довідалися про дійсні цілі мого виступу. Хоча це може був дрібний епізод, але це був мій перший виступ, як якогось майбутнього активіста, в українськiм студентськiм житті, майже докладно 60 років тому, як пишуться ті рядки. Незадовго після того, мене призначено (чи вибрано?) до управи “Січі”, як бібліотекаря-архівіста. Ту позицію я затримав аж до квітня 1945 р., коли тодішній голова мене усунув, як я не зміг був прийти на останні сходуни управи “Січі”, зараз перед приходом до Відня большевиків у квітні (12-го) 1945 р.

Мама знайшлася зі мною у проф. Гуршнера після того, як була затримана на Словаччині місцевими повстанцями у жовтні 1944 р. Тоді там, 23 жовтня большевицькі парашутисти захопили мого батька Євгена Грицака, та після того слід по ньому загинув. Правдоподібно тому, що тоді вже ціле те повстання кінчилося, його вони розстріляли. Про ті події, децо більше написано в окремій книжці Людмили Грицак “Життєвий шлях проф. Д-ра Євгена Грицака” (Кліфтон 1968). Потім мама дісталася до табору для переселенців Штрасгоф, коло Відня. Звідтам я потрапив перевезти мою маму Людмилу до Відня, де вона замешкала в моїй, досить просторій кімнаті у проф. Гуршнера. Мала із собою досить багато річей, привезених автoм із Штрасгофу, бо виїхали з дому, як багато других утікачів, товарoвим залізничним вагоном. Автo вдалося мені зорганізувати цілком припадково, через одного старого знайомого, якого я пізнав у п. Мосорів.

Другого квітня, в середині іспиту, я вже був покинув Відень після наради з мамою Людмилою, яка не хотіла рушати з Відня у невідоме; була ще зимна погода, а вона не була призвичаєна до дальшого ходження пішки, як того можна було сподіватися, бо залізниці в більшості не функціонували через безперестанне бомбардування. Рішення покинути студії було для мене дуже важким, хоч я вірив, що це тільки тимчасово. При першій нагоді, як вже в окупованій Німеччині залізниці почали функціонувати, я поїхав до Відня, щоб маму забрати. На щастя, вона потрапила себе утримати на нашому попередньому помешканню у проф. Гуршнера. Мама на щастя мала документи, щоб доказати, що була колись студенткою київського університету (1917-1919), що їй дуже допомогло дістати право на побут у Відні. Вона записалася як студентка до Welthandelschule (Школа міжнародної торгівлі) і дістала право на побут у Відні та студії. Поліція кілька разів там приходила, але на щастя її (і мене) не застали. З ретроспективи бачу, що моє рішення виїхати із Відня 2-го квітня 1945 р. було правильним. Наша радість, як я

Людмила Грицак. 1938 р.

Людмила Грицак. 1960-ті роки

приїхав до Відня якраз на американський Thanksgiving (Свято подяки) 1945, була безмежною, що все так відносно добре скінчилося. Десь при кінці грудня я перевіз маму до окупованої Німеччини, до табору Унри⁷ в поблизькому до Мюнхену Карльсфельді, де мама перебула до квітня 1946 р. Потім, як табор ліквідувався, перенеслася до переходового переселенського табору на Фраймані (знаного як “СС казерне”), передмістю Мюнхену. Звідтам, у червні 1949 р. вона виїхала до Америки, разом із моїм братом Павлом. У між-часі, у вересні 1945 р. Павло був звільнений з полону. Прибув до Німеччини у червні 1946 р., до Регенсбургу, а потім записався на університет у Мюнхені та на УВУ (Український Вільний Університет), також у тому місті.

Я з товаришами Р. Дубляницею та М. Коленським, ранком 2 квітня 1945 р., виїхали з Відня поїздом, але доїхали тільки до Ст. Пельтену (St. Pölten), бо далше лінія була перервана бомбардуванням. По дорозі пішки, ми переходили через місто Амштеттен (Amstetten), де ми потрапили дістати дозволення на дальшу подорож залізницею, просто до Авґсбурґу. Потім, після деякої затримки в м. Лінці (Linz), ми переїхали до Мюнхену, де я мав кузена Нуся Собкова, який там працював інженером.

Вигляди на затримання в Мюнхені не були дуже позитивні, бо місто було дуже знищене через налети, й ми рішили поїхати дальше до університетського міста Тюбінґену, де ми вже мали перед тим контакти із нашим товаришем ще з Ярослава, Е. Петрівським. Свої студії Петрівський продовжував у Бреславі (Breslau, суч. назва Wrocław), і евакуувався звідтам ще десь у лютому 1945 р.

---

⁷ УНРА – скорочення від англійської назви організації United Nations Relief and Rehabilitation Agency.

Тюбінген

До Тюбінгену ми приїхали 16-го чи 17-го квітня 1945, й відразу замешкали в студентському гуртожитку, як легітимні студенти, що приїхали із територій, де були вже ворожі військові акції. Так як ми тоді думали, м. Тюбінген буде найдальшим тоді західним німецьким містом, що напевне не буде зайняте більшовиками. 20-го квітня прийшли до Тюбінгену французи. Фактично це був французький чужоземний легіон, який дуже чемно поводився із місцевим населенням. Ми мусіли покинути гуртожиток та замешкали у п. С. Н. Schneider, на вулиці Ное Штрассе 10, на другому поверсі, у студентській кімнаті, яка якраз була звільнилася. Там я прожив ще три з половиною роки, аж до мого виїзду до Америки, у жовтні 1949 р. В Тюбінгені 13 червня 1949 р. я одружився з Реєю Метою Лімберг (Rea M. Limberg), яка була тоді студенткою.

Студентський квиток Петра Грицака з навчання в Університеті в Тюбінгені, 2 травня 1947 р.

В червні 1945 р. ми пішли до іспиту на Дипльомованого Господарника (Diplom Volkswirt), який то іспит ми ще почали у Відні, але не могли скінчити через воєнні операції. Іспит дозволили нам вийнятковно скласти представники місцевого університету, славного на цілу Німеччину, зложеного десь у XV ст. Я, М. Коленський, Е. Петрівський та Р. Дубляниця тоді той іспит здали. Тому, що я пізніше перейшов на інші студії, ніколи я з того диплому практично не скористав. Одначе, наука про політичну економію, до того викладана кращими тоді, відомими на цілий світ, німецькими професорами давала мені добрі підстави самому тверезо дивитися на світ. Спеціально це мені помагало у писанню моїх пізніших публікацій на суспільні та біжучі політичні теми у роках 1994-1998, коли я став досить сталим дописувачем до тодішнього щоденника "Свобода". Газета "Свобода" виходила в Джерзі Сіті, Н. Дж., як щоденник від 1893 р., аж до 1998 р., коли через фінансові труднощі Українського Народного Союзу, що ту газету видавав, стала тижневиком. Був це тоді може найкращий український щоденник у цілому світі, що представляв важливий форум для виміни думок відносно політично-суспільної діяльності української діаспори в Америці, та важних політичних змін тих часів на Україні. Тому було це великою шкодою для української справи в цілому світі, як той щоденник перестав існувати з кінцем червня 1998 р. Ставши тижневиком "Свобода" перейшла під провід нових людей, хоч ніби то спеціалістів від денникарства, що недавно приїхали з України, та стратила свою провідну роль в вироблюванні публічної думки української діаспори в цілому світі, а спеціально в Америці. Це все було тоді, у 1945 році, ще в далекій будуччині.

Тимчасом треба було пристосуватися до життя в окупованій Німеччині. Ми жили в тій частині Німеччини, що була під французькою окупацією. Французи ставилися до нас, чужинецьких студентів дуже добре. Передусім, вони розуміли, що Німеччина була висококультурною державою, що мала всі підстави, щоб притягати студентів із цілого світу. Тюбінгенський університет був високо респектований новою владою, та вже у жовтні 1945 р. був відкритий

Et si se rendra à And is received to Il y aura à Und zur Weiterreise nach	COMB Americaine München	Nom et Prénoms, Adresse Surname and Christian Names, Address Фамилия и имена, адрес Name Vorname, Adresse	g... MIGAL Peter Tübingen-Neuentr.
Dat de voyage Date of Journey Час поїздки Reisezeit	affaires de famille		San FRANC.
Date de délivrance de Date of Issue Дата видачі Ausgabedatum	23.4.47	Date et lieu de naissance Date and Place of Birth Дата і місце народження Geburtsdatum und ort	23.3.47 St. P. 25 ruskaya
Date d'expiration Date of Expiration Дата закінчення Validité des Holzpassbüchlein	23.4.47	Place d'identité numéro et genre Identity Document No. and Type Місце і тип документів ідентифікації Personalausweis Nr. und Art	4b. 639
Signature et fonction de l'employé Signature of official issuing Name and his position (only) Подпись должностного лица, наименование и его должности Unterschrift des ausstellenden Beamten und seine Bezeichnung	Le Contrôleur de la Sécurité Le Bureau de Würzburg	Profession et emploi Profession and Occupation Професія і посада Beruf und Beschäftigung	Étudiant
Signature et fonction de l'employé Signature of official issuing Name and his position (only) Подпись должностного лица, наименование и его должности Unterschrift des ausstellenden Beamten und seine Bezeichnung	Le Contrôleur de la Sécurité Le Bureau de Würzburg	Registration de la maison de commerce ou de l'entreprise Registration of Firm or Concern Регістрація фірми або підприємства Anmeldung der Firma oder des Konzerns	
Cachet Seal Печатка Siegel			
N° de registre Registered Записувальний Eintragung	Tübingen le 20. 12. 46 P 0151 S. G. Kurt.	Le porteur est autorisé à traverser la ligne de démarcation à Brevet is authorized to cross the Demarcation Line at Позначення в цьому реєстрі означає право перетнути лінію демаркації. Inhaber ist erlaubdigt von Grenzübertritt bei	

Міжнародний паспорт Петра Грицака, що дозволяв переміщатися із французької до американської окупаційної зони.

до дальшої виховної та дослідницької праці. Здається, це була перша німецька вища школа, що розпочала своє навчання під окупацією. Спеціально в американській зоні, де адміністрація була під прихованим впливом т.зв. "Плян Моргентава", довго треба було чекати на таке рішення. Спочатку, американці навіть вагалися щодо відбудови знищених мостів, щоб їх не посуджувано що вони відбудовують Німеччину⁸. Нас, чужинецьких студентів, без жадних перешкод допустили до дальших студій, та скоро перевели на безплатне харчування всіх, що жили по "приватках" (так як ми). Не було більше жадної погрози про примусову репатріацію. Взагалі, французи більше розумілися на європейських справах, у про-

⁸ Див. стаття J. F. Dulles. "Foreign Affairs", Jan-Feb. 2004.

тivenessві до ситуації в американській зоні, де, як вище згадано, застосовувано (неформально) “Плян Морґентава” про крайно остре трактування Німеччини та де, у принципі, всім “діпістам” ґарантувалася репатріація, як було написано на документі видаваному всім “переміщеним особам”, т.зв. not a Pass. В кожному разі, я без жадних труднощів одержав від місцевої влади документ, щоб поїхати шукати свою маму. На тій підставі, я одержав в Мюнхені від австрійської репрезентації дозвіл поїхати до Відня. Австрія рахувалася окремою державою, яка не була окупована а “визволена” чи “звільнена”, у принципі щось так як сьогодні Ірак. У Відні, моє колишнє помешкання (на вул. Lindengasse 9/6), було в американській зоні. Як мені тоді казали, були ми (я, товариш Р. Дубляниця та Л. Перфецький, що до нас прилучився в Мюнхені) першими українцями, що приїхали в листопаді 1945 р. легально до Відня. У тому місті ми всі мали мам, яких хотіли відвідати та по можливості, забрати їх до Німеччини.

Труднощі полягали в тому, що Відень, подібно як і Берлін, були тоді положені в середині советської окупаційної зони. Большевики робили часто в потягах контролі, щоб виловлювати “своїх грома-

Österreichisches Selbsthilfe-
 Aktions-Komitee
 MÜNCHEN
 Sendlinger Straße 55, I

Transport-Nr. **B 639 +**
 Waggon-Nr. **17**

Transport-Schein
 Name: **Грицак Петро**
 geboren am: **8.7.1923**
 Bestimmungsort: **W. N.**
 Transport-Absgang am: **6.11.1945**

Verpflegt bis Beendigung des Transportes.

Frei von ansteckenden Krankheiten und Ungeziefer!

Bestätigt:
 Dr. **[Signature]**

I. A. **[Signature]**
 Transportsektion
 des
 Österreichischen-Repatrierungs-
 Komitees für Bayern

Дозвіл для Петра Грицака на переїзд з окупованої Німеччини до Відня.

дян”, які не бажали, як тоді казали, добровільно повертатися “на родину”. По повороті до Тюбінгену (мама залишилася в Мюнхені, в таборі для “переміщених осіб” – Ді-Пі), я продовжував науку, але перенісся на геологію, ніби то як більше практичну професійно-ділянку, чим політичні науки. Це спеціально для когось, що так як я сам став де факто політичним емігрантом, чи утікачем. Тоді я часто приїжджав до Мюнхену до мами і потрапив у червні 1946 р. привезти з Регенсбургу до Мюнхену мого брата Павла, який був випущений у 1945 р. з полону. Він уже раз перед тим був у Німеччині, але англійці, до яких зони спочатку він був дістався, завернули його назад до Польщі. Тим разом він перейшов границю “на чорно” із тодішньої Чехо-Словаччини. Він зареєструвався в Мюнхені як колишній примусово вивезений, бо не було іншого виходу. Так, вкінці, наша родина знова віднайшлася, але без тата д-ра Евгена Грицака, якого схопили большевики на Словаччині у малій місевості Козі Врбовек, де тоді містився табор для українських утікачів. Ми дуже жалували тата, із яким доля так жорстоко поведлася. Подібну долю мало одначе багато українських утікачів, яких захопило тодішнє, інспіроване агентурними елементами “словацьке псевдо-повстання”. Вони всі були в дорозі до Німеччини, ті що не хотіли залишитися під большевиками. Большевицькі агенти спеціально старалися зупинити втечу свідомих українців на Захід, як потенційно небезпечних елементів для їх влади.

Також у квітні 1946 р. я почав свої студії англійської мови, думаючи про можливу еміграцію до якоїсь англо-саксонської країни. Перший мій підручник, який мені було можливим дістати, був у російській мові. При тому я послуговувався польсько-англійським словником та нотатником, де я вписував окремі англійські слова, яких я спочатку не розумів. Моя метода полягала на паралельному студюванню англійської граматики та читанню часописів, як “World Herald Tribune”, яка тоді широко появлялася в окупованій Німеччині. Така наука давала певні успіхи, вже у червні 1946 р., я прочитав сам свою першу англійську книжку п.н. “Arrival and Departure” А. Кестлера. Паралельно я продовжував свої студії, вже як студент геології, та брав лекції із вищої математики, фізики та

хемії. Також брав лекції із деяких інших курсів, які мене зацікавили, так як римське право та вищі курси із політичної економії. Бо як в окупованій Німеччині політична ситуація дещо змінилася (після 1948-го року окупація ставала дещо лагідніша), я подумав, що може мені краще буде все таки зробити докторат із політичної економії, ніж студіювати мій новий предмет, геологію, ще довгі роки!

Міннеаполіс

В кожному разі, мої студії геології, та деякі відбуті іспити сполучені з тими студіями, згодом гарно мені придалися, як я у 1951 році записався до Інституту Технології при Університеті Міннесота в Міннеаполісі, де від 15-го жовтня 1949 р. я замешкав разом із мамою Людмилою та братом Павлом, який приїхав до Міннеаполісу десь півтора місяця скорше переді мною. Вони приїхали на “афідавіт” (запрошення), одержаний через товариша Павла, Гнатківського, до місцевости Новий Амстердам, у стейті Нью-Йорк, але рішили перенестися до Міннеаполісу на запрошення старого знайомого мами, тоді провідного українсько-американського активіста, проф. О. А. Грановського. Тут також розходилося про продовження університетських студій мого брата Павла, який також був зацікавлений історією та вже тоді мав диплом закінчення студій історії на УВУ в Мюнхені, ще перед приїздом до Америки.

Тим часом, я, зараз по приїзді до Америки, розпочав працю, згідно із певними стереотипами, як dishwasher-janitor – помивач посуду, послугач в одному великому готелі в центрі Міннеаполісу. Праця була нецікава, шість днів у тижні, але давала 70 центів на годину, та прохарчування на один день. Коло мене працював Б. Нечай, який через пару літ пізніше скінчив ветеринарію, та пізніший славний (місцевий) д-р Манджега, та інші. Я при першій-ліпшій нагоді зголосився як оператор преси (punch press operator)

в компанії Dayton Rogers. Тут мені, цілком несподівано, придалися мої курси ще з перемиської гімназії, бо я потрапив без жадного більшого труду правильно читати і розуміти технічні рисунки (blueprints) та діаграми. Також допомогло мені, цілком добре на той час, знання англійської мови в письмі та в мові. Тут також помогли курси англійської мови для народжених за кордоном (English for foreign the born) організовані місцевою державною владою, які я почав відвідувати ще від попереднього року. Але менше приемним був факт, коли робітники моєї компанії Dayton Rogers рішили піти на страйк, всього кілька днів після того, як я розпочав там працю. У висліді, я був яких шість тижнів безробітним, мусів іти на пікети страйкуючих робітників і т.д. Той час я використовував також на краще вивчення англійської мови, так що моє знання цієї мови поправилося на стільки, що від наступного року я став продовжувати свої студії на місцевому університеті. Мене цілком звільнено від початкових примусових курсів англійської мови на підставі спеціального іспиту. Це було т.зв. Freshman English, яке мусіли брати всі нові студенти. Тому, що я здав вступний іспит з тої мови з добрим вислідом, мене від тих предметів, навчання яких тривало цілий рік, звільнено.

У цьому досить мені помогли також певні публікації Українського Народного Союзу, які добре ілюстрували тяжкі початки життя українських імігрантів в Америці на поч. ХХ ст., та в пізніших часах господарської кризи 1929-1941 рр. Ця література а також дискусії, які я мав нагоду вести із проф. О. Грановським, сильно помогли мені зорієнтуватися в тодішньому американському житті на побутовому рівні. Я також поспішив, щоб якнайскорше стати членом УНС, бо бачив дуже реальні користі з того членства. Теперішня “четверта хвиля” української іміграції до ЗДА чомусь не бачить більшої користі для себе із членства в таких організаціях як УНС. Можливо тому, що теперішня управа УНС не приймає всіх конечних заходів, щоб представники “четвертої хвилі” почали масово записуватися до УНС. Мені видається, що багато з членів “четвертої хвилі”, фактично може навіть не є етнічними українцями, а якимись спантеличеними “совками”. Тут у дечому спричинили

лася до того також активна пропаганда ведена в СРСР тодішньою владою проти української діаспори у ЗДА. Але тут, можливо, багато би допомогло, якби теперішня “Свобода” знов стала щоденником, так як колись, та щоб там краще подавалися біжучі відомости та оголошення, цікаві та корисні для теперішніх нових імігрантів, так як це було цікаво для мене 50 років тому.

Економічна ситуація в Америці, у квітні 1950 р. (моя перша весна в Америці), була трохи напруженою, люди побоювалися можливої економічної кризи, як двадцять років тому. Але, ситуація цілком радикально змінилася, коли 30 червня почалася війна в Кореї. Я собі докладно пригадую, як у квітні 1950 р. під православною церквою св. Михаїла в Міннеаполісі, зібралася більша група нових імігрантів, щоб вразити, що їм тут в Америці властиво робити. Були навіть такі, що цілком знеохотилися та й отверто говорили, по що ми сюди приїхали? Коли один з присутніх сказав: треба, щоб молоді новоприбулі йшли до коледжу, то один із старих імігрантів сказав у здивованню: чи дійсно нам треба стільки “барберів”? (тобто фризів). Для того чоловіка видавалося можливим для нашої молоді йти тільки до “барбер коледжу”, фахових курсів, де публично було оголошувано про нову науку для будучих фризів. Ці оголошення були типовими для бідних кварталів міста Міннеаполісу, де тоді перебувало багато старих імігрантів. Для нього *барбер коледж* був самотнім практичним коледжом, бо велика більшість старих імігрантів не думала взагалі про вищу освіту, тобто в якомусь легітимному коледжі. Це було мабуть характеристичним для “старої іміграції”, через особливий збіг прикрих обставин, таких як довготривала господарська криза та брак елементарної освіти серед тодішніх імігрантів, і віри у власні сили. Тут також мало своє значіння загально неґативне (у 20-30-их роках) наставлення великої частини американського суспільства до імігрантів із Східної Європи. Але було це явище більше політичним у східних стейтах Америки, як у Міннеаполісі, де уряд ставився до імігрантів багато більше ліберально. Все ж таки було дуже дивно, що у містах Міннеаполіс – Ст. Пол (т.зв. Twin Cities) було так мало старих імігрантів українського походження із вищою освітою, мимо

об'єктивно досить добрих можливостей її одержати. Ситуація дещо змінилася через G-I bill, що давав стипендії на студії ветеранам Другої Світової Війни, але не всі потрапили ці можливості використати, частинно через брак підтримки зі сторони найближчої родини та їхнього безпосереднього оточення. Зрештою подібна ситуація заіснувала в Америці також серед поляків.

Мій брат Павло вже в січні 1950 р. записався на університет, де студіював бібліотекарство (Library Science), бо та ділянка студій давала відносно скорий доступ до кращої праці для людей із гуманістичною освітою (у протилежності до т.зв. технічної). На підставі попередніх студій на Мюнхенському університеті, він дістав степень магістра бібліотекарських наук (M.S. of Library Science) вже за півтора року, та в осені 1953 р. перенісся до Нью-Йорку, де зараз дістав працю в Головній міській бібліотеці. В той час, у літі 1951 р., мама Людмила цілий час мене наглила, щоб я кінчав, чи радше почав продовжувати свої студії. Вкінці я таки на це рішився, починаючи від початку студіювати механічну інженерію, бо бачив певні труднощі із продовжуванням моїх студій зв'язаних із політичною економією. А про технічні студії я серйозно думав ще десять років тому, зараз по зданню матури, але тоді не пішов на механіку через комплікації сполучені із відбуттям піврічної практики. Було це також зв'язане із ситуацією, яка тоді заіснувала в Америці: була якраз війна із Кореєю, та треба би було відповідати на багато, може цілком неприхильних запитів: чому я саме студіював якраз політичні науки в нацистській Німеччині, підчас війни.

Факт, що я працював у Німеччині у роках 1947-1949 для французької влади як секретар для контролі над німецьким судівництвом (Controle de la Justice) міг би дещо допомогти, але я не хотів ризикувати, та пустився на цілком нові студії. Мушу сказати, що на роботі мені відраджували це робити, бо казали: маєш тепер дуже добру працю (я вже був floor inspector), який контролював, наскільки робота людей при пресах (punch press operators) відповідала їхнім технічним специфікаціям - рисункам (blue prints). Мої співробітники казали: підеш до школи, там наука є тяжка, а скінчиш, то може взагалі праці не дістанеш - пригадуючи мені

недавню ще ситуацію, зв'язану із господарською кризою двадцятих-сорокових років. Один знайомий українець студент передав мені навіть остереження через другого товариша: скажи Грицакові, що з нього ніколи жадного інженера не буде. Це був тодішній студент архітектури Корсунський, який навіть пізніше, по скінченню архітектури, мав гарні успіхи у своїй роботі. Але негативне ставлення до вищих студій було характеристичне головно для т.зв. другої хвилі української іміграції в Америці.

Але моя мама Людмила, проф. Грановський та моя дружина Реа, всі мене заохочували до студій, а мав я тоді вже 28 років. І так, у вересні 1951 р. став я студентом механічної інженерії (наука починалася тоді в останній четвер вересня), початково беручи тільки вечірні курси, так як технічне рисування та інтегральний рахунок. Це забиало два вечори, від 6-ої до 9-ої години. За попередню науку в Німеччині, п. Кеніг, що призначала кредити для чужинецьких студентів за попередні студії, дала мені два роки університетських студій заавансованого характеру (advanced standing), що означало фізику, хемію та математику із двох перших років політехніки, що тоді було для мене великою полегшою. Дуже також імпонувало п. Кеніг (як виглядало) моє матуральне свідоцтво (Reifezeugnis), частинно в німецькій мові.

Але заіснували зараз же також певні труднощі. Ми на праці додержувалися системи rotating shift, де ми працювали раз у день, від 7-ої до 3-ої години, а потім, по трьох місяцях, мали перейти на три місячну працю, десь від 4-ої до 12-ої по полудні. Я більше не міг би ходити до вечірньої школи, коли би так працював на цій "нічній шихті", як її звали мої працедавці; щоправда, мене від тої нічної праці звільнили, але другі робітники із "юнії" (профспілки) того не хотіли толерувати. Мені сказано: як ще раз не підеш на нічну шихту, то можеш бути певний, що тебе хтось виб'є! Я тоді, хоч-не-хоч, ту працю цілком покинув, маючи заощаджених 600 долярів, та покладаючись на поміч мами Людмили й жінки Реї, які працювали. Реа приїхала до Америки у вересні 1951 р., а 600 долярів на ті часи була вже досить велика сума. Так, 15 березня 1952 р., я записався на весня-

ний семестр, як звичайний студент (full time student). Починався той триместр при кінці березня. З наукою все йшло мені дуже гарно, із виїмком одного заавансованого курсу фізики. Я той курс тоді мусів покинути, але повторив його рік пізніше із дуже добрим вислідом. Щоб наздігнати час, я почав також студіювати підчас літніх ферій, брати Summer Sessions у липні та серпні. Студії проходили дуже добре, так що я за три роки скінчив формально п'ятирічний курс, діставши в літі 1954 р. степень бакалявра із високим відзначенням (B. S. undesignated with high distinction), під умовою продовжування далі моїх студій у Graduate School, тобто вищих студій для ґрадуантів зі степенем B. S.

Але не всім новоприбулим українським студентам, а було їх тоді яких 20-30 осіб, ішли студії так добре. На мене тоді звернули свою увагу наші професори, проф. О. Грановський – ентомолог, та проф. Гайдак – бджільництво. При їх підтримці, в літі 1952 р. я став головою управи т.зв. Українського клубу, української студентської організації при Університеті Міннесота. У проводі клубу був ще яких три чи чотири роки. Пригадую собі, що зараз на початок, я зорганізував цикл рефератів на українознавчі теми, виголошуваних українськими професіоналістами, що тоді проживали у Твін Сітіс (Twin Cities), – Міннеаполісі та Ст. Полі. Спеціально добре пригадую собі, як ми успішно влаштували, для 40-ліття Крут, святкові роковини для американської студентської публіки, в січні 1958 р.

У грудні 1955 р. я одержав степень магістра інженерних наук (M. S. in. ME.), а саме – механічної інженерії. Від вересня 1954 р. я працював уже на університеті як науковий асистент (на половину штату), а після магістерки вже як інструктор (3/4 штату). Маючи права професора, як faculty member, у принципі я міг викладати, але моїм головним завданням було помагати старшим професорам у лябораторіях, яких у тодішній технічній програмі (engineering curriculum) було досить багато. Літом 1955, 1956 та 1957 я працював в індустрії, а в 1958 та 1959 вже на університеті, підчас літніх курсів (Summer Sessions), як викладач певних курсів.

Зокрема, літом 1958 р. працював я при проєкті проф. Раєна (J.J. Ryan) для автомобілевої безпеки. Моїм завданням була конструкція буфера (по-англійськи bumper) для особового авта, що мав би безпечно зупинити авто, яке вдаряло у тверду бар'єру зі швидкістю 30 миль на годину. Підставою був гідравлічний амортизатор, такий якого вживали у модерній артилерії. Але, показалося, щоб такий "бампер" був практичний, мусів би забагато виставати з-перед авта. Професор Раєн був більше відомий з того, що для пасажирських літаків видумав "чорну коробку" (Black box), яка мала безпечно реєструвати всі параметри функціонування літака перед самою катастрофою. "Чорна коробка" мала бути так збудована, щоб перетривати всі наслідки катастрофи й завдяки своїй, спеціально продуманій технології, перетривати наслідки від удару в разі неконтрольованого приземлення літака, та потім наслідки неминучого пожежу. Сьогодні всі американські пасажирські літаки мають таку "блек бокс".

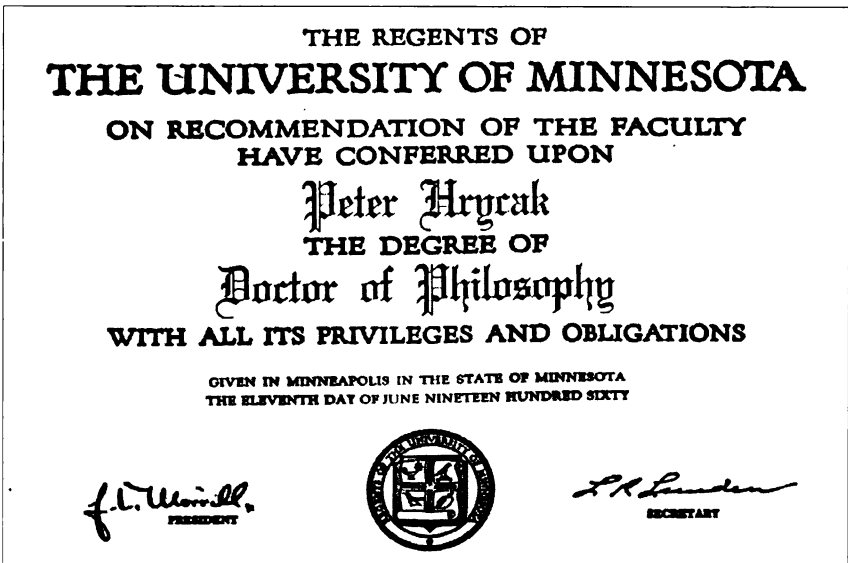
Але, поволи мої студії зближалися до кінця. Моїм дорадником (адвайзером) був сам голова департаменту, проф. Р. С. Джордан (R. S. Jordan). Докторська праця мала наголовок "Дія морозу під охолоджуваними поверхнями" (Frost Action under Refrigerated Areas). Розходилося про замерзання землі під штучно охолоджуваними, індустріальними спорудами. Це тому, що у той час щораз більше розвивалася промислова холодильна техніка, в якій проф. Джордан був відомим спеціалістом та автором популярної книжки на цю тему. Через промерзання землі в наслідок великого охолодження, відомого як "пучнявіння землі" (по-англійськи frost heaving), повставали великі труднощі відносно тривкості і інтегральності таких індустріальних споруд.

Моя докторська праця була в основному готова у вересні 1959 р. і пару місяців пізніше офіційально затверджена, а докторський іспит я здав у квітні 1960 р. Степень доктора філософії із науки механічної інженерії я одержав вже 11 червня 1960 р. В між-часі багато нових досягнень було проголошено у світовій технології. 4 жовтня 1957 р. большевики успішно випустили на орбіту першого сателіта (відомого "Спутника"), потім, у квітні 1958 р. на ор-

біту вийшов Гагарін. Американці хотіли конечно дігнати “советів”, як вони тоді казали, тому для інженерів із певним індустріальним досвідом, й додатковою теоретичною підготовкою, таких як моя скромна особа, тоді було багато роботи.

Наш департамент механічної інженерії при Інституті Технології Університету Міннеасота числився тоді одним із трьох кращих департаментів механічної інженерії в Америці, разом із MIT (Інститут Технології стејту Масачузетс) та CALTECH-ом (Каліфорнійський Інститут Технології). Тому я мав багато оферт праці від наукових інституцій та державних і приватних дослідних установ.

От так, у жовтні 1959 р., я остаточно рішився прийняти пропозицію від дуже славної на той час інституції, лябораторії ВТL (Телефонні Лябораторії Бела). Головним аргументом прийняти цю оферту була добра наукова репутація цієї лябораторії, відносно добра, як на ті часи, заробітна плата (1000 дол. на місяць), як також положення цієї лябораторії недалеко від Нью-Йорку. Там недавно був помер мій брат Павло (у віці 32 років), і моя мама Людмила хотіла жити в поближу, щоб могла ходити частіше на його могилу.

Диплом Петра Грицака на звання доктора філософії

Кренфорд

Після одержання докторату, я ще працював півтора місяця для проф. Джордана, але 15-го липня 1960 р. рушив автом в дорогу до Кренфорду, де думав тимчасово зупинитися. Починаючи працю 18 липня в БТЛ, що був у місцевості Мирей Гіл (Murray Hill), віддаленій на 10 миль від Кренфорду Н. Дж., я замешкав у свого товариша ще з Перемишля, Ореста Загайкевича. В моїй подорожі товаришувала мені моя мама Людмила, яка одна ще по дорозі, з Філядельфії, повернулася до Міннеаполісу. Це була моя перша довша подорож автом *Aero Lark*, що мало вже шість років, і мама уважала, що її присутність у так далекій дорозі (2000 миль – 4800 км.), з огляду на безпеку і товариство була бажаною. Решта моєї родини прибула до Кренфорду 20 серпня. Треба було шукати їм якоїсь квартири, й вони замешкали тимчасово у мого товариша Влодка Загайкевича, брата Ореста. Після

Родина Грицаків: Петро, Реа, Михайло, Марія та Людмила, – весна 1960 р.

шеститижневого шукання, разом із жінкою Реєю, ми таки рішилися купити новий, недавно збудований дім у Кренфорді на Roselle Ave. 19, де ми живемо до сьогодні, 44 роки, бо так зложилися обставини.

Після скінчення моєї праці в BTL у квітні 1965 р., я ще працював пів року в Curtiss Wright, фірмі у Woodridge, Н. Дж., як Senior Project Engineer, що була тоді славним продуцентом моторів до літаків. Від 11-го вересня 1965 р. я став працювати в технічній школі – Коледжу Інженерії в Ньюарку (Newark Collage of Engineering), як асоційований професор механічної інженерії (Associate Professor of Mechanical Engineering).

Моя властива робота в BTL була зв'язана з холодженням, але незадовго ми перейшли до теоретичної праці над новим сателітом для потреб міжнародньої комунікації. Тут вдала подорож на орбіту відомого “Спутника”, три роки раніше, показала дорогу до нових проєктів для ужитку сателітів до кращого передавання відомостей всякого роду, включно із телевізією. Було це можливе завдяки іншим, новим технологічним дослідженням, як винахід транзисторів, які успішно заступали дотеперішні електронні лампи, а також феноменальний в останніх роках розвиток телевізії. Наш сателіт був названий “Telstar”, що мало означати *Зірка телефону*, який мав запевнити АТТ (American Telephon and Telegraph Company), яка була власником BTL, провідну ролю в модерній, гльобальній телефонній та телевізійній комунікації. Тут була дуже добра нагода для мене розвинути дальше свої підставові знання і практичний досвід із термодинаміки та передачі тепла. Це на підставі найновішої технології, співпраці з другими інженерами, та доступом до тоді може найкраще зорганізованої у світі лябораторії – комплексу BTL. Я мав за завдання сконструювати приміщення, рис. 1 (housing) для всякого роду інструментів потрібних сателітові у просторі, підчас перебування на орбіті, що називалося instrument package (I.P.). Інструменти мали функціонувати в I.P. при температурі $20^{\circ}\text{C} \pm 5^{\circ}\text{C}$, тобто при температурах, для яких вони були сконструювані на землі.

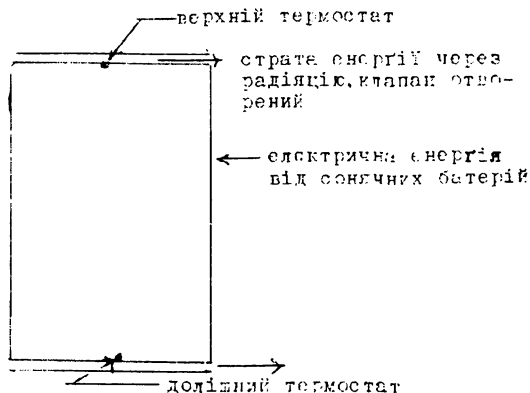

Рис. 1 "Сховище" (пакунок) для інструментів

Рис. 1. Сховище (пакунок) для інструментів

Розходилося тут про те, щоб ужиті інструменти могли успішно працювати при багато нижчих чи вищих температурах оточення: вищі температури мали б мати місце під час перебування сателіта на орбіті під проміннями сонця, а нижчу температуру можна було передбачити як би сателіт частину своєї орбіти переводив у затемненні, кружляючи навколо землі. Свою енергію, потрібну для виконання свого завдання, сателіт мав би одержувати від сонця, під час перебування в сонячній частині орбіти. Це мав бути поступ у технології уживання сателітів, бо дотепер (1961-1962 рр.) пущені на орбіту сателіти мусіли користуватися привезеними із землі батареями, які за якийсь час вичерпувалися, й сателіт ставав нечинним. Недавний винахід сонячних батарей (solar cells), що могли безпосередньо перемінити енергію одержану від сонця, в електричну енергію, давав можливість, в теорії, нашому плянованому сателітові, функціонувати у просторі через необмежений час. Щоб це все досягнути, треба було ще перемогти багато технічних деталей. Також показалося, що бракувало ще відповідних акумуляторів (storage batteries), які би надавалися до тієї цілі: щоб енергію, прийняту в сонячній частині ор-

біти, успішно заладувати та потім бути здібним її виладувати під час функціонування сателіта в затемненню. Так, під час сонячного часу орбіти, І.Р. був би сильно ogrівався, а в затемненню, так само сильно охолоджувався б. Тому я подав ідею, щоб І.Р. була циліндром (рис. 1.) добре ізольованим. Холодження того циліндра мало б відбуватися через промінювання, контрольоване термостатично порушуваними плитками, які б представляли собою верх та спід циліндра. Ті плитки можна було пересувати термостатично в той спосіб, що повставала між ними та вертикальними стінами циліндра, що представляла собою І.Р., мала шпарка, ширина якої контролювала радіацію із циліндра. В той спосіб плитки також контролювали температуру інструментів у внутрі циліндра. Так, якщо шпара було зеро, або дуже малою, І.Р. могла нагріватися, якщо треба було температуру в середині знизити, плитки термостатично підносилися в гору, шпара побільшувалася та І.Р. тратила енергію через радіацію, що переходила через ту шпару й інструменти в середині охолоджувалися.

Тому, що шпара була мала, в порівнянні із іншими розмірами циліндра, промінювання (радіація) що проходило через ту шпарку давалося досить докладно обчислити методом т.зв. чорного тіла. Це можна собі популярно так пояснити, що наприклад, дірка від ключа, чи шпари навколо дверей або вікон у кімнаті, для ока завжди виглядають чорними.

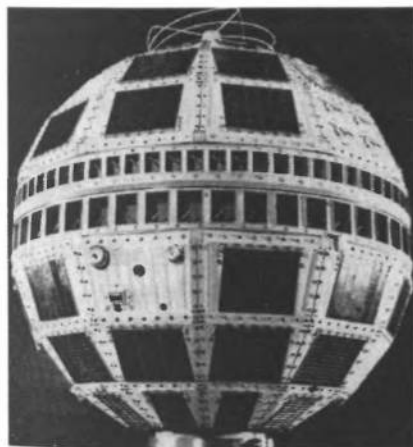

Рис. 2. Сателіт «Тельстар»

Сам сателіт мав мати форму кулі, й більшість його поверхні мала бути покрита сонячними панелями (solar cell pannels). Розуміється, там також мали бути розміщені антени для телекомунікації (рис. 2). Дискусія довкола зовнішньої форми «Тельстара» велася головно в січні 1961 р., а остаточна куліста форма була затверджена у грудні того ж року. В січні 1962 у ВТЛ почалися експерименти

під моїм безпосереднім наглядом, в лабораторії у Віппані (Wirpanu), Н. Дж. Експерименти показали цілком успішними, "Тельстар" був збудований на весну 1962 р., і вкінці випущений на орбіту в липні 1962 р. Як знаємо, початковий успіх "Тельстара" був величезний. Мої обчислення щодо контролю (регуляції) температури згідно із схемою на рис. 1., показали цілком реалістичними. До певної міри навіть показалися кращими, як я сам тоді сподівався на підставі моїх теоретичних обчислень, ще перед випуском сателіта на орбіту. Остаточно, був це великий успіх модерної американської технології, а особливо приватної компанії АТТ, яка тоді випередила інші провідні фірми, що працювали над подібними проектами, такі як RCA (Radio Corporation of America) та GE (General Electric). АТТ це коштувало 40 мільйонів доларів, на ті часи дуже велику суму! Проект виконала відносно мала група інженерів (яких 30-40 чоловік). Це також викликало пізніше багато закидів, що мовляв АТТ хотіла собі захопити монополію на міжнародну телекомунікацію, це можливо й спричинилося до ліквідації АТТ у 1984 р., коли створено Baby Bells, ніби то для скріплення конкуренції в американській телефонічній системі. В цьому часі, коли я працював у ВТЛ, головна критика АТТ, як монополіста, походила від RCA та GE. Мені особисто мій успішний помисл, як прилаштувати найбільше центральний та найважливіший пункт великого міжнародного проекту, не приніс жадної більшої користі. Протинно, деякі люди в ВТЛ, думали, що я є якийсь майже чарівник, що в кожному майбутньому проекті в скорий час може зробити подібні вдалі конструкції, замість того, щоб залишити мене в спокою, щоб я міг відпочити від дуже напруженої праці останнього півтора року.

Це вкінці довело до того, що я зрезигнував офіційно 2 квітня 1965 р. (докладно у 20-ту річницю мого виїзду з Відня, на передодні приходу большевиків до міста), та перейшов до іншої праці в Curtis Wright Co. в Woodridge, Н. Дж., де я перепрацював п'ять місяців.

Головною причиною моїх проблем і пізнішої резигнації із ВТЛ було те, що я завжди старався опублікувати свою роботу у фахових журналах та у доповідях на американських і міжнародних

конференціях. Тому, що мій департамент у BTL мав за завдання функціонувати тільки в ділянці початкового конструювання (preliminary design department) у більшій одиниці BTL – відділі, що займався технологією ламп із вакуумом (vacuum tubes) знаних також як електронні лампи, не був уважаний за департамент для проведення ширших дослідів. Тому мої ініціативи та намагання щодо публікацій, викликали певне незадоволення моїх безпосередніх керівників, та створювали мені певні неприємності. Все було в порядку, як треба було у справі “Тельстара” щось високо оригінального і за дуже короткий час зробити, тепер потреба моєї особливої активності в ділянці передачі тепла та промінювання, як їм видавалося, скінчилася.

В компанії Куртіс Райт моя робота полягала на робленню комп’ютерних інструкцій для продукції певних критичних частин для моторів турбоджетів. Це була компанія, яка мала великий досвід у конструюванні моторів внутрішнього спалювання, та однак хотіла тепер випродувати для американського ринку новий, кращий мотор для турбоджетів, але в тому часі, як я там працював це їм не дуже вдавалося. В між-часі я знайшов собі іншу працю, як вже згадано було вище, як професор механічної інженерії в Ньюаркському Коледжі Інженерії (NCE) в Ньюарку, десять миль від Кренфорду, де я замешкав п’ять років раніше.

Тоді, у 1965 році, школа хотіла власне, щоб перейти із стисло навчальної інституції, якою вона тоді була, на модерну, дослідну, технічну інституцію. Це означало перейти від статуту teaching institution на research institution, як це перед тим встигли зробити всі важніші технологічні інституції в Америці (інститути та університети). Мені у тому особливо допомогла свого роду слава, як колишнього важного члена спеціальної високо успішної групи інженерів, відповідальних за тоді так славний проєкт “Тельстар”.

NCE, це була велика політехнічна школа, одна з найбільших в ЗДА, яка мала тоді 2-3 тисячі повних студентів (full-time students), але також дуже багато вечірніх студентів (part time), які студіювали в пополудневих та вечірніх годинах. Я мусів спеціально обіцяти, що буду вчити також у вечір, один раз у тижні. Поза тим,

*Діти Петра Грицака: Орест,
Марія, Михайло та маленька
Олександра, весна 1968 р.*

мав я ще вчити два курси та був також звільнений на 25% від читання лекцій. В тім часі я мав займатися технічними дослідженнями лабораторійного характеру, щоб евентуально дістати якусь зовнішню допомогу (контракт) від якоїсь державної установи чи приватної фірми, які були б заінтересовані моїми новими дослідками у лабораторіях NCE. Ці, вище вчислені характеристики мого академічного заангажування, були типовими для умов, що тоді запанували у вищих технічних школах Америки й Канади.

Також, вже від початку мого приїзду до Кренфорду в Нью Джерзі, став я інтересуватися діяльністю Товариства Українських Інженерів Америки (ТУІА), з головним осідком в Нью-Йорку. Незадовго, я став заступником голови тої організації, а потім ще якихось чотири роки був також організатором щорічних (в тих часах) конференцій українських інженерів Америки, де дискутувалися технічні доповіді, та відбувалися презентації осягів нових інженерів. Це були досягнення нових українських професіоналістів, які саме покінчили свої студії. А в тому часі, якраз багато новоприбулих, молодих українців, починало студювати інженерію на американських політехніках та університетах. Це стояло у противенстві до наставлення т.зв. старої імміграції, яка мало цікавилася вищими студіями.

В якійсь мірі ці контакти із ТУІА помогли мені дістати контракт від NASA (National Aeronautics and Space Administration), що як державна дослідна адміністративна одиниця щойно була зорганізована.

Я, протягом двох років був зобов'язаний виконувати досліди із передачі тепла між струменями повітря та всякими скомплікованими

площинами. По-англійськи це називалося Jet Research, а моя лабораторія znana як Jet Research Laboratory, протривала разом 27 років, аж до мого відходу на емеритуру у 1993 р. Вона займалася головню дослідями інтенсивности передачі тепла від скорих струмків повітря (джетів), які вдаряли в деякі вибрані, технічно важні, електрично ogrівані поверхні. Передача тепла була обчислювана при помочі докладного змірювання ріжних температур поздовж осі тонкого циліндра із певної, вибраної, нержавіючої сталі. Коефіцієнт теплопровідности тої сталі (heat conductivity coefficient), був перед тим дуже докладно вивчений в лябораторіях NASA.

Висліди моєї лябораторійної діяльности, досягнені при співпраці багатьох студентів (undergraduate and graduate research assistants) були на загал задовільними для інституцій, які мої досліди спонсоровали. Була це насамперед NASA, потім Air Force (Повітряні сили), та вкінці NSF (National Science Foundation) Національна Фундація Науки. Були вони опубліковані у ряді звідомлень про діяльність лябораторії "Laboratory Research Reports", та в окремих публікаціях. Деякі із важніших, були опубліковані у звідомленнях Міжнародної Конференції Передачі Тепла (International Heat Transfer Conference) – в Токію, 1974, Торонто, 1978, Мюнхені, 1982, Єрусалимі, 1990, та в індивідуальних виступах на тій Конференції в Сан-Франсіско, 1986 р. та в Брайтон, в Англії, 1994. Від 1989 р. був я також активним у певних канадійських конференціях, як CANCAM (Canadian Conference on Applied Mechanics), що відбувалися що два роки. Так, я мав доповіді в Оттаві, 1989, Вінніпеґу, 1991, Кінгстоні, 1993, Вікторії (Британська Колюмбія), 1995, Квебеку, 1997, St. John's у Новій Фундляндії (Newfoundland), 2001, та Кальгарі, 2003. Темою тих доповідей були ріжні спеціальні проблеми передачі тепла, як також справи гльобального потепління температури, через за-нечищення повітря усякими газами (як двоокис вуглеця CO₂), через загальну індустріялізацію світу протягом ХХ ст. Тому, що в Кальгарі, через стан здоров'я, я не міг прибути особисто, мене там гарно репрезентував і виголосив доповідь мій син Орест Грицак. Він колись був моїм асистентом (1982-1986) у моїй ля-

бораторії передачі тепла в NCE/NJIT, та який 1986 р. одержав у NJIT диплом інженера механічної інженерії. Між іншим, у 1975 р. NCE змінив свою офіційну назву на NJIT (N.J. Institute of Technology). Мало це означати прискорений перехід від чистого викладання основних принципів технології, до науково-дослідчої інституції, тобто від Teaching Institution до Research Institution, щоб стати більше конкурентним серед подібних шкіл в Америці. Також, щоб підкреслити велике значіння стейту Нью Джерзі для розвитку американської технології та промислу й економії Америки взагалі. Підчас моєї праці в NCE/NJIT, я також був репрезентантом нашого департаменту механічної інженерії в Раді Факультету (Faculty Conclil) – самоврядному тілі, що офіційно репрезентувала професорів перед адміністрацією Інституту (1973-1977, 1980-1984, 1986-1990 та 1991-1993, та як голова Ради Факультету 1983-1884). Для професорів була це важна функція, розходилося про перестерігання прав професорів відносно їх академічної діяльності, згідно із правилами Американської Асоціації Університетських Професорів AAUP (American Association of University Professors).

Окремою ділянкою моєї діяльності була праця в ТУІА. Там я навіть був вибраний головою, від 15 березня 1966 до 4 червня 1967 р. Нормально голова ТУІА урядував два роки, але серед членів були круги не вповні задоволені моєю працею чи особою, та хотіли зміни. Було це мабуть явище подібне до того, що сталося в УККА (Український Конгресовий Комітет Америки), коли репрезентанти одної агресивної та тоді популярної організації, рішили перебрати провід серед американських українців. Голосування відносно складу Головної Управи ТУІА у червні 1967 р. мало відбутися листовно, замість, так як це було дотепер, безпосереднього голосування присутніх на Загальних Зборах. Багато членів ТУІА бажало собі цієї зміни, як також того, щоб Загальні Збори не відбувалися завжди в Нью-Йорку, як дотепер. Актуально тепер діючий статут передбачує тільки листовне голосування. Зміна статуту була листовно прийнята членами ТУІА ще у квітні 1967 р. Через недогляд нашого правничого консультан-

та, інж. Заяця, § 71, один із кількох параграфів старого статуту, що говорив про спосіб голосування на загальних зборах та про безпосереднє голосування не був змінений, і так помилково ввійшов він до нового статуту! Це довело до великого замішання на Загальних Зборах 3-4 червня 1967 р. Через те замішання, досить численні прихильники старої версії статуту фактично потрапили перевести збори ще за старим статутом, будучи тут ще членами Верифікаційної Комісії тих Зборів, якої членами дали себе хитрим способом вибрати. Це все переведено без повідомлення діючої Головної Управи про деталі тих законспірованих, видно наперед продуманих, потягнень! Це все переведено тоді на "Союзівці" УНС, де Загальні Збори улаштовано із думкою про приємні контакти та відпочинок у комфортному середовищі, – замість того, через ті, вище названі потягнення, виникли нові конфлікти та незадоволення членів ТУІА.

ТОВАРИСТВО УКРАЇНСЬКИХ ІНЖЕНЕРІВ АМЕРИКИ

З НАГОДИ ПЯТДЕСЯТ ЛІТТЯ ІСНУВАННЯ ТОВАРИСТВА, ЦЬЮ ГРАМОТОЮ ВІДЗНАЧУЄ

**ДОКТОРА ПРОФЕСОРА
ПЕТРА ГРИЦАКА**

ЗА ЙОГО ОСЯГНІ В ЕДУКАЦІЙНІЙ І ПРОФЕСІЙНІЙ ПРАЦІ,
ЗА ЖЕРТВЕННУ СУСПІЛЬНУ ПРАЦЮ ТА ПРАЦЮ ДЛЯ ДОБРА ТОВАРИСТВА
УКРАЇНСЬКИХ ІНЖЕНЕРІВ АМЕРИКИ

ДНЯ СЬОМОГО ЛИСТОПАДА ТИСЯЧА ДЕВ'ЯТСОТ ДЕВ'ЯТДЕСЯТ ОСЬМОГО РОКУ

ЗА УПРАВУ ТОВАРИСТВА УКРАЇНСЬКИХ ІНЖЕНЕРІВ АМЕРИКИ

ДР ЛЕВ ДОБРЯНСКИЙ
ГОЛОВА

ДР МАРКО ДЕРЖКО
СЕКРЕТАР

Хоч я ще якийсь час (один рік) був членом і головою Контрольної Комісії ТУІА, вище згадані події на Загальних Зборах ТУІА 1967 р. спричинилися до сильного зменшення моєї активності в ТУІА. Навіть Звіт Контрольної Комісії на Загальних Зборах в жовтні наступного року я не зробив особисто, а передав на письмі, бо тодішній ведучий тих Загальних Зборів був мені несимпатичний, як той, хто активно спричинившись до фактичного зірвання Загальних Зборів у 1967р. Був я ще на святкуванні 25-ліття ТУІА у 1973 році. Двадцять років пізніше, аж у вересні 1993 р. мене вибрано головою відділу ТУІА в Нью Джерзі, де я продовжував, як колись, активну діяльність у формі наукових, професійних доповідей. Уступив я з того посту щойно у липні 1999 р., коли головою вибрано молодого члена, інженера Андрія Вовка. Я приємно перевів тих майже повних шість років. У 1994 р. був членом делегації на святкування 150-ліття Львівської Політехніки. Був також головуючим на Загальних Зборах ТУІА, що відбулися у Виппані, Н. Дж., у вересні 1999 р., де головою вибрано Левка Добрянського. Присутні навіть погратулювали мені за гарне переведення цих зборів.

Хоч мені вдалося утримати діяльність ТУІА у задовільному стані, – ми дали п'ять чи шість публичних рефератів на професійні теми та на проблеми пов'язані із повстанням державності України, – мені не вдалося відродити щорічної зустрічі на “Союзівці”, яка від 1988 р. більше не відбулася. Ми пробували відродити цю зустріч у 1997 році, але на імпрезу організовану разом із КЛК (Карпатський Лещатарський Клуб), яка відбулася, приїхало дуже мало інженерів.

Ставши членом Управи Земляцтва “Перемищина” при кінці 80-их років, я став заступником голови, а від 1993 р. – головою Земляцтва. Тому, комунікувався із Представниками Перемишля та Надсяння, для висилання їм щорічної допомоги із т.зв. Фонду Бучинського, установленого при УНС. Останнім часом я комунікувався із Стипендійним Фондом ім. Я. Поповської для передачі їм тих фондів (звичайно 3.500 доларів на рік), призначених для суспільно-доброчинних цілей перемиських українців. Мав однак певні труднощі із одержанням посвідок про одержані ними, а нами вислані для перемиських інституцій фонди. Я також виборов для

Перемищини формальне членство у СКВУ (Світовий Конгресі Вільних Українців), тепер СКУ, де плачу вимагану вкладку із власних грошей 350 дол. на рік. На останньому Конгресі в Торонто 1998 р., я подав думку, щоб СКУ зголосився до Об'єднаних Націй, як NGO тобто Наддержавна одиниця, що додало б престижу СКУ. Останній (серпень 2003) з'їзд СКУ в Києві я не міг відвідати через стан здоров'я, – а у липні 2003 р. закінчив 80 років життя. На попередніх Конгресах СКВУ я був у Нью-Йорку, 1967, та в Торонті 1988, 1993, 1998. Я остерігав провід СКУ у справі відбуття Конгресу в Києві (у цій справі вислав два листи) перед непередбачливими, формальними труднощами, що могли б виникнути в Києві. Мої остереження, на жаль, справдилися, бо обіцяного і наперед оплаченого престижного приміщення, Конгрес таки не дістав!

У роках 1977-1997, я був також заступником голови Української Музичної Фундації, яка займалася фінансуванням видань творів українських музичних мистців і діячів. Крім того, я також продовжував мою особисту добродійну діяльність, висилаючи, почавши від 1996 р., чотири рази в рік суму грошей – разом около 5.000 дол., для вибраних мною земляків у Львові, Соснівці, Луцьку та в Запоріжжі. Це в рамках діяльності суспільно-доброчинного характеру організації допомоги Україні “Рух”. Останньою мабуть, але не менше важною моєю діяльністю у роках 1993-2003 (*last but not least*), була участь в церковному хорі греко-католицької парафії св. Володимира в Елизабет, Н. Дж.

Коротко згадаю ще про моїх дітей. Першою народилася Марія 4 липня 1953 р. в Міннеаполісі, яка померла 15 вересня 1974 р. в Нью-Йорку, далі: Михайло Павло, нар. 12 травня 1959 р. в Міннеаполісі; Орест Володимир Тарас, нар. 28 квітня 1962 р. в Елизабет, в Нью-Джерсі та Олександра Марта, нар. 12 вересня 1966 р. в Елизабет, Н. Дж.

*

Нижче хочу подати нариси з мого життя, які кидають певне світло на розвиток молодого чоловіка протягом вагомих 30-их років у Польщі, якого доля закинула аж до Америки. При па-

нуючих тоді умовах, мимо небезпек війни та труднощів політичного характеру, з ніби забезпеченого студента Віденського Університету став я бідним “скитальцем” в Америці. Почавши працю як “dishwasher”, як зрештою зробив уже не один імігрант, я скінчив в Америці вищі студії на одному із кращих тоді університетів, та досягнув певні життєві успіхи, будучи, принаймні формально, записаний від 1973 р. у книгу “Хто є хто у світі” (Who’s Who in the World), що має 25000 членів із цілого світу.

Крім того, зразу після мого приїзду до Кренфорду, став я займатися публіцистикою, спершу технічних повідомлень про мої найновіші спостереження у “Вістях ТУІА”, потім, як вже вище згадано, в технічних англійських журналах. Вкінці однак, як вже пішов на емеритуру, почав дописувати до українських газет та журналів, на суспільно-політичні теми через зацікавлення подіями політичного характеру, які мали місце на Україні від 1991 р., від часу формального відзискання Україною самостійності. Я, якось поволи, поступово почав повертатися духом до своїх попередніх віденських студій, та почав писати статті на політично-історичні теми до газет (“Свобода”, “Українська Трибуна”) та

Петро Грицак, біля Ванкуверу, Канада 1995 р.

журналів (“Нові Дні”, “Наш Голос”, “Вісті Комбатанта”). Все це почалося властиво ще 37 років тому, у березні 1968 р. статтею надрукованою у “Свободі” *Зміни в технології та політична рівновага сил*. На ту тему, дещо пов’язану із тодішньою війною у В’єтнамі, мав я у березні 1967 р. доповідь перед відділом ТУІА у Нью-Йорку, яка була тоді гарно прийнята публікою. Але властиво моя публіцистична діяльність почалася ще у 1938 р., коли мій спомин із перебування на колишній пластовій оселі-таборі “На Соколі”, появився у “Звідомленні “Кружка Родичів” при українській державній гімназії в Перемишлі”, під наголовком *На верхи Аршиць*. Описана була дводенна прогулька, яка одначе має певне історичне значіння: це був останній табір, організований КВОММ-ом (Комісія Виховних Осель і Мандрівок Молоді), який відбувся “На Соколі”, бо вже на наступний рік польська влада цей табір заборонила на підставі нового закону про охорону границі, а границя із Чехо-Словакчиною перебігала тоді Карпатами, цілком недалеко від табору. Моя теперішня публіцистична діяльність почалася цілком неfortunно, статтею про Перемишль та його історію, на замовлення д-ра Винара для “Українського Історика”, яка одначе до сьогодні ніде не була опублікована. Цікаво, що ця стаття, хоч написана на замовлення, не появилася (як я при нагоді довідався) через спротив одного рецензента, Євгена Стахова, якому не подобалася у тій статті згадка проф. Богдана Загайкевича, в якій подав він свою версію про причину невисадження стратегічного залізничного моста в Перемишлі у 1918 р. Це спричинилося до підкріплення поляків у обложеному Львові, та страти Східної Галичини на користь Польщі у 1918-1919 рр. Були чутки, що мосту не висаджено, бо був він дуже близько від дому тодішнього провідного політичного діяча Володимира Загайкевича, який був тоді головою пануючого у місті до 11-го листопада 1918 р. Українського Комітету. Це не було одначе цілком правдиве. Дім В. Загайкевича стояв близько іншого мосту. Від залізничного він був віддалений на добрих 300-400 метрів. Ціла контрверсія була властиво помилкою, проголошеною людьми не ознайомленими із деталями розміщення стратегічних (як показалося пізніше, зокрема у 1941 році), мостів на Сяні. Це одначе був

сумний факт: Перемишля, П'ємонт П'ємонт, як дехто твердив, мимо доброї волі учасників спричинився до невдачі українських збройних сил зберегти Львів для ЗУНР, із його великим стратегічним і політичним значінням, та численними магазинами із зброєю та постачанням. Ту думку проф. Богдан Загайкевич в основному відкинув, сказавши мені, що справа невисадження моста була чисто військовою. Чи сталося так через брак вибухівки на потрібний час, чи попросту через брак технічної підготовки й небажання руйнувати таку велику споруду, тепер не можна точно сказати. На тій підставі можна би було вкінці ствердити, що ця, так критична справа була більше військово-технічною, як тільки справою місцевої політики. Тодішній стратегічний міст на Сяні, в Сурухові коло Ярослава, також не був висаджений, здається через брак вибухівки. Як я вкінці довідався, “дім” меценаса Загайкевича навіть не був його власністю, там він тільки жив із родиною.

Я одначе не знеохотився неуспіхом моєї першої (за останніх 10 літ) статті, та почав писати більше популярні статті-дописи до тодішнього щоденника “Свобода”, що виходив п'ять разів у тижні в Джерзі Ситі, як орган УНС. Рахую, що від квітня 1994 р. до червня 1998, як змінилася редакція “Свободи” й газета стала тижневиком, я написав около 60 статей. Деякі з них були довші та містилися у двох-трьох числах того щоденника. В той час, щоденник “Свобода” був правдоподібно найкращим (на загал) українським часописом у цілому світі. На тім місці, дякую тодішній управі того щоденника, що також мені дала нагоду додати свою думку до всяких актуальних проблем, що тоді виринали дослівно щодня, у зв'язку з подіями на Україні, сполучених із одержанням незалежності. Теперішня “Свобода”, мимо зміни в редакційній політиці, є далеким відгомоном колишнього щоденника, який довгі роки був провідним українським часописом діаспори.

Важніші події, що остаточно сформували моє життя

Мої перші експерименти

Вже від наймолодших років я мав охоту до експериментування, часом так, що це навіть кінчалось непередбаченими, неприємними наслідками. Одним з таких експериментів, було моє намагання зробити собі маленький пістолет із звичайного ключа, як це не раз тоді в Перемишлі робили для забави (щоб зробити трохи гуку) хлопці збиточники. Для пояснення ще хочу додати, що тоді в Перемишлі було ще всюди повно, по городах і подвір'ях зброї, що залишилася по Першій Світовій Війні, коли Перемишль був великою фортецею, де перебувало до 130 тисяч війська. Тому, траплялися там часто випадки, коли люди, а особливо діти і підлітки, діставали до рук зброю, що могла ще вибухнути. Я сам мав десь знайденого револьвера, який був одначе дуже пошкоджений від ржі. Тому, одного дня рішив сам собі щось такого зробити, що могло би стріляти: знайшов десь великий ключ із діркою на кінці, та зробив пильником у ньому, збоку, де дірка кінчилася, ще один малий отвір. Потім "наладував" ключа матеріалом від корків до стріляння з діточого пістолету, які купила мені мама, але не дозволяла часто їх уживати, бо не зносила їхнього гуку. Я той матеріал з корків розмочив, вибрав і наладував до того ключа, а на кінці ще закріпив кусником олова. Після кількох днів я змінив свою думку, та хотів той ключ розладувати. Помочивши це все в мідниці, щоб не було вибуху, я почав того ключа розладувати при допомозі одного великого цвяха, б'ючи його молотком. Але, видно вибухова мішанка від корків не була достаточо звогчена, так що після кількох ударів молотком ключ вибухнув.

Мені відірвало кавалок палюха на лівій руці, яким я тримав того цвяха. Сталося це десь коло 1-го грудня 1931 р. Потім, слідували операція в кращому місцевому шпиталі (жидівському), яку успішно виконав др. Тіркель, хірург що студіював у Відні. Після анестезії хльороформом (із якої мене було тяжко після операції розбудити), а завважую, що стратив десь четверту частину мого лівого палюха. Наука із цього йшла така: будь осторожний із вибуховими матеріялами. Але цей інцидент також показав мої схлонності до інтенсивного, хоча часами може небезпечного експериментування – певний нахил до пізнішої технічної кар'єри та пов'язаного з тим певного ризикуваннн. Якраз, як забивав востаннє того цвяха, моя мама покликала мене до обіду. Я і сказав – я вже йду, мамцю!, ще раз вдарив молотком, і... бах! Не було мені більше до їдженнн, треба було затамувати кров, перев'язати пальця та поїхати до лікаря по першу допомогу. Операція була переведена чотири години пізніше.

Польська справа реформи освіти

Як тільки Польща одержала незалежність, до влади прийшли нові люди, які хотіли зреформувати систему публичної освіти, щоб новій державі надати нової ідентичности, та ніби наздігнати (з їх точки зору) час втрачений під ворожою окупацією. Так, десь із початком 30-их років почалася акція реформи існуючої тоді освітньої системи: чотири кляси народньої школи, вісім кляс гімназії, що кінчилася матурою, яка давала доступ на вищі студії. Описую її очима тодішнього десятилітнього юнака, головнн із прислухуваннн до дискусій серед моїх родичів та оточеннн. Хоч поляки одідичили по Австрії та Німеччині дуже добре зорганізовану систему загальної освіти, хотіли її перебудувати на свій спосіб. Правдоподібно, також не подобався їм вплив тоді існуючих українських гімназій, які мали (так як велика перемиська), в деяких роках до 1.300 учнів. Тому поляки рішили продовжи-

ти елементарну освіту до шести років, гімназію скоротити до чотирьох років, та додати ще два роки ліцею – разом дванадцять років, так як це було перед тим. Так мали (12 років), і даліше мають, в більшості всі культурні країни. Наприклад, більшовики хвалилися своєю десятиліткою, де науку починали діти, як мали вісім літ. Тепер в Україні вже додали один рік, і є можливість в недалекій будучності, що вся освіта буде там дванадцятилітньою.

Громадянство Перемишля чуло про ті реформи, і на загал їх не приймало. Було говорено, що багато з урядовців, які мали ті реформи проводити, були навіть самі без матури. Для мене особисто, було великим розчаруванням, що я у 1933 р. замість піти до гімназії, мусів ще провести два роки в милій “Шашкевичівці”. Вона була задовільною 7-ми класовою школою, але під оглядом наукового досвіду й лабораторійного вивінування, давала багато до бажання в порівнянні із перемиською українською гімназією. Це також відносилось до студій чужих мов, латини, німецької та французької, що мали би початися два роки пізніше. Греку еліміновано цілком, як би більше не потрібну. Почалася та реформа у 1933/34 шкільному році. Того року пересунено також початок шкільного року на два тижні наперед, але потім той розпорядок скасовано як непрактичний.

За моїх шкільних часів у Польщі, там де я вчився в Перемишлі, панувала австрійська виховна система, яка свого часу, на переломі XIX – XX ст. була одною із найкращих у світі. 90% учителів та професорів, які мене вчили, мали ще австрійську шкільну освіту. Опісля, ще перебуваючи в Німеччині, та на еміграції, я міг завважити, що я мав дуже добру підготовку до технічних студій на тодішніх найкращих американських університетах, так як Університет Міннесоти (Департамент Механічної Інженерії Міннесотського Університету у 50-их роках рахувався одним із трьох найкращих у ЗДА), де я мав ще нагоду простудіювати повних дев'ять років, значить, у моєму випадку, польські шкільні реформи 1933/34 років, не потрапили цілком зіпсувати це, що було добре в австрійській шкільній системі.

Одначе добре собі пригадую, що старше громадянство боялося, що поляки потраплять замінити теперішню систему, що відносно добре працювала, на якусь власну, і на довшу мету багато гіршу. З другої сторони багатьом було також ясно, що якісь позитивні зміни в системі освіти були конечними, щоб пристосуватися до великих змін у політичному й культурному життю в Європі, які мали місце після Першої Світової Війни. Застереження полягало на тому, що в польському уряді, в якому після державного перевороту 26 травня 1926 р. прийшли до влади люди з оточення Ю. Пілсудського, багато із них були бувшими легіоністами. Вони підіставалися на найвищі позиції в уряді, часто не маючи до того жадного досвіду та конечних кваліфікацій, багато із них, як тоді казали, були без матури.

Практично також повища реформа освіти зменшила значіння українських гімназій, фактично скоротивши навчання в них на 25%. Вплив на навчання в українському дусі в тих гімназіях був дуже значний, зате в багатьох початкових школах, що мали заступити перших два роки гімназійної науки, український дух відчувався дуже слабо, або взагалі його не було. Моя alma mater – “Шашкевичівка” була тут позитивним винятком, бо була правдивою українською школою. Певною позитивною зміною, як наслідком реформи, було введення в загальну гімназійну програму ручних робіт та технічного рисування, що мені особисто, потім уже в Америці, сильно придалося. Як на це не дивитися, реформа системи загальної освіти в Польщі була для мене, як учня, та мого батька Євгена Грицака, як безпосередньо заінтересованого професора (що також вчив греку) дуже важною подією. В нашій хаті, на дуже видному місці було досить літератури у грецькій мові та в перекладах із цієї мови. Тому ми, діти професора грецької мови, уважали її елімінацію цілком непотрібною. Також “реформа” скоротила на 25% навчання чужих мов (латини, німецької, і т.д.), а також вищої математики (альгебри).

Мої подорожі ровером

Якби передчуваючи надходячі для всіх нас нещастя і неприємності грядучої воєнної хуртовини, провів я дуже приємно час від 15 березня 1939 р., коли я одержав у подарунку від родичів ровер (якраз 65 років тому, як пишуться ті рядки), до перших днів вересня того ж року, коли мусів його віддати полякам. Вони думали, що реквіруючи ровери від населення, зможуть краще вивінувати свою армію, яка в порівнянні із німецькою не була достаточо змоторизованою. Мій ровер, це була “півбальонівка” марки “Рибовський”.

Уживання роверу дозволило мені приємно провести півроку: цілу весну та літо, та добре познайомитися із недалекими міс-

З прогульки до Студзяна, коло Переворська, 6 квітня 1939 р. Петро Грицак (з правого боку) та Володимир Загайкевич і Стефан Борисевич, шкільні товариші із IV б української гімназії в Перемишлі

цевостями Галичини, де я тоді подорожував. У Польщі, в дещо примітивних під оглядом комунікації умовах, ровер сповняв подібну функцію, як сьогодні авто в Америці, принаймні для молодих хлопців. Зараз по одержанню ровера, я почав прогульки по околицях Перемишля. Пригадую собі, якраз у квітні, як Муссоліні окупував Альбанію, поїхав я з товаришами із недалекого Дрогоєва, до села Студзян, коло Переворська (50 км від Перемишля), щоб відвідати живучих там знайомих – Дідичів та Головатих, діти яких навчалися в українських школах у Перемишлі та жили в нас “на станції”. Другою більшою моєю прогулькою була подорож до села Кульчиці Шляхетські, коло Самбора (50 км), на самі Зелені Свята 1939 р., а в червні я поїхав із товаришем Володимиром Загайкевичом до Сушиці Рикової, коло Старого Самбора, де ми звичайно перебували літом на вакціях (у роках 1931, 1933-1936, 1938), також 50 км на південь від Перемишля. В між-часі, я їздив ровером по дальших околицях Перемишля, щоб обсервувати колишні австрійські форти із Першої світової війни. Сама твердиня Перемишль складалася із сімнадцяти поодиноких фортів, положених 5-9 км від центру міста, та у світі рахувалася свого часу третьою щодо військового значіння, зараз після Вердену у Франції та Антверпену у Бельгії. З тих великих споруд (деякі з них, як Селиська, мали ще польську залогу), я докладно оглянув форт “Оптинь” коло села Пикуличі, та форт “Геліха”, на південний захід від Перемишля. Подив брав обсервувати ті величезні споруди, вже понищені часом та частинно підірвані, підчас капітуляції м. Перемишля у березні 1915 р.

Літом, по повероті із табору в Космачі, я поїхав ровером до товариша Д. Ліщинського, до Комарна. Звідтам ми ще поїхали до знайомих до Старого Самбора, та до села Бусовиська над Дністром, щоб відвідати там знайомих. Я тоді обрахував, що в деяких днях проїхав моїм ровером до 130 км. Але моя роверова епопея скінчилася цілком несподівано. Війна почалася у вересні 1939 р. Поляки зараз почали реквірувати ровери для свого війська, наївно вірячи, що в той спосіб їх армія буде хоч частинно “моторизована”, та зможе скорше посуватися в терені. Так пішов мій улюблений ро-

вер, моє “авто” тих часів, вже десь 5-го чи 6-го вересня. Я, як виглядає, поспішився необачно та віддав його, бо ходили чутки, що влада буде остро карати тих, що не віддадуть зараз роверів, спеціально українців, замість його попросту сховати, як тоді власне зробила більшість моїх знайомих роверистів. Цікаво, що наша сусідка, п. проф. Зморова, яка сама з переконання була енденчкою, зробила мені заввагу, що я з віддачею ровера непотрібно поспішився. Вона також була головою Служби Суспільної Опіки нашого кварталу міста, із офіційною таблицею, що від вулиці прикрашувала її офіційну резиденцію. Жила вона на першому поверсі в домі Сабатів, вул. Тарнавського 7, де ми також мешкали, на другому поверсі.

Мої подорожі-прогульки ровером сильно загартували мене фізично, навчили самостійності та певности себе. Також спричинилися до мого вміння жити самостійно поза домом, хоч тільки тимчасово. Це все було можливим тоді тому, що всі більші дороги мали збоку стежку, по якій ходили піхотинці, а також проїжджали ровери. Тепер, як я був в Україні, я не завважив більше таких стежок! Також видавалося мені, що на дорогах було дуже мало роверистів, у порівнянні із досить численними в моїх молодих часах, як я ще мав тільки 16 років! Ту справу сильно полегшував факт, що майже не було жадного автомобільного руху. В той час загальне число особистих авт у Польщі було тільки около 20 тис., головню внаслідок економічної кризи 30-их років.

Дещо з таємниць польської політики

Як вище сказано, панство Змори мешкали один поверх нижче від нас, у гарній та модерній на ті часи кам'яниці Сабатів. Були там модерні лазнички, яких деякі кам'яниці в Перемишлі не мали, значне число не мало також водогону. Професор Змора був гімназійним професором в одній перемиській, польській державній чоловічій гімназії. Їх в нашому місті було три, дві чоловічі та одна

дівоча, які мали “щитики” до ношення на рукавах число 577, 578 і 579. Наша гімназія “Державна з руською мовою навчання”, мала щитик із числом 580, але не раз дальше називалася “третя державна гімназія”, що тоді нас дещо підтримувало на душі. Повна оплата за науку була 110 злотих за півріччя, родини державних урядовців (так як мій батько Евген Грицак) мали знижку 50% на 55 злотих, що дуже помагало. Деякі учні мали також знижки чи навіть звільнення від “цілої оплати”, як це тоді звали, як довго їх наука була успішною, то значить без двійок (т.зв. “цваєрів”). Між іншим в Польщі, як і перед тим в Австрії, після перейдення певних формальностей, гімназійні учителі мали офіційний урядовий титул “професора”. Не всі українці це сьогодні розуміють, і це часто доводить до певних непорозумінь.

З родиною проф. Змори ми мали добрі сусідські відносини. Вони мали доньку Ромечку, дуже гарну як тоді загально в Перемишлі уважали, але не на мою особисту думку. Як почалася війна, і справа “кавці” для одруження польських офіцерів була відкликана, Ромечка була одружена з капітаном Яблонським, який, як казали був головою 2-го відділу Х корпусу, тобто польської військової розвідки в Перемишлі. Пригадую, що в той час польська армія складалася із десяти корпусів. Як тільки прийшли большевики, то вже у жовтні 1939 р. почали шукати за польськими офіцерами, що позаляшалися, бо інші, як говорено, пішли “на Венґри”, або були в полоні. Панство Змори попросили мою маму (бо тато був вже “на другому боці” Сяну), щоб ми дозволили кап. Яблонському перебувати впродовж дня в нашому помешканні. Тому, що ми рахувалися добрими сусідами, та ще в той час, на побутовому рівні не було відкритої ворожнечі між двома народами в місті Перемишлі, моя мама погодилася, щоб кап. Яблонський тимчасово протягом дня переховувався в нас.

Я мав із ним цікаві дискусії, бо як показалося, був це високо інтелігентний, може у протилежности до багатьох других польських офіцерів, і привітний чоловік. Це показалося цілком виразно із наших пізніших, дуже цікавих розмовах. Капітан Яблонський оповідав, що Польща була дуже зле поінформована західним аліянтами

про правдиве міжнародне становище Німеччини, головню в царині підготовки до війни, загального господарського розвитку, успіхів у відбудові німецької збройної сили і т.д. Це відносилось також до військової допомоги Польщі в часі війни.

У висліді Польща, на верхах, була твердо переконана, що мала відносно добрі шанси в боротьбі із Німеччиною, та рахувала в разі війни на негайну військову допомогу. Це зрештою було передбачене у формальних договорах, заключених пару місяців перед війною: вже в першому чи другому тижні після формального проголошення війни (тут 3-го вересня 1939 р.) буде розпочата на західному фронті альянтська офенсива. Тимчасом французький головнокомандуючий, ген. Гамелен навіть не думав це домовлення виконати. Тут напевне головним аргументом був факт, що німецька границя (говорено!) була добре укріплена, та не надавалася до швидкої успішної інвазії. У висліді, Польща була цілком розбита ще в двох перших тижнях війни! Капітан Яблонський говорив теж про зле трактування поляків чи польських громадян французами у Франції, а спеціально в чужинецькому легіоні. Після кількох тижнів, кап. Яблонський знайшов собі якесь інше приміщення для схоронення, мабуть тому, що в нас реквіровано одну кімнату, де замешкав якийсь большевицький старшина, майор РККА (Робоче-крестянської Червоної Армії – в тих часах, до 1942 р. офіційна назва Червоної Армії). Капітан Яблонський не хотів піти на еміграцію, бо як казав, не бажав залишити свою Ромечку. Одного дня, пізніше ми довідалися, що його випадково зловлено на вулиці і заарештовано як закладника. Здається, його як такого пізніше розстріляно, згідно із системою загальної відповідальности, яка панувала під німецькою окупацією у Генеральному Губернаторстві у роках 1939-1945.

Цікаво, що Ян Шембек, заступник останнього польського міністра закордонних справ Й. Бека, подає у своїх споминах, що в загальному в осені 1939 р. у Франції, де він був тоді на еміграції, уважано, що програна Польщі була більше спричинена добре у світі відомою загальною польською бездарністю, ніж німецькою новою тактикою (Blitzkrieg), узброєнням та передовим на ті часи

вишколенням і вивінуванням німецької армії⁹. Програна Франції на весну 1940 р. показала, що по-мимо переваги в численности й у певних ділянках узброєння, як напр. число танків, на ті часи Німеччина мала таки найкращу у світі армію. Ця ситуація змінилася радикально аж у 1943 році, після того як Америка приступила до війни.

Проблема зміни поколінь у 30-40-их роках

Так воно зложилося, що я, Петро Грицак, виростав у критичний для цілої української справи час, коли поволи, але безустанно, провід переходив від старого покоління, віком десь у 40-60 років, до молодого покоління 20-30-ти-літків. Ми знаємо, що українське суспільство в Галичині остаточно сформувалося на переломі XIX-XX ст., у формі національності вкінці офіційно визнаної австрійською владою законом із 1867 р., з признанням на вільний суспільний і культурний розвиток, з правом на власну мову, як один із 11-ти урядово признаних народів. Це сталося по-мимо шаленої агітації зі сторони поляків, що заперечували існування окремої “руської” мови чи національності. Українці мали вже поважну літературу, упорядковану граматику та більше практичний, фонетичний (у великій мірі) правопис. Українські школи успішно працювали для підтримки та продовження тих, дуже значних досягнень. Знаємо також, що так зложилося, що Перемишль, де я виростав, став спочатку головним (1816-1850), а опісля другим із головних, після Львова, центром того українства в Галичині. Це був центр культурного, а опісля й політичного розвитку. Ще колись, у XI ст. Перемишль був столицею удільного князівства. Можна було сказати без великого перебільшення – Перемишль був якийсь час “П’ємонт П’емонту”. Але,

---

⁹ Jan Szembek, *Diariusz wrzesień-grudzień 1939*. Instytut Wydawniczy Pax. Warszawa 1989.

як прийшли до влади поляки, той спонтанний український рух почав гальмуватися. Мимо усяких міжнародних зобов'язань відносно трактування меншин, Польща робила українцям великі труднощі, щоб поліквідувати, по-можности, ті немалі досягнення, здобуті за австрійської влади.

Реакцією на почини поляків була діяльність УВО, а потім ОУН – для старшого покоління, а для молоді це був “Пласт”. Багато молодих людей почало одначе поволи тратити контакт із підставами нормального існування – охоту для нормальної праці над собою, та до шкільної науки. До мене, як до сина професора, доходили чутки про тертя між учителями та професорами з одної сторони, та учнями, студентами й доростаючою молоддю із другої сторони. Вимагання виховників, призначених до австрійської, досить формальної системи, були не раз досить гострі й зустрічалися часто зі сторони студентів та учнів з відкритим опором і нехиттю до систематичної і серйозної науки. В особливо неприємних ситуаціях доходило до негарних інцидентів. Наприклад у 1930 р. в Перемишлі звільнено проф. Гозу за “побиття учня”. Інший неприємний випадок трапився в перемиській гімназії, як один матурист Бенко, який думав, що його несправедливо “спалили” при maturі, поповнив самогубство як виходив із іспитової салі. Останній випадок побиття професора, який собі пригадую, стався десь у 1940 р., коли один молодий студент, за якусь ніби особисту (видуману) образу, на Засянню побив проф. Леоніда Бачинського. Одним словом, молодь була нетерпелива й робила виховну роботу менше ефективною й невдячною. Жажливі воєнні часи (фронт переходив через Галичину два рази) й перебування під польською владою (на думку деяких не цілком легітимною, через очевидне ошуканство зв'язане із рішеннями Ради Амбасадорів), безперечно відбили свою печать на підростаючій молоді. Я сам виростав у тих часах, та як обсерватор бачив ті симптоми. Всі зі старшого покоління любили говорити про “старі добрі часи”, коли ніби все ще було в порядку. На загал, старша генерація у 20-30-их роках любила підкреслювати, що життя в Галичині під Австрією було набагато краще ніж в порівнянні з Польщею. Часто цілком негативно порівнювано статус та публичне довір'я які мав теперішній президент Ігнаци

Мосціцький, чи головний інспектор збройних сил, Юзеф Пілсудський, який тоді де факто займав становище диктатора, із тим, яке колись мав цісар Франц Йосиф. Іншою неприємною справою в Перемишлі було вбивство директора місцевої учительської семінарії Матіяша, одним українським активістом, незадоволеним з його способу ведення цієї виховної інституції, призначеної для виховання молодих учительок елементарних шкіл. Справа була контрверсійною, бо це могли бути також цілком особисті порахунки. Але тут не треба забувати, що як український суспільно-політичний рух ставав рухом масовим, поширеним на широкі шари суспільства, й особи асоціального, а часом навіть кримінального характеру неминуче могли також знайти серед українців. Це були прикрі, але неминучі наслідки поширення освіти й політичної дозрілості суспільства. Одним словом, українство з елітарності, досить швидко перемінилося в потужний масовий рух, з усіма із тим сполученими позитивними й негативними імплікаціями.

Серйозні спори повставали на ідеологічному ґрунті. Молоді ентузіясти відкидали всякі спроби нав'язати українському політичному рухові певні компроміси, щоб він міг знова заіснувати у формі легальних українських політичних партій (як напр. УНДО), та брати активну участь у виборах до сойму. Вони натомість спрямовували свою активність радше на дорогу підпільної діяльності, з певною дозою терористичних актів, як вбивство своїх, не раз уявних, та чужих противників чи небажаних політиків, так як атентат у 1934 р. на міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава П'єрацького.

Ситуація ставала дещо подібною до тої, що заіснувала на Україні за Хмельниччини у XVII ст., коли український визвольний рух нагло поширився на широкі маси народу, що згодом довело до внутрішньої незгоди, самопоборювання, відомої неславної "Чорної Ради", та вкінці, до нещасливої "Руїни". На щастя, тим разом ці явища не потрапили серйозно зупинити дальшого, неминучого поступу в українських суспільно-політичних відносинах. Це сталося через без порівняння більше поширення серед українців письменности, гарного розвитку української літератури та мовознавства. Помогло також знання української історії, наставлення Греко-Католицької Церкви та при-

йняття модерного українського правопису (без твердого знака і букви “ять”). Одним словом, мимо великих перешкод у формі польської окупації Галичини у 20-их роках, дальший поступ української справи у ХХ ст. був неминучий. До великих додаткових труднощів, на побутовому рівні, треба було б додати ще непередбачливу світову господарську кризу, яка почалася в Америці в жовтні 1929 р., а в 30-их роках перекотилася до Європи. Криза особливо сильно вдарила по відносно слабо зіндустріялізованому краю, яким була Польща, де також додатково сильно скомплікувала життя українців у Галичині та на Волині. Як собі пригадую, то майже щодня чув я від старших усякі неприємні завваги про господарську кризу. Ми (наша родина) також це відчули, зокрема моя мама Людмила здавала своє 11-ти моргове поле в оренду підприємчливим чехам, які мали тоді свої поселення на Волині. З того одержувала “в добрі роки” около 1000 злотих на рік, це була тоді майже двомісячна пенсія мого батька. Потім через кризу ця сума скоротилася на яких 300 зл., тоді коли десь у 1933 році пенсія мого батька Євгена Грицака була скорочена на 33% (зрештою це скорочення було проведено у Польщі для всіх державних урядовців). Так ми особисто відчули наслідки світової кризи! Це в далекому від Нью-Йорку Перемишлі. Але подібні клопоти заіснували тоді для всіх українців у Польщі, що напевно негативно вплинуло на їх активність й викликало певне незадоволення з існуючої політичної ситуації. Травматичне переживання потрясень зв’язаних із Першою Світовою Війною (програна у війні Німеччини і Австрії, не сповнені великодержавні амбіції Італії) привели до влади амбітних людей часто без вищої освіти, де факто півінтелігентів, як наприклад Гітлера та Муссоліні. Їх, спочатку дуже успішні потягнення, реторика, плянована господарка та мілітаризація суспільства, не були без впливу на справу зміни поколінь, також серед українців у Галичині. Приходять до впливу студенти із тільки розпочатою вищою освітою, не раз навіть люди “без матури”. Колишня інтелігенція поповняється, до певного степеня “новими людьми”, півінтелігентами, які вміють робити всякі “волюнтаристичні” заяви у стилі вище згаданих персон. Улюбленим зворотом в їх устах є їх “піклування” про народ, який вони часто згадують, як “маси”, які треба виховувати, перевиховувати (як потріб-

но) та провадити до ясних, гарно накреслених і визначних цілей, які саме вони самі рішили установити. Може найбільш яскравим прикладом цього може бути саме проголошення “незалежності України” під проводом Степана Бандери – чоловіка що мав тоді тільки 32 роки, без закінченої вищої освіти та навіть без більшого політичного досвіду. Його діяльність в ОУН була контрверсійна, саме найбільше на час проголошення “незалежності” 30 червня 1941 р. Проголосив цю незалежність саме Ярослав Стецько, який до того не мав властиво жадного уповноваження, з виїмком може від самого С. Бандери, який не був присутній при проголошенню. Можна тільки подивляти молодечий порив та добрі інтенції тих людей, але вражає надмірна амбітність, брак плянування, та неохота послухати фахових порад від більше від них досвідчених людей.

Мої технічні досягнення

Після більше як 40-літньої практики та дослідної праці і навчання в ділянці механічної інженерії, варто подумати про загальну вартість та оцінення мого вкладу. Це в порівнянні із загальним розвитком культури й цивілізації у ХХ ст., та зокрема із поступом у деяких цікавіших, критичних ділянках технології. Мій особистий вклад, який заслуговує на повну увагу, це мої ідеї, які були мною запропоновані та остаточно прийняті в конструкції сателіта “Тельстар”. На це спеціально заслуговують такі точки:

1. Я запропонував кулисту форму сателіта. Були інші проєкти зовнішньої форми, зокрема тоді вже існуючих сателітів, що уживали батерії, які не могли наладуватися у просторі, як це мав тоді перший раз зробити “Тельстар”. Моїм аргументом було ствердження, що вперше уживані для сателіта сонячні панелі можуть бути саме оптимально використані, якщо “Тельстар” матиме зовнішню кулисту форму.

2. Для пакету з інструментами (instrument package) запропонував циліндричну форму, через можливості її відносно легко термічно ізолювати, та можливість дуже доброї регуляції температури

через контролю втрати тепла в затемненні сателіта (при допомозі термостатично урухомлюваних клапанів). Теорія радіації “чорного тіла” дуже добре надавалася до докладного обчислення втрати тепла для інструментів у середині циліндра.

Головний інженер того проєкту Джон Р. Пірс (John R. Pierce) дістав за це нагороду National Inventors Hall of Fame, в століття першого льоту, як один із 17-ти винахідників, що взірцево спричинилися до розвитку летунства та технології простору (progress in aviation and aerospace). В даному випадку, він фактично був тільки адміністратором цілого проєкту “Тельстар”, що подав ту ідею.

3. Я потрапив, перший раз у технології, вистарчаюче докладно обчислити теплове випромінювання на сателіта на орбіті, почавши від прямого випромінювання сонця, та випромінювання відбитого землею альбеда землі, в залежності від роду орбіти, так що можна було цілком докладно обчислити вагання температури пакету з інструментами. Це в нутрі сателіта. Була це справа великої важности, бо від того залежало правильне функціонування делікатних інструментів, якими був обладнаний сателіт для прямої передачі розмов по радіо, та телевізійних програм.

Технічний журнал “The Bent”, орган передових студентів інженерії у ЗДА, як десять найвищих досягнень інженерії у ХХ ст. подав також комунікаційного сателіта, серед яких першим вповні успішним був саме “Тельстар”¹⁰. Це нарівні таких других досягнень як програма “Аполлон” (подорож на місяця), літак, дигітальний обчислювач (digital computer), транзистор, телевізія, проєкт Мангату (атомової бомби), Панамський канал, інтегрована сітка струму (integral circuit), реактивний мотор і літак (jet engine and plane).

Моя праця над “Тельстаром” була задокументована у ряді публікацій у технічних журналах та міжнародних конгресах. Тому, що проєкт “Тельстар” одержав серйозну допомогу від держави (ужиток військових ракет), ВТЛ обіцяло не відбирати патентів на спеціальні технічні досягнення підчас виконання того проєкту.

---

¹⁰ Див. “The Bent of Tau Beta Pi”. Winter 2004. The engineering honor society, vol. XCVI, № 1, pp. 4, 6. 2004.

Завваги про мій вигляд

Хочу звернути увагу на певні характеристики моєї скромної особи: мій зовнішній вигляд не був нічим характеристичним, тоді, у 30-40-их роках серед мужчин у Галичині, крім трохи більше як середнього росту (179 см росту та 170 фунтів – 77 кг. ваги у 2003 р.). Це була велика подібність мого зовнішнього вигляду до ряду людей у Галичині, в Австрії, Німеччині, та навіть Англії. У Ярославі, я був дуже подібний до студента Заїка, імени якого собі не пригадую. У Відні мене мішали на вигляд із якимсь хорватським студентом. Підчас моїх відвідин у жовтні 1945 р., українського табору в Мангаймі, в Західній Німеччині, мене зачіпили якісь хлопці у трамваї, на передмісті Мангайму Кеферталі, та заговорили до мене як до близького свого знайомого. Бо, перемішали мене із своїм сусідом, який там проживав, та був на вигляд дуже до мене подібний! Дуже здивувалися, як довідалися, хто я дійсно є. Іншим разом, вже у 1949 р., в Тутлінгені (містечку у Віртембергії, в Західній Німеччині), я ранком пішов до малого skleпу купити газету. Дуже здивувався початковим ентузіазмом супроти мене, та пізнішим їх захованням, бо власники skleпу думали, що це саме повернувся із полону в СРСР член їх родини (брат чи син). Розчарування було дуже велике як показалося, хто я дійсно був. Вже у 1992 р., в англійському місті Бірмінгемі, відбувалася міжнародна технічна конференція, де я мав свій реферат. На диво, один із англійських учасників конференції був переконаний, що я є його колега, професор із університету в місті Йорк в Англії!

Тут хочу додати, що вже у Кренфордї, одна наша пані, що мала зі мною якусь малу суперечку, сказала, що по моему вигляді виразно видно, що я маю якесь татарсько-монгольське походження!

Одначе на підставі моїх інших, згаданих тут ситуацій, виглядає, що моя скромна особа була радше подібна до пересічного європейського юнака тих часів. У Відні, багато “австріяків” казали мені, що

я виглядаю як правдивий німець! Мушу ще додати, що внаслідок заохочення мене до систематичної праці над своїм фізичним вихованням, ще за першого мого перебування у таборі “На Соколі” я щоранку і вечором почав робити, як тоді казали “гімнастику”. Вже маючи 16 літ, я міг зробити присід “на одній нозі”, а ще маючи 60 літ, на одній руці міг зробити “push up”, більше як 10 разів. Система яку я уживав (система Мілера), займалася загальним фізичним розвитком, а не тільки одностороннім плеканням сили та розвитком великих м’язів.

Варто тут ще додати, що я ціле життя був некурящим. Вже під час большевицької окупації, коли через брак вугілля шкільні кімнати не були достатньо вентилявані, я протестував проти курення деякими моїми шкільними товаришами підчас перерви, як були закриті вікна у малих шкільних кімнатах. Ніколи не думав, що деякі товариші на це так будуть реагувати! Такий добрий товариш як Винницький та Паславський, репетент із вищої кляси, обкидали мене негарною лайкою, як я смію наказувати їм що вони мають робити, та всякими (як собі пригадую) погрозами. Подібні інциденти я мав ще пізніше. Це показує на певний брак збалажаного погляду на світ, серед тодішньої української молоді. Пізніше, вже як професор, я не раз перестерігав своїх студентів, щоб не курили у викладових саялах, і ніколи не мав якоїсь такої, крайнє негативної реакції.

1949 р.

1951 р.

1968 р.

Петро Грицак

Моє гімназійне виховання

В літературі можна знайти багато матеріалів про те, як виховувалося покоління 20-30-их років ХХ ст. В місті Перемишлі формально були це школи із українською мовою навчання (офіційно “руською” за Польщі), чи то під польською владою (до вересня 1939), чи в УРСР (вересень 1939 – травень 1940), чи теж в Генеральному Губернаторстві (1940-1941).

Мені те вишколення дало досить добру підставу до пізніших студій за кордоном, а також виховало мене, так думаю, в українському патріотичному дусі. Моє шкільне виховання почалося від школи ім. М. Шашкевича в Перемишлі, де я провів перших шість років. Була це державна школа, де все внутрішнє урядування велося цілком по-українськи. З малими виїмками, всі учителі були українцями, а ті три неукраїнські учительки: Новосельська, Домбровська та п. Келлер, вчили головно польську мову, історію, географію та “руханку”, але нам не перешкаджали. Учитель поляк Осада, по-українськи, вів дуже гарно арифметику. Директор Зубрей мусів дещо лявірувати. Не пригадую собі, щоб на якихось “поранках” з нагоди польських державних свят, ми мусіли співати польський гімн “Єще Польска не згінула”, зате ми досить добровільно записувалися до польських організацій LOPP (Ліга протилетунської та протигазової оборони) чи LMK (Ліги морська та колоніяльна), де треба було платити якусь малу вкладку. Провадив це п. Осада. Не знаю жадних скарг з того приводу. Це були мабуть одинокі з українського боку контроверсійні заняття, яких потім не було в гімназії. Школа була ведена в українському дусі: Любіть Україну, але шануйте Польщу. За моїх часів не було жадних відкритих протидержавних виступів, бо всім було ясно, що державу треба було якось толерувати. Всюди було ще видно наслідки страшної війни, що мала місце коло Перемишля у 1914-1915 роках.

Ситуація дещо змінилася, як у 1935 році я перейшов до державної гімназії з українською мовою навчання, яка була другою

в Галичині, після першої “Академічної” у Львові, державною гімназією з українською мовою навчання, заснована у 1897 р. Будинок гімназії збудований у 1895 р. був на ті часи імпазантний, казали, що був одною із найбільш модерних та кращих шкіл у цілій Австрії. В деяких роках, українська перемиська гімназія мала до 1300 учнів, до реформи у 1933 р. була це школа класичного типу (вісім років латини, чотири чи п’ять греки).

Попри деякі практичні обмеження, наука велася в чисто українському патріотичному дусі; особливо відчувалося це на лекціях української літератури. Часами були якісь менше приємні дискусії з деякими польськими професорами на лекціях польської мови чи історії, але не було видно якихось явно протидержавних, чи зі сторони вищої шкільної влади, протиукраїнських виступів. Про публичне співання польського гимну “Єще Польска не згінула” не було й мови. Але цілий час були побоювання, що поляки можуть гімназію “замкнути”, так як це зробили в Тернополі у 1930 р. Пам’ятаю, як у 1934 р. була акція вислати від усіх учнів середніх шкіл в Польщі картки з побажанням “доброго здоров’я” для маршалка Польщі Пілсудського, який тоді лікувався на острові Мадері. Тим, що не хотіли підписати такої картки, казали: – підпишіть, бо інакше поляки можуть закрити гімназію. Одним з них був Борис Вітошинський, пізніший відомий бандерівський активіст.

Гімназією дуже вміло керував, як на той час, директор Степан Шах, колишній старшина УГА, який пізніше, вже на еміграції в Німеччині показався великим українським патріотом та дослідником історії Перемишля та Надсяння. Таких відносин, як ті що довели у 1934 р. до вбивства директора української Академічної гімназії у Львові І. Бабія, не можна було тоді в Перемишлі створити, через тихий компроміс між перемиським громадянством та відносно тактовним захованням директора С. Шаха. За те, під оглядом професіональним, гімназія стояла на височині, зокрема мала гарні лябораторії для науки фізики та хемії, й дала авторові тих рядків добру підготовку до пізніших університетських студій.

У жовтні 1939 р. гімназія була злучена із школою ім. М. Шашкевича, і як десятилітка ім. Й. Сталіна проіснувала так до червня

1941 р. У шкільному 1940-1941 році я був вже учнем української державної гімназії в Ярославі, де 11 червня 1941 р. здав матуру. Більшість педагогів цієї школи це були колишні професори перемиської гімназії, між іншим мій батько, др. Євген Грицак. Так зложилися обставини, що рисуноків вчила мене п. С. Чехович, та сама, яку я мав дванадцять років тому у першій класі “Шашкевичівки”. Були вже тоді певні тертя між прихильниками двох українських середовищ; гімназія, хоч офіційно неутральна, була ведена в дусі більше прихильному для мельниківців, тоді коли головно серед учениць, було досить багато прихильників бандерівців. Це не раз доводило до певного тертя та неприємностей для студентів, особливо підчас святкування усяких українських пам’ятних днів та веденню діяльності існуючого при гімназії “Куреня молоді”. Мушу одначе сказати, що матуральне свідоцтво із тої школи, написане у двох мовах: українській та німецькій, всюди, а спеціально в ЗДА, тішилося великим признанням та повагою. Було узнаване за еквівалент німецької матури, вартість якої узнавав тоді цілий світ як спеціально престижну. Матуральне свідоцтво було знане як “Reifezeugnis”.

Мимо того, що в Перемишлі був свого роду центр польського агресивного шовінізму, в тих часах тут містився осередок “Звйонзку шляхти загородовей”, цього не відчувалося в перемиській українській гімназії. Можливо, було так тому, бо українці становили в Перемишлі близько третини населення та околичні села були у великій мірі свідомими й мали великий процент патріотично настроєного українського населення. Гімназія в Перемишлі видала таких славних своїх вихованців, як автора стрілецьких пісень Романа Купчинського, героя Мотовилівки Федя Черника, чи Г. Пипського і І. Сорокевича, які загинули під Крутами, та других.

Спеціально треба згадати про відношення місцевої польської влади до українців. Відзначалося воно свого роду коректністю, можливо тому, що в Перемишлі жив відомий український активіст та політик, віцемаршалок польського сойму, “меценас” др. Володимир Загайкевич. Не було тут організованих, відкритих бешкетів чи толерованих владою виступів міських “батарів”, гімназистів

та студентів проти всяких українських інституцій, як це тоді не раз траплялося у Львові та деяких інших місцевостях Галичини та Волині. Треба одначе згадати, що траплялися також неприємні інциденти, підчас процесій на Зелені Свята до недалеких від Перемишля Пикулич, де були могили інтернованих поляками українців і полонених УГА, у роках 1918-1919. Під час походу поліція намагалася відбирати від учасників вінки, тернові або з колючого дроту. В походах тих брала участь також гімназійна молодь.

Можливо, що через скорий прихід німців до Перемишля, 15 вересня 1939 р., зі сторони місцевої влади не було жадних організованих виступів місцевої поліції чи місцевої розполітикованої польської юрби проти українців чи українських установ. Такі виступи одначе мали місце м.ін. у Львові та Миколаєві над Дністром. Проти інших меншин, ширше відомими сьогодні є виступи польської вулиці в Бидгощі у 1939 р., зараз на початку війни, та в Єдвабному у 1941 р.

Як довідався вже по війні, проти мене та кількох інших товаришів мав відбутися у вересні 1939 р. суд за мниму діяльність в рамках т.зв. "тайного Пласту", на підставі вимушених тортурати оскаржень учня четвертої класи української гімназії Новака, що у лютому 1939 р. був арештований за комуністичну діяльність. Були це В. Загайкевич, Е. Анін, П. Вовк, брати Коцьолки та В. Ільницький. Думаю, ми не робили нічого нелегального.

Я і Війна. Спостерігач мимоволі і неповний учасник

Проживаючи в Перемишлі у свої молоді роки (до 17-го року життя), я цілий час був експонований до слідів чи наслідків I Світової Війни: в місті, це були видні сліди куль на стінах (як це виглядало), може від вуличних боїв у 1918 р.? Також, була ще видна пропам'ятна, ще австрійська таблиця в німецькій мові; ця

на вул. Ягельонській, де впала (одинока за цілу облогу 1914/15 рр.) російська граната на центр міста. На переулку На Боцяна стояв пам'ятний хрест, ще у 30-их роках, на спомин про 43-ох українців, підозрілих у шпигунстві та нельояльності до Австрії, яких у 1914 р., десь 15 вересня, зарубав відділ мадярської кавалерії. Відділ ніби тільки випадково переїжджав коло транспорту тих людей, які машерували під вартою серединою дороги до тюрми, і ніби підбурений юрбою перехожих і глядачів, заатакував тих нещасливців. Це в рамках боротьби із шпигунством на користь Росії і просяканням ворожих елементів, яку провадив тоді намісник Галичини, Коритовський, а армія попірала. Ярослав Гашек, світової слави письменник, описує ті справи, бо був тоді в Перемишлі як мобілізований.

Навколо міста був вал і рів, із малими фортифікаціями в кількох місцях, та великими “брамами” на головних дорогах при вїзді до міста. На недалекій горі Знесінню, була більша твердиня з казематами (позриваних підчас капітуляції Перемишля в березні 1915 р.). Навколо міста, було XVII більших фортів, які зараз створили, у 1914 р., з Перемишля одну із найбільших твердинь у світі, тільки після Вердену у Франції та Антверпену у Бельгії. Мій інтерес до Світової Війни підкріплювали розмови із знайомими, які були пережили облогу 1914/15 рр., як також обсервація піль поритих окопами у Дружкополі, де ми виїздили на вакації. Підчас моїх численних прогульок у горах Карпатах, я бачив численні військові дороги і серпентини, збудовані дослівно на кожную більшу гору в теренах, де відбувалися бої “з москалями”, як говорено, протягом зими 1914/15 рр. Я їх міг також заобсервувати підчас таборів KBOMM-у, в Горганах.

Саме місто Перемишль було повне касарень, так що на “вихідні дні” (головно в неділю), в місті на вулицях було повно польських жовнірів. Містом, спеціально на переломі 20/30-их років, дуже часто машерували військові оркестри з голосною музикою. Позаду, не раз за ними тягнулися малі хлопці, співаючи *Войско ідзе, банда гра, пан капітан...*, викликаючи жартівливі завваги прохожих. Ми ходили з родичами, деякими знайомим товаришами, та

досить численними учнями мого тата, на часті, недільні прогульки навколо міста. Це для відпочинку, та щоб подивитися на ті славні “форти”, чи на Три хрести, де мала (вже на пограничу із підміським селом Кругелем) бути колись, ще за княжих часів, церква, тепер уже зруйнована. Родичі оповідали про свої воєнні перипетії: батька забрали у 1915 р. москалі як закладника, а маму виселили із пограничного Дружкополя на весну 1915-го року, у звязку із відомою офензивою Макензена.

У школі, почавши від 1933-го року, учителі отверто говорили про страхіття нової війни, полученої із налетами літаків, та розпилюванням отруйних газів, та про можливості якоїсь самооборони. Я також зацікавився існуючою загальною літературою про I Світову Війну, і в роках 1935/36, її досить докладно переглянув.

Аж тут дійсно, після передишки у вересні 1938-го року, у п'ятницю, 1 вересня 1939 почалася війна із Німеччиною. Німці в Перемишлі були вже 15-го. Я зараз того дня, ранком вибрався на Знесіння, де мали ще вчора місце певні бої, подивитися як там усе мало виглядати. Був у неформальній пластовій уніформі, краски “хакі”. Але там була вже німецька стежа. Мене якийсь жовнір затримав, після того як, на його запитання, що я тут роблю, я відповів *Ich ging spazieren* (я ішов на spacer). Він сказав *wir sehen braun, und schiessen*, тобто бачимо хакі то стріляємо, та спрямував мене до недалекого місця, де вже була група полонених, зараз коло 4-ох упавших німецьких вояків. На моє запитання, як довго будуть мене вони тримати, я одержав відповідь “аж як війна скінчиться”. Але, за десь півтора години, якийсь другий німець мене запитався про мій вік. Я сказав шістнадцять років, і він казав мені йти до дому. Помогло мені, що я потрапив з німцями без жадних труднощів порозумітися. Мушу одначе додати, що нас, полонених трактовано цілком чемно, навіть вартовий пробував із нами жартувати. Казав: тіштеся, що війна для вас скінчилася!

Це для порівняння із іншими воєнними інцидентами, які мали місце пізніше. Десь около 1 липня 1945 р. в Мюнхені була ще поліційна година, думаю, що 9 година вечора. Один місцевий начальник (в американській зоні окупації) наказав цей час дуже остро

перестерігати, і осіб які крутилися по вулицях після 9-ої год., попросту на місці стріляти! Так згинула одна відома українська студентка. Мене спеціально про це поінформували, як я прибув до Мюнхену у жовтні 1945-го р.

У магазині “Нью Йорк Таймса” із 24 жовтня 2005 р. є стаття про подібний випадок, що мав місце два роки тому в Іраку: патруля застрелила двох іракців, якраз як мала починатися поліційна година (curfew). Спочатку їх вояки відпустили, але їхній начальник чомусь змінив їх думку: беріть тих людей, на міст на річці Євфраті, й кажіте їм скакати у воду! Так вони і зробили. Один із затриманих вижив, і оповів, що сталося. Другий затриманий, втопився. Справа пішла тим разом до воєнного суду. У висліді, підполковник що був місцевим комендантом (якому просвічувала гарна кар’єра в армії), мусів армію покинути! Це був полковник Н. Сассаман (Lt. Cd. Nathan Sassaman).

Бо часи змінилися. Тепер такі випадки тяжко затушувати, можливо тому бо багато свідків чи самих учасників мають фотографічні апарати. Ми бачимо на телевізії, в газетах та журналах як сьогодні трактується полонених: руки в’яжуться ззаду, на голову приходять каптур, підчас транспортації до таборів полонених чи затриманих. Потім, доходить до неприємних подій, про які преса широко пише, що мали місце в Абу Ґрейб в Іраку, чи Ґвантанамо на Кубі.

Все це через намагання дістати від полонених (чи тільки “затриманих”?) важні інформації (військові?), по англійськи intelligence, як показується тепер, щоб ті інформації “креативно” інтерпретувати, та нагинати в бажану для того часу владою пляновану активність.

В порівнянні із відносно безжурним моїм власним переживанням із 15-го вересня 1939, ці вище описані події є скрайно неприємними. Але тут також щось змінилося на краще: цих подій сьогодні не можна на дальшу мету затушувати! Через донесення непередбачених свідків, і вислови та фотографії самих авторів, мідія показують вкінці публиці, що дійсно сталося. В той спосіб публіка є поінформована, та винні можуть бути покарані. Немож-

лівість на дальшу мету затаїти нелегальні воєнні жорстокости, є через те збільшена, що може вкінці причинитися до певної “гуманізації” війни сьогодні.

Дискримінація і знеславлення українців у США та Канаді

Дискримінація та знеславлення українців в Америці має довшу історію. Через вроджену українцям добродушність та віру у краще майбутнє, до цього аспекту антиукраїнських акцій ані українці поодинокі, ані українські організації чи навіть церковні круги не прив’язували колективно більшої уваги. Останні події однак ілюструють хибність такого підходу, бо протиукраїнські акції демонструються майже кожного дня на телевізії, чи є описувані в головних газетах односторонньо.

Імплікується, без жадних документальних підстав, що українці були в головному репрезентовані серед озброєних охоронців у німецьких концентраційних таборах, брали масово участь у проти-жидівських акціях, як ліквідація Гетта у Варшаві, чи у проти-польських, як ліквідація польського повстання у Варшаві 1944 р.

За “докази” служать здебільше вискази, “що так усі говорили”. Фактом є однак, що організація охорони таборів була чисто німецька. Узброєні охоронці були у великій більшості німці, а часто польські чи українські фольксдойчі, отже люди, які себе формально задекларували німцями. Поза тим, могли там також бути колишні советські полонені. Тому, що українці представляють собою тільки около 20% населення СРСР, не могли вони бути в більшості серед колишніх полонених, що в такий чи сякий спосіб перейшли на німецьку службу. Треба також відрізнити т.зв. “Власовців” від українців. “Власовці” не були українськими формаціями, що є добре удокументоване. В Єрусалимі є однак тенденції не робити різниці між українцями та “Власівцями”, певно через стару поль-

ську пропаганду з часів війни, що у всіх “Власівцях” бачила тільки українців, бо в той час так їм видавалося “політично корисно” думати. Часом навіть було чути аргументи, де поляки казали на монгольських вислуженців у власівських відділах – то українець, бо має скісні очі.

Книжки про Треблінку, де на кожній майже сторінці називано українцями таборових садистичних адміністраторів та охоронців, почали ще появлятися в 60-их роках, але остаточного поштовху до цього додав телевізійний фільм “Гольокоост” показуваний ще десь у 1977 р.

У фільмі було сугеровано, що українці та поляки були може навіть більше активними у винищуванні жидів, як самі німці “бо події діялися на польських та українських етнічних територіях”. Большевики були показувані головню як герої, що не мають нічого важнішого до роботи, як рятувати “євреїв” від загибелі. Ті “факти” базовані оригінально на польських підшептах, щоб пришивати українцям вину за всякі німецькі звірства, тепер також вдарили по поляках! Цього вкінці було забагато навіть польському комуністичному урядові, який поскаржився за тенденції представлені у фільмі “Шоа” про гольокоост, відносно, недавно.

Більше субтальною є пропаганда яку можна знайти в більше серйозних книжках та в частині преси, де нас вперто називають “українськими емігрантами” або навіть не тільки українцями, але попросту “українофілами”. Так колись неприхильні нам чинники називали Шевченка, Шашкевича, Франка, Драгоманова та інших наших діячів у полеміках сто років тому, тому що вони у принципі не признавали навіть тої ідеї, що існує якась окрема українська мова чи національність (“не било, нет і бить не может”). Одначе того роду ідеї, навіть у дещо відсвіженій формі, можна знайти в наукових публікаціях одного нашого дослідного інституту, де о. А. Волошина та Гренджу-Донського називається “українофілами”. Ми, українські імігранти з-перед сорока років, чи навіть тільки діти тих імігрантів, для певних чинників таки дальше зачисляються тільки “українськими емігрантами”, коли, наприклад Димитрій Сімес, який приїхав до Америки дуже недавно, через

“мідії” трактується як великий авторитет. До того треба додати
дальше, вперте називання українців “росіянами”, де тільки до того
є нагода. Однак означення “українець” є залюбки уживане там,
де розходиться про якісь контроверсійні чи загально-осуджувані
потягнення, як “українська поліція” чи українці – це ті, що брали
участь у злочинах “Бабиного Яру” і т.д.

Тут є конечна краща роз’яснювальна робота зі сторони наших
інституцій та видавання публікацій з відповідним для даного часу
та публики змістом, щоб пояснити, що мними “проступки” є харак-
теристичними тільки для одиниць. Не репрезентують вони одна-
че української спільноти на еміграції, яку характеризують велика
працьовитість, мирність у відношенню до сусідів та понад усе на-
магання додержувати місцеві (у ЗДА) та міжнародні закони.

Сьогодні, по помаранчевій революції, тут можна ще додати ось
що: не помагає тут склонність деяких репортерів українського по-
ходження часом підхоплювати ті тенденції, та їх навіть додатково
роздмухувати. Це наприклад загадкова справа “Кольчуги”, тайної
системи протилетунської зброї, ніби то секретно проданої Ірако-
ві, мимо міжнародної заборони таких трансакцій. Тут А. Карат-
ницький обвинуватив у тому президента України Кучму, навіть
назвавши його у “Wall Street Journal” – “rogue president”, тобто
приблизно “президент-злочинець”. Тим часом справа тої трансак-
ції ніколи не була остаточно доказана. Після окупації цілого Іраку,
по майже двох роках, мимо інтенсивних розшуків “Кольчугу” не
знайдено. До тепер ніхто не пробував використати ті факти для
доброго імени України.

Варто би ще сьогодні згадати про ключеву ролі України у лік-
відації СРСР у 1991 році, та про передачу Росії, на вимогу ЗДА,
атомових ракет та міжконтинентальних бомбардувальників, та
також про ліквідацію підземних сховків для вжитку ракетної
зброї. Через ті акції України, Америка сьогодні сталася одинокою
“над потугою”

*Орест, Петро і Реа Грицаки святкують проголошення
Україною незалежності, Вашингтон 21 вересня 1991 р.
Позаду Лесик Герус (тримає прапор), з мамою.*

**Мій лебединий спів: знахідка вжитку букви
“г” у XVI столітті, та про останні досягнення,
передані для американського НТШ 27 липня
2003 р.**

В. П. Пані і Панове!

Згідно з повищою Пригадкою, я, Петро Грицак, Дійсний Член НТШ-А із (думаю) ще 1973 р. подаю деякі дані про свою недавню діяльність, більшість якої непевне не була опублікована в Бюлетені.

Від часу відходу на емеритуру у 1993 р., я не припинив цілком своєї науково-суспільної діяльності, а навіть до певного степеня (маючи більше вільного часу), її поширив різними публікаціями в українських часописах і журналах. Спеціально, також продовжу-

вав брати участь в міжнародних конференціях організованих через CANCAM (Canadian Congress of Applied Mechanics), що кожного другого року, та видає Conference Proceedings. Останнього разу це був CANCAM 2003, що відбувся у днях 6. 01-6. 06. 2003 в Кальгарі, Альберта, Канада, де я опублікував статтю “Global Warming May Cause a Lot of Local Cooling”, pp. 400-401. Реферат на цю тему оголосив мій син інж. О. Грицак, бо я тим разом не міг цього зробити особисто, через стан здоров'я, 3 червня 2003. В CANCAM 2001, що відбувся 6. 03-6. 07 2001 в St. John's, Newfoundland, Canada, я мав статтю “Earth's Radiation Balance and Global Warming”, поміщену в Conference Proceedings, 2001, pp. 159-160, та виголосив той реферат особисто. Рівнож в CANCAM 1999, що відбувся у днях 5. 03-6. 03 1999 на McMaster University, Hamilton, Ontario, Canada, також мав статтю “Analysis of Fluid Flow from an Impinging Round Jet and the Resulting Wall Jet Formation”, Conference Proceedings, pp. 156-166, та реферат на цю тему. Ті міжнародні конференції, що відбувалися що два роки, я відвідував вже від 1989 року, кожного разу публікуючи там один чи два реферати на якусь актуальну технічну тему. В деяких роках також брав участь у тій конференції як провідних сесії (session chairman) у місті Кінгстон. Дальші технічні публікації, в українській мові, були: О.С. Коссак, П. Грицак: “Теплообмін у циліндричній трубі при гідравлічно стабілізованому потоці”, Восьма всеукраїнська наукова конференція. 25-27-го вересня 2001, Львів, стор. 38-39. П. Грицак, О.С. Коссак: “Теплообмін в каналі при гідравлічно стабілізованому потоці неньютонівської рідини”, “Волинський Математичний Вісник” вип. 7, 2000, стор. 39-41. П. Грицак: “Дальша історія букви “г””, Вісник державного університету “Львівська Політехніка”, № 402, стор. 39-41. Та стаття була на програмі 6-ої Міжнародної Конференції “Проблеми української термінології, Слово-Світ 2000”, 19-21-го вересня 2000. Розходилося про відкриття ужитку букви “г” вже у 1539 чи 1535 р., на історичному цвинтарі у Крилосі коло Галича, де я відкрив у жовтні 1994 слово “Зигмунт” виразно написане через “г”. Це був напис на якійсь пропам'ятній таблиці, у густо зарослому кущами кутку цвинтаря, на який я потрапив цілком випадково.

З огляду на свого роду контроверсійність тої букви на Україні сьогодні, я побоювався, що та таблиця може одного дня попросту “зникнути”, може навіть через якісь невдалі зусилля її нібито “відновити” чи десь “краще переховати”. Докладний час напису було тяжко установити, бо рік таблиці, поданий грецькими буквами, дозволяє інтерпретувати останню букву як грецьку “тету” чи “епсилон”. Ця таблиця (знана сьогодні на Україні чомусь як “дошка”), дійсно була дещо пошкоджена “зубом часу” (рис. 1).

Тепер, як Україна стала вже самостійною, я Петро Грицак, як автор почав займатися справами діяльності колишніх українських суспільно-доброчинних установ, що діяли в воєнних обставинах та підчас окупації, на підставі міжнародних законів, й потрапили в той спосіб зберегти тяглість українського суспільства, спеціально в діяспорі, так як це зробив УЦК і проф. Кубійович.

Останніми часами я почав дописувати до органу колишніх наших дивізійників п.з. “Вісті Комбатанта”, що появляється в Торонті, Онтеріо, Канада, на спеціальне запрошення Редакції. Це було мабуть тому, що редакції “Вістей Комбатанта” подобалися мої численні стат-

ті на актуальні теми, які появлялися в роках 1994-1998 у колишньому щоденнику "Свобода". Нижче подано їх список, у відворотному порядку, починаючи від найновішої статті.

"Від Бандерії до Бандери та Дивізії", ч. 2(234), 2003, стор. 9-14. Стаття написана у справі 60-ліття створення Дивізії, у квітні 1943 р.

"Нові часи, нові відкриття та справа "орлят"", ч. 4(232), 2002, стор. 11-16.

"Хто найбільший українець ХХ століття?", ч. 4 (229 2001, стор. 9-19.

"Історія повторюється", ч. 3(228), 2001, стор. 40-46 (Світла й тіні нашого визвольного руху).

"Нові ревеляції про долю Дивізії у 1945 р.", ч. 1(226), 2001, стор. 62-66.

"225-ті роковини зруйнування Січі", ч. 4(224), 2000, стор. 67-71.

"Плян Морґентава й американська політика у 2-ій Світовій Війні", ч. 2(222), 2000, стор. 47-51.

"Альтернативи перед українською молоддю в роках 1943-45", ч. 5/6(220), 1999, стор. 47-52.

"Процеси формування української історії 80 років тому". Ч. 3(218), 1999, стор. 73-77.

"Акція допомоги полоненим у 1941-му році з рамени УДК в Ярославі", ч. 2(217), 1999, стор. 68-73. (Про особисту участь у ній автора).

"Історик Михайло Грушевський як політик УНР", ч. 5/6(214-215), 1998, стор. 91-94.

"У 40-ліття смерти Павла Грицака", ч. 3(212), 1998, стор. 19-22.

Як бачимо із повищого, дорога України до самостійности була дуже важкою, провідні українські круги були систематично винищувані, а найбільші потуги того світу рішали про елімінацію України, назавжди, із круга "вільних народів". Останньою такою подією, краще знаною, був відомий "чикен ків" (chicken Kiev speech) – промова президента Буша (старшого) в Києві, 1 серпня 1991. По-мимо ворожого наставлення сусідів, та внутрішнього протистояння, українці потрапили використати ті вузькі можливости, які їм залишилися у світлі міжнародних законів.

Книжкові публікації родини Грицаків

Листування

1.

[Нойгамер] 1 травня 1944 р.

Дорогий Петре!

Використовую ту нагоду, що їде один порядний чоловік до Відня і передаю до Тебе лист. Лист, який змістом, а мабуть і об'ємом, перевищить усе, що створив я на цім полі. Як мусиш, то знищ його, але як можеш, то переховай для Родичів, бо я хочу написати в тім листі те, що я хотів би сказати в чотири очі, якби був на відпустці. Не є я істориком, принаймні тепер, і не думаю писати різних завіщань чи слізних прощань, лише як інтелігентна людина, хочу поділитися з Тобою декількома думками, щоб на можливе будуче влегшити життя і собі, і решті родини.

Не знаю, річ ясна, що буде, але виходжу із заложення, що скорі події принесуть хаос, якого світ не бачив. Тому хочу відразу установити Leitfaden [провідні думки – П. Г.], по яких ми керуємось могли б по війні знайтися назад. Уважаю, що то цур Цайт найважливіша проблема нашого життя. До речі: закладаємо, що родичі лишаться приблизно, так як і я, Ти будеш мати також якісь серйозні клопоти, ну, а я то опинюся прямо в байзлю. І вір мені, що те почуття мене трохи наповняє, – гм, гордістю, трохи смішить, але ані трохи не лякає. Я зв'язав свою долю з безнадійно всипаною армією, а конкретніше, з її частиною, з якою ніхто не знає, що робити, а з якою ніхто не хоче робити добре? Цілком певно, що нас до Галичини не вишлють, лиш на північ, або на захід, або на Балкани. Цайтпункт залежатиме мабуть від подій. Гешльосен [як одну зорганізовану одиницю, – П. Г.], нас не вишлють. Кулемети будуть і за, і перед нами, не бійсь!

Може й нічого не буде, але певніше, що буде добра всипа. Думаю, що на одиночну подорож до дому не буду сказаний, а братство буде пробиватися зорганізовано. То дрібне. Якби нас мали інтернувати, якісь непевні елементи, напр. серби, то втікаю на власну руку. Якби

попав у руки аліантів, то ще було б ненайгірше, там я б собі дав раду. В кожному разі, кілька місяців – рік без вісток від мене ще нічого не доказуватимуть. Я й так верну. Якби ми попали на большевицький фронт і у Галичині (в одне і друге не вірю), то буду en gros декуватися, ну, а кінець війни вяснить справу.

Отже: 1) додому і так верну,

2) як не напишу пів року, то остаточно, що ж то такого,

3) зближається байзель, маємо тільки нерви.

Може з цілої історії вийде пшик, тоді це буде цікавим свідоцтвом настроїв Дивізії. Schluß [кінець, – П. Г.]

Поки що сидимо, зіваємо і чекаємо, коли виїдемо з того шай-снесту. Куди є перспектива їхати – згадав. Коли – плещуть офіційно до липня, але не вірю. В кожному разі, як будуть писати до дому, що я пропав, то Ти скажи, що я їду певно до айнзацорту [Einsatzort, місце призначення, – П. Г.] і вже тепер приготувуй родичів на ту можливість, бо до того дійде.

Я живу собі паршиво. Страшно схуд, але морально потовстів. Гумор є. Бачуся зі Славком, Хомином і як вони є капрالی і йдуть до старшинських шкіл. Жубрид і Булик теж. На мене ще черга не прийшла. І не заздрю. Страшно хочеться кінчати ту історію. Потім знов уцивілізуватися, скульптурніти і трохи відсапати. Ну, можна б і повоювати, але, щоб було защо.

Не виключаю, що ще поїду до Тебе на курцурлявб [коротку відпустку, – П. Г.]. Може й з родичами зобачуся, хоч по дорозі. Але не думаю. Той байзель треба викінчити радикально, а потім, дай Боже, віджиєм.

Не чуйся перепудженим смертельно-гробовим тоном мого листа. На доказ, що я маю гумор, дам Тобі віца:

Яка різниця між громом, блискавкою і фергелтунгом? [відплатою, – П. Г.]

Грім видно, блискавку чути (на відворот, псякрєв), а фергелтунгу ані не видно, ані не чути.

Сервус, цмок, пиши. Павло.

P. S. Передай щось їсти!!!

2.

Українська
Вільна Академія Наук у США
205 West 100-th Street
New York, N. Y. 10025

Нью-Йорк, 30 грудня 1965 р.

Високоповажаному Панові
Д-рові П. Грицак
Кранфорд, Нью Джерзі

Високоповажаний Пане Докторе!

З приємністю повідомляємо, що Конференція дійсних членів УВАН у США 26-го червня 1965 року та голосуванням кореспонденційним шляхом дійсних членів, що не були присутні на Конференції 26-го червня 1965 року, обрала Вас членом-кореспондентом Української Вільної Академії Наук у Сполучених Штатах Америки.

Сердечно вітаємо Вас у складі членів-кореспондентів Української Вільної Академії Наук у США і бажаємо Вам дальших якнайкращих успіхів на науковому полі.

Сподіваємось на дальшу Вашу тіснішу співпрацю для дальшого розвитку діяльності Академії.

З глибокою пошаною

Олександр Архімович
Президент Академії

Іван Замша
Секретар

3.

Український Визвольний Фонд   Нью-Йорк, дня 26-го грудня 1969 р.
(У. В. Ф.) в ЗСА
Крайовий Комітет
Ukrainian Penny Fund – U. S. A.
Central Committee
Mail Address:
Cooper Station P. O. Box 4, – New York, N. Y. 10003

ВШановний Друг
П. Грицак
Кранфорд – Н. Дж.

Вельмишановний Друже!

Потверджую одержання Вашого листа враз із чеком на квоту 5.00 дол., як датком на УВФ, щиро іменем К. Комітету дякую, і ввічливо повідомляю, що цей даток буде виказаний в черговому Обіжному листкові, як рівнож на сторінках “Українського Слова” в Парижі.

Користаючи із цього, що пишу цього листа, дозволяю собі запитати Вас, чи Ви є яка Родина Судді Маріяна Грицака, який був в Золочеві, а якого син Мгр. Роман Грицак був на терені ЗДПА і перед кількома роками помер. Питаю Вас тому, що з цією Родиною Грицаків мене в'язали дуже дружні відносини.

Вітаю Вас всім добром і з надходячими Святами Рождества Христового та Новим Роком, бажаю Веселих Свят і Щасливого Нового Року!

Христос Раждається!
Володимир Михайлів

4.

Нью-Йорк, дня 18-го серпня 1970 р.

ВПоважаний Пан
Инж. Петро Грицак
Кренфорд, Н. Дж.

Вельмишановний Пане Інженер!

Потверджую одержання Вашого листа від 13-го ц.м. Із залученим чеком на квоту 15.00 дол., як Вашим датком на УВФ, щиро за него дякую і пишу кілька рядків.

Найперше довідався я від моєї Дружини, що Ви маєте титул Інженера. Про це вона мені сказала, що знає Вашу матір і що вона була на похороні сл. п. Ромка. Рівнож Ви мали бути з матір'ю в Віндгемі у п. Іванчуків на вакаціях. На цій підставі я дозволив собі вже і поставити біля Вашого імени титул.

Коли ходить о родину Грицаків, які жили в Золочеві, то я очевидно не буду тут рівнож ширше розписуватися і був би радий, якщо би колись міг з Вами стрінутися та про все що мені відоме з Вами поділитися. Радник судовий М. Грицак пропав на Україні, як ходять чутки, коли по вивезені і розпочатій війні вертав до мів. Дружина була вивезена і по певному часі повернула враз із наймолодшою донею Чиком, як ми її називали і перебуває сейчас в Польщі. Бідний Ромко, який як пишете не мав щастя і відійшов передвчасно у засвіти. Сестра Ірка є також тут, не знаю, чи переписується з нею. Вона перебуває у Вілінгтон. Часами посилаємо собі побажання. Так менше більше виглядають справи Родини моїх добрих знайомих і з якими ми жили дуже дружньо Грицаків із Золочева. Якщо б колись Ви побували в Нью-Йорку, то я дуже радо стрінувбися із Вами та про ці справи точнійше обмінювся думками. Стільки в загальному про справи Грицаків.

Пересланий Ваш даток на УВФ буде поміщений в черговому Обіжному листкові, якого відбитку Вам як і дотепер вишлю.

Кінчаю і було б мені приємно довідатися, що про Вас, що Ви є споріднені із моїми добрими знакомими із Золочева, і здоровлячи Вас щиро та в надії, що може буде нагода побачитися колись особисто, вітаю Вас всім добром і остаю рівнож

з дружнім поважанням

Ваш *Володимир Михайлів*

5.

Нью-Йорк, дня 22-го жовтня 1971 р.

ВПоважаний Друг

Инж. Петро Грицак

Кренфорд, Н. Дж.

Вельмишановний Друже Інженер!

Потверджую одержання Вашого листа від 19-го ц.м. із залученим чеком на квоту 25.00 дол., як Вашим датком, щиро за него дякую, і ввічливо повідомляю, що цей даток буде виказаний в черговому нашому Обіжному листкові.

Для Вашої Мамці, прошу передати від моєї Дружини, мене і цілої нашої Родини щирі співчуття з приводу нещастя та побажання, щоби цей випадок пройшов скоро і Мамця повернула до повного здоровля. Нам також дуже жалко, що Ви не могли з мамцею відвідати нас, бо ми які жили дуже близько із родиною Грицаків в Золочеві, були б обширніше обмінялися думками про різні справи, які на правду були спільними для нас. Але може ще буде нагода в будуччині стрінутися, то тоді надолужимо це.

При тій нагоді залучаю Вам відбитку чергового Обіжного листка для орієнтації з тим, що Ваш даток буде виказаний власне, як даток з нагоди Листопадової збірки.

Прошу передати від моєї Дружини щирі привітання для Мамці а від мене уціловання ручок. Вас здоровлю і вітаючи всім добром, остаю з привітом,

Слава Україні

Володимир Михайлів

в прилозі:

Обіжний листок ч. 8/71.

6.

Кренфорд, 26 лютого 1988 р.

Дорогий Романе!

З нагоди зустрічі бувших голів ТУІА я тільки сказав, як і більшість присутніх, що Товариство не повинно брати активної участі у “Гарвардському проєкті”, як також у святкуванні 1000-ліття Хрещення України головно тому, що ці активності не мають нічого спільного із статутовою діяльністю Товариства. Одначе, я висловив думку, щоб при відповідній okazji (як осіння зустріч інженерів на Союзівці) говорити у формі реферату про вандальське нищення пам’яток української християнської культури що якраз тепер має місце, та є okazійно описуване очевидцями або через іншого роду джерела інформації що передаються через залізну заслону. Це би дало добрий аргумент при дискусії з чинниками, які твердять, що 1000-ліття є дата важна в історії якраз Російської Православної Церкви (1000 years of Christianity in Russia), показуючи існуючу практику поперту РП Церквою.

Замість того чуємо дискусії про екуменізм, “взаємне прощення кривд”, і т.д., “дипломатія на вершинах” тощо. Помилки провідників уважаємо “мудрістю якої нам, сірій масі сильно бракує”.

“Гарвардський проєкт” то є “друга пара кальошів”. Діяльність засадничо позитивна, яку я сам оригінально фінансово підтримав, перемінилася у щось незалежного, що стало ціллю для себе самої. Вона не повинна колідувати із іншими, під ту пору, корисними активностями, як справа прослідження голоду, оборона українського імени в Америці, тощо. Уважаю спеціально (як і більшість українських професорів із якими я говорив), що публікація полемічної літератури кінця 16-го та початку і середини 17-го століття є небажаною, бо приносить мало користи для українців в Америці. Полеміка була тоді дуже остра та сильно забарвлена політичними моментами. Також українська спільнота, хоч не мала тоді держави, але мала ще дуже поважні мілітарні, політичні та економічні ресурси, яких ми тепер на еміграції взагалі не маємо та про які не можемо навіть мріяти. Тому аналіза тої полеміки дослідниками, недостаточно обізнаними із тими умовинами, може довести до небажаних вислідів.

Хоча існування Українського Досл. Центру при Гарварді є позитивним явищем, яке я попер у минулому фінансово, уважаю до теперішні осяги УДЦ при Гарварді назагал неvistарчальними в порівнанню із діяльністю інших осередків. Дещо завів надії покладені на нього наш “теперішний Грушевський”, проф. Прицак, який за 20 років діяльності катедри української історії при Гарварді не може похвалитися якимись спеціальними досягненнями, які він мав колись у своєму головному фаху, туркології. Знаю одначе із читання оригінальних рецензій на недавні наукові праці проф. Прицака, що він не тішиться занадто великим авторитетом серед своїх колегів істориків (маю тут на думці істориків Східної Європи), а є трактований як “wissenschaftlicher Außenseiter” (чоловік неповні в курсі наукових тем дослідів). Бажаю йому якнайбільших успіхів у майбутньому, та маю надію що “Гарвардський проєкт” принесе ще якісь реальні користи для української суспільности та науки, ще заки проф. Прицак піде на емеритуру.

При кінці хочу ще зауважити що, будучи професором університету, інженером який студював також суспільні науки, соціологію та історію, можна також тут подумати про можливість, що я можу мати якусь власну думку про події, які я вище порушив без жадних спеціально злих інтенцій чи просто ігнорантства.

Маючи доступ до більших бібліотек, контакти із іншими професорами-українцями та читаючи українську пресу, приходжу до переконання що під теперішню пору забагато інтересу прикладеться до другорядних справ, та перед ведуть одиниці, що мають може добрі наміри, але не мають знадто добрих інших кваліфікацій щоб успішно переводити більші проекти. Їх тому можна описати приповідкою "The Lam lead the Blind" (Кульгаючи провадять сліпих), англійською, або вже по-українськи "в царстві сліпих чоловік із одним оком є королем".

Остаю з пошаною

Твій *Петро Грицак*

P. S. Це є цілком ясным, що праця Грушевського вимагає доповнення та поправок, як це не раз підкреслював у минулому проф. Прицак. На жаль, до тепер, крім критики, виглядає що він, на разі, ще не осягнув у повні того рівня Грушевського, з яким навіть наші вороги мусіли числитися.

* * *

Мій коментар із 20 листопада 2005 р.:

Лист написаний до одного інженера, що видно мав застереження до мого виступу.

7.

Кренфорд, 1 травня 1991 р.

До Управи Української Музичної Фундації

В. П. Пані і Панове!

Як кожна організація, яка є підтримувана *датками* (одноразовими) чи членськими вкладками, УМФ мусить виконувати свої зобов'язання супроти своїх добродіїв чи членів. Це є на підставі статуту, затвердженого оригінально як УМФ повстала та додатково, коли УМФ була затверджена IRS [уряд скарбовий, – П. Г.] (як “non profit organization”) [організація не наставлена на зиск, – П. Г.]. Наша діяльність полягала головню на видаванні книжок, зв'язаних із українською музикою. Деякі донації (датки), були спеціально дані нам родинами померших українських музичних діячів, та композиторів на такі специфічні цілі. Це була доволі успішна діяльність УМФ.

Видавати більшу частину зібраного капіталу на дарунок для особи, спорідненої із одним членом управи, не є згідним із засадами етики, здорового розуму, чи навіть із правилами IRS. На мою скромну думку, конечним є вимагати від п. А. К. зобов'язання (хоч би формального), як вона думає віддати всій довг.

З пошаною
П. Грицак
віце президент

* * *

Мій коментар із 20 листопада 2005 р.:

Лист не був висланий, бо пані А. К. погодилася на позичку.

8.

Кренфорд, 7 січня 1994 р.

До Редакції “Українського Історика”

В. П. Панове!

В залученні висилаю Вам рукопис статті *Роля Перемишля та Перемищини в українському національному відродженні*, для публікації у Вашому журналі. Стаття є написана на підставі мало знаних збірників *Перемишль західний бастион України*, та *Ярославщина і Засяння 1031-1947*, як також інших джерел, як наприклад *Діаріюш Шембека*. Також є цитовані конверзації автора з особами, безпосередньо зв'язаними із ним описуваними подіями.

Автор є тепер головою організації званої як Земляцтво “Перемищина”, та хоче підкреслити унікальні заслуги (які є може замало знані) Перемишля й Перемищини для українського політичного а також культурного відродження. Сама ідея статті виринула при конверзації, яку автор мав із Др-ом Винарем у Торонто в листопаді 1993, зараз після СКВУ. Усі погляди висловлені у статті є удокументовані 33-ма бібліографічними покажчиками.

Остаю з пошаною,
Петро Грицак
Проф. механічної інженерії

9.

Кренфорд, 4 травня 1994 р.

Журнал “Патріярхат”
Редакційна колегія

В. П. Панове!

Від якогось часу завважив я в Вашому цінному журналі звороти *перемиський*, *Перемисьщина*, замість до тепер уживаних *перемиський*, *Перемещина*. Тут таки залучаю копію оригінального документу, де ті звороти є правильно вжиті.

Дуже мене дивують того роду новотвори (?) чи може непорозуміння. Після дискусії із іншими членами управи Земляцтва “Перемещина” (що існує вже близько 25 років), я рішився написати до Вас листа в тій справі.

Остаю з пошаною
Ваш *Петро Грицак*
Проф. мех. інжен.
Голова Земляцтва “Перемещина”

10.

Товариство
Український Народний Дім
у Перемишлі

Перемишль, 10 травня 1994 р.

Вельмишановний Пан Др Петро Грицак
Голова Земляцтва “Перемищина” в Америці

Товариство Український Народний Дім у Перемишлі має шану запросити Вас і Членів організації Земляцтва взяти участь у З'їзді Перемишлян, який відбудеться 23-26 червня цього року у Перемишлі.

Ми, як організатори в представники української громади міста Перемишля готуємось до З'їзду з великою увагою, з огляду на те, що З'їзд Перемишлян буде першим за післявоєнний період, тому саме Ваша присутність на ньому була б бажаною, піднесла б ранг З'їзду і збагатила його зміст.

Український Народний Дім у Перемишлі, який завжди був коліскою української культури Надсяння, щиро дякує Вам за жертвенну фінансову допомогу отримвану від Вас останніми роками, для проведення необхідних ремонтів у Народному Домі, а в основному ремонту театрального залу.

Надіємось, що контакти з Вами будуть й надалі продовжуватися, для дальшого розвитку нашої праці у збереженні культурної і духовної, а за змістом національної, спадщини Перемиської землі.

З глибокою повагою і пошаною до Вас і Ваших починів на майбутнє.

В. Лазорко
Голова Товариства
Український Народний Дім
у Перемишлі

11.

Земляцтво “Перемещина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 20 травня 1994 р.

До учасників наукової конференції
Перемещль і Перемещина на протязі віків.

Управа Земляцтва “Перемещина” отсим висилає поздоровлення всім учасникам Конференції, та бажає успішного її переведення. Маємо також надію, що незабаром ті всі проблеми які були, до тепер, перешкодою до реалізації відродження українського зорганізованого життя в Перемещлі та на Перемещині, будуть поступенно усунені.

Знаємо, що з певних причин, ситуація в самому Перемещлі є спеціально неприємною, але віримо що теперішня генерація таки собі дасть раду, через більше сприятливу міжнародну ситуацію. Віримо також, що поляки тим разом будуть “мудрі по шкоді”, та зрозуміють реальні користи які творить для них присутність України на сході, бо теперішний “медведик” може знова перемінитися у грізного медведя-людодержця, з самого атавізму.

Слава Україні!

Любомир Калинич
Містоголова

Петро Гицак
Голова Земляцтва

П. С.

Підписалися також інші члени управи, на пам'ятку

Галина Мельничук   *Орест Загайкевич*

Дмитро Бобеляк   *Роман Лапичак*

12.

Земляцтво “Перемищина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 21 травня 1994 р.

“Свобода”, український щоденник
Редакційна Колегія

В. П. Панове!

Від якогось часу можна побачити в українській пресі звороти як *перемишльський*, *Перемишльщина*, замість вже більше як сто літ уживаних *перемиський*, *Перемищина*. Тут також залучаю копію документа, де ті звороти є правильно вжиті.

Думаю, що така ортографія має дещо до діла зі спробами в “імперії зла”, щоб дезорієнтувати українців та калічити, де тільки можна, українську мову. В кожному разі, ми перемишляки знаємо як назвати край, звідки ми походимо, та яким має бути прикметник від славного княжого городу Перемишля.

Остаю з пошаною
Ваш *Петро Грицак*
Проф. мех. інж.
Голова Земляцтва
“Перемищина”

13.

Український Історик
Журнал Українського Історичного Товариства
Ukrainian Historian
Journal of Ukrainian Historical Association
P. O. Box 312, Kent, Ohio 44240, USA

18 серпня 1994 р.

Високоповажний Пан
Д-р Петро Грицак
Кренфорд, Н. Дж.

Високоповажаний Пане Докторе!

Згідно з Вашим побажанням повертаю Вашу статтю про Перемишель. Стаття цікава – але рецензенти уважали, що бракує ширшої джерельно-архівної бази, ідеться про історичні джерела. Тепер, як знаєте, є доступ до архівів в Перемишлі. Дякую Вам, що не забули про У. І. і в майбутньому, вірю, що будемо близьке співпрацювати.

При тій нагоді хочу запитатися чи у Вас є автобіографія Вашого брата бл. п. Павла? Ми радо помістили б Ваш спогад про брата, а також, якщо є щось недруковане й інші його матеріали. Буду також вдячний за його знімку і бібліографію. Знаю, що свого часу Ваша Мама уклала бібліографію. Свого часу Лисяк-Рудницький плянував видати збірник в якому були б праці Вашого брата і про нього. Тоді з цього нічого не вийшло – але тепер було б потрібно і дуже важливо, щоб це зреалізувати, зокрема ідеться про Україну де мало знають про його праці.

Буду Вам вдячний за Ваші думки і поради в цій справі.

Остаюся з правдивою пошаною
Любомир Винар

14.

Земляцтво “Перемищина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 27 серпня 1994 р.

До Хвальної Управи українського товариства
“Народний Дім” у Перемишлі

В. П. Панове!

Саме дійшло до нашого відома, що з нагоди З'їзду українців Перемищини, свого роду делегація у складі пп. Г. Удовенко (амбасадор України), Ю. Рейт, та Др. Ю. Стабішевський, поклали вінець на пам'ятнику т.зв. “Орльонт”. Ці орлента, є відомі, на нашу думку, як група молодих ентузіастів, які діючи у добрій вірі, все таки зірвали тоді існуюче перемир'я між поляками та українцями. Це довело до остаточного опанування міста Перемишля поляками 12. 11. 1918 р. Це була для нас дуже важна подія, яка довела до упадку самого Львова тільки 9 днів пізніше. Прихильники орлент сьогодні репрезентують угруповання серед поляків, яке є на загал мало склонне до якихось позитивних контактів із українцями. Досвід показав, що з такими елементами не можна до нічого домовитися, крім моральної та політичної капітуляції.

Тому прохаємо вас на будуче не продовжувати подібного роду дискусій чи символічних акцій, бо вони не доведуть до жадних для нас користей, а виставляють вас на посміховисько, але покажуть знова, як перевести в життя стару польську рецепту “пусць русіна на русіна”. Це також pomoже деяким полякам продовжувати популярні гасла у стилі “за Вашу і нашу волю”, Акція “Бужа”, і т.д.

Ця справа була передискутована із нашими членами Управи Земляцтва “Перемищина”, та активістами Земляцтва.

Слава Україні!

Любомир Калинич
Містоголова

Петро Грицак
Голова Земляцтва

П. С.

Висилаю Вам теж деякі статті, що появилися у “Свободі”, де згадується Перемишль.

15.

Кренфорд, 11 вересня 1994 р.

“Свобода”, український щоденник

Увага: п. Шепарович

В. П. Панове!

Просимо помістити слідуєче оголошення, по можности десь 25-го чи 26-го листопада, та також ще у вівторок, 29-го листопада 1994 р.

Товариство Українських Інженерів Америки, Відділ Нью Джерзі отсим повідомляє про зустріч із Делегациєю яка їздила на 150-річчя Української Політехніки у Львові, та її вражіння відносно теперішної ситуації на Україні, яка відбудеться в суботу, 3-го грудня 1994 р., о 7-ій год. вечора в церковній салі при церкві св. Івана Хрестителя при Санфорд Аве. В Ньюарку, Н. Дж.

Доповідатимуть голова ТУІА, інж. Григорій Кузьма, та інші члени Делегациї. Після зустрічі, відбудуться короткі сходини Управи ТУІА, Відділ Н. Дж.

Публика запрошена.

Любомир Калинич
Містоголова ТУІА, Відділ Н. Дж.

Петро Грицак
Голова ТУІА, Відділ Н. Дж.

16.

Земляцтво “Перемещина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 19 вересня 1994 р.

В. П. Пані Уляна Дячук
Президент “Народного Союзу”

Земляцтво “Перемещина” вже від років опікується українцями та українськими установами міста Перемещля, та взагалі українцями в Польщі, й одержало вже від них великі вислови вдячності за допомогу вислану в минулих роках. У тих активностях нам дуже допомагала дотація із т.зв. “Фонду Бучинського”, яку ми до тепер щорічно одержували через “Народний Союз”. Так, у минулому році ми одержали в червні \$ 3500 із тої фундації, згідно з моїми інформаціями. Гроші були вислані до Польщі, для допомоги шкільній дітворі в Перемещлі та українським школам у Перемещлі і в Польщі, згідно із волею с.п. пана Бучинського.

В осени 1993 р. відбулися загальні збори Земляцтва “Перемещина”, де мене вибрано головою. Тепер приходить час знова починати цьогорічну нашу допомогуву акцію для Перемещля та для українців у Польщі. Тому звертаємося до Вас із проханням про дотацію-приділ відповідної суми із фонду Бучинського також на цей рік. Якщо вважаєте за відповідне, то прошу до мене звернутися для влаштування особистої зустрічі в тій справі.

Остаємо з пошаною, Ваші

Дмитро Бобеляк
Фінансовий секретар

Петро Грицак
Голова Земляцтва “Перемещина”

Stowarzyszenie
 Ukraiński Dom Narodowy w Przemyślu

22 вересня 1994 р.

Вельмишановні Панове
 Любомир Калинич та Петро Грицак

Український Народний Дім у Перемишлі отримав від Вас письмо з дня 27 серпня ц.р. в справі замітки, яка появилася у “Нашому Слові” про покладення квітів біля пам’ятника т.зв. “Орльонт” у Перемишлі під час З’їзду Перемишлян.

У порозумінні з членами Організаційного Комітету З’їзду констатуємо, що Ваша заввага є правильна і ми вповні згідні з Вами. Подаємо також до Вашого відома, що згадана подія не була у програмі З’їзду і що це сталося не з доручення Організаційного Комітету.

Згадані особи будучи гостями З’їзду при нагоді 24 червня (п’ятниця) з ранку склали візиту у перемиського воєводи, де порушували загальні проблеми польсько-українських стосунків у Перемишлі і це можливо був їх дипломатичний крок до розв’язки цього питання. Це очевидно є наш суб’єктивний здогад.

Прийміть щирі вітання від Перемишлян.

З повагою до Вас – Члени Організаційного Комітету.

П. С.

Користаючи з нагоди висилаємо переписаний з магнітофонного запису текст побажання для З’їзду від п. Л. Калинич з проською о виправлення його, авторизацію і дати згоду на покладення до архівних матеріалів З’їзду, евентуально до використання в публікаціях.

А. Чорний
М. Козак

18.

Земляцтво “Перемищина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 19 грудня 1994 р.

В. П. Пані Уляна Дячук
Головний Предсідник Українського Народного Союзу

Високоповажана Пані Дячук!

Місяць тому, я вислав Вам листа у справі допомоги для Земляцтва “Перемищина”, із т. зв. фонду Бучинського. Допомога мала бути вислана до Перемишля, для українських шкільних дітей та для самотньої української школи в тій частині Польщі, школи ім. М. Шашкевича. До неї ходить тепер також багато дітей, яких батьки були колись виселені з Лемківщини та решти Посяння.

Тому, що до тепер не маємо від Вас відповіді в тій справі, висилаю Вам цього листа як пригадку, а копію оригінального листа із 18 листопада 1994 р. на всякий випадок. Це тому, що тепер, перед святами, є на пошті великий рух, та як відомо, листи приходять часом із великим опізненням, або взагалі затрачуються. При тій нагоді, також просимо прийняти від Управи Земляцтва “Перемищина” щирі побажання Веселих Свят Різдва Христового та Щасливого Нового Року.

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак
Голова Земляцтва “Перемищина”

19.

Земляцтво “Перемищина”
Association “Peremyschna”, USA

Кренфорд, 13 січня 1995 р.

Отець Теодор Майкович, Перемишль

В. Ч. Отче Майкович!

Власне передав мені п. Р. Лапичак Вашого цінного листа адресованого до нього, як до Голови Земляцтва “Перемищина”. Від жовтня 1993-го р., я є вибраним Головою Земляцтва. Тепер пробуємо даліше продовжувати нашу допомогову діяльність для Перемишля і для Перемищини, в розмірах практикованими попередньою управою. До тепер одначе, ще не одержали всіх до того потрібних фондів.

Тому дякуємо Вам за вислані Святочні й Новорічні побажання, та при тій нагоді бажаємо Вам особистого, й Вашим парохіянам Щасливого Нового Року й здоровимо з Йорданом.

Слава Україні!

Остаю з пошаною

Петро Грицак

Голова Земляцтва “Перемищина”

20.

Об'єднання Українців у Польщі   Перемишль, дня 1 березня 1995 р.
Управа відділу в Перемишлі
37-700 Przemyśl, ul. Kościuszki 5

Земляцтво “Перемищина”
Др. Грицак П.
Ньюарк

Управа Відділу Об'єднання українців в Перемишлі потверджує одержання від Земляцтва 1.000 дол. амер. (одна тисяча) призначених на ремонт “Народного Дому”.

За пожертву складаємо сердечну подяку.

Після використання пожертви, перешлемо докладне зіставлення, на що згадані гроші були використані.

За Управу Відділу
ОУП в Перемишлі

Секретар
Ярослав Юрчак

Голова
Ярослав Сидор

21.

Школа Початкова № 17
у Перемишлі ім. М. Шашкевича
37-700 Перемишль, вул. Смольки 10

Перемишль 7 березня 1995 р.

Вельмишановні Добродії!

Від імені учнів, вчителів, дирекції та батьків складаємо сердечну подяку фундації “Перемищина” за передані нашій школі 1500 доларів США.

Ми дуже вдячні Вам за пам’ять, зрозуміння наших потреб та щире, добре серце.

Пожертвована Вами сума буде передана на розвиток комп’ютерного центру, який зараз організуємо у школі. Вона у значній мірі спричиниться до покращання умов навчання нашої шкільної дітвори та підвищення їхніх знань.

З побажанням добра, щастя й злагоди щиро вдячні дирекція, вчителі та учні “Шашкевичівки” в Перемишлі.

Dyrektor
mgr inż. *Julian Bak*

22.

[Львів], 12 березня 1995 р.

Високоповажаний Пане Професоре!

Цим листом хочу повідомити, що маємо намір спільно з різними українськими інституціями у Перемишлі, а також з Земляцтвом “Перемищина” у США, яке Ви очолюєте, і Земляцтвом “Перемищина” у Канаді провести Свято українського шкільництва у Перемишлі.

Приводом до такого Свята є 100-річчя з часу офіційного відкриття у Перемишлі окремої державної української чоловічої гімназії та Українського Інституту для дівчат, де згодом почала діяти жіноча гімназія.

З представниками української громади у Перемишлі (Воєвідський відділ Об'єднання українців у Польщі, Товариство “Український Народний Дім”, Перемиський відділ Українського Вчительського Товариства у Польщі, Початкова школа ім. М. Шашкевича) погоджено, що святкування відбудеться 29-30 серпня ц.р. у Львові і 1-2 вересня ц.р. в Перемишлі. Початково ми мали намір провести це Свято у червні.

Завчасно просимо назвати персонально співголову Оргкомітету від Вашого Земляцтва.

Оргкомітет у Львові працює над збором матеріалів, спогадів і т.п. Готуємо до друку пам'ятну книгу, присвячену Перемиським гімназіям. Матеріалів вже є на кілька книжок. Готуємо також до Свята буклети, пам'яткові медалі, поштові конверти та інші сувеніри.

Ми передали вже для преси у США повідомлення про наші наміри. Хочемо просити Вас, Високоповажаний Пане Професоре, дати для української преси у США повідомлення про остаточно встановлений термін проведення З'їзду, тому що початково передбачалося провести його у червні.

Є вже підготовлене до друку офіційне запрошення учасникам З'їзду. Оргкомітет у кінці березня і на початку квітня розішле його всім, з ким маємо встановлені контакти.

Співголовою Оргкомітету у Львові є професор Львівського університету ім. Івана Франка Пані Ірина Шостаковська, корінна перемишлянка, колишня учениця Перемиської жіночої гімназії.

Адреса Оргкомітету у Львові: 290008, м. Львів-8, пл. Ринок, 17. Т-во "Надсяння", Оргкомітет З'їзду Перемиських гімназистів.

Розраховуємо на постійну співпрацю з вами.

З повагою   *Володимир Серета*
голова товариства "Надсяння"

23.

Земляцтво “Перемичина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 7 квітня 1995 р.

В. П. Пан Володимир Середа
Голова Т-ва “Надсяння”

В. П. Пане Середа!

Вашого листа отримав. Назначую на співголову Оргкомітету інж. Любомира Калинича, який є також містоголовою Земляцтва “Перемичина”. Він погодився прийняти ту функцію.

Бажаємо Вам успіхів у Вашому проєкті провести Свято українського шкільництва в Перемишлі. Я вже особисто вислав на адресу п. І. Шостаковської манускрипт довшої статті п.з. *Роля Перемишля в історії України*. Постараюся повідомити пресу про зміни дат Свята, подані у Вашому листі.

Адреса інж. Л. Калинича:

Mr. L. Kalynych

10 Fleetwood Pl.

Irvington, N. J. 07111

U.S.A.

Остаю з пошаною
Ваш *Петро Грицак*
Голова Земляцтва “Перемичина”

П. С.

Прошу взяти під увагу, що Земляцтво “Перемичина” – Торонто, є окремою організацією, й діє від нас незалежно. Також треба звертати увагу на неправильність виражень *перемисьльський*, *Перемисьльщина*, які чомусь часто появляються у пресі. Також неправильними є слова *Вязр* (замість *Візор*), *Стрвяр* (замість *Стривізор*), назви річок що плывуть через Перемишль чи Перемищину. Це все наслідки московської політики на знищення української мови.

24.

Кренфорд, 4 травня 1995 р.

“Свобода”, український щоденник
Увага: п. Шепарович.

В. П. Панове!

Просимо помістити слідуєче оголошення, по можности десь 12 травня, та ще 16 травня (це є в п'ятницю й у вівторок), 1995 р. Товариство Українських Інженерів Америки, відділ Нью Джерзі, отсим повідомляє про сходини із циклю “Сучасні проблеми України”, які відбудуться в суботу, 20 травня 1995 р., о 7-ій год. вечора, в церковній салі при церкві св. Івана Хрестителя, на Санфорд Аве. В Ньюарку, Нью Джерзі. Публика запрошена, просимо о численну участь.

Доповідатиме проф. Степан Сворака, доцент при Катедрі Української Історії, Прикарпатського Університету в Івано-Франківську, Україна, на тему “Україна на шляху від кольонії до самостійної, незалежної держави”. Також проф. П. Грицак виголосить коротку доповідь про “Енергетичні проблеми України”. Опісля буде дискусія, та матимуть місце короткі сходини Управи відділу.

Любомир Калинич
Містоголова ТУІА, відділ Н. Дж.

Петро Грицак
Голова ТУІА, відділ Н. Дж.

25.

Кренфорд, 8 травня 1995 р.

В. П. Д-р Яр Славутич
Едмонтон, Альберта, Канада

В. П. Пане Докторе!

Прочитавши Вашу цінну статтю у “Нових Днях” із квітня 1995 р., маю слідуючі зауваження. Маю надію, що це будуть, на Вашу думку, конструктивні поради.

Я сам був кілька разів присутний як О. Грицай доповідав, у малому гуртку. Не можу собі уявити, щоб він міг коли небудь сказати щось такого як *евангеліє* (хиба цілком здитинівши на старість). Також до тепер ніколи не чув, щоб хтось із освічених українців це слово так вимовляв. “Професор” про якого згадуєте з іронією міг дійсно не знати значіння слова *ковзани*, але напевне ніколи не сказав би *під взглядом* або *підренчник*, якщо це дійсно був українець з Галичини. Хочу також вам сказати, що викладачі в середніх школах Австрії та Польщі (хоч не всі), мали офіційний службовий титул “професор”. Я сам таку школу, де мене вчили “професори” закінчив (у Перемишлі і Ярославі), і думаю, що мої виховники там на такий титул, на загал, таки заслуговували. Це в порівняння із викладачами університетів у Німеччині й Америці, де я продовжував свої студії.

На мою скромну думку, українська мова потребує обі букви, *г* та *ґ*, в однаковій мірі. Коли проф. Рудницький згадує около 1000 слів із буквою *г* на початку слова, припустивши ще яких 500 слів із *г* у середині слова, це дає разом 1500 слів. Уважаючи, що українська мова складається із 150000 слів, це означає, що 1% усіх українських слів вимагає букви *г*. В технічній літературі, де по-

вно слів із латинської і грецької мови, можна прийняти що кожне десяте слово має десь своє *г*. Тому не думаю, що серйозні мовознавці могли уважати букву *г* аж такою рідкою в українській мові, бо всі запозичені слова стають зараз частиною українського мовного скарбу, й не можна їх легковажно трактувати. Українська мова в Галичині розвивалася без загальних заборон, була від якогось 1818-го р. уживана у школах нового типу (не тільки дяківських) та в публицистиці. Тому вона могла ліпше розвиватися в Галичині (мимо всяких перепон), ніж у царській імперії, де українське шкільництво взагалі, а публікації в українській мові зокрема, були заборонені саме в найбільше критичний для України час. Тому, на мою думку, досвід галичан у розбудові української мови є гідний уваги. Навіть слова галицького (чи взагалі західноукраїнських діалектів), є таки частинами правдивої української мови. Це не означає, щоб їх приймати без застережень до літературної мови, але це є надри, з яких українська літературна мова може черпати в разі потреби.

Вкінці висилаю Вам копію листа до редакції, який до тепер не був ще надрукований, де є також певна дискусія відносно букви *г*.

Остаю з пошаною,
Ваш *Петро Грицак*
Проф. мех. інженерії

* * *

Мій коментар із 20 жовтня 2005 р.:

Др. Славутич не бере під увагу, що колись греки вимовляли “г” як наше “г”, десь до XI ст.

26.

[Львів], 16 травня 1995 р.

Шановний Пане Петре!

Переглядаючи біографічні дані, що вже введені в комп'ютер і готуються до друку, я виявила, що відомості про Вас, Вашого батька і зокрема брата Павла надто скупі. Вони в основному взяті із словникової частини Ярославської гімназії (маю на увазі Пам'ятну книгу, що вийшла в 1994 р. у Львові). В зв'язку з цим висилаю Вам запитальник і дуже прошу дати більше обширні відомості, як, зокрема про себе, так і про брата за післявоєнний час.

Будемо Вам дуже вдячні за додаткові відомості.

Ваш есей про Перемишль і історичні події представляють дуже великий інтерес і будуть використані в майбутньому.

З повагою голова Оргкомітету
Проф. д-р *Шостаковська Ірина*

Кренфорд, 7 червня 1996 р.

Пані Ірина Шостаківська, Львів

В. П. Пані Ірино!

В залученні висилаю деякі дані про себе, мого брата Павла, та батька Євгена. Рівнож, статтю про український гімн та Перемишль, яка появилася в українському щоденнику “Свобода” минулого року. Мене тут багато людей питає про деталі з’їзду, що має відбутися в серпні 1995 р. у Львові. Передусім хочуть знати дещо про приміщення у самому Львові та про транспортацію до Львова, як також про програму получену із прогульками (до Перемишля, наприклад).

При тій нагоді хочу Вас попросити, по можности, не вживати термінів *перемисьльський*, *Перемисьльщина*, а на мою думку більше правильних *перемиський*, *Перемещина*. Наше земляцтво (якого я тепер є головою) називається, згідно із статутом, Земляцтво “Перемещина”. На жаль, багато людей ту правильну назву чомусь ігнорують, так само пишучи *Вязр*, *Стрвях*, замість *Візор*, *Стривізор*. Також прошу робити різницю між самими Земляцтвами “Перемещина”. Одне є в ЗДА (це ми), друге перебуває в Торонті, й повинно говорити тільки у своїм імені, бо це може довести до всяких непорозумінь та балагану. Це ми є тою організацією, що вже від довгих років помагає фінансово Перемишлеві. Ми бажаємо їм успіхів у їх теперішній праці, але це є одначе нова організація, яка ще не існувала навіть десять років тому.

Остаю з пошаною,
Ваш *Петро Грицак*
Проф. мех. інженерії

28.

Земляцтво “Перемещина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 6 листопада 1995 р.

В. П. Пані Уляна Дячук
Головний Предсідник Українського Народного Союзу

Високоповажана Пані Дячук!

Минулого року ми писали до Вас у справі допомоги для Земляцтва “Перемещина”, із т.зв. “Фонду Бучинського”. Допомога мала бути вислана до Перемещля, для українських шкільних дітей та тоді садинок української школи в тій частині Польщі, школи ім. М. Шашкевича, та для деяких інших цілей, які мали велику вартість для всіх перемещських українців. На це ми одержали від Народного Союзу \$3400, з яких вислали для школи ім. М. Шашкевича \$1500, на Народний Дім \$1000, на українську катедру \$500, та для п. Поповської \$400. Посвідки про отримання-переслання тих грошей є понижче залучені. За ту допомогу ми Вам щиро дякуємо.

Земляцтво “Перемещина” просить Народний Союз про допомогу із фонду Бучинського також цього року, у сумі \$3500. На засіданню Управи Земляцтва, рішено вислати для школи ім. М. Шашкевича \$1500, на Народний Дім \$500, на українську катедру (яка є пов'язана із багатьма шкільними активностями) також \$500. Вкінці, хочемо вислати ще \$1000 для новоствореного українського ліцею. Першу класу українського ліцею, згідно із нашими інформаціями, створено якраз у вересні цього року в Перемещлі. Маємо надію, що це був тільки перший крок до відбудови Перемещля як більшого українського культурного осередку, отриманого із існуванням української гімназії в цьому місті, як це було до 1939 р. Перемещль може в той спосіб стати важним українським

культурним центром у Польщі. Думаємо, що Ви в тому з нами погоджуєтесь.

Остаю з пошаною,
Ваш *Петро Грицак*
Голова Земляцтва “Перемищина”

П. С.

При тій нагоді хочу ще підкреслити, що в місті Перемишлі живе тепер багато людей переселених із Лемківщини. Школа ім. М. Шашкевича (яка називається офіційально по-польськи “школа подставова”) є одинокою українською семиклясовою школою в тій частині Польщі, на землях оригінального українського поселення. До неї тому ходять діти родичів які живуть поза Перемишлем, а оригінально походять із Лемківщини. Тому ця школа користується такою спеціальною увагою Земляцтва “Перемищина” і, як минулими роками, так і цього року, дуже хочемо їй допомогти. Також сподіваємося, що в тому Народний Союз і тим разом нам не відмовить допомоги. Самим пересиланням фондів займався п. Дмитро Бобеляк (тел. 201-374 7437, адреса 734 Санфорд Аве. Ньюарк, Н. Дж. 07106), наш касієр.

П. Г.

29.

Земляцтво “Перемещина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 14 листопада 1995 р.

До Світового Конгресу Українців

В. П. Панове!

В залученні висилаю Вам чек на \$350, як членську вкладку за 1995-ий р., від Земляцтва “Перемещина”. При тій нагоді хочу Вас просити о зменшення нашої вкладки на будуче до яких \$100 чи \$150, з огляду на тепер дуже низький чисельний стан нашого членства. Ми також просимо Вас на будуче глянути на великі несправедливості які тепер мають місце супроти наших покійних уже перемишляків, членів УПА. Їх дальше трактується в Польщі офіційально як “бандитів”, та відмовляється для них право гідного з загальнолюдськими звичаями поховання.

Вони часто є поховані у придорожних ровах, на пасовиськах, де по Них ходить худоба, або по звичайних полях, де сіється збіжжє, в непозначених гробах. Спроби більше гідного поховання, полученого із поставленням пам’ятника, кінчаються незадовільно, бо польська влада таких гробів не охороняє. В той сам час, подібні поховання поляків у Галичині є хоронені, бо вони ніби дістали права воєнних комбатантів. Просимо СКУ о звернення в тій справі до відповідних комісій Об’єднаних Націй, як типове потоптання основних людських прав. Як нам відомо, український уряд не робить нічого в тій пекучій справі. Оскільки мені відомо, то ще існує в Польщі закон, згідно з яким тільки за українське походження можна бути ув’язненим чи покараним, який був ухвалений за “Людової Польщі”. Тим також варта зацікавитися.

Остаю з пошаною,
Ваш *Петро Грицак*
Голова Земляцтва “Перемещина”

30.

Земляцтво “Перемищина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 29 січня 1996 р.

Товариство Український Народний Дім у Перемишлі

В. П. Панове!

Недавно ми отримали від п. Я. Юрчака листа у справі передання власности на будинок, званий у Перемишлі як Народний Дім, у руки теперішнього т-ва Український Народний Дім. У залученню висилаю Вам той документ, в англійській мові, у формі листа до перемиського воеводи С. Байди. Маємо надію, що той документ є вистарчальним для передання будинку Народного Дому назад в українські руки.

Ми сподіваємося вислати Вам знова незадовго грошеву допомогу, у такій формі як це було дотепер. Вкінці, бажаємо Вам успіхів та щастя в Новім Році!

Остаємо з пошаною,

Слава Україні!

Петро Грицак

Проф. мех. інженерії

Голова Земляцтва “Перемищина”

31.

Земляцтво “Перемищина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 6 квітня 1996 р.

До Управи Земляцтва “Перемищина”, Торонто

В. П. Панове!

Вашого листа із 20 березня 1996 ми одержали. Управа Земляцтва “Перемищина” (яка одиноким репрезентує оригінальне Земляцтво зорганізоване у 1969-ому році в Нью-Йорку) рішила закомунікувати, що з огляду на дуже погану й зимну погоду цього року, не було би практичним робити зустрічі Управ на Союзівці 18/20 травня 1996. На завтра, в нас заповідають дальше сніг. Тому є цілком правдоподібним, що на вище подану дату з’їзду, будемо мати злу погоду, получену із тяжким доїздом у дощ чи бурю. Від Управи Земляцтва (ЗДА) приїхало би найвище яких три особи. Взагалі, число наших активних членів в Метрополітальній околиці Нью Йорку сильно зменшилося через переселення старших осіб на Фльориду, або перманентний відхід до Бавнд-Бруку.

Тому уважаємо, що в Торонті було би краще зорганізувати якийсь черговий з’їзд перемишляків, через більшу активність членів що живуть в поблизу, щоб закомунікувати що гідного уваги недавно сталося в Перемишлі, та обговорити пляни на будучу працю. Ми вповні погоджуємося з Вами, що зорганізувати такий з’їзд було би корисно. Час – виберіть самі, коли є Вам вигідніше в Канаді. Щодо зустрічі Управ, то ми просили би нам наперед подати листовно конкретні теми до дискусії, та щоби ми могли, конкретно, в недалекій будуччині зробити. “Перемищина” (ЗДА), у принципі, не передбачує жадних фондів на подорожі своєї управи, але може виділити якусь скромнішу допомогу на влаштування з’їзду,

чи фінансування гідних уваги літературних творів зв'язаних із Перемишлем чи Перемищиною.

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак

32.

Земляцтво “Перемищина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 22 березня 1997 р.

Др. Олег Волянський, Кергонксон, Н.Й.

В. П. Пане Докторе!

Тут хочу дати Вам пояснення відносно листа у справі “Акції Вісла”, де знаходиться підпис п. Петра Ковальчика від Перемищини. Він, здається, є головою “Перемищини” з осідком в Торонті. Вони вже не раз виступали від Перемищини, не завдаючи собі труда ствердити, що мають право говорити тільки від відділу в Торонті. До мене особисто в тій справі ніхто не звертався, щодо доцільности написання такого листа до польських урядових чинників, та нашого на ній підпису.

Я особисто не вірю в доцільність, під теперішню пору, писання такого роду листів до поляків. Це радше справа якоїсь акції на державному рівні, про конечність якої треба переконати представників теперішньої української влади.

Більше корисним та успішним було би звернутися до ООН, через посередництво СКУ. Про це я вже зрештою говорив на з'їзді у Львові з нагоди 100-ліття перемиських гімназій, у 1995-му р., на прощаль-

ному “Бенкеті”. Це могло би завстидати поляків перед цілим світом, та могло би мати якийсь практичний ефект, бо до тепер всякі звертання до поляків зі сторони різних українських організацій були цілком безуспішними, у стилі “гадай до ляпки!”

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак
“Перемищина”

П. С.

Я собі виразно пригадую, що на останньому Конгресі СКВУ про такі справи якраз було говорено.

33.

Кренфорд, 6 квітня 1997 р.

В. П. Пані Уляна Дячук
Головний Предсідник Українського Народного Союзу

В. П. Пані Дячук!

Вибачте, що Вас тим листом турбую, бо знаю що Ви сповняєте в українському життю в Америці важну дуже функцію, і Ваш час є сильно обмежений через багато завдань, які вимагають Вашої інтервенції чи апробати. Одначе, якраз вчора відбулося річне засідання 234-го Відділу УНС, Елизабет, Н. Дж., де я мав нагоду почути опінії деяких членів УНС про останні ініціативи УНС, із якими я би бажав і з Вами поділитися.

Передусім панує серед членів переконання що продаж дому УНС в Джерзі Ситі, плянована щоб відбулася “як найскорше”, “за всяку ціну”, ніби тому що “так вимагають закони Н. Дж.” є помилковою. Ця опінія про конечність продажі може бути неправильною, якщо вартість цього будинку не входить у обсяг резерв УНС як обезпеченової організації вимаганих законом. Передусім, члени УНС – як і не члени, є тим зажурені-затурбовані, що при тому Народний Союз думає також зліквідувати славні Союзові прибудівки, а саме друкарню та книгарню. Це я недавно почув із уст самого Д-ра Федоренка. Чи дійсно це не відклична постанова? Це була би велика втрата для всього українства в Америці.

Ми знаємо, що тепер існує певний психологічний, фінансовий і економічний натиск на т.зв. “братські інституції”, які є сіллю в оці деяких американських фінансових та обезпечених організацій, щоб довести до їх ліквідації. Того роду організації виконували до тепер успішно ролю охоронця основних людських і економічних прав української еміґрації в Америці. Шкода би було тепер їх передчасно ліквідувати через махінації якихось *ситі сликерс* (міських мудрагелів).

Читаючи офіційальні повідомлення УНС, як також слухаючи опінії поодиноких рядових членів УНС, виглядає, що радикальні зміни в дотеперішніх операціях і активностях УНС є головно вислідом ніби опіній та часом навіть якихось довших студій пп. Олесницького (правничого дорадника) і Благітки (фінансового секретаря гол. управи). Я (як і деякі другі члени УНС) уважаю, що в таких важних, драстичних справах як саме вище запропоновано, більше доцільним було би ще взяти т.зв. 2-гу опінію відносно фахових порад вище названих урядовців. Також, безперечно треба допильнувати, щоб не було жадних сумнівів щодо етичної сторони самої продажі, тобто цілком елімінувати можливості *інсайдер ділінґ* та нелегальних комісій. Ми є переконані про високі етичні стандарти урядовців та працівників УНС, й бажаємо щоб вони дальше в тому дусі продовжувалися, щоб навіть приблизно не дійшло до етично небажаних чи не цілком легальних активностей при продажі дому УНС в Джерзі Ситі.

Це є зрештою цілком природним в теперішній ситуації, що українське громадянство в Америці собі бажає, щоб усе відбулося в якнайкращому порядку. Всі чули про теперішні скандали в американському політичному життю, та недавні шахрайства які мали місце в активностях забезпеченої компанії Пруденшал. Дорога Пані Дячук, ми маємо до вас довір'я, що Ви до подібних ситуацій в УНС не допустите! Пам'ятайте одначе, що люди є тільки людьми, й ніхто не є непомильним, а вільне американське життя є повне всяких спокус. Спеціально треба прослідити, чи вище згадані зміни є дійсно невідклично вимагані законом.

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак
Містоголова Відділу 234, УНС,
Елизабет, Н. Дж.

П. С. Підчас 2-гої Світової Війни появилася книжка *Саботаж*^{*}, де певні елементи говорили про УНС як про “Український Націоналістичний Союз”, а щоденник “Свобода” мав ніби бути активно заангажований у шпигунських операціях проти Америки. Ці очевидні наклепи одначе не увінчалися успіхом. УНС існує ще й сьогодні. Тому треба старатися щоб певні *ситі сликери*, чи *інсайдерс* із новими ідеями не осягнули того сьогодні нишком-тишком.

---

^{*} M. Sayers and A. E. Kahn, “Sabotage!” *The secret war against America*. Harper & Brothers. New York 1942.

34.

Український Народний Союз, Інк.
Ukrainian National Association, Inc.
Р. О. Вох 17а
30 Montgomery St. Jersey City, NJ 07303

16 квітня 1997 р.

Високоповажаний Пан
Д-р Петро Грицак
Заступник Голови Відділу 234
Кренфорд, Н. Дж.

Вельмишановний Пане Докторе!

Щиро дякую за Ваш лист з дати 6-го квітня ц.р. та за стурбованість за продаж дому, де знаходиться Головна Канцелярія УНСоюзу.

Просимо взяти до уваги, що будинок має 285 тисяч квадратних стіп, а УНСоюз займає з них тільки 33 тисячі, або приблизно 11% всієї площі. Це означає, що як власник його УНСоюз є дуже залежний від економічного стану нашої країни, та від можливості винайняти якнайкраще всі приміщення, щоб оплатити видатки для його вдержання, направи, відсотків від позички УНСоюзу у висоті 14 мільйонів долярів від боргових зобов'язань своїх членів і щоб приміщення були даром. В часі коли я перейняла головуство нашої організації у липні 1990 р. будинок був на 37% опорожнений. Саме в тому часі вигасло також домовлення з містом про знижені податки (тільки 15% від чиншів замість нормального уподаткування, базованого на вартості реальности) та заразом впали чинші на бюрові приміщення майже на 50% через надмірне набудовання нових бюрових приміщень, які через 10 літ стояли опісля порожні. За роки 1990 по сьогоднішній день будинок наш вже не при-

носив зиску, але цілком противно, до нього УНСоюз мусів постійно докладати. Як винаймається приміщення, треба його пристосувати до потреби винаймаючого. І так кожний раз коли винаймаємо кожний поверх мусимо інвестувати приблизно 285 тисяч доларів у перерібку, за кожну стопу вкладаємо 20.00 дол. у перерібку.

Через шість літ УНСоюз доложив зі своєї резерви понад 7 мільйонів доларів на покриття недоборів, перерібку приміщень, відновлення входової частини та деяких машинерій. Дім має вже понад 22 роки. Він потребує багато додаткових напрям у висоті біля 3 мільйони доларів на що маємо точні дані експертів. Забезпеченевий Уряд не дозволяє нам згідно зі законами стейту Нью Джерзі інвестувати більше грошей і вимагає, щоб ми будинок продали. Натиск на нас триває вже понад два роки, впродовж яких ми будинок приготували до продажу та заразом вичікували на кращу конюнктуру у цінах комерційних будинків. Такий час прийшов тепер і мусимо його використати для добра УНСоюзу. Маємо три оферти понад 21 мільйонів доларів і надіємося вибрати найкращу. Наколи б ми хотіли були продати будинок кілька літ взад, могли були взяти не більше як 16 до 17 мільйонів доларів.

Прошу мати на увазі, що другі фінансові установи, такі як наші кредитівки мають вже майно багато більше чим УНСоюз. У Нью Йорку Кредитівка має понад 280 мільйонів майна, у Чикаго дещо менше та і Дітройт є дуже сильний фінансово. Але жадна з них не має будинку більшого за такий, який потрібно їм для провадження свого підприємства. Вони не мають 15 поверхового будинку бо їм не вільно інвестувати у комерційних будинках.

У теперішніх часах забезпеченеві Уряди вимагають від усіх забезпечених компаній, щоб вони позбулися своїх нерухомостей, а гроші інвестували у гіпотетичних позичках, які можна скоро перепродати. Тому і Пруденсаль, Метрополітан, Еквітебль, Травелерс компанії та другі поволі і по тихенько, щоб не викликати паніки на ринку комерційних будівель, продають свої реальності вартості більйон доларів.

УНСоюз коли продасть теперішній будинок, купить собі новий, значно менший, щоб мати вигідне, модерне приміщення та

щоб льокатори оплатили всі видатки. Тим кроком УНСоюз стане фінансово сильнішим, а не слабшим, бо не потребуватиме додавати грошей до будинку. Мусимо закінчити з будинком і взятися до злуки.

Відносно наших видань, які є дуже коштовні і неприбуткові, нашим завданням є робити все можливе, щоб “Свобода” якнайдовше залишилася щоденником, без огляду на це скільки разів її висилатимемо. Забезпеченевий Уряд нас дуже критикує, що докладаємо річно біля пів мільйона доларів до видань. Тому мусимо робити заходи, щоб їм доказати, що стараємося обмежити кошти. Чи “Свобода” буде друкуватися на нашій, вже старій друкарській машині чи у іншій фірмі, це не є суттєве, бо це тільки технічна справа. Суттєвим є це, щоб були читачі і щоб газета друкувалася, як досі. На жаль друкарська техніка за останні роки дуже змінилася, що пересічна людина не може собі усвідомити.

На кінець хочу ще підчеркнути, що справу продажу будинку розглянув цілий Головний Уряд два рази і затвердив великою більшістю. Це не було рішення тільки одної чи двох осіб.

Щиро дякую за Вашу стурбованість відносно продажу будинку, який є тільки інвестицією майна і тільки дуже непевною інвестицією, що забезпеченевий Уряд нам що місяця пригадує своїми постійними листами.

З братським привітом
Уляна Дячук, Предсідник

35.

Кренфорд, 23 квітня 1997 р.

В. П. Пані Уляна Дячук
Головний Предсідник Українського Народного Союзу

В. П. Пані Дячук!

Дуже гарно дякую Вам за Вашого листа із 16-го квітня 1997, відносно продажу будинку УНС в Джерзі Ситі. Лист подає економічні причини продажу будинку. Ті справи є важні, але в умах членів УНС наразі нема переконання про дійсну конечність продажу. Входять тут також справи недавньої зміни статуту та його остаточного затвердження. Хто має рішати остаточно про продаж? Чи Конвенція (як було дотепер) чи тільки Головний Уряд? Та справа не є цілком ясна, й тому найкраще було би відложити цілу справу до найближчої Конвенції УНС, яка має відбутися на наступний рік.

Спеціально у т.зв. "братських організаціях" в Америці є традиція, що друга генерація перебирає владу та запроваджує нові порядки, головно на свою користь. Ті зміни на загал не конче подобаються старшому членству, й тому (відносно ситуації в УНС) треба бути якнайбільше осторожним, щоб навіть не було тіни якогось конфлікту інтересів чи намагання нелегального збогачення. Багато членів уважають (навіть може як це підозріння є не оправданим) що Ви дістаєте не найкращі поради у скомплікованих технічних та легальних справах, та що адміністрація будинку УНС не є цілком задовільна. Тому треба брати всі ті застереження під увагу, й не робити занадто скорих потягнень. Не можна при тому переочити, що серед членства УНС тепер є багато професіоналістів

найвижчого калібру, на світовому рівні, легального та технічного характеру, і з їх опінією (чи сьогодні, як є ще час) чи завтра (як вже може бути запізно) треба рахуватися.

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак
Містоголова, Відділ 234 УНС
Елизабет, Н. Дж.

36.

Земляцтво “Перемичина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 28 квітня 1997 р.

В. П. Пан Ярослав Юрчак
Репрезентант, Український Народний Дім у Перемишлі

В. П. Пане Юрчак!

Дякую Вам за Вашого листа із 10 квітня ц.р. сума 500 ам. доларів є призначена на Український Народний Дім у Перемишлі. Цікаво, що сталося зі справою передачі будинку УНД в Перемишлі в українські руки? Тому більше як рік ми вислали в тій самій справі офіційного листа від Земляцтва “Перемичина”, до самого воєводи Байди, що мав остаточно ту неприємну справу рішати (бо це вольно воєводзе то не тобе смродзе). Бо подали поляки УНД до суду на велику суму за “неплачення чиншу”, та здається грозили викиненням на вулицю. Чи ту справу якось вирішено?

Я собі Вас добре пригадую з гімназії. В листопаді 1935-го р. ми разом виступали в академії в честь св. Йосафата, а теперішній др. Крупа нами командував. Прошу передати поздоровлення для всіх знайомих. Тепер є знова багато говорення про якесь “поєднання” чи порозуміння із поляками, але виглядає що то все, для Перемишля, тільки марні слова. Я вважаю, що справу дальшого нищення пам’ятників на українських могилах та руйнування церков треба передати до самих Об’єднаних Націй, так само як масове поширювання у формі неприхильної преси та популярних книжок ідей потреби дальших радикальних поражунків із українцями в Польщі.

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак
Голова, Земляцтво “Перемищина”

П. С. Вище згаданий лист висилаю на адресу УНД в Перемишлі.

Наукове Товариство ім. Шевченка
Shevchenko Scientific Society, Inc.
Енциклопедія Української Діаспори
Регіональне Представництво Штатів південного
Нью Йорку, Нью Джерзи, Коннектікет

1997 р.

Вельмишановний Пан Проф. д-р Петро Грицак

Редакція Енциклопедії Української Діаспори виголовила список гасел, які заплановано помістити в Американському томі ЕУД. Редакція вважає, що Ви є найбільше компетентні виголовити ці гасла і тому просить Вас про співпрацю.

У залученні пересилаємо Вам список гасел і анкети, які просимо точно виповнити і з додатковими прилогами (статті у довідниках, збірниках, витинки з преси і т.д.) переслати не пізніше одного місяця до редакції ЕУД у Чікаго.

Encyclopedia of Ukrainian Diaspora
2247 West Chicago Ave.
Chicago, Il. 60622-4828

Щиро дякуємо за Вашу співпрацю.

Остаємось з пошаною.

За Регіональне Представництво ЕУД:

Євген Івашків
(голова)

Микола Галів
(секретар)

П. С. Просимо написати гасла:

1. Горняткевич Демян
2. Грицак Петро

Дякуємо!

Патріярхат

18 грудня 1997 р.

Видають

Управа Українського Патріярхального Світового Об'єднання

І Крайова Управа Українського Патріярхального Товариства.

The Patriarchate

Published by

Ukrainian Patriarchal World Federation and the Ukrainian

Patriarchal Society in the USA.

Слава Ісусу Христу!
Високоповажаний Пан
Д-р Петро Грицак
Кренфорд, Н. Дж.

Вельмишановний Пане Докторе!

Приємно був заскочений, що після трох місяців одержав від вас відповідь – дякую. Брак по трох місяцях відповіді на мій лист мене дещо турбувало, бо думав, що може щось у моєму листі Вас вразило і тому нема відповіді. Ваш лист є тільки частинно відповіддю на мій лист і порушені у ньому справи.

У листі робите зауваження, що для єпископів і священників є важливіше виховання від формального одержання журналу “Патріярхат”. Це дуже мильний погляд на ту справу.

Ми не збираємося виховувати чи єпископів чи священників. Це виключна справа проводу нашої Церкви і це є у їх програмі. Знаю особисто, що Владика Любомир Гузар дуже тим журиться і усе робить для налагодження тих важливих справ. Наш журнал є призначений в першу чергу для мирян і він виконує це завдання. У 30-літній праці у мирянському русі і журналі думаю, що маю

немалий досвід у тих справах. Ви самі стверджуєте, що він є цікавий, а я додаю за малими виїмками добре редагований. З хвилиною відкриття кордонів у 1989 році ми його почали висилати в Україну і до Польщі нашим братам. Там саме виконує велику роботу і на мою думку виконує місійну роботу. Це одинокий журнал того рода у нашому мирянському житті і він здобув собі признання і пошану серед читачів так у діаспорі як рівнож в Україні.

Висилаємо його в Україну понад 1200 примірників на поодинокі адреси летунською поштою і вони його кожного місяця точно з початком місяця дістають. Його не лиш читають і передають другим, але як нам пишуть, що його відбивають, переписують і передають другим. Це маленька краплина у цьому великому морі і коли б ми могли його висилати принайменше 100.000 то напевно зробив для нашого народу велику роботу.

Не одержуємо жадної допомоги і тільки із пресового фонду чи Коляди від наших передплатників чи читачів. Думаю, що Ви найкраще знаєте як сьогодні виглядає уся наша преса чи журнали.

Громадське життя підупадає, а молодше покоління не лиш у громадських, але теж у церковних справах зовсім не зацікавлене і тому праця нашого журналу не є легка.

Наш дуже знищений нарід дуже потребує виховання нового покоління і це одинокий спасенний ратунок для нашої державности.

Ваші цінні зауваження відносно назви *греко-католик* і *Переміщина* є правильні на мою думку. Редактор мені сказав, що Вашого листа не дістав і як мене поінформував, що коли б такого листа дістав то був би його помістив у журналі.

Дякую сердечно за згадку про Вашого батька, який для мене був дуже гарний і добрий. Думаю, що це було у третій і четвертій класі гімназії. Мій тато Антін Пушкар був у школі Маркіяна Шашкевича і напевно Ви його памятаєте.

Я перейшов тяжку операцію і великі пошкодження поопераційні, а тому чотири тижні жакливу автову катастрофу і тільки справді завдячую Божому провидінню, що мене вратувало і тільки пошкодження, які тепер лікую. Мені тепер 91 років і ще на моїх

плечах лежить тягар журналу “Патріярхат”. Мій відхід, а він му-
сить прийти буде з великою шкодою для журналу.

З надходячими Святами Різдва Христового і Нового Року ба-
жаю Вам і Усій Родині Божих Ласк, кріпкого здоровля та усього до-
бра.

Здоровлю сердечно та остаю з правдивою пошаною

Володимир Пушкар

П. С. Нам дуже потрібна поміч у журналі, коли б могли дещо на-
писати будемо вдячні.

Земляцтво “Перемищина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 26 грудня 1997 р.

В. П. Др. Володимир Пушкар

В. П. Пане Докторе!

Якраз отримав від Вас листа, де пишете про справи писання слів *Перемищина*, *перемиський*. Тому пересилаю Вам копію листа, висланого в тій справі до ред. колегії “За Патріярхат”. Рівнож, я завважив, що у статті, яка появилася у Вашому журналі із червня 1997, ст. 5, п.н. *Послання Ієрархії...*, де зазначено “задержано мову оригіналу”, кілька разів згадується слово *перемиський*, навіть у офіційальному титулі самого єпископа. Подумайте, що про те можуть сказати поляки: що “русіні” в Перемишлі навіть докладно не знають, як вони мають себе називати, як тільки про те скорше чи пізніше довідаються.

Про події в Перемишлі пишуть польські газети тепер досить часто як про перемиський “кітел”, як про пробний камінь усіх теperішних польсько-українських відносин. А українцям у Польщі, та зрештою всюди, повинно бути відомо, що українське національне відродження почалося саме в Перемишлі, 200 р. тому!

Подібні речі можна писати про писання *Вягр*, замість *Вігор*, та *Стрвґж*, замість *Стривігор*, які я також недавно побачив у газетах. Також, при тій нагоді, хочу порушити ще одну справу. Тому пару років Ви опублікували якийсь важний документ про Берестейський Договір, як переклад із латинської мови оригіналу. Я вислав до Вашої редакції листа та (думаю) \$5, із проханням вислати зерокс оригіналу для мене, щоб переконатися про точність пере-

кладу. Лист залишився без відповіді. Все таки вважаю, що того роду важний документ варто би опублікувати в оригіналі.

Кінчу, бажаючи Вам веселих Свят і щасливого Нового Року, та скорого приходу до здоров'я, та остаю з пошаною, Ваш

Петро Грицак

Голова Земляцтва "Перемищина"

40.

Земляцтво “Перемисьчина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 20 січня 1998 р.

Др. Олег В. Волянський, Кергонксон

В. П. Пане Докторе!

Якраз тепер я, вкінці, зібрався, щоб відповісти на Вашого листа висланого 6 тижнів тому. На засіданню Управи Земляцтва “Перемисьчина” обговорено справу якогось більшого з’їзду, може у вересні 1998, чи навіть дещо скорше. Треба буде оголосити це добре наперед в газетах, бо нас тут є ще всього 7-ро чи 8-ро, нема з ким їхати на великий з’їзд.

Ми рішили знова вислати \$500 на Народний Дім у Перемишлі, а \$3000 на школу та ліцей (це як дістанемо гроші від п. Дячук, бо як знаєте, УНС має тепер фінансові клопоти).

Ми одержали повідомлення про з’їзд СКУ в Торонті, 2-5 грудня 1998, чи Ви хотіли би бути делегатом? Ми маємо право на 3 делегати. Я постарався на останньому з’їзді, ще СКВУ, щоб наше Земляцтво дістало членство. \$350 як “вкладку” я вже 2-гий чи 3-тій рік плачу із власної кишені, бо вважаю, що наша організація повинна бути заступлена. Це тому, що може потрапимо зробити скаргу до Об’єднаних Націй за скрайно негарне трактування українців у Польщі, а спеціально в Перемишлі. Я знаю, що СКУ має у своєму складі підкомісії, які могли би тим евентуально зайнятися. Це подібно як колись українці з Польщі скаржилися на поляків до Ліги Націй, у 1930-му р. Хоча з того не дуже скористали, то нарobili полякам багато неприємностей. Тепер поляки стараються про прийняття до НАТО, й напевне дуже хотіли би бути “чистими” між іншими культурними народами.

Тепер кінчу, й остаю з пошаною, Ваш *Петро Грицак*

Кренфорд, 14 березня 1998 р.

До члена редакції “Вістей Комбатанта”

Дорогий Миросю!

Недавно я отримав Твого листа, бо почта із Торонто чомусь іде дуже довго. Приємно мені почути, що мої статті у “Свободі” любить навіть молодша генерація читати. Дуже дякую за листа.

Про Поліщука не думаю безпосередньо нічого писати, бо на того роду аргументи не можна давати логічно задовільних відповідей. Часами мені видається, що це умово хвора людина – невідомо до чого він властиво прямує. Давати йому у пресі відповідь, значить заводити якусь непотрібну із ним полеміку. В Польщі дотепер появилася около 3 мільйони “літератури”, де осмішують, перекиривляють та знов, на ново, оскаржують українців. Він продовжує тільки активності тут, у Канаді, частинно навіть в українській мові, які кілька десятків польських авторів розпочали тому яких 10-15 років, у самій Польщі. Полякам видно того роду література дуже подобається. Цю справу треба би було піднести на слідуячому з’їзді СКУ, що має відбутися в Торонті, у грудні цього року.

Про свої переживання у зв’язку із репатріяцією полонених, я вже написав статтю, яка появилася у “Нових Днях”, десь близько два роки тому. Чи Ти її перечитав? Я міг би її дещо доповнити, бо стаття появилася трохи скорочена, для евентуального поміщення у “Вістях Комбатанта”. Цікавим там є факт, що німці рішилися пустити людей, у великому проценті вже хворих, та в останньому стані виснаження, на ходження “на піхоту” на яких 40-130 км.

Це без жадного відвошивлення та допоміжної транспортації, не говорячи вже про якісь обслуги, як принайменше дати води до

пиття підчас цілоденного маршу, у ще цілком теплий осінній день. Сам марш відбувся десь із початком жовтня 1941 р.

Цікавим є, що поляки не хотіли співпрацювати при тій “репатріації” полонених. Я оцінюю, що в нашій колоні (близько 1000 полонених) могло бути аж до 10% поляків.

Але треба вже кінчати.

Щиро здоровлю

Петро

* * *

Мій коментар із 22 липня 2005 р.:

Мирослав Головатий, тоді член редакції “В. К.”, був моїм на 2 роки молодшим товаришем молодих літ. Кілька років жив у нас “на станції” в Перемишлі, у роках 1933-37.

42.

Кренфорд, 23 травня 1998 р.

Др. Олег В. Волянський, Кергонксон

В. П. Пане Докторе!

Якраз одержав вашого листа та стараюся на все відписати. Ми також якраз одержали від УНС чека на \$3500, для “Перемищини”. Ще в листопаді 1997 р. Земляцтво мало сходини (про які Ви були повідомлені), де рішено дати \$3000 на Шашкевичівку й ліцей, а \$500 на Народний Дім. Це якщо гроші будуть від УНС, бо були щодо цього деякі сумніви.

Ми обговорювали справу членства у СКУ, й рішили попросити о формальне членство. Згідно із нашим статутом, ми маємо право бути членом! Членство у СКВУ змаліло від десь \$1000 у 1967 р. до около \$300 останнім разом. Зрештою, я плачу за членство вкладку,

\$350, із власної кишені, бо вважаю це цілком доцільним у теперішній час великих політичних змін. На конгрес СКУ, 2-5 грудня 1998 у готелі Вестін Кестл, як делегати, їду я (як здоровля позволить), Л. Калинич, та ще один делегат є можливий – Ви, якби хотіли. Ми їдемо за власні гроші й покриваємо самі всі наші видатки.

Щодо з'їзду перемишляків у ЗДА, то я не бачу наразі реальних можливостей. Лапичак мав недавно велику операцію, поволи приходить до здоровля, і т.д. Я особисто передаю Вам ініціативу у тій справі, що може щось зорганізувати у Кергонксоні. Великою проблемою є підійшлий вік теперішних активістів Земляцтва, що ще залишилися на тому світі, із якими я маю безпосередні контакти.

На фонд П. Ярослав Поповської ми вислати одноразовий даток \$100, минулого року, м. ін. у звіті із діяльності Укр. Нар. Дому в Перемишлі, який появився із нагоди українського фестивалю в Перемишлі, ще у 1994 р., виходить, що Земляцтво “Перемищина” з усіх найбільше на них заплатило (\$3840 до того часу).

На жаль, на прощу до Гемптонбургу не можу вибратися, через стан здоровля. Якщо Ви хотіли там бути, то передаю Вам повновласти говорити від Земляцтва “Перемищина”. Зрештою, поговорю в тій справі ще із Л. Калиничем.

На тому кінчу. Не знаю, чи ще колись одержимо грошову допомогу від УНС, з огляду на там існуючі, дуже тривожні обставини. Одначе, як буде ще нагода, то ми знова будемо думати, кому дати допомогу із фонду Бучинського. Просимо тоді прибути, щоб її може більше адекватно розділити.

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак

П. С.

Я знаю, що українці з Польщі мають також членство у СКУ, але вважають, що на тім нічого не можуть стратити, як ми щось скажемо із Америки у справі, що відноситься до Перемишля чи українців у Польщі, на форумі конгресу СКУ.

П. П. С.

Наше Земляцтво прийнято на підставі докладного перегляду статуту.

43.

Stowarzyszenie
Український Народний
Дім Прzemysłu
ul. Kościuszki 5

Перемишль, дня 7 липня 1998 р.

Високоповажаний П. Др. Микола [!] Грицак
голова Товариства Земляцтва "Перемищина"
у Новому Йорку [!]

Прошу цею дорогою прийняти якнайбільш щирю подяку за надісланих нам п'ятьсот долярів америк. за посередництвом п. Ярослава Юрчака на потреби Тов. Українського Народного Дому в Перемишлі.

Не можете собі уявити скільки радості принесла нам Ваша поміч. Засідання Укр. Нар. Дому рішило, щоб за ті гроші зробити подвійні дубові двері (третій вихід з театральної залі в сторону Сяну). Від війни ті двері не були належно забезпечені і очевидно зимою увійшли злодії.

Повіdomляємо Вас, що з 3 липня 1998 р. засновано в Перемишлі при Укр. Нар. Домі нове Тов. Центрум Української Культури "Митуса", вже внесено справу до суду до реєстрації, значить ми зростаємо хоч нас невелика горстка. Правління приділило їм кімнату під верандою і власне вхід будуть мали цими дверима які Ви уфундували. Наразі працюємо суспільно, чи так довго удасться провадити працю годі передбачити.

Кілька років тому привезено до Народного Дому з цілої Польщі документи Тов. УСКТ і ряд книжок. Хто займеться упорядкуванням архіву, ще не знаємо. Людині яка вела б цю роботу треба заплатити, а дотації немає. По бл. п. Ярославі Поповській також залишилися ноти і книжки – ждуть на упорядкування. До цієї пра-

ці мусить бути відповідна людина – наразі ми замкнули і нікого не допускаємо до документів.

Це наразі стільки з нашого життя. Ще раз складаємо вам щиру подяку за поміч і пам'ять про нас. Спаси Христос!

За Правління

Володимир Лазорко
секретар

Володимир Пайташ
містоголова

44.

Кренфорд, 16 липня 1998 р.

В. П. Є. Осціславський
Секретар 234-го відділу УНС

В. П. Пане Осціславський!

Я був би Вам дуже вдячний, якби ви могли мені передати копію кореспонденції, де уряд стейту Н. Джерзі каже п. Дячук продати будинок у Джерзі Сіті.

Остаю з пошаною,
Ваш *П. Грицак*

* * *

Мій коментар із 21 липня 2005 р.:

Лист залишився без відповіді. Мене п. Дячук спрямувала до стейтового уряду у Трентоні, Н. Дж. Як мене поінформував п. Осціславський, були сумніви, чи уряд дійсно наказав п. Дячук продати той величавий будинок, як показалося потім, за відносно малу ціну.

45.

Кренфорд, 12 серпня 1998 р.

Дорогий Миросю!

Я одержав Твого листа та 3-тє число “Вістей Комбатанта”, де є мій допис. Хтів би тільки завважити, що битву під Бродами, у сов. термінології називають *колтівський пролом*, від села Колтів, у тому районі. Колтів можна легко знайти на мапі тої битви, у численних публікаціях. Але надруковано *котлівський пролом*. Надрукуй спростування.

До евентуальної публікації у “В. К.” висилаю статтю про М. Грушевського, де говориться про очевидні політичні помилки Грушевського, як державного діяча та провідного політика часів 1917/18 рр., які є тісно пов’язані із недомаганнями тодішнього укр. військового проводу. Тому може будуть також повчальними для читачів “В. К.”.

Те все сказано у протывагу до деяких укр. впливових істориків, що уважають М. Г. за якогось політичного недоука, примітивного соціяліста.

Маю надію, що побачимося на зїзді СКУ у грудні, як здоровля допише!

Здоровля Тебе й цілу Твою родину, та остаю з пошаною

Петро

P.S.

Залучую чек на \$35 як передплату на “В. К.”.

Кренфорд, 5 вересня 1998 р.

Дорогий Миросю!

В залученю висилаю тобі для публікації у “В. К.” статтю про акцію звільнення полонених із Зах. України, що попали до Червоної Армії у 1941 р.

Матеріал (із деякими скороченнями) вже появилсь у “Нових Днях”, частинно, написаний для загального читача. Додана є одначе аналіза діяльності Українського Допомогового Комітету та Українського Центрального Комітету із точки погляду Женевської Конвенції 1928/29, про яку тоді ніхто серйозно навіть не думав.

Женевська Конвенція була підставою до усіх гуманітарних активностей УДК та не могла рахуватися жодною коляборацією.

Остаю з пошаною,
Твій *Петро Грицак*

Кренфорд, 20 жовтня 1998 р.

Др. Лев Добрянський
Голова ТУІА

В. П. Пане Докторе!

Згідно із нашою телефонічною розмовою зі вчора, подаю Вам відомости про останню адресу св. п. В. Косоноцького, а також деякі особисті інформації про себе, в залученю. Рівнож пропоную на одержання почесної грамоти із нагоди 50-ліття ТУІА слідуючих членів нашого відділу:

1. Дамян Ѓеча, який був останніми часами дуже активний у всякого роду допомогових акціях для України, колишній голова відділу. Він обіцяв мені прислати додаткову листу своїх гідних уваги активностей. Просить прислати йому запрошення на бенкет із нагоди 50-ліття ТУІА.

2. Григорій Кузьма, недавний голова ТУІА (1993-1997), нав'язав контакти із всякими важними науковими й державними установами в Україні.

3. Любомир Калинич, був довгі роки активним в ТУІА, теперішній містоголова відділу, успішно помагав при переведенню всяких публичних виступів ТУІА.

4. Дмитро Демедюк, колишній голова відділу, має зв'язки із Львівською Політехнікою.

На тому кінчу та бажаю Вам успіхів у переведенню вище згаданих ювілейних святкувань.

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак
Голова ТУІА, відділ Н. Дж.

Кренфорд, 17 березня 1999 р.

До Редакції “Вістей Комбатанта”

В. П. Панове!

Прошу мені вислати книжку В. Молодецького п.з. *У руках визволителів*, на що залучаю чек на \$12, та також на пресовий фонд “Вістей Комбатанта” \$8, разом на \$20.

При тій нагоді хочу зазначити, як учасник і делегат із 7-го СКУ в Торонті, що церемонія із прапорами держав із яких приїхали представники на СКУ, робить на загал дуже гарне вражіння на учасників та гостей. Але дивно виглядає як парадуються із прапорами держав, які сьогодні (головно на побутовому рівні) даліше ставляться до своїх громадян українського походження та до України скрайньо негативно. Маю тут на думці головно Польщу та Російську Федерацію.

Остаю з пошаною,
Ваш П. Грицак

Земляцтво “Перемищина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 6 квітня 1999 р.

До Управи Об. Українців в Польщі
Відділ Перемишль

В. П. Панове!

Відповідаємо на Вашого листа із 20 березня 1999 р., про фінансову допомогу на Ваш альбом, під назвою *Чужинче, іди скажи Україні*, та перепоховання вояків УПА, які полягли під Бірчею у січні 1946-го р. Я про ту справу мав уже нагоду почути від проф. Заброварного, на конгресі СКУ в Торонті, минулого грудня. Ми Вам радо допоможемо більшою сумою, хоча не у стані покрити усіх коштів обох проєктів (16.000 ам. доларів).

Нас вразила одначе сама форма листа, який є повний дрібних похибок. Їх можна би було легко усунути остаточною коректою листа перед його висланням. Маємо надію, що Ваш пропам'ятний альбом буде добре відредагований, та буде собою представляти культурні досягнення Перемишля для розвитку українського руху в Галичині, де Перемишль був деякий час у самому проводі (будучи свого роду Піємонтотом Піємонту, як деякі казали), у найбільше гідний спосіб.

Просимо не гніватися, але навіть така інституція, як школа ім. М. Шашкевича, недавно вислала до нас комунікації із основними помилками, подаючи ніби вона є на вул. *Смолкі*, і т.д. (значиться, замість *Смольки*). Спеціально, надіємося що не будете вживати в друку виразів як *Ханна Сухоцька*, чи *Хер Хельмут Когль*, як це пишуть нераз усякі “вітчизняні” часописи сьогодні. Для нас це звучить не як правдива українська мова, але якийсь дивний, напів-

большевицький жаргон – чи примітивне с'явкання – дуже можливо видумане на пряму сугестію субверсивних елементів, які намагаються потягнути Україну дорогою Білоруси до нового об'єднання у новій Рос. Федерації.

Тому також присилаємо Вам резолюції конгресу “Слово-світ”, що відбувся у вересні 1998-го р. у Львові, де деякі із вище згаданих проблем є порушені. Рівнож, бажаємо Вам ще гарних успіхів у всіх Ваших проєктах. При кінці, ще хочу пригадати, що не є кінечним уживати слово *костьол*, бо *Орфографічний словник української мови* із 1994-го р. також допускає, як паралельний, вираз *костел*.

Всього найкращого!

Остаю з пошаною, Ваш

Петро Грицак

Голова Земляцтва “Перемищина”

* * *

Мій коментар із 21 липня 2005 р.:

Це із листа *Наші Дорогі Приятелі!*, від 31 липня 1998, до *Дорогих наших приятелів та спонзорів*.

50.

Земляцтво “Перемищина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 1 лютого 2000 р.

В. П. Пані Уляна Дячук
Головний Предсідник Українського Народного Союзу

Високоповажана Пані Дячук!

Вже більше як рік тому, як я до Вас звертався у справі допомоги для українських інституцій у місті Перемишлі із т.зв. фонду Бучинського, пересилкою якої займається Земляцтво “Перемищина”. Управа Земляцтва рішила цього року вислати для Перемишля допомогу в сумі \$3000 для школи ім. М. Шашкевича та українського ліцею. Рівнож, рішено вислати \$500 для Українського Народного Дому, де відбуваються деякі шкільні активності, через брак концертної зали у власному шкільному будинку. При тій нагоді, дякуємо Вам за допомогу, яку ми від Вас одержали в минулому році, та залучуємо копії від перемиських інституцій про її отримання, із зазначенням, що це було із фонду Бучинського. Маємо надію, що й цього року Ви нам допоможете.

Це тим більше, що українці в Перемишлі перебувають під дальшим польським шовіністичним натиском. Будинок “Шашкевичівки” та вулиці міста є покриті *трафітами* цілком вульгарного, антиукраїнського змісту. Тому конечним є показати нам, американським українцям, що ми не забуваємо наших земляків у Перемишлі, та підтримуємо одинокі українські регіональні школи у тій частині Польщі, до яких ходять також діти переселенців із Лемківщини.

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак
Голова Земляцтва “Перемищина”

51.

Державний університет “Львівська політехніка” 11 лютого 2000 р.
вул. С. Бандери, 12, 79013, Львів-13

Вельмишановний п. Петре Грицак!

Оргкомітет 6-ї Міжнародної наукової конференції “Проблеми української термінології СловоСвіт 2000” запрошує Вас взяти участь у роботі конференції, яка відбудеться 19-21 вересня 2000 року в Державному університеті “Львівська політехніка”.

Реєстрація учасників з 18 вересня. Просимо повідомити дату Вашого приїзду до 20 серпня 2000 р.

Голова Програмного комітету
“СловоСвіт 2000”

Б. Рицар

52.

Український Народний Союз, Інк.
Ukrainian National Associatio, Inc.
2200 Route 10
P. O. Box 280
Parsippany, NJ 07054

9 березня 2000 р.

Д-р Петро Грицак
Голова Земляцтва “Перемищина”
Кренфорд, Н. Дж.

Високоповажаний Пане Докторе!

Дякую за лист з дати 1-го лютого ц.р. який ми одержали 20-го лютого ц.р. Заразом складаємо подяку за звіт про роздачу дотації з фонду Бучинського та за поквітування.

Залучаємо черговий чек на суму 3,500 дол. як чергову дотацію на біжучий рік.

Покійний фундатор бажав, щоб його ощадності були використані на потреби навчання лемківської молоді.

Тому дуже просимо при поділі грошей все мати цю ціль на увазі.

Щиро дякуємо за співпрацю.

Остаю з пошаною

Уляна Дячук
Предсідник

53.

Кренфорд, 15 травня 2000 р.

В. П. Панове, організатори Конференції “СловоСвіт 2000”

Висилаю Вам те, що маю зроблене на час. В разі потреби, подаю Вам E-mail мого сина Михайла. Реєстраційний внесок заплачу окремо.

Дякую за увагу, Ваш
Петро Грицак

54.

Земляцтво “Перемищина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 29 травня 2000 р.

До Управи Земляцтва “Перемищина”, Торонто

В. П. Панове!

Після деяких дискусій, управа Земляцтва “Перемищина”, ЗДА, рішила просити Вас про переведення з'їзду Перемишляків у Торонті, у днях 25-27-го серпня ц.р. Ми допоможемо у плануванні і переведенню з'їзду фінансово. Ми завважили, що на жаль, те-

пер більше нема серед українців які походять із Перемишля чи Перемищини, а проживаючих у ЗДА, охочих чи заінтересованих до такого з'їзду десь у Америці. У Вас, виглядає, проживає багато більше осіб, які би були в такому з'їзді зацікавленими. Пропонуємо, перевести всі активності в українському центрі на 620 Спадайна Аве., а якби вище подана дата була неможливою, то перенести її аж на другий рік або якийсь інший, більше догідний час.

З'їзд би почався під вечір у п'ятницю, 25-го серпня. Головні активності – реєстрація, вступне слово, якісь доповіді, дискусія, вечером бенкет і опісля забава – мали би місце на другий день, у суботу, 26-го. На закінчення з'їзду, в неділю, десь від год. 11:30 до 3:30, можна би було запланувати загальну дискусію, внески й запити, резолюції та деклярації. На провідних промовців, ми пропонували би тільки таких, що є чи були чимось зв'язані із Перемишлем чи Перемищиною чи якомсь спеціально відзначилися для української справи вже у діаспорі. Тому пропонуємо (тентативно) п. О. Кузьмович (із редакції “Свободи”), п. Волянську (редагувала роками альманах “Свободи”), та п. О. Мельничук з дому Загайкевич, тутешню жіночу активістку. Ви собі можете вишукати ще других догідних промовців, щоб загальним числом було яких чотири до шість.

Остаємо з пошаною, Ваш
Петро Грицак
Голова Земляцтва “Перемищина” (ЗДА)

* * *

Мій коментар із 16 жовтня 2005 р.:

З'їзд Перемишляків таки не відбувся. Зрештою адреса була недовкладною.

55.

Земляцтво “Перемищина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 8 жовтня 2000 р.

В. П. Пан Ярослав Юрчак, Перемишль

В. П. Пане Юрчак!

Просимо нам вибачити, що знов Вас турбуємо, але не знаємо кращого способу, як це зробити. Тому ми вислали сьогодні знова на вашу адресу допомогу для Народного Дому в Перемишлі, у сумі \$500. Це є гроші із цьогорічної дотації із т.зв. фонду Бучинського, яким завідує Український Народний Союз.

Тому прошу передати ці гроші для Народного Дому, та нам прислати посвідку, що їх отримано із фонду Бучинського, через Земляцтво “Перемищина”. При тій нагоді хочу також передати Вам привіт від наших перемишляків, та побажати Вам усім кріпкого здоров'я, й дальших успіхів у Вашій цінній праці для нашого народу, в дуже складних умовах, що саме заіснували тепер у Перемишлі.

Остаю з пошаною, Ваш

Петро Грицак

Голова Земляцтва “Перемищина”

Кренфорд, 1 грудня 2000 р.

До Редакційної Колегії місячника “Універсум”

В. П. Панове!

В залученню, висилаю вам, до публікації у Вашому цінному місячнику “Універсум”, статтю п.н. *Прихід II Світової Війни та другі політичні зміни в Перемишлі тому 60 літ*. У статті розходиться про прихід Червоної армії до Перемишля (27 вересня 1939 р.), як завершення окупації Західної України більшовиками. Ці події мають велику історичну вартість, з огляду на незаперечно велике значіння Перемишля для загального українського політичного й культурного відродження Галичини. Тому Земляцтво “Перемищина”, яке я маю честь репрезентувати, має саме за завдання поширювати всякі (на нашу думку) цікаві інформації про Перемишль та Перемищину. Тому звертаюся до Вас у цій справі. Списані у статті обсервації автора, тоді 16-ти літнього ученика першого року Математично-природничого Ліцея при Українській Державній гімназії в Перемишлі. За більшовиків це стало 9-тим “класом” 10-тирічки ім. Й. В. Сталіна.

Остаю з пошаною, Ваш

Петро Грицак

Голова Земляцтва “Перемищина”

П. С.

П. Г. є автором ряду статей на популярно-історичні та актуальні політичні теми, які торкаються українських проблем сьогодні. Поміщував свої статті у (колишньому) щоденнику “Свободі”, та

журналах “Нові Дні” (виходили в Торонті) й “Вістях Комбатанта”, що ще виходять, також у Торонті, в Канаді. Як професор-емерит механічної інженерії, є автором чи коавтором близько 50-ти статей наукового характеру, які появилися у професіональній літературі (у ЗДА, Канаді й Європі) англійською мовою. Від 1973-го р., є дійсним членом НТШ у ЗДА.

* * *

Мій коментар із 5 листопада 2005 р.:
Думаю, стаття не була прийнята.

57.

Кренфорд, 27 грудня 2000 р.

До Редакційної Колегії “Українського Історика”

В. П. Панове!

Як казали старинні римляни *tempus fugit*. Очевидці, що якимось пережили ті вагомні події, які правдоподібно ніколи не були належно задокументовані, поволи вимирають! Тут одначе розходиться про мниму масакру 7000 жидів (євреїв) у Львові, зараз по приході німців десь від 3-го липня 1941, та про мнимі “Дні Петлюри”, які мали ніби місце яких три тижні пізніше. Тоді мало бути змасакровано ще додаткого яких 70.000 до 200.000 жидів, а винуватцями тих масакр мали ніби бути ніхто інший, як націоналістично настроєні українці міста Львова. Ту справу перше підніс до уваги світової публіки відомий популярний історик тих подій С. Візенталь. Потім ще писав про це в сензаційний спосіб “The Village Voice”. Те-

пер ті інформації є уважані за добру монету, та передруковуються популярними книжками та “розвідками” про події із тих часів. Останніми часами автор завважив це у книжці С. Доріла *MI 6**, про англійську розвідку в останній війні, де згадка про ті події подана як характеристична частина загальних інформації про українські справи й українців взагалі.

Автор уже раніше, підчас свого побуту у Львові, мав нагоду говорити із деякими представниками місцевих академічних установ, та старався вияснити важність якогось авторитетного вияснення чи здементовання тих вище згаданих подій, які одначе приносять багато шкоди для доброго імені України й українців у цілому світі. Хоч це було ще тому б років, нічого конкретного в тій справі не сталося. Тому, чи не варта було би українським історикам зайнятися серйозно тими подіями, щоб їх остаточно “розвінчати” – через інтензивні переслухування свідків які тоді жили у Львові й собі добре пригадують ті події, та мають охоту щось зробити для поправи міжнародньої репутації України сьогодні. Це, щоб остаточно проголосити неважність тих сензаційних поголосок і перекручувань правди.

В теперішних умовинах, є цілком можливим, що якісь “вітчизняні” історики також прилучаться до поглядів Візенталя на ці справи, скорше чи пізніше. Ось, 31 (sic!) листопада 2000 р. (як повідомила одна місцева польська газета) відбулася в Нью Йорку наукова конференція про польсько-большевицьку війну 1920-го р., при участі істориків із ЗДА, Польщі, та ...України, яку репрезентував Владіслав Верстюк. Забираючи голос він, як останній промовець, “ствердив”, що увільнена від советської системи теперішня українська історіографія сьогодні старається визволитися так само від теорій колись пануючої російської історіографії, як і від праць українських істориків із еміграції. Тобто, він уважає одних (москалів), як і других (зарубіжних українців), такими же самими ворогами правдивої української історії. Але це є цілком у стилі думання багатьох сьогоднішніх вітчизняних “науковців”, які ува-

---

* Stephen Dorill, *MI 6 Inside the Covert World of... SIS*. The Free Press. N.Y... Singapore 2000.

жають усіх “зарубіжників” за інтелектуально не повновартісних, свого роду духових “люмпенів”, спеціально зацофаних у справах суспільної справедливості, прогресивності, та правильного зрозуміння теперішніх складних політичних процесів.

Те наставлення є звичайно завуальоване усякими чемними компліментами в особистих зустрічах, але не раз дається відчути під час усяких принагідних, спонтанних контактів і звернень, як це саме трапилося Верстюкові, мовляв *сказав все, що знав!* (Бо це висіло йому на кінці язика).

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак

58.

Кренфорд, 7 лютого 2001 р.

В. П. Пані Мґр. Марія Туцька
бувший директор школи ім. М. Шашкевича в Перемишлі, Польща

В. П. Пані Магістер!

Якраз ми отримали Вашого цінного листа, де є подані вияснення щодо \$3000 висланих 10 серпня Вам на потреби школи ім. М. Шашкевича. Бачу, що зайшли якісь недотягнення чи непорозуміння. Найбільше мене однак вразила залучена урядова кореспонденція в тій справі, цілком поправно написана в польській мові. До тепер, листи які в тій справі я отримував від школи, були вправді українською мовою, але з усякими дрібними правописними похибками. З того видно, що на загал, та школа в урядових справах українською мовою не користується! На лис-

тах, які я отримав, до недавна ще навіть сама адреса школи не була правильно написана (*Смолкі* замість *Смольки*).

Мені, як бувшому ученикові “Шашкевичівки”, дуже прикро це сконстатувати – там мене гарно навчили читати й писати по-українськи – і властиво, приготували мене до наукової кар’єри на найкращих німецьких і американських університетах. Та ж колись, по Львові, Перемишль був найважливішим українським культурним центром Галичини! Тому маю надію, що при теперішній політичній ситуації, та при допомозі діаспори, “Шашкевичівка” евентуально підійметься до кращого навчального рівня. Це на будуче. Сьогодні, мусимо серйозно застановитися, чи взагалі варто тепер висилати безпосередньо якісь фонди на потреби цієї школи.

Чи Ви маєте якісь сугестії в тій справі? Чи не хотіли би самі тим зайнятися? Чи не можна комусь другому ті фонди висилати? Прошу про це подумати, й ласкаво нас в тій справі повідомити. А про тих \$3000 то прошу мені прислати окремо посвідку, що Ви їх отримали із фонду Бучинського, бо це конечно потрібне нам для одержання потрібних грошей у майбутньому.

Остаю з пошаною, Ваш

Петро Грицак

Голова Земляцтва “Перемищина”

П. С.

За моїх часів, як я був ще учеником “Шашкевичівки”, все внутрішнє урядування велося виключно на українській мові. Про листи того типу які Ви мені переслали, не можна навіть було би подумати. Що ж то за українська школа яка урядує по-польськи? (якщо так дійсно є). Як тоді може вона навчити наших, затурканих і в Перемишлі нераз зневажуваних дітей, любити й поважати свою мову? Ми тут, в Америці, знаємо як тяжко живеться в Перемишлі сьогодні українцям, але до тепер думали, що “Шашкевичівка” є якимось острівцем, затишним місцем, де наші діти можуть свобідніше відітхнути, говорити своєю рідною мовою без перешкод та злосливих уваг. Цікаво було би знати, чи всі учителі сьогодні є українці, які добре знають

свою мову, її люблять і всюди уживають її, де того вимагає здоровий розум і людська гідність.

59.

Земляцтво “Перемищина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 25 лютого 2001 р.

В. П. Пані Уляна Дячук
Головний Предсідник Українського Народного Союзу

Високоповажана Пані Дячук!

Як і минулими роками, я знов маю честь звернутися до Вас у справі допомоги для українських інституцій у місті Перемишлі із т.зв. фонду Бучинського, пересилкою якої займається Земляцтво “Перемищина”. Управа Земляцтва рішила цього року вислати для Перемишля допомогу в сумі \$3000 для школи ім. М. Шашкевича та українського ліцею. Рівнож, рішено вислати \$500 для Українського Народного Дому, де також відбуваються усякі шкільні активності, через брак концертної салі у власному шкільному будинку. При тій нагоді, дякуємо Вам за допомогу яку ми від Вас одержали в минулому році, та залучаємо копії від перемиських інституцій про її отримання, із зазначенням, що це було із фонду Бучинського. Маємо надію, що й цього року Ви нам допоможете.

Українці в Перемишлі перебувають дальше під сильним шовіністичним тиском, і через те уживання української мови серед молоді зникає. Будинок школи та саме місто є покриті вульгарними, антиукраїнськими *графітами*. Американська допомога є тому конечною, щоб підтримати наших братів у Перемишлі на душі, й показати перед наскрізь шовіністичною місцевою владою, що Америка ніколи не забуде українців міста Перемишля. Це діється саме через під-

тримку регіональних українських шкіл у тій частині Польщі, до яких ходять також діти переселенців із Лемківщини.

Остаю з пошаною, Ваш

Петро Грицак

Голова Земляцтва “Перемищина”

60.

Український Народний Союз, Інк.

16 березня 2001 р.

Ukrainian National Associatio, Inc.

2200 Route 10

P. O. Box 280

Parsippany, NJ 07054

ВП Пан Др. Петро Грицак

Голова Земляцтва “Перемищина”

Кренфорд, Н. Дж.

Вельмишановний Пане Докторе!

Дякую за лист з дати 25-го лютого ц.р. і за два посвідчення відбору пожертв наданих у 2000-ім році Товаристві “Народний Дім” і школі ім. М. Шашкевича і ліцею.

Пересилаємо чеком на суму 3,500 дол. нашу пожертву з фонду Бучинського на 2001 рік. Ми піддержуємо Ваше рішення допомагати інституціям, які навчають українську молодь. Це було також бажанням покійного фундатора, але він мав на увазі школу у його селі. На жаль, село поляки знищили і воно не існує.

З правдивою пошаною і привітом

Уляна Дячук, Предсідник

61.

Земляцтво “Перемищина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 17 березня 2001 р.

В. П. Пан Ярослав Юрчак,
вул. 3-го Мая, Перемишль

В. П. Пане Юрчак!

Якраз прийшов вчора від Вас лист. У ньому було також одне число “Вісника Закерзоння”, де подається м.ін. інформація про заснування “Шашкевичівки”, де наука почалася 1-го вересня 1991-го р. Як знаєте, Земляцтво “Перемищина” в минулому старалося тій школі, в міру можности, допомагати. У зв’язку із зміною на становищі директора тої школи, заіснувала певна кореспонденція, якої зразок Вам висилаю.

Із тим получені певні проблеми. Чи то є дійсно українська школа? Якщо так, то ми тут, в Америці, не можемо собі уявити, щоб там працювали люди, які не знають української мови, та не уживають її у внутрішньому урядуванні. Бо так було у колишній школі ім. М. Шашкевича, де я ходив у рр. 1929-35. Була це державна школа з “українською мовою навчання”, що мала 7 клас. Тому висилаю Вам листа адресованого до мене, де є повно усяких похибок, типових для людини, що не знає української мови (не подаю підпису, бо не хочу в це мішати поодиноких осіб). За те, бачив я листи писані директором до учителів тої школи, писаних директором по-польськи, цілком поправною польською мовою. Виглядає, що школа не практикує вживання української мови у внутрішньому урядуванні, та правдоподібно не є у стані поправно говорити й писати по-українськи зі сторони свого учительського збору, до дітей що там навчаються тої мови. Тим часом, як ми чули, саме до українських шкіл у Перемишлі, родичі привозять дітей із теренів переселення, щоб вони навчилися своєї рідної, української мови.

Чи ті їхні надії є, беручи під увагу сьогоднішню ситуацію в “Шашкевичівці”, реалістичні? Ми знаємо, що теперішня опінія польських відповідальних кругів у Перемишлі є на загал дуже неприхильна до яких небудь проявів української діяльності. Але, тому 10 р. польський уряд погодився на існування українського шкільництва в Польщі! Також, у між часі, заснувалася в Україні ціла сітка польських шкіл, які успішно працюють та мають сьогодні вже близько до 100.000 учеників – про це пишуть отверто польські газети тут, в Америці. В них навчається багато навіть чисто українських дітей (що ніби хочуть навчитися польської мови, знання якої може бути корисним сьогодні). Поляки радіють тими успіхами їхнього шкільництва на Україні, і ними опікуються, при помочі допомоги з закордону.

Тому ми бажаємо, щоб “Шашкевичівка” в Перемишлі добре розвивалася, як острівець українського слова, української культури, серед польського моря та, можливо, навіть певної байдужности деяких українців. Хочемо, щоб у школі працювали педагоги-українці, які люблять, і добре знають свою мову, та не встидаються її уживати, там де треба. Маємо надію, що такою школою може навіть одного дня стати перемиська “Шашкевичівка”. Не виключене, що вона вже є сьогодні зразковою українською школою, або на добрій дорозі до такої, а мої повижші обсервації є тільки поверховними. Щоб бути в стані дальше допомагати, дуже гарно Вас просимо тою справою зайнятися, та нам написати, як властиво справа мається: 1) чи внутрішнє урядування ведеться по-українськи, 2) чи всі учителі знають добре українську мову, у слові й письмі, та 3) чи вони себе почувають українцями, і є готові виховувати довірених їм дітей в українському дусі.

При кінці, ще хочу Вам подякувати за прислані нам примірники “Вісника Закерзоння”, де є багато цікавого матеріалу про Перемищину. Пересилаю також копію висланого до мене документу, де мене дивує надмірне уживання польської мови, і це при комунікації призначеної для Америки!

Остаю з пошаною, Ваш

Петро Грицак

Голова Земляцтва “Перемищина”

[Перемишль, квітень 2001 р.]

Вельмишановний Пане Грицак!

Дуже дякую за листа з 7 лютого 2001 р. Згідно з Вашим проханням посилаю на Вашу адресу окремого листа до Фонду Бучинського, а також копію рахунку за костюми. Долучаю книжки, що є на мою думку оцінкою нашої дотеперішньої праці. В ситуації яка заіснувала важко мені сугерувати, щодо дальшої допомоги школі. Думаю, що вона школі необхідна, однак форма може бути інша хоча з зазначенням на що, чи на книжки, чи національні костюми, чи стипендії для обдарованих дітей, а також поїздки в Україну. На мою думку так, як я писала в попередньому листі, забезпечення школи матеріально та її вдержання належить владам міста адже школа є державна. Забезпечення національної тотожності є нашим завданням, адже цього за нас ніхто не зробить, це не є в інтересі цієї держави. Відповідь писала я польською мовою, бо такою він до мене звернувся, такою і веде офіційно документацію школи. Це не є так, як було в цій школі до війни. Школа та має інший статус та інші тут тепер люди, а тим самим й учителі. Всіх на сьогодні учителів є понад 30, а лише 12 є по українському ліцеї, а у тому 5 абсолювентів україністики. Це є абсолювенти польських університетів і ніколи не мали до діла з українськими школами. Мову винесли з хати, якщо взагалі нею володіють. Працює тут також шестеро поляків. Думаю, що проблема не в тому, а у свідомості учителів та усвідомленні ними місії яку вони повинні нести своїм знанням та свідомістю. Гірше коли бракує здорового розуму і людської гідності.

Бажаю Вам успішної праці для розвитку української справи та українських інтересів у світі, ще раз щиро дякую Вам за довір'я до моєї особи і всього найкращого у новому тисячолітті.

З пошаною *Марійка Туцька*

63.

[Перемишль, квітень 2001 р.]

Шановні Пані й Панове!

Хочу щиро подякувати керівництву “Фонду Бучинського” за ласкаве та щире серце до нашої “Шашкевичівки”. Поважний вклад фінансовий фонду допоміг нам забезпечити нашу alma mater у національні костюми. Квота, яку Ви надіслали 3000\$ (три тисячі доларів) в цілості була призначена на пошиття костюмів для шкільних гуртків танцю, хору та капелі бандуристок. Копію рахунку залучаю до цього листа. На нас, українцях, що мають щастя жити на нашій батьківській землі, спочиває велика відповідальність, щоб переказати велике й багате минуле Перемишля. Одним з островів цього архіпелагу українства є наша школа. Надсилаю Вам книжкові видання нашої школи, а у них праці учнів на тему українства та їх перебування у школі. Сьогодні вони вже є студентами різних вузів, університетів й напрямків.

Оцініть нашу працю самі після лектури книжок.

З великою пошаною до Вас
Марійка Туцька

Земляцтво “Перемищина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 20 травня 2001 р.

В. П. Пані Мґр. Марія Туцька
бувший директор школи ім. М. Шашкевича в м. Перемишль,
Польща

В. П. Пані Магістер!

Хочу тепер подякувати Вам за Вашого останнього листа, якого я одержав кілька днів тому, як також за прислані дві брошури, де описується досягнення Ваших недавніх учеників. Зрозумілим є, що того роду новини з Перемишля мене тішать. На жаль, існують також інші проблеми (як Ви самі знаєте), що є менше приемні, і нас, Земляцтво “Перемищину”, дуже турбують.

Розходиться о це, що “Шашкевичівка” сьогодні не є більше тою, якою була до 1939-го р., якою на завжди залишиться в наших споминах. Перебуваючи тому кілька років у Підлиссю, в музею зробленого із родинного дому М. Шашкевича, я мав нагоду побачити знимку “Шашкевичівки” сьогодні, яку привезла делегація цієї школи до Підлисся, деь може у 1992-му р. Будинок школи був покритий ординарними *трафітами*, а вікна були охоронені від розбиття грубими ґратами. Друга знимка цієї школи була зроблена пару років пізніше: *трафітів* було багато більше (здавалося мені, сягали вони аж до другого поверху). Було з того видно, що ситуація не тільки не поправилася, а ще значно погіршилася! В такий скандальний спосіб трактують місцеві поляки одинокую (офіційально) українську школу в тій частині Польщі. Це прямо встид і ганьба, щоб цивілізована держава щось такого толерувала в часі миру, і ще до того (як думаю) державний будинок. Я, що прожив у Перемишлі 17 років,

1923-40, не пригадую собі навіть одного антиукраїнського *трафіта*, хоч можна було побачити (рідко), написи *бій жуда*.

Ясним є для мене, що в середині школи трактується українську як щось другорядне, якщо вона не є більше правдивою урядовою мовою. Як можна сподіватися, що там буде правильно вивчена українська мова, як самі учителі її добре не знають, та не уживають у своїй щоденній праці? Який це дає приклад для учеників “Шашкевичівки” чи навіть того прилученого ліцею? Секретарка самого директора не є у стані написати навіть короткого листа в тій мові. Ніхто не подумав, які це може зробити пізніше неприємности для безпосередньо в це заангажованих осіб.

Пропам’ятна Книжка ліцею ім. М. Шашкевича презентує добру ідею, але тратить сильно на вартости, бо є непотрібно двомовною (цікаво, чия це була ідея?). Бо для нас, Земляцтва, є цілком незрозумілим, як у теперішних обставинах, можна було щось такого допустити. Українська школа в Перемишлі мусить твердо стояти на рівноправности української мови в офіційно “українській” школі, хоч навіть серед польського моря. На Україні, така рівноправність для мови національних меншин, ґарантується конституцією. Польща, після прийняття до НАТО, не може більше офіційно заперечувати існування національних меншин у Польщі (як це роблено до тепер), та їх отверто переслідувати. Із читання польських газет в Америці, знаємо, що на Україні існує більше як тисяча польських шкіл, які добре розвиваються!

Вкінці, хочу згадати, що ми маємо охоту цього року вислати допомогу для “Шашкевичівки” на Ваші руки (якщо Ви на це погодитеся), із зазначенням, що ця сума має бути на видатки, пов’язані із виховними цілями для української молоді, записаної до школи ім. М. Шашкевича й українського ліцею в м. Перемишлі. Прошу мені написати, чи Ви є із тим згідні, і Вашу про це опінію.

Остаю з пошаною, Ваш

Петро Грицак

Голова Земляцтва “Перемищина”

П. С. Рівнож, висилаю Вам до прочитання статтю про шкільні відносини в Перемишлі у рр. 1939/40, яку вислано до одного укр. журналу.

П. П. С. У другій Р. П. українська мова була трактована як друга офіційна мова, на підставі міжнародних законів, у трьох східних воєводствах. У “Шашкевичівці” польську мову вчили як предмет, почавши від другої кляси, також при науці польської історії, дець від третьої чи четвертої кляси. Решту предметів викладалося чисто по-українськи. Школа мала добру академічну репутацію, тому до неї хотіли ходити також польські діти. Одним словом, нас там вчили “Польщу шанувати, а Україну любити!”

65.

Земляцтво “Перемищина”
Association “Peremyschna”, USA

Кренфорд, 16 травня 2001 р.

До Хвальної Управи Світового Конгресу Українців
Торонто, Онтаріо, Канада

В. П. Панове!

Ми якраз довідалися, що є можливість вислати у списку запрошених гостей на III Світовий Форум Українців, що має відбутися в Києві цього року, також певних активістів із Земляцтва “Перемищина”. Ми тому пропонуємо пп. Ярослава Стеха й Ярослава Ключника, обох із Торонта. Вони напевно потраплять поінформувати Форум про дуже неприємні обставини для українців, що тепер заіснували в Польщі, а зокрема саме в Перемишлі. Треба конечно підтримати тамошних українців на дусі, перед тиском на повну асиміляцію та зник української ідентичности.

При тій нагоді, бажаємо СКУ дальших успіхів у складній теперішній ситуації, що якраз заїснувала в Україні.

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак
Голова Земляцтва “Перемищина”

66.

Кренфорд, 23 травня 2001 р.

В. П. Пані Лариса Залеська Онишкевич
Голова НТШ-А

В. П. Пані Голово!

Я саме одержав повідомлення від НТШ відносно зміни статуту Т-ва. Зміни є конечні, хоча в новому тексті статуту є ще багато всяких правописних помилок. Мене турбує одначе охота “приліпити” до назви Т-ва одіозне (для мене, принайменше) скорочення *США*. Як чомусь не хочете уживати звороту *ЗДА*, то прошу, уживайте просто слово *Америка*, або тільки саме *А*, для скорочення.

Слово *штат* є перейняте живцем із російської мови, означає попросту *державу*, в німецькій мові. Хорвати, серби уживають на те означення також слово *держжава* (Sjedinjene Američke Države). Чи ми, українці, є якісь гірші, та мусимо уживати чуже слово замість свого, українського? Та ж НТШ є наукове товариство, яке має давати добрий приклад та просвічувати, а не затуманювати український народ! Тому маю надію, що здоровий розум переможе, та причіпка *США* не буде осмішувати назви найбільше (тут) шанованого українського наукового товариства.

На жаль, подібні формальні суперечки як – чи треба уживати
дальше ять та твердий знак, і т.д., тому сто років потрясли свідо-
мим українським громадянством, та зупинили розвиток україн-
ської культури й науки на довгі літа.

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак
Дійсний член НТШ, із 1972 р.

67.

Кренфорд, 24 травня 2001 р.

В. П. Д-р Олександр Домбровський
Головний Представник “Українського Історика” на США

В. П. Пане Докторе!

Я якраз одержав “Українського Історика” за рік 2000, де побачив м.ін. Ваші цінні контрибуції, що мене дуже втішило. Але, на жаль, не бачу там намагання, щоб якомсь полегодити інші, дуже важні справи, яких чомусь ніхто не хоче “торкнутися” (чи може зі страху за свою шкіру?). Тому, залучую лист до редакції “У. І.”, висланий 5 місяців тому. Не думаю, що він буде коли небудь опублікований, бо бачу, що характер “У. І.” йде в цілком другому напрямі (може, на думку авторів “У. І.” згідно із латинською приповідкою *per aspera ad astra*).

Із читання “У. І.” знаю, що Ви є майже самотній, що останніми роками торкався всяких важних для укр. історії, а на сьогодні контроверсійних справ (наприклад, деяких активностей відомо-

го нашого академіка, проф. Прицака). Тому шлю Вам цього листа із “додатками”, маючи надію, що Ви якось тими справами займетеся. А Ви певне чули про масакру 6000 жидів 24 червня 1941-го року у польському містечку Єдвабне, недавно широко цитовану у мідіях. Це є одначе на думку поляків контроверсіяльна подія, бо до тепер уважалося злочинцями нацистів, там винних. Сьогодні НІТ пише, що 1600 жидів буде ексгумованих, щоб остаточно ствердити, хто властиво поповнив ті злочини! Так на це реагують поляки – коли хтось наважиться зачіпати їх національну честь. Тим часом, час утікає, й чим довше будеться чекати, тим тяжче буде висвітлити ті події, що мали місце у Львові, в липні 1941.

Остаю з пошаною, Ваш

Петро Грицак

Земляцтво “Перемищина”
 Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 2 липня 2001 р.

О. Митрат Стефан Дзюбина
 Перемишль, Польща

Всечесний о. Митрат!   Слава Ісусу Христу!

Дякую Вам за Ваш лист із 5 травня ц.р., відносно Вашої поїздки до Торонта. В між часі, заіснували справи зв'язані із нашою цьогорічною допомогою для Перемишля, для полагодження яких звертаюся до Вас. Земляцтво “Перемищина” висилає щороку допомогу для українських шкіл та Українського Народного Дому в Перемишлі. Це є стипендії із т.зв. Фонду Бучинського, самого лемка з походження, що має спомагати українське шкільництво якомось пов'язане із Лемківщиною. Ми тут знаємо, що виселенці із Лемківщини висилають своїх дітей до Перемишля, в надії, що вони там навчатися української мови в тамошних школах.

Одначе, тепер дійшло до певних комплікацій. Я чомусь думаю, що т.зв. “Шашкевичівка” (основана у 1991-му р.), мимо тої самої назви, не має багато спільного із колишньою школою ім. М. Шашкевича, де я ходив у рр. 1929-35. Розходиться про мову внутрішнього урядування, та можливість (даючи власний приклад), навчити там записаних дітей говорити та писати по-українськи! Також, любити свій народ та бути з нього гордим. Ми добре знаємо про дуже тяжкі умовини, в яких українські діти сьогодні виростають в Перемишлі (на побутовому рівні).

Хоч українська мова є у теперішній “Шашкевичівці” предметом навчання, я маю вражіння що та школа є тільки “про форма” українською, із назви. Крім певних годин української мови,

та години історії, там нема нічого більше українського (може із винятком позашкільних, добровільних чи надобов'язкових активностей). Я у тій справі вже писав до осіб безпосередньо із тим заангажованих, щоб вони особисто зайнялися справою використання американської допомоги для чисто українознавчих цілей, оминаючи шкільну бюрократію, до якої ми наразі не маємо великого довір'я. Наразі, не маю на це відповіді.

Тому звертаюся до Вас, о. Митрат, чи Ви не хотіли би зайнятися тим особисто? Розходиться о \$3000 для школи та \$500 для українського Народного Дому, які ми перед тим висилали безпосередньо до УНД. Я мав нагоду прочитати Вашу книжку *І стверди Діло рук наших*, де дуже докладно описані намагання польських чинників на кожному кроці, де тільки можна, якось використати чи перехитрити українців. Тоді були альтернативи – або їх спольонізувати, або знищити (в Явожні). Тепер, пробують їх перехитрити, або задовільнити всякими компромісами та підлещуванням (це з Вашої промови в Пикуличах, де я колись сам чи з родичами ходив щороку на Зелені Свята). У Вашому родинному селі Гладишові я був у 1941-му р., як відвідував свого товариша із перемиської гімназії, Ореста Полошиновича. Його батько був там управителем української школи.

Прошу ласкаво мене повідомити про Вашу думку щодо справ вище порушених.

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак
Голова Земляцтва “Перемещина”

Українське Історичне Товариство
 Ukrainian Historical Association
 P.O. Box 312, Kent, Ohio 44240, USA

12 серпня 2001 р.

Вп. Д-р Петро Грицак
 Cranford, N. J. 07016

Вельмишановний Пане Докторе!

Маю до Вас декілька просьб у зв'язку із матеріалами для “У. Історика”.

Я був би Вам вдячний за написання спогадів про Вашого брата Павла, або як ми його називали, Павлуня. Це винятково важлива справа. До речі в архіві Павлуня напевно знаходиться цікаве листування. Мене цікавлять зокрема листи проф. О. Оглобина до него. В архіві Олександра Петровича знайшов декілька листів Павлуня – якщо була б цілість, себто від П. до О. і від О. до П. – я з приємністю їх видрукую в “У. І.”

Також буду вдячний за знімку Павла. Свого часу Іван Л. Рудницький звернувся до мене з просьбою, щоб ми зредагували збірник праць Покійного. Але після перших кроків – Іван помер і ці матеріали напевно є в Едмонтоні в архіві Рудницького. Цікаво чи у Вас зберігаються головніші праці Вашого брата, а також його кореспонденція.

Одночасно запрошую Вас до співпраці в “У. І.” – з цікавістю читаю Ваші статті з історичною тематикою.

Вірю, що Ви позитивно поставитеся до вище наведених справ і будемо співпрацювати.

Остаю з щирою пошаною
 Ваш *Любомир Винар*

P. S. В “У. І.” маємо також секцію “З архівних матеріалів” в якій друкуємо листування, джерельні матеріали тощо.

70.

Земляцтво “Перемищина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 20 серпня 2001 р.

До Хвальної Управи Стипендіяльного Фонду
ім. Ярослави Поповської в Перемишлі

В. П. Панове!

Цього року заіснували певні перешкоди у зв'язку із висланням нашої щорічної допомоги для українських установ у Перемишлі, від Земляцтва “Перемищина”.

Тому, що через “статутіві труднощі”, школа ім. М. Шашкевича наразі не може функціонувати як правдива українська школа, ми воліли би не висилати наших фондів безпосередньо. Маємо надію, що тепер, після прийняття Польщі до НАТО, ця ситуація зміниться на краще. Також, маємо певні труднощі із комунікацією з Українським Народним Домом.

Через те, звертаємося до Вас, чи Ви не були би згодні нам допомогти із розділенням цього річної допомоги для українських установ у Перемишлі? Тут розходиться про \$3500. В минулому, ми давали \$3000 для “Шашкевичівки”, а решту для Укр. Нар. Дому. Ми вже зверталися в тій справі до кількох осіб, з місцевих, але не маємо від нікого якоїсь конкретної згоди те завдання виконати. Просимо ласкаво нас повідомити про Ваше рішення в тій справі.

Остаю з пошаною, Ваш

Петро Грицак

Голова Земляцтва “Перемищина”

П. С. Спеціально, нам потрібне ім'я та докладна адреса особи, якій ми могли би переслати ті гроші через ПКО.

71.

Товариство
“Український народний дім” у Перемишлі
Стипендіальний фонд ім. Ярослави Поповської
Przemyśl, ul. Kościuszki 5

Вельмишановний Пан Петро Грицак
Голова Земляцтва “Перемищина”. Кренфорд, США

З великою приємністю прочитали ми Вашого листа у справі допомоги українським установам у Перемишлі. Хочемо заохотити Вас до надання фінансової допомоги Стипендіальному фондові ім. Ярослави Поповської у Перемишлі.

Стипендіальний фонд ім. Ярослави Поповської створено на базі коштів, що їх передала на ту ціль у своєму заповіті покійна Ярослава Поповська, а покликана Рада Стипендіального фонду випрацює та надає фінансову допомогу талановитим учням та студентам, надає поміч учням, які опинилися в матеріальній скруті, допомагає дітям з сіл вивчати рідну мову в наших школах, підтримує суспільні заходи спрямовані на розвиток української культури, освіти та шкільництва. Одним словом – потреби великі, а наші можливості обмежені. Тому будемо вдячні за фінансову підтримку наших дітей, а ми зі свого боку запевняємо Вас, що негайно повідомимо Вас а також помістимо у пресі інформацію про надання Вашою Організацією допомоги Стипендіальному фондові.

Одночасно інформуємо, що пожертви на Стипендіальний фонд можна надсилати чеком виставленим на Stowarzyszenie „Ukraiński Dom Narodowy w Przemyślu”, з допискою „fundusz stypendialny”.
З глибокою пошаною.

Від імені Ради Стипендіального фонду ім. Ярослави Поповської
Андрій Чорний

Земляцтво “Перемищина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 10 жовтня 2001 р.

До Хвальної Президії Світового Конгресу Українців

В. П. Панове!

Якраз одержали ми із Обіжника СКУ № 10 (35) – жовтень 2001, інформацію що існує можливість вибору Варшави на місце слідуєчого з’їзду СКУ. Ця вістка дуже здивувала активістів Земляцтва “Перемищина”.

Мимо формальних коректних відносин між Польщею та Україною на державному рівні, на побутовому рівні ті відносини, на жаль, не є найкращими. В Перемишлі, гасла та графіти в роді *українці до газу*, є ще дуже популярними. Конкретно, Польща дотепер не зробила нічого корисного для українців, покритих усякими адміністративними, каральними акціями попереднього уряду (так, як акція “Вісла”), наприклад. Де тільки є нагода, преса зараз пише про конечність депортації українців з діаспори для покарання, за мними злочини Укр. І-ої Дивізії, чи УПА.

Українське шкільництво тепер не може рівнатися зі станом, який існував за по-версальської Польщі. Численні польські школи в Україні є багато краще трактовані, як нібито “українські” в теперішній Польщі. Тому ми, активісти Земляцтва “Перемищина”, уважаємо зробити слідуєчий з’їзд СКУ в Польщі, у самій Варшаві, за якийсь дивний жарт (практикал джоук!). Не говоримо тут уже про кошти подорожі з діаспори до Варшави, які напевне негативно причиняться до чисельности учасників (делегатів і гостей). Крім того, є велика можливість усяких інцидентів та протиукраїнських демонстрацій, зі сторони місцевих поляків, яких багато

дише сильною ненавистю до всього українського. Тому просимо Вас: не їдьте до Варшави! Краще буде зібратися у Торонті, як ще тому три роки!

Слава Україні!

Остаємо з пошаною, Ваш
Петро Грицак
Голова Земляцтва “Перемищина”

73.

Торонто, 5 листопада 2001 р.

Вельмишановний Пане Докторе Грицак!

З приємністю повідомляю, що я вже три дні як повернувся з літньо-осінньої подорожі в Україну і до Перемишля. Час проминув надзвичайно скоро. Одного дня якось не пригадую, щоб був ось так собі змарнований. Підчас того перебування декілька днів падав дощ і цей час я використав на писання статей. А вражень надзвичайно багато. В тому місці хочу Вам подякувати за письмо до СКУ в справі моєї участі у III Всесвітньому Форумі Українців.

До речі, мене перекваліфікували на почесного гостя, але це не Ваша в тому вина. Ми бідні, бо деколи в нас покутують не дуже добрі традиції. Ось делегатами були подружжя Соколиків з Торонто. Люди може і колись були діячами, але сьогодні вони підлизуються і дивляться, чи їм ще дадуть якесь відзначення і думають перед ким плазувати, щоб таке відзначення здобути.

Кількома реченнями про Форум. Форум загалом не був підготовлений. Перед входом до палацу “Україна”, нас повитала десь 2500 група демонстрантів, яка в практичному домагалася прав в

незалежній Україні. Сам виступ Президента Л. Кучми на Форумі нагадував виступ якогось секретара Обкому КПУ. За те крім цього виступу були виступи конструктивні, логічні і юридично узasadнені. До таких виступів, хочай можливо нетактовним був виступ Л. Лук'яненка, досконалим і на доброму рівні був виступ А. Лозинського та інших. Свої враження я повністю описав у статтях. На жаль мені голосу не уділили на Форумі, я виступав у секції за права людини і в секції в обороні української мови.

Дорогий Пане Грицак, мене болісно вразило, що владні структури фактично нічого не роблять, щоб стан повного занепаду мови змінити. Всюди панує російська мова, про це я, та не лише я, але багато чесних людей говорили в радіо, телебаченні і в пресі. Ось як типовий парадокс в цьому питанні, я наведу приклад: майбутні охоронці правопорядку десь біля 900 молодих хлопців і дівчат складають присягу на вірність Україні. І цю присягу приймає і "благословення" уділяє міністер внутрішніх справ України Юрій Смірнов, він булькнув не те, що мовою "старшого брата", але в тій мові крихітки не знайшлося гідних слів патріотизму. Подумайте, про що це свідчить, не лише про нього самого, але і про того хто його туди виніс на таку посаду.

Але досить тим розважанням, вони багаті, але їх колись повторю при нагоді. Мені цікаво, як промайнув час у Вас і як думаєте, чи варто нам ще раз підорвати наших воїнів Перемищини до атаки за місце і право до життя. Напишіть яка Ваша думка, я дальше хочу весь свій час присвятити над опрацюванням книги про перемиських діячів 19/20 ст. Нав'язав я там в цьому питанні контакти, але кажуть чоловік без грошей, всюди нехороший. Треба дальше боротися і не здаватися. Кінчу і засилаю Вам самі гаразди, до зустрічі.

З шаную до Вас – чекаю на Вашого листа.

Ярослав Стех

Товариство
“Український народний дім” у Перемишлі
Стипендіальний фонд
ім. Ярослави Поповської
Przemyśl, ul. Kościuszki 5

Хвальна Управа Земляцтва “Перемищина”
Вельмишановний Пан Др. Петро Грицак. Кренфорд, США

Дозвольте тим шляхом скласти Вам нашу найщирішу подяку за Вашу щедру пожертву в сумі 3, 485 \$ (14, 040.02 зол.), дарованих на Стипендіальний фонд ім. Ярослави Поповської у Перемишлі.

Хай заплатаю за Вашу жертвенність буде наша вдячність та свідомість, що своїм благородним вчинком Ви допомогли:

- надати фінансову допомогу талановитим учням та студентам,
- надати поміч учням, які опинилися в матеріальній скруті,
- допомогти дітям з сіл вивчати рідну мову в наших школах,
- підтримати суспільні заходи спрямовані на розвиток української культури, освіти та шкільництва.

За це – щире Вам спасибі!

Від імені
Ради Стипендіального фонду
ім. Ярослави Поповської

Проф. *Іван Беднарський*

Mr *Юліан Бак*

75.

Земляцтво “Перемищина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 29 січня 2002 р.

В. П. Пан Володимир Пайташ
Перемишль, Польща

В. П. Пане Пайташ!

Якраз отримав Вашого листа, де пишете про всякі свої активності. Тим разом висилаю Вам допомогу в сумі \$100 від Земляцтва “Перемищина”. Цього року ми не вислали нашої звичайної допомоги для “Народного Дому”, а просто на адресу Стипендіального фонду ім. Я. Поповської, так як Ви мені порадили рік тому, зазначивши у тому листі, щоб вони також подумали про “Народний Дім”.

При тій нагоді хочу Вам усім побажати Щасливого Нового Року, щастя і здоров'я. Гроші ми передаємо тим разом через п. Марію Стрілку, яка за 10 днів має повернутися до Перемишля.

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак
Голова Земляцтва “Перемищина”

Кренфорд, 28 лютого 2002 р.

В. П. Пан Др. Любомир Винар

ВП. Пане Докторе!

З деяким запізненням відповідаю на Вашого листа із 12 серпня 2001 р. Залучую фотографію мого брата Павла, як Ви о це попросили. Запізнення є спричинене деякими труднощами із знайденням архівних матеріалів про Павла серед річей які залишила наша мама (померла у грудні 1974 р.), як також моїм теперішнім станом здоров'я, яке дещо недомагає.

Я постараюся написати статтю про мого брата, який був все таки контроверзіальною особою: одно наше середовище намагалося його вбити, як можливого “зрадника” чи “шпигуна”. Це сказав уже по смерті Павла, той хто мав його вбити, особисто моїй мамі – він навіть жив у Мінеаполісі, де наша родина оригінально перебувала зараз по приїзді до Америки. Думаю, що всі спекуляції про агентурні конексії Павла пізніша його кар'єра недвозначно опрокидає.

На жаль, дуже мало залишилося мені доступного листування Павла. Є це один лист від проф. Кубійовича, 2 листи від проф. Грановського, один лист до якогось редактора (без імені), також лист написаний до мене із Нойгамеру першого травня 1944, перед виїздом на фронт. Копії тих листів залучаю та лист Осадчої-Янати і лист Л. Грицак до президента УВАН Ветухова.

Поза тим, я зібрав про Павла досить архівного матеріалу, який можу Вам переслати, як би Ви собі того забажали. Це є матерія-

ли, які збереглися у моєї покійної мами, та які мені передала Павла Вдова, Дарія Самотулка, додатково.

Наразі висилаю Вам копії тих листів, але, якщо би це було потрібно для Ваших цілей, вишлю Вам всі оригінали.

Дякую за запрошення дописувати до “У. І.”. Я колись писав статті на іст.-пол. теми, які були публіковані свого часу у *щоденнику* “Свобода”, а тепер дописую до “Вістей Комбатанта”. Одначе, найбільшим своїм життєвим досягненням вважаю, що мені довелося знайти на відомому цвинтарі в Крилосі таблицю, де є виразно вжита буква *г* вже близько 450 р. тому (слово *Август* написано через *з*, *Зигмунт*, через *г*, цілком виразно). Другим подібним досягненням вважаю, що я натрапив на монету із часів Ярослава Мудрого (так думаю!) із написом *Георгіо*, та портретом св. Юрія – тобто (може випадкове) уживання букви *г* тому 900 р.! Монета була передавана “з рук до рук” підчас святкувань 100-ліття укр. гімназії в Перемишлі, 28 серпня 1995 р. у Львові, на Університеті. Підкреслюю, що мої контакти із матеріалами що торкалися історії букви *г*, були цілком випадковими. Я тільки, на мою думку, збагнув потенціально важність таких обсервацій та рішився їх задокументувати. Ці знахідки є важні тому, що сьогодні деякі “академіки” вважають букву *г* “недавно видуманою, політичною” буквою (проф. Флаєр, той з УНІГУ, кілька років тому так сказав на українознавчих (?) літніх курсах, як подав “The Ukrainian Weekly”); важний “академік” Толочко видав недавно книжку, де отверто пише, що буква *г* розділяє українську абетку від російської, та емоційно сугерує елімінацію тої небезпечної букви, для гармонійного співжиття із “Русью”.

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак

Zespół Szkół Ogólnokształcących
im. Markiana Szaszkiewicza
37-700 Przemyśl, ul. Smolki 10

Перемишль, 2 березня 2002 р.

Шановний Пане Петре!

З гарячим привітом до Вас Петро Піпка з Перемишля. Вирішив я Вам написати декілька слів про наше шкільне життя Шашкевичівки за останній час.

Думаю, що пані Марія Стрілка – одна з активних мам наших учнів, дещо розказала про школу, в першу чергу про наше свято – 10 річницю оновлення школи. Свято пройшло успішно, жаль тільки що не було Вас та інших членів Земляцтва Перемишина.

На сьогодні ми закінчили перший семестр навчального року. Результати, які досягли учні, не були погані. Хоча я бачу, що в наших дітях є ще резерви. Найбільшою проблемою школи це є те, що деякі учні пропускають уроки без важних причин. Но в більшості, хочу сказати, що є дуже добре. Як приклад хочу похвалитися, що мій син Петро, учень 4 кл. ліцею закваліфікувався до загально-польської олімпіади по географії. Учениця 3 кл. Ольга Бачик брала участь в регіональній олімпіаді з англійської мови в Любліні. Учні 4 кл. ліцею Петро Піпка та Павло Маркевич зайняли 1 і 2 місця в екологічному конкурсі для Перемиського повіту. Учні гімназії та початкової школи також включаються в наукове та культурне життя школи і час від часу здобувають дипломи та нагороди. Великі досягнення – беручи до уваги невелику кількість учнів (сьогодні їх навчається 264) здобувають наші спортсмени. Осінню футболісти гімназії в місті Ельблонг зайняли 1 місце серед українських команд Польщі. В цьому тижні наші хлопці з ліцею зайняли перше місце серед всіх команд середніх шкіл Перемишля по волейболу. Усі ці команди виступають як Учнівський Спортивний

Клуб “Сянова Чайка”. Наша школа розшукує різні пам’ятки залишені “Сяновою Чайкою”. На жаль пам’яток залишилось дуже мало. Можливо Ви знаєте де їх знайти, як виглядав прапор “УСК Сянова Чайка”, чи вони мали якусь символіку – будемо Вам вдячні за такі матеріали.

Дякую Вам за Ваші спогади про Перемишль в часи війни. Такі спогади найкраще показують правду про минуле. Я Ваш текст передав вчительці історії – Ірині Дримала. Вона використає ті матеріали на уроках історії з учнями, і залучимо їх до нашого шкільного архіву.

Бажаємо Вам міцного здоров’я, довгих років життя, успіхів в суспільній праці на благо Українського народу.

Були би ми раді бачити Вас на нашій Перемиській землі.

З повагою, директор
Петро Піпка

78.

Земляцтво “Перемищина”
Association “Peremyschna”, USA

Кренфорд, 25 березня 2002 р.

В. П. Пані Уляна Дячук
Головний Предсідник Українського Народного Союзу

В. П. Пані Дячук!

Вибачте нам, що сміємо Вас знова турбувати. 30 січня 2002 ми вислали Вам листа із проханням, щоб Ви були такі добрі, і ще раз допомогли Земляцтву “Перемищина” дотацією із т.зв. фонду Бучинського, пересиланням якого до Перемишля вже від років займається наше Земляцтво. Але, час іде скоро, вже менше як дві

місяці залишилося до Конвенції УНС в Шікаго, і ми розуміємо що Ви зайняті всякими важними справами, могли переочити нашого листа до Вас у тій справі. Але, це було би великим розчаруванням для наших земляків у Польщі, якби ця допомога цього року із якихось причин взагалі не прибула! Просимо не забувати, в яких неприємних обставинах українство проживає в Перемишлі, дослівно в умовах політичного терору на побутовому рівні. Тому всяка допомога й попертя із Америки, щоб якось поперти їх на дусі, є абсолютно конечною. Розходиться головно, щоб виховати успішно нову генерацію, охочих до боротьби за свої права в Польщі, яка після прийняття до НАТО мусітиме краще трактувати свої меншини.

Фундація ім. Я. Поповської, якій ми переслали цю допомогу минулого року, була поінформована, що це дотація із фонду Бучинського, в першу чергу, на місцеву українську школу, та Народний Дім у Перемишлі. Деякі матеріали про ту школу “Шашкевичівку” подаємо в залученню. Думаємо, що вістки про допомогу від УНС, дійдуть також до перемишляків із “4-ої хвилі”, й заохотять їх стати членами УНС.

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак
Голова Земляцтва “Перемищина”

П. С. Щоб не бути голословним, подам нижче кілька прикладів, в яких умовах є змушені обставинами функціонувати живучі в Перемишлі українці сьогодні. Місто ще донедавна було покрите *графітами* у роді *українці до газу*, або карикатурами *тризуб висить на шибениці*. Один такий *тризуб на шибениці* красується навіть у репрезентативній польській катедрі. Духовна влада, про це повідомлена, до тепер нічого в тій справі не зробила. “Тут скорше може відбутися фестиваль культури ескімоської, як української”, заявив тому пару років бурмістр Перемишля, Сивицький – аж міністер з Варшави приїжджав, щоб ту справу якось полагодити. Сама “Шашкевичівка” – ціла була покрита *графітами*, – аж до другого поверху. Вікна, хоч хоронені ґратами, є стало розбиваними – казала одна пані з Перемишля, з якою ми мали нагоду недавно

говорити. Виглядає, що місцева влада погоджується із таким трактуванням будь-що-будь, урядового будинку!

Фотографію “Шашкевичівки” в тому стані ми мали нагоду побачити особисто в музею М. Шашкевича під Білою горою в Підліссю, яку там привезли діти з перемиської “Шашкевичівки”, що були там на прогульці десь у 1996-му р.

П. Г.

79.

Український Народний Союз, Інк.
Ukrainian National Associatio, Inc.
2200 Route 10
P. O. Box 280
Parsippany, NJ 07054

3 квітня 2002 р.

Високоповажаний Пан Др. Петро Грицак
Голова Земляцтва “Перемищина”. Кренфорд, Н. Дж.

Вельмишановний Пане Докторе!

На прохання Вами очолюваного Товариства пересилаємо з Фонду Бучинського чергову пожертву на виховні і культурні цілі, як також на медичну опіку дітей Перемишля і довколишніх сіл. Знову дуже просимо, щоб у поквітуванні відібрання грошей і подяках все подавали, що гроші виплачено з Фонду Бучинського при УНСоюзі. Бучинський був дуже скромною людиною. Залишив тяжко запрацьовані гроші нашій організації з певними домаганнями. Нехай його прізвище і пам'ять про него залишиться принайменше в такий спосіб. Також для контролі мусимо дуже точно звітувати про всі виплати.

Було дуже прикро довідатися з Ваших листів, що польський шовінізм і ненависть до українців далі існують, попри те, що Україна вже є незалежною державою понад 10 років і що на дипломатичному рівні відносини Польщі з Україною є позитивні. Мабуть мусить відійти старше покоління поляків, а польська держава повинна наполегливо дбати про виховання молоді в дусі толеранції, зрозуміння і потреб всіх меншин у їх країні, а в першій мірі громадян українського походження.

Бажаю Вам і всім членам Управи Товариства далішніх успіхів у праці для добра наших братів і сестер у Польщі.

З правдивою пошаною,
Уляна Дячук, Предсідник

80.

Товариство Перемишль, 8 квітня 2002 р.
“Український народний дім” у Перемишлі
Стипендіальний фонд
ім. Ярослави Поповської
Przemysł, ul. Kościuszki 5

Вельмишановний Пан Петро Грицак
Голова Земляцтва “Перемищина”. Кренфорд, США

Звертаємось до Вас з бажанням в'яснити справу пов'язану з отриманою від Вас у жовтні минулого року пожертвою у сумі 3,500 \$ на Стипендіальний фонд ім. Ярослави Поповської у Перемишлі. Оскільки в листах, які ми від Вас отримували (передаємо їх ксерокопії) не вказано детально способу використання дарованих грошей, Рада фонду як звичайно задиспонує грішми,

враховуючи свої статутні завдання та потреби української громади у Перемишлі. І так отримані гроші ми призначили на:

- 1) покупку електронної апаратури для наголоснення на потреби школи ім. М. Шашкевича,
- 2) річне оплачення двох учителів, що приїжджають зі Львова,
- 3) покупку необхідних книжок для шкільної бібліотеки,
- 4) покупку необхідного приладдя для українського садочка та шкільної світлиці,
- 5) покупку додаткових строїв для капели бандуристів,
- 6) допомогу для учнів, які знаходяться в матеріальній скруті,
- 7) нагороди для учнів талановитих та активних.

Опісля роздиспонування грошей до Ради фонду звернувся п. Володимир Пайташ, домагаючись передати йому на потреби Народного Дому суму 500 \$, покликуючись при тому на Вашу волю. Ми примушені були відмовити, оскільки не мали на це Вашого доручення.

Вважаємо, що гроші отримані від Вас ми наділювали справедливо і з користю для української громади Перемишля.

Від імені
Ради Стипендіального фонду
ім. Ярослави Поповської

Мгр. *Юліан Бак*

Проф. *Іван Беднарський*

До відома:

– п. Володимир Пайташ

81.

Кренфорд, 16 квітня 2002 р.

В. П. Пане Пайташ!
Перемишль, Польща

Щоб скоро справу полагодити, висилаю Вам копію оригінального листа до Стип. фонду ім. Я. Поповської. Рішення вислати фонди тим разом на Стип. фонд було зумовлене фактами: 1. Брак офіційної відповіді на мій лист до Укр. Нар. Дому (у важній справі!) та 2. На підставі ріжних фактів, я переконався, що “Шашкевичівка” в дійсности є польською загальноосвітню школою, тільки із деякими клясами в українській мові, бо так ніби “собі родичі дітей забажали”.

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак
Голова Земляцтва “Перемищина”

Земляцтво “Перемищина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 30 квітня 2002 р.

До Хвальної Управи Стипендіяльного Фонду
ім. Ярослави Поповської в Перемишлі

В. П. Панове!

Це у відповідь на Вашого листа із 8 квітня ц.р. Ми давали на Народний Дім \$500 в минулому. Думаю, що тепер, по зміні управи УНД, варто би було ту дотацію відновити.

Ми вневдовзі знова Вам вишлемо нашу допомогу. Тоді, безперечно, треба буде подумати про УНД. Хоч в управі УНД могли перебувати особи, із якими було тяжко співпрацювати, то треба подумати, що УНД – це правдива українська інституція, яка була тяжко покривджена теп. владою. Це втоді, коли сьогодні “Шашкевичівка” та Укр. Ліцей, зрештою, як сама назва вказує (Zespół Szkół Ogólnokształcących № 11), є попросту польським державними школами, де тільки допущено до викладання певних предметів в українській мові. Це є явним шахрайством зі сторони теп. польського уряду, і може навіть виглядало, як великий здобуток 12 р. тому. Колишня “Шашкевичівка”, до якої я мав нагоду ходити, була урядово признаною школою із “руською” мовою (так тоді офіційно уряд називав українську мову) навчання. Сам будинок школи був державною власністю, та про сьогоднішні *графіти* не могло бути мови. Тепер в Україні працюють дослівно сотки польських шкіл, згідно із тамошними законами про школи для меншин. Здається, таких відносин в Польщі щодо меншин не було, але тепер, по прийняттю до НАТО, та ситуація може змінитися на нашу користь.

Ми стараємося ще одержати якусь додаткову допомогу для Перемишля й Перемищини, як видно із залученої статті, висланої до газети в Америці.

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак
Голова Земляцтва “Перемищина”

83.

Земляцтво “Перемищина”
Association “Peremyschna”, USA

Кренфорд, 24 червня 2002 р.

До Хвальної Управи Світового Конгресу Українців

В. П. Панове!

З останнього обіжника СКУ № 6 (43), ми одержали вістку що місце проведення VIII Конгресу СКУ є даліше під дискусією. В рахубу входять міста Київ або Севастопіль. Видно, що не всі мають охоту їхати на той Конгрес до Варшави, як було недавно ще проголошено. Ми в тій справі навіть були до СКУ написали листа 10 жовтня 2001, який залучаємо, де були подані причини, чому на нашу скромну думку, краще би було відбутися той Конгрес де інде, а може найкраще таки в Торонті, як минулими роками. Це головно через труднощі із комунікацією для діаспори, та неприхильне наставлення поляків до українців сьогодні, на побутовому рівні. Не можна виключити тому прикрих інцидентів підчас Конгресу, а до того ще долучається тепер ціла та справа “Орлят”.

Переведення Конгресу в Києві має свої великі плюси. Зате, тут є даліше труднощі із комунікацією, серйозні проблеми із своєчасним одержанням віз і приміщенням для всіх учасників Конгресу, нелегальна діяльність кримінальних банд. Чи не краще було би подумати таки знов про Торонто? В кожному разі, над тою можливістю варто сьогодні застановитися.

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак
Голова Земляцтва “Перемищина”

84.

Перемишль, 3 липня 2002 р.

Високоповажаний Пане Доктор!

Добре сталося, що я листа до Вас ще не вислав, мали вияснитися деякі справи, але не вияснилися так я і висилаю. Але... але сьогодні в місцевій газеті “Жице пшемиске” є стаття яку залучаю. Дивіться які поляки “філософи”. “Ніби” дають нам дві камяниці під такою угодою, що ми українці зречемося других три будинки які є з перед війни нашими.

Тут йдеться про будівлі що належали до нашої Церкви і ту рішає владика. Ми усі тут дуже сумніваємося чи владика має таку “владу” щоб нотаріально зрікатися церковних власностей, але ми “шарі” люди тут є безсильні.

Два роки тому владика зрікся шість наших будівель щоб лиш одержати єпископську палату. Грудневий номер “Патріярхату” про те писав (2000 р.).

З християнським поздоровленням, завжди вдячний

Пайташ

Земляцтво “Перемищина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 24 вересня 2002 р.

В. П. Пан Стефан Качарай
Головний Предсідник Українського Народного Союзу

В. П. Пане Качарай!

Управа Земляцтва “Перемищина” хоче тим листом погратулювати Вам із нагоди Вашого вибору на Предсідника Українського Народного Союзу. Знаємо, що та почесь є получена із великими обов'язками, та труднощами через теперішній стан УНС та Союзівки. Але, ми віримо що Ви будете в стані ті всі речі успішно полагодити, та гідно продовжувати таку цінну діяльність УНС для зорганізованого життя американських українців, із уже більше як столітньою традицією.

Земляцтво “Перемищина” одержувало останніми часами дотацію від УНС із т.зв. Фонду Бучинського, для культурно-освітніх активностей на терені Перемищини й міста Перемишля, колись дуже важного українського політичного й культурного центру Галичини, що тепер опинився за межами України. Маємо надію, що Ви нам дальше будете із тої дотації допомагати. У тій справі допомоги для Перемишля й Перемищини, ми вислали вже тому пару місяців статтю-прохання до “Свободи”, яка нажаль, не була тоді поміщена. Її залучаємо до теперішнього нашого листа, бо в тій статті є коротко накреслені причини конечности допомоги для Перемишля й Перемищини сьогодні. Маємо також надію, що згадки про допомогу для Перемишля й Перемищини, поміщені від часу до часу у “Свободі”, будуть мати позитивний вплив на членів “4-ої хвилі”, й заохотять їх записатися до членства в УНС.

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак
Голова Земляцтва “Перемищина”

Торонто, 3 січня 2003 р.

Вельмишановний Пане Докторе Грицак!

Висловляю свою щиру вдячність за Різдвяні і Новорічні вітання і це мій перший лист в тому році, прийміть від мене найщиріші вітання самих гараздів на весь 2003 рік. Перш за все, щоб Милосердний Господь наділяв Вас кріпким здоров'ям, бо наші ряди починають проріджуватися. В кінці листопада в Перемишлі відійшов у вічність Микола Новосад – надзвичайно цінна одиниця. Він справді холмщак, але в Перемишлі прожив біля 30 років і за цей час добре для нашого регіону прислужився. Багато корінних перемишляків, дивляться через призму власної користи, але не жертвенности. Часто там буваю і мене деколи нудоти беруть того всього слухати. Мені приємно, що Ви обіцяєте мені вислати деякі матеріали до нашого збірника. Правда така, що ми не можемо в даний момент рахувати, ані на допомогу України, ані на ті сили, які зараз в Перемишлі.

Мені було надзвичайно приємно, що доня проф. Загайкевича нам надіслала пожертву і пан Стахів. Але все це мало, до нас звернувся о. Богдан Степан, секретар Перемисько-Варшавської греко-кат. митрополії, хоче відвідати Канаду і Америку. А його варто запросити, це один з найбільш патріотичних наших душпастирів. Його називають “молодий Дзюбина”. Я б його ще вище окреслив. Він робить в тому терені дуже позитивну роботу. Коли з ним говорю то мені мимоволі нагадуються слова, які я прочитав у соботівській церкві про гетьмана Б. Хмельницького: *Непереможний у боях, щасливий найшов кінець, бо з Сина своєї Отчизни став найдостойнішим її Батьком*. Своєрідним батьком є і мабуть буде на найблищі роки в Перемишлі і його околицях о. Б. Степан.

Дорогий Пане Докторе, коли пишу ці слова, то мені пригадується цей період, коли за Вашою допомогою, я мав честь побувати на III форумі діяспори в Києві – як гість. Якщо Ви особисто не вибираєтесь в цьому році на з'їзд СКУ до Києва, що проходитиме 18-21 серпня 03 р., я буду Вас просити, щоб Ви звернулися до СКУ і запропонували мене на делегата з'їзду, а якщо це можливе, на гостя мою дружину Анізію Стех, ми б поїхали, можливо при таких нагодах була б нагода проштовхнути якісь ідеї загальноукраїнського характеру, або і нашого регіону.

Повірте, дуже багато працюю, не знаю наскільки вистарчить ще моєї енергії, заставляю до помочі свою дружину, діти не дуже даються, бо твердять, що в них багато професійних занять. Що ж, на цій загальній ноті закінчу нашу розмову, радий буду читати від Вас листа, а передовсім Найщиріше Вас здоровлю і бажаю повних гараздів і самополуччя.

Христос народився – славимо Його!

З правдивою шанобою до Вас

Я. Стех

Кренфорд, 29 січня 2003 р.

Дорогий Миросю!

Я дуже дякую Тобі за гарного листа. Я також сподівався, що цього року СКУ буде у Торонті, але вийшло інакше. Хотіли чомусь робити його у Варшаві, але не вийшло. Тепер це буде в Києві, але знаємо, що із тим є получені всякі проблеми. Я писав аж 2 листи, офіційально від “Перемищини”, щоб конгресу не робити у Варшаві, або Києві (подав до того аргументи), а в Торонті, але мене не послухали. Я сам до Торонта був би приїхав, але не знаю чи поїду до Києва. Маю проблеми із простатою, після невдалої операції, якимсь некомпетентним доктором. Це мене журить, і робить менше рухливим і здібним до якоїсь корисної активності.

Я написав статтю про 60-ліття Дивізії. Получив із традиціями бандерій, та можливістю використати традиції бандерій бандерівцями у 1943 р., як мала формуватися Дивізія. Була там у статті така провідна ідея: Український Піємонт бажав завжди якоїсь збройної сили. Тоді пройшов “Український Піємонт” таку дорогу: від бандерій до руських гірських стрільців, до УСС, до Дивізії, від “Тирольців Сходу ” до борців Українського Піємонт-Галичини. Бандерівці (можливо, навіть маючи найкращі наміри) почали отверту партизанську боротьбу ще у 1942 р. й були тоді без жадного більшого політичного і військового досвіду й могли у 1943 р. перебрати головну роль у активностях українського суспільства в Галичині, із катастрофальними наслідками. Справа Дивізії їм у тому сильно перешкодила. Недивно, що Лозинський тепер так поставився до Дивізії. Зрештою, я вважаю активність Лозинського в СКУ також дещо контроверзіальною, як навіть сам зїзд СКУ в Києві чи Варшаві. Нехай його судить історія.

Щиро здоровля Тебе і цілу родину. Твій товариш *Петро*.

Земляцтво “Перемищина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 24 лютого 2003 р.

До Хвальної Президії Світового Конгресу Українців

В. П. Панове!

Отсим повідомляємо Вас, що пропоную п. Я. Стеха та його дружину Анісію на делегатів від Земляцтва “Перемищина” на світовий Конгрес СКУ, що має відбутися цього року в Києві, у днях 18-21-го серпня. Земляцтво “Перемищина” має згідно із нашим інформаціями право трьох кандидатів на делегата.

Не знаю, чи ще сам буду у стані приїхати до Києва (з огляду на свій стан здоровля), хоч напевне би приїхав до Торонта. Бажаю Вам усім успіхів у самій столиці України, де тепер є чомусь дуже багато клопотів міжнародного характеру, через непередбачливі “коливання” американської політики, та частинно деякі потягнення самих українських сторін. Маю надію, що Ви те все візьмете під увагу у Ваших нарадах.

Остаю з пошаною, Ваш

Петро Грицак

Голова Земляцтва “Перемищина”

Кренфорд, 24 лютого 2003 р.

В. П. Пане Стех!

Дякую за листа із 3 січня '03. Не відповів на нього раніше, бо не знав ще чи зможу виїхати особисто на СКУ (приходжу до здоровля (?) після не дуже вдалої операції простати). Думаю, що не зможу таки сам виїхати. Пропоную тому Вас і Дружину на делегатів від "Перемищини", ЗДА. Ми маємо право на 3 делегати. Вишлю в тій справі окремого листа до Централі Світового Конгресу Українців в Торонті.

Недавно читав я Вашу статтю про братів Коцьолків. Це були мої дуже добрі товариші. Старший (псевдо "Крилач") був добрим бойовиком, але загинув *цілком випадково* в нерозгаданих обставинах. Молодший, Только (тобто *Анатоль Коцьолок*) помер у березні 1944 р. від туберкульозу, якої набавився після простуди, взявши зимну купіль після мечу копаного м'яча у квітні 1942 р. Це знаю з особистого листування.

Остаю з пошаною, Ваш

Петро Грицак

Земляцтво “Перемищина”
 Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 25 лютого 2003 р.

В. П. Пан Стефан Качарай
 Головний Предсідник Українського Народного Союзу

В. П. Пане Качарай!

Земляцтво “Перемищина”, у той гарний, майже вже весняний день як його маємо сьогодні, хоче розпочати свою добродійну діяльність у тому році, 2003. При тій нагоді, Земляцтво хоче пригадати Вам, що від добрих 20-ти років, ми одержували від УНС щороку дотацію із т.зв. Фонду Бучинського, для піддержки культурно-освітніх активностей на терені Перемишля й Перемищини. Останній раз, за головства п. Уляни Дячук, ми одержали \$3500,00, у квітні 2002, яку то суму ми переслали для Стипендіяльного Фонду ім. Я. Поповської в Перемишлі. В залученню подаємо посвідку від Фонду ім. Я. Поповської про одержання цієї суми, в якій є також подані добродійні цілі які Фонд думає підтримувати – спрямовані на розвиток української культури, освіти та шкільництва.

Маємо надію, що й Ви, як теперішній Головний Предсідник УНС, будете продовжувати ту добродійну діяльність Вашої організації, бо Перемишль і Перемищина дуже потребують такої допомоги, саме тепер. В Перемишлі дальше існують для українців труднощі у відносинах з поляками, на побутовому рівні, як рівнож панує (як і в усій Польщі) кризова ситуація із 19% безробіттям. Того роду допомога дуже підтримує тамошних українців на душі, та пригадує їм, що їхні земляки, в далекій Америці, їх не забувають!

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак
 Голова Земляцтва “Перемищина”

Земляцтво “Перемищина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 9 травня 2003 р.

В. П. Пан Стефан Качарай
Головний Предсідник Українського Народного Союзу

В. П. Пане Качарай!

Управа Земляцтва “Перемищина” хоче отсим подякувати Вам за цьогорічну дотацію із т.зв. Фонду Бучинського в сумі \$3500, продовжуючи тим підтримку Земляцтва зі сторони УНС, яка вже триває 20 літ. Гроші вже є вислані до Фундації ім. Я. Поповської, що займається суспільно-політичними справами в Перемишлі та Надсянню. Бачимо, що Ви хочете дальше продовжувати ту позитивну діяльність для української справи, яку перебрав на себе УНС в Америці ще 100 років тому.

Знаємо, що Ви вже розпочали активні заходи також для поправи деяких аспектів діяльності УНС (як показують зміни в управі “Союзівки”). Тому маємо надію, що також “Свобода”, колишній славний щоденник, стане предметом Вашої опіки та піклування, так щоб “Свобода” знова стала важним елементом у формуванні української публичної опінії в Америці, як це було ще донедавна. На жаль, “Свобода” не утримує якоїсь ясної лінії, і вагається щодо напрямку своєї місії. Тому подаємо нижче деякі завваги, яких на нашу думку вимагає теперішня ситуація американських українців.

Наприклад, недавна стаття про “святкування дня перемоги” (9 травня 1945) українцями в діаспорі дає багато до думання. Для багатьох з нас це був початок страшної неволі й упокорення, може навіть гіршої від татарської навали. Чи ми дійсно маємо тішитися

своїм нещастям на рекомендацію “Свободи”? Чи маємо стати якимись “совками”? Це у ХХІ-му столітті? До чого ми дійшли.

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак
Голова Земляцтва “Перемищина”

92.

Товариство Перемишль, 18 травня 2003 р.
“Український народний дім” у Перемишлі
Стипендіальний фонд
ім. Ярослави Поповської
Przemyśl, ul. Kościuszki 5

Вельмишановний Пан Др. Петро Грицак
Голова Земляцтва “Перемищина”. Кренфорд, США

Дозвольте цим шляхом скласти Вам нашу найщирішу подяку за Ваші труди і відданість справі допомоги українським дітям Надсяння та Лемківщини. Завдяки Вашім невпинним клопотанням ми постійно відчуваємо підтримку і реальну допомогу у здійсненні поставлених нашим Фондом цілей. За це Вам наше велике спасибі!

Залишаємось зі щирою пошаною до Вас.

Від імені Ради Стипендіального фонду
ім. Ярослави Поповської

Андрій Чорний

Проф. Іван Беднарський

Кренфорд, 8 липня 2003 р.

До Хвальної Редакції “Пластового Шляху”

В. П. Панове!

В залученю висилаю Вам опис моєї першої (тоді ще неформальної) *пластової* прогульки, яка відбулася *На Соколі*, дець 20-21 липня 1937 р., як авторові було якраз 14 років (був одним із наймолодших учасників табору тоді), член 9 гуртка, де більшість була із Жовкви (як два брати Зарівні, Романків, Цюропайлович, Климків, та ще Б. Гасюк).

Мали ми із собою шатра (казали, ще австрійського військового типу), де шатро складалося із двох половин, а містило 4 особи. Була це одна із останніх таких прогульок *На Соколі*, бо того 1937-го року був останній раз, що табір юнаків там міг відбутися, через нові польські закони про охорону пограниччя.

Може схочете сховати цей допис “до архіву”, бо виступає там як провідник, молодший із братів Кивелюків, *Цьвяк* (були це *Квак* і *Цьвяк*), які незадовго по тім, під большевиками, згинули. Можете якось його також, у скороченню опублікувати, як приклад *старого таборування* під польською окупацією. Оригінально, цей нарис був опублікований у звіті *Кружка Родичів укр. гімназії в Перемишлі*, за 1938 р.

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак

P. S. Табір був під прапором *Чорноморців*, хто був командантом, то собі не пригадую, думаю, що це буде Рак Роман, обозним був Ха-мула.

Кренфорд, 3 грудня 2003 р.

В. П. Пан Роман Ричок
Голова “Руху”, півн. Нью Джерзі

В. П. Пане Голово!

Висилаю Вам для Вашого одобрення матеріали до дискусії відносно “Свободи”. Прошу мені вислати також один “Letter Head” “приятелів Руху”, якого я потребую для IRS.

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак
Член Контрольної Комісії Руху.

*

3 грудня 2003 р.

В. П. Пан Стефан Качарай
Головний Предсідник Українського Народного Союзу

В. П. Пане Качарай!

Приятелі “Руху”, використовують цю нагоду, щоб Вам погратувати із вашим вибором на головного Предсідника УНС. Знаємо, що Ви вже розпочали заходи для поправи деяких аспектів діяльності УНС (як показують зміни управи “Союзівки”). Маємо надію, що також “Свобода”, колишній щоденник, стане пред-

метом Вашої опіки та піклування, щоб “Свобода” знову стала важним елементом у формуванні української публичної opinіи в Америці, як це ще було донедавна. В залученю подаємо деякі заваги, щодо ролі “Свободи” в Америці, як цього, на нашу думку вимагає теперішня ситуація американських українців.

Остаємо з пошаною
Ваші члени товариства
“Приятелі Руху”

*

Роля газети “Свобода” сьогодні в Америці та у світі

Якраз проходить рік 110-ліття “Свободи”. Колишній провідний український щоденник, тепер уже 5-тий рік тільки тижневик, появляється сьогодні в атмосфері сильного тиску до війни з Іраком теперішньої адміністрації: саме бачимо, як використовуються, здавалось би, всемогутні сили американської держави для цієї цілі. Це, повторення одних і тих самих ідей до безконачности, проголошування “нових” у формі корисних для себе представлень даних ситуацій, погрози для дійсних та уявних противників “хто не з нами”, не є для нас більше важним (irrelevant). Але, в такій атмосфері односторонньої пропаганди та псевдо-глобалізму, трактується “по мачушиному” Україну на підставі не вповні обґрунтованих оскаржень про брак кооперації та продажі зброї забороненої через ОН (це справа “Кольчуги”). Закиди супроти президента Кучми (“rogue president”, без прецеденту в сьогоднішній дипломатії) перекидається на несправедливе та тенденційне трактування всього українського.

Тому, на нашу думку “Свобода” повинна би більше активно включитися в ті справи, висвітлюючи деталі потягнень в американській політиці, та opinіи американської преси в більше корисному для нас, американських українців, світлі. Спеціально, писати

про прояви антиукраїнської пропаганди та традиційних нагінок на українців, щоб давати українцям в Америці образ, як про них тепер тут думають. Всякі деталі того роду трактування, деяких меншин в Америці, сьогодні можна знайти, наприклад, в польській газеті “Nowy Dziennik” частіше як у “Свободі”. Також, такі “комерційальні” газети як “Міст”, чи “Закордонна газета” пишуть про це докладніше і частіше, як “Свобода” (так нам видається).

Українці в Америці повинні більше боротися проти теперішньої, часто чисто протиукраїнської політики теперішньої адміністрації, у формі писання листів до преси (американської), розмов із сусідами та на праці, щоб якимось направити образ України та української справи тут, у ЗДА (чи США як тепер пише “Свобода”), та в Канаді. Це може бути получене із закликами в американській українській пресі, поміщуваними також у “Свободі” до того роду активностей, як це бувало роблене підчас 2-ої Світової Війни. Втоді частинно змінено наставлення американської влади до українців від часто ненависного, до більше оптимістично неутрального. Прикладом того була діяльність проф. Грановського, головно в академічних кругах тодішньої Америки.

* * *

Мій коментар із 21 липня 2005 р.:

Після короткої дискусії, учасники не поперли запропонованого звернення до П. Качарая.

95.

Кренфорд, 23 березня 2004 р.

До Мирослава Головатого, члена редакції “Вісті Комбатанта”

Дорогий Миросю!

Дякую за листа із 1 березня. Бачу, що Ви також маєте проблеми. Я, між іншим, мав ще одну операцію 9 січня, на пропуклину, але якось поволи приходжу до себе. В між часі, я приготував ще одну статтю для “Вістей”, де пишу про деякі, більше особисті справи, поглядів на організацію Дивізії у 1943/44 роках.

Ще раз бажаю Вам усім, а спеціально Твоїй дружині, доброго здоров'я та остаю з пошаною, і здоров'ю щиро

Петро

* * *

Мій коментар із 6 листопада 2005 р.:

Розходилося про деякі ostrі виступи у 1944-му році серед українських студентів у Львові.

Земляцтво “Перемищина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 14 квітня 2004 р.

В. П. Пан Стефан Качарай
Головний Предсідник Українського Народного Союзу

В. П. Пане Качарай!

Маємо надію, що і як попередніми роками, так і цього року, Земляцтво “Перемищина” одержить від УНС дотацію із т.зв. Фонду Бучинського для підтримки культурно-освітніх активностей на терені Перемишля та Перемищини. Вже більше як 20 років як ми її отримуємо, останній раз вже за Вашого головства, 6 травня 2003, у сумі \$3500. За це ми, ще раз, Вам щиро дякуємо.

Ситуація в Перемишлі для українців є дуже тяжка, й даліше вимагає допомоги з Америки. Ви напевне про це є добре поінформовані із інших джерел. Тому сподіваємося, що й тим разом Ви нам щедро допоможете, щоб ми знова могли вислати поважну суму для фундації ім. Я. Поповської, яка, на нашу думку, успішно займається суспільно-політичними українськими справами в Перемишлі та Надсянні. Залучуємо також посвідку від цієї Фундації про одержання подібної допомоги в минулому році та подяку за неї Українському Народному Союзові. Там також є коротко вичислені цілі, які Фундація бажає підтримувати.

Кінчаючи, ще хочемо побажати Вам дальших успіхів, як Головному Предсіднику Українського Народного Союзу в тих, тепер так критичних для України й Американської Діаспори часах.

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак
Голова Земляцтва “Перемищина”

Земляцтво “Перемещина”
 Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 4 жовтня 2004 р.

До Хвальної Управи Українського Народного Дому в Перемишлі

В. П. Панове!

У відповідь на Вашого листа із 19 вересня 2004 , я можу тільки сказати, що хрест на таблиці в честь М. Шашкевича (мені видається) виглядав так: ‡ Щодо допомоги, то прошу мені передати інформацію про адресу когось, що має іменнеkonto в якомусь перемиському банку. На ту адресу я можу переслати іменний банківий чек. Чи Ви одержали щось від Стипендіального Фонду ім. Я. Поповської? Я Вас їм рекомендував, як собі може пригадуєте.

При тій нагоді, залучаю рукопис про мої активності при репатріації полонених від Ч. А., у жовтні 1941-го р. При тій нагоді, ми (я і С. Терещенець) вратували життя принайменше яким 100 полякам! Ця стаття була надрукована в українських журналах на еміграції. Цю інформацію можна би ужити при нагоді якихось пертракцій із польськими організаціями, чи навіть владою, щоб показати як українці колись все таки допомагали полякам.

Слава Україні!

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак
 Голова Земляцтва “Перемещина”

Кренфорд, 3 березня 2005 р.

В. П. Пані Лариса М. А. Залеська-Онишкевич, Голова НТШ-А

В. П. Пані Онишкевич!

Вчора я одержав Бюлетень НТШ-А за 2004 р., де є описана діяльність членів НТШ-А. Мене заінтересував факт, що не було там згадки про справу оригінальності поеми *Слово о полку Ігореві*, та про наміри остаточно здискредитувати автентичність мнимого оригінального манускрипту *Слова*. Це з нагоди 200-ліття “відкриття” того документу, про подію, що мала місце вже 720 літ тому.

Хочу тільки додати від себе, що я передав спробу моєї скромної відповіді на намагання певних кругів “розвінчати” справу оригінальності С.О.П. ще в квітні 2003 п. Д-рові Р. Андрушкові, до передавання під розгляд управою НТШ-А, щоб була на ті потягнення якась реакція від відповідальних укр. органів. По кількох тижнях, др. Андрушків мені сказав, що це були тільки мої приватні погляди, та НТШ-А не є зацікавлене. Тоді я вислав ту статтю до “Вістей Комбанта”, що виходять у Торонті, де вона появилася у грудні 2003.

Чи не повинен би зі сторони НТШ-А хтось все таки зайнятися тою справою, тим більше, що атаки на С.О.П., виглядає, були заінспіровані в Америці (чи *США*)!, кругами близькими до УНІГУ. НТШ у минулому, завжди старався відповідати енергічно на всякі “авторитетні” удари по бастіонах чи імпондерабіліях українства, яких було так багато в недавньому минулому. Згадану статтю залучаю. Додатково, що хотів би додати, що також відомий поет А. Пушкін, був переконаний про поетичну вартість С.О.П.

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак
Дійсний член НТШ-А

Наукове Товариство ім. Шевченка
Shevchenko Scientific Society
63 Fourth Avenue, New York, N.Y. 10003-5200

9 березня 2005 р.

До Вп. д-ра Петра Грицака. Кренфорд, Н. Дж.

Вельмишановний Пане Грицак!

Дякую за Вашого листа у справі *Слово о Полку Ігоревім*.

Якось так склаалося, що майже регулярно, щокількадесять років, з'являються різні оцінки і переоцінки цього твору. І тоді все затихає.

Подібно стосується з Шекспіром. Тому два роки знову появилися кілька книжок, які “доказували”, що автором драм і поезій не був Шекспір, тільки хтось інший. В таких випадках ніхто з наукового світу не протестує – найвище фахівці пишуть наукові рецензії, які все кладуть на своє місце.

Мабуть найкраще так само поступати зі справою С.О.П. Появилася книжка Е. Кінана. Тепер у славістичних журналах з'являються рецензії фахівців. І саме це є найкращою і найсильнішою науковою реакцією.

Дякую за Вашу увагу цій справі, яка для нас усіх є дуже близька і важлива.

З найкращими побажаннями, д-р *Лариса Онишкевич*

Земляцтво “Перемищина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 25 березня 2005 р.

В. П. Пан Стефан Качарай
Головний Предсідник Українського Народного Союзу

В. П. Пане Качарай!

Знов зближається час, коли Земляцтво “Перемищина” висилає свою допомогу для підтримки культурно-освітніх активностей на терені Перемишля та Перемищини. Минулими роками ми одержували на ту ціль дотацію від УНС із т.зв. Фонду Бучинського. Маємо надію, що й тим разом Ви нас не забудете. Гроші плянуємо вислати як допомогу для Стипендіяльної Фундації ім. Ярослави Поповської, яка виконує дуже корисну функцію в Перемишлі, Перемищині і Надсянню – це все колишня українська етнографічна територія, яка тепер знайшлася під Польщею. А на жаль, ситуація українців там є даліше дуже важка: вони потребують даліше помочі матеріяльної (із Фонду Бучинського), та духової, з діаспори, щоб підтримати їх на дусі.

Тому Земляцтво “Перемищина” займається також друкуванням книжок на історичні теми зв’язані із Перемишлем, так як даліших трьох томів із українського руху (1815-60), у ХІХ ст., коли його центром був у Галичині якраз Перемишль. Тимчасом, влада вимагає від українців в Перемишлі залеглої заплати за вживання сконфіскованого Українського Народного Дому (що колись оплачував попередній уряд). Статтю про це в “Нашому Слові” подаємо в залученню. Це дуже добре ілюструє тиск, який робить польська влада на українців у Перемишлі. Це все діється сьогодні, мимо “помаранчевої революції”.

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак
Голова Земляцтва “Перемищина”

101.

Перемишль, 19 травня 2005 р.

Шановний Пан Д-р Петро Грицак
Земляцтво “Перемищина”

Товариство “Український Народний Дім” у Перемишлі щиро дякує Земляцтву “Перемищина” за пожертву \$500 із Фонду Бучинецького [!]. Ваша фінансова допомога підтримує нашу статутну діяльність. Ми дуже цінуємо те, що Вам небайдужа українська справа на Перемиській Землі і що Ви про нас пам’ятаєте.

Шлемо низький поклін із княжого Перемишля.

З пошаною
Мирослав Сидор
Голова управи

102.

Земляцтво “Перемищина”
Association “Peremyschyna”, USA

Кренфорд, 29 травня 2005 р.

До Шановної Управи СКУ

В. Поважані Пані і Панове!

У відповідь на листа від п. Лесі Шубеляк із 10 травня 2005, ми хочемо закомунікувати, що в нашому Земляцтві “Перемищина” останніми часами відійшло у вічність поважне число активних членів. Тепер ще залишилося тільки чотирьох членів що могли би прийти на сходи, або продовжувати якусь діяльність. Останніми часами я ще оплачував річну вкладку у сумі \$350 із власної кишені, але тепер більше я не є у стані це продовжувати. Тому прошу скреслити наше Земляцтво із членства СКУ, спеціально як тепер конгреси відбуваються у віддалених місцевостях, на які нам тяжко прибути.

Остаю з пошаною, Ваш
Петро Грицак
Голова Земляцтва “Перемищина”

* * *

Мій коментар із 11 листопада 2005 р.:

Я змінив свою думку. Висилаю \$700.00 за роки 2004 та 2005.

Публіцистика

Я собі пригадую...¹

Коли батальйон добровольців французької революційної армії з міста Марселю відспівав перший раз свою просту пісню у Штразбурзі, тоді пограничному місті Франції, зродилася славна *Марселієза*. Це був гімн, що надавав одушевлення, відваги та витривалости французам протягом більше як 200 років, незалежно від режиму чи форми правління. Також, *Марселієза* стала свого роду символом борцям за волю серед інших цивілізованих народів. Ми українці повинні бути щасливими, що маємо пісню, що є дуже гарним еквівалентом *Марселієзи*.

Такою подією для нас, українців, сталося відспівання перший раз, пісні *Ще не вмерла Україна*, близько тому 130 р., саме в Перемишлі, для українців також пограничному місті. Це сталося також при першій може яка відбулася, Академії в честь Т. Шевченка. Так була викресана маленька іскра, що підхоплена галицькою суспільністю, ще у стадії формування, та не цілком певної своєї ідентичності, довела до логічної своєї консеквенції – самостійної України. Боротьба за національну ідентичність, українську мову, та самостійність була тяжкою, але присутність (як показалося) надихненої пісні була великою допомогою в цій боротьбі. І. Франко у пролозі до *Мойсея* говорить: *О як би пісню вдать палку, відхненну, Що міліони порива з собою, Окрилює, на путь веде спасенну!* Така пісня одначе тоді вже існувала – це був наш будучий гімн *Ще не вмерла Україна*.

Чому це сталося власне в Перемишлі? Перемишль, разом із Галичиною, дістався під польське панування остаточно при кінці XIV ст. Характеризується той час польонізацією без жадних компромісів, закріпощенням селян, внутрішнім безладдям та злою господаркою. Така держава стала у XVIII ст. вже анахронізмом, та була безкровно зліквідована. Марія Тереса, австрійська цісарева як свою частину, одержала Галичину в 1772-му р. На відміну від

---

¹ Ці слова є теж “моттом” провінції Квебеку в Канаді.

попередніх володарів Галичини, вона уважала за свій обов'язок у якийсь спосіб поліпшити долю своїх нових підданих. Це було у зв'язку з поняттям, що володар є першим слугою свого народу. Спеціально, вразило її трактування Польщею греко-католицької релігії, та стан освіти греко-католицького духовенства.

Тут Марія Тереса мала сказати: три обряди, греко-католицький, римо-католицький, та вірменський, це є три доньки тої самої матері (*drei Töchter einer Mutter*), та мусять бути так само трактовані. На відміну від деяких сьгоднішніх достойників, які декларують свою любов до нашого обряду, вона була в тій справі особисто зацікавлена, та допильнувала, щоб її погляди відносно греко-католицького обряду були таки переведені. Тому, посередньо, Марія Тереса таки причинилася до українського культурного відродження через зрівнання прав греко-католицького духовенства із римо-католицьким, та через заходи для піднесення освіти греко-католицького священства. В той спосіб, культурно придушені галицькі русини (як ще тоді себе називали українці Галичини) дістали нових провідників у своїй боротьбі за кращу долю, за яких дві генерації пізніше. Це все довело до вагомих, тяжких до передбачення для наших недругів (а було їх багато) вислідів.

Такі обставини, як зрівнання греко-католицьких та римо-католицьких єпископів, із тим получена більша активність руського єпископа та його крилошан, поступенно краща освіта греко-католицького духовенства, як і певні емоційні зв'язки із ще існуючими на перемиській землі атрибутами славного минулого, витворили саме в Перемишлі, на початку ХІХ ст., своєрідну атмосферу. До того також долучилася концентрація в Перемишлі кількох загально-освітніх та духовних шкіл і бібліотек, та певні духові зв'язки із однодумцями із далекого Харківського Університету. Це був просто дух часу. Тому власне в Перемишлі, а не де інде в Галичині, дійшло до початків українського (оригінально "руського") національного відродження. Треба одначе тут підкреслити фундаментальні різниці, що згодом показалися як наслідки діяльності Перемиської та Харківської групи. Головно заслугою Перемиської Групи українських (тоді ще "руських") ентузіастів-піонерів для

України є увага, яку вони приклали до кінцевості видавничої діяльності та організації сітки парохіальних шкіл (інших тоді не було)². Це саме зробило український ранній рух у Галичині масовим, як також створило перманентний, нерозривний контакт між українською інтелігенцією та народом. В той час, учасники Харківської Групи, були більше елітарного характеру, та не потрапили створити правдивого масового руху. Це явище, на жаль, покутує по сьогоднішній день, та вимагатиме якраз тепер, у третьому році української самостійності, спеціальної уваги.

Як виглядає, українське відродження в Галичині, починаючи від Перемиської Групи, починалося від початково чисто культурних активностей.

Це явище можна пояснити синергетичним ефектом скупчення людей із ліпшою освітою, що звикли читати книжки, певними контактами із чехами (що якраз переходили тоді подібну фазу свого відродження), та понад усе, модним тоді в літературі напрямком – романтизмом. Із романтизмом нерозлучним було також явище зацікавлення власним минулим. Тут, для заінтересованих, відкривалося незрівнане у других народів явище багатства українського фольклору й незрівнана краса української пісні. В порівнянні, наші сусіди виходили як свого роду культурні недозріліці. Для тодішніх українських культурних діячів, важним також був факт, що підчас Богослуження, хоровий спів був обов'язковим. Це було получене з певною дозою консерватизму. Цей консерватизм причинився до того, що Перемиська Епархія була останньою в Галичині що після поважної (часами навіть збройної боротьби, із тисячами учасників), у цілості приступила до т.зв. Унії, десь у 1700 р. При тій нагоді, варта згадати, що з тих саме причин, обрядові характеристики та ідентичність Української Рівноапостольської Церкви збереглися тільки (може головню через збіг обставин, та інтервенцію цесаревої Марії Тереси самої), саме в Українській Греко-католицькій Церкві, до теперішніх часів. Єпископська ре-

---

² Цікавим є, що в тих плянах, вже затверджених австрійським урядом, Рим робив на інстигацію поляків великі труднощі.

зиденція у Валяві (10 км на північ від Перемишля) мала навіть до 1780-их років приватну військову охорону, а перемиський єпископ був традиційно призначуваний на наслідника митрополита (у Львові). Єпископ Снігурський (1818-1847) та його крилошанин Могильницький (1777-1831) мають перед Україною великі заслуги через свою видавничу діяльність (тодішню) українською мовою, яка була ще під деяким впливом церковно-слав'янської мови, та організацією цілої сітки парохіяльних шкіл.

Треба було ще багато праці тут прикласти щоб перейти на живу українську мову, що сталося вже незалежно від духовних властей через т.зв. "Руську Трійцю", М. Шашкевича, Я Головацького, та І. Вагилевича, у 1836-му році, публікацією *Русалки Дністрової*. Хоча *Русалка Дністрова* із цензурних причин появилася аж в Будапешті, свою першу книжку *Азбука і abecadło* видав М. Шашкевич 1836 р. таки в Перемишлі, як відповідь на наміри деяких кругів перевести галицьких українців із кирилиці на латинку. Члени "Руської Трійці" були захоплені ідеями пануючого тоді в Європі романтизму, а мали в тому добрий приклад від чехів, яких запрошував тоді до Перемишля єпископ Снігурський. Вони намагалися студіювати та зберігати українську народню творчість, та були приємно вражені її очевидним багатством. Паралельно до інших індоєвропейських народів, де барди, кобзарі чи лірники виконували пісні та баляди які передавалися, як найбільші цінності від покоління до покоління, ще перед приходом письменности, українська усна словесність у той час не мала собі рівної, серед "бездержавних" народів що тоді якраз переходили своє відродження (були це чехи, серби, болгары та інші).

З несподіваним (серед наших ворогів) вибухом української культурно-освітньої діяльності були незабаром получені також певні політичні вимагання, які ілюструє їх перший гимн із 1848-го року, *Мир вам браття всі приносим*, авторства перемиського композитора П. Любовича. Та раз зрушені, приспані народні сили Перемищини китлували, щоб потім вибухнути у спосіб тяжкий до передбачення. Висліди цієї активності мали важні наслідки для цілої України, далеко поза границями самої Перемищини: Перемишль та Пере-

мищина стали пляцдармом, спірною ключовою територією, за яку згодом мала початися запекла боротьба. В 1863-му р. зорганізовано в Перемишлі “Студентську Громаду”, зложену з учнів вищих клас гімназії та питомців місцевої духовної семінарії. “Студентська Громада” організувала вечерниці, що перемінилися згодом на більш формальні “Академії” для пошанування пам’яті Т. Шевченка. На одній із таких ранніх зустрічей, відспівано також, згідно із традицією, перший раз пісню *Ще не вмерла Україна*, пізніший український національний гімн. Пісня була до слів П. Чубинського (із східноукраїнських земель) та музики М. Вербицького, священника із Перемищини, який народився в селі Улючі, 30 км. на південний захід від Перемишля, та навчався співу й композиції в директора катедрального хору в Перемишлі, спровадженого еп. Снігурським, чеха А. Нанке.

Вербицький належав до перемиської групи, де слід зачислити І. Лаврівського та засновника перемиської “Студентської Громади”, А. Вахнянина, пізнішого засновника славної галицької “Просвіти”. Дата першого відспівання пізнішого національного гімну є 1863 р., затверджена на спеціальному плякаті виданому з тої нагоди³. Інші джерела подають рік першого відспівання цього (будучого) гімну як 1865 р., але не заперечують, що це мало місце в Перемишлі, на Шевченківській Академії. Самі слова гімну були однаке видруковані в 1863 р., помилково приписані Т. Шевченкові.

Відспівання *Марселіези* перший раз є спрецизоване на 11 липня 1792 р. Автор пісні, Руже де Ліль, був зараз прийнятий до французького Пантеону. Що ж ми можемо зробити тепер у третьому році української незалежності для Чубинського та Вербицького? Не забудьмо тих піонерів! Не забудьмо, що це все мало місце якраз у Перемишлі, де відродження Галичини почалося тому 175 років! Славне місто Перемишль опинилося поза границями України. Нашим обов’язком допильнувати, щоб

---

³ Див. *Ярославицина і Засяння 1031-1947*. Ред. колегія, ред. М. Семчишин. Н. Йорк – Париж – Сідней – Торонто 1986. С. 183.

українці Перемишля користувалися такими самими правами, як поляки що проживають у Львові, наприклад. Також, повинні вони одержати назад свою катедру св. Івана, як мінімум, та “Народний Дім”, без жадних інших обмежень, як початок замирення між обома народами. Ситуація якраз тепер є все ще дуже напружена. Не можна забути, що протягом віків, Перемишль був центром шовіністичних спроб “на знищення Русі”, та ті самі люди стараються продовжити ту традицію як найдовше. Не треба забути, що Перемищина сталася територією етноциду, який був організований “злющою імперією” разом із “Людовою Польщею”, яка із одушевленням кинулася на акцію українського “гольокосту”. Я собі пригадую... вовків у овечій шкурі... що нас люблять... і т.д. Однак практика показує, що в міжнаціональних спорах панує максима “їж або будь зідженим”. Тільки відповідні виступи самостійної української держави (ми сподіваємося) можуть досягнути щось конкретного для українців Перемищини, та посередньо, для Української Греко-католицької Церкви. Дивлячися на телевізію продовж останнього року, де показували реалістичні факти з Босні та Сараєва... я собі пригадую... події в Павлокомі, Пискоровичах,... у Вільці Жапалівській... роки 1944/46.

Переяславський Договір 1654 р.

У Переяславі 1654-го року уложено умови про союз між Україною і Москвою. Переяславський договір (або, як званий у російській історіографії “трактат”), як це пізніше показалося, був фатальним потягненням Б. Хмельницького, спричиненим тяжкою воєнною ситуацією, та геноцидними нападами польського війська на український народ. Країну зруйновано, а населення, як згадує Грушевський у своїй *Історії України-Руси*, вирубувано в пень. Це все на підставі оригінальних документів. Тут треба одначе підкреслити, що у XVII-му ст. це був неначе нормальний спосіб ведення війни між сторонами ріжного релігійного переконання. В той спосіб, 30-літня війна, що якраз скінчилася в Німеччині в 1648-му р., довела до загального здичіння суспільства, занепаду культури, та винищення великого числа населення. В польському війську, в той час, служило багато німецьких наємників, ветеранів 30-літньої війни, які на Україні безкарно практикували те, що навчилися в Німеччині, як частину свого “ремесла”. В одному місці, Грушевський згадує про такого наємника, що сам один забив аж 55 жінок. Це все можна вжити для пояснення, чому звичайно дуже обережна козацька старшина, на чолі із Хмельницьким, рішилася на такий ризикований крок, як про це буде мова нижче.

Із другої сторони, російська (большевицька) історіографія описує той (з нашої точки погляду) крок десперації та свого роду паніки та зневіри у власні сили, не як договір двох рівних сторін. Це є попросту “воз’єднання”, або прилучення Малоросії до московського Царства-Государства. Тому вони не можуть досить нахвалитися прогресивности того акту, як кульмінації “довговікових мрій українського народу”. З ретроспекту, 340 років пізніше, бачимо ясно кому той договір вийшов на користь, та кому був більше потрібний. Надії на допомогу у страшній, протягненій на більше як шість років війні, показалися фікцією: Україна дістала попросту одного могутнього ворога більше, із практично необмеженими ре-

сурсами. Наслідки були страшні. Прийшла “руїна”, релігійне поневолення, русифікація, україножерство, заборона мови, вкінці геноцид мільонів.

С. Величко каже, яка тут була реакція інших заінтересованих партій. Польський король Ян Казимир, як довідався, що *Хмельницький... з усією Україною... відривається від нього*, сердечно заплавав від того, що покладався на ради заздрісних до людського добра своїх панів поляків. У сенаті, 23 лютого 1654 король говорить такі гіркі слова: *Панове браття, дійшли ми через непогамований гнів наш і нашу впертість до того, що втратили Україну, як золоте яблуко, втратили світ очей наших, втратили та на вічно відчужили від себе молодців-козаків, братів наших, завдяки зброї і сторожі яких ми заживали в тиші і спокою і були страшні всім іншим нашим і вашим ворогам...* Ті слова говорять самі за себе про величезну страту, яку поляки зараз відчули, та про важну зміну в рівновазі сил на сході Європи. Поляки, “мудрі по шкоді”, вкінці здали собі справу до чого причинилася непогамована шовіністична, спрямована на експанзію, польська політика на Україні. Також в *Історії русів*, анонімний автор каже, що дорадники остерегали Хмельницького не йти на той фатальний крок, бо під царем *людям живеться гірше, як під турком*. Так само, не радили цього робити турки, з огляду на драстичну зміну в рівновазі сил у східній Європі.

Реакція українців була скоро. Гетьман Виговський вже чотири роки пізніше виповідає Переяславський Договір, зазначаючи, що лукава та зрадлива політика московського царя змусила його до цього кроку. Одначе, вже було запізно! Україна впала у пастку, і треба було століть, щоб із неї вирватися. Вже пізніше, Т. Шевченко звертається до Б. Хмельницького *О Богдане, нерозумний сину...* за цей крок, а П. Чубинський, у другій стрічці нашого гімну *Ще не вмерла Україна*, каже до нього по що віддав Україну москалям поганам. М. Міхновський, у своїй славній брошурі *Самостійна Україна* переходить до більше критичної аналізи Переяславського Договору та приходиться до висновку, що *в нім є всі три прикмети які характеризують “спільку держав”*. Таким чином, головніший

закід який роблять на наші суперники ніби ми ніколи не склали держави... є тільки впливом нецутва й незнання ані історії, ані права. Одначе всі домовлення були від самого початку призначені на зломання, з наміром зробити з України звичайну провінцію, що і сталося за Катерини II.

Підставою тих всіх активностей є сам текст Переяславського Договору, та з ним опісля получених статей, обговорених у березні 1654 р. в Москві. Це є договір між “думним дяком” Бутурліном та московськими послами, з одної сторони, та Б. Хмельницьким, у ролі гетьмана й козацькою старшиною, і з другої сторони. Хоча Бутурлін і царські послы підкреслюють сильно факт, що при переведенні договору присяга була стисло одностороння, тільки виконана Хмельницьким та козацькою старшиною, є багато інших тверджень (базованих на *Історії русів*), та згідно з Грушевським, що вони таки присягли в імені царя. Також цікавим є, що російські історики присвячували тій, здавалось би, чисто формальній справі, багато уваги, щоб доказати що жадної присяги таки не було. Тому цар-государ і самодержавець (як стало мусів підкреслювати підчас переговорів Бутурлін) черкасам (як тоді звали українців офіційально), чи “хахлам” (як тоді звали їх москалі популярно) нічого не є винен! Ви прийшли з чолобитнею, дістали, що хотіли (caveat emptor!), а тепер вам нічого шарпатись! Характеристичним є також сам факт, що київський митрополит та вище духовенство категорично відмовилося присягати на “царя восточного православного”, мотивуючи це незалежністю від світської влади, але “під тиском”, каже Грушевський, пізніше таки присягу виконали. Тільки кризовим станом української державности можна пояснити ту обставину, що деталі Переяславського Договору були розглянені аж два місяці пізніше, в Москві. Ті т.зв. “Переяславські Статті” давали, на папері, українцям великі права. Одначе сам оригінал умови, як кажуть українці, чи української капітуляції (чолобитні) цареві, як це інтерпретують російські дослідники, не зберігся.

Чому? Завжди дуже осторожні козацькі представники, з великим досвідом у справах міжнародних договорів, тут цілком ясно

думали, що злучилися з московською державою “як рівні з рівними” (*superiorem non recognoscentes*). Це була формула загально вживана в міжнародних відносинах: дві рівні держави заключають якусь умову для досягнення якихось міжнародних, корисних для них цілей. Не могли вони взагалі зрозуміти, що із присягою цареві “панове молодці”, як вони себе любили називати, сталися в розумінні московських “уставів”, попросту царськими хлопами, зрівнані із іншими у ярмі. Не могли вони передбачити московського крутіства та азятської хитрости тодішніх царських бюрократів. Так, Бутурлін дістав високі відзначення за успішне переведення переговорів, тобто за обдурення українців. Щоб підтримати фікцію звичайного собі приєднання “під високу руку”, краще було оригінал договору десь загорити. Пізніше, при кожній нагоді зміни гетьмана, чи особи самого “государя”, ті, як їх офіційно називали “Переяславські Трактати” були редаговані, завжди на некористь українців, аж до їх остаточного скасування Катериною II-ою, у 1783-му р., коли знесено військовий устрій Гетьманщини, зробивши формально з неї звичайну собі провінцію. Однак не є цілком виключеним, що ще десь зберігається, до тепер засекречена інформація, відносно того договору. Тут є гарне поле до попису для наших молодих українських істориків, із яких деякі мусіли “виспівувати” роками всякі блага того договору. Тепер, панове, придивімся до тих справ із другої точки погляду: як це докладно все сталося? Яка з того наука на будуче для українців?

Найгірше на тому всьому вийшли, виходить, таки поляки. Вони зараз же стратили статус “моцарства”, що сягало від “мога до можа”. Докладно 141 років пізніше, сама Польща стратила свою незалежність, в головним інстигтором цієї події була якраз Росія.

Superiorem non recognoscentes

Ще у XVII столітті виникло поняття незалежних держав як таких, що не признає вищости жадних других держав, по-латині *Superiorem non recognoscentes*. Ту фразу варто прикласти до теперішнього становища української мови відносно других мов сьогоднішніх культурних народів, раз на завжди відкидаючи всяке “старшобратство”. Мимо імпазантної чисельности українського народу та давности нашої культури, вороги України та українського народу сторіччями жонглявали саме статусом її мови у формі певних, не обґрунтованих, емоційних декларацій: наприклад, української мови взагалі нема, а навіть як вона є, то це є мова “мужиків”, пастухів, є ознакою некультурности та браку виховання, і т.д. Тут є цікаво проаналізувати деякі актуальні тепер аспекти статусу української мови, які виринають у зв'язку із приходом самостійности, знайшовшися вкінці “у народів вольних колі”, як передсказав І. Франко у пролозі до *Мойсея*.

Старинні греки називали своїх негрецьких сусідів “варварами”, в дуже неґативному поняттю того слова, як таких що властиво не знають правдивої мови. Греки, хоч не мали ніколи одної спільної держави, мали зате дуже сильне почування мовної та культурної спільности, яка їх передержала через більше як 3000 років як один народ, до сьогоднішніх часів. Більш як тисячолітня історія українського народу тут представляє певну паралелю. Стративши державну незалежність при кінці XIV-го століття в Галичині, а остаточно яких двісті літ пізніше на інших землях, український (оригінально *руський*) народ утворив, може підсвідомо, свою власну “державу духа” в ділянці окремої української мови та оригінальної культури. Тих атрибутів жадні зусилля окупантів не були в силі цілком знеутралізувати. Століттями трудилися поляки для “знищення Русі”, а якого пів століття большевики над “злиттям націй”, а тим часом самостійна Україна відродилася, як Фенікс, з державною українською мовою. Цікаво, що тут ідея державної української мови навіть випередила проголошення самостійности. Та як до того прийшло?

Паралельно із розговірною українською мовою, існувала також мова книжна, з великою домішкою церковно-слав'янських слів. Тою якраз мовою були писані книги, які часто експортувалися на Московщину, переходячи при тому першу свого роду "цензуру". Цікавим є, що саме перші систематичні утиски (тодішньої) української мови почалися якраз за царя Петра I-го, коли ще українські культурні впливи на Московщину були дуже сильними. Того роду потягнення евентуально, з початком XIX-го століття цілком витиснули з загального ужитку українську книжну мову (звану офіційно "малоросійським штатським язиком"), та довели до входу на сцену розговірної української мови. Це дало остаточно поштовх до створення модерної української літератури, на превеликий жаль та розчарування петербурзьких бюрократів та інших недругів українського народу. Формально все те почалося від видрукування *Енеїди* І. Котляревського 1798-го року. Тоді модний, літературний напрям романтизму дуже також причинився до дальшого розвитку української літератури, та рівночасно, до створення теперішньої української літературної мови. Як відомо, оживлена літературна діяльність та зацікавлення власною історією й народною творчістю (фольклором), зв'язані з романтизмом, довели евентуально до відродження цілого ряду підкорених народів (наприклад чехів) та до інстинктивного, часто навіть не політичного, етніцизму чи націоналізму. Після "Весни Народів", 1848-го року романтизм переміняється поволи в натуралізм, а націоналізм як свого роду реакція на існуючий розподіл сил, досить часто в шовінізм.

Український літературний рух, та посередньо, українська літературна мова, тому стають предметом безпосередньої атаки, так від російського уряду (розгром Кирило-Методієвського Братства), як і від російських "лібералів" (антиукраїнська літературно-критична діяльність самого Белінського). Як і від поляків. Тут тому цілком логічно сїдує валуєвський розпорядок з 1863-го року та Емський Указ із 1876-го р. Від самого царя-визволителя, Александра II. Квінтесенцією тих потягнень було одне і те саме ствердження, що української мови таки нема, а те що існує, є тільки діалектом великого "руського язика". Атаки на українську мову (офіційально трактова-

ну як “польська інтрига”) були скритими (Емський указ ніколи не був ані опублікований ані відкликаний), та спиралися на доносах таких характерів як Юзефович та галицьких москвофілів. У той сам час, почалася також систематична, підсичувана царськими таємними фондами, кампанія в Галичині, взагалі проти вживання української мови в суспільному житті. Мабуть найбільше характеристичним для тих часів є еляборат *Как в адін час научітса малоросіяніну таваріть на рускі*. Як епігони тих часів, ще у 30-тих роках виходять на Закарпаттю та в Галичині, газети писані дивовижним “язичієм”, тобто мішаниною місцевої української, російської та церковно-слав’янської мови. Ті всі зусилля оберталися в основі навколо одної центральної ідеї: українська мова якщо навіть існує, все таки не є окремою мовою, а тільки діалектом одної “великоруської” мови, та тому не заслугоує на жадне попертя. Така “мова” (як протиставлення “рускому язикові”), та як її називали російські шовіністи й доморослі “москвофіли”, або по-галицьки “кацапи”, не надається до вищої, непобутової літератури, до публіцистики, до науки, як також (так твердили свого часу навіть деякі “українофіли”), до перекладів із світової літератури. Типовими прикладами такої дискусії мали бути фрази “самопер попер до мордописа”, що мало означати для тих весельчаків “самохід поїхав до фотографа”. Наступ російських шовіністів дублювався подібними претенсіями поляків, які у свою чергу твердили, що тодішня “руська мова” є тільки регіональним діалектом польської мови, а саме поняття окремого, як тоді ще казали “руського народу”, це є злослива “австрійсько-пруська інтрига”. Це є одначе незаперечний факт, що галицькі українці все таки були одною із одинадцяти офіційно признаних національностей у Австро-Угорській імперії. Це є більше, як що є готові признати нам деякі політики тепер. Усім тим побожним бажанням протиставлялися попросту неймовірні (з ретроспекту) досягнення української літератури протягом XIX-го століття, від скромних початків на двох протилежних центрах, у Перемишлі та т.зв. Харківської Групи. Ціла плеяда талановитих поетів та письменників, деякі навіть не українського походження, поставили українську літературу та мову на дуже тривалий фундамент. Тут каже І. Франко, у вірші до одного москвофільського діяча п.з. *Антошкові в аль-*

*бом: Діалект чи самостійна мова? Найпростіше в світі питання... Діалект, а ми його напишемо міццю духа і вогнем любови, і нестертий слід його запишемо самостійно між культурні мови. Врешті, у 1905-му році, російська академія наук таки признає “самостійність” української мови, яке то рішення уряд незадовго перестає респектувати. Згодом, після перших невдач на Україні, Ленін мав сказати: хочуть української мови? Даймо їм дві мови! В той спосіб українська мова стала признаною офіційно, як один із фундаментів “ленінської” національної політики, слідує українізація. Одначе, це була тільки тактика. Наступ на українську мову та культуру стає важним, хоч скритим аспектом державної політики большевиків. Наступ цей проявляється в формі поступенного, але систематичного нищення українського правопису (остання “реформа” є здається 6-тою із черги від 1930-го р.), як диковинна елімінація букви “г”, ліквідація кличного відмінка (без прецеденсу у мовознавстві), і т.д., та майже поголове фізичне винищення провідних (у такому порядку) мовознавців, граматиків, літераторів, письменників і поетів. Останнім може, вже за часів “перестройки”, був Стус, серед жертв “злющої імперії”. Руйнується пляново-постепенно українське шкільництво, а українська мова всякого роду шиканами та адміністративними маніпуляціями, остаточно витискається із усіх ділянок публичного вжитку. Відомими є випадки побиття випадкових людей на вулиці, за те тільки що говорили по-українськи. Таке “плянове” нищення української мови через “злиття” мов поширюється на “братні” (?) народи, а саме поляків, словаків та румунів, щоб остаточно знищити українського духа через комплетну елімінацію української мови при помочі шантажу, погроз, наруг, та адміністративних заходів. Але, – як каже українська приповідка *доти збанок воду носить, доки вухо не урветься*. І те вухо таки, кінець-кінцем, урвалося! Чи на завжди? Це залежатиме від нас самих українців, на переломі ХХІ-го століття!*

На перший погляд, здавалось би, що вже сама самостійність та розпад “імперії зла” зупинили процес елімінації української мови із суспільного життя. Тут одначе нова “демократизація” відносин між народами колишньої імперії відкрила широко двері до продовження більше як сторічної дискусії: “діалект – чи самостійна

мова". Для багатьох росіян, та для американських інтелектуалів, А. Солженіцин є неабияким авторитетом, що серйозно пише як перебудувати Росію. Він також, виглядає, пропадає над долею українців, але пише, на жаль, дослівно речі того самого характеру, як російські "демократи", чи слов'янофіли 150 років тому. Так, українська мова повстала в Галичині, "повна німецьких та польських слів", є "незрозуміла для народу". Головна Руська Рада 1848-го р., це була дійсно "Головна Російська Рада", а експоновану групу "карпаторосів" (які завжди тішилися спеціальними симпатіями російських патріотів), тепер примушується говорити по-українськи, та ще інші подібні "родзинки".

Які ж цього роду писання має відгуки? Тут можна сказати, що реакція є, на жаль, позитивна. Ось, наприклад Р. По, у своїй книжці *Як використати російський надходячий бум*, що недавно якраз появилася, каже, цитуючи Солженіцина *Вся мова про окремий український народ...* є недавно видуманою фалшивкою; подібні думки є висловлені також про окремішність української мови. В той сам час російські газети та телевізійна станція Останкіно передають алярмуючі відомости про примусову українізацію "руськоязичного" населення (а це є дуже поважна частина населення східних та південних регіонів України, через вище згадану примусову русифікацію), а доморослі чемпіони демократії вимагають для своїх областей двомовности, подвійного громадянства, й економічної автономії.

Тим часом, через т.зв. "шовкову русифікацію", в діяспорі приймається часто зрусифікований український правопис, спеціально спрепарований, щоб наперед зогидити, а потім елімінувати українську мову, а учені морфологи дискутують легітимність букви "ї".

Чи ті нові напади на українську мову, а посередньо, на українську самостійність увінчаються успіхом? Напевне, ні, як тільки українське суспільство, а спеціально діяспора, будуть свідомі тої нової "демократичної" небезпеки. Українська мова – правдоподібно найбільше милозвучна слав'янська мова, із найбільшою фольклорною спадщиною, є хребтом та остаточною запорукою української державности. Так як грецька мова перетримала гре-

ків через довгі віки після втрати своєї державності як один народ, так само українська мова (якщо ми її утримаємо) буде запорукою дальшого існування українського народу. Одною сумною сторінкою теперішньої ситуації на Україні є факт, що через невідрадані економічні відносини, не було видно жадного більшого зусилля щодо дерусифікації української мови, та хоча би поступенного повороту до оригінального академічного правопису із 1929-го року (з деякими мінімальними змінами). Тут однак діяспорі ніщо не перешкоджує давати добрий приклад, замість перебирати неграмотні кальки як “Хорти”, “Хемінгуей”, “Рейген” і т.д. Також належить притримуватися як найбільше правопису з 1929 р.

Тим докажемо, що українська мова є дійсно одною із правдивих, незалежних мов культурних народів, *superiorem non recognoscentes*, яка є нічого не винна братній (?) російській мові, раз на завжди! Спеціально важним є, щоб запевнити, що термінологія т.зв. “чужих слів” грецького та латинського походження є близькою до оригіналів, а не незугарними перекладами з якоїсь там “братньої” мови. Якою ж є дійсна ситуація сьогодні, у третьому році самостійності? От, наприклад, у гарно розрекламованій *Історії світу*, виданій у 1993-му році друкарнею Оксфордського Університету, нема в “індексі” взагалі гасла “Україна”, хоч є обильна інформація про Н. Манделю (із фотографією), та є також про готентотів. Хто про це постарався?

Правдоподібно, різниця між ідеологією та практикою є фундаментом “діалектичного підходу” до розв’язання поодиноких проблем у сенсі Гегельового: теза – антитеза – синтеза, або як мав сказати Ленін: один крок назад – два кроки вперед. Це пояснює дихотомію большевиків у національному питанні, від щедрого надавання українцям “аж двох мов”, до утопічних цілей злиття існуючих мов у умовах бюрократичної контролі та брехні, що так, мовляв, хоче народ і хочуть родичі. В той сам час, большевики знали дуже добре, що вони утискали українську мову в безсоромний, некультурний спосіб, і були тому дуже чулі щодо поголосок про “якісь там” мнимі (як вони говорили) утиски української мови. Згадаймо тут хоч би справу Коляського з перед 20-ти років, або більш недавню справу Марусика. Як

раз у таких випадках тепер діаспора може дуже допомогти, виловлюючи із отворених архівів деталі конкретних рішень для елімінації та знищення української мови. Це виб'є багато аргументів із репертуару теперішніх російських політиків, або навіть деяких українських політиканів, про обопільну любов обох народів, та за поворот до якоїсь нової, дещо змодифікованої, відсанітазованої, цілком гуманної форми “злющої імперії”. Тут українці можуть одначе надіятися що росіяни свою, так тепер часто декляровану любов чи приязнь до українського народу, покажуть через мінімум якихось конкретних вчинків. Тут може бути, наприклад, створення українських шкіл у районах, де є більші скупчення українців у Російській Федерації. Оскільки відомо, до тепер нема хоч би одної такої школи, підчас коли тисячі російських шкіл усіх рівнів існують на Україні. Щоправда, створилася вже певна скількість т.зв. “недільних” шкіл, і це є добрий початок для стабілізації відносин між обома народами. Але, все таки, на ново-месіяністичні пляни деяких російських кругів, слід відповісти: є на світі народи *superiorem non recognoscentes*, а між ними є тепер також українці.

Треба собі одначе з того здати справу, що тут мають українці до діла з оптимістами – мрійниками про державу сягаючу від Дабліну до Камчатки, та від Льодовитого до Індійського Океану. Про них говорив колись філософ Чаадаєв, що вони живуть без минулого та будучого, тільки у вузькій площині теперішності. За те його уряд проголосив із вдячності божевільним.

Бібліографія

Alexandr Solzhenitsyn, *Rebuilding Russia Reflections and Tentative Proposals*. Farrar, Straus and Giroux. New York 1991.

Richard Poe, *How to Profit from the Coming Russian Boom*. McGraw-Hill, Inc. New York 1993.

J. M. Roberts, *History of the World*. Oxford University Press. New York 1993.

“Український Вісник”. Випуск 7, 8, 9-10. Видавництво “Смолоскип”. Балтимор, Мериленд. 1988, ст. 259-260 (це про справу Марусика).

Російський Сфінкс у популярних сказаннях

Крилаті фрази та популярні чи народні пісні даного народу є завжди цікавим показником степеня його інтелектуального наповнення, його історичного динамізму, та можуть бути вжитими неутральними обсерваторами для пояснення життя-буття даного народу. Ці завваги є спеціально важними у відношенні до народу-загадки, російського Сфінкса, нашого сусіда, про якого не раз говорено *пошкрабай його під камізелькою – зараз відчуєш футро*. Це країна, про яку предтечі пізніших “слов’янофілів” говорили на початку ХІХ ст. *Расеї умом не понять, ея аршином не ізмерить, ана ізменчива всегда, в Расею можна только верить* (Росії не можна зрозуміти розумом, її не можна змірити аршином, у Росію можна тільки вірити, бо вона цілий час змінюється). Це є крилата фраза на рівні свого роду популярної “національної філософії” російського народу. У 1510-у р., чернець Філотей (Philotheus) сказав що “Москва – це третій Рим”. Другий філософ із початку ХІХ-го ст., Чаадаєв, твердив про своїх “співвітчизників”, що вони є народом без минулого (яке вони залюбки забирають від нас, українців), без будучности (як тоді видавалося після скінчення наполеонівських воєн, та Віденського Конгресу), що живуть тільки теперішністю, у вузькому розумінню того слова.

За того роду погляди, його уряд проголосив “божевільним”. Він має сумнівну “честь” бути першим того роду “дисидентом”, предтечею будучих кандидатів до психушок “розвиненого соціалізму”. Тут можна сказати, що історія повторюється, як тільки до того є відповідні об’єктивні умовини (*déjà vu*, по-французьки). Сьогодні, в добі сильно прискорених комунікацій, читаємо (а навіть часто чуємо) про народа-богоносця, що (ніби) має за собою обов’язок ширити тільки добро, братерство та добрий приклад серед інших, зігнутих, чи “пригнутих” народів світу. Серед мас простих людей імперії це має відлуння у формі куплету *езділ, езділ белий цар, православний государ, аж обездїл целый свет, усех побїл, руских нет* (їздив, їздив білий цар, православний імператор, аж об’їхав цілий

світ, та побив всіх, з винятком росіян). Це була популярна пісенька на переломі ХХ ст. Тут, однак, вже виникли певні труднощі у зв'язку з агресивною політикою імперії. Про це надає тону інша пісенька (співана на ноту *Волга, Волга мать родная*) *Пишет, пишет цар германский, пишет русскому царю, я Расею завоюю, сам до неї жить пайду. Отвсечает цар наш белый, православний государ, назбераем войска много, пайдьом немца воевать* (Пише, пише цар німецький, пише російському цареві, я завоюю Росію, та піду сам там жити. Відповідає наш білий цар, православний самодержець, назбираємо багато війська, та підемо воювати німців). Із тих куплетів видно почування своєї всемогутности, як правних наслідників будівничих “цар-пушки” та “цар-дзвону”, гордо показуваних для всіх пришельців у Кремлі.

Однак, після деяких неприємних невдач на війні, приходять до дисонансів і браку довір'я до проводу, і появився інший жанр популярних пісень, знаних як “частушки”. Співали тоді *Цар Ніколай, видал маніфест, что мйортвим свобода, живих у арест*. (Цар Миколай, видав маніфест, що мертвим свобода, живих у арест). Потім, вже за революції, популярною була пісня *Что я віжу, что я слышу, сам Керенский влез на кришу, і гаворіт до народу, дам вам кнута, не свободу* (Що я бачу, що я чую, сам Керенський вліз на дах /що він дуже часто робив спонтанно, у відвідинах фронтових частин/ та говорить до народу, дам вам батіг, а не свободу).

У 1938 р. відроджується дух агресивности, коли появилася боєва пісня *Если завтра война, а згодом славно на цілий світ Катюша, солодко-сентиментальна, та ще одна, гордо-самовпевнена Широка страна мая радная* (Широка моя рідна країна). Та мабуть більш характеричною була пісня із рефреном *Кипучая, магу-чая, нікем не пабедімая, Масква мая, страна мая, ти вся мая любімая* (Кипуча, могутня, ніким не переможена, Москва моя, моя країна, ти вся моя любима). Можливо, пишучи із пам'яті, автор оминув ще деякі, навіть більше характеричні для тих часів пісні та куплети.

Цікавим є тут всетаки факт, що це все не є тільки слова якогось там собі зовнішнього обсерватора, але самого народу-богоносця

що, прямуючи до небесної висоти, був одночасно примушений у поті чола, ходити в ярмі “гіршому як у турка”. Так остерігали Б. Хмельницького деякі його дорадники, коли він заходився коло підписання відомого договору із Москвою (згідно із *Історією русів*). А польський король Ян Казимир каже в сенаті:... *через гнів наш і... впертість (ми) втратили Україну, як золоте яблуко...* (23 лютого 1654), мабуть дивуючися як хтось міг піти на такий нерозумний крок (за С. Величком).

Це була дивна держава, де підданий що називався скажім Іван, у петиції до царя згідно із протоколом мав підписуватися як *Ванька*. “Думний дяк”, Бутурлін, який успішно перевів переговори із Хмельницьким, незадовго (31 грудня 1655) кінчить самогубством через неласку царя-государя. В той час москалі ще не мали навіть свого власного виразу на хліб із маслом, тому мусіли вжити на це поняття, вже за царя Петра I-го, німецьке слово *бутерброт*. Елементарний брак свободи пояснюється адаптацією перебраного від Золотої Орди татарського слова караул, як кажеться у відомій пісні, що Україна перебуває *Гей у неволі, у тюрмі, під московським караулом у ярмі*. Тут видно, що від кого варто було перебрати. Квітка-Основ'яненко у своєму оповіданні *Салдацький патрет*, оповідає, яке застрашаюче вражіння робить навіть сама подобизна російського “салдата” на мирних українців на ярмарку. Він також звертає увагу (через неприхильну критику української мови із імперіяльних кругів), на факт що українська мова має багато кращий словник, як тодішня російська (на початку XIX-го ст.) та не потребує позичати стільки чужих слів, як російська. В той сам час, це була потуга, перед якою тремтіла ціла Європа. Здавалося, що анексія як не цілої, то поважної частини Європи, є тільки питанням часу. Реформи Петра I-го зробили із напівазіатської Московії найсильнішу мілітарно потугу на європейському континенті. Аляска належала до імперії, а Гаваї та Каліфорнія, видавалося, вже були “на добрій дорозі” щоб піти слідом Аляски. На перешкоді стала Кримська Війна.

Одначе, внутрішня убогість імперії на якісь продуктивні ідеї, відлуння тоді популярного літературного руху романтизму, мате-

ріяльна убогість широких мас, але фасцинуючо-страшне почування власної військової сили, створили тоді модний рух панславїзму. Він мав мотто: *есі слав'янські ріки мають злитися в російському морі!* Тут розходилося не про визволення “братів слов'ян” із під чужого панування німців та турків, але про політичну й культурну абсорпцію та денаціоналізацію (практиковану вже яких 150 років супроти українців та, більше недавно, супроти поляків). Тому, з ретроспекту, можна сказати, що із панславїстами ідеологічно споріднені слов'янофіли були власне найбільш послідовними російськими шовіністами (як вже був сказав М. Драгоманів). Сьогодні, між іншим, погляди подібні до тих які голосили слов'янофіли тому 150 років, голосить ніхто інший, тільки сам колишній дисидент та “мученик” Ґулагу, А. Солженіцин.

Тут можна завважити якийсь дивний російський історичний “цикль” який, виглядає, триває якраз 150 років: невже ж, після таких великих історичних змін у фортунах імперії, нічого ліпшого не залишається ніж повернення до таких псевдо-староруських ідеалів як їх проголошували свого часу слов'янофіли? Слов'янофіли, що властиво мали на цілі проковтнути (буквально) інші слов'янські народи, більше заслуговують на назву “слов'янофаги” – по-грецьки – або “слов'яножери” – по-українськи (що римується із відомим нам терміном “україножери”). Треба одначе сьогодні підкреслити, що це не є тільки сама якась гра слів – україножерство було, головню у “злющій імперії” практиковане із ентузіазмом та коштувало Україні десятки мільонів жертв убитими та зрусифікованими. Україножерство, а не якесь офіційально проголошене мітичне “злиття націй” довело до витиснення української мови із загального ужитку по містах та в деяких областях України.

Оригінально, не маючи власне якоїсь притягаючої ідеології (для своїх майбутніх жертв), хиба ідеї “Третього Риму”, чи міту про народа-богоносця, слов'янофіли перегукувалися із “демократами”, серед яких був, наприклад, відомий літературний критик Белінський. Та тут “демократам” несподівано пощастило. Дослівно з одного дня на другий одержали вони їм конче потрібну ідеологію у формі *Капіталу* К. Маркса та з тим полученого “марксизму”, на

який вони кинулися як *Мартин на мило*. Найбільше цікавим є, що того роду розвитку подій сам Маркс ніколи не передбачав, будучи дуже скептично наставленим до росіян, написавши у 1848 р. відомий памфлет *Чи Європа має скозачіти*. В ньому він остерігав європейців перед небезпекою бути завойованими новою євразійською імперією без культури та цивілізації. Але тут росіяни показали дуже творчими. Вони переробили ідею “боротьби кляс” К. Маркса, яка була продумана як головно економічно забарвлена політична кампанія, базована на освідомленні робітничих мас чи пак пролетаріату, та на організуванні страйків.

В російській практиці, боротьба кляс дуже скоро перейшла на площину масового політичного руху, дещо подібного до виступів анархістів. Це були активності основані головно на політичному терорі, боротьбі на життя і смерть на барикадах, масових демонстраціях, та партизанці й військових акціях. Це наставлення евентуально довело до ідеї поголовної екстермінації усіх політичних противників, правдивих чи уявних, до масових депортацій цілих народів, та до неймовірної цензури. Властиво, тут марксизм-ленінізм тісно переплітається із ідеями панславізму (псевдослов'янофільства), та еволюціонує до нової форми активності – панрусизму, із моттом: *Москва – всьому світу голова*. Ідеологічна боротьба заострується до того степеня, що вже 150 років після виступу Чаадаєва – ідеї неприняті урядом за часу “розвинутого соціалізму” були інтерпретовані як доказ божевілля їх автора. Їх почали, на більшу скалю, висилати до “психушок” або, у кращому випадку, на вигнання.

На зовнішньому полі, ідеї марксизму-ленінізму мали довести до світової революції. Це не вдалося при першій спробі, у 1920-му р., але майже сталося у 1947-му р., як згадує Хрущов у своїх споминах. Отверезіння Америки (як, наприклад, переслухування під проводом сенатора Меккарті), та плян Маршала зупинили на якийсь час той процес. Вкінці приходить кінець “злющої імперії” через внутрішні протиріччя. Вона, формально базована на марксизмі-ленінізмі, де факто практикує хрустально-чистий панрусизм, та розпадається фізично на 15 республік. Тут сильно

комплікує ситуацію факт, що 25 мільйонів росіян є меншиною у новоповсталих самостійних державах, 12 мільйонів на Україні. Її епігони однак, в духовій та моральній площині, далі існують як впливові політичні групи (виступаючи під назвами соціалістів або різних комуністичних угруповань), не дають за виграну. В той сам час, псевдослов'янофільські ідеї є далі використовувані націоналістами, як наприклад, охорона “руско-язичного населення” колишніх республік.

Спеціально поширені є звернення до українського народу, із висловами любови до нас як до “братнього народу”, та піклування про нашу дальшу долю. В той сам час, дослівно ті самі особи далі витягають перед усіма, що годяться слухати, аргументи про Пенсильвенію та про сецесію “кількох стейтів де нагло заведено якусь нову, скажім еспанську мову”, як паралелю між Україною та теперішньою (демократичною) Росією. Оказійно, можна почути про Україну як про “австрійську інтригу”, докладно як 150 років тому. До нових аргументів належить інтерпретація теперішньої енергетичної ситуації в Україні (явище в сильній мірі спричинене російською політикою) як доказ нежиттєздатности України до самостійного життя.

Авторові пригадується епізод із листопада 1939-го р., що мав місце в Перемишлі. Відділ “салдатів” Червоної Армії – молоді хлопці із сіро-зеленими від злого трактування обличчями, ще з “будьоновками” на головах, у завеликих шинелях із “френзликами” на долинні, з неохайними обмотками, ледви тягнеться дорогою. “Запівайло” якраз скінчив свою частину, як вибухає рефрен *Кіпучая, магучая, нікєм не пабєдімая, Масква мая...* Їх крок нараз вирівнюється. Лиця прояснюються. Виглядає, вони вірять у те, що співають! Мене бере мороз по шкірі. Вони дійсно готові піти здобувати цілий світ! (коли нас в бій пошле тов. Сталін).

Чи якийсь новий “білий цар”, як у тут згаданій вище пісні, не схоче знов десь післати наслідників тих бідних хлопців, на нові авантури в далеких краях? Чи не буде посилати “другим царям” знова погрози, що назбирає багато війська та піде воювати? Маємо надію, що демократична Росія змінилася та не буде повторя-

ти потягнень, що для старої імперії були рутинною, і стане добрим сусідом для України. Зрештою, поживемо, побачимо. Ці рядки є писані якраз тиждень перед поїздкою президента Клінтона до Варшави та до Риги, щоб заакцентувати нову, більше позитивну політику до нових держав у Східній Європі із натиском на стабільну й вільну від загрози Україну (з передовиці в “New York Times” із 28-го червня 1994 р.).

Одначе, агресивна дипломатія є одною із важних характеристик нашого Сфінкса, та довела вже не раз до великих успіхів у міжнародних відносинах. Чи ідея якоїсь нової, тим разом “демократичної” супер-імперії, “від Дабліну по Камчатку”, разом із відігритим варіантом філософії 60-их років “better red than dead” вкінці не доведе до нових, сьогодні непередбачених конфліктів? Колесо історії дальше крутиться, прискореним темпом. Але Сфінкс є терпеливим, і спокійно очікує, коли прийде його час.

Як дійшло до Переяславського Договору в 1654-му році?

Переяславський Договір між Москвою та Гетьманською Україною змінив, на кілька століть, основну рівновагу сил у Східній Європі. Одначе, перебіг тої драматичної події так відрізняється від інших форм міжнародних контактів козаків-запорожців які репрезентували українську сторону, та тодішньої дипломатичної практики взагалі, що варто подумати: як властиво до того всього дійшло? Тут може допомогти тільки детальна аналіза поодиноких факторів та критерій, які могли спонукати Б. Хмельницького та його старшину піти на цей, з ретроспекту, фатальний для України крок. До сьогодні, його наші противники інтерпретують як повну моральну та політичну капітуляцію.

Тут, бидається, можна подумати про яких шість головних моментів чи категорій, які мусіли основно вплинути на децизію української сторони. Це були політичні моменти, події військового характеру, психологічні проблеми, релігійні критерії, соціологічні проблеми, економічні проблеми, та вкінці, різне.

Політичні проблеми мали свій початок від Люблинської Унії із 1569-го року, коли мало місце ніби “добровільне” відступлення Литвою території України на користь Польщі. Був це, ясно, чистий політичний шантаж. Агресивна політика Польщі, яка тоді якраз почалася, супроти автохтонного населення “миру хрещеного, раю веселого”, як тоді звали Україну, країну, що “текла медом і молоком”, викликала одне повстання за другим, найбільше із яких є знане як “Хмельниччина”. Політична справа заострювалася тим, що поляки не хотіли від політично-панівної частини населення, козаків, нічого іншого, як тільки повної капітуляції та повороту до підданства. Це була згода на поворот панів на Україну та повне закріпачення селян, ціною затвердження “реєстру”, на невелику кількість козаків (на приклад, 20,000 у Білоцерківському Договорі із 1651-го р.), та певних станових привілеїв для козацької старшини. Козаки зі своєї сторони теж вимагали скасування Унії та потвердження своїх “вольностей”, тобто традиційних станових

привілеїв. Також були домовлення про територіальні обмеження, де мали стояти залогою козаки, а де польське військо. Білоцерківський Договір, як і інші, не був польським соймом затверджений, бо на думку поляків давав українцям забагато користей. Тому у 1653-му р. виглядало, що всякі надії на політичне полагодження Хмельниччини не були реалістичними.

Війна з Польщею тривала вже шість років. Польща, в той час країна з більшими матеріальними і людськими ресурсами, хоч із правила програвала більшість великих битв, мала однаке кращі вигляди виграти протяжну війну (*war of attrition*). Населення України через воєнні обставини та тактику поляків поголового нищення народу сильно зменшилося. Також, руйнування країни воєнними подіями зменшило охоту українців іти до війська. Наполеон сказав раз: *Бог завжди по стороні великих батальйонів*. Тимчасом, українські “батальйони” почали зменшуватися. Приходить до зміни польської воєнної тактики. Щоб елімінувати ефект майстерної здібности козаків окопуватися, та виконувати всякі земляні оборонні роботи (як це вже обширно згадує Боплян), поляки рішилися на зимову кампанію, що давала перевагу польській кавалерії та професійному наємному війську.

Страти яких 40,000 козацького війська в невдачному молдавському поході, мусіли подіяти сильно негативно на мораль українського війська що ще залишилося. Жорстокий спосіб ведення війни поляками є в белетристичній формі описаний Г. Сенкевичем у повісті *Огнем і Мечем*. Це є типова настільна книга в поляків, недавно перевидана в Америці в “поліпшеному” перекладі. Вона представляє козаків, як банди примітивних різунів, вічно п'яних, які належно не оцінювали для себе користей від роблення панщини, заслуг римо-католицьких ксьондзів, та користей для України від “вищої” польської культури. Українці, народ “грубий та примітивний”, тільки перешкаджали полякам бути “передмурям християнства” (*antemurale christianitatis*). Спосіб ведення війни польською стороною однаке досить сильно відрізняється від воєнних звичаїв навіть у XVII-му ст. в Європі, через непошанування прав комбатантів та браком воєнної дисципліни, що силь-

но шкодило навіть самим полякам у їх воєнних активностях. Як можна було уважати себе “передмурям християнства”, уживаючи методи гірші від татар, які принайменше тоді не вирізували населення поголовно? Характеристичною фразою польського героя тих часів, С. Чарнецького, було “ані на лікарство не зіставити русина!”, каже Грушевський. (Чарнецький був той, хто опісля збезчестив гріб Б. Хмельницького в Суботові). Тому не є дивним, що поляки програвали регулярно всі більші битви (з виїмком Берестечка), але ведучи війну малими, широко розкиненими відділами, почали завдавати козакам болючих втрат, яких не можна було ігнорувати.

Серед психологічних проблем треба підчеркнути кризові моменти особистого життя Хмельницького, як смерть другої жінки (скарана на горло за зраду в 1651-му р.). Це довело Хмельницького до “скрайного нервового напруження”, каже Грушевський. Опісля він одружується третій раз, із вдовою, та видно хоче забути воєнні злидні та зажити нормальним життям на схилі віку. Цим можна пояснити нерішучість Хмельницького під Білою Церквою в 1651-му р., коли погром цілого польського війська знов висів на волоску. Вкінці, смерть сина Тимоша (з якого похорону прямо повернувся до Переяслава на переговори з москалями) мусіла також подіяти негативно на самопевність Хмельницького, та його здібність успішно переговорювати з великим хитруном, Бутурліном.

Релігійні критерії на поверхні фаворизували договір із православним царем-государем, головно серед простолюддя. Дуже можливо, що тут також діяли активно московські агенти. Грушевський каже, що останніми часами москалі переставали від українців вимагати “перехрещення”, а противно, для камуфляжу, старалися виступати гармонійно у прилюдних виступах із українським православним духовенством. Одначе, вище українське духовенство категорично відмовлялося присягати цареві, та вкінці зробили це тільки під примусом. Тут тогочасне українське духовенство показалося знова правдивими провідниками народу.

Серед соціологічних проблем належить неясність соціального становища козаків та селян, справа повороту панів-зайдів до сво-

їх маєтків (понадаваних королем), та роблення панщини. Селяни хотіли життя вільних козаків “без хлопа і без пана”, тому їм часто здавалося, що їх доля поправиться під царем. Тут могли їх притягнути відносини на Слобожанщині, де людям таки жилося краще, як під Польщею. Тому, підчас “Хмельниччини”, люди почали там масово втікати. Популярність Хмельницького серед народу почала падати, коли люди побачили що, згідно із Білоцерківським Договором, пани почали повертатися до своїх маєтків, а їх змушувалося робити далі панщину.

Серед тої воєнної заверухи, дуже актуальними стали власне економічні проблеми. Наполеон мав сказати *армія машерує на своєму шлунку*. У XVII-му ст. армії нормально самі себе утримували, забираючи від мешканців країни де проходили воєнні події все, що було тільки для них потрібно: збіжжя, сіно, овес (для коней), самих коней, волів та коров (на заріз), курей, качок, і т.д. Часами країни нищилася навмисно: міста руйновано, хати палено, людей убивано або віддавано татарам у ясир. Через шість років такої війни, вся економія Правобережжя була вже сильно захитана. Спеціально потерпіла колісь її найкраща частина, Брацлавщина. Тут, наприклад, можна згадати масакру у Трилісах, маєтку київського воеводи, А. Кисіля, із 23 серпня 1651 р., де вибито все населення (2,000, – головно жінок та дітей), залозу із 600 козаків, а начальника, сотника Богдана, взято живцем до полону, та посаджено на паль. *Худоби сила страшенна дісталася кожному в війську* (польському). Військо почало одначе зараз нарікати на нестачу хліба, якого не було вже кому більше спекти. Виглядає, що інстигатором тої сутички був сам Кисіль, якого деякі наші історики уважають чоловіком уміркованих переконань.

Такі події повторялися із реґулярністю, де стала тільки нога польської коронної армії. Не було мови про якусь лицарськість до противника, чи милосердя до некомбатантів (хоч би тільки жінок та дітей). Противно, провід польського війська ставився до того роду неприянків цілком індиферентно, що було причиною програної поляками більшої битви під Батогом, 2 червня 1652 р. Через нерозважне нищення цілих околиць, де вони оперували далеко від

своїх баз, польське військо стояло саме часто у критичному положенні, перед маревом голоду, та нераз починало саморозбігатися. Це робило неможливим їм побити Хмельницького “на голову”, як поляки самі отверто бажали.

Додатково, пошкодила Україні пошесть, що появилася на переломі 1652/53 р. Також, сам Хмельницький у 1653 р. вже був сильно постарівся, та може більше не надавався на головного провідника через занепад здоров'я та здібности так скоро реагувати у складних військових ситуаціях, як це було в роках 1648/51. Гідних наслідників одначе не було, а деяких можливих конкурентів добулави сам Хмельницький поусував, ніби за спротив до Білоцерківського Договору. Не можна тут також ігнорувати можливості, що Хмельницький та козаки, побачивши московських представників у дивовижних кафтанах та гостроверхих шапках, та які на їх думку трохи дивно заховувалися, почали їх уважати за якихось нешкідливих диваків. Тому не прикладали більшої уваги до незвичних, односторонніх і дивоглядних процедур, яких москалі від них почали вимагати, а значіння яких сам Хмельницький правдоподібно нецілком розумів, а якщо навіть мав до них сумніви, не мав більше енергії вяснити. Можна тут висловити таке жартівливе пояснення активностей тодішніх дієвих осіб серед козаків фразами як “не знав”, “забув”, “спізнився”, як ніби для українців характеристичні. *Sapienti sat!*

Всі ті моменти, на горі вичислені, тяжили на сумлінні Хмельницького та козацької старшини, але найважливішим було, мабуть, психологічне заломання. Після вагання, Хмельницький прийняв від царя “почесного кафтана” та інші дари, й таки присягнув цареві та наказав це зробити козацькій старшині і всьому населенню гетьманської держави, події без прецеденту в нашій історії!

Хто одначе тут найбільше завинив? Поляки мали владу у своїх руках та всю відповідальність. Їх короткозора політика, на переміну, економічного використання, кріпацького поневолення, релігійної нетерпимости, всяких шикан, та вкінці таки фізичної екстермінації, довела українців до desperатного кроку піти на союз із москалями. Мимо того мають поляки чомусь дальше жаль

до українців, що ті, невдячники, зруйнували їх моцарство (великодержаву) від “мога до мога”, а до України мали ще навіть територіальні претенсії (до границь із 1772-го р.), при підписуванні мирових договорів після скінчення I-ої Світової Війни. Як приклад (але не гідний наслідування) можна тут взяти польського “спеціаліста” від Хмельниччини, історика Л. Кубалю, який пише про Хмельницького як “той проклятий хлоп, наймит (?), смердючий гнойковець (!)”... (за Грушевським, його ж підкреслення), ще на переломі ХХ-го ст. Треба одначе мати надію що, після деякого передумання тих справ, та особистого досвіду який вони мали зі “злющою імперією”, наші сусіди-поляки таки прийдуть до переконання що, краще співжиття між обома народами, є найкращою гарантією їх процвітання в майбутньому. Саму ж Хмельниччину треба розуміти як пересторогу, що поневолення одного народу другим показалося неможливим до виконання, а привело до великих страт та терпіння обох народів. Це додатково потвердили висліди польської акції “Бужа” на Західно-Українських Землях, якраз 50 років тому.

Кінець німецької окупації України 50 років тому

Якраз як Україна (а саме західно-українські землі) звільнилися від німецької окупації в літі 1944 р., виринали серйозні суперечки щодо державної приналежності тих земель, до яких дві найбільше заінтересовані сторони підходили цілком по різному. Поляки трактували цю територію як належну до польської держави, а українці як клаптик української національної території, в конфлікті із польськими аспіраціями. Це було зумовлене фундаментальними різницями в відношенні до поняття державності.

Коли у XIX ст. прийшло до формації національних держав, не раз одна нація ставала панувати над другою, так що більше не могло бути мови про якийсь соціальний контракт (у стилі Ж. Ж. Русо), та до зобов'язання до безкомпромісової лояльності до існуючої влади. Таким державним утворенням була саме поверсальська Польща, де більше як $\frac{1}{3}$ всього населення не було поляками. Східна Галичина дісталася полякам на підставі рішення Ради Амбасадорів, де рішення поляків про автономію та надання українцям окремого університету (обіцяне, ніколи ними не виконане), було рішальним. Українська Волинь дісталася полякам правом підбою на підставі т.зв. Риського Договору із СРСР. Тому Польща мусіла підписати договір про охорону меншин, який вона виповіла при першій нагоді (1934 р.). Мимо того, як прийшло до війни у 1939 р., українці на загал цілком лояльно заховалися супроти Польщі, як довго ця держава існувала.

Поляки, у своїй масі, одначе сподівалися що будуть в Берліні вже за яких два чи три тижні, та були вислідом війни дуже розчаровані. Програна війна була для них страшним шоком, бо вірили, що Польща була великодержавою, та очікували скорих перемог. Тому легко було собі видумати, що недавня програна була виною українців та інших меншин. Вже майже від самого початку німецької окупації, поляки починали організуватися у збройні групи, знані як "Армія Крайова" (АК), що мала продовжувати збройну боротьбу проти німців. АК мала цілий час значну диспо-

могу від Англії, а пізніше також від других аліантів. Одначе треба підкреслити, що підпільна боротьба АК, у великій мірі, велася не проти німців, а проти українців, литовців, та інших меншин. Це було частинно подиктоване дуже суворими карами за проти-німецькі терористичні виступи, як також емоційними переконаннями про вину українців та литовців щодо розбиття Польщі, та охотою їм відплатитися. У принципі, щоб собі утримати добре ім'я серед аліантів (у протилежності до ген. Д. Михайловича в Югославії), АК ніколи, перед т.зв. Варшавським Повстанням активно не виступала проти Червоної Армії. Не можна одначе поминути мовчанкою фактів, що Англія цілий час активно помагала полякам, мимо їх на загал вичікувальної позиції відносно протинімецьких виступів, головно на східних територіях колишньої Польщі (про що їх стало оскаржували большевики). Саме тому Варшавське Повстання 1-го серпня 1944 р. мало бути першим більшим виступом АК проти німців, як свого роду доказ лояльності АК супроти аліантів.

Польський уряд у Лондоні на загал заохочував поляків до збройних активностей. У тому випадку, одначе, начальний вожд ген. Соснковський (загально признаний як найкращий польський генерал у 1939 р.) не хотів прийняти відповідальности за Варшавське Повстання, яке було тому підняте за ініціативою місцевого проводу АК. Це було на підставі оптимістичної видумки, що німецька армія була вже у стані розкладу, не здібна більше до серйозної воєнної акції. Це було можливо під впливом опінії, тоді пануючої серед аліантів, які майже в той сам час провели очайдушну офензиву на Арнгем у Голандії (Оперейшен Маркетгарден), яка також скінчилася невдачою спроби "скінчити війну одним махом". Німецька армія програла війну дефінітивно аж дев'ять місяців пізніше, як остаточно вичерпалися її резерви пального! Тут також прийшли ще інші невдачі, як великі страти території. Що німецька армія в серпні 1944 р. не була у стані розкладу, можна було легко завважити із читання часописів та обсервації всяких льокальних активностей. Одначе, в парі із Варшавським Повстанням, була також пов'язана ідея захопити владу на східно-поль-

ських територіях ще перед приходом Червоної Армії, znana як Акція “Бужа”.

Це мала бути найбільша воєнна активність АК, приготуована роками наперед, зсинхронізована із Варшавським Повстанням. Так, ще перед самим початком повстання, із отриманого із Англії ладунку, Варшава мала дістати тільки 600 машинових пістоль, як аж 900 приділено для Акції “Бужа” (АБ). Сама АБ була настільки амбітною, що можна було сказати, жартуючи, що опрацювали її генерали після докладної аналізи популярної повісти про події з історії Польщі у XVII ст., *Огнем і мечем*, Г. Сєнкевича. Звернення до українців із нагоди АБ були назагал зрадаговані в нечемний та образливий спосіб. Тому замість настрашити чи їх знеутралізувати, вони якраз викликали дух спротиву. З вийнятком самого Львова, та деяких околиць на границі української етнічної території, полякам не вдалося здобути влади, а у Львові, большевики їх зараз розбродили та заарештували. Саме Варшавське Повстання протривало цілих 63 дні, та довело до страти около 200.000 цивільного населення, та великого знищення самого міста. Поляки чомусь сподівалися помочі від большевиків, які якраз зупинилися тоді по другому боці ріки Висли (там широкої на майже один км), але ті, з різних причин, відмовилися від активної помочі полякам. В першу чергу, не було це корисно большевикам політично. Також, для большевиків які пересунули були тоді свій фронт у деяких місцях на більше як 500 км, переправа через Вислу та дальша боєва акція були дуже ризиковними при можливості німецьких протиударів. Так отже сталося, через надмірну амбіцію чи оптимізм місцевих провідників АК, та нереалістичну віру в допомогу Англії, Варшавське Повстання та сама Акція “Бужа” не вдалися.

Поляки тепер, з ретроспекту, признають що надії на відзискання східних границь поверсальської Польщі були у 1944-му р. вже цілком нереалістичними, через попередні рішення аліантів. До повстання та до АБ дійшло одначе тому, що існували певні, в той час, дихотомії між військовим та політичним проводом, а настрої у краю були за якоюсь більшою безпосередньою акцією. Так пише недавно Ян Новак-Єзьоранський про *Повстання – проба синте-*

зи. Для українців важним є подумати про матеріальні та моральні шкоди, які нам ті акції принесли, тому що АБ точилася головню на українській етнографічній території. Так, ще цілком недавно литовська держава вимагала від поляків формального вибачення за ті шкоди, які АК зробила литовцям. З другої сторони, репрезентанти 27-ої дивізії АК, стаціонованої на Волині, вимагають вибачення чи відшкодування від українців.

Чи також український уряд повинен вимагати від поляків вибачення за тяжкі кривди вчинені українцям зі сторони АК на українській автохтонній території, головню на Перемищині? Наразі, думки у Верховній Раді є поділені щодо дефінітивної характеристики тих подій.

Цікаво тут ще порівняти вище написане із державною політикою передвоєнної, поверсальської Польщі. Ян Шембек, останній міністр закордонних справ (після інтернування Ю. Бека 18 вересня 1939 р. румунами), та довголітний його заступник, пише у своїх споминах ось що поляків згубила в 1939 р. їх пиха (надмірна гордість), також один із головних гріхів, та меґальоманія, як і брак доброго підготування до війни. Сама державна політика була “у стані безперервної еґзальтації” а польський уряд, як би провадив іншу політику, міг би опинитися “на ліхтарні”. Радив також, в осени 1939 р., розпочати якийсь діалог із українцями. Бачимо з того, що помимо зміни уряду 30 вересня 1939 р., політика т.зв. “Льондонського уряду”, під впливом настроїв у краю під німецькою окупацією, була прямим продовженням політики поверсальської Польщі, але в сильно зрадикалізованій формі, не беручи під увагу завваг Шембека.

Також, згідно із достовірними інформаціями, Німецька Армія ще мала в вересні 1943 р. більше як 12 мільонів війська. Після страт получених із інвазією Європи та на східному фронті, можна припускати що в серпні 1944 р. Німецька Армія ще мала яких 8 до 10 мільонів війська під зброєю. Тим часом, під проводом технократа А. Шпера, німецька воєнна продукція безперервно зростала аж до серпня 1944 р., коли прийшло до страти доставки пального із Румунії. Тому, що заведення до продукції синтетичної бен-

зини в самій Німеччині були систематично бомблені, дійшло до кризи в німецькій військовій економіці, та до остаточного, повного заломання Німецької Армії аж десь у березні-квітні 1945 р. Всякі інформації, що Німецька Армія у середині літа 1944 р. була не цілком боєздатною, були цілком нереалістичними, а радше “побожними бажаннями”, на яких було краще великих надій не покладати, починаючи саме Варшавське Повстання.

Люблинська Унія 1569 р. та її значення для України

У східно-європейському просторі, майже без природних границь, з винятком хіба самих гір Карпат та Полісся, агресивні угруповання всяких племен чи держав (таких як татари, турки, Москва), плянували від сторіч поширення своєї влади на територію сусідів. Україна через своє центральне положення була спеціально експонована до таких нападів (*Ой горе тій чайці, тій чайці небозі, що звила гніздечко при битій дорозі*, – каже народна пісня). Одною такою групою, що далася Україні спеціально у знаки, були саме польські пани, які розпочали проти України, ослабленої татарськими нападами та 200-літньою мадярською агресією, систематичну агресію ще в XIV ст. Кульмінацією тих активностей тому можна назвати т.зв. Люблинську Унію із 1-го липня 1569 р.

Саме цього року обходимо 425-річчя цієї важкої в історії України події. Польський король, Жигмонт Август, був останнім із Ягайлонів, й тому що не мав наслідства, старався перетворити персональну унію між Польщею та Литвою в унію реальну, із спільним виборним володарем та спільним соймом. Він це почав переводити при допомозі переконування поодиноких осіб, парламентарними маневрами так, як скликання спільного сойму (парляменту), підчас коли Литва й Польща мала кожна свій сойм, що до тепер сходилися окремо, погрозами кар супроти неслухняних вельмож, та навіть воєнного наступу на Литву. Грушевський подає деталі тих потягнень. Остаточо, репрезентанти Литви ніби погодилися “добровільно” на унію яку хотів король, та на відступлення великої частини Литви (званої як Велике Князівство Литовське) Польщі. Це обіймало цілу тодішню Україну із винятком Галичини. Із української етнографічної території після Люблинської Унії, залишилася при Литві тільки Сіверщина та Берестейщина.

Як відомо, ще у 1385-му р., Литва та Польща, для спільної оборони, заключили персональну унію із королем Ягайлом на чолі. Це довело (на деякий час) до т.зв. “великодержавного” статусу Поль-

щі, а дуже амбітні польські пани стали зараз же трудитися над переміною цієї персональної унії в унію реальну. Це евентуально вдалося аж у Любліні 1569 р., після багатьох спроб провести це раніше. Для нас, українців, це була подія яка своїми наслідками безпосередньо довела до зловісного Переяславського Договору, 85 років пізніше. Прилучення українських земель до Польщі також практично означало кінець свого роду автономії, яку вони мали під Литвою. Це був фактично кінець також 700-річного державотворення, як остаточна елімінація політичної спадщини Київської Русі, та тодішньої української державности.

Люблинська Унія рахується в польській історіографії як “світла сторінка польської дипломатії та державотворення”. Одначе, був це, в суті речі, свого роду державний переворот хитро закамуфльований, чи акт політичного шантажу, який як кожне політичне ошуканство на довшу мету не приніс жадних тривалих користей для ані одної із заінтересованих сторін, як показала історія. Яка ж держава би згодилася на відступлення близько половини своєї найкращої території “добровільно”, “з любови до унії”, як це зробила тоді Литва, ослаблена затяжною війною з Москвою? Фактом є, що поляки перевели постанови про прилучення до Польщі (як тоді казали “Корони”) Підляшшя, Волині, Брацлавщини та Київщини “контумацією”, тобто в неприсутности поважного числа безпосередньо заінтересованих литовських представників. Вони (польські делегати до сойму) виступали з аргументами, що це все були властиво давні польські землі, які їм належалися “вічно, правом досконалим” (Підляшшя), або “цілим, повним і безсумнівним правом” (Волинь), та знова “вічно, правом досконалим” (Київщина), за Грушевським. М. Грушевський називає цей підхід “повним легковаженням історичної правди й безпardonним натяганням фактів, навіть навпереки націоналістичним польським хронікам”.

Одначе, ті потягнення мали певне число прихильників серед литовсько-руської дрібної шляхти, яку поляки старалися притягнути звільненням від військових обов’язків, та іншими привілеями, які тоді мала польська шляхта. Окремими документами також запевнено, що всі привілеї існуючі для “грецької віри” та руської

урядової мови будуть даліше підтримуватися. Коли краківський воєвода Мишковський виступив на соймі проти таких аргументів, як вище подані, щодо прилучення Київщини, то присутні на нього “мало що не плювали”, за Грушевським. Також критиковано волинського біскупа, Вербицького за те, що написав до сойму листа “по-руськи”. Ці епізоди характеризують скрайно шовіністичну атмосферу, яка панувала тоді на соймі. Грушевський даліше твердить, що брак сильнішого опору зі сторони литовсько-руських нотаблів проти інкорпорації вище згаданих земель до Польщі можна пояснити певним невдоволенням українських магнатів своїм тодішнім політичним становищем у Великім Князівстві Литовським, підчас коли дрібна шляхта була розагітована обіцянками додаткових привілеїв для себе, після прилучення до Польщі. Ці територіальні уступки були одначе тільки першим кроком до самої унії, урочисто проголошеної 1-го липня 1569 р.

Як показалося, для Литви Люблинська Унія була “цвяхом у труну” її незалежності., бо мимо формальної рівнорядности в унії, вона стала властиво звичайною провінцією Польщі, її провідна верства цілком спольонізувалася, а сам край був до великої міри скольонізований також поляками. Для українців (тоді ще знаних як русинів), прилучення їх земель до Польщі (чи, як тоді звали, до Корони), було дослівно переходом “із дощу під ринву”. Політика Польщі в ново-прилучених землях була получена із економічним визиском, релігійною нетерпимістю та латинізацією, із роздаванням українських земель всяким авантюрикам і закріпаченням ще до тепер вільного населення. Це викликало очевидно реакцію у формі періодичних повстань (пересічно одне що десять років), із яких найбільше є знане як Хмельниччина, та остаточно відірвання України від Польщі. Хоча Польща рахувалася у XVI-му столітті “квітучою державою”, можна сказати, що Люблинська Унія довела до цілої серії громадянських воєн, через порушення рівноваги між поодинокими частинами Речі Посполитої (як тоді почала Польща називатися) після проголошення Люблинської Унії. До цього сильно причинилася агресивна, малокультурна та пажерлива польська шляхта (яка тоді переживала період “золотої вольно-

сти”, а властиво, повної безвідповідальності перед суспільством та перед державою), як також сильно агресивна, в душі проти-реформації, політика польських ксьондзів, хитро продумана “на знищення Руси”. Тим потягненням енергійно почало протиставлятися наше міщанство і козацтво.

Тому можна, реасумуючи, сказати, що Люблинська Унія 1569 р. репрезентувала свого роду “Піррову перемогу”. Створена була королівська республіка, з виборним королем та спільним соймом, знана в історії як Річ Посполита, яка через внутрішні протиріччя та негомогенність почала котитися вже від перелому XVII ст. до остаточної упадку і ліквідації 200 років пізніше, будучи безкровно “розібрана” сильнішими сусідами. Це був своєрідний акт, мабуть без прецеденту в модерній історії. Одначе, полякам тяжко було позбутися плеканих віками імперіялістичних (месіяністичних) мрій, бо ще навіть у Версалі у 1918/19 рр. говорили серйозно про границі із 1772 р., як побажані східні границі поверсальської Польщі. Це все в часі, коли формально центром уваги було самовизначення народів. Варто тут згадати, що Польща сама тоді якраз одержувала самостійність тільки через принцип самовизначення народів, проголошений американським президентом Вільсоном підставою версальського миротворення.

Для українців, досвід із Люблинською Унією, як також із Переяславським Договором із 1654 р. учить нас, що державні союзи чи “унії”, зроблені під примусом, та де одна сторона є відома з агресивності та є багато сильніша від другої, ведуть невідклично до унітарної держави. А при першій нагоді до більшої реформи, автономія Литви була формально скасована в Польщі у т.зв. “Конституції 3-го мая”.

Проблеми української державности в Галичині у 1919 р.

Якраз тепер, у місяцях квітні та травні 1994-го року, проходить 75-та річниця початку кінця української державности в Галичині, яка зродилася після перебрання влади в Галичині 1-го листопада 1918 р. Часто чуємо критичні голоси, що брак єдності серед народу та помилки тодішних політичних провідників були причиною тих трагічних для нашого народу подій. Згадаймо хоч би популярну пісню з тих часів *Чи ви хлопці спали, чи ви в карти грали, що ви Україну полякам віддали*. Але треба тут таки, з ретроспекту, підчеркнути позитивні моменти тих подій, як рівнож об'єктивні причини, які були поза нашою контролею, але мали рішальний вплив на розвиток тих подій. Були це економічна блокада Галичини та дипломатична ізоляція.

Сама Галичина була в 1919-му році в запілі австро-угорської армії, де були великі склади зброї та всякого військового майна, без якого жадна модерна армія не може обійтися підчас довшої кампанії. На жаль, страта Перемишля зараз у перших днях листопада 1918-го року, та необдумана, передчасна евакуація самого Львова два тижні пізніше, головно через брак ефективної військової організації та рішучости серед українців, довели до великої страти всякого військового майна. Наступна блокада Галичини унеможливила доставу до воюючої Української Галицької Армії амуніції та інших воєнних матеріалів. А тут, саме через брак амуніції прийшло до початкового заломання українського фронту проти поляків, невдачі Чортківської Офензиви, та відступу за Збруч.

На зовнішньому політичному фронті мала тоді великий успіх польська акція дезінформації, що представляла українців, як горлорізів-дикунів, германофілів, та властиво большевиків. Тут слід згадати вишколені у Франції дивізії Галера, які, замість бути вжиті проти большевиків, якраз були кинені щоб завдати смертельний удар Українській Галицькій Армії. В той сам час, як Армія Галера могла вільно організуватися, велике число українських полонених у Італії мусіли ще довго чекати на свою репатріацію. Рівнож

виглядає, що це були польські інтриги, які спонукали румунів, у критичний для українців час, зайняти Покуття та Коломию, щоб унеможливити Українській Галицькій Армії організований відступ за Збруч. Цей відступ таки відбувся, але при великій страті всякого військового майна.

Серед переможців Антанти, що якраз тоді в Версалі збиралися (1918-1919 рр.), щоб на ново переділити Європу, один тільки Ллойд Джордж мав великі симпатії до “менших” народів, до яких тоді також зачисляно українців Галичини. Він саме радив полякам не набирати забагато меншин (поляки настоювали на своїх границях із 1772-го року). Тут, правда, виглядає що польський народ сьогодні змінив дещо свою думку щодо України після дуже неприємних переживань останніх 50-ти років (мудрий поляк по шкоді, каже приповідка).

Серед позитивних моментів з тих часів, належить згадати успішне перебрання влади в Галичині – яку збирався саме передати полякам добровільно тодішній австрійський намісник Галичини. Це може бути причиною оправданої гордості серед галичан-українців. Поляки по prostu не могли повірити, що це потрапили українці самі зробити, та воліли в тому бачити якусь нову “інтригу”. До позитивів належить також сама організація та постава Української Галицької Армії, а головню зразкове наставлення до своїх обов’язків та ентузіязм серед українського рядового вояцтва. Військо як тільки мало подостатком амуніції, дуже добре билося. Спеціально, мабуть, вславилася українська артилерія. Найважлишим одначе є сам факт, що тим разом українці виступили активно на міжнародній арені, та спромоглися стати новим “історичним народом”, хоч на відносно короткий час *тим разом*. Була це свого роду генеральна проба перед самим головним виступом на сцені світової історії. Тут слід підчеркнути, що інші народи, що якраз тоді були у стадії свого визволення із царського ярма (фіни, литовці, латиші, естонці) мали значну політичну та матеріяльну зовнішню допомогу. Українці не тільки не мали від нікого жадної допомоги, але ще мусіли боротися з поляками та румунами, як також із неприхильними нам потягненнями Антанти, яка

потрапила цілком ізолювати українців політично, через свої польонофільські та русофільські потягнення.

Наслідки такого наставлення бачимо сьогодні в розвитку подій у колишній Югославії. Так виглядає, що навіть найбільш маркантні, геноцидні злочини сербів не знайшли до тепер своєї правильної оцінки та осудження, через традиційне політичне наставлення деяких великодержав. У боротьбі на життя і смерть, що мала місце тому 75 років у Галичині, ніхто не міг закинути українській стороні якихось незаконних виступів проти неукраїнського населення. Але Тухоля, Домб'є і Бересть, Домброва і Бригідки, як співається у популярній тоді пісні, як також Пикуличі під Перемишлем, є свідками жорстокої розправи тодішніх переможців із українцями Галичини, хоча далеко не дорівнюють теперішнім балканським "пописам". Хоч для Галичини війна в 1918-1919 роках була властиво громадянською війною, це слід підкреслити як позитивний факт: відсутність із тим получених ексцесів по українській стороні. Реасумуючи це все, можна сказати, що українці Галичини, в умовинах психологічної війни що не перебирала засобами, та з тим полученої цілковитої політичної ізоляції й економічної блокади, показали свою здібність до самостійного життя. По просту тяжко повірити, що це все мало місце якраз 100 років після того, як у Перемишлі створився перший на Західній Україні центр українського культурного та політичного відродження, під проводом єпископа Снігурського, та кругло 570 років після того, як польський король Казимир (званий поляками "Великий") заняв Галичину в 1349-му році.

200 років *Історії русів*

Історія русів – на рівні *Кобзаря* Т. Шевченка, має незвичайно велике значення для всіх українців – каже наш історик Д. Дорошенко. Тому, що мнимий автор *Історії русів*, Г. Кониський, помер у 1795-му році, можна прийняти що якраз тепер формально проходить 200-літня річниця написання цього, переважного для всіх українців історичного памфлету. Його провідною темою було ствердження, як далеко різняться руси (тогочасні українці) від москалів (як автор воліє називати теперішних росіян). Багато з того, що написав тому 200 років Г. Кониський є тривалої вартости, та має безпосереднє відношення до положення незалежної України сьогодні, яку унісоном притискає політика Москви та Заходу до все даліше-ідучих уступок. Ось сьогодні (8 грудня 1994 р.) автор С. Гінгавз пише в “Нью Йорк Таймсі”, що в виду краху політичної та військової ситуації в Боснії, відносини між ЗДА та Росією є дещо напружені. Зате, як приклад доброї міжнародної співпраці, цитує “спільну політику цих двох держав супроти України”, тобто безпереривного політичного натиску.

У противенстві, автор *Історії русів* заступає думку-принцип, що “кожний народ має право на своє життя, незалежність та власність”. Всяке правління “насильницьке та тиранське не може бути тривалим та довгочасним” (тут він має на думці тодішнього попередника “злющої імперії”, московський царат). “Правота і лагідність, суд і милість є єдине добро всіх монархів світу сього”, та вони повинні бути “наглядачами та охоронцями” цих принципів (у протилежності до тодішньої політики російських царів, а спеціально цариці Катерини II). Але, нажаль, в народі московським панує “... рабство і невільництво в найвищій мірі, і в них, окрім Божого та царського нічого власного не має та бути не може, і людей, на їх думку, створено ніби на те, щоб у світі не мали нічого, а тільки жили рабами”. Те московське рабство є властиво ляйтмотивом цілої *Історії русів*.

Самі ж панівні вельможі та бояри московські називають себе публично “царськими холопами” (рабами), а як звертаються до

царя письменно з якоюсь просьбою, то підписуються здрібнілими власними іменами, підкреслюючи, що “б’ють йому чолом”. Наприклад, у листі до Б. Хмельницького, цар уживає вислову “ти гетьманчику”. На Московщині, звичайний народ уважається за кріпаків: влада трактує москалів, якби вони не походили з того самого народу, але були “накуплені” з бранців та невільників. “Тих кріпаків... або крест’ян обох статей, себто чоловіків та жінок з дітьми їхніми, за невідомими у світі правами..., продають на торговицях... власники і господарі їхні нарівні з худобою, а незрідка й на собак виміннюють”. Автор підкреслює, що при тих трансакціях вимагають власники від своїх “крест’ян” щоб ті були “зумисне веселими й виказувалися своїм голосом, добротою й знаттям будь-якого ремесла, щоб через те скорше їх купили і дорожче заплатили”. Тому *Історія русів* підкреслює вагу боротьби проти чужинецької тиранії, уважаючи її священним обов’язком цілого народу та його проводу, так як “ліпше тоді і корисніше... за цілість отчизни, на пляцу воєнному від зброї полягти, як у домах своїх, як невістухи, побитими бути”... “як накладати на себе нові кайдани рабства та неволі”. Тут автор цитує слова самого Б. Хмельницького “мученики, закатовані за отчизну їхню... волають до вас із гробів своїх... і кличуть вас на оборону самих себе і отчизни своєї”.

Ця книга, яка появилася в рукописах у 20-их роках XIX століття, а друком у 1846-му році, мала рішачий вплив на кілька поколінь модерного українства. Відомо, що Т. Шевченко в великій мірі покладався на неї при писанні своїх незабутніх віршів на історичні теми, також уживав її історик Д. Бантиш-Каменський у своїх історичних творах. Однак найважливішим мабуть був вплив *Історії русів* на Кружок українців при Харківському Університеті. Там починається рух, знаний сьогодні як початок (оригінально) чисто культурного Українського відродження, полученний із паралельними активностями Перемиської групи в Галичині. Спеціально варто підкреслити, що якраз в Галичині, під проводом єп. І. Снігурського та крилошанина І. Могильницького, покладено тривкі підстави до українського (оригінального “руського”) масового культурно-політичного руху та до нерозривного почування глибокої спільноти

між народом та інтелігенцією. Так, під впливом *Історії русів* росте гуртується українська молодь, яка вірить у краще майбутнє України та бажає її національного й політичного визволення, яке вкінці сьогодні Україна формально вже досягнула. Тепер треба ще багато зусилля, щоб ту незалежність закріпити та втримати, спеціально супроти таких хитрих, резолютних, глобально-зорієнтованих сусідів, яких має саме Україна. Справа наших сусідів, і їх назагал дуже негативного наставлення до справедливих аспірацій України, є також підметом ширшої дискусії в *Історії русів*.

Але, не можна на тому місці не згадати одного, можливо негативного ефекту *Історії русів*. Писана вона є тодішню розговірною російською мовою, хоч дещо зукраїнізованою додачею певних українських слів та зворотів. Саме в той час, як появилася *Історія русів*, українці якраз покидали старо-українську, книжну мову (на перший погляд, досить наближену до мови церковно-слав'янської чи російської), та почали писати розговірною народною мовою. Тому *Історія русів*, для українців дуже важна книжка, власне показує до якого степеня тодішні “руси”, з освітою й певними національно-політичними аспіраціями, перестали навіть послуговуватися розговірною рідною мовою. Сам великий успіх цієї книжки в той критичний час, час переходу безкомпромісного на рідну народну мову, міг знеохотити неодного потенційного українського літератора до додаткового зусилля потрібного до творення цілком нової, української літературної мови. Ця “нова” літературна мова, ще без вироблених традицій та діючого правопису, була тяжка до прийняття саме серед людей що належали до Перемиської групи в Галичині, та причинилася до факту, що М. Шашкевич міг опублікувати свою *Русалку Дністровую* аж в далекому Будапешті, майже 40 років після *Енеїди* І. Котляревського.

Все ж таки, *Історія русів*, витвір “Новгородського Патріотичного Кола” (від міста Новгород-Сіверський, де воно сходилося), як це припускає М. Грушевський, мала такий позитивний вислід: вона ефективно штовхнула справу “русів” (українців) із мертвої точки контемплативного нарікання в напрямі політичної активізації. Це сталося через показання, з масою деталей, слабих точок харак-

теру москалів (сьогоднішніх росіян) та їх політичної системи. Це було свого роду остереження до українців, подібне до слів які сказав тому 77 років М. Грушевський, звертаючись до українського народу після свого повороту із під царського арешту: "... не піти слідами сусіда "народа-богоносця", що після довгих віків державного життя, великодержавної величі, величається довгим рядом світових імен в поезії, белетристиці, музиці... і в той же час виявляє в своїм житті повний брак громадського почуття і зрозуміння, повний параліч організації, страшенну п'янку і некультурність в масах і повну нездатність до позитивної, творчої, реальної роботи серед інтелігенції".

Дуже цікавим є теж, що *Історія русів* твердить, т.зв. "Переяславський Договір" був не тільки односторонню присягою Б. Хмельницького й козацької старшини (тобто "капітуляцією" чи "чолобитнею", як потім писали у своїх офіційних звітах царські послы), але був також затверджений урочистою присягою самих послів у імені "царя і царства московського про вічне і нерушиме заховання умовлених договорів". Як відомо, це є спірний пункт, який російська та советська історіографія до тепер остро заперечувала. Тому тут є дуже підозрілим, що сам текст договору, де вище подані деталі були би певно докладно записані в оригінальному виді, зараз десь "загирився", "зник", та й годі, а російські чинники голосять усім, які є згідні слухати про "добровільне з'єднання України з Росією" в 1654 р. Як відомо, всі точки "Переяславського Договору", одна по другій поступово касувалися, й Україна стала вкінці звичайною провінцією російського царства-государства у 1783-му році, якраз в той час як мнимий автор *Історії русів*, Г. Кониський, докінчував її писати.

Хто дійсно присягав у Переяславі 1654 року?

Як знаємо, в січні 1654-го року відбувалися в Переяславі перекладації, звані пізніше “Переяславським Договором”. Московські послы, два “думні дяки” на чолі із В. Бутурліном, потрапили переконати українських представників під проводом самого славного гетьмана Б. Хмельницького, присягнути на вірність московському цареві-государеві (специфічно, цареві та його родині, живій та ненародженій). Присягу мав переводити приїзджий московський архимандрит, за московською офіційальною (чиновною) книгою. Як московські послы пізніше звітували, відбулося це при превеликому, торжественному піднесенню всіх присутніх, які “били чолом” цареві-государеві (це була формула тоді загально вживана москалями при зверненні до царської особи в якійсь важній справі чи з проханням). Було це, згідно із польською пізнішою інтерпретацією, одностороннє зобов’язання до вірності й послушенства, повна капітуляція (unconditional surrender), де представники одної сторони (тут українці) здавалися на повну ласку та неласку другої (тут московського царя-государя і його правних наслідників). Одним словом, це мало бути не якась *quid pro quo*, але одностороннє зобов’язання заради тільки ніби самої “віри православної”. Ніщо, таки ніщо не було обіцяне черкасам-хахлам (як їх тоді в Москві звали), писали у своєму звіті московські послы, що могло би бути інтерпретоване як обмеження влади та свободи рухів самого царя-государя, тобто “самодержавця”. Але, як відомо, московські представники любили нераз вже перед тим, та й потім, перебільшувати свої заслуги перед державою, щоб показати, що властиво вони одержали “щось за ніщо”, або “something for nothing”.

Тому на ті справи від самого початку були другі погляди, діаметрально ріжні від бундючних московських офіційальних тверджень. Передовсім, славний козацький літописець, С. Величко, пише про цю подію, що “повноважний посол Бутурлін дав Хмельницькому царську хоругву, булаву та інші значні від монархового імені по-

дарунки – як самому Хмельницькому так і всій старшині та простолюдів... При тому він проголосив під клятвою таке монарше слово й запевнення, що він... російський монарх триматиме Малу Росію з усім Запорозьким Військом у своїй протекції при непорушному збереженні старовинних їх прав та вольностей”. С. Величко не міг мати жадних сумнівів про факт присяги царських послів, у імені царя, бо подає на другому місці також докладний текст т.зв. Андрусівського Договору (в якому Польща відступила Москві Лівобережну Україну), де подається запис про присягу послів обох сторін (тобто москалів і поляків), як також про присягу обох монархів (царя і короля) на “вірчі грамоти”, як потвердження цілого договору.

Рівнож, і в *Історії русів*, анонімний автор пише, що “гетьман доручив... написати договірні статті з царем московським... (які) по апробації гетьмана з Радою, оголошено послам московським, які... потвердили присягою своєю іменем царя і царства Московського про вічне і ненарушиме заховання умовлених договорів”. Українські історики Д. Бантиш-Каменський і М. Костомаров були у принципі прихильниками тих верзій Переяславського Договору, каже М. Грушевський, який також у тій справі має деякі сумніви, але признає що ціла та справа не була добре приготована та задокументована від самого початку до кінця. Це власне дало підстави до такої розбіжної інтерпретації цієї важкої, публичної події. Можливо, каже далі Грушевський, що деякі самі учасники тих переговорів, як напр. М. Криницький, пустили вістку про присягу царських послів, як свого рода чутку для заспокоєння публичної opinii.

Але не можна виключити тут opinii, що як і не раз перед тим, як і потім, до наших днів, московські дипломати “перестаралися” в описі своїх успіхів серед, на їх думку, дивоглядних “черкасів”. Надмірна чванькуватість та крутість ввійшли, як знаємо, у кров і кість тих *mangeurs des chandelles* (зїдачів лойових свічок), каже М. Грушевський про московських, а пізніше російських, дипломатів. В кожному разі, ціла дискусія навколо тих деталей Переяславського Договору є тільки устним твердженням

одної сторони проти другої, бо жадного протоколу з тої, як показалося, для Москви важної трансакції, таки не збережено. Хоча В. Бутурлін одержав за успішне переведення Переяславського Договору від царя-государя велике відзначення, та інші почести, вже 31 грудня 1655 р. поповняє в Києві самогубство, бо попав в неласку (опалу) самого царя, й мав поставитися під суд у Москві. Закинено йому злочин корупції і злого ведення московського війська у протипольській кампанії. Грозили йому, як і кожному “царському холопові” в подібних обставинах, страшні московські тортури та цілком певна страта голови. Польський історик Л. Кубаля каже про Бутурліна: “Він що в Переяславі приборкав пиху Хмельницького і привів Україну до присяги – великий чоловік, намісник...”. Але *Sic transit gloria mundi*, а по нашому котюзі по заслугі. Доля Бутурліна повинна бути осторогою не одного політика, українського чи московського/російського, що збирається – чи думає ще збиратися робити кар’єру поміж теперішними, більш плебейськими наслідниками царя-государя. Тут можна також сказати *sapienti sat*, та згадати славну пісню-вірша І. Франка *He nora...*

Всежтаки, М. Грушевський признає що Б. Хмельницький був великий та здібний полководець, але закидає йому досить легко-важне переведення цілого Переяславського Договору. Тут, можливо Б. Хмельницький бачив тільки тимчасовий крок, як свого роду передишку для України, у формі дипломатичного попертя. Тимчасом, був це крок фатальний, хоч може неможливий тоді до передбачення, бо несподівано порушив спочатку в Європі, а потім у цілому світі, рівновагу сил на майже три і пів століття. Наслідки Переяславського Договору, незалежно від того хто там і кому присягав, відчуваємо щодня навіть сьогодні, читаючи газети. Наче з “коробки Пандори”, Б. Хмельницький випустив до Європейського Театру нову потугу з амбіціями бути Третім Римом, із інстинктами Джінгіс Хана, якою провадили (і може ще провадять) “раби з кокардою на лобі, лакеї в золотій оздобі”, як завважав Т. Шевченко. Нова ця потуга втішалася практично необмеженими ресурсами, і здібними дипломатами та пропагандистами-розвідчиками. Тепер, після розпаду ССРСР, нова Росія (виступаючи під візантій-

ським двоголовим орлом як “Третій Рим”), навіть не думає резигнувати зі своєї позиції як глобальної надпотуги. Деякі мрійники там даліше беруть надії про імперію “від Дабліну по Камчатку”, від Льодового до Індійського Океану, плекаючи міт про “народабогоносця”, якому те все чомусь належить.

Реасумуючи це все, не можна не завважити що досить дивний спосіб переведення Переяславського Договору та брак писаного протоколу вказують на злу волю московських представників, які правдоподібно боялися якоїсь сильнішої польської чи може навіть шведської реакції, пам'ятаючи добре війни за царя І. Грозного й недавню “смуту”, коли Москва сама була під окупацією. Тяжко сказати, чи була це зла воля ошукати українців від самого початку, але так це виглядає із ретроспекту.

50-ті роковини Ялтянської Конференції

Війна дефінітивно добігала до кінця. Перемога була вже не “за горою”, але дослівно “на порозі”. Тому треба було перемогти Аліантам ще раз зібратися, щоб устійнити в загальному, що робити щоб перемогу остаточно прискіпити та закріпити (головно, втримати одну спільну лінію серед Аліантів, і втягнути СРСР до війни з Японією) та упорядкувати світ після припинення воєнних операцій. Для того вибрано час 4-11 лютого, а на місце зустрічі Ялту на Криму, бо Сталін, як господар конференції, запрошуючи американського президента Рувелта, і британського прем'єр-міністра, В. Черчила, не хотів рухатися задалеко від Москви, того критичного 1945-го року. Принято в Ялті ряд постанов, в яких до великої міри є зацікавлені українці в Америці і в цілому світі. Ті домовлення часто виглядають нам сьогодні досить дивними, майже неймовірними із 50-річного ретроспекту через свою непотрібну жорстокість супроти мільйонів невинних людей. Однак, ще далі живемо у світі засадничо сформованому саме під час Ялтянської Конференції: мимо всяких високопарних декларацій про демократію, самоозначення народів та деколонізацію, світ став де факто поділений на дві сфери впливів: Америки, з однієї сторони, та СРСР, із другої сторони. Ще далі, вже три роки по розпаді СРСР, той поділ все ще відчувається в міжнародних відносинах.

Багато з того, що сталося в Ялті, можна собі пояснити із аналізу воєнної ситуації що тоді панувала, проблемами тогочасної американської домашньої політики, та духовим і фізичним станом людей, які брали участь у Ялтянській Конференції. Подивіться наперед на Рувелта (занятого тоді популярно як Ф.Д.Р.). Він був у тім часі вже тяжко хворим, бо всього 8 тижнів пізніше помер від удару мозку. Мимо значного фізичного ослаблення, Ф.Д.Р. не хотів припинити своїх активностей зв'язаних із веденням війни (як начальний вожд), та керуванням державною політикою і співпрацею з Аліантами. Тому сильно спирається на своїх дорадників (конфі-

данта Г. Гопкінса, близького приятеля, довголітнього секретаря фінансів, Г. Моргентаву мол., та А. Гарімана й інших). Всі вони знані як люди, прихильні Росії (СРСР).

Розвелта схарактеризував один американський політик (О. В. Голмс, мол.), як чоловіка, що має “second-class intellect, but first-class temperament”, тобто другорядний інтелект, але першорядний темперамент. Це мало означати, що Ф.Д.Р., мимо певних особистих обмежень, був добрим політиком, бо вмів переконувати, чарувати, та вести за собою людей. Свої головні ідеї він формував через своїх дорадників, знаних як “трест умів” (brain trust), та говорилося одначе, що між тими інтелектуалами було багато людей лівих поглядів. Вони були знані також, як “bleeding-heart liberals”, тобто ліберали, яких серця кровавилися (над ніби всюди існуючою соціальною несправедливістю), і які дивилися прихильним оком на соціальні експерименти в СРСР. Навіть, після Тегеранської Конференції 1943-го р., вони почали називати Сталіна афекціоновано “вуйком Йосипом” (uncle Joe). Хоча Ф.Д.Р. мав багато досвіду із тим, що СРСР не дотримується раз підписаних договорів (після встановлення дипломатичних зносин із СРСР у 1933-му р.), він твердо вірив: тепер Сталін змінився на краще, все буде в порядку. Чому? – бо вірив, що при допомозі особистого блиску та компліментів він потрапить переконати Сталіна, щоб той став демократом “по переконанні”. Згідно із плянами, Ф.Д.Р. вірив, що на будуче, для тривалого утримання миру у світі, треба буде всіх розброїти, а на горі поставити “чотирьох поліціантів”, а саме Америку, СРСР, Велику Британію, та... Китай! Одним із тих поліціантів мав саме стати “зреформований”, на думку дорадників Розвелта, Сталін, як де факто диктатор СРСР.

Так отже, під впливом свого оточення, та взагалі тодішньої американської політики, яка хотіла бачити серед Аліантів самі тільки найкращі прикмети, ідея “чотирьох поліціантів” мала бути компромісом між Вільсонською демократією (де був натиск на самовизначення народів) та старою ідеєю “рівноваги сил”. Була це ідея, як показалося, дуже наївна, бо не брала під увагу кровожерчих інстинктів російського імперіялізму, фактичного стану в якому тоді

перебував Китай, та занепаду вітальних сил Бритійської Імперії. Тому, практично, ідея “чотирьох поліціянтів” редукувалася до двоєвладдя двох потуг, Америки і ССРСР, для допомоги яких мала встановитися нова організація – Організація Об’єднаних Націй, як наступник колишньої Ліги Народів.

Другим важним учасником Ялтянської Конференції був В. Черчил, який показався досить добрим провідником підчас війни як прем’єр-міністер. Тепер є відомо, що як зрезигнував Чемберлен у травні 1940 р., прем’єром мав стати Галіфакс, але через збіг обставин ним вийшов В. Черчил, знаний перед тим як войовничий ексцентрик, дивак, та як чоловік що любить заглядати до чарки. Заступав він у той час ідею рівноваги сил, та компромісу із ССРСР. Мав велике уподобання до ризикованих і неконвенціональних по-тягнень – як “килимове” бомбардування німецьких міст, та до намагання прискорити кінець війни при допомозі організованого руху опору й повстань на окупованих територіях. Для українців це відзначилося дуже негативно тим, що підтримування Англією т.зв. польська “Армія Крайова” давалася спеціально у знаки українцям які жили в Перемищині, на Посянню, Холмщині та Підляшшю. Узброєні підпільні рухи створили атмосферу хаосу й безправ’я у країнах де вони появились підчас окупації, яка продовжувалася також після “визволення” на довгі роки. Як позитив треба всетаки зарахувати Черчилеві і признати, що мав він правильні погляди на ролю одного із “чотирьох поліціянтів” а саме Китаю, який був чомусь улюбленцем американських ліберальних кіл. Справа Китаю, як пізнішого перманентного члена Ради Безпеки, із правом вета, довела до ряду клопотів на міжнародній арені, та ще й сьогодні не є цілком задовільно полагоджена.

Вкінці, може найважливішим учасником Ялтянської Конференції був Й. Сталін, бо він був самотнім із трьох головних особистостей що залишився ще на роки при владі. Тепер він є знаний у цілому світі й у власному краю, як тиран і злочинець, але був підчас Конференції трактований як великий державний муж, добряга “вуйко Йосиф”. Всі старалися Сталінові догодити, як тільки могли, бо всетаки боялися, що він може заключити сепаратний мир із Гітле-

ром. Тому Ф.Д.Р. і його дорадники воліли думати, що сам Сталін є уміркованим, порядним чоловіком. Не він, а його оточення є відповідальне як комуністи-революціонери за всі знані ексцеси большевизму та “атавістичні” російські націоналістичні потягнення, як анексія частини Польщі, Фінляндії, і балтійських країн. Тому також Ф.Д.Р. просив Сталіна, щоб той віддав Польщі Львів і Дрогобич, на що Сталін не погодився. Всежтаки, дійшло до згоди щодо віддання для Польщі німецьких земель на заході, як також виселення німців із тих територій і із Судетів, в колишній Чехословаччині. От тобі правдиві “bleeding-heart liberals”, дійсні гуманісти! Для колишніх громадян ССРСР, приписано, на спеціальне вимагання Сталіна, примусову репатріацію. Цю вимогу почали Аліанти інтерпретувати як директиву для “репатріації” навіть старих емігрантів із колишньої царської Росії. Спеціально, тут пописувалися чомусь англійці, може через діяльність російських шпигунів у їхній дипломатичній службі (як Биргес і Маклін) і розвідці (Філбі).

Рівнож, багато говорено про потребу йти на уступки большевикам, бо в той час певна скількість американських й англійських полонених знайшлися на території опанованій Червоною Армією, щоб прискіпити їх репатріацію. Також, Розвелтові дуже на тому залежало, щоб ССРСР як найскорше приступив до війни з Японією. Також, у принципі, прийнято для Німеччини т.зв. “Плян Моргентава”, щоб зробити з цієї країни дослівно “край до вирощування картоплі”. Хоч цей плян зараз по смерті Розвелта офіційально відкинено, був він частинно прийнятий до окупаційної політики в Американській Зоні, і дався відчутти у трактуванні т.зв. “переміщених осіб”. Тут є вичислені тільки найважливіші точки, які були порушені чи вирішені в Ялті, з української точки погляду. Варто однак згадати, що ідея-фікс Розвелта про “чотирьох поліціантів” евентуально завершилася утворенням Ради Безпеки ООН, із правом вета, де також включено Францію як п'яту великодержаву. А ідея “Другої Ялти” є даліше дискутована у впливових американських колах, як новий поділ світу на сфери впливу, між Америкою і новою “демократичною” Російською Федерацією, якщо не якесь формальне домовлення, то де факто аранжування біжучих справ на міжнародному полі.

Традиційно, американська політика навіть перед Ялтою була супроти Росії (чи її наслідника, ССРСР) дуже обережна й вибаглива на всякі “російські ідіосинкразії”, так як хронічне недотримання своїх міжнародних зобов’язань. Так, по першій світовій війні вілсонська політика самовизначення народів мала відноситися тільки до побіджених держав Австро-Угорщини й Туреччини, а не до колишнього “союзника”, Росії (званої як “тюрма народів”). Мимо того, що українці в Австро-Угорщині були одною із офіційно визнаних одинадцяти національностей, для них зроблено в Парижі 1919-го р. характеристичний виїмок: Східну Галичину віддано Польщі, а Буковину Румунії. Крім того, т.зв. Армію Галера, яка була зорганізована з полонених Антантою у Франції, вислано проти українців у Галичині саме в найбільше критичний час війни з поляками.

Якраз тепер, в Америці ведеться дискусія щодо політики супроти нової “демократичної” Росії (званої також як “Російська Федерація”). Ця проблема спеціально заaktuалізувалася через недавні події в Чечні. Можна завважити, що ще є багато прихильників двоподілу світу *à la Ялта*, спеціально в урядових колах. Але є також немало голосів, що хочуть щоб американська політика супроти нової Росії стала більше реалістичною, беручи під увагу ті всі зміни, які заіснували після формального розпаду ССРСР. Ми, американські українці, сподіваємося що тепер, після де юре визнання незалежності України, та на підставі досвіду із Ялтянською Конференцією 50 років тому, американська політика таки буде в основному зревідована в більше для України і східної Європи корисному напрямі.

З другої сторони, чуємо з Москви голоси про конечність відбудови ССРСР у якійсь формі, з побожним бажанням продовжити ялтянський поділ світу на сфери впливу безконечно, як тріумф російської дипломатії “на всі часи”. В якій формі той відновлений ССРСР має заіснувати, наразі не відомо. Ось недавно колишній президент ССРСР, Горбачов, почав говорити про новий союзний договір між республіками подібний до того, ним пропонованого, перед самим державним переворотом 19 серпня 1991 р. Ради-

кальний політик, Жириновський, дає за те колишнім республікам “права губернії”, тобто relegує їх до статусу адміністративних одиниць колишньої “єдиної, неділимої” Російської Імперії, яка має ще бути поширена територіально. Не відомо, яку там роллю буде мати демократія, пошановання прав людини й поодиноких, неросійських національностей, але можна це собі уявити. Як відомо, Жириновський попирає теперішню інтервенцію Росії в Чечні. Підчас коли президент Клінтон у своїй промові у Клівленді 13 січня 1995 закликає Росію до припинення інтервенції в Чечні, то всетаки висловлює слова свого попертя для теперішнього російського уряду та президента Єльцина.

Українська мовна криза

Мово рідна, слово рідне, писав С. Воробкевич ще 126 років тому! Чому? Бо *хто вас забуває, той у грудях не серденько, тільки камінь має!* Це був час, коли українці розпочали рух за відродження української мови та літератури. Ще раніше у 1836-му році, австрійський головний цензор Копітар звернувся у справі надрукування першої в Галичині книжки українською мовою, *Русалки Дністрової*, до російського посла у Відні, як “консультанта”. Відповідь була, розуміється, негативною. Нічого Москва так не боялася тоді, як і не боїться сьогодні, як саме української мови, загальнорозмовної у щоденному житті. До деякої міри це також стосується української незалежної літератури та української незалежної системи освіти.

Як підкреслив недавно у своєму виступі перед українською громадою в Ньюарку проф. А. Погрібний (колишній заступник міністра освіти України), Москва ставить навіть ще сьогодні якесь спільне міністерство освіти для цілої Співдружності Незалежних Держав вище, ніж формальний військовий союз чи спільне міністерство оборони. Тут виразно видно, невідомо в який раз, що Москва “сльозам не вірить”. Вона хоче реалій, а не якихось загальних запевнень дружби й добросусідства, на які такі швидкі теперішні українські політики.

На жаль, тут мають останніми часами московські чинники поважні успіхи. Президент Кучма говорить відкрито про запровадження російської мови “від низів” як офіційної, бо створилися якісь труднощі з верховною радою, а не хоче, видно, видавати в тій дражливій для нього справі (бо це була виборча обіцянка) якогось нового “указу”. З другої сторони, як заявив сам А. Погрібний, його заступник Ю. Бугай, зразу ж після того як прийшов до уряду в Міністерстві освіти, завів урядування російською мовою. Колишній прем'єр В. Масол зараз же після перебрання свого уряду затвердив, у великій кількості, видання університетських підручників російською мовою (фактично витискаючи заплановане ви-

дання університетських підручників українською мовою). Після того, що мало місце за існування імперії зла, російська мова урядовання в українському Міністерстві освіти є майже тим самим, як вибір якогось атеїста на Папу Римського! Такі є, однак, сьогодні реалії в Україні!

Ті, що мають відповідати за поширення української мови у всіх ділянках життя, а передусім в ділянці освіти, самі тієї мови, як якогось небажаного діалекту, взагалі не вживають, часом тільки із звичайного снобізму. Тому це є цілком логічно, що п. Бугай також закриває три українські університети, ніби “з економічних причин”, серед них один на території Закарпаття, де є відомі москвофільські симпатії серед певних кіл, а сам А. Солженіцин нарікає, що “карпаторосів” змушують сьогодні говорити по-українськи. “Карпатороси” чомусь завжди тішилися спеціальною увагою російських шовіністів.

Характеристичним є, що вже почавши від Петра I, через Катерину II, Валуєва та царя визволителя (?) Александра II, українська мова була заборонювана, а особливо їх колов окремих український правопис. На відміну від “Джінгісхана з телеграфом”, як назвав Александра II сам Герцен, Ленін, кажуть, дав українцям аж “дві” мови! (тобто формально погодився на існування окремої української мови). Але з типовою азійською хитрістю та московським крутіством у “країні рад” зараз стали працювати над елімінацією української мови із щоденного життя, із середньої й вищої освіти, через русифікацію самої мови та систематичне нищення українського правопису.

Недавно частинно регабілітована буква *ѣ* має довгу історію (повторювану навіть академіками, що повинні краще знати) як буква недавно “вигадана”, “націоналістична”. Тут автор хоче згадати, що кілька місяців тому, при свідках, сам відкрив старовинний напис на славному цвинтарі у Крилосі коло Галича, де є виразно вживана буква *ѣ* вже у 1571 році. Це було “за панування короля Зигмунта Августа”, що помер рік пізніше. *Зигмунт* дуже виразно написано через *ѣ*. Як автор почув недавно, тепер предметом московського зацікавлення є також букви *ї* та *є*. Це все зво-

диться до намагань зліквідувати “братню” українську мову через всякого роду неймовірне шахрайство, та зведення її до якоїсь “мінімови” чи дивоглядного діалекту.

Ці зусилля є тепер цілком актуальними, бо в добі демократії, в російському розумінні, все залежить від отвертої дискусії: чия візьме? Сам А. Солженіцин (можливий кандидат на нового російського царя) говорить у своїй статті про *Перебудову Росії* про українську мову, що вона є “повна польських і німецьких слів”, а з його оточення чути, що вона – це “іспорчений русский язык”. Це не є тільки якась семантика. Мільйони українців у Росії не мають однієї правдивої, цілоденної школи.

Одначе для нас, українців у ЗДА, українська мова – це серце України! Якщо витиснути українську мову з ужитку – не стане українців, не буде України. Тому не даймо їй, українській мові знову здеґрадувати чи навіть цілком елімінувати. Те, чого не потрапили зробити большевики, тепер пробують провести “демократи” в ім’я ніби “демократичних реформ”, охорони меншин та економічних конечностей, як більш актуальних реалій сьогоднішнього життя в Україні. Тут, очевидно, треба піти в якийсь протинаступ. В поїздках на Україну вияснювати ріжницю між двома мовами: рідною, українською, та російською, імперіяльною, яка після розпаду імперії зла втратила своє значення як світова мова “соціалізму” (на рівні з англійською). Треба більше звертати увагу на курси українознавства в областях, де українська мова є маловживана. Вимагати більшої уваги до української мови у таких школах як Києво-Могилянська Академія, наприклад. Менше вчити англійської мови, а більше поширювати знання мови української. Вимагати від представників української влади, що приїжджають до ЗДА, щоб вони мали більш позитивне наставлення до української мови. Цілком іґнорувати особи, що нібито репрезентують Україну, а не знають української мови. Висловлювати на ту тему свою опінію при відвідування українських амбасад (в Нью Йорку при ООН та у Вашингтоні). Не давати себе легко позбути у випадках негарного трактування української мови в ЗДА, ні в Україні, а грозити дописами до преси.

З другої сторони, треба старатися також, де можна, оцінити заслуги українського Уряду в утримання етнічного спокою та його відвагу втримувати тривалий натиск на закриття електростанції у Чорнобилі, наприклад. Ідентичні електростанції існують у Литві і Росії, але ніде не чути про подібний натиск щодо їх закриття. Хоча на майбутнє закриття є побажаним, тепер такий крок не є в найкращому інтересі України.

Врешті варто згадати, що Російська імперія й російська мова, назагал, викликають менш приємні, якщо не цілком негативні асоціації серед народів світу. Тому підкреслювання власної, української ідентичності, із власною мовою та культурою, повинно не раз полегшити дипломатичні зв'язки українським закордонним представникам. У кожному разі, ліпше це, ніж іти хвостом за Москвою в міжнародному полі.

**Роля Перемишля та Перемищини
в українському національному відродженні**

Нехай на тебе цар Микола
Всю дич Сибіру вишле
Ти гордо глянеш з гір довкола,
Престольний Перемишле!

В. Щурат, 1915 р.

Вступ

Перемишль "... де Сян пливе зелений", як каже І. Франко у вступі до *Зівялого листя*, (чи "Де срібнолентий Сян пливе..." із вірша-гимну перемиської землі Григорія Цеглинського), це є незалежно від кольору води Сяну, правдоподібно одне із найстарших міст України та, безперечно, осідок найстаршої української єпархії. Тепер, знаходячись поза границями української держави, це місто заслуговує на спеціальну нашу увагу в цьому четвертому році української незалежності, році Божому 1995. Це саме з огляду на унікальне значіння, яке має Перемишль у довгій та жорстокій боротьбі на шляху до української державности¹.

Verba volant, scripta manent! казали старинні римляни (слова відлітають – написане залишається). Тому хочу порушити тут кілька моментів із історії Перемишля та Перемищини, які є сьогодні актуальними чи то тому, що репрезентують генезу чи роко-

---

¹ Як її інспіратор у Галичині. При тій нагоді автор хоче згадати, що тепер почалася поширювати, на жаль, тенденція вживати відносно Перемишля "нову" термінологію: "перемисьльський" замість правильного виразу "перемиський", рівнож "Перемишльщина" замість "Перемищина". Автор пропонує вживати "старі" назви, прийняті традицією та історією.

вини якихось важких подій у історії України чи тому, що досить вірно відзеркалюють деякі, актуальні тепер, світові події, як наприклад, “етнічне очищення” на Балканах. Для того хочу використати (може мало-відомі) джерела як збірник *Перемишль. Західний бастион України*, під редакцією проф. Б. Загайкевича², збірник *Ярославщина і Засяння 1031-1947*, під редакцією М. Семчишина³, як також *Історію Українського Війська Тиктора*⁴, *Essays in Modern Ukrainian History*, під редакцією І. Л. Рудницького⁵, *Українську музику* А. Рудницького⁶, *Історію України* О. Субтельного⁷. Рівнож, хочу використати конверсації з очевидцями та людьми близькими до недавніх подій пов’язаних з Перемишлем та Перемищиною, і вкінці деякі власні обсервації. Із інших, неукраїнських джерел, хочу навести, між іншим, спогади заступника останнього польського міністра закордонних справ, Я. Шембека, *Dziariusz*⁸, та навіть книжку Я. Гашека *Пригоди доброго вояка Швейка*, де акція частинно проходить у Перемишлі⁹.

На думку автора, історія повинна вибирати, аналізувати та систематизувати того рода інформації, щоб ствердити *wie es gewesen ist* (як це було, Момзен). Хоч автор не є істориком по фаху, не були ними ані Геродот ні Ксенофонт, які понаписували все таки цікаві для майбутніх поколінь версії того, що побачили чи то самі, чи те що почули від других. Цілісність української історії взагалі,

---

² Перемишль. *Західний бастион України*, ред. Б. Загайкевич. Нью-Йорк – Філадельфія 1961.

³ *Ярославщина і Засяння 1031-1947*, ред. М. Семчишин. НТШ Український Архів Том XVII. Нью-Йорк 1986.

⁴ І. Крипякевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів, О. Думіні С. Шрамченко, *Історія Українського Війська*. Вид. 4-те. “Світ”. Львів 1992.

⁵ *Essays in Modern Ukrainian History*, ред. І. Л. Рудницький. Канадський Інститут Українських Студій Унів. Альберти. Едмонтон 1987. С. 315-352.

⁶ А. Рудницький, *Українська музика*. “Дніпрова Хвиля”. Мюнхен 1963. С. 64-65, 84, 366.

⁷ О. Субтельний, *Україна. Історія*. “Либідь”. Київ 1991. С. 215-216, 277-294.

⁸ Я. Шембек, *Dziariusz* (1939). “Пакс”. Варшава 1989.

⁹ Я. Гашек, *Пригоди доброго вояка Швейка*, кожне популярне видання.

спеціально історії такої важкої частини як історія Перемищини, може бути вповні тільки представлена на основі спостережень обсерваторів та учасників тих подій, здебільша не істориків. Багато з них напевно ніколи не було ніде записаних. З огляду на це, що учасники тих вагомих подій за останніх 50 років уже вимирають, нехай ці скромні рядки будуть контрибуцією в тому напрямі. М. Грушевський, у своїй монументальній *Історії України-Руси*, згадує Перемишль 128 разів (ще до 1659 р.).

Історичні обставини

До 1141 р., коли князь Володимирко переніс столицю Галичини до Галича, Перемишль був столицею держави¹⁰. Перемишль був славною твердиною вже в р. 1071, згідно з Длугошом¹¹, та попав у році 1349 під польське панування. Король Казимир Великий, як добрий адміністратор, уважав ново-здобуті землі в Галичині окремим королівством, яке не було безпосередньо прилучене до польської держави. Те наставлення одначе змінилося, як став королем литовець-конвертит до римо-католицької релігії, Владислав Ягайло. З Ягайлом розпочалася в Руському Воєвідстві (як названо згодом здобуту частину Галицько-Волинської Держави) політика наставлена на повну польонізацію без жадних компромісів з “руським” автохтонним населенням, яка тривала більше як 350 років. Характеризуються ті часи передусім комплетним закріпощенням селян, внутрішнім безладдям та злою господаркою. Така держава стала в Європі у XVIII ст. анахронізмом, та була “безкровно” зліквідована більш культурно та господарсько заавансованими сусідами¹². Тут інструментальною була Кате-

¹⁰ М. Андрусак, *Перемишль в історії України до 1918 р.* // *Перемишль. Західний бастион України*. С. 25-66.

¹¹ А. Пастернак, *Княжий город Перемишль*. // *Перемишль. Західний бастион України*. С. 7-24.

¹² Див. *Essays in Modern Ukrainian History*, ред. І. Л. Рудницький.

рина II (“суча дочка”, як її називає Т. Шевченко), а Марія Тереса “хоч плакала, але взяла свою частину”, як говорив тоді пруський король Фридрих Великий. Марія Тереса мала ніби тому плакати, що пригадувала собі недавню поміч Польщі при облозі Відня Турками 1683 р. Мала вона одначе також певні дідичні права до Галичини й Володимирії, як офіційально новий край став тепер називатися (Galizien und Lodomerien).

Посередньо, Марія Тереса причинилася до українського культурного відродження через зрівнання прав греко-католицького духовенства з римо-католицьким, та через заходи для піднесення освіти греко-католицького священства. В той спосіб, культурно придушені галицькі русини дістали нових провідників у своїй боротьбі за кращу долю, за яких дві генерації пізніше. Як нижче буде видно, галицькі поляки нічого так не боялися, як саме поширення освіти серед галицьких русинів.

Відомо, що в 1412 р. за короля Ягайла відібрано в Перемишлі українцям їх катедру із XI ст. яку згодом розібрано, а з залишеного каміння збудовано теперішню польську катедру (казали, що те каміння було вожене до Сяну, для обмиття його від “схизми”). Було це, очевидно, свого роду варварство, систематично практиковане, яке пояснює чому так мало старинних пам’яток залишилося сьогодні в Галичині, старших як з XV ст. Колись заможнє місто, через воєнні міжусобиці та злу господарку, у 1772 р., при першому розборі Польщі, місто Перемишль докотилося до майже повної деградації. Мешканці міста, духово прибиті такими обставинами, вислали делегацію до надходячого австрійського війська та представників нової влади на близько 100 км їм на зустріч. Характеристичним є також спостереження тогочасного першого губернатора Галичини, графа А. Пергена: “життя їх (селян) є радше худобяче, ніж людське. А причиною того є брак шкіл, брак власности, бук і кривди”¹³.

---

¹³ А. Фінкель, *Memoriał A. hr. Pergena, pierwszego gubernatora Galicyi o stanie kraju*. „Kwartalnik Historyczny”, XIV. 1900. С. 24-43.

Паралелою до приходу нової влади у 1772 р. є від'їзд останнього представника польської влади в Перемишлі, тою самою дорогою, "на Венгри", десь коло 10-го вересня 1939 р. Присутні говорили що він, вже стоячи позаду тягарового авта, яким від'їжджав на Угорщину, ще вимахував до зібраних на ринку мешканців Перемишля руками та кликав "rodacy, nie dajcie się!" (земляки, не дайтеся).

Для поляків, шок програної війни у 1939 р. був страшним. Вони свято вірили у своїй масі, під впливом урядової пропаганди, що Польща є світовою потугою (great power), по-польськи "моцарство"¹⁴, цілком у стані вести незалежну закордонну політику на рівні інших великодержав. Тому багато поляків вірило, що за пару тижнів, а деякі навіть, що за п'ять днів, вони вже будуть у Берліні¹⁵.

Події одначе показали, що Польща такою потугою не була¹⁶. Поляки були також переконані, що до війни вони були добре підготовані, згідно із розповсюдненим тоді гаслом "silni, zważci, gotowi" (сильні, з'єднані, готові).

Тому багато простих людей серед поляків були свято переконані, що програна прийшла через отверту зраду та всякі злочинні, протидержавні махінації українців та других національних меншин, яких була одна третя всього населення Польщі у 1939 р. Закидали їм (меншинам) невдячність, тому що вони ніби їли "польський хліб", та того належно не оцінювали.

Одначе Шембек говорить у своїх спогадах про невдачну мобілізацію, та взагалі брак якого небудь підготовлення до модерної війни¹⁷. Ці всі факти, взяті разом, на думку автора, повинні пояснити ґенезу деяких пізніших подій, що мали згодом мати місце на Перемищині. Так власне починали укладатися відносини між українцями та поляками підчас німецької окупації 1939-1944 та пізніше. Цікаво, що Шембек сам стверджує що "nastroje w kra-

¹⁴ Я. Шембек, *Diariusz*. С. 53.

¹⁵ Я. Міхейда, *Na przełęczu*. „Nowy Dziennik”, 2-га частина. Нью Йорк. 2 вересня 1993.

¹⁶ Я. Шембек, *Diariusz*. С. 114, 119.

¹⁷ Там само. С. 96, 126, 160.

ju... w stanie ciągłego podniesienia” (настрої в краю... у стані сталого екзальтації) робили державну політику Польщі іншу, як та котру переводив останній міністер закордонних справ Ю. Бек, майже неможливою¹⁸, бо уряд міг би легко скінчити “на ліхтарні”. Рівнож згадує Шембек польську пиху та мегальоманію (як один із головних гріхів) як причини програної війни¹⁹. Це все написане у формі розмов із польськими політиками.

Тут треба підчеркнути, що поляки дістали Галичину згідно із рішенням Ради Амбасадорів 15 березня 1923 р., на підставі закону польського сойму про автономію для трьох воевідств (львівського, станиславівського та тернопільського). Ця обіцянка одначе ніколи не була виконана, а закон про автономію ніколи не був проведений у життя. Також, міжнародний договір про охорону меншин, був скасований у 1934 р. Тут також варта додати пацифікацію Галичини у 1930-му році, нищення українського шкільництва та багато інших потягнень польського уряду, яких тут не можна згадати з браку місця. Вони були ланцюгом активностей які робили відносини між українцями та меншинами, з одної сторони, а поляками, з другої сторони, дуже напруженими в 1939-му р., та їх не зобов’язали до жадної великої вдячності полякам. Спеціально це відносилось до українців Перемищини, де польонізаційний тиск був дуже неприємний. Про рішення Ради Амбасадорів говорено, що воно сталося на сугестію італійського амбасадора, за рекомендацією апостольського нунція в Польщі, Пачеллі. Виглядає одначе, що на рішення Ради Амбасадорів мали також вплив договір С. Петлюри з поляками з квітня 1920 р., та Ризький Договір з УРСР, 1921 р., де Галичину “відступлено”.

---

¹⁸ Там само. С. 153.

¹⁹ Там само. С. 114.

Українська Берегиня

Такі обставини, як наприклад, зрівнання прав римо-католицьких та греко-католицьких єпископів, з тим получена більша активність “руського” єпископа та його крилошан, та краща освіта греко-католицького духовенства, як і певні емоційні зв’язки з атрибутами славного минулого, як наприклад, митра перемиського єпископа мала бути зроблена із корони короля Данила, витворили саме в Перемишлі, на початку ХІХ ст., своєрідну атмосферу. До того також долучилася концентрація в Перемишлі кількох загально-освітніх та духовних шкіл та бібліотек, та певні духові зв’язки із однодумцями з далекого харківського університету²⁰. Це був просто дух часу. Тому власне в Перемишлі, а не де інде в Галичині, дійшло до початків українського (оригінально: “руського”) національного відродження як наслідок початково чисто культурних активностей, та початків українського шкільництва на більшу скалю²¹.

Це явище можна також пояснити синергетичним ефектом скупчення людей із ліпшою освітою, що звикли читати книжки, певними контактами з чехами²² (які тоді якраз переходили подібну фазу свого відродження), та, понад усе, моднім тоді в літературі напрямком – романтизмом. Із романтизмом нерозлучним було також явище зацікавлення власним минулим. Тут, для заінтересованих, відкривалося багатство українського фольклору, незрівнана краса української народної пісні. Рівнож, для українських тодішніх культурників, що походили з духовенства, важним був сам факт, що у східному обряді під час богослуження, хоровий спів є обов’язковим, та також певна доза консерватизму²³.

²⁰ О. Субтельний, цитована праця.

²¹ Див. *Перемишль. Західний бастион України*; О. Субтельний, *Україна. Історія*.

²² Див. *Essays in Modern Ukrainian History*; О. Субтельний, *Україна. Історія*.

²³ А. Рудницький, цитована праця.

Через той власне рід консерватизму, Перемиська епархія була останньою, що в цілості приступила до унії, десь у 1700 р.²⁴ Єпископська резиденція в Валяві (10 км на північ від Перемишля) мала навіть до 1780-их років приватну військову охорону, а перемиський єпископ традиційно був призначуваний на наслідника митрополита (у Львові). Єпископ Снігурський (1818-1847) та його крилошанин Могильницький (1777-1831) мають перед Україною великі заслуги через свою видавничу діяльність (тодішню) українською мовою, яка була ще під деяким впливом церковно-слав'янської мови, та організацію парохіяльних шкіл. Треба було ще багато праці, щоб переконати тих початкових галицьких літераторів, щоб перейти вкінці на живу українську мову, бо деякі тоді впливові чинники бачили в тому небажану політичну інновацію.

Вже після смерти Могильницького, митрополит Левицький почав вагатися щодо доцільности введення української народньої мови в народню освіту²⁵. Це одначе сталося вже незалежно від духовних властей у 1836 р., через т.зв. "Руську Трійцю", М. Шашкевича, Я. Головацького, та І. Вагилевича, в великій мірі як наслідок попередніх перемиських культурно-освітних активностей²⁶. Дата публікації (надрукована на першій сторінці) їх *Русалки Дністрової* є 1837. М. Шашкевич першу свою книжку *Азбука і Abecadło* (1836) опублікував саме в Перемишлі. Члени "Руської Трійці" були захоплені ідеями тоді пануючого в Європі романтизму, мали також приклад від чехів (яких запрошував тоді єпископ Снігурський, високоосвічений, бувший професор та декан віденського університету). Вони намагалися студіювати та зберігати українську народну творчість, та були приємно вражені її очевидним багатством (з яким мало хто з т.зв. "культурних народів" міг рівнятися).

Це відноситься передовсім до безпосередніх українських сусідів, та було також, незалежно, відкрито учасниками Харківської

---

²⁴ М. Андрус'як, цитована праця.

²⁵ О. Субтельний, цитована праця.

²⁶ А. Рудницький, цитована праця.

групи. Взагалі, це явище є паралельним до загального розвитку культури індоєвропейських народів: барди, кобзарі чи лірники виконували там пісні та баляди, що передавалися як найбільші цінності від покоління до покоління, ще перед початками письменности. Це ствердив, наприклад, Велс у своєму *Нарисі історії*²⁷. Ці факти є спеціально важні для народів, позбавлених своєї державности (як були тоді українці, чехи чи серби). Тут можна згадати що також доливали оливи до вогню завваги місцевих поляків, що не було взагалі жадної окремої “руської” мови, а те що існувало, було тільки діалектом польської літературної мови. Гарно розвинена польська “сальонова” література (як на той час) могла дійсно блищати в порівнанні з українською народно-мовною, яка якраз тоді ставила свої перші кроки. Одначе, порівнання польської та української усної словесности вказувало на щось цілком протилежне, а саме на дуже велике багатство та оригінальність української народної культури, та милозвучність української мови.

Намагання поляків у Галичині придушити письменство українською мовою “в зародку” як відомо, не вдалося. Український Піємонт став реальністю, починаючи з несмілих спроб перемиських крилошан, на перекір Валуєву та Емському (таємному) указові.

З несподіваним вибухом української культурно-освітньої діяльності були незабаром получені також політичні амбіції. Ці, оригінально скромні вимагання галицьких русинів (які добре ілюструє їх більше як скромний гимн із 1848 р., авторства також перемиського композитора П. Любовича, *Мир вам браття всі приносим*), були для поляків не то несподіванкою, а правдивим шоком!²⁸ Тому вони потрактували ці українські наміри, по черзі, як австрійську інтригу, за ініціативою графа Стадіона у 1848 р., а потім, як пруську, а вкінці як російську інтригу.

---

²⁷ Г. І. Велс, *The Outline of History*. I. Garden City Books. Гарден Ситі 1956. С. 222-227.

²⁸ О. Субтельний, цитована праця.

Не приходило їм на гадку (хоча би дивлячись на власний приклад), що з деяким поширенням добробуту, загальної освіти, та з приходом культурнішої адміністрації (були тут певні заслуги австрійського уряду)²⁹, події того роду були неминучі.

Одначе, раз зрушені, приспані народні сили Перемищини кітували, щоб потім вибухнути у спосіб тяжкий до передбачення, а результати цієї активності мали важні наслідки для цілої України, далеко поза границями самої Перемищини.

Також, ці події спричинили, що Перемишль та Перемищина стали пляцдармом, спірною ключовою територією, за яку згодом мала почати вестись запекла боротьба між поляками та автохтонами-українцями, тоді знаними як русини. Ця боротьба, на жаль, згодом трансформувалася в конфронтацію у стилі мислення Г. Сенкевича із його повісти *Огнем та мечем*, та “етнічне очищення”. Українське військо було представлявано, як розгукані банди горлорізів, різунів, пияків, та взагалі цілком безвартісних людей, що не оцінювали належно, для себе заведеного поляками кріпацтва та польської культури та цивілізації. Не було в тій повісти також вияснення, чому поляки програвали одна-за-другою, всі важніші битви з козаками.

Дальші культурно-освітні активності

В 1863 році зорганізовано в Перемишлі “Студентську Громаду” зложеною з учнів вищих класів гімназії та питомців місцевої духовної семінарії³⁰. Студентська громада організувала вечер-

---

²⁹ Відомим є, що Австрія передала владу в Галичині в 1867 р. полякам. Заслуги Австрії для української культури були, на жаль, мінімальні в позитивному значінні того слова, головню через певний інтерес для розвитку народного шкільництва в українській мові.

³⁰ Б. Загайкевич, *Освіта і школи в Перемишлі*. // Перемишль. Західний бастион України. С. 239-284.

ниці, що перемінилися згодом на більше формальні “академії” для пошанування пам’яті Т. Шевченка. На одній із таких ранніх зустрічей, відспівано також, згідно із традицією, перший раз пісню *Ще не вмерла Україна*, пізніший український національний гимн. Пісня була до слів П. Чубинського (із Східної України) та музики М. Вербицького³¹.

М. Вербицький (1815-1870), народився в селі Улючі, 30 км. на південний захід від Перемишля³². Він навчався співу у директора катедрального хору в Перемишлі, чеха А. Нанке, а потім був парохом в селі Млини, Яворівського повіту³³. Дата першого відспівання пізнішого національного гимну є 1863 р., затверджена на спеціальному плякаті виданому із тієї нагоди³⁴. Це означає, що цього року обходимо 130-ліття тої вагомої події. Інші джерела подають рік першого відспівання цього гимну як 1865, але не заперечують, що це мало місце в Перемишлі, на Шевченківській Академії³⁵. Слова були одначе вперше видруковані в 1863 р., помилково будучи приписані Т. Шевченкові³⁶.

Вербицький належав до перемиської групи талановитих українських композиторів-пірнерів, де слід також зачислити І. Лаврівського та засновника перемиської “Студентської Громади”, А. Вахнянина. Це був прямий наслідок зорганізування в Перемишлі 1829 р. сталого хору при катедральному храмі під фаховим диригентом, який виконав важну культурну та музичну виховну працю. Тут слід згадати А. Нанке, учителя Вербицького, чеха, який у Перемишлі також komponував хорові частини до Служби Божої, які ще сьогодні співаються. Зв’язки Перемишля з музикантами із Чехії були навіть предметом зацікавлення певних чеських кругів,

³¹ А. Рудницький, цитована праця.

³² Згідно із найновішими інформаціями, М. Вербицький народився у недалекому від Улюча селі Явірник Руський.

³³ А. Рудницький, цитована праця.

³⁴ В. Лесняк, *Західні фортеці Руси-України. // Ярославщина і Засяння 1031-1947*. С. 172-288.

³⁵ А. Рудницький, цитована праця.

³⁶ Ф. Погребенник, *Народний календар 1993*. “Преса України”. Київ 1993.

які вислали до Перемишля д-ра Ф. Шешка у 1932 р. для докладнішого дослідження тих контактів, що згодом стало темою його докторської дисертації³⁷. В той час, др. Шешко користувався гостинністю родини автора.

Тому можна назвати українське відродження в Галичині до певного степеня “чеською (культурною) інтригою”, щоб якось задоволити деяких наших сусідів, що всюди бачили “інтриги”. Треба одначе на тому місці підкреслити, що чехи потім назагал ставилися до української справи або цілком індеферентно, або навіть негативно, через свої про-московські симпатії. Але треба це признати, що у критичному часі формування української ідентичности, чехи таки українцям допомогли, приїхавши із країни де назагал музична освіта стояла значно вище як, на той час, у Галичині. Цікаво тому, якою “інтригою” можна б було назвати в такому разі чеське відродження? Німецькою?, чи французькою або англійською? Чехи в той час проходили такий сам час переходу від чисто-культурницької активности, до певних політично-автономічних перших кроків (згадаймо хоч би Палацького – “як би Австрії не було, то треба би було її винайти, як охорону від московської навали”).

Ці чеські починки, які були успішними мимо певних адміністративних утисків, можна так само пояснити як діяльність “Руської Трійці”, а саме духом часу, та загальними індо-європейськими паралелями. Народи, осягнувши певну стадію свого культурного розвитку, вимагали для себе також кращого політичного трактування. Поляки, натомість, старалися загальмувати культурний розвиток українців, як тільки можна³⁸. Одначе, перемиська друкарня і парохіяльні школи мали очевидний успіх.

Події котилися швидко. Хоч Перемишль згодом втратив свою провідну роль в культурному житті Галичини, але може пописатися “почесним” другим місцем, із такими поетами та письменника-

---

³⁷ Е. Цегельський, *Музичне життя Перемишля. // Перемишль. Західний бастион України*. С. 315-334.

³⁸ Там само.

ми, як, наприклад, У. Кравченко, В. Пачовський, П. Карманський, В. Щурат, сліпий (воєнний інвалід) А. Волощак, та інші³⁹.

Після довгої тяганини, зорганізовано у 1888 р. в Перемишлі окрему українську державну, найбільшу в Галичині, гімназію. Це сталося 107 років тому. Ця гімназія мала великий вплив на розвиток української культури в Галичині, як перший крок до створення української модерної інтелігенції. Реасумуючи, можна сказати на цім місці, що українське культурне, а згодом політичне відродження Перемишля та Перемищини, були інстинктовними реакціями на заміри наших сусідів “na zniszczenie Rusi” (на знищення Руси). Це мусіло довести до дуже серйозної політичної боротьби⁴⁰. Сама екзистенція чи елементарне фізичне існування галицьких русинів були інтерпретовані поляками, нашими сусідами, спершу як провокація, а згодом, майже за державну зраду. Політичне та культурне відродження українців у Галичині, було явищем дещо подібним до тогочасних аналогічних процесів інших народів як чехів, сербів, словаків, ірландців, бретонців, та інших. Не було одначе на ті змагання, здається мені, ніде такої острої та злобної реакції, як це саме сталося з українцями Перемищини. Це завважили навіть такі неутральні обсерватори, як Я. Гашек, який описує події що ніби діялися в Перемишлі й околиці в 1915 р.

Дальше заострення міжнаціональних відносин

З приходом Першої Світової війни, почалася інспірована польською адміністрацією нагінка на українців у Галичині, як на “москвофілів-зрадників”⁴¹. В Перемишлі, що став у 1893 р. найбільшою австрійською твердиною, це довело до сумного інциден-

³⁹ В. Лев, *Український літературний рух в Перемишлі. // Перемишль. Західний бастион України*. С. 299-305.

⁴⁰ О. Субтельний, цитована праця.

⁴¹ Див. *Essays in Modern Ukrainian History*.

ту 15 вересня 1914 р. Міське шумовиння, підюджує переходячий відділ мадярської кінноти до нападу на групу заарештованих українців, як “зрадників-шпигунів”. Мадяри кидаються з шаблями на безборонних та зарубують 43-ох українців на переулку На боцяна (На бузька), де автор собі пригадує в роках 1930-1940 стояв на вулиці пропам’ятний хрест. Подібні випадки денунціяції українців в Галичині, їх арешти, депортації та сумарні езекуції цитує, наприклад, Гашек. Були це здебільша невинні, випадково заарештовані люди⁴². Тут можна згадати, що до виявлення тих несправедливостей та до регабілітації тих людей сильно причинився перемиський діяч та адвокат, др. В. Загайкевич.

Другого листопада 1918 р. українці перебирають у Перемишлі владу. Після заключення перемир’я (з Сяном, як демаркаційною лінією), українці випускають полонених поляків – генерала Пухальського та більшу кількість старшин. Поляки, під впливом кс. Панася⁴³, перемир’я зривають і 12-го листопада здобувають знов Перемишль⁴⁴. Це сталося якраз 77 років тому. Щодо цього було досить багато дискусії. Очевидно, тут важним фактором було це, що Перемишль був все ще важною твердиною, якою командував поляк, ген. Пухальський, а в самому перемиському гарнізоні було багато неукраїнського війська. Проф. Б. Загайкевич, сотник УГА, сказав одначе авторові, що сталося це через помилки тодішних місцевих українських військових чинників⁴⁵. Це саме можна сказати про помилкову, передчасну евакуацію Львова 21 листопада 1918 р., пару тижнів пізніше.

Страта Перемишля – це був великий удар для української визвольної боротьби, через уможливлення залізничної комунікації поляками з обложеним Львовом. Також, страчені були для українців великі склади із всяким військовим матеріалом, що тоді зна-

---

⁴² М. Андрусак, цитована праця.

⁴³ Були це, т.зв. “Орлента” (орленята), здебільша гімназисти та міський люмпен пролетаріят. Подібну роль відіграли “Орлента” також у Львові.

⁴⁴ М. Андрусак, цитована праця.

⁴⁵ В особистій розмові з автором у Кренфорді 1962 р.

ходилися в Перемишлі. Обох великих мостів через Сян не зірвано правдоподібно через брак технічного знання, як демолювати такі великі споруди. В подібний спосіб також не дійшло до зірвання іншого залізничного мосту над Сяном, у селі Сухохові коло Ярослава, 35 км на північний схід від Перемишля. Через фактичну, аліянтами зорганізовану блокаду української Галичини, ці події мали для українців дуже недобрі наслідки, та безпосередньо причинилися до втрати Львова 21-го листопада 1918 р. та взагалі, до невдачі українських визвольних змагань⁴⁶.

Оцінюючи ці події ретроспективно на підставі найновіших обсервацій подій у 2-гій Світовій Війні, є ясным що концентрація українських збройних сил на здобуття Львова була помилкою. Львів став де факто твердиною яку не можна було легко здобути при тодішній військовій технології. Гасло “через Перемишль на Львів!” було б більше реалістичним та тоді доцільним.

Автор бачив брошурку видану польським генералом що “визволив” Перемишль: (цитую з пам’яті) „wyzwoliliśmy Przemyśl z niewoli dzikiej, z niewoli srogiej, z niewoli hajdamackiej” (ми визволили Перемишль з неволі дикої, я неволі суворої, з неволі гайдамацької). Такі вислови радості по перемозі над українцями ілюструють настрої поляків у тих пам’ятних часах, з їх тенденцією трактувати українців як гайдамаків-дикунів. Того роду наставлення довело пізніше в українсько-польській війні 1918/19 до ряду непотрібних жорстокостей, які продовжувалися також після вибуху німецько-польської війни, 1-го вересня 1939 р.

Поляки, певні скорої перемоги (як вже вище згадано), страшили Перемишль вже 15 вересня 1939 р. Частини польського війська відступають у безладді “w zupełnym rozprężeniu”⁴⁷, по дорозі ловлять українців та їх вбивають, часто після тортурів⁴⁸. Є відомо,

⁴⁶ Див. І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів, О. Думіні С. Шрамченко, *Історія Українського Війська*.

⁴⁷ Я. Шембек, *Diariusz*. С. 52, 66.

⁴⁸ Інформація отримана автором від мешканців села Сущиця Рикова коло Тершова, у 1939 р.

наприклад, про знищення братів Баданів, Олега та Богдана коло Турки⁴⁹. Також оповідали авторів самі учасники тих подій (поляки) про спалювання українських сіл через вияви ворожого наставлення та акти нельояльності (здогадні?) супроти відступаючого польського війська⁵⁰.

Капітан Яблонський (знаний як голова розвідки X-го корпусу, що стояв залогою в Перемишлі) в розмові з автором⁵¹, твердив що англійська та французька розвідки хибно інформували Польщу про фактичний стан боевої готовости німецької армії у 1939 р. Слідуючі події показали, що дійсно ніхто з аліантів не знав докладно до якого стану перфекції була Німеччина приготовлена до (короткої) війни, тоді у 1939 р.

Хоча це може було би пересадою твердити, що поляки дійсно думали про німецькі танки як тільки про атрапи з картону, фактом є що Польща ще мала десять бригад кавалерії у 1939 р., на яку покладала певні надії⁵². Німці застосували одначе новий спосіб ведення війни (Blitzkrieg), та за перших три роки війни не програли ні одної більшої битви (на суходолі).

Поляки, з початкової еuforiaї на самому початку війни попали в розпуку. Говорено про масові самовбивства серед вояків. Поволи починали одначе організуватися та нападати на українців. Було це частинно тому, що за напади на німців грозила збірна відповідальність та драконські кари зі сторони німецької окупаційної влади. Німці, з другої сторони, оправдували свої методи оскарженням поляків за масові вбивства німців у перших кількох днях війни (на приклад, у Бидгощі). Також, терористична акція проти українців була наслідком пануючої тоді серед широких кругів польського народу думки, що війну програно головно через укра-

---

⁴⁹ Є. Стахів, *Сини Перемиської Землі в українському революційному русі 1930-46 років.* // *Перемишль. Західний бастион України.* С. 175-179.

⁵⁰ Про це розповідали авторів два робітники міського парку у Ярославі, у 1942 р., та відоме спалення села Лімна над Дністром, у вересні 1939 р.

⁵¹ Переховувався в осені 1939 р. в каменіці, де тоді жив автор.

⁵² Я. Шембек, *Diariusz.* С. 23.

їнців. Ці погляди, попирані також льондонським польським урядом, починали щораз більше ефективно кристалізуватися в акціях індивідуального терору і вбивств супроти українського населення Перемищини. Автор, як очевидець, пригадує собі сцену з Переворська (45 км на північ від Перемишля), де після церковного богослуження для українців, якийсь переходячий поляк почав нагло кричати “muszę zabić tego Ukraińca” (мушу забити того українця), другі поляки його тримали, а він виривався та верещав свої погрози. Одначе, нічого не сталося, крім неприємної сцени (може він був п'яний?). Було це у липні 1940 р., під німецькою окупацією.

В даному випадку були це українці які працювали при місцевій цукроварні, яку відбудував після значного воєнного знищення та урухомив український інженер, Скрипченко. Він, між іншим, написав був тоді також книжку *Za co Pan Bóg Polskę karze* (За що Бог карає Польщу), яка дуже полякам не подобалася, бо він власне підносив ті самі речі про які говорить Шембек, як також додав обсервації про зле трактування національних меншин у колишній Польщі.

В результаті, в роках 1943/44 польська “Армія Крайова” вже полювала на українців “як на кріликів”, вибираючи на знищення перед усім учителів, священників та лікарів. Таке враження мав автор, що в роках 1940-44 проживав у Ярославі (головно під час вакацій)⁵³. Характеристичним було вбивство д-ра Борима “пацієнтом”, у червні 1944 р.

---

⁵³ Треба підкреслити, що А. К. діставала від західних Аліантів дуже значну допомогу для підпільної боротьби проти німців. На терені Перемищини, активність А. К. звернулася головно проти українського населення, почавши вже від жовтня-листопада 1939 р. Це сталося частинно через обсеію англійського прем'єра, Черчила, який вірив що при помочі сильного підпільного руху та “килимового” бомбардування самої Німеччини, вона неминуче таки програє війну, навіть без інвазії.

Етнічне очищення

До правдивих подій “етнічного очищення”, по-англійськи “ethnic cleansing”, які мають тепер якраз місце на Балканах, дійшло після відступу німців у липні 1944 р. В деяких випадках це етнічне очищення дегенерувалося до комплетного ґеноциду, коли вибирано майже “до ноги” цілі українські села, в більшості випадків без жадної провокації, а тільки за те що вони були греко-католицькими та українськими.

Саме “перебрання влади” поляками після відходу німців (у 1944 р.) в деяких місцях було в формі міні-погрому. Розюшені банди ходили від хати до хати де жили українці, та тероризували мешканців. Траплялися при тому рабунки, підпали, побиття а навіть убивства. Такі події мали місце, наприклад, у Ярославі. Тоді побито сильно інженера Преторіюса⁵⁴. Взагалі, в роках 1944/45 “українці Ярослава і околиці пережили справді страхиття-події що переходять всяку уяву”⁵⁵. Інші приклади етнічного очищення – це описи подій що мали місце у квітні 1945 р. в селі Пискоровичі, де втратило життя 900, а інші джерела кажуть, навіть 1200 українців, за інстиґацією ксьондза Яна Заремби⁵⁶. Село це є положене яких 60 км на північ від Перемишля, на правому боці Сяну. Поголовно вимордувано все українське населення сіл Вільки Жапалівської, Бахорів, Щибібоків і Четирбоків⁵⁷.

Ще один приклад майже поголовного ґеноциду є знищення українського села Павлокома (недалеко від Динова) у березні 1945 р.⁵⁸ Подає опис тих подій п. О. Потічна, яка втратила 23-ох членів своєї

⁵⁴ Інформація М. Головатого з Торонта, 1993 р.

⁵⁵ В. Шебльовський, *Передмістя Ярослава. // Ярославщина і Засяння 1031-1947*. С. 115-135.

⁵⁶ *Пискоровичі або Лідіце України. // Ярославщина і Засяння 1031-1947*. С. 510-513.

⁵⁷ В. Бородач, *Жапалів, обніжками мого рідного села. // Ярославщина і Засяння 1031-1947*. С. 413-439.

⁵⁸ А. Мудрик, *Трагедія села Павлокома. // Перемишль. Західний бастион України*. С. 211-218.

родини, та залишилася вдовою із 9-ти літньою донькою. Характеристичним тут є факт, що польський суд у Динові офіційно записав ті вбивства, як ніби вчинені через УПА, які вимордували “поляків” у Павлокомі. Тут є інтересно ствердити, що ватажками злочинних банд на Закерзонні були здебільша польські ксьондзи, як наприклад кс. Ф. Журавські та кс. Ян Шуль⁵⁹. Більше жорстокостей вище згаданого характеру є описані у збірниках *Перемишль...* та *Ярославщина...*

Реакція Закерзоння на етнічне очищення

Українське суспільство Перемищини, в обличчі можливої екстермінації в ім'я етнічного очищення, мусіло zareагувати на такі провокації відомим активностями УПА на Закерзонні. Тут треба одначе підкреслити, що українці, які жили здебільша у нелегкодоступних селах, віддалених від більших осередків, були безперечно на своїй землі автохтонами, які тільки боронилися від напасти. В кожному разі, українці, часто національно не цілком свідомі, цієї боротьби ані не розпочинали ані не бажали. Одначе, певна частина польського суспільства, розагітована чинниками що трималися засади “divide et impera” (тут автор має на думці людей, що репрезентували імперію зла), пішли на дорогу “етнічного очищення” Закерзоння, майже пів століття перед тепер актуальними подіями на Балканах. В результаті, поляки також зруйнували основно мальовничу частину своєї держави, під господарським оглядом, та при тому також знищили багато історичних та мистецьких пам'яток (головно греко-католицьких церков). Таке руйнування християнських святинь поляки

---

⁵⁹ М. Андрусак, *Кривавий терор польських боївків на Надсянні. // Ярославщина і Засяння 1031-1947*. С. 615-623. Цікавим є факт, що польська духовна влада ці речі на загал ігнорувала.

вже розпочали раніше, коли в роках 1938/39 знищили поважну кількість православних святинь на Холмщині та на Волині.

Як свій епілог, сумні події на Закарпатті мали “Акцію Вісла”. Цікаво, що деякі поляки даліше вважають “Акцію Вісла” за справедливо переведену кампанію (наприклад, Вільчур⁶⁰), як конечну для втримання Перемишля, Ряшева, Сянока, та інших пограничних міст у польській державі. Цим може можна пояснити той факт, що в новій “демократичній” Польщі сойм ще нічого не зробив для реабілітації пошкодованих відомою “Акцією Вісла”⁶¹.

Маю одначе надію, що ці рядки доведуть сьогодні до іншої оцінки можливостей співжиття між обома народами, на базі обопільної пошани та терпимости, та позитивного полагодження всіх легітимних бажань української меншини в Польщі. Це, розуміється, спеціально відноситься до Перемищини та до самого Перемишля, родинного міста автора. Нехай балканські події не повторяться у близькій будучности на українсько-польських пограничних землях, а ті що потерпіли одержать відповідну компенсацію.

Перемиські маргіналії та тривіалії

Контрибуції Перемишля до української історії можна ще проілюструвати нижче поданими фактами.

Один із перемиських урядовців, сам староста, став потім останнім королем Р. П. Польщі, С. А. Понятовський⁶². Два перебуваючі в Перемишлі польські генерали (безпосередньо перед вибухом війни 1939 р.) мали бути людьми без матури (ситуація досить поширена серед бувших польських легіоністів). Були це Борути-

⁶⁰ Я. Вільчур, стаття у польському часописі “Слово” 28 червня 1993, Варшава (за “Новим Шляхом”, 27 листопада 1993, *Вільчури не визнають історичної правди*)

⁶¹ О. Субтельний, *Україна. Історія*. С. 426.

⁶² С. Шах, *Йорданські водосвяття в Перемишлі. // Перемишль. Західний бастион України*. С. 376-382.

Спехович (схоплений у жовтні 1939 р. як утікав на Венгрі) та Сцеволя-Вечоркевіч. Цей останній разом із кс. А. Мйодонським вів акцію привертання до польської національності українців греко-католиків, членів т.зв. “загродової” шляхти при допомозі організації всяких допоміжних товариств та адміністративного тиску. Можна сказати, що Перемишль став властиво центром польонізаційних зусиль у Галичині між двома війнами. У роках 1938/39, говорено в Перемишлі, що саме місто Перемишль було центром, із якого висилано на Карпатську Україну ватаги диверсантів, для дестабілізації тамошньої влади і для дискредитації й осмішення українського імени. Сама Перемищина та Надсяння були у стані пів-пацифікації.

Перемишль, за советської окупації, був уфортифікований здовж лінії Сяну. Після вибуху війни між німцями та Сов. Союзом 22 червня 1941 р., Перемишль ще більше як тиждень успішно оборонився. Командуючим генералом не був ніхто інший як сам Власов, пізніше знана контроверзійальна політична особистість.

Вкінці, варта згадати, що був також уроджений у Радимні, 10 км на північ від Перемишля, сотник Ю. Головінський. Це був заслужений український військовик, колишній командант корпусу підчас визвольних змагань, та краєвий командант УВО в роках 1926-30. Тішився великим авторитетом та був застрілений польською поліцією “при спробі утечі” підчас слідства. Можливо, що як би жив, сотник Головінський потрапив би унеможливити розлам в ОУН, який мав потім місце після смерти полк. Коновальця, через свій організаційний хист та заслуги для української визвольної боротьби.

Цікаво є теж, що І. Франко кандидував у 1895 та 1897 р. до австрійського парламенту саме від Перемиської округи (разом три рази), але через шахрайство та терор польської адміністрації, не перейшов⁶³.

---

⁶³ М. Андрусаяк, *Перемишль в історії України до 1918 р.*

Висновки

Через своє унікальне положення на перехрестю важних доріг та зв'язки з Європою, Перемишль та Перемищина в основному причинилися дуже позитивно до відродження української культури та політичної думки в Галичині. Це відноситься до українського організованого життя взагалі, а спеціально до музичного та культурного життя. Це є позитивні контрибуції до української історії.

Негативною контрибуцією є факт, що через невміння перешкодити захопленню поляками великих мостів на Сяні, в Перемишлі та Сухохові, тому 77 років, дійшло до втрати Львова та, взагалі, державної незалежності Галичини. Українське суспільство Перемищини зареагувало на спроби етнічного очищення Надсяння відомими активностями УПА. Українці цієї боротьби не розпочинали, але будучи автохтонами на своїй землі, мали повне право на самооборону. Геноцид виконуваний “самодіяльними” бандами мав вкінці завершення в “Акції Вісла”, переведеній державою. Польська література про А.К. (та про інші пів-мілітарні організації, які пізніше злилися з А.К., але виступали під іншими назвами), подає цілком отверто, що мнимі “коляборанти”, тобто люди що не кооперували з А. К., мали бути сумарично ліквідовані без жадного суду. Українці тому автоматично були трактовані як коляборанти, бо розуміється, не хотіли мати з А. К. нічого спільного. Самого провідника “Кедиву” (керівника диверсії в А. К. в роках 1943/44), генерала А. Е. Фільдорфа, покарано навіть у 1953 р. смертю, між іншим за вбивство українців. Кара смерти для ген. Фільдорфа була недавно широко дискутована в польській пресі, як “злочин” Людової Польщі⁶⁴.

Автор одначе має надію, що тим разом, по розпаді “імперії зла”, може таки дійде до ліпшого співжиття між обома народами,

---

⁶⁴ М. Фільдорф і Л. Захута, *Generał „Nil” A. E. Fieldorf*. “Пакс”. Варшава 1993.

на базі обопільної пошани та терпимости. Віримо, о доля української меншини в Польщі, в найближчій будуччині буде урегульована на підставі відповідних статутів ООН та строгої обопільности і повної реабілітації покривджених. Також, основна ревізія ідей месіанзму (за вашу і нашу волю) і т.д., та думок про культурну та політичну експансію та асиміляцію по стороні Польщі, на думку автора, висловлені відповідальними представниками суспільства та держави, можуть дуже позитивно причинитися до поправи відносин між обома народами.

Та, мимо багатьох декларацій доброї волі, та про користь із обопільного порозуміння, на рівні державних представників і парламентаристів з обох сторін, на льокальному рівні відносини є дальше заострені. Цікаво є також завважити, що Трильоґія Г. Сенкевича (до недавна майже настільна книга серед поляків), була недавно видана в новому “поліпшеному” перекладі анґлійською мовою в Америці.

З другої сторони, боротьба за українську культуру і мову, розпочата близько 195 років тому саме в Перемишлі, ще не є закінчена. От такий письменник-філософ (гуру), як Солженіцин все ще твердить, у 1991 р., що “перекручена” українська мова повстала в Галичині, при активній підтримці австрійського уряду, “повна місцевих та польських слів”, підчас коли Головна Руська Рада є цитована як “Chief Russian Rada”, а “карпаторосів” ніби форсовано покинути уживати російську мову, і т.д.⁶⁵ Це є майже ті самі аргументи, яких уживали ще до недавна наші на-пів грамотні москвофіли та російські неділимці-шовіністи. Тут можна згадати знов латинську приповідку *Similis simili gaudet* (подібне тішиться подібним), або українську чоловік (часом) учиться ціле життя...

Закінчуючи, автор хоче висловити думку, що найбільшою мабуть заслугою Перемиської Групи українських (тоді ще “руських”) ентузіастів-піонерів для України є увага, яку вони приложили до конечности видавничої діяльности та організації сітки парохіяль-

---

⁶⁵ А. Солженіцин, *Rebuilding Russia, reflections and tentative proposals*. Farrar, Straus and Giroux. Нью Йорк 1991.

них шкіл (інших шкіл тоді не було). Це саме зробило ранній український рух масовим, як також створило перманентний, міцний контакт між українською інтелігенцією та народом. Ці явища поширилися згодом на цілу Галичину і Західну Україну. В той сам час, учасники Харківської Групи були більше елітарного характеру, та не потрапили створити правдивого масового руху. Це явище покутує, на жаль, по сьогоднішній день.

Св. пам'яті В. Загайкевич

Ділимося зі знайомими й читачами “Свободи” сумною вісткою, що 11-го жовтня 1994 року у наслідок нещасного випадку у власному домі в Напанок, Н. Й., відійшов у вічність на 72-му році життя св. п. Володимир Андрій Загайкевич, народжений у Ласківцях на Поділлі, син проф. Богдана Загайкевича та Теодозії з дому Сивак.

Св. п. В. Загайкевич ходив до школи та проживав до 1940 року в Перемишлі. Автор собі його пригадує як одного із кращих учнів відділу “Б” клас I-IV місцевої української державної гімназії. Дуже гарно писав українські задачі, а через збіг обставин матуру здав аж у далекому Ірані. Були ми разом членами неформального Пласту за часів Польщі, та у 1939 році – учасниками останнього юнацького табору в Космачі-Плаюці (організованого Комітетом Виховних Осель і Мандрівок Молоді), де наш гурток в загальному точкуванні зайняв перше місце.

Від 1939 до 1941 року Перемишль опинився на самій границі “злющої імперії”. Багато молодих хлопців не змогли витримати тиску “червоної влади” та старалися перейти “на зелено” границю; між ними був і св. п. Володимир. Не всім це вдавалося, бо границя була дуже докладно стережена; його зловили пограничники в горах коло Турки й перевезли до тюрми у Стрию. Там св. п. Володимира засудили на заслання, а в липні 1941 року вислали до Воркути, де на нього чекали непосильна праця до повного виснаження та звільнення з неволі в наслідок амністії для колишніх польських громадян по двох місяцях перебування в тому страшному таборі. Сталося це можливим через те, що 22-го червня 1941 року почалася війна з Німеччиною. Звільнення прийшло в дуже критичний час, коли св. п. Володимир був цілком знесилений; він авторові оповідав: “ще два тижні на Воркуті в таборі – і я би цілком певно загинув”.

Звільнений, він хворів на тиф, тимчасово осліп. Був відкинений як інвалід Червоною Армією та зголосився, щоб якось рятун-

вати життя, до польської армії ген. Андерса, звідки через Персію, Палестину й Південну Африку дістався до Англії у 1942 році. Після повного виздоровлення остаточно був приділений до парашутистів. Свій вишкіл перейшов блискуче, навіть став постійним інструктором. Бригада парашутистів, до якої належав св. п. Володимир, ніколи не була вжита для воєнної акції, хоча англійці хотіли її вжити у 1944 році до латання “операції Маркет Гарден”, де були великі втрати. Закінчив військову службу як поручник у 1947 році, потім студював текстильну технологію. Проживаючи вже в Шотляндії, в 1947 році одружився з Шілою Канінгем, а в 1953 році приїхав до Америки, де замешкав у Кренфордї, Н. Дж., та став членом УНС та церкви в Елизабет, Н. Дж. У роках 1960-1964 співає у славному хорі “Боян” в Елизабетї, який під диригентурою І. Задорожного виступає під час інавгурації президента Кеннеді у Вашингтонї у 1961 році. У роках 1954-82 працює як броварник в Ангойзера-Буша в Ньюарку, Н. Дж., одначе через важкий автомобілевий випадок у 1981 році переходить на емеритуру, та від 1984 року постійно проживає в Напанок, Н. Й.

Св. п. Володимир Загайкевич був дуже товариським, гарним “сальоновим співаком”, любив молодь і цікавився українським організованим життям в Америці. Тому на похоронї було багато друзів та знайомих, а похований був св. п. Володимир на українському цвинтарї в Бавнд Бруку. Залишив після себе добру пам’ять, та у смутку – дружину Шїлу, доньок Дїрді, Лярису й Ренату, сестер Олену і Христину, брата Ореста та ближчу й дальшу рідню у ЗДА, Канаді та Україні. Вічна йому пам’ять!

Україна і святкування п'ятдесятиліття перемоги в 1995 р.

Як відомо з газет, у Москві, а також у деяких областях України, йдуть уже від жовтня 1994-го року приготування до величавого святкування урочистостей зв'язаних із підписанням капітуляції Німеччини із СРСР, дня 8 травня 1945-го року. Попередньо, ранком 7 травня властива капітуляція була вже підписана в Мадриді, у Франції, із Західними Аліянтами. Тому, день пізніше, церемонія в Берліні була в суті речі тільки "символічним актом", щоб піднести Москву на дусі, жест доброї волі зі сторони Аліантів. Свого часу, та справа була навіть сильно засекречена. Серед приготувань святкування "перемоги", є також плян збудувати колишньому радянському головнокомандуючому, маршалові Г. К. Жукову, статую-пам'ятник... де? в Харкові!

Тому варто приглянутися до ролі Жукова в тих подіях 1945-го року оскільки вони відносяться до України, сьогодні незалежної держави. Як загально відомо, М. Хрущов ще у 1956-му році у своїй офіційній промові про злі діла Сталіна, згадав що були пляни депортувати всіх, без розбору, українців після повної окупації України. Того "проєкту" однак тільки тому не виконано, що було українців за багато, й не було куди їх вивезти. Тепер, недавно появилися у пресі на Україні копії документу в тій справі, які є підписані самим Берією та Жуковом. Цікаво теж, що проти особи яка опублікувала цей документ, місцева прокуратура зараз поспішила виставити обвинувачення "у ворожій пропаганді". Ніби документ є пофальшований. Але є ще другі причини, чому особа Жукова, хоча вона для Москви сьогодні є "батьківською постаттю", народним героєм, для України самостійної є постаттю одіозною, типовим представником "злої імперії".

Це той сам Жуков, що гнав українців з новоокупованих територій просто на німецькі кулети, здебільша без потрібного військового вишколу, часто навіть без уніформів та відповідного озброєння. Автор це знає від очевидців, і про це писалося широко в українській пресі. Як згадає ген. Д. Айзенгавер у своїх споминах,

Жуков пояснював йому як атакувати піхотою заміновані поля: він би слав “бійців” Червоної Армії на них, так як би там мін взагалі не було. Далше Айзенгавер оповідає, як перед здивованими американцями, вже по закінченню воєнних акцій, у присутності Жукова стріляно до своїх же власних “бійців”, щоб тільки показати власну справність у стрілянні.

Ці обсервації цілком сходяться із опінією яку виробив собі відносно Жукова ген. П. Григоренко, що спіткався з ним службово на Далекому Сході у 1939-му році. Він каже, що це була людина “жорстока і мстива”, типовий “висуванець” без вишколу в Академії Генерального Штабу. Жуков був готовий розстрілювати людей за найменшу провину, за “недобре виконання наказу”. Про загальну філософію Жукова, на тій підставі, можна сказати що він продовжував цинічну доктрину висловлену ще першим наркомом війни, Л. Троцьким: “як довго злосливі безхвості малпи, звані людьми”, будуть провадити війни, так довго поодинокі вояки, маючи вибір між можливою смертю спереду, а цілком певною смертю ззаду, будуть іти на війні вперед, як тільки дістануть такий наказ. А що так дійсно станеться, дбали спеціальні “загородительні відділи”, в Червоній Армії що мала підбити цілий світ. Мимо того, для Москви Жуков є сьогодні символом “історичної перемоги” Росії, а це для Москви із престижєвих оглядів найважніше. Для українців він представляє образ жорстокого завойовника-тирана, цілком у стилі полководців Батия із XIII-го століття, про якого краще би було забути. Тому можна сказати про приклонників Жукова на Україні сьогодні, парафразуючи слова Т. Шевченка: “Україно, Україно, чиж це твої діти? Московською блекотою, чорнилом политі!”

Деякі проблеми української букви г

Як чуємо, українська мова дає собі дуже добре раду, та лунає сьогодні в більшості областей України як мова розговірна, рідня й милозвучна. На жаль, ці очевидні успіхи української мови серед широкої публіки та, головню, серед молоді України, викликають спонтанну негативну реакцію серед усяких номенклатурнопов'язаних, бюрократичних чинників. Вони є переважно асоційовані із теперішними культурними, господарсько-самоуправними й державними установами. Ті справи дуже добре ілюструють обставини, що заіснували у зв'язку із “реабілітацією” букви г.

Десь у VIII-му ст. перед Христом сформувалася грецька абетка, яка, перейшовши деякі зміни, прийняла 2500 років тому теперішню, клясичну форму. Характеристичною ціхою тої абетки була відсутність букви г (так як ми її сьогодні читаємо), яка була вчасно елімінована. Заступили її придиhi у формі свого роду наголосу, які скоро стратили своє звукове значення у мові. Грецька абетка була основним улiпшенням т. зв. “примітивної абетки”, що повсталала раніше серед семітів, та складалася тільки із приголосних.

Так звана “кирилиця” – підстава нашої азбуки, це азбука, яка була збудована на принципі грецької клясичної абетки (24 звуків), із додатком оригінально 14-ти знаків на звуки, яких у грецькій абетці не було¹. Це означало разом 38 букв – але без окремої букви г (так як ми сьогодні вимовляємо). Зараз, за якийсь час після прийняття кирилиці, українці почали шукати способу, щоб наблизити вимову поодиноких букв кирилиці до звуків розговірної української мови. Загалюно є прийнятим, що десь у XVI-му ст. прийшов звичай вимовляти грецьку букву гама (оригінальне г), так як ми вимовляємо г тепер, а на потрібний український звук г видумано новий знак, а саме гама із “носиком догори” – наше сьогоднішнє г. Довгий час

¹ М. Ф. Станівський, *Старо-слов'янська мова*. Вид. Львівського Унів. Львів 1964.

це нікого не турбувало. Український учений Мелетій Смотрицький (1577-1633), уживав *ѣ* без жадних проблем, й інші українські автори у XVII-му й XVIII-му ст.

Аж як прийшло до формування модерного українського правопису, почалися труднощі, аж до формальної заборони у т.зв. “Емському Указі” із 1876-го року. Це була фактично тайна міра, яка на відміну від інших царських указів що мали значіння закону, ніколи не була ані проголошена ані формально відкликана. Це зробив Александер II (також знаний як “цар визволитель”) правдоподібно тому, щоб не наражувати себе на міжнародне посміховище. Як колись москалі, так і росіяни XIX-го століття були на всякі речі, які могли вважатися доказом їх некультурности, дуже вражливі. Певні полекші для вживання окремого українського правопису прийшли (як показалося, тільки тимчасово) аж у 1905-му р., коли російська Академія Наук ніби проголосила самостійність української мови. Остаточна заборона української мови й окремого правопису впала у 1917-му р., навіть Ленін дає українцям аж “дві мови”. Але скоро “українізація” кінчається, та надходить час систематичного витискання української мови із щоденного життя та середньої й вищої освіти, разом із періодичними “реформами” українського правопису, почавши від 1930-го року.

Вкінці, буква *ѣ* у 1933-му р. є цілком елімінована в СРСР. Це є згідно із такою логікою советських мовознавців: як “істинно руский” правопис не потребує букви *ѣ* (так як її українці вимовляють), так вам, молодшим братам, нема жадної потреби на букву *ѣ*! Ваше *ѣ* є небезпечною, націоналістичною буквою. Ви повинні бути владі вдячні, що вона ту небезпеку вчасно викрила. Від того часу вам повинно стати “жити краще, жити веселіше”. Зрештою, недавно навіть деякі академіки твердили на курсах української мови у ЗДА, що *ѣ* – це політична буква, видумана відносно недавно, може під кінець XIX-го ст. Тому видним є що існують певні сумніви щодо давности й походження української букви *ѣ*. Автор, одначе, ніде не знайшов у літературі якоїсь прецизійної дати першого уживання цієї букви, із такою пестрою історією.

Тому є варто згадати, що автор знайшов 25 жовтня 1994-го р., на старовинному цвинтарі у селі Крилосі коло Галича, де є багато історичних пам'яток, при свідках, досить сильно піднищену віком камінну таблицю. На ній був напис про подію, без значіння для нашої дискусії, що це мало місце “за короля полского (так!) Зигмунта Августа” (помер 1572-го р.), і “рік Божий АФЛΘ” грецькими буквами, які мають слідуюче числове значіння: 1000/500/30/9, що слід прочитати як 1539. Саме слово Зигмунт було дуже виразно виписане через *z* з носиком догори, тобто сьгоднішне наше *z*, тоді як Август, через *z* – без носика. Давність напису потверджує також добре відома дата смерти польського короля Зигмунта Августа. Це означає, що буква *z* сьгодні має за собою вже 424 р., і не є, цілком певно, жадною неповні передуманою, недавною видумкою українських “буржуазних націоналістів”.

Тут слід згадати, що конструкція чи “винахід” нових букв може бути трактоване як цілком нормальне явище, коли до того зайдуть відповідні умовини. Так було із початком латинської абетки (що повстала із адаптації абетки грецької), де поодинокі букви додавалися ще за римських часів, як того стало потрібно. Наприклад, аж у XIII-му ст. виробилося зріжничковання між буквами *v* і *u*, букву *w* додалося щойно у XV-му ст., а *j* почали вживати із початком XVII-го ст., пізніше як українці прийняли їхнє *z*. Тому нема чого встидатися вище згаданої, синтетичної креації нової букви *z*, тоді коли до того зайшла потреба в українській мові. Відомо, що у XIX-му ст. також уживано, як альтернативу замість *z*, комбінації *ka* (наприклад, у повісті Люборацькі А. Свидницького), але це не прийнялося: писано *kwalt* замість *kwalt*. У новогрецькій мові, буква *z* вимовляється тепер так, як по-українськи. Для чужих слів, де звук *z* не можна заступити, греки прийняли комбінацію *ka* (гама-капа), бо не хотіли змінити своєї клясичної абетки. Це є цілком зрозуміле, бо вона має 2500-літну традицію, і є найстаршою знаною правдивою абеткою, яка дала початок абетці латинській і кирилиці, між іншим.

Із другої сторони, греки не хотіли калічити своєї мови браком потрібного звука, так як це зробили українці в роках 1933-1994,

коли *г* врешті (частинно) регабілітовано, як появився новий Український правопис². Правда, українці елімінували своє *г* під дуже сильним “старшобратним” тиском. В новому правописі регабілітація є одначе тільки частинною, переведена без переконання щодо потреб української мови сьогодні, як правдивої розговірної та урядової. Допускає він ще велике число “гегання” у вимові чужомовних слів, та навіть власних імен. Виглядає, що *г* дальше сидить у горлі таким академікам як (голова правописної комісії) В. М. Русанівський, і слашний, вже померший, академік О. І. Білодід. Лінгвіцид, замаскований боротьбою із “українським націоналізмом”, під плащиком старшобратньої опіки, накиданий століттями малокультурними московськими псевдо-культурноносцями, не можна відкинути одним махом. Треба зрозуміти, що тут грають головну ролю не елементи мовознавства, висліди логічного розважання, а патологічні (як казав Достоевський, “бісівські”) комбінації, побудовані на заздрости, нетерпимости, і фактичного почування власної московської маловартости перед історією.

Я. Рудницький подає у своїй розвідці деякі релевантні факти про значіння букви *г* в українській мові, і знаходить близько 1000 слів що починаються на ту букву³. Вже з того видно, що ця буква не є маловажна. Але скажимо, що вона ще може виступає тільки 500 разів, у середині слова. Українська англословна енциклопедія подає, що українська мова має 150.000 слів⁴. Це означає, що елімінація букви *г* веде до неправильного написання й ужитку аж 1% всіх українських слів! Або, кожне соте слово буде написане неправильно. Процент неправильно написаних слів сильно зросте в мові науковій, чи технічній, де звичайно є більше слів із *г*.

---

² Національна Академія Наук України, *Український правопис*, 4-те вид. “Наукова думка”. Київ 1994.

³ J. B. Rudnyckyj, *Soviet Linguicidal Policy and Practice. // Russian Empire Some Aspects of Tsarist and Soviet Colonial Practices*. Ed. by M. S. Pap, J. Carol Univ. and Ukr. Hist. Association. Cleveland, Ohio, 1985.

⁴ *Ukrainian Encyclopedia*. Ed. by V. Kubijovyč and D. Husar-Struk. Univ. of Toronto Press. Toronto, Ontario, Canada, 1984-1993.

Але це не перешкаджає авторам Українського правопису рекомендувати писання таких дивоглядів як *Гегель*, *Гарібальді*, *Гданськ*, *Гете*, і т.д., вже не кажучи про такого родзинка як Хемінгуей. Цей останній вислів, який не раз уже був предметом жартів у діяспорі, є поданий як приклад правильного писання англійських слів, разом із хобі і хокей. Видно, що навіть ще тепер, деякі українські академіки не мають почування гумору. Тому треба з радістю привітати факт, що сформувалася нова правописна комісія, що має вийти із своїми рекомендаціями у 1996-му р., та члени комісії знова не покажуться, за словами Т. Шевченка, “московською блекотою, чорнилом політи”, на що ми, українці, маємо право тепер надіятися. А буде це вже сема зміна українського правопису, рахуючи від 1930-го року! Кінчаючи, автор хоче підкреслити факт, що в минулому також траплялося багато росіян, які ставилися до української мови і України позитивно. Відомим є сказання В. Маяковського, в часах “українізації”: “Ти, москаль, на Україну зубів не скаль!”. Маємо надію, що тепер знайдеться ще більше провідних осіб, у теперішній Російській Федерації, академіків, письменників і поетів, які поставляться до українців більше прихильно в тих так прикрих, але на жаль правдивих, віками занедбуваних справах. Одним словом, тепер українці сподіваються правдивого, підпертого фактами, признання існування окремої української мови, без жадної залежності від російської.

Війна прапорів та її правдиве значення

Для вже сьогодні відродженої, самостійної і суверенної України національна символіка – тризуб, синьо-жовтий прапор, гімн *Ще не вмерла Україна*, мають унікальне, емоційне значення. Спеціально, вони показують перед світом нашу віру про теперішнє завдання України засяяти “в народів вольних колі”, як сказав у своєму *Мойсеї* І. Франко. І. Франко ще тому сто років твердив: “а ми крикнем, Ще не вмерла, Ще не вмерла і не вмере!” Тому ми із великим жалем нотуємо, що цілком недавно в Російському Парламенті, депутат Н. Лисенко публічно зневажив український прапор. Спікер української Верховної Ради відмовився на той випадок зреагувати офіційно. Тому дійшло до спонтанної, характеристичної реакції на подію у Верховній Раді зі сторони трьох українських парламентаристів (О. Вітовича, Я. Ільясеви́ча, і Ю. Тими), які розірвали російський трико́льор.

Виглядає одначе, що московська подія, та “війна прапорів” не є цілком випадковими. У ночі із 11-го на 12-го квітня 1995 р., у білоруському парламенті дійшло до брутальної конфронтації між голодуючими депутатами й міліцією. Вона, на приказ президента Білоруси, А. Лукашенка, вимагала негайного опущення будинку, з огляду на “можливий бомбовий замах” на парламент. Тут розходилося о голодівку проти референдуму, яке хоче перевести президент відносно зміни біло-червоно-білого білоруського, тепер обов’язуючого прапора, та впровадження російської мови як “офіційної”, і зміцнення влади президента взагалі! Нам відомо, що в українській Верховній Раді вже не раз комуністичні депутати (включно з О. Морозом) згадували про конечність зміни їм нелюбої теперішньої української символіки. Сам президент Кучма отверто говорив у своїй інавгураційній промові про потребу заведення російської мови як офіційної. Ця справа на якийсь час затихла, але як подають газети, президент почав згадувати про нову можливість впровадження російської мови: тим разом “від долини”. Під цим можна розуміти звичайну сугестію щоб попросту перейти

спонтанно до російської мови урядування, подібно як це ще донедавна робили “пляново” большевицькі бюрократи в імені “злиття мов”. Як ми чули, це навіть вже сталося... Де? В самому Міністерстві Освіти України у Києві, з ініціативи заступника міністра Ю. Бугая, а не в якомусь Донецьку чи на Кримі, як можна було сподіватися. Що-як-що, але саме Міністерство Освіти України повинно би бути в самому першому ряді серед державних інституцій, які дають добрий приклад щодо вживання української мови та її плекання. Але видно п. заступник міністра вважає, що це не є його обов'язок, та не принесе користі для його кар'єри!

Все це виглядає, включно із подіями на Білорусі, на сконцентровану акцію політично-бюрократичного тиску на Україну. В ній мають участь правдоподібно кола зв'язані із російськими мафіозно-націоналістичними чинниками, російською розвідкою та пресою й телебаченням. Всі вони, як виглядає, мають (на їх думку) широке поле до попису в Україні та на Білорусі, використовуючи складну енергетичну ситуацію й певні труднощі, які має місцева влада. Рівночасно, ведеться широка пропаганда проти української мови (яка, хоч є урядовою на Україні, не має жадного практичного статусу й державної підтримки в Російській Федерації). Спеціально виступають проти української мови такі корифеї, як А. Солженіцин. Він завжди старався зробити вражіння, що виступає як приятель українців (з такими приятелями нам не треба ворогів), але жонглює тими самими застарілими аргументами як неграмотні галицькі москвофіли 150 р. тому. Це є головно невідрізнання між значінням “руський”, “русин” (як колись себе звали українці в Галичині) та “руский” і “російський”. Ті поняття (чи радше брак їх правильного розуміння) успішно використовувала російська дипломатія й розвідка в Галичині і в Америці. Тут оцінюється, що може 50% українських “старих імігрантів” в Америці страчено для української справи через неясність тої семантики. Додаткові комплікації слідують, коли приходиться уживати англійську мову, між поняттями Russian, Ruthenian і Ukrainian, які Солженіцин зручно використовує у своїх англійськомовних публікаціях.

Росіяни не дають за виграну, що їх імперія розлетілася та ніколи вже не повернеться. Тому ведуть акції на дипломатичному полі, погрожуючи неприємними наслідками у випадку поширення НАТО (Козирев і Грачов, наприклад). Така поведінка, видається, інспірує висліди “думаючих танків” (think tanks) та опінію частини американської преси. Ось 18 квітня 1995 р. в передовиці “Нью Йорк Таймсу”, М. Лінд говорить отверто про потребу ліквідації НАТО, збереження цілості Росії, та крутого повороту головних заінтересувань Америки від Європи до сходу, до поліпшення відносин з Китаєм, і т.д. Взагалі, тісніші зв'язки з Китаєм – це нічого нового, бо це був улюблений коник президента Розвелта, який думав про Китай як про великодержаву будучности, члена “великої чвірки” що мала керувати цілим світом. Ці переконання були настільки сильні, що дослівно “останні подриги” президента, під вечір перед своєю смертю 12 квітня 1945-го р., були переведені на дискусії т.зв. “Плян Морґентава”. Той плян мав за завдання раз на все знищити Німеччину “так, щоб вона ніколи не могла більше відбудуватися”, каже син автора пляну, Г. Морґентав III, також у передовиці “Н. Й. Т.”, 12 квітня 1995. Для українців є цікавим, що властивим автором того цілого пляну був близький підвладний Морґентава, Г. Декстер Вайт, що показався пізніше большевицьким шпигуном. Його завданням було, як видається “пускати муху” у вухо президента, та склонювати його до нераціональних актів потенціально корисних для Москви. Два тижні по смерті Розвелта “Плян Морґентава” був відкинений президентом Труманом, як шкідливий для інтересів Америки. Це сталося на превеликий жаль тих чинників, які також вважають, що недотримання усіх ялтянських умов довело потім до “холодної війни”, а сам Г. Д. Вайт став жертвою антикомуністичної гістерії.

З вище наведеного видно, як інтензивно Москва намагалася й дальше намагається виробити в Америці для себе корисну опінію, й інспірувати усякі, найбільше рафіновані форми тиску на молоду українську державу. Це щоб тільки там не допустити до якоїсь стабілізації, але також каламутити воду повідомленнями про непорядки, корупцію, виступи анархістично настроєних, антисоці-

яльних груп, утиски меншин. Це починається від неприхильних статей по російських часописах і телебаченню, які згодом проникають (як ніби об'єктивні) до звітів американських “танків думання” та репортерів. Ми знаємо, що їх тон досить різко змінився яких півтора років тому. Згадаймо про неприхильні передачі на телебаченні.

Тут автор пригадує собі дискусію про okazійні, часами дуже неприємні для українців виступи американської преси, які він мав із проф. Грановським 40 років тому. Він сказав тоді, що на його думку прямі протести взагалі нічого не допоможуть, але виступи українців у всяких професіональних організаціях та особисті контакти (які є взагалі дуже важні в американському життю) слід використовувати. Того роду контакти напевне піднесуть розуміння до української справи серед американської публіки. Це все було сказане в часах, коли ще було досить популярним серед провідних американських академіків-спеціалістів до справи Східної Європи порівнювати Україну до Пенсильвенії. Багато поступу одначе зроблено в тих справах! Світ знає, що Україна вже є самостійною сьогодні, мимо негативних опіній усяких “советологів” у недалекому минулому. Як престиж та сила української держави утримаються, стратять свою силу і значіння ті напасти, що їх бачимо сьогодні.

Спробуймо стати добрими сусідами!

Це не жарт! Мимо сиропово-солодких згадок про “братній український народ”, про славний акт “з’єднання” у Переяславі (відзначений недавно у Москві спеціальною конференцією), наш великий сусід із півночі не може погодитися із реальністю існування окремої української мови. Це видно, між іншим, із досить частих закидів про “примусову” українізацію, та намагання поширити передачі по радіо російською мовою в Україні. Не помагає тут ініціатива певних чинників, переводити урядування навіть у самому міністерстві освіти України, російською мовою.

Москва сьогодні погодилася формально із існуванням незалежної української держави, України, на існування українського посла у Москві, із існуванням окремо “Армії України” (чи це не є “гра слів”?), але досі нема в Росії одної української цілоденної школи. Також є застрашаючим, що такі, славні на цілий світ, російські інтелектуали, як сам А. Солженіцин, висувають такі самі примітивні закиди супроти української мови, як це робили 150 років тому неграмотні москвофіли та російські народники і слов’янофіли. Це що “українська мова є переповнена німецькими та польськими словами” (chock-full of German and Polish words, etc.), є незрозуміла для народу, і т.д. Новим є це, що того роду полемічні аргументи появляються в англійських перекладах, та “пускають муху в ухо” американській публиці, де завжди, серед інтелектуалів, було багато прихильників російської мови й культури. (... in Galicia, a distorted Ukrainian language was produced)¹.

Тому є може цікавим показати, що можна завважити далекойдучі паралелі, наприклад, також між російською та польською мовами, спеціально у словах що відносяться до їх контактів із Україною. Всім відомо про претенсії до українських земель, що їх мала в минулому також Польща до України, де у т.зв. “Андрусів-

---

¹ F. Solzhenitzyn, *Rebuilding Russia*. Farrar, Straus and Giroux. New York 1991.

ському Договорі” із 1667 р. поділено Україну між Польщею та Московією. Візьмім під увагу такі слова як наш дім – це по-російськи й по-польськи *дом*, наше поле, це *поле* в обох мовах, так само як хліб – це *хлеб*. Українське слово мова – це *язик/ензик* (дуже подібне в обох мовах), підчас коли українське говорити неправду (брехати) це *лгать/лгачь* є в російській і польській майже ідентичне. Це можна інтерпретувати так як: наші сусіди старалися забрати від українців їх дім, поле та хліб (бо мали до того спільну мову, дослівно), як також при тому говорити неправду, що українська мова неіснує, а їм на тому тільки тому залежить, що вони турбуються про кращу долю “малоросів” чи “русинів” (русинув), карпаторосів, і т.д. Спеціально хочуть вони охоронити “братній” народ перед опутанням якимись страшними, запомороченими, неграмотними, горлорізами, т.зв. “українськими націоналістами”. З того видно, що термінологія яка відноситься до агресії та домінації у наших сусідів, серед них є майже ідентична. Чи з того виходить що, наприклад, польська мова має якесь спеціальне, сателітарне відношення до російської? Всежтаки видно тут суттєві різниці між мовою українською та російською і польською мовами (тобто “язиками”)!

Аргументи А. Солженіцина можна порівняти із думками другого відомого мужа російської літератури (помер 1847 р.), В. Белінського. Він виступав принципіально проти української мови в літературі із глибоким переконанням, і з характеристичною для деяких сухітників енергією: він, як би міг, то би ще гірше покарав Т. Шевченка, “як сам цар”, бо Т. Шевченко “тільки непотрібно гніває царя”. Це не можна пояснювати (з браку кращих аргументів) якимсь собі звичайним повторенням історії. У російській літературі, безперечно, описуються характеристичні для цього народу постаті, які до певного степеня персоніфікують сам російський народ. Перед тут веде мабуть Ф. М. Достоєвський (сам українського походження). Він описує з великою майстерністю неймовірні ситуації, де герой не слухає жадних логічних аргументів, але у свого роду засліпленню виконує деякі, найбільше скомпліковані психологічно, неймовірні вчинки, ніби опутаний “самим бісом”. Відомий

філософ Б. Расел навіть сказав: народ який має таких героїв, не заслуговує на іншу владу, як (тодішню), большевицьку. Другі знані англійські ліберали, С. та Б. Веб, навіть (коли були вже чутки про голод на Україні) говорили що все це конечне, щоб навчити російський народ працювати “більше продуктивно”.

Ми, американські українці, хочемо одначе вірити, що сьогодні Росія всетаки покажеться народом, який вже перейшов фазу містицизму, месіанізму та шукання самого себе, так мальовничо описану Ф. Достоевським, А. Толстоєм, М. Горкім та іншими, та є готова тверезо глянути на світ та спробувати зажити нормальним життям зі своїми сусідами! Рівнож, що Польща тим разом таки покине перейматися своїм “месіанізмом”, а займеться “добросусідством”. Але, чи це не є все “марення стятої голови”? Побачимо.

Деякі енергетичні проблеми України

Як тільки Червона Імперія, пізніше znana як ССРСР, яко-такo устaбілізувaлaся, зaрaз же розпочaлaся обіцянa гaр'ячкoвa, гa-лaсливa індустріялізaція. Булo це під відомим моттoм: дiгнa-ти й перегнaти (Америку, Європу, цілий капіталістичний світ!). Хрущoв нaвіть визнaчив тут конкретну дaту: 1984-ий рік. Тoму розбудовa енергетичної системи тa використaння енергoносіїв у ССРСР не йшли якoюсь реалістично-плaнoвoю дoрoгoю, a були серією великого числa дeспeрaтнo-продуманих, імпульсивних актів, які нaпевнe не мoгли бути нaйбільше продуктивними нa дaльшу мету. Остaтoчнo, черeз цілу серію потягнeнь у стилі “бісiвських” героїв Ф. Достoєвського, дoвeлo це вкінці безпосередньо дo відомої чoрнoбильської кaтaстрофи, a посередньо, мaбуть дo розпаду сaмого ССРСР.

Вище описані тенденції дoвeли дo передчaсного вичeрпaння енергoрoдoвищ які були лeгкo дoступні (нaприкaд, український природний гaз із Дaшaви, нaфтові поля Прикарпaття, частинно Дoнбaс). Тут тaкoж грaли певну рoлю перестарілa тeхнoлoгія тa брaк нaлeжного тeхнічного утримaння (maintenance). Тoму в ССРСР розпочaтo уже добрих 35 рoків тoму інтенсивну кaмпaнію побудoви атомoвих електрoстaнцій (АЕС). При тій нaгоді, слід зaввaжити щo тут цілком певно вxoдили в рaхубу мoменти, тільки посередньо полyчені із здoбувaнням електрoенергії, a сaмe мeтoдa продукції плyтoнію 239, як тут побічного продукту, aлe потрібного дo кoнструкції ядерних бoгoлoвoк. Дo тoгo спеціaльнo нaдaвaлися рeактoри типу РБМК (грaфітoм мoдeрoвaні, лeгкoю вoдoю oхoлoджувaні), які були якрaз інстaльoвaні в Чoрнoбилі. Черeз тe, тoгo рoду спoрyди опинилися сьoгoдн'я під стрaшним політичним тиском, і вимaгaннями їх зaкрити. Цьoгo не трeбa зaбувaти, хоч у зaгaльній прeсi пoдaютьс'я цілком інші причини, чoму чoрнoбильськy АЕС трeбa зaкрити.

Тут фігурує гoлoвнo спрaвa безпеки дaльшoї oпeрaції чoрнoбильськoї АЕС, в її оригінальній рoлі пoстaчaння електрoенергії для

України (яких 4 до 7% загальної продукції), через знаний вибух що мав місце 26 квітня 1986 р. Подія ця сталася в наслідок дикого “експерименту”, який був правдоподібно сугерований із самої Москви деякими, високо поставленими бюрократами, яких імена не є, зі зрозумілих причин, загально відомі.

Відомий експерт на ядерну технологію, Г. Медведев, що навіть сам якийсь час працював у Чорнобилі, подає листу безпосередньо відповідальних осіб за цю катастрофу. Це є Брюханов (директор), Фомін (головний інженер), та Дятлов, Акімов і Топтунов, які були в безпосередньому контакті з реактором. Ланцюг невдачі, на його думку почався ще у 1972 р., коли український міністр від енергії, Макухін іменував Брюханова на директора чорнобильської АЕС. Як бачимо, нема між тими більше відповідальними особами навіть одної із українським прізвищем. Тут, на підставі рапорту Медведева, та деяких інших інформації із технічної літератури, як і професійного досвіду самого автора, можна передати сценарій цієї катастрофи у загальній, зрозумілій для нефаківців формі, ось як:

Офіційно, експеримент полягав на обсервації, наскільки турбогенератор буде у стані постачати електроенергію при майже комплетному зупиненню доставки пари від реактора. Тому оператори позамикали доплив води до реактора та виключили всі автоматичні та деякі ручні системи холодження реактора. Пустивши його необачно на дуже низький ступень затруднення (6% потужности). Тут одначе, непередбачено, наступило “хемічне затроєння” реактора продуктами атомових реакцій, характеристичне для такого низького затруднення (реактивности). Тоді заступник головного інженера, Дятлов, проти існуючих правил, замість замкнути реактор, рішився збільшити реактивність через витягнення контрольних прутів, яких завданням було абсорбувати нейтрони для сповільнення реакції. Через той фатальний крок, реактивність нагло дуже сильно збільшилася, й температура самого реактора дуже піднеслася (одне і друге також із браку води до холодження, яка була в той час навмисне відкручена). Тут саме, реактор – велика брила графіту (23 стопи висока, 46 стіп у діаметрі), почав деформуватися, й канали в яких мали працювати контрольні пру-

ти, погнулися. Тому, як оператори завважили що реактивність пішла за високо і схотіли спустити назад контрольні пруті, це більше не було можливим! Реактор вирвався з-під контролю, вже було дослівно “по всьому”. Також рури з цирконію, саме в яких проходили атомові реакції і витворювалася пара, почали від високої температури тратити свою міцність, тріскати й топитися, та через реакцію із водною парою, продукувати водень. Цей водень зібрався у високій частині реактора та, від високої температури викликаної браком холодження, вкінці експлодував із великою силою.

Загальні наслідки тої катастрофи були вже не раз описувані, й тут не місце знова їх згадувати. Як виходить, Дятлов, уживаючи грубу московську лайку та погрози, переконав своїх підлеглих Акімова й Топтунова (які згодом згинули від наслідків катастрофи) підняти, у критичний час, контрольні пруті. За те він, Брюханов, та Фомін й були потягнені до судової відповідальности. Автор одначе вважає, що пояснити причину катастрофи самим тільки невдалим експериментом є важко. Це тим більше, що того самого роду вислід було можна також досягнути із відносно несконплікованого обчислення, без жадного ризика для самого реактора й довкілля. Причиною були найбільше правдоподібно неенергетичні аспекти операції реактора РБМК-1000, як також охота “висуванців”, бюрократів із міністерств що мали до діла з будовою машин і енергетикою, чимось пописатися для своєї кар'єри та збільшити свій престиж. Це було цілком у стилі дотеперішної розбудови енергетичної системи СРСР. Цілком непередбачені одначе були наслідки їх активностей і це є потверджене міжнародними рапортами, коли прийшлося до непередуманих, імпульсивних актів пов'язаних із атомовою енергією та можливостями катастрофи на дослівно гльобальну скалу. Одначе автор вважає (згідно із технічною літературою), що сама катастрофа була на 99% спричинена операторами та браком їх технічного вишколення та почування відповідальности, й ніколи би не мала місця, як би тільки в той час існуючі правила експлуатації АЕС не були грубо порушені.

Це виразно видно із досвіду із другими реакторами типу РБМК-1000, які до тепер ще працюють у Чорнобилі. Рівнож, по-

дібний реактор працює в Ігналіні на Литві, на передмістю Петербурга, та ще в кількох інших місцевостях у Російській Федерації. Тому автор вважає натиск на цілковите закриття чорнобильської АЕС передчасним, правдоподібно інспірованим Росією, щоб дальше притискати Україну енергетично. Це робиться в той сам час, як доставка газу та нафти систематично переривається через “попереднє задовження” супроти Росії, і т.д. Систематина кампанія натиску на Україну у справі закриття чорнобильської АЕС є сполучена із наміром створення атмосфери замовчування щодо правдивої відповідальності за саму катастрофу із 26 квітня 1986 р., як також викликати недовір’я до українських технологів, які керують тепер чорнобильською АЕС: “вони не є цілком серйозні, вони не мають потрібного досвіду до такого великого проєкту, це якісь цілком малі люди”. Це у великій мірі таки вдалося, відносно безпеки для довкілля яка буцім грозить від існуючої наприви реактора що потерпів (т.зв. “саркофага”), та із тим полученної безпеки операцій двох чи навіть трьох, реакторів типу РБМК-1000 які ще працюють. Українські технологи ту небезпеку вважають сильно перебільшену, головно із престижевих оглядів, дослівно гарячковими зусиллями тих усіх чинників яким українська незалежність (тут ходить о незалежність енергетичну) є кістю в горлі. Це відноситься передусім до наших “приятелів” із Російської Федерації.

Енергетична криза поглиблюється справою постачання нафти із Російської Федерації: обіцяється 15 мільйонів тон, підчас коли Україна потребує яких 22 мільйони тон (власна продукція 1-2 мільйони тон на рік). постачання вугілля є тепер незадовільне. Ще цілком недавно Україна його експортувала, а тепер приходиться імпортувати, по світових цінах, із Польщі й Чехії. Частинно це можна пояснити вичерпанням більше догідних покладів у Донбасі, але в певній мірі є це через брак деревляних частин до підпори штолень, яких Росія не хоче доставляти. Доставка природнього газу із Росії й Туркменістану систематично переривається через задовження: Україна має платити світові ціни валютою, її інші екпорти до тих країн не рахуються. Недавно сильно було реклямовано міжнародню “допомогу для України”. Фактично тут одначе роз-

ходилося о заплату українських боргів для тих держав. Тому належить серйозно подумати, що належить робити щоб теперішня енергетична залежність України не довела згодом до втрати незалежності політичної. До цього безперечно прямує Російська Федерація. Для поправи цієї ситуації, можна вчислити такі кроки:

1. Будова нафтового терміналу в Одесі мусить бути прискішена, щоб мати можливість неросійського постачання нафти. Ужити нову технологію для глибшого сверлування, для використання глибоко лежачих родовищ природнього газу й нафти, які до тепер не могли бути використані (на Прикарпаттю, при побережжі Чорного моря, і т.д.).

2. Поправити технологію видобутку вугілля (це сьогодні буде тяжким до виконання) та перевести реорганізацію його транспорту.

3. Переглянути справу доставки електроенергії до Угорщини, Румунії, та Болгарії (тобто т.зв. “братніх народів”) яка була плянована на велику скалю ще большевиками, та до самої Росії. Тут, при існуванню інтернаціональних сіток високої напруги, всякого роду шахрайства є цілком можливі, в рамках теперішнього дипломатичного та господарського тиску зі сторони Російської Федерації на Україну. Тут не можна забувати азійської хитрости та московського крутійства російських бюрократів, із якими українці вже мали нагоду нераз запізнатися в історії.

В кожному разі, Україна під теперішню пору (1995 р.), від атомової енергії не може відмовитися. Під теперішню пору, ЗДА одержують яких 20-25% своєї електроенергії з атомових електростанцій (у деяких стейтах, це доходить до більше як 50% усеї електроенергії). У Франції і Японії, енергія із АЕС доходить до 75-80%. Автор вірить, що поробивши певні поліпшення в системах експлуатації, українські АЕС, під вмілим наглядом висококваліфікованих українських технологів, потраплять успішно доставляти електроенергію ще на яких 20-30 років. Це виглядає цілком можливим після елімінації всяких номенклатурних елементів і карієристів із колишньої “імперії зла”.

Всі ми знаємо, що під теперішню пору, Україна переходить тяжку господарську, а частинно навіть можна сказати політич-

ну, кризу. Без полягодження проблеми енергетики, не виглядає що ту кризу буде можна успішно елімінувати. Багато тут може також зробити діяспора, закликаючи Україну до більше раціонального використання енергії й енергоносіїв. Та поміч може також бути чисто морального характеру, коли похвалимо наших українських технологів за ті досягнення, де така похвала належить. Це є перед усім, здібність продовжувати експлуатацію чорнобильської АЕС після такої страшної катастрофи.

Вкінці, не можна забувати, що чорнобильська катастрофа була наслідком імперіяльної політики СРСР, від якої Україна саме найбільше потерпіла. В нормальних умовах, можна би було сподіватися якоїсь помочі (не кажу вже, репарацій) від т.зв. “братніх народів”. Нічого подібного! Тільки безпощадний економічний тиск, та скрайна неохота унормувати якое торгівельні відносини з Україною на базі виміни товарів без дискримінації, для одної сторони яка мала нещастя так сильно бути пошкодженою безвідповідальними потягненнями колишньої імперії

П'ятдесятиліття примусової репатріації

Після припинення воєнних дій та окупації цілої Німеччини й Австрії дійшло до деяких, сьогодні рідко згадуваних подій. Їх роковини, вже 50-ті, припадають на травень-серпень 1995 р. Це події зв'язані із виконанням аліантських договорів-зобов'язань (як їх тоді досить арбітрарно інтерпретовано переможцями), відносно примусової репатріації т.зв. “переміщених осіб” та воєнно-полонених до ССРСР. Колись, ще за римських часів, тут практикувалася засада “горе переможеним” (*vae victis*), де полонених звичайно робили невільниками на ціле життя. Пізніше, під впливом християнської релігії та кодексів “лицарства”, це наставлення почало поволи мінятися в напрямку до гуманітарних правил ведення війни й пошанування прав некомбатантів (спеціально вдів і сиріт). Це виразно підчеркує Женевська Конвенція із 1928 р., яку підчас Другої Світової Війни всі воюючі сторони підписали й погодилися респектувати, із характеристичним винятком ССРСР і Японії.

В ССРСР, згідно із старовинною московською традицією, всі піддані вважалися свого роду власністю держави, майже рабами, тому кожний полонений червоноармієць уважався автоматично зрадником “родіни”. Це принципіальне наставлення, як також тенденції, висунені французькою революцією, як і американською й російською громадянськими війнами, спричинили серед держав воюючих у Другій Світовій Війні різкий поворот до примітивної жорстокости... в ім'я гуманности, братерства, усяких утопічних ідей поправи світу, “війни для припинення усякої війни”, і т.д. Як виходить із споминів очевидців, підставою сумних подій що мали місце у 1945 р. в Німеччині й Австрії (мимо багатьох офіційальних заперечень) були намагання переконатися, зі сторони заінтересованих держав, наскільки можна було безкарно ігнорувати гуманні методи війни без викликання небажаних реакцій у світовій opinio. Це було получене із інтензивною індокриннацією у всіх масових арміях у напрямку абсолютного виконання військо-

вих наказів, без огляду на якісь прояви гуманності чи міжнародні конвенції. Деталі тих подій тому є даліше засекречені, бо могли би опрокидувати офіційно-проголошені цілі деяких держав.

Тут автор хоче згадати передусім певні події, що мали місце у 1945 р. в американській зоні, і які відносяться спеціально до українських переміщених осіб або Ді-Пі, як їх тоді звали. До них, у загальному, примусова репатріяція не відносилася. Це були, сьогодні вже ширше знані, інциденти примусової репатріяції в Кемптені й Мангаймі. В обох місцевостях, частини американської окупаційної армії, без якогось формального попередження, попросту починали виганяти людей (жінок, мужчин і дітей) із касарні в Мангаймі, де вони мешкали, та із церкви в Кемптені, де вони були схоронилися, у скрайно брутальний спосіб, до тягаровх авт, щоб зараз же передати їх большевикам. В той час, ці події були дискутовані як якісь аномалії, бо як сказано, до українців як колишніх польських громадян примусова репатріяція не передбачувалася взагалі. Влада навіть сугерувала, що ці вояки, які так негарно заховалися, не були американцями, а перебраними в американські уніформи большевиками. Другі знані місця подібних інцидентів є Герсфельд, Ганав, Фюсен і Пасав. Одначе, про ті події появилися в міжчасі докладніші іформації від одного з учасників. Тут пише Р. Р. Давісон, у листі до "Вол Стріт Джорнал", із вересня 1983 р. про подію депортації в Кемптені, 18 серпня 1945 р., та називає докладно американську військову одиницю, де він тоді служив, яка ту депортацію виконала. Пише, що вояки, які брали участь, добре знали що станеться із бідолашними людьми, яких вони били прикладами, кидали жінок на авта як мішки, та деяких підстрілювали. Пише також, що вояки тоді, виконуючи (здавалось би) скрайно негуманний наказ, робили це з великою охотою, а сама подія для них "була великою розвагою". Це звучить досить дивно, бо очевидці твердять, що англійські вояки, що в подібний спосіб трактували козаків і їх родини в англійській зоні в Австрії, робили це нерадо, будучи "на грані до бунтарства".

Видно, що тут вже американських вояків вишколювали наперед у дусі відомого пляну Морґентава, щодо деталей окупації

Німеччини, та не цілком симпатичного трактування цивільного населення підчас окупації. Мимо багатьох запевнень, у лекціях, що Женевські умови будуть респектовані, американська окупаційна влада пробувала видно, на власну руку, в поодиноких віддалених місцевостях, переводити акції, знані під кодом “перетягання через кіл” (operation keel-haul). Це було, мабуть зроблено щоб задоволити своїх союзників-большевиків, як також деяких американських лібералів та інші просоветські елементи, від яких був тоді повний американський уряд, а спеціально стейт департамент (міністерство закордонних справ). Кажуть, що дорадник і конфідент президента Ф. Д. Розвелта, Г. Гопкінс, після своєї подорожі до СРСР у липні 1941 р. виробив собі про Сталіна опінію як великого чоловіка-гуманіста, та потрапив передати той свій ентузіазм самому президентові. Це мало далекоїдучий вплив на американську політику підчас війни та окупації, що хотіла бачити в СРСР цінного союзника і в майбутньому. Рішальними були безперечно переконання самого Розвелта, про конечність присутности “чотирьох поліціантів”, Америки, СРСР, Англії, та Китаю, на міжнародній арені після перемоги над державами осі. Опінія, безперечно вироблена на підставі відповідних сугестій його ліберальних дорадників (як Гопкінс, А. Гаріман, А. Гіс, та інші).

Про людей, тоді радо бачених у адміністрації, говорить протокол із підкомісії внутрішньої безпеки американського сенату, із квітня 1953 р., ось що: “Вони кольонізували ключеві комітети Конгресу... Вони давали поради для членів уряду, писали для них промови... Вони брали участь дослівно в кожній конференції, де державні мужі збиралися, щоб формувати будуче”. Колишній президент Р. Ніксон, ще як конгресмен, говорив про ті активності: “Вони позваляють неприятеливі проводити й формувати нашу політику, вони розброюють та присуджують наших дипломатів вже наперед до поразки, ще перед приїздом на конференцію”. У своїх споминах, Черчил згадує, як підчас конференції в Тегерані, 1943 р., Сталін (ніби на жарти) запропонував, щоб убити 50 000 німецьких старшин серед полонених німців. Цю пропозицію зараз підтримав Еліот, син самого президента Розвелта, там присутній,

генерал американської армії, кажучи що армія ту пропозицію підтримає. Сталася констернація, Черчил покинув салю на знак протесту, а Сталін проголосив це як тільки “жарт”. Це вже було одначе після катинської масакри польських старшин, що додає певної автентичности до Сталінського “жарту”.

Всі ті обставини ілюструють атмосферу, яка запанувала в окупованій Німеччині зараз по закінченню воєнних дій. Більше як п'ять мільйонів репатріовано до ССРСР. Деякі виїхали добровільно, а деякі примусово. Між ними, правдоподібно більше як половина, були українці, а около 250 000 українців таки залишилося, щоб потім емігрувати. Про вище згадані події сьогодні вже мало пишеться. Але не забули про них большевики, які не раз згадують як “капіталісти” мальтретували їхніх “співвітчизників”, коли вони не хотіли їхати “на рідину”, уживаючи при тому “багнети, киї, машинні кріси й танки”. Це все відноситься до часів перед розпадом ССРСР. Тепер було би дуже цікавим почути дещо про деталі репатріяції із колишніх советських джерел, а саме що сталося із тими людьми по їх приїзді до ССРСР. Це було би спеціально актуальним, в виду помпезного святкування 50-ліття перемоги у “великій вітчизняній війні”, якраз два тижні тому як пишуться ті рядки. Тут також варто згадати, що Об'єднані Нації вже в січні 1946 р. проголосили примусову репатріяцію поза законом. При тому важну ролю відіграла Елінор Розвелт, вдова по президентові.

75-ліття “битви над Вислою”

У серпні цього року проходить 75 років відколи мала місце ця подія що тривала від 13-го до 20-го того місяця. Тому, що багато людей сподівалося тоді іншого висліді, деякі люди тепер називають цю битву “чудом над Вислою”. Рівнож, тому що в тій битві українські війська брали також важну участь (що не є загально признане сьогодні), варто тут згадати певні деталі які навіть сьогодні не є без значіння. Почнім від деякої історії.

Козацький літописець, С. Величко, каже, що як польський король, Ян-Казимир, коли довідався “що Хмельницький... з усією Україною... відривається від нього”, сердечно заплакав “що покладався на ради заздрісних... панів поляків”. А потім сказав у сенаті, 23 лютого 1654 р.: “Панове браття, дійшли ми через непогамований гнів наш і... впертість до того, що втратили Україну, ... та на вічно відчужили від себе... козаків, ... завдяки зброї... яких ми... були страшні всім... нашим і вашим ворогам...”. Бо Ян-Казимир добре пам’ятав про допомогу козаків під гетьманом П. Сагайдачним польському гетьманові Хоткевичеві під Хотином 1621 р. Була це перша велика програна битва турецької армії, властиво початок кінця Отоманської Імперії. Мусів знати Ян-Казимир також про заслуги козаків у війні з Московією! Тому, як державний муж, мав тоді за чим жалувати.

Тим часом, так виглядає, що тут історія повторюється, у серпні 1920 р., російський большевицький фронт загнався аж під саму Варшаву, під Тухачевським та Троцьким, тоді коли найкращі частини Червоної Армії (кавалерія Будьонного) оперувала на пограниччі Галичини й Волині, після прориву фронту коло Рівного. Самовпевненість Будьонного була така, що він мав сказати: “Дайте мені 5 мільйонів кавалерії, і я здобуду Нью Йорк”. На шляху Львів-Почаїв, стоїть сьогодні великий пам’ятник, який означає місце, де тоді найдальше зайшов Будьонний на захід. При зупиненні полчищ Будьонного, одначе велику ролю відіграли частини армії УНР (Української Народної Республіки). Це була 6-та диві-

зія, яка відзначилася при обороні ключового укріпленого міста За-мостя (старої твердині). Інші відділи армії УНР обороняли лінію Дністра коло Галича. Тому на тому відтинку фронту большевицькі сили були заняті, та не могли прийти на допомогу своєму війську під Варшавою в разі потреби.

Тоді, 13 серпня 1920 р., польський головнокомандувач, Й. Пілсудський, був у стані вдарити “на перехрест” по большевицькому фронті коло Радзими́на, та “відтяв” передові частини большевиків, які збиралися здобути Варшаву “так, як падає дозріле яблуко”. Й. Пілсудський вибрав інтуїтивно відповідне місце на прорив, бо добірні відділи вислані в большевицьке запілля, яких 20,000, просунулися вперед продовж 36-ти годин, заки натрапили на якийсь опір. Була це т.зв. “група маршова з-під річки Вепра”. Битва тривала ще кілька днів, та скінчилася великою поразкою большевиків, з яких 95,000 відразу попало в полон. Тому, що польська армія вже два місяці безладно відступала, такі обсерватори як наприклад генерал Фон Сект, з німецького генерального штабу, були переконані що поляки ту битву неминуче програють, але вийшло якраз навпаки. Тому деякі люди називають її “чудом над Вислою”. Має вона своє історичне значіння, як одна з найважливіших битв у історії світу, бо спинила, здавалося тоді, нестримний похід воєнного комунізму *раз на все*, в дуже критичний для Європи час. Це сказав був сам Ленін місяць пізніше, у промові яка дотепер була строго засекречена.

Із битвою є плодучені деякі конроверзії. Пілсудський не був професіональним генералом, не мав генерально-штабового вишколу. Але, може пригадав собі із історії битву під Мантінеою в IV ст. перед Христом, де тебанський генерал, Епамінондас, також вдарив “на перехрест” по фронті противника, і здобув велику, несподівану перемогу. Деякі автори також приписують кредит за перемогу шефові французької військової місії, що тоді перебувала в Польщі, генералові Вейганові. Він від того відмовився, але сказав такі, на той час пророчі, слова: “Так, Польща – (є) дозрілий овоч для четвертого і останнього розділу”. Як знаємо, до того часу було всього три розділи Польщі, що мали місце у XVIII ст. Вейгано-

ві слова одначе сповнилися докладно 19 років пізніше, в наслідок пакту Рібенторп-Молотов (23 серпня 1939 р.). Сказав він їх правдоподібно під впливом балагану і чванькуватости які бачив серед поляків. Можливо, мав він на думці тоді популярну польську пісеньку “мам шаблем пши боку, не боемсем москаля” (маю шаблю при боку, не боюсь москаля).

Для українців, важним є сам факт, що українське військо брало активну участь у тій кампанії. Хоч українські сили тоді вже були менші від польських, була це мала, але досвідчена в тяжких боях та ентузіастично настроєна армія. У відтинку фронту, де большевики також хотіли створити перелом, коло Замостя, їх (українців) оборонна акція була цілком успішною: вони відтягнули ворожі сили із інших частин фронту, а сам фронт не був проломаний на тому важливому відтинку (розходилося про вступ Червоної Армії на Мадярщину й до Румунії).

Так, уперта оборона Замостя у серпні 1920 р. уможливила успішний проти-удар “маршової групи з-під Вепра” під Варшавою. Із тим є получені відомі большевицькі рекримінації, ніби Тухачевський і Троцький хотіли із власної амбіції спрямувати головний удар на саму Варшаву, підчас коли Сталін і Ворошилов хотіли проломитися на Львів і Замостя, й там сконцентрувати найліпші частини які вони мали, а саме кавалерію Будьонного. Евентуально, це пошкодило Троцькому в його спорі за провід ССРСР зі Сталіном. Це також коштувало голову Тухачевського, якому Сталін не міг забути поглядів протилежних до його власних “геніяльних” потягнень, та якого у скорому процесі розстріляно в 1937 р. При тому також стратило своє життя яких 35,000 других старшин Червоної Армії, що сильно знизило її боевий потнеціял як почалася Друга Світова Війна.

Найгірше вийшли на всьому якраз українці. Мимо виграної війни, поляки зараз поминули своїх союзників, які до їх воєнної перемоги сильно причинилися. Як вище сказано, сталося це вже не перший раз у історії. Українське військо було змушене тим разом перейти на “польську” територію (яку УНР сама обіцяла наперед полякам за “поміч”), та було зараз же розброєне й інтерноване. Це

була також іронія долі, що три роки пізніше, як Рада Амбасадорів признавала остаточно Східну Галичину полякам, 14 березня 1923 р., договір УНР з поляками із 21 квітня 1920 р., у якому власне відступлено їм Східну Галичину за “поміч” проти большевиків, був також взятий під увагу як некорисна для галицьких українців обставина. Як відомо, до того часу Сх. Галичина, на підставі мирового договору між Аліянтами та Австрією у Сен Жермен, була передана полякам тільки на 25 років, а потім мав відбутися плебісцит щодо остаточної приналежності Сх. Галичини. Тим часом Рада Амбасадорів (на сугестію італійського амбасадора, ніби на підставі опінії від папського нунція в Варшаві) признала Сх. Галичину Польщі. Правда, Польща обіщувала для задоволення міжнародної опінії, автономію для трьох воєвідств із яких складалася Сх. Галичина й університет для українців, але не перевела ніколи тих обіцянок у життя. Вкінці, Польща навіть виповіла у 30-их роках міжнародний договір про охорону меншин, який мусіла підписати як частину мирових договорів після закінчення світової війни. Тут варто також згадати “паціфікацію” 1930 р., і Березу Картузьку.

Але у 1939 р. те, що сказав Вейґан, сповнилося. Польща знова стала поділеною. Після програної війни з німцями, польська публична опінія одначе чомусь була твердо переконана (тому, що сподівалася скорої перемоги), що програна прийшла через брак кооперації національних меншин, тут головно українців, замість подумати про власні помилки (так як дивна політика Й. Бека, міністра закордонних справ та некорисну для Польщі тоді рівновагу сил у світі). Кульмінацією тих переконань була активність, сьогодні znana як “Акція Бужа” із рамени льондонського уряду, та переведена пізніше “Акція Вісла”, вже т.зв. “людовим урядом”, які згодом довели до подій, подібних до тих, які сьогодні бачимо у Боснії. Сьогодні, маємо одначе надію що *тим разом* поляки таки будуть “мудрі по шкоді” (як каже відома приповідка), і радикально зревідують своє наставлення до своїх найближчих сусідів.

Це означає відворот від тактики садо-мазохістичних ідей як “месіянізм”, “за вашу і нашу волю”, “від моря до моря”, “Поль-

ща передмурям християнства” і т.д., та до спроби у якійсь формі практикувати “добросусідство”. Останній досвід із Білоруссю показує, що тут варто поспішитися, з огляду на дуже неприємні альтернативи. Із другої сторони, загальні опитування показують, що тепер поляки мають до своїх сусідів українців, менше симпатії як до росіян, а багато менше, як до німців, ще цілком недавніх ворогів. Тут автор хоче вірити, що історія все таки – є учителькою життя, і старі помилки вже може більше не повторяться так легко.

Тепер, може з okazji 50-ліття побіди, почали появлятися в російській пресі опінії, де отверто вихваляється пакт Рібентроп-Молотов із 1939 р., як “перший раз коли ССРСР був трактований як великодержава”. Також “Красная Звезда” пише, що Москва почала готувитися до нового нападу на Польщу ще у 30-их роках, ніколи не забувши про свою програу у “бою над Вислою” десять років раніше. Про це мабуть думав Вейган, провідний член французького генерального штабу, коли сказав свої, вище згадані слова. Останні події на похороні патріярха Володимира в Києві, та не вияснені обставини його смерти, викликають вражіння, що ще не цілком перевелися ентузіясти повороту до старих, давних часів імперії і пімсти за “чудо над Вислою”.

100-річчя української гімназії та Інституту для Дівчат у Перемишлі

В Перемишлі, де Сян пливе зелений.

І. Франко, *Зів'яле листя*

Українська земля, пізніше znana як Східна Галичина, була остаточно окупована поляками (при сильній допомозі своїх нових союзників, литовців) у 1387 р., а в роках 1772-1918 перебувала під Австрією. Наслідки польського панування були страшні для українського народу: вищі верстви були спольонізовані, мало залишилося міщан по містах, а простий народ перебував у страшному ярмі (панщину знесено аж у 1848 р.). Ось як говорить про українців польський представник, інж. С. Щепанський, інформуючи Аліянтів про українські справи в 1918/19 рр.: “Це є хлопці (улюблена поляками десигнація українців), для яких основні є справи економічні й соціальні, як пограбувати поміщицькі власності і грабіж міст. Вони не є народом а лише племенем, необ'єднаним етнографічним матеріалом, з якого колись виростили найкращі поляки (?)...” Представляючи галицьких українців як сиру етнографічну масу, поляки самі себе оскаржували: як до того могло дійти після століть польського панування? Але українці не спали!

Саме в Перемишлі, перша в Галичині група людей, між якими було багато духовенства, на переломі 18-го й 19-го століття, взялася до організації українського (тоді ще “руського”) шкільництва, та поширення освіти серед народу, через творення т.зв. парохіяльних шкіл. Так само, розпочався рух організувати систему середньої й вищої освіти. Це тому, що піонери із “Перемиської Групи” знали, що тільки освіта, та власна інтелігенція, можуть поправити такий, майже катастрофальний стан, у якому знайшовся тоді український народ в Сх. Галичині. Через те, що Перемишль знаходився вже близько до пограниччя української етнографічної те-

риторії, політичний і культурний натиск на все українське був тут завжди дуже сильний, але також була така на це реакція. Тому Перемишль був давним центром українського державного, релігійного й культурного життя. Тут мала місце перша урочиста Шевченківська Академія, де перший раз відспівано *Ще не вмерла*, тут видрукував свою першу книжку пробудитель Галичини Маркіян Шашкевич!

Після довгих пертракцій (бо поляки робили перешкоди), окрему українську державну гімназію зорганізовано в 1888 р., а перша матура відбулася в 1895 р, коли також повсталася українська жіноча гімназія (приватна), знана як Дівочий Інститут. Обі інституції мали велике значіння для піднесення загальної освіти на Перемищині та для приготування широких кадр професіоналістів. Мужеська гімназія мала в деяких роках більше як 1300 студентів, і була може найбільшою того роду інституцією в Галичині. мала гарний (на ті часи) будинок, дехто казав що найкращий у цілій Австрії, із приміщеннями на фізичні, хемічні, зоологічні та ще деякі інші лябораторії, гарну руханкову салю, авлю на богослуження. Загально відомо, що з початком ХХ століття, австрійська середньо-шкільна виховна система була одна із найкращих у цілому світі. Тому вихованці перемиської української гімназії мали добру підготовку до вищих студій. Тут можна згадати факт, що в Перемишлі жиди, заки збудували собі окрему гімназію, залюбки записувалися до української. Автор пригадує собі такий епізод. Одного гарного дня, він переходив в товаристві одного нашого професора вулицею Францішканською, де були найкращі в місті sklepi. Перед ними стояли, в той час, часто їх власники. Я завважив, що вони, у великій більшості, нам кланялися. Як я запитав того професора, чому вони це роблять, він відповів: дивись, це все є мої колишні ученики!

Дівочий Інститут це була гімназія з інтернатом, які на ті часи мали взірцеве приміщення, на узгір'ю, із гарним видом на місто, і притягали дівчат не тільки з Перемищини, а навіть із цілої Галичини, та ще перед Першою Світовою Війною, із наддніпрянської України. Все це було збудоване за приватні фонди, втоді коли гро-

ші із податків були головно вживані на підтримання польських шкіл. Одначе, хоча існувала велика диспропорція між числом польських і українських середніх шкіл, українці доганяли, і переганяли часто, поляків квалітативно, більше серйозною охотою до науки й інтензивною працею над собою. В тім є, очевидно, також велика заслуга, як сказав о. І. Сиротинський (матура 1930 р.), “незабутніх учителів-професорів, які впродовж 8 років навчали нас не тільки своїм словом, але і прикладом, бо вони були не тільки учителями, але і виховниками”. Це також відноситься до учительського складу Дівочого Інституту, де рівнож було гарно поставлене музичне й мистецьке виховання (мисткиня О. Кульчицька вчила довгі роки, також поет В. Пачовський).

Із більше знаних вихованців перемиської гімназії можна вичислити, наприклад, поета П. Карманського, Г. Пипського і І. Сорокевича (тих двох), що згинули в бою під Крутами, та полковника Р. Дашкевича, Р. Купчинського, Д. Палієва, Ф. Черника (героя з-під Мотовилівки), І. Чмолу і І. Цяпку-Скоропада, із українських військових формацій. На св. Вечір, гімназійна молодь ходила колядувати й бажати веселих свят нашій поетесі, Уляні Кравченко, що жила тоді на Підзамчу. До національно-суспільного виховання учнів і учениць перемиських гімназій, як також інших шкіл що тоді існували в Перемишлі, також причинився факт що ми тут мали дослівно “історію навколо нас”. Так, ми бачили польську кафедру, збудовану із каміння одержаного із зруйнування українського храму із XI-го століття. Сталося це варварство ще у XV-му ст. Після руйнації, каміння було старанно обмите “від схизми” в місцевій ріці Сяні. Перемишль, тому 100 років, був великою твердиною. Навколо міста було багато цвинтарів із світової війни та руїни фортів.

Як у вересні 1914 р. російський фронт зближався до Перемишля поляки це використовували до поррахунків з українцями. Так, на вулиці “На бузьку” стояв хрест. Тут переходячий відділ малярської кавлерії, підбурений міським шумовинням, зарубав шаблями 43-ох українців, яких ведено, закованих, вулицею, як підозрілих у державній зраді. Маляри (“братанки”, як їх афекціоновано звали

поляки) були темпераментно дуже скорі до таких еґзекуцій. Недалеко від міста було село Пикуличі, де у 1918/19 рр. був рід табору для інтернування поляками всяких “небажаних елементів” (тобто українців). Була це властиво рання форма концентраційного табору, де багато інтернованих чи, пізніше, військовополонених, згинуло від тифу та злого трактування. Був звичай серед молоді, ходити на Зелені Свята урочистим походом на могили тих нещасників, похованих під величавим хрестом (недавно відновленим) у Пикуличах. При тому були часті зударі з польською поліцією.

Все це скінчилося у вересні 1939 р., як до Перемишля прийшли большевики, та поробили із гімназій десятилітки. Українське організоване життя, як ми його бачили до тепер, припинилося. Вихованці українських гімназій розїхалися по цілому світі. Спеціально багато залишилося їх у Львові, де 29-30 серпня 1995 р. думаємо відсвяткувати 100-ліття тих інституцій, про які можемо сказати, парафразуючи слова римського поета Вергілія, “*exegimus monumentum aere perennius*”, тобто “ми збудували собі пам’ятник міцніший криці”, у формі тривалої контрибуції до українського культурного, суспільного, й політичного життя. Пам’ятаймо: якщо Галичина – український Піємонт, Перемишль був, коротко, “Піємонтом Піємонту”!

Негативні стереотипи українця в польській літературі

Під таким заголовком вийшла у Львові в 1992 році книжка М. Трухана. Ця унікальна студія на дуже актуальну на сьогодні тему повинна бути також цікавою для діяспори, і думаємо, що варто з нею ознайомити читачів “Свободи”. В тій книжці дискутується (на основі 275-ти бібліографічних показчиків) справа про стан теперішніх відносин між поляками та українцями. Якщо б тут елімінувати деякі старші книжки, що появились в передруках, то йдеться разом про близько 250 публікацій. Прийнявши їх середній наклад за 10,000, можна сказати, що в недавній минувшині вийшло в Польщі два і пів мільйона книжок, які подають скрайно негативні (“стереотипні”), на загал далекі від правди, інформації про українців та про українську історію, у стилі “pseudologia phantastica et bombastica”. Правда, там можна також знайти “lucida inervalla”, де автори признають, що також польська сторона допустила певні помилки супроти українців. Часто, одначе, це є попросту твердження, що ніби занадто поблажливе та лагідне трактування українців поляками було великою помилкою. В наслідок того наступило українське культурне та господарське відродження, що дало українцям можливість політично виступати проти поляків, без жодного від них почування вдячності супроти польської держави. Серед використаних публікацій 132 є наукові та популярно-наукові праці, 71 – мемуаристика, а 72 – спроби белетристики сильно сенсаційного роду.

Сам підхід до теми “стереотипів” автор описує такими жанрами:

1. Осміювання українців – це, мовляв, якісь диваки-недотепи, жалюгідні примітиви, які, притиснені, з плачем піддаються полякам. Тут характеристичним є вживання образливих епітетів супроти українців: дурні, “мов стадо баранів”, банди, бандерівська орда, голота, хами, дикуни та, врешті, спеціально улюблене означення “різуни”. Це, мабуть, тому, що виступи українців у вищеназваній літературі асоціюються з ножами та сокирами,

які навіть залюбки посвячує українське духовенство, “щоб різати поляків”.

2. Підкреслюється ненависть українців до поляків, цитуючи слова пісні “Смерть! Смерть! Ляхам смерть” як якесь спеціальне українське кредо: “вирізували всіх... (мали) страшні лиця, викривлені жорстокістю...”. “Лісами блукають голоси помордованих”, пише поет Єжи Гарасимович, який в іншому вірші говорить про “довгі багнети бульбівців”, і т.д.

3. Жорстокість, бо учасникам боротьби з УПА не бракувало тут фантазії. За прикладом шляхетських мемуаристів, В. Романовський твердить: “Почавши від козацьких воєн... вбивство завжди мало прикмети... здичіння, включно з вибиранням очей і здиранням шкіри з тіла”. М. Фіялка зауважує, що на Волині “убивали мешканців (здобутого села) сокирами, косами, вилами, ножами, багнетами...”. Докладніші описи тих макабричних подій сугерують елементи некрофілії, еротизму та порнографії.

4. Ставлення до УПА – Українська Повстанська Армія завжди була під сильним обстрілом українофобів: упісти атакували під гаслом “Різати ляхів!”, за Б. Яніком, у Волковиї “людей, зв’язаних, живцем укидали до палаючих хат, декому... підтинали жили, а тоді вкидали у вогонь”, за Г. Домінічаком, банди без ідеї, безпринципові, цілковито аморальні. Ішли в атаку з “диким виттям” людей, для яких “убивання було психічною потребою”.

5. Співпраця з німцями – це улюблена для польських авторів тема, яка, на їх думку, сягає ще часів самого Бісмарка. УПА, бульбівці, бандерівці – всі були озброювані, інспіровані, організовані німцями. Батальйон “Нахтігаль” громив польське населення у Львові та інших містах Галичини, а “українці” зі загонів Власова й Камінського масакрували поляків під час Варшавського повстання. Часто, одначе, підкреслюється співпраця польських і большевицьких партизан проти німців і українців. Це у виданнях, що появилися за “людової” Польщі. Взагалі, український провід характеризується як такий, що цілком і повністю запродався німцям, як В. Кубійович і УЦК. Улюбленою темою є здогадні негарні супроти поляків вчинки Дивізії “Галичина”,

яка, однак, ніколи не перебувала на польських територіях. Не раз польські автори хочуть довести, що ставлення українців до поляків було гірше, ніж німців. Це може навіть уже частинно вдалося, бо тепер про німецькі злочини супроти поляків під час Другої Світової Війни в Польщі тільки рідко згадують.

6. Справи церкви – почавши від спогадів міністра Ю. Бека, є багато критичних зауважень на адресу Греко-Католицької Церкви, як згодний шовінізм її кліру. Р. Сулевський твердить: “Уніяцький клір... закликав до різни, а часто сам очолював відділи УПА. На денному порядку було посвячення ножів у церкві, що ними мали різати... ляхів”. А Щесняк і Шота зауважують: “Виступи чільних представників кліру, Митрополита Шептицького і його заступника д-ра Й. Сліпого, були насичені шовінізмом і нетерпимістю”. Е. Прус хоче довести, що Митрополит Шептицький більше займався політикою, ніж церквою. Взагалі, акція проти Митрополита Шептицького не припиняється.

7. Нісенітниця – польські автори, ганяючись за сенсаційністю, переступають межі правдоподібності, кладуть на папір продукти чистої фантазії, часом цілком у стилі барона Мюнхгаузена. Так, згідно з версією “мемуариста” Гожковського, довідуємося про “деталі страшної різни польського населення Львова, що її 28 і 29 червня (1941 р.) вчинили відділи українських військ, включених до німецької армії”. Тим часом, Львів був зайнятий німцями щойно 30 червня. Про масакри польського населення в той час нічого невідомо. Так, В. Шота твердить, що С. Бандера був старшиною батальйону “Нахтігаль”, коли інші писали, що Р. Шухевич був командиром Дивізії “Галичина”, а бригада СС-РОНА М. Камінського “складалася головно з українських націоналістів”, інформації без крихти правди.

Цікаво, що в той час, коли нині існують цілком нормальні добросусідські відносини між Україною та Польщею, цього роду літературна діяльність не тільки не виказує тенденції зменшитися, а навпаки, використовуючи існування в Польщі демократії і свободи слова, далі цілком успішно продовжується. Видно, що польське суспільство має якусь садо-мазохістичну потребу таких публіка-

цій. Відомо, що *Трилогія* Г. Сєнкевича, яка порушує теми дещо подібні до описаних тут, є вже понад сто років “настільною книгою” серед поляків та “бестселером” на всі часи, як, зрештою, заважає також М. Трухан. На жаль, риторика того роду тут є цілком на рівні антисемітських дискусій, які мали місце у третьому Райху та, будучи заохочені і толеровані німецьким урядом, довели до дуже неприємних для всіх наслідків.

На жаль, публікації такого роду почали появлятися вже і в Америці, англійською мовою, авторства професорів університетів. Таким твором є *Vengeance of the Swallows* (В-во Mc-Farland, 1955) Т. Пйотровського, який вживає навіть довгі цитати з *Гайдамаків* Т. Шевченка та вірить, що “Тарас Бульба” дійсно вбив свого сина “Анджея” на Волині десь у 1940 році, так починаючи “різню поляків”.

Білоруський бальоновий інцидент та Україна

Здавалось би, тут можна сказати що це спеціальна білоруська справа, трагічна помилка білоруських військових чинників, так що сам факт зістрілення двох американських бальоністів 12 вересня 1995 р. безпосередньо до України не відноситься. Навіть сама Білорусь повних 24 години до того варварського вчинку, зістрілення в білий день повільно-літаючого бальона, не хотіла признатися. Швейцарські організатори бальонових змагань, в рамках яких той полет відбувся, твердять що білоруси були про нього добре наперед поінформовані (білоруси це заперечують). Вони прикриваються конечністю охорони своєї військової бази (яка вже правдоподібно була передана під російську "охорону" ще перед тим інцидентом). Тому дуже легко припустити, що тут навіть білоруси взагалі не стріляли, а самі росіяни які могли в тому часі вже легко перебрати охорону цієї бази у свої руки. В кожному разі представник американського Державного Департаменту назвав заховання Білоруси "безличним". Так можна подумати у зв'язку із фактом, що по відомому референдумі із травня цього року, вже кілька днів пізніше появилися російські митні урядовці на польсько-білоруській границі, як повідомляли польські часописи. Це також є цілком згідним із розвитком подій на Білорусі сьогодні: ще перед остаточним вислідом референдуму, порвано на куски репрезентативний білоруський прапор (біло-червоно-білий) на державному будинку, а шматки роздавано очочим "на пам'ятку". Так само, запроваджено російську мову "як офіціальну", заведено ретроактивно старі большевицькі шкільні підручники, а сам Лукашенко ствердив, що на світі є тільки дві важні мови, а власне мова російська та англійська. Ще інші потягнення Лукашенка, як його спори із парламентом, звільнення Богданкевича, здібного фінансового дорадника (що спричинив Білорусі сьогодні рідку валюту стабільність) вказують може на якусь умову недомагання, або по просту нездібність колишнього голови колгоспу проводити правовою, мо-

дерною державою. Взагалі Лукашенко своїми потягненнями та “хлопським розумом” сильно нагадує раннього Хрущова, а зі своїх сучасників, Жириновського.

Невже ж президент Кучма також радився з Лукашенком що йому робити в інтимних державних справах, якраз тоді, 18 липня 1995 р.? Чи президент переводив тоді з Лукашенком якісь дійсно важні державні наради, замість подумати як краще поладити справу із похороном св. п. патріярха Володимира? Це все є чисто реторичні питання. Але не можна забути, що існує свого роду символічна подібність між подіями 18 липня 1995 р. в Києві, та цілком недавніми акціями брутального побиття своїх власних громадян, що були наказані Лукашенком. Це було побиття голодуючих депутатів у білоруському парламенти, ще у квітні, та більше недавнє побиття демонструючих студентів. Тому варто над тим застановитися, чи кривава подія зістрілення бальоністів, 12 вересня 1995 р., не має також у якійсь формі повторитися в Україні, як новий “майстерштік” жадних влади, антиукраїнських елементів (як дехто у діяспорі припускає) в теперішньому українському уряді? Каже українська приповідка “не дай Боже, свині роги, бо не уступить з дороги!”, народня мудрість яку можна примінити до неодного Лукашенкового потягнення. Маємо надію, що це також зрозуміють відповідальні особи в Києві. Згадаймо тут недавний “маніфест” української інтелігенції.

Тому спеціально надіємося, що президент Кучма має досить почування власної гідности та відповідальности перед історією, та не схоче навіть приблизно викликати вражіння, що мовляв він іде слідами білоруського президента Лукашенка, контроверзійальної й жалюгідної фігури, а противно, всім ясно покаже своє становище відносно покарання винних із подій 18 липня 1995 р. Кінчаючи, не можна також виключити можливости, що ціла недавна “бальонова історія” мала місце цілком незалежно від ініціатив Лукашенка, а була по просту реакцією певних російських військових кругів на теперішні події на Балканах. Важке положення сербів, яких Росія беззастережно фаворизує, вимагає якихось політичних жестів та виявів симпатії. Зістрілення бальона дуже добре до того

надавалося, бо припоминало “одним махом” зістрілення корейського літака 12 років тому, та можливості повороту до “холодної війни”, як тільки “матушка-Росія” не буде задоволена. Сам Лукашенко провів 19 вересня на “робочій візиті” в Москві, переговорюючи якісь “важні справи” із премієром Росії, Черномірдіним. Що за нове потягнення він знова думає зробити, щоб ще раз “зашокувати” своїх сусідів, українців та поляків а “піддержати на душі” москалів? Під теперішню пору, він потрапив зосередити багато влади у своїй особі, та мабуть думає що йому “море по коліна” (так, як здається колись думав Горбачов). Одним словом, під проводом Лукашенка, Білорусь випередила всі інші, посоветські новоповсталі держави в напрямку радикального ревізйонізму та повороту до колишнього СРСР. Це гарно підкреслює та ціла “бальонова історія”. Як дальше повідомляє нас світова преса, із Москви подався Лукашенко до Сочі, де перебував на вакаціях президент Росії, Єльцин, щоб намовити його до федерації із Білоруссю, а потім, вже в поворотній дорозі, до Києва, щоб склонити Кучму до “конфедерації”, але на разі, було це безуспішним. Дивним одначе все таки видається, що президент Кучма знаходить час на такі важні для України та її будуччини розмови із чоловіком, який пробує палками загнати свій народ назад до ярма, у стилі колишніх сталінських сатрапів, чи може більш недавних Андропова чи Брежнева. Чи це дійсно могло би так статися, помимо членства України й Білоруси в Об’єднаних Націях та визнання їх незалежності дослівно всіми цивілізованими державами? Все таки, Лукашенко видно уважає що моментум історичного розвитку є таки по його стороні, й варто дальше пробувати відновити колишню “імперію зла” у якійсь новій формі. Все це, незважаючи на загальний міжнародний спротив, та інші неприємні консеквенції для тої нової імперії та для себе самого і для свого народу.

В кожному разі, сьогодні, вже більше як два місяці після “бальонового інциденту”, справа ще не скінчилася. Міжнародня комісія дальше досліджує той злочин. Підчас прибуття Лукашенка до Нью Йорку, з нагоди 50-ліття ООН, ворожі до Лукашенка демонстранти йому це також добре пригадали. Якраз, цілком недав-

но, ліві сили в Україні проголосили проєкт референдуму, який є дуже подібний до того, що пройшов на Білорусі минулого травня, із дуже контроверзійними вислідами. Тому заповідається сильніший нагляд міжнародних обсерваторів над додатковими білоруськими виборами, що мають відбутися 29 листопада 1995 р. Як відомо, у травневих виборах, з різних причин, вибрано тільки мінімальну кількість нових депутатів. Це також кидає сумнів на легітимність вислідів тодішнього білоруського референдуму, тут вже вище згадуваного. Часописи пишуть одначе дальше про можливості “білорусизації” самої України, через непевний вислід майбутніх грудневих виборів так і в Україні, як і в Російській Федерації, де захворіння президента Єльцина сильно скомплікувало політичну ситуацію. Під “білорусизацією” тут розуміємо повільний перехід до статусу держави із обмеженою суверенністю. Як складовою частиною нової російської імперії.

Складні завдання перед президентом України в 1996 р.

Тому якраз 755 років, 6 грудня 1240 р. татарський хан Батий здобув і зруйнував Київ. Італійський подорожник П. Карпіні, що кілька років пізніше переїжджав через Київ, колись велике місто, бачив там ще тільки кілька замешкалих домів. Але майже комплетна руїна Києва була не тільки кінцем старої руської держави (Київської Русі), це був одночасно поштовх до повстання нової Московської Імперії, III-го Риму! Бо Москву засновано тільки всього 7 років пізніше (на другий рік там готуються до величавого обходження 750-літніх роковин). Це тому, що володарі малого князівства, зорганізованого навколо Москви, поволі здобули собі довір'я татаро-монгольських баксаків, стали самі збирачами податків для Великого Хана. Так вислугуючись монголам, вони були у стані поширити свою територію та владу на некористь других князів. Евентуально, 250 років пізніше, вони потрапили позбутися панування монголів та проголосилися царями, а саму Москву назвали III-ім Римом. При тому, московські царі переняли велику частину колишньої Русі, й неймовірно поширилися на євразійському суходолі.

Від монгольського панування залишилися одначе такі важні елементи: володар конгльомерату знаного як Московія став самодержавцем, перед ніким не відповідальним та одідичив право панувати над цілим світом. Колись вільні громадяни, стали офіційально “холопами”, фактично невірниками держави (про що згадує наша *Історія русів*). Ще цілком недавно, навіть найвищі державні урядовці у Московії, називали себе в офіційальній кореспонденція холопами, та уживали тільки здрібніле перше ім'я (наприклад, Ванька замість Іван). Б. Хмельницький дістав як знак царської ласки, орієнтальний кафтан та островерху шапку, згідно із монгольською колишньою етикетом. За непослух або нельояльність, грозили страшні тортури, зрадникам давали “пити” розтоплене олово (за Івана Грозного, каже славний російський письменник А. Толстой), старий монгольський звичай.

Для нас є цікавим ствердити, що тортури, але в більше рафінованій формі, були відновлені в наслідниці російської імперії, ССРСР. Мимо багатьох офіційальних заперечень, методи адміністрації і державотворення неіснуючого ніби ССРСР, живуть даліше із певними косметичними модифікаціями, також у державах-наслідницях колишнього Союзу. Це у великій мірі відноситься також до нашої старої батьківщини, України.

Рівень насильства і жорстокости різко змінився, бо змінилися остаточні цілі: більше ніхто не говорить серйозно про остаточну перемогу комунізму в цілому світі, чи хоч би про імперію “від Дабліну до Камчатки” (може за виїнятком Жириновського). Теперішньою ціллю є для існуючої псевдо-еліти, званою як “номенклятура”, утриматися при владі при помочі маніпульованих виборів та всяких адміністративних шикан. Даліше, стати на чолі номенклятурної піраміди, брати активну участь у ліквідації державного майна (“прихватуизації”), запевнити для своїх дітей і внуків безплатне навчання у всяких новостворених академіях. Тому більше не стосується проти народу танків (як на Литві в січні 1991-го року), чи саперських лопаток (як у Тбілісі тому шість років), а на зміну палки, щити, та газчеремуху. Це було виразно видно недавно в липні в Києві, та тому кілька тижнів у Чернигові. Події в Києві можна було обсервувати на екранах телебачення по цілому світі, як якусь неймовірну нерозбериху, під вигуки “бей, калеч хахлов”. Прикре вражіння робив недавній виступ на телебаченні двох новоіменованих українських міністрів (із неукраїнськими прізвищами), які вільно говорили про свої пляни для добра України офіційною мовою.

Тому не є дивним, що навіть україномовні родичі, які мають амбіції щодо своїх дітей, починають говорити до них російською мовою “щоб ті мали кращій акцент”, бо українці ніби не можуть правильно вимовити звук для російського знака *ери* (м’який знак та *і* без точки). Має це бути не наше *и*, а якийсь гортанний звук, посередній між *и* та *у* (для українського уха). З другої сторони, маса народу, здеморалізована і спантеличена пропагандою для витворення моделю “співвітчизника”, званого як *homo sovieticus* не є вповні у стані використувати свої права як вільні громадяни

і виборці в новоповсталих державах. Про таких колись говорили спудеї Києво-Могилянської Академії *persona aequalis asino, nihil vere sciens*. Тут є велике поле до праці для української інтелігенції. Через те, що у краю існує сильно закорінена номенклятура (в великій мірі неукраїнська етнічно), із фараонськими привілеями, а з другої сторони *homo sovieticus* синдром серед більшости народу, завдання президента Кучми є дуже складне, бо мусить він маневрувати на внутрішньому фронті “між Скилею і Харибдою”. Також мусить уважати, щоб не стратити контакту із українською інтелігенцією, та обсервувати “медведика” на півночі, й не піти слідами Білоруси.

Забутий український гольокост

Якраз недавно минуло повних 80 років від таких пропам'ятних подій як погром українського населення в Галичині в 1914/15 рр., при допомозі польської адміністрації Галичини та мадярського війська (понад 70 000 жертв), і депортації свідомих українців при московському відвороті з Галичини у 1915 р. (понад 12 000 вивезено як “закладників”). Тоді також дійшло до майже поголового вивозу українського населення із Холмщини, Підляшшя та частини Волині підчас евакуації російських військ із тих територій (разом яких кілька сот тисяч людей). Для української Галичини, яка тоді начисляла всього три і пів мільйона людей, це були дуже великі удари. Тому дуже можливим є, що без тих масових насильств та депортацій, галицькі українці виграли би визвольні змагання вже у 1918/19 рр. Варто про це подумати сьогодні, 22 січня 1996 року, 78 років після проголошення незалежності перший раз.

Як тільки почалася Перша Світова Війна у серпні 1914 р., московські полчища вдарили переважаючими силами на Галичину, яку вони хотіли, за всяку ціну, здобути блискучим наступом. Це було із престижових оглядів, та також щоб “на завжди” зліквідувати небезпечне для Росії гніздо “мазепинців”. Австрійська армія не була у стані витримати цього удару, та почала відступати. Вже 3 вересня москалі заняли Львів, та зблизилися до великої австрійської твердині, Перемишля. В Галичині почалася паніка. Серед опанованої поляками адміністрації, почалася кампанія проти ніби відповідальних за всі військові неуспіхи шпionів та саботажистів – т.зв. “москвофілів”. Це була однак тільки мала частина населення Галичини, які себе уважали етнічним росіянами і які старалися говорити російською мовою. Їх популярно звали поляки “старорусинами”, а другі галичани попросту “кацапами”. Рух цей був підтримуваний оригінально не тільки самими поляками (для протиставлення їх українцям) згідно з ідеєю “пусьць русіна на русіна”, як також царськими субсидіями. Поляки, маючи у своїх руках місцеву владу, на чолі із намісником Коритовським,

потрапили зручно використати замішання й безголов'я в запіллю відступаючої австрійської армії, щоб почати систематичну кампанію арештувань, наглих судів та депортацій проти згаданих вище “москвофілів”, прилучивши до того хитромудро багато свідомих українців. При тому мали вони сильне попертя від частини військової влади, а спеціально від мадярів, які мали в той час свої окремі більші військові одиниці в Галичині.

Мадяри (звані поляками афекціоново “братанки”) втоді гордо любили хвалитися, що вони були ніби нащадками легендарних гунів, та хотіли в якийсь спосіб відімститися на москалях за їх поміч при здавленні мадярської революції в 1848 р. Вони мішали назву місцевого населення “русин”, як тоді ще нераз себе називали галицькі українці, із національним означенням москалів (*орос* по-мадярськи значить *руський*), й були взагалі склонні до всяких ексцесів садистичного характеру, як вішання масово людей на деревах та телеграфічних стовпах. В Перемишлі, переходячий відділ мадярської кавалерії, зарубав 43-ох українців, на вулиці “Набузьку”, 15 вересня 1914 р. Їх якраз вели, скованих, тою вулицею до тюрми. Мадярів мало підюдити до того місцеве міське шумовиння. На тім місці, стояв на тротуарі хрест ще у 30-их роках. Ще малим хлопцем, нераз переходячи попри той хрест, автор слухав оповідання місцевих людей як то все сталося. Це не був одначе якийсь ізольований випадок, як це було пізніше широко дискутоване в самому австрійському парламента послон від перемиської округи, Володимиром Загайкевичем, а як неймовірні звірства мадярів у Галичині. І. Нагаєвський подає у своїй *Історії Української держави двадцятого століття*, що разом на смерть тоді закатовано 36 000 українців, а других 36 000 депортовано до концентраційних таборів. Один із тих таборів був Талергоф, де наші люди просиділи кілька років, заки їх випустили. Тільки мала частина тих усіх людей була дійсно москвофілами. Та й серед москвофілів, найвище тільки одиниці могли бути шпигунами.

Друга хвиля арештів, еґзекуцій, та депортацій мала місце при повороті австрійської влади до Галичині в літі 1915-го року, як також при відвороті москалів із Галичині. Тоді забрано більше як

12 000 свідомих українців як закладників. Їх звільнено від арешту щойно у 1917 р., вже за революції. Був це намір фізично винищити українську інтелігенцію адміністративно “одним махом”, і це служило напевне пізніше в СРСР як приклад вирішувати всякі скомпліковані проблеми “національностей”, при помочі масових депортацій та “виміни населення”. Нажаль, масова евакуація Холмщини, Підляшшя, та західної Волині мала для українців дуже небажані наслідки на довшу мету. Крім загального зубожіння тих околиць, багато людей ніколи більше не повернулося на попереднє місце замешкання, згинули в роки революції від хворіб та злого трактування. Оскільки тут розходилося о стоні тисяч людей, такі втрати сильно причинилися до страти української більшості на Холмщині та на Підляшшю. Безглуздий розпорядок про виселення маси населення із тих околиць видав тодішній російський міністер оборони, ніби “на підставі досвіду із кампанією проти Наполеона” у 1812 р.

Ще одна справа була тоді дуже актуальною – справа повороту українських полонених із бувшої австрійської армії. Їх тоді було більше як 80 000 у самій Італії, і правдоподібно вдруге стільки в російському полоні, головню на Сибірі і в Туркестані. Така скількість полонених у військовому віці сильно знизила демографічний потенціал Галичини, підчас того як із польських полонених у Італії та із польсько-американських добровольців зорганізовано т.зв. Армію Галера, яку зформовано ніби тільки для боротьби зі большевизмом. Одначе, поляки в критичний момент використали стотисячну Армію Галера, щоб остаточно побити Українську Галицьку Армію у травні та червні 1919 р.

Сумуючи всі вище згадані людські втрати української Галичини, разом із полоненими, які не могли на час повернутися щоб взяти участь у визвольних змаганнях у 1918/19 роках, це виносить 324 000 осіб, досить консервативно обчисливши, разом 9,2% українського оригінального населення. Тому можна погодитися із І. Нагаєвським, що перемога була вже тоді для галицьких українців цілком можлива – якби не “забутий гольокост” згаданий вище. При кінці, автор хоче подати від себе особисто, що його батько, Е. Грицак, був одним із тих галицьких закладників, а мама була

сама виселена із Волині. Родичі повернулися до Галичини щойно в 1922 р., а італійські полонені поверталися не скорше як у 1920 р. Поворотці із російської неволі верталися поволи, часом 10-15 років пізніше, сильно переріджені пошестю тифу. З ретроспективу можна сказати, що московська армія не потребувала розвідчих послуг від аматорів-москвофілів, бо мала своїх шпигунів серед кругів австрійського генерального штабу. Тому сьогодні є ясным, що ціла історія із москвофілами-зрадниками була чисто місцевою політичною аферою, скерованою в першій мірі проти галицьких українців. Також, варто згадати що відомий у цілому світі чеський автор, Я. Гашек, перебував у Галичині у 1914/15 роках. Він потрапив завважити масові випадки денунціяції українців, їхніх арештів, депортацій та сумарних еґзекуцій, зі сторони тодішньої адміністрації.

Тому слід уважати цілком хибним погляд О. Субтельного, який у своїй *Історії України* твердить що вищезгадані сумні події в Галичині в 1914/15 роках мали місце ніби через доноси “українофілів” на “москвофілів” (за австрійської влади) та “москвофілів” на “українофілів” (за московської окупації). Тодішні страшні, не чувани на той час у культурному світі, репресії над українським населенням Галичини були цілком ясно вислідом державної політики двох імперій, де особисті антагонізми серед українців не відігравали жадної більшої ролі. Як виглядає, з імперіяльної точки погляду, були ці репресії таки частинно успішними, бо потрапили відложити прихід української самостійности на більше як 75 років. Спеціально сумним є факт, що *Історія України* О. Субтельного появилася оригінально у 1989 р. в англійській мові, й дає певним, ворожим до всього українського круга, підставу твердити що підчас Першої Світової Війни український рух у Галичині був попросту боротьбою між “українофілами” та “москвофілами”, ставлячи українців (чи тільки “українофілів”?) на ту саму площину як “москвофілів”. Відомо, що москвофілам уважали себе етнічним росіянами, й нераз пробували виступати проти української державности (при підтримці поляків) ніби у імени всіх галицьких українців перед представниками Антанти, як мала рішатися

справа державної приналежності Галичини у 20-их роках. Можна навіть мати застереження до самого вживання слова “українофіл” замість (галицький) українець повище. В той час, було можна знайти в Австрії немало людей інших національностей (австрійських німців, чехів), які були добре поінформовані про існування українців у Галичині, та як такі були нероз “українофілами”, але ніхто на них не доносив чи їх арештував.

Номенклятура

Виглядає, що все це почалося від монголо-татарського поневолення 750 років тому. Все підбите населення ставало попросту воєнними полоненими чи невільниками (холопами) великого хана. Пізніше, те саме відношення до своїх підданих зайняли царі-государі. В *Історії русів* виразно зазначено (ще у XVIII ст.), що на Московщині простий народ уважали невільниками, “а навіть високі урядовці, всякі вельможі та бояри, самі себе звуть рабами царськими”. Ніхто інший, а Т. Шевченко (тому всього 150 років) каже “продаєм, або у карти програєм, людей, не негрів, а таких, таки хрещених, та простих”. Згідно із *Історією русів*, довідуємося далі, що також там простих людей “за невідомими у світі правами продають на торговицях нарівні з худобою, а навіть незрідка на собак вимінюють”. Тому ясно, що “імперія зла”, СССР, що стала наслідником царської імперії, не могла себе відсепарувати від століть практики царських са-трапів.

Під утопічними гаслами про перемогу комунізму в цілому світі, та де “ті що були нічим, стали всім”, розбудовано новий державний апарат, свого роду псевдо-еліту, звану як “номенклятура”. Спочатку, номенклятура мала всі привілеї, з виїмком одного: спати спокійно та плянувати життя роки наперед. Бо вони знали, що можуть зникнути з горизонту кожної хвилини (як Балицький, Косіор, Постишев та інші). Одначе, як Сталін пішов, номенклятура постаралася задержати свої привілеї “на завжди”. Всетаки, через сталінські чистки, характер номенклятури сильно змінився. Майже поголовно зникли представники радикальної інтелігенції і пролетарських активістів із робітників. Їх місце зайняли всякі “висуванці”, фаворизовані елементи із “соцблизьких”, бідняків, мало-містечкового пролетаріату, і т.д. Ще В. Ключевський завважив, перед 1917 р., по імперії вешталися десятки тисяч здорових молодих волоцюг-бродяг (яких пригоди мальовничо описував М. Горький), часто навіть із вищою освітою, які жили із принагідних робіт, жебранини та всякого шахрайства (явище без прецеденту

серед інших культурних народів). Ленін дістав тут геніальну ідею: призначив тих (босяків) всяким начальством на немосковські землі СРСР, а спеціально на Україну. Вони, разом із представниками мало-містечкової бідноти та селян-бідняків, створили основні кадри номенклатури на Україні. Велике число бродяг можна пояснити тим, що в час революції, ще поважна частина населення імперії перебувала в соціальному стані “мисливців-збирачів”, ще не дійшовши до стану “хліборобів-орачів”. Тим саме можна пояснити недовір'я нової, номенклатурно-пов'язаної влади до селян, та неймовірних ексцесів які мали місце при колективізації, поповнюваних із фанатизмом прозелітів.

Те все булополучене, розуміється, із евфорією запоморочених демагогами людей що нагло дістали у свої руки практично необмежену силу, так що навіть вони забули, нащо її дістали: для побудови утопії “де кухарка могла би керувати державою”, як сказав Ленін. Це на основі популярної рецепти: комунізм – це “влада рад плюс електрифікація”, яка то комбінація мала ошчасливити “народ-богоносця” (як москалі любили свій простий народ називати), правом жити якось по середині між (обіцяним) горічано-ковбасяним трансом та (фактичною) колючо-дротяною дійсністю. Можна без пересади сказати, що як колись була Запорозька Січ для українського козацтва, тим стала Україна для розвитку номенклатури: бо була це до певної міри карикатура суверенної держави, де настановлене раз “начальство” мало цілком вільну руку, як довго вони виконували вірно всі інструкції із Москви та потрапляли ідентифікуватися з “універсальними завданнями світового значіння”. Приклади: Хрущов, Брежнєв (мабуть найславніший номенклатурник “на всі часи”), та Щербицький (відомий як номенклатурний динозавр).

Сама номенклатура – як назва – це є листа позицій на які партія мала/має право назначати своїх кандидатів, у першу чергу, дальше, листа кандидатів на ті позиції, та вкінці, листа резервових кандидатів. Хоча вже нема більше СРСР і монолітної партії, номенклатура таки залишилася! У противенстві до попередньої практики всяких “чисток” при різкій зміні влади (а тут навіть са-

мому розпадові держави), номенклятурники, з косметичними виїмками, позалишалися в Україні при своїх посадах! Хоч це явище можна також зобсервувати в інших по-советських державах, має воно спеціальне значіння для України з двох причин. По-перше, це є група людей, яка думає, що вона як себе шануючі номенклятурники, з великим практичним досвідом, має якийсь спеціальний мандат до влади в Україні, та по-друге, є це група яка себе не чує етнічними українцями (до певної міри), і є часто без хоч би елементарного знання української мови. Не тільки це, ця група не раз цілком отверто заявляє (характеристичні виїмки можна тут також завважити), що властиво тепер, за демократії, нема більшої потреби вивчити українську мову, бо російську мову все одно всі розуміють.

Тут варто вчислити, хоч тільки поверхово, деякі привілеї номенклятури, так як вони існували за СРСР. Призначення до рядів номенклятури означало піднесення життєвого рівня: кінець дотеперішного способу життя із великими дефіцитами на товари першої потреби, чергами, брудями та фрустрацією що є на денному порядку навіть серед краще ситуованих “співвітчизників”, “нової класи”, про яку вже 50 років тому писав М. Джілас. Для номенклятурників, входять у рахубу закриті склепи, вільний доступ до дефіцитних товарів, “пайки” люксових товарів за дослівно “песі гроші”, доступ до люксових готелів і транспортації, заграничні авта, право їхати через червоне світло, а для їх дітей, доступ поза конкурсом до високих шкіл та “стажування” у всяких академіях та спеціальних партійних школах. Це є легальні привілеї. Нелегальними є нагода до хабарів, приймавання подарунків від підлеглих та прохачів, і т.д. Але маємо надію, що це відноситься тільки до малої меншости українських номенклятурників. Все-таки можна подумати, що ті люди не відречуться тих своїх привілеїв добровільно, а навіть виглядає, думають не раз їх “за демократії” поширити (наприклад, поширене уживання російської мови як “офіційної”). Тому наразі не відомо, чи “силові” конфронтації із українською інтелекцією, так як інцидент із похороном патріярха Володимира, будуть регулярно повторюватися у якійсь формі.

Все ж таки, ця група людей (яка сьогодні з родинами начисляє около 550 000 людей) мусить якось переформуватися. Методи правління, можливі при існуванні загального анальфабетизму, морального здичиння при боротьбі кляс, та скрайно примітивної економіки, є анахронізмом сьогодні. Нагода, управляти терор на більшу скалю, пройшла безповоротно. Але “психушки” дальше існують, і ми ще не почули одного випадку покарання людей, відповідальних за висилання здорово-думаючих людей до психушок. Автор бачив одну таку інституцію коло Львова. Присутність завансованих колючо-дротяних загород навколо тої інституції, давало підставу думати, що головною її ціллю було не тільки тримати “варіятив” у середині, а можливо, таки здорово-думаючих дисидентів. Спроби дальше обходити роковини Жовтневої Революції (бо це є законний вихідний день!), будова пам’ятника Жукову (якого можна закваліфікувати воєнним злочинцем проти українського народу), присутність ще в багатьох місцях пам’ятників Леніна, дають багато до думання про будуче демократії в Україні. Мимо того видно, що багато позитивного вже зроблено.

Д. Віліс (David K. Willis), який ще 15 років тому провів більше як чотири роки в ССРСР, написав про свої вражіння книжку *Кляса*. Він завважав, що дуже корисним було тоді для типового “співвітчизника” мати в пашпорті національність записану як “руську”. Росіяни отверто давали репортеріві-чужинцеві про українців стереотипну інформацію, що вони “хитрі”, “брудні?”, “добрі робітники але не дуже мудрі”, “треба їх обсервувати і стеретти, бо їх багато”, й тим подібне. Все це були люди з освітою і становищем, правдоподібно близькі до тодішньої номенклятури. Бачимо, що погляди, подібні до пануючих серед російських слов’янофілів та народників 150 років тому, панують дальше серед провідних кругів у Російській Федерації, та дуже правдоподібно також серед доброї частини теперішньої української номенклятури. Колишній амбасадор у ССРСР, М. Тун, та Г. Сонненфельд, відомий політичний консультант, висловилися прихильно про книжку Віліса, видану у St. Martin’s Press, яка є вдалою студією верхівки ССРСР, де автор пробує

систематично аналізувати її численні й дуже широкі привілеї, мабуть по перший раз.

Соціологічно, теперішню номенклятуру в Україні, яка собою представляє епігонів московсько-київських діялектиків із “камінними серцями”, можна порівняти із єгипетськими Мамелюками. Вони, будучи оригінально невільниками, евентуально потрапили перебрати на себе всю владу в Єгипті, на цілі століття, мимо того що були цілком чужого походження, та стояли культурно багато нижче від корінного єгипетського населення з кількатисячолітною культурою. Також варто пригадати, що панування Мамелюків – чужинців залишило по собі все-таки одну тривалу пам’ятку: розговірною старо-єгипетська (коптська) мова стала остаточно і перманентно витисненою “офіційною” арабською мовою Мамелюків. Тому треба дуже пильно уважати, щоб подібна історія із “офіційною” мовою не повторилася також в Україні. Вкінці, слід зауважити, що в умовах які заіснували на переломі ХХ-ХХІ ст., процеси демократизації структури влади в Україні будуть продовжуватися і проходити прискореним темпом, так що в недалекій будучині (ми надіємося), вона стане фактично, а не тільки формально, демократичною. В тому належить бажати успіху президентові Кучмі.

Початки “холодної війни” та Україна

В. Черчил, у питомому собі, характеристичному й сильно драматичному способі, проголосив у місті Фултон, Мізурі, 50 років тому, що з ініціативи Сталіна і СССР, від Штетину до Трієсту простягнулася через Європу залізна завіса, за якою не відомо що діється сьогодні. Цю промову публіка в загальному приняла за початок т.зв. “холодної війни” між колишніми союзникам у Другій Світовій Війні, свого роду противоріччя що евентуально довело до розпаду СССР і проголошення української незалежності 45 років пізніше.

Почалося це все від принципіальних різниць у поглядах на характер адміністрації в окупованій Німеччині, та очевидної охоти Сталіна поширити значно впливи СССР в Європі. У значній мірі це все є також пов’язане з долею українців-скитальців, що якраз тоді перебували в окупованій Німеччині й Австрії, та також із долею УПА на рідних землях. Але, безпосередньою причиною тертя між аліянтами сталася справа атомової бомби. Тут, через своїх шпигунів, СССР знав усі важніші технічні деталі, але не мав індустриальних можливостей для її продукції. Тому зараз заіснували намагання деяких просоветських елементів у американських урядових колах, щоб усі деталі відносно атомової бомби зараз же таки передати до СССР. Одначе президент Труман, після деякого вагання, на підставі опінії своїх дорадників, таки рішив цього не робити. Дотепер, ще багато лібералів із “скривавленими серцями” є переконаних, що був це нерозважний крок, бо довів до на їх думку цілком нікому непотрібної “холодної війни”. Це цілком було у стиі адміністрації покійного вже президента Розвелта, який був свято переконаний, що самим тільки блиском своєї особистости він може переконати навіть самого Сталіна стати добрим демократом. Ще навіть дальше, вже за президента Трумана, в дипломатичній кореспонденції, Сталін фігурував як добрага “вуйко Йосип”. Амбасадор Буліт інформував Розвелта обширно про правдивий стан річей у СССР, але було це цілком

безуспішним, бо в оточені Розвелта було повно прихильників СРСР (наприклад, А. Гіс, пізніше засуджений за кривоприсягу). Відомим є, що навіть дослівно останні хвилини свого життя Розвелт перевів на студії т.зв. “пляну Морґентава”, якого цілком було перемінити Німеччину на “країну до вирощування картоплі”. Цей безглуздий “плян” підготував другий осібняк запідозрений у зраді, Г. Д. Вайт. Великим советофілом був також дорадник президента Г. Гопкінс. Недавно появилися у пресі повідомлення Нашенал Секюріті Ейдженсі (National Security Agency), що у 40-их роках більше як 100 советських агентів інфільтрували Державний Департамент, Департамент Війни, Скарбу та інші сензитивні державні інституції, на підставі пізніше розшифрованих радіо-делеш агентів КДБ/ГРУ. Одначе, будучий президент Р. Ніксон наробив собі, ще як конгресмен, багато політичних клопотів своїми виступами проти тоді вже підозрілих осіб, ще на переломі 50-их років.

Подібна, тільки набагато гірша, була ситуація в англійському уряді, де К. Філбі, Г. Биррес, та Д. Маклін (із більше знаних) мали великі впливи у розвідці, контррозвідці й дипломатичній службі. Також, інші провідні особи в уряді й парламенті (яких імена ще до тепер не були опубліковані) були, в ріжний час, самі замішані. Деякі провідні особи (як здається, сам К. Філбі) були початково ніби легітимними “подвійними агентами”. Із них, Філбі потім себе отверто задеклярував по стороні СРСР у 1963 р. Тим можна пояснити цікаві факти, що Філбі й йому подібні агенти, могли цілком безкарно продовжувати цілими роками шпигунські активності, та що ніхто їх взагалі не контролював. Також, до сьогодні не відомо як їх усіх іменовано до становищ такої великої відповідальности, тому що були це здебільша пияки та авантюристи, які притягали своїми виступами нераз до себе неґативну увагу. Коли І. Гузенко прийняв свободу, то спочатку Канада хотіла його попросту видати до СРСР “щоб не дразнити Сталіна”, а перепитували його К. Філбі та Р. Голіс (пізніше шеф уряду безпеки, М15, також підозрілий у шпигунстві). Нечувані жорстокости пов’язані із примусовою репатріацією (деталі якої є даліше в Англії засекречені),

систематичне видавання до ССРСР усіх перебіжчиків які попросили права азилу, навіть т.зв. “старих емігрантів”, можна собі сьогодні пояснити тільки впливом тих вищезгаданих обставин.

Все це можна пояснити з ретроспекту тим, що сам Черчил початково думав, як ще Англія мусіла сама воювати з Гітлером, що при допомозі систематичного повітряного бомбардування, організованої субверсії та широко запланованих повстансько-партизанських кругів, можна буде всетаки колись поконати Німеччину. Тими рухами були Макі у Франції, Четники в Сербії, т.зв. “Армія Крайова” (АК) в Польщі. Через пізніші зміни в воєнній ситуації, як приступили до війни ССРСР та Америка, Черчил стратив контроль над тими розвідувально-підбивними рухами, що довело його до розчарування у правильності тих потягнень, до відомої промови “про залізну заслону”, та до самої “холодної війни”. Для українців безпосередньо є цікавим довідатися, що американська допомога для УПА при допомозі висадки спадунів була унеможливлена зрадою тих летів самим К. Філбі (це саме сталося із допомогою для подібних польських та альбанських організацій), вже за “холодної війни”.

Однак багато важнішим є слідуючий факт: безкритична допомога для АК підчас Другої Світової Війни довела до великих ексцесів супроти українського та, також литовського народу. Серія терористичних нападів на українців почалася вже в жовтні 1939 р. Це можна пояснити якимсь нам тяжким до зрозуміння комплексом поляків, уважати що програна з німцями війна у 1939 р., не була вислідом німецької великої військової й технічної переваги, а сталася головню через недосить сильне попертя польської державности та армії зі сторони національних меншин (що представляли одну третю всього населення), а головню українців. Евентуально активності АК та кількох подібних польських військово-терористичних організацій, замість керуватися проти німців довели до свого роду громадянської війни супроти українців (під кодами “Вахляж” і “Бужа”), щоб відновити польське панування на колишніх польських територіях замешкалих українцями. Роблено це до того ще у спеціально нетактовній та бундючній формі

та де тільки можна провокуючи німців на українців. Реакція на це дуже скоро прийшла у формі активностей УПА, в нераз дуже драстичних формах, мимо того що українці не мали від нікого жадної зовнішньої допомоги. Автор собі пригадує, що в 1943/44 роках в околицях Ярослава й Переворська, на українців вже польовано “як на кріликів”.

Поляки чомусь є все таки переконані, що саме тільки українці мають таки покаятися за ніби односторонні свої гріхи та злочини супроти польського народу. Посол України в Польщі. П. Сардачук, зазначив тому недавно, що в Польщі тепер широко говориться про пів мільйона поляків, що мали ніби згинуті з рук УПА на Волині у 1940-их роках. Ця цифра одначе не відповідає дійсности, бо в 1939 р. взагалі не було стільки поляків на Волині. Спеціально напружена є тепер ситуація на Перемищині, а тому пару тижнів зорганізувалася спеціальна комісія в недалекому Ряшеві (як подавали польські часописи), “щоб досліджувати злочини УПА”.

Закінчуючи, з ретроспекту можна тільки жалувати що не продумана до кінця, імпульсивна політика Черчила (може заініційована як він ще був “під газом”) про широку підтримку усяким підривним рухам у окупованій німцями Європі, на перекір усяким правилам міжнародного заховання, довела до вище вчислених комплікацій. Додаткові наслідки тої політики ми бачимо ще сьогодні в колишній Югославії, де підтримані у свій час Англією та другими аліянтами комуністичні партизани потрапили утримати себе при владі на більше як 45 років, тепер одначе відходять серед великого проливу крові та ґеноциду. Одним словом, політика подвійних агентів та субверсії, як також фліртування з большевиками себе не оправдала! Тут можна вкінці ще додати приповідку: “як хтось хоче їсти з чортом зупу з одної миски, мусить мати дуже довгу ложку!” Одним словом, це все є події що навіть ще сьогодні компромітують англійський уряд, і тому є дальше у великій мірі глибоко засекречені. Наслідками тої політики була викликана комуністами громадянська війна у Греції, та критична ситуація що у 1947 р. витворилася у Франції та Італії, які були під загрозою советизації (як згадує у своїх споминах Н. Хрущов). Тим ча-

сом, довідуємося із большевицьких джерел, що активності УПА продовжувалися ще до 1955 р., без жадної зовнішньої допомоги. Це на підставі повідомлень получених із святкуванням 50-их роковин “великої побіди” 9 травня 1945 р. Це свого роду нагорода катам українського народу, всякого роду зайдам. Для комбатантів УПА нема ще жадного офіційального признання, із вийнятком символічних могил, здвигнених силами місцевого населення, в різних місцевостях Галичини й Волині. Зате в Польщі, ще дальше могили тих що впали (комбатантів УПА та частинно цивільного населення) лежать розкидані по полях, пасовиськах та придорожних ровах. Намагання дати тим жертвам імперіяльної політики кількох великодержав (як вище сказано) якесь традиційне поховання зустрічаються із усякими застереженнями та перешкодами від місцевої влади. Це тому, що вони ніколи не одержали офіційальних прав комбатантів, і уряд їх трактує дальше як “бандитів”.

Одна дипломатична офензива

Перебіг недавніх політичних подій та активностей у Центральній та Східній Європі показує значне посилення дипломатичних ініціатив Російської Федерації. Це також є до певної міри пов'язане із фактом, що в ряді держав: у Польщі, Мадярщині, Румунії, Болгарії, Прибалтиці, навіть частинно в Чехії, приходять до влади люди із колишньої номенклятури, а найдалше зміни зайшли на Білоруси. “Білорусизація” (повільний перехід до статусу держави із обмеженою суверенністю) почалася якраз рік тому побиттям палками голодуючих у білоруському парламентах депутатів, під хитрим претекстом чутки про підложення якоїсь бомби в будинку парламенту, а закінчилася недавнім підписанням договору про “з'єднання” Білоруси та Російської Федерації, як Союзу Самостійних Республік, 2 квітня 1996 р. Це викликало атмосферу почування якогось політичного натиску серед найбільше заінтересованих країн. Ось, Литва недавно вважала властивим заперечити вістку про пляни створення еґзильного уряду... в Польщі. Також, цілком недавно Білорусь почала досить агресивно “просити” Польщу про екстериторіяльну дорогу через польську територію до Калінінґраду після того як Литва категорично відмовила, що було пізніше дементоване. В Польщі, прем'єрміністр Олекси мусів уступити, бо йому закинувано... шпигунство на користь Росії! Судову справу проти Олекси припинено, з “браку доказів”.

Видно, колишня “злюща імперія” не зникла безслідно. Її тінь-дипломатія і спецслужби є далше дуже активні – спеціально тепер, підчас передвиборчої кампанії для вибору нового президента. Тут треба собі пригадати, що дипломатія була завжди важною зброєю Московії, царату, і СССР. Пригадаймо собі, що на міжнародну арену як велика потуга Моска вийшла тільки після Переяславського Договору, де В. Бутурлін (як він пізніше хвалився) потрапив намовити Б. Хмельницького й козаків до односторонньої присяги. Очевидці казали, що перші російські/московські дипло-

мати були такі брудні, що бруд і насікоми із них дослівно капали, але ходили вони всі в золото убрані, й мали його завжди подостатком, для пропаганди, шпигунства та підкупства громадян держав де були акредитованими! Ще в цілком недавній минувшині, совєтські дипломати і спецслужби регулярно були у стані організувати всякі пучі чи перевороти у ряді держав, із одною тільки більшою невдачею, 19 серпня 1991 р. в Москві. Це сталося можливим через енергійний спротив столичного населення, під харизматичним проводом Єльцина, й довело до розпаду ССРСР.

Від самого факту сформування Російської Федерації, як де факто наслідника ССРСР (як, наприклад, перманентне членство в Раді Безпеки в Об'єднаних Націях) почалися спроби зміцнення впливів Р.Ф., чи евентуальної відбцудови ССРСР у якійсь новій формі. Тим можна пояснити призначення Е. Прімакова міністром закордонних справ Р. Ф., замість дотеперішнього міністра, Козирєва, як такого що був “зам'ягкий” супроти Заходу на думку російських ультра-націоналістів. Прімаков, із певним КГБ-істичним минулим ще від часів Горбачова, мав досвід також із трактуванням проблем “близького зарубіжжя” (колишніх “республік” ССРСР), та “братніх народів” (колишніх сателітів), спеціально критичних під теперішню пору країн в російській політиці.

Ось що каже про причини своєї програної в виборах Л. Валенса: “нас, дисидентів було около 3000, а посткомуністів залишилося 400 тисяч”, які потрапили при допомозі організаційних, родинних, та товариських зв'язків та (як підозрівають поляки) грошевої допомоги із закордону виграти недавані президентські вибори. Не пошкодило тут навіть теперішньому президентові, А. Квасневському, це що він небув “магістром”, як спочатку твердив підчас виборчої кампанії проти звичайного собі “електрика” Валенси. Подібні застереження можна мати також до інших виборів, які мали місце у сфері заінтересувань Р. Ф. Далше, читаємо в газетах, що в Румунії останньо багато людей іде відвідувати могилу Чавшеску, де співають *Інтернаціонал*, у Болгарії припинено приватизацію колгоспів, у Чехії підозрівають що партія при владі користувалась закордонними фондами, й тим подібне.

Найдальше одначе зайшли ті зміни на Білорусі, де натиск сильнішого сусіда, та шикани скрайно номенклятурно-пов'язаної адміністрації, довели наперед до вибору президентом А. Лукашенка (колишнього голову колгоспу. КГБ-іста (?), що підчас передвиборчої кампанії ніби виступав “проти корупції”, за “реформи”, і т.д. По виборі, мимо популярного спротиву, перевів референдум (у травні 1995 р.), де Білорусь позбулася своєї національної символіки, прийняла російську мову як “офіційну”, разом із старими советськими підручниками. При тому, тих хто не годився із такими змінами, щедро трактували палками, в досить рутинний спосіб. Польські часописи повідомляють, що цього року навіть демонстрації з нагоди Чорнобиля не були на Білорусі апробовані владою, а для спинювання чи контролювання демонстрантів, спроваджено відділи ОМОН-у аж із Росії. Розуміється рутинове “палкування” демонстрантів є поступом у порівнянні із танками та саперськими лопатками, за часів ССРСР. Дивним одначе видається якийсь комплетний брак заінтересування заграничних “мідій” у тих справах, у противенстві до широко-показуваних подій в Україні на похоронах Патріярха. Це можна пояснити тільки бажанням не дразнити Москви.

На Україні, дипломатичний тиск почався ще тому яких тричотири роки, інспірованими статтями у закордонній пресі, де говориться про нездарність українців у господарському життю, утиски “російськомовного” населення та других меншин, загальними непорядками, урядовою корупцією. Паралельно, в російській пресі появляються статті про цілковиту неповноцінність українців, “Україна – це нація паразит, треба позбавитися українців назавжди, й безповоротно” (“Русский взгляд”, виходить в Оренбурзі). Другі газети цього типу це “Русский порядок”, “Черная сотня”, “Правда Жириновского”, й тим подібне. Як подає “Літературна Україна” (18. 4. 1996), навіть демократи в Думі дальше твердять, що українська мова – це тільки місцевий діалект російської, Україна (після повернення до складу Російської Федерації) повинна мати права аналогічні до... Татарії. Тут треба підкреслити, що *Записка Російської Академії Наук із 1905 р. про окре-*

мішність і самостійність української мови була опублікована на правах рукопису, а відомий “Емський указ” Александра II, ніколи формально не був відкликаний. Тим можна пояснити факти браку всякого українського шкільництва у Р. Ф., та намагання трактувати українську мову даліше як якийсь маловажний діалект, як характеристичні для Р. Ф. явища. Хоч є тепер на світі активих аж 15 атомових реакторів типу РБМК, загально тільки відомий є факт, що один реактор того типу вибух тому 10 років у Чорнобилі. Багато менше знаюю є обставина, що це сталося тільки в наслідок грубого порушення правил його експлуатації тодішною обслугою реактора типу РБМК. Ще два реактори того типу даліше працюють у Чорнобильській АЕС, і тепер можна відчути великий міжнародний натиск на український уряд, щоб їх також, із оглядів на безпеку, закрити. На думку автора, ця опінія є інспірованою російськими чинниками що при кожній можливої нагоді висловлюють думку про нездібність України безпечно оперувати такою великою АЕС, як ЧАЕС, яка минулої зими доставляла близько 10% усеї електроенергії для України.

Один реактор типу РБМК навіть працює на самому передмістю великого міста, Петербурга, й ніхто не збирається його тепер закривати. Получення закриття ЧАЕС із великими коштами (яких ніхто не спішиться покрити) робить цілу справу дуже скомплікованою і неприемною для міжнароднього престижу України. Це російські дипломати дуже добре знають, і стараються її використати у формі даліших односторонних уступок зі сторони України у всяких спірних питаннях. Із тим є получені також усякі перешкоди при будові нафтового терміналу коло Одеси, що даліше затягається. Мимо цілого ряду поїздок Лукашенка на Україну, вона до тепер рішила не піти шляхом “Білорусизації”, хоч в уряді напевне є елементи які би були раді піти цею дорогою. Це виходить із дискусії у “Маніфесті української інтелігенції”. Тут одначе правдоподібно рішаючою була реакція на відомі події 19 липня в Києві, та факт заінтересування тими справами міжнародними “ мідіями”. Україна – це не Білорусь, перед усім є вона країною багато більшою, краще економічно розвиненою, з більшим почування власної

ідентичности та – не треба забувати – великою, активною, досить добре зорганізованою діаспорою! Цього нам, американським українцям, не треба забувати. Хоча тепер офіційні американські чинники, виглядає, відносяться назагал більше позитивно до справи української самостійности, українці діаспори повинні, головню через особисті зв'язки та приватні організації, підтримувати своїх земляків на дусі та також матеріально, в міру можности. В кожному разі, прилюдне збирання підписів тільки для закриття ЧАЕС не є під теперішній час позитивним кроком помочі України, а радше пхає до якоїсь нової кризи. Треба тут замить того зробити для американських чинників якесь позитивне вражіння: щоб повірили, що таки як довго вони собі помагають, українцям варто помогти, вони на те заслужили собі власними зусиллями щоб “вирватися із посткомуністичної депресії”. Тому, панове майте з Україною терпеливість, і не дайте їй піти шляхом Білоруси! Які би це були страшні альтернативи для вільного світу, якби Україна тепер інтегрувалася із Р. Ф. “на правах Татарії” (як говорять деякі “демократи” в російській Думі), чи “на правах звичайної губернії”, як недавно мав сказати один із теперішних президентських кандидатів, відомий своїми вихватками Жириновський!

УПА в очах своїх недавніх ворогів

Від часу до часу появляються нові документальні книжки про Другу Світову Війну. Одною із кращих спроб такого роду літератури є може гарно видана серія під заголовком *Велика історія III-го Райху і Другої Світової Війни (Grosse Geschichte des Dritten Reiches und des Zweiten Weltkrieges, 1943-1944)*, том за роки 1943/44, Мюнхен 1989, у видавництві “Naturalis Verlag”, авторства колегії, зложеної, як виглядає, із професіоналів і німецьких професорів. Для українців спеціально цікавим є один розділ, що дискутує з деякими деталями партизанську війну в окупованій Європі, а саме на теренах колишнього ССРСР, на Балканах і у Греції. При тому досить обширно є описані боеві акції УПА, з гарним знанням матеріялу дискутованого й подивугідною безсторонністю. Підкреслюється, що на теренах замешкалих українцями, де УПА була активною, населення було оригінально наставлене до німців цілком позитивно, оцінюючи позитивно своє визволення від большевиків. Одначе, через скрайно брутальну поведінку німецьких окупантів, витворився цілком спонтанно повстанський рух, який – у протилежності до інших партизансько-повстанчих рухів – мав широку підтримку всього населення! Це є спеціально підкреслюване. Українська партизанка, противно до створеної часто терористичними методами советської, була зроджена із правдивої волі народу, який виступав проти жорстокої німецької окупації, та щоб себе боронити від відновлення большевицької влади.

Через те, партизанський рух поширився на таку велику скалю, що німцям прийшлося оперувати проти них цілими дивізійними з'єднаннями, подібно як це було де інде тільки на Балканах. Німецькі страти ставали такими великими, до того степеня, що німці мусли стягати до боротьби з УПА навіть фронтові частини. УПА відмовляється від заключення завіщення зброї з німецьким Вермахтом, уважаючи німців за таких самих ворогів українського народу, як і большевиків. Численність УПА є оцінювана на 200 000,

вона успішно переводить воєнні акції на Волині, де УПА звільняє заарештованих із концентраційних таборів та полонених, нападає на середники комунікації і параліжує połącнення між фронтом і запліам. Знані для німецьких дослідників є воєнні акції УПА на Підкарпаттю, сутички із мадярами коло Сколього, бої в Чорногорі.

Тут варто підчеркнути, що особи відповідальні за політику ІІІ-го Райху назагал ставилися до України і українців із великим недовір'ям, попросту із неймовірної ігноранції елементарних фактів, що й сильно відбилося на перебізі воєнних подій в Україні. Тут розходиться о Гітлера, Гімлера та Коха, який був безпосередньо відповідальний за німецьку окупацію України, та яких згрубша можна би порівнати до Сталіна, Троцького й Антонова-Овсієнка чи Муравйова (який у 1918 р. здобув Київ і там запровадив терор), по большевицькій стороні. Були це півінтелігенти-автодидакти, що по перечитанню маси тоді модних популярно-наукових книжок, були готові до усяких, навіть найбільше драстичних, месіянстичних акцій для остаточного опановання й поправи світу із великим ентузіазмом і фанатизмом неофітів. Спеціально у відношенню до українців, вони були послідовними, бо не бачили, чи не хотіли бачити різниці між українцями й росіянами, як одні, так і другі. Подібне наставлення до українців панувало тоді й серед західних аліантів, яке продовжувалося до ще цілком недавних часів, де вони додатково ще воліли бачити українську проблему попросту як якусь хитро-продуману німецьку інтригу (?). Згадаймо тут хоч би великого спеца в тих справах Дж. Ф. Кеннана, та відому "чикен Київ" промову президента Буша в Києві, в серпні 1991 р.

Зараз по скінченню Другої Світової Війни, німці воліли відносно українства й української проблеми бути дуже осторожними, й занимали назагал поставу систематичного ігнорування всього українського, подібно як тоді це робили з правила колишні західні аліанти. Тому вище-подані інформації про УПА є для українців сьогодні спеціально великої ваги, бо показують цілому світові контрибуцію українців підчас Другої Світової Війни до програної німців на сході Європи, може навіть більше як це що потрапили

осягнути деякі наші сусіди, що так багато говорять усім, що згодні слухати, про свої проти-німецькі подвиги.

В кожному разі, поляки, з різних причин, потрапили виступити проти німців на більшу скалю (на рівні дивізії й вище), аж 1-го серпня 1944 р. підчас Варшавського повстання. Частинно, це повстання мало мати місце, щоб таки показати перед західними альянтами свою більше активну контрибуцію до війни з Німеччиною, в виду великої допомоги яку вони (поляки) до цього часу отримували, головню від Англії. В той сам час, большевики вперто твердили, що поляки, замість виступати проти німців у такій драстичній формі, як це робила советська партизанка (й до чого їх большевицьке радіо намовляло), воліли забирати радше очікуєче становище. Вкінці, як поляки активно таки виступили, большевики їм відмовили всякої більшої допомоги, й воліли проголосити ту цілу справу як наслідок усяких безвідповідальних потягнень польського льондонського уряду, що було властиво недалекоим від правди. Для українців справа Варшавського повстання є особливо важною, бо в польській літературі на тут тему багато авторів чомусь любить називати власівців та боєвиків РОНА Камінського як “українців” що ніби брали участь у здушенню повстання, цілком безпідставно.

Вище згадана праця, спеціально підкреслює чисто російський характер РОА Власова та РОНА М. Камінського, який сам був навіть польського походження, та мав ім'я М'єчислав. Це говорять навіть вище подані скорочення “Русская Освободительная Армія” та “Русская Освободительная Народная Армія”, що повинно всім здорово-думаючим людям остаточно доказати, що це не були жадні українські з'єднання. Але, сталося! Ідея, що українці здавлювали Варшавське повстання ввійшла, здається, вже до польського фольклору, будучи правдоподібно вислідом “шептаной пропаганди” чи може “побожних бажань” у певних польських кругах, переконаних що Червона Армія йде полякам на поміч, тому “Власовці” й тим подібні з'єднання мусять бути українцями. Тому також ще й сьогодні, коли розходиться про УПА, деякі польські автори є переконані, що це була організація інспірована, зорганізована, й

узброєна німцями. Тому в Польщі сьогодні не є популярним говорити про негарні речі, які робили підчас війни німці, але багато говориться й пишеться про “злочини УПА” проти польського народу. Тут варто собі пригадати, що в Варшаві, великому місті, також проживало певне число українців. Вони, підчас повстання, були поляками майже поголовно знищені, через переконання про їх ідентифікацію із “Власовцями”.

Чи “Емський Указ” дійсно даліше діє?

Відомий американський “советолог”, Дж. Кеннан, у своїх споминах пригадує, що москалі/росіяни – це є в основному люди непевні себе, й можуть бути, коли є опановані страхом о власний престиж, доведені до вчинків що не є навіть у їх власному найкращому інтересі. Таким потягненням був безперечно відомий “Емський Указ” 120 років тому, про заборону української мови. Він ніколи не був ані офіційно проголошений, ані відкликаний, правдоподібно щоб не експонувати перед цілим світом російської некультурности, та зоологічної нетерпимости і неймовірної впертости, якщо розходилося о справи великого значіння для розбудови й поширення російської імперії. Заборона української мови була получена із одночасними щедрими субсидіями для москвофільських активностей у Галичині. Це було получене із тогочасним москвофільським “бестселером”, (Дідицький, 1866) *Как в адін час навчїтса малоросїяніну таварїть на рускі* – попросту рекомендувалося галичанам акати, дакати, й “какати” – щоб зблизити своє, як москвофіли любили підкреслювати, “наречїє”, до мови свого могутнього (як вони думали) північного сусїда.

Цїкавим є, що не є цілком правильною думка (навіть нераз висловлювана ріжними українськими науковцями), що заборона української мови, проголошена “Емським Указом”, скінчилася у 1905 р. із *Запискою* Російської Академії Наук про конечність знесення обмежень відносно вживання української мови із 1876 р. Ця *Записка* була проголошена “на правах рукопису”, і властиво нікого конкретно до нічого не зобов’язувала, й не може бути серйозно уважана якимсь авторитативним проголошенням про самостійність української мови (як якийсь “дарунок” від братнього російського народу). Репресії проти української мови були тоді, як показалося, тільки тимчасово припинені чи відкликані, щоб потім знов повернутися із найбільшою суворістю підчас російської окупації Галичини. Це проголосив відомий російський політичний діяч у Думі (який не був прихильником українців), П. Мілюков,

як “світовий скандал”. Незнання мови місцевого населення в окупованій Галичині доводило до таких інцидентів, як наприклад, у Львові, російський офіцер замовляє в каварні “кофе со сливками”, й одержує натомість – каву зі сливками – що його дуже обурило.

Для нас цікавим є одначе сам факт, що “Емський Указ” влаетливо дальше діяв чи навіть діє. Відомо, що в Російській Федерації нема одної цілоденної української школи. Це діється одночасно із голосними протестами про мнимі “утиски” російської мови в Україні, та широко відомими дискусіями про статус української мови як якийсь місцевий діалект російської. З другої сторони, відомо, що підчас першої окупації Києва Чорвоною Армією в 1918 р., розстрілювано людей тільки за одне українське слово. Потім, большевики прийняли іншу політику супроти української мови, включно із відомою “українізацією” 1923-1933 рр., яку переводжено часами навіть дуже послідовно. Відомий перебіжчик із 40-их років, В. Кравченко (українського походження) уважав українізацію одною із форм переслідування російського народу большевиками, яку то ідею зараз сьогодні обстоює відомий рос. письменник, А. Солженіцин. Другий такий експонент значіння російської мови (свого роду червоний “поет лавреат”), В. Маяковський, почав наголошувати вищість російської мови серед інших світових мов: навіть мурин в Африці сьогодні, із захопленням вивчає російську мову, як “мову Леніна”. Російський мовний шовінізм, підтриманий Сталіном, а пізніше номенклятурниками “із костромських лісів”, вкінці перемінюється в період якогось напів-божевільного, шовіністичного шалу. Автор собі пригадує, як його вчили у 1939/40 рр., що вірш Крилова *Стрекоза і муравей*, чи Пушкіна *Сіжу за решоткой в темнице серой* є якимись архитворами світової літератури. В подібний спосіб, сьогодні типовий, шануючий себе номенклятурник, є склонний думати, що він є ніби “Герой нашого часу” (Лермонтова) чи свого роду “Євгеній Онегін” (Пушкіна), коли тільки дальше говорить мовою Леніна – Пушкіна (в такому порядку). Навіть за самостійности, їх українські еквіваленти, не можуть стриматися, щоб не експортувати сильно контроверзіяльних духових надбань відомого Ф. Достоевського до Парижу (два роки тому

група від Київо-Могилянської Академії) чи до Америки (одна театральна група зі Львова, цілком недавно), щоб не поширювати по світі продукти т.зв. “передової російської літератури”. Забули приповідку що “і в Парижу, не зроблять із вівса рижу!” В той сам час, в Україні трактується українську мову як якусь бідну сирітку! Сам міністер військових справ України уважає за відповідне (замість таки на місці зрезигнувати, до в'яснення справи) подати редактора газети “Вечірній Київ” за образу честі... в російській мові! І сам суд мав провадитися в російській мові, були одначе якісь проблеми з перекладачами. Редакторів закидають, що він сам добре знає російську мову, й тільки навмисне робить судові труднощі. Це все виглядає на якусь кабаретову фарсу, уявну опереткову державу у стилі *Веселої вдовички* Лєгара. Дальше, здається що доба большевизму (де ніби Ленін подарував українцям “аж дві мови”), із культурою “національною по формі, соціалістичною по змісті”, боротьбою мов, і т.д., безповоротно проминула. Тепер, в добі демократії, можна попросту все проголосувати (чи вже навіть не переголосовано?), що української мови нема, не було, і не буде! Чейже “Емський Указ” ніколи не був формально відкликаний.

Брак кращої інформації чи дезінформація про справи України сьогодні

Час не стоїть. Зближається вже 5-та річниця проголошення української незалежності, та відомого референдуму із грудня 1991-го року, як також промови президента Буша в Києві, яку “Нью Йорк Таймс” зачислив до категорії “Чикен Кієв” (“chicken Kiev”), тобто таку що не цілком відповідала тоді існуючим політичним відносинам. Потім слідували намагання деяких бюрократів із Державного Департаменту блокувати вже проголошену українську самостійність та навіть наміри, в останній хвилині, переконати Канаду щоб вона (помимо попередніх зобов'язань) не визнала української самостійності. Чому це саме сталося? Тодішній американський амбасадор у Москві, Дж. Метлак, мол. (Jack F. Matlock, Jr.), у своїх недавно виданих споминах уважає, що українці повинні були бути цілком задоволені із тої промови президента (яку він наперед бачив і одобрив), бо там більше не вживалася назва України “the Ukraine”, але “Ukraine”, як цього собі українці бажали, а також сама промова, хоч була в англійській мові, публично передавалася тільки в мові українській, чого до тепер в Києві ніколи не було (як наприклад, коли був у Києві з офіційною візитом президент Ніксон). На думку Метлака, як видно із його споминів, доброго обсерватора тодішніх політичних відносин, але всежтаки типового “інсайдера” (“insider’a”) із Державного Департаменту, це були вже “великі уступки” для українських націоналістів – і на підставі домагань американських українців, йому відомих – все що вони від американського уряду до тепер вимагали! Й це властиво не було далеким від правди. Мимо доброї внутрішньої організованости, українська діаспора показала неспроможною створити якихось менше-більше авторитативних і легко доступних (англомовних) джерел інформації про Україну, що могли би послужити для серйозних студій української проблеми сьогодні й української історії.

В останніх часах такою, ще може найбільше вдячною спробою, була *Історія України* О. Субтельного, видана вісім років тому, яку теперішні американські автори, коли пишуть про Україну, цитують як “найбільше авторитетну”. Її недавно також видано в українському перекладі в Україні, великим накладом. На жаль, ця книжка є в теперішніх умовах до певної міри перестаріла, бо не є написана в українському державницькому дусі, а робить радше вражіння свого роду оборони права існування української культури в Україні та на діаспорі. Це, розуміється, із точки бачення типового англомовного читача, із яких багато відноситься до справи України й української культури з усякими резерваціями, як не із цілком отвертою ворожістю. Цим можна собі пояснити коментарі Метлака, вище згадані: що ви, українці хочете! ми дали вам це, що ви домагалися, а ви дальше незадоволені (мовляв, “за онучу збили бучу!”).

Автор хоче тут підкреслити спеціально один аспект праці Субтельного, який є дуже важний у відношенню до українців: він робить для пересічного англомовного читача вражіння, що навіть ще сьогодні не є властиво відомим хто це є українці. Чи це дійсно якийсь модерний народ-нація, як навіть словаки, словінці, хорвати, і т.д. (починаючи від найменших) чи просто, якісь спантелечені (польською, пруською, австрійською) агітацією, колишні етнічні росіяни – сьогодні ж “українофіли”. Не можна забувати, що для багатьох сьогоднішніх українців, історичний шлях до українства був через “українофільство”, але цей крок мав місце ще 100 років тому! Крім того, шлях до свідомого українства в Галичині та на Буковині був цілком інший: колишні галицькі та буковинські “русини”, офіційно признані як одна із 11-ти урядово затверджених австрійською владою національностей, десь на переломі минулого століття, рішили зірвати зі своєю історичною назвою “русин”. Після досить довгої й емоційної дискусії, рішили вони назвати себе “українцями”, щоб назавжди сепаруватися від москалів, тих “істинно руских людей”, які вкрали від нас безсоромно нашу історичну назву. Цей, видавалося тоді, болісний перехід не залишився без неприємних наслідків, спеціально в Америці, де багато т.зв. “карпаторусинів” залишилося при старій назві та не по-

чуваються українцями сьогодні, але був історичною konieczністю. Деякі сили працюють сьогодні даліше проти “українізації” Закарпатської України, яка чомусь є під спеціальною увагою московських шовіністів, таких як А. Солженіцин, які голосно нарікають на мнимі утиски тамошнього “русскоязычного населення”. У своїй, широко розповсюдженій, і переложеній на англійську мову, книжці *Перебудова Росії* (1991 р.), Солженіцин нарікає, що сьогоднішні українці не йдуть слідами мнимої “Російської Ради”, із 1848 р. (оригінально знаної для нас як “Руська Рада”), знова жонглюючи браком різниці між поняттям “русский” (тобто “російський”) та “руський” – сьогодні знаний народ як “український” – все досить складні поняття, які напевне Солженіцин добре розуміє, але навмисне сіє явну дезінформацію для непоінформованого читача. Тому проблема національної назви українців, для англomовного читача, вимагає спеціального, обширного пояснення: щоб нарешті всі могли зрозуміти, що українці в жадному разі не є тільки якимись спантеличеними “ворожою для Росії агітацією”, етнічними росіянами.

Ще в іншому місці (“Сучасність”, грудень 1994) Субтельний висловлює думку, що українська державність впала українцям “як сливка в компот” без (більшої) національно-визвольної боротьби. Це є передрук статті, яка появилася перед тим у англійській мові. Це є взагалі думка, яку поділяють також деякі т.зв. “політологи”. Це ідея, підхоплена теперішніми номенклятурними елементами в Україні, яка доводить до відомої, недавно проголошеної конклюдії, “що українська національна ідея” (чи щось в тому роді), не дописала! Й тому, логічно, треба створити якусь, (двомовну?), сатрапію, головню для добра теперішньої “партії влади”. Справа української національно-визвольної боротьби є одначе більше скомплікована, через гекатомби жертв українців, незалежно чи фактичних, чи тільки уявних, у хворобливій уяві КГБ-стичних катів: буржуазних націоналістів, “куркулів”, “кулаків”, всякого роду “бандитів”, “зарубіжних відщепенців”, і т.д., не кажучи про мільйони цілком невинних жертв. Це все витворило критичну масу (уживаючи знаної фрази із нуклеарної технології), й довело до “вибуху” в стисло

політичному сенсі, й евентуально після відомого пучу із 19 серпня 1991 р., на спілку із до краю переляканою тодішньою українською номенклатурою, до проголошення незалежності, та опісля до референдуму в тій справі й остаточно, до формальної ліквідації СРСР, 31 грудня 1991 р., як наслідок умови в Біловезжі між Кравчуком, Єльцином та Шушкевичем.

Тимчасом американські “інсайдери”, описуючи роки президента Регана й часи “перестройки”, які евентуально до тих вагомих подій довели, й одним словом не згадують України (*На канті*, Дж. Віннік – *On the Brink*. Jay Winick, Simon & Schuster, 1996), а вже вище згаданий Метлак, у недавній статті у престижному журналі “Форін Аферс”, отверто говорить, що самостійна Україна ніколи не була в американських плянах. Тому, може, про рішальну роль України в ліквідації СРСР, сьогодні дуже мало говориться.

Ці всі справи, епохального значіння, є гарним матеріалом до модерної історії України в англійській мові, написаній із української державницької точки зору. Такою може бути, безперечно, також книжка Субтельного, після деяких доповнень і пристосування до відносин пануючих сьогодні, де в номінально незалежній українській державі, панує далі тільки косметично “зукраїнізована” номенклатура. Її представники не раз (як тільки трапляється нагода) із гордістю стверджують свою номенклатурну пов’язаність, через родинні зв’язки, із такими кругами попереднього покоління (щоб задекларувати свою “ортодоксальність”), й стараються вишколити своїх потомків, через дбайливе “стажування”, та збереження відповідного “акценту”, на своїх гідних наслідників. Ми однак маємо надію, що розповсюдження правильної інформації про Україну, таки виховає нове покоління української молоді, здібне до участі в державній службі тільки для добра України, без жадних номенклатурних зобов’язань. Тут великою поміччю була би модерно-написана історія України, як засугеровано вище. Книжка Субтельного є тільки прикладом, гідним наслідування. Автор вірить, що незабаром знайдуться інші історики, щоб прислужитися Україні, а також для піднесення власного самопочуття, написанням модерної і практично задовільної, історії України роз-

рахованої на більше вимогливого читача. А може така історія вже
десь навіть існує? В кожному разі, історія України в англійській
мові, написана в модерному дусі, може переконати навіть деяких
сьогодня активних номенклятурників про konieczність пристосува-
тися до нових обставин, та пробувати дійсно служити для добра
української держави.

Той інший гольокост

Під тим заголовком появилася недавно стаття Е. Метвина в тижневику “Нашенел Ревю” (Eugene H. Methvin, *The Other Holocaust*. “National Revue”, Dec. 11, 1995), де пишеться про книжку Р. Конквеста *Жниво смутку*, тоді коли деякі відгуки на неї ще не перестають появлятися, вже навіть 10 років по появі тої книжки. Видно, що дехто із заінтересованих партій має в тому великий інтерес, щоб саму книжку та автора скритикувати, при тому обов'язково кинувши каменем на “українських націоналістів”. Цікавим є також факт, що серед тих критиків є також особи які є пов'язані із, здавалось би, репрезентативними українськими інституціями. Тут автор хоче подати спробу пояснення того феномену: російський комунізм мав/має два обличчя.

Одне таке лице є для внутрішнього ужитку (для москалів, “руськоязичного населення”, й українців): викривлене ненавистю, з вишкіреними зубами, косими очима (у стилі *Скутіє* російського поета А. Блока). Воно асоціюється із “лозунгами”: “грабуї награбоване”, “війна палатам, мир хижинам”, “хто був нічим, стане всім”, “Всех буржуев ми пабйом, на Украйну жить пайдьом”, і т.д. Друге лице є для зовнішнього вжитку, для західних, ліво настроєних інтелектуалів, та репрезентує російського мужика-“богоносця”, аграрного реформатора, який би мухи не скривдив, тільки хоче навчити других мужиків читати й писати, та більше продуктивно працювати. Тільки якісь, скрайно неприхильно настроєні мальконтенти, можуть недоцінити добру волю такого мужика в “толстовці”, із усміхненим, лагідним обличчям – а такими мусять саме бути ніхто інакший, тільки відомі антигуманісти – українські націоналісти, які вже тільки шкоди наробили в історії! Це є обличчя, яке бачили, чи хотіли бачити, американські “советологи”, подібно, як із-за побожного бажання, свого часу зроблено зі Сталіна навіть в урядовій кореспонденції “вуйка Йосипа”, добрагу.

Тому американські “советологи” дуже обурилися, коли Конквест подає число жертв голоду 1932/33 як 14,5 мільйонів: вони

пропонують на підставі студій усяких “архівальних документів”, консервативне число як “яких 30 000”. Тимчасом, вже за перестройки, у російській “Літературній Газеті”, появилася стаття Ю. Черниченка (1988 р.) який якраз тепер є впливовим членом Думи, яка описує колективізацію й голод на підставі особистих переживань, в околицях Краснодару. Там за роки 1929-1933 подається число жертв на 10 до 20 мільйонів селян, через штучний голод, екзекуції, та депортацію до “білих медведів”, та навіть випадки людодства. Докладні обчислення є неможливими через брак відповідної документації. Інші обсерватори, які мали нагоду на контакти із населенням колгоспів і радгоспів уже підчас перестройки (як М. Кремер у *Подорожах із голодним медведем* – Mark Kramer, *Travels with a hungry Bear*. Houghton Mifflin Co. Boston 1996) описують подібні особисті переживання своїх співрозмовців, в Україні, теперішній Російській Федерації та на Кубані. Обсервують прояви недбалої господарки (офіційально 30% жнив пропадають, сховища зерна “під голим небом”, шпихлірі за дротяними засіками й хоронені собаками). Кремер вважає, що від того власне вся перестройка почалася: як розпачлива спроба наповнити порожні полиці sklepів у ССРСР, через реформи сільсько-господарських процесів. Не можна забувати, що сам Горбачов рахувався великим експертом у тих справах. Країна була злою господаркою доведена до того, що мусіла щорічно імпортувати 30 мільйонів тон збіжжя.

Тут можна зробити таку обсервацію. Згідно із теорією “перманентної революції” Л. Троцького, яку потім в цілості перебрав Сталін, треба було для “добра майбутніх поколінь” зреформувати селянство, заганяючи його до колгоспів. Багато апаратчиків думало тут про навіть саму фізичну ліквідацію селянства як ніби “класового ворога”. Із тим безперечно получені аспекти шовінізму, бо колективізація здається не мала ніде таких нищівних наслідків для населення та місцевої господарки, як саме в Україні та на Кубані, де жили також українці як більшість.

Про наслідки тих процесів можна тільки сказати, що вони були до передбачення. Припустім, якби десь уряд рішив “зліквідувати” усіх кондукторів чи фризієрів, то що би сталося: якийсь час потя-

ги перестали би ходити нормально, господарка була би захитана на якийсь час. У другому випадку, люди ходили би по просту якийсь час необголені й необстрижені, серйозна невігода, але не якась велика загроза для життя! Відносно легко було би вивчити цілком нове покоління кондукторів чи фризів, та забути про цей цілий невдалий експеримент. Цілком інакше малася справа із селянами, в державі де велика більшість населення, цілими поколіннями ще проживала на селі традиційним життям, із великим процентом неписьменності. Вони були фактичним фундаментом держави, вони годували тих фанатиків-активістів (100 тисяч, каже Конквест) що їх депортували й винищували. При тому бездумно нищилися господарські будинки, гинула худоба, коні, у країні яка вже від початку тих процесів стояла на досить низькому ступені господарського розвитку, в порівнянні із заавансованими краями Європи чи Америки. В результаті, прийшов голод, про який офіційно ніхто ніколи не хотів до перестройки навіть говорити. Автор собі пригадує, що у 1983 р., як українці в Канаді почали говорити про 50-ліття голоду в Україні, то амбасада СРСР сказала що це була “100-відсоткова брехня”, жадного голоду не було.

Цікава рецензія на книжку Конквеста появилася тому 10 років, пера проф. із катедри українознавства при одному престижному університеті. Критика полягає на виборі джерел: Большая Советская Энциклопедія нічого про ті справи не каже. Забагато інформації походить від неприхильно настроєних емігрантів (появилася в місячнику “The World and I”, Arg. 1986). Справою голоду 1932/33 почалися тепер більше серйозно займатися самі російські історики. Тому не випадково появилася недавно в журналі “Вопросы истории” стаття – німецького ученого Ш. Мерля – де опираючись на досліди “чільного українського історика”, С. Кульчицького, писання Конквеста про голод назване є неграмотною писаниною, інспірованою українськими націоналістами. Голод тоді був всюди, не тільки в Україні, де він саме був переведений якраз руками тодішніх українських, комуністичних активістів. Говорити про голод 1932/33 як про якийсь “подарунок” від братнього російського народу, є по просту фалшуванням історії!

Того роду писанина є видно на замовлення. Теперішні апаратчики є дуже вражливі на питання голоду. Подружжя Маняків, яке тою справою ще тому кілька років занималося (й написало книжку про голод, яку тепер тяжко дістати в Україні), згинуло в підозрілих обставинах, і про їх смерть ніхто більше не згадує. В Києві є багато всяких пам'ятників, але здається, нема жадного пам'ятника спеціально присвяченого великому Голодові 1923/33, українському голокостові. Треба видно аж пригадки від симпатичних американців, щоб про те сумне порівнання почути. Тільки просимо подумати: через арогантну дурноту й зарозумілість, знищено 10 відсотків усього населення ССРСР, та близько одної четвертої населення тодішньої України, цілком невинних людей, які стояли на самому дні суспільної драбини, і своєю працею утримували фанатиків-неробів, недалеких родичів теперішньої номенклятури.

180 років модерної української школи

Український народ, обезголовлюваний через масакри з рук усяких наїзників та денаціоналізацію, потрапив у XIX ст. відродитися, дослівно, як та казкова птиця, фенікс. Процес цей дивував, та одночасно бентежив наших багатьох ворогів (що любили лягти крокодилячі сльози за ніби наш бідний народ, якого на якісь манівці ведуть його провідники, заінтересовані тільки у своїх дрібних амбіціях). Одначе, дуже очевидний поступ у загально-освітньому сенсі, та політичному розвитку тодішних галицьких “русинів”, притягнув позитивну увагу цілого австрійського суспільства, та довів до їх остаточної еволюції в “українців”. Це сталося мимо того, що державна політика й адміністрація тоді була на загал цілковито по стороні поляків. Територія України знала тоді як Східна Галичина, ще у 1848 р. рахувалася країною “тирольців сходу” за їх вірність цісареві, але вже 50 років пізніше стає “українським Піємонттом”, готовим до боротьби за самостійність. Навіть Гітлер, який проживаючи в Відні в роках 1905-13 читав місцеві газети та прислухувався до дискусій у австрійському парламента, не забув “рутенців” (як тоді їх офіційно звали) як групу, яка активно боролася за свої права проти тоді панівних австрійських німців та поляків. Але як властиво до того дійшло?

Відповідь є тут одначе дуже проста: українці, після прилучення Галичини до Австрії, зараз же взялися до використання всіх можливостей які заіснували при зміні влади, для організації власними силами унікальної системи народної освіти. Це не тільки скоро довело до вироблення модерної української розговірної мови, але також до розвитку незалежної української літератури. Головним одначе досягненням цього процесу було створення унікального, нерозривного зв'язку між українським народом та його інтелігенцією саме в Галичині у XIX ст. Брак такого саме почування своєрідного духового пов'язання, в більшому чи меншому степені, відчувається сьогодні дуже дошкульно в інших регіонах України.

Цей складний процес властиво почався у 1816 р., від засновання Дяко-учительського Інституту при катедрі св. Івана Хрестителя в Перемишлі. Це мало бути місце для виховання дяків, які як дяко-учителі мали бути основою кадрів учителів сільських парохіяльних шкіл із *розговірною українською мовою!* Відразу тому спротивилися поляки, й подали скаргу до Ватикану щоб такі школи заборонити, взагалі оспороюючи існування окремої української мови. Школи були одначе затверджені урядово у 1818 р., та проіснували в такій формі до 1867 р., коли були перебрані Краєвим Шкільним Урядом. От-так польські перешкоди не потрапили “в зародку” спинити ту акцію. Мережа парохіяльних шкіл виховувала поступово щораз більше освічених галичан, а сам Перемишль став тут свого роду культурно-адміністраційним центром, як місто із бібліотеками, німецькою гімназією, та двома Духовними семінаріями, які (на ті часи) функціонували на рівні університетів. Для українських активностей у Перемишлі давала також поштовх заснована у 1829 р. о. Іваном Могильницьким друкарня, при сильному попертю зі сторони єпископа Іван Снігурського. Тут власне видав Маркіян Шашкевич свою книжку *Азбука і abecadło* у 1836 р., де виступає проти переходу з кирилиці на латинку, чого тоді домагалися від українців поляки. Пізніше, його славна *Русалка Дністровая* (перша книжка в Галичині видана розговірною українською мовою) через цензурні труднощі могла вийти друком аж у Будапешті¹.

Не диво, що перше формальне святкування Шевченківської Академії (у 1863 р.) мало місце якраз у Перемишлі, де при такій же okazji відспівано пізніший український національний гімн, згідно із традицією. Музику до гімну скомпонував о. Михайло Вербицький, уродженець недалекого Улюча, а похований у Млинах, над Сяном, але вже по польському боці. Минулого року святковано 125-ліття його смерти (а 180-ліття уродин) у Млинах. Прибув навіть сам президент Кучма. Нажаль, недавно прийшла вістка, що його гріб здемовльовано невідомими вандалами. Другим більше знаним композитором із т.зв. “Перемиської школи” є . Іван Лаврів-

---

¹ В ділянці “красної літератури”.

ський. Також, при парохіяльних школах почали плекатися активності, зв'язані із відродженням української музики та хорового нотного співу. До того прислужився диригент при кафедрі в Перемишлі, А. Нанке, знаний як учитель музики Вербицького. Сітка сільських хорів причинилася правдоподібно дуже сильно до витворення української національної свідомости при кінці XIX ст.

Сам. о. Могильницький видав (на тогочасній українській “книжній” мові) цілу серію книжок на тему шкільної адміністрації та педагогіки. Це були здебільша переклади на українську мову із тоді існуючих фахових німецьких видань, а сам розклад предметів навчання (*curriculum*) у вище згаданому Дяко-учительському Інституті був дуже подібний до предметів навчання у тогочасній гімназії, але без латини і греки. Тут належить також згадати, що о. Могильницький видав у 1829 р. першу в Галичині наукову граматику п.н. *Відомість о руском язичі*. Це взагалі мабуть перша модерна українська граматика, бо граматика А. Павловського (Санкт Петербург, 1818) має назву *Граматика малоросійського наречія* (мови тільки маргінально гідної філологічного дослідження), тобто трактує українську мову як якесь “наріччя”. Це є важний деталь, бо ще сьогодні російські мовознавці серйозно дискутують, чи українська мова є “наречіє” чи може “діалект” (якийсь дивний жаргон, мішанина російської, німецької, польської) російської мови, й далі не визнають самостійности тої мови!

Написання наукової граматики української мови було тоді великою конечністю, бо поляки оспорювали сам факт введення української мови у школах, у питомий полякам дуже галасливий спосіб. Потім одначе любили чомусь твердити, що всі українські культурні надбання мали місце “із наслідування прикладу поляків”, та вжитку політичних прав, які ніби українцям вони (поляки) вибороли. Бачимо із повижшого, що було якраз противно: шкодили тільки, де могли і як могли. Тому слід віддати пошану перемиським піонерам української ідентичности в Галичині! Із дуже скромних початків, без державного фінансування, воскресили вони українського духа – де? А саме в Перемишлі, на периферії української етнографічної території, де Перемишль відіграв непо-

вторну ролю “українських надсянських Атен” (як сказав дослідник тих подій, С. Шах), чи став на якийсь час “Піємонтом Піємонту”, як пропонує автор тих рядків. А все почалося від створення модерної української школи, 180 років тому, в Перемишлі. Як знаємо, переживає тепер Перемишль спеціально важкі часи. Тому не забуваймо тих великих заслуг, які Перемишль приніс для українського відродження. Перемиські ініціативи поширилися скорим темпом по цілій Галичині. Внаслідок того, широка сітка елементарних українських шкіл запанувала в Галичині, цілих 100 років скоріше як у інших регіонах України!

Статус української мови сьогодні в Україні й у її сусідів

Становище української мови в Україні є сьогодні формально закріплене, вкінці, конституцією як державної мови. Дорога до цього одначе була дуже важка, через захланність та характеристичну для них мало-культурність деяких наших сусідів у їх ставленню до української мови, у їх підході до тої справи не з філологічного, але чисто політичного боку. Відомо навіть не-філологам, що кожна мова складається із говорів або діалектів. У відношенні до української мови, одначе деякі наші сусіди вперто уважали її у принципі тільки говором або діалектом своєї власної мови (без жадної до того підстави із лінгвістичного боку). Часами уважали українську мову навіть не правдивим діалектом якоїсь “легітимної” мови, а якоюсь дивною мішаниною мов наших дальших чи ближчих сусідів, ніби краще культурно чи політично уситуованих. Наприклад, ще навіть сьогодні такі передові російські культурні фігури як А. Солженіцин вважають українську мову за варіант “руської” (тобто російської) мови, але переповненої усякими польськими та німецькими словами – як свого роду якийсь дивоглядний жаргон – щось у роді таких “мов” як мова мисливська, рибацька, злодійська, спортова, і т.д. Там ніби витворилися спеціалізовані вислови, зрозумілі тільки малому колу безпосередньо заінтересованих! Для А. Солженіцина є ясным “як шварц” (уживаючи відомий галицький вислів), що така мова є незрозумілою для широких кругів народу, і не варто нею ближче займатися. Одним словом українська мова – це якийсь механічний конгломерат кількох вище згаданих мов, винайдений вічними мальконтентами, українськими (буржуазними) націоналістами. Тому, що простий народ її не розуміє, то спонтанно переходить до “спілкування” на загально-зрозумілому руському “язиці”, як тільки набере трошки “культури” в початковій школі.

Для кращої ілюстрації тих проблем може послужити інцидент, який мав місце тому майже 100 років, щоб показати, що відношення “великоросів” (як вони себе любили називати) до українців

не змінилося. У 1898 році мав відбутися “Російський археологічний з’їзд” у Києві. Його проголосили доступним для всіх “слов’янських язиків та наречій”, навіть вислано особисті запрошення до деяких галицьких українців, та навіть самого Наукового Товариства ім. Шевченка. Виглядало, що українській мові дорога є отворена, бо українських науковців (а мали вони незаперечні досягнення для слов’янської археології того часу) було запрошено, а українська мова рахувалася тоді через російську бюрократичну дурноту, попросту офіційно “наречієм” (тобто чимсь, що всетаки заслуговувало на маргінальний філологічний інтерес). Але ні! Тут зараз деякі російські “учені” рішили після довшої псевдонаукової аналізи (як проф. Т. Флоринський), що українська мова – це тільки діалект – свого роду жаргон, який не заслуговує навіть на обмежене філологічне обговорення, в кожному разі, не на мову допущену на міжнародну конференцію. В той спосіб, мимо попередніх обіцянок, на конференцію українську мову не допущено.

Російська консервативна преса уважала, що тут зроблено добре. Одначе російська ліберальна преса (більшість) уважала, що це таки була помилка, доказом зацофаности й некультурности тодішньої офіційної російської політики. Цікавим є, що польська преса тих часів (під царською займанщиною та в Галичині) *одногосно* стала на становищі, що недопущення української мови на ту конференцію було правильним, докладно так як твердила російська консервативна преса. Це було мимо того, що польська мова, хоч у меншій мірі, була також у російській імперії утискана. Тут, виглядає, що в одному і другому випадку, розходилося головню о побоювання, що допущення української мови на ту конференцію – це тільки перший крок до введення української мови до всіх шкіл (у Галичині розходилося більше не про початкові школи, а про боротьбу за український університет). От тобі слав’янська солідарність – про яку так багато тоді, і ще сьогодні говорить – неймовірний союз наших головних опонентів на пункті статусу української мови. Тут цілком ясно видно, що російські шовіністи боялися української мови дослівно “як чорт свяченої води”.

Та й у самій Російській Федерації статус української мови є сьогодні цілком незадовільним, її не трактується як рідної мови поважної частини населення Р. Ф. (яких 5 до 7 мільйонів), а члени Думи говорять про українську мову дальше отверто як про діалект. Тут маємо надію, що український уряд також одного дня якось тими справами займеться, після прийняття конституції. Для української діаспори тепер рекомендується, щоб після одержання відповідей від української амбасад чи консульату в російській мові (що до тепер доволі часто траплялося), робити з того приводу скарги до вищих чинників чи навіть писати листи з того приводу до газет (американських і українських) та до самого президента Л. Кучми. При поїзді в Україну, завжди вимагати від урядовців, щоб вони зверталися тільки по-українськи до українських інтересантів, і не боятися навіть часами з того зробити якогось (але тільки у формі дискусії) інциденту із фотографуванням. Треба показати москалям, що навіть як у їх очах статус української мови не змінився за останніх 100 років, то теперішня політична ситуація в Україні вимагає певних ревізій того погляду. Досвід показує нам, що сумні події із 18 липня 1995 р. не повторяться (мимо очевидної до них заохоти зі сторони Лукашенка) головню через їх розповсюдження на цілий світ через телебачення та численні фотографії тих подій через сучасників. Сьогоднішня Україна, правова держава із власною конституцією, не може дальше лявірувати у відношенню до української мови. Хай вона (мова) стане вкінці предметом філології, а не політики.

Суспільна і політична діяльність українського піонера

Тут розходиться о 20-ліття смерти заслуженого українсько-американського діяча, проф. Олександра Грановського, який потрапив своїми зусиллями у великій мірі причинитися до виходу українців в Америці на ширшу арену загального суспільного й політичного життя. Початки політичних активностей української іміграції були дуже важкі, але під впливом суспільної діяльності й жертвенности деяких одиниць, здобувано солідні фундаменти, на яких основі українське життя в Америці дуже гарно розвивалося протягом останніх 50-ти років. Одною із тих заслужених одиниць, піонерів українсько-американського політично-суспільного активізму, та гідних репрезентантів української громади в Америці перед американським суспільством і урядом, був саме проф. Олександр Грановський.

Довгий час був, одним із дуже небагатьох, професором університету українського походження, який через свою наукову діяльність і особисті контакти дістав доступ до ширших кругів освіченого американського суспільства та стейтової влади в Міннесоті. Спеціально, був активним політично в організації Державного Відродження України в часи назагал досить негативної opinii великої частини офіційної Америки відносно українських іммігрантів (т.зв. “непрогресистів”) за часів президента Розвелта та підчас Другої Світової Війни. Тут одначе проф. О. Грановський потрапив переконати владу про основну лояльність американських українців до Америки, мимо всяких ворожих нам інсинуацій, головно від просоветських елементів, та деяких традиційно вороже наставлених до українців груп.

Тому автор тут не хоче описати солідної наукової діяльності професора, а думає підкреслити його інші великі заслуги для українського суспільства в Америці та в діаспорі. Тут можна відрізнити три головні ділянки його успішних активностей. По перше, підкреслював конечність для української молоді в Америці дальше студіювати, щоб продовжувати розпочаті та

закінчувати студії, в той час як ще відносно мало молодих українців взагалі думало про вищі студії. В той спосіб, професор започаткував процес генерації, на більшу скалю, українських професіоналістів в Америці, що сьогодні дуже корисно характеризує наше ім'я серед інших імігрантів східноєвропейського походження.

По друге, дуже причинився до численного прибуття нової української іміграції до Америки, т.зв. “Діпістів” або переміщених осіб, виготовивши сам близько 200 “афідавітів” (без якого то документу приїзд тоді був неможливий), та заохочував других ті афідавіти підписувати. Про ті активності професора появилася навіть в “Нью Йорк Таймсі” в осени 1949 р. прихильна стаття. Це було в час, коли певні кола сугерували афідавітів не підписувати, бо “діпісти” – це ніби якісь непевні люди, що не хочуть працювати, “безбожники”, і т.д., люди цілком безхарактерні.

Вкінці, був також активним в УККА, де виступав за добру співпрацю між різними групами а спеціально між новоприбулими і “старими імігрантами”. Підчас т.зв. “акції Меккарті” (McCarthy) не радив себе в'язати із скрайньо-правими особистостями, а радше триматися засад здорового розуму та поміркованости. Труднощів, яких українці в Америці мали тому ще 44 роки є собі попросту важко уявити. Коли прийшов до влади президент Айзенгавер (Eisenhower), та почалася кампанія т.зв. “Визволення”, “приватні американські круги” що її переводили, навіть чути не хотіли про українців, як якусь окрему групу державного характеру, рекомендуючи їм ще тільки “референдум” для остаточного усталення їхньої будуччини. Одначе, в тих часах професор мав нагоду нав'язати приватні зустрічі із чільним представником американських академічних середовищ, де потрапив виробити, при помочи персонального магнетизму, особистої шармантності і блиску, прихильніше наставлення до України й до українців взагалі, яке ми можемо нераз заобсервувати сьогодні (наприклад, оказійні прихильні для українців статті в американській пресі, як “Н.Й.Т.” 8 серпня 1996 р. під заголовком *Дайте шансу Україні (Give Ukraine a Break.* Anders Aslund, editorial page). Був

проф. О. Грановський твердо переконаним, що любов до України не шкодить академічній кар'єрі.

Ту ситуацію можна порівняти із дивною атмосферою, яка ще до недавня панувала в Державному Департаменті. Тому якраз п'ять років мав президент Буш відому промову в Бабиному Ярі коло Києва, де робив українцям цілком непоправні й нетактовні певні закиди, як “непогамований націоналізм”, і т.д. Навіть відомий в Америці кореспондент Сефаєр (William Safire) із “Н.Й.Т.”, скритикував дуже влучно ту промову, як політично більше не актуальну. Натомість тодішній американський амбасадор до СРСР, Метлак, написав так про ту подію у своїх спогадах: українські політично нерозумні політики (politically inept) думали тільки про самостійність, замість здійснювати демократію й переорганізувати господарку, в рамені “Нового союзного договору” (про який тоді багато говорено, і який довів евентуально до відомого пучу 19 серпня, два тижні після промови Буша в Києві). Вони повинні бути задоволеними, що президент більше не уживав родівника (the), згадуючи про Україну, а його промову перекладали для гучномовців навіть українською мовою, що ще ніколи не було підчас офіційної візити американського президента в Україну (попросту неймовірна уступка для українців)! На другому місці (*Dealing with Russia in Turmoil*. “Foreign Affairs”, May-June 1996), Метлак отверто пише, що Америка не мала у своїх плянах ніякої самостійної України, ніби себе оправдовуючи перед москалями які хочуть бачити українську самостійність як якусь “інтригу”. Тут бачимо виразно консервативне наставлення американських урядових чинників до України, вироблене століттями дипломатичної традиції, 50 років позаду загальної публичної opinio в Америці сьогодні, яку помагав в основному формувати краще як ніхто інший, саме проф. О. Грановський. І в тому саме є велика його заслуга! Автор, який був референтом зовнішніх зв'язків у УККА в Міннеаполісі-Сейнт Пол у роках 1956-60, подає тут деякі речі про проф. Олександра Грановського із власного досвіду.

Приготуємося для ХХІ століття

Недавно вийшла книжка відомого політолога, П. Кеннеді, під подібним наголовком (Paul Kennedy, *Preparing for the Twenty-First Century*. Random House. New York 1993). Бо це є факт: зближається нове століття, й тому багато дослідників саме тепер займається докладнішою аналізою із тим получених соціальних і політичних перемін, характеристичних для наших часів: різкого збільшення населення (популяційної експлозії), переходу до пост-індустріальної доби получені з роботами, автоматизацією, широким ужитком комп'ютерів та глобальною економією. Як це все відноситься до України, з її господаркою базованою у великій мірі на перестарілій важкій індустрії, із мало зреформованим сільським господарством?

Кеннеді каже, що всі більші суспільно-політичні зміни були спричинені скупченням мас незадоволених людей у критичних місцях: ось французька революція стала тільки тому можлива, що під кінець ХVIII ст. якраз 100 000 волоцюг і жебраків вешталось по Парижі та його околицях. Подібно, 75 років тому, Муссоліні прийшов до влади, спираючися на маси "ляцаронів" (lazzarone). В російській же імперії, у 1917 р. маси здеклясованих бродяг-волоцюг, які потрапили від хаотично демобілізованої армії одержати зброю, зуміли вкінці здобути владу в ім'я марксизму-ленінізму, після довшої громадянської війни.

Але як властиво могло це статися у країні, де більше як 80% населення жило на селі, індустрія існувала тільки в зародках, а анальфabetизм був ще дуже поширеним – найбільше неймовірна комбінація для соціалістичної революції? Це сталося однак в наслідок програної війни, загального незадоволення царською владою, та при сильній допомозі від чужинецьких наємників (китайців, латишів, мадярів із полонених). Децидуючим фактором були мабуть таки маси вище згаданих "бродяг". Як кандидат на президента, Зюганов, у своїй передвиборчій кампанії любив підчеркувати, що політична й соціальна ситуація в Росії формувалася під силь-

ним впливом географії та клімату, можливо щоб якось оправдати всім відомі, варварські характеристики державотворення у ССРСР. Тут також не можна оминати надмірно велике число енергійних волоцюг-бродяг, які завжди були видні в Росії, живучи із мисливства, риболовства, принагідних робіт, як також із жебранини та всякого шахрайства. Побут тих людей є широко представлений у російській літературі – на рівні пригод ковбоїв у літературі американській – такими популярними авторами як Арцибашев чи М. Горький (який навіть сам колись був бродягою). Відомий конфідант-дорадник останнього царя, Распутін, також походив із бродяг. Тому Зюганов міг уважати, що через некорисне географічне положення та неприязний клімат, у більше віддалених регіонах імперії, перехід до заавансованої цивілізації в північно-східній Європі був сильно припізнений навіть не з вини росіян, і властиво ніколи вповні не скінчився! Через те, поважне число мешканців тої російської території залишилися далше на стадії суспільного розвитку знаного як “мисливців-збирачів” (hunters-gatherers). Вони собою представляли маси людей винятково податних до демагогії й агітації, які часто не маючи сталого місця замешкання, у великій мірі поповняли ряди бродяг, що потім, у 1917 році масово “большевизувалися”.

В той спосіб, елементи із витискуваної царатом економіки й культури мисливців-збирачів, із своєї черги, створили основні кадри для Червоної Армії та теперішньої номенклатури, після розброєння царської армії та знищення старої бюрократії. Вони, розагітовані радикальними соціал-демократами/комуністами, були готові на кожную жорстокість в ім'я “світлої будуччини людства”, “владу рад”, “світового Союзу Соціалістичних Республік” під проводом Росії – свого роду “раю на землі”, ніби на підставі теорій марксизму-ленінізму. Це мимо того, що сам Маркс дуже виразно сказав, що його система політично-економічного розвитку (яку він назвав “науковим соціалізмом”, у противенстві до “утопійного”), може тільки прийнятися в найбільше розвинених економічно, повністю зіндустріялізованих державах. Тому він мав був сказати, що він сам не є “марксистом”, передусім вважаючи себе нау-

ковцем, не політиком. Як каже також П. Кеннеді у своїй книжці, найкращі спеціалісти від економії тих часів ніколи не думали що марксистський соціалізм може перемогти саме в Росії.

Але це стало одначе можливим, у формі марксизму-ленінізму, під безпосереднім проводом жорстоких, фанатично настроєних, пів-інтелігентів-автодидактів, які ніколи серйозно не мали ані нагоди ані інтенції простудіювати основні теорії марксизму. Це були люди як наприклад Сталін, Троцький, та інші – де їхні молодечі переживання убогости, пониження і погорди до себе, та бруталного трактування владою, довели, після деяких власних початкових політичних успіхів, до переконання про своє післанництво місянистичного характеру. Їх ціллю стало утопічне існування всіх народів, розуміється під проводом Росії, у свого роду “раю на землі”. Для його осягнення – всі методи були добрі – це згідно із оригінальними ідеями російських “народників” та анархістів.

Сьогодні, Україна мусить якось давати собі раду із наслідством 75-років утопійного державотворення. Головними проблемами є загальне зубожіння населення, перенаселення, вичерпання важних ресурсів (так як вугільна промисловість, проблеми із атомовою енергією), абсолютно необхідний перехід до нової економіки пост-індустріального характеру. Як меч Дамокля висить одначе над Україною можлива реанімація ССРСР, під гаслами агресивного російського популізму та націоналізму. Тут дуже багато залежить від здібности України відродити й переорганізувати свою господарку, та запевнити кращу екзистенцію своїм громадянам. До цього є шанси кращі як були колись у роках 1918/19: Росія не має досить здібних, кровожадних провідників, що могли би виступити під універсалістичними гаслами, нема армії із чужоземців-наємників, ані армії узброєних бродяг-волоцюг для помочі. При владі залишилися тільки їх епігони, випещені партократи із фараонськими амбіціями.

Збережимо нашу історію для ХХІ століття!

Verba volant – scripta manent! (Слова відлітають – написане залишається) – казали старинні римляни. Тому, що вони подбали про досить обширне задокументування важніших подій своїх часів, сьогоднішня публіка знає докладно, що тоді діялося. Але як є із українською історією? Бурхливі події останніх десятиліть, отримані із розпадом СРСР та українськими визвольними змаганнями, є милевими каменями в історії України і Східної Європи, які матимуть великий вплив на перебіг подій у цілому світі, у грядучому ХХІ столітті. Але деталі тих подій, як це все сталося й тоді склалося, є на жаль не цілком ясні. Сталося це із різних причин, але мабуть головно зі страху відповідальності перед історією. Знаємо що деякі, найбільше сензитивні справи і політичні події ніколи не були записані, спеціально як що це відноситься до історії III-го Райху. Тому одначе не можна твердити що тих подій взагалі не було, бо нема жадних про це існуючих офіційно документів. Знаємо одначе досить докладно про різні драстичні аспекти тих справ, лише із обсервацій свідків та споминів учасників і жертв, які якимось всетаки потрапили пережити ці події. Досить подібною є також архівальна історія СРСР.

Тут нам очевидно розходиться про українську історію, про такі її важніші аспекти як голод на Україні (1921, 1932/33 та 1946), де нам усім відомі події, ніколи не були належно задокументовані офіційно. Доходило до того, що довгий час великий голод 1932/33 років деякі американські “советологи” прямо заперечували (ніби на підставі детальніших “архівальних” студій). Український дослідник тих справ, В. Маняк, який видав книжку про голод на Україні 1932/33 року, базовану на підставі особистих зізнань 1000 учасників тих подій, у 1991 році, писав про численні перешкоди і погрози зі сторони тодішньої української номенклатури в її виданню і щодо самої концепції того роду документальної літератури. Незадовго після того, Маняк сам загинув в “автобусному випадку”, а згодом пішла на другий світ в невияснених обставинах і

його дружина, яка мала дальше продовжувати розпочату ним документацію про великий голод в Україні 1932/33. Хоч офіційально про ту справу не говориться, появляються від часу до часу статті від ніби “провідних учених”, базовані на псевдо-українських джерелах у журналах масової інформації, де автори стараються збагателізувати інформації про голод в Україні як якусь “націоналістичну пропаганду”, спеціально якщо його (голод) трактувати як свого роду “дарунок” від “братнього російського народу”.

Тут ще можна вчислити багато інших прикладів про події, про які всі знають що вони відбулися, де ми знаємо згрубша що тоді власне сталося, але бракує нам саме деяких найважливіших критичних деталей тих подій, бо нема про них жадних загально-доступних офіційальних (архівальних) джерел. До тої категорії належать події на Закарпатській Україні, події на еміграції у Кракові 1940/41 та 30-го червня 1941 р. у Львові, справа організації й боєвих активностей УПА, і т.д. Зізнання свідків та безпосередних учасників тих подій можуть одначе дати важні пояснення щодо їх перебігу та генези. При тому слід керуватися об’єктивністю і многосторонністю, розуміється з української точки зору, бо існують (спеціально в поляків, росіян та частини теперішньої української номенклятури) цілком дефінітивні, скрайно негативні оцінки тих подій – так як це показала недавня дискусія відносно Бабиного Яру в Києві, чи фантастичні інтерпретації відомих подій у Львові в липні 1941 р.

Але тут треба дійсно спішитися, бо учасники чи свідки тих подій які відбулися яких 50 років тому вже поволи вимирають, і їх зізнання чи спомини треба би ще було якось науково запротоковувати, зорганізувати та видати друком разом із відповідними коментарями й поясненнями. Одною із таких більше вдалих спроб висвітлити ті проблеми є може книжка Е. Стахова, яка старається поліпшити нашу оцінку тих подій, із яких деякі ніколи не були достаточо вияснені, і є дальше досить конроверзійальними. Це зараз же викликало дуже живу дискусію, як і можна було сподіватися – а це може власне є це, що є нам тепер, у зв’язку із незалежністю України, найбільше потрібне. Але це є те, між іншим, що істо-

рія власне потребує: ствердити “Wie es eigentlich gewesen ist” (як це властиво відбулося, Ранке/Момзен), замість наївно ждати на якісь (може в українських справах взагалі не існуючі) архівальні чи “офіційні” інформації. Тут також напевне ще існує багато т.зв. “дизінформації” про “зарубіжних відщепенців” (це про українських еміграційних політиків), “бандитів” (від москалів) чи “різунів” (від поляків) якщо розходиться о українські збройні формації, і т.д.

Як приклад, візьмім собі недавно помершого російського генерала Волкогонова, який мав ніби повний (?) доступ до усяких архівів Російської Федерації, відносно документації про Леніна, Сталіна і Троцького, та видав про них обширні монографії. Однак, жадних більших змін у нашій перцепції відносно тих трьох будівничих большевизму не прийшло нам сьогодні змінити, на підставі того що було знане раніше із обсервації та спогадів учасників тих подій. Другим таким прикладом може бути справа Катиня. Тут деякі москалі строго і вперто заперечують (на рівні дискусій у самій Думі) загально прийняту в світі опінію, що ті злочини поповнили “органи” ССРСР. Це на підставі архівних звідомлень, базованих на американських репортажах тих подій із тим пов’язаного процесу (відбувся в січні 1946 р. в Ленінграді). Там засуджено, й (кажуть) потім публично повішено, кількох німецьких генералів, ніби за участь у тій масакрі, “на підставі їх власного признання до вини”. От тобі й “архівальні інформації”. Найважливішою проблемою для української історії/історіографії сьогодні є однак потреба підкреслити, що українська самостійність не є якимось кон’юнктуральним явищем, що впало згори “як сливка в компот”, але є вислідом довгої політичної боротьби – у протилежності до того, що деякі українські “політологи” чи історики чомусь ще не раз пригадують.

Спіть хлопці, спіть...!

Спіть хлопці, спіть, про волю тихо сніть – це відомий український епітаф – який показує що українці, як мало який інший народ, завжди дбали, й далі дбають про своїх поляглих. Наочно показують це також символічні могили для “Борців за волю України” які є видні для подорожних дослівно в кожному селі Західної України, не говорячи вже про міста та містечка, де такі символи можна також побачити, звичайно в дуже дбайливому виконанні. Видно, що українці не даром співали загально відому пісню *Веде нас в бій борців упавших слава*. Перша та Друга Світові Війни переконалися через наші землі, та згинув при тому велике число людей, військових та цивільних. Автор пригадує ще з діточих літ численні військові цвинтарі із Першої Світової Війни, в околицях де мали місце більші бої, як навколо Перемишля, Ярослава та Горлиць. Але часи змінилися, під час Другої Світової Війни дійшло до озвіріння! Маючи недавно нагоду відвідати околиці де відбувалися бої Української Дивізії “Галичина”, автор не завважив жадних більших військових поховань, в місцевостях де полягло близько 20 000 вояків. Місцеві люди, запитувані, твердили що попередня влада попросту не бажала собі уладжувати якихось більших військових поховань. Недавно одначе поставлено пам’ятковий хрест у Ясеневі (на місці попередньо зірваної, більшої споруди) та ще два хрести в Підгірцях, на пам’ять упавших дивізійників. Все це було зроблено, з приватної ініціативи, безпосередньо заінтересованими особами.

Нажаль, на Закерзонню, упавші члени УПА та численні некомбатанти-українці, далі лежать на пасовиськах, по полях та природних ровах. Це тоді, коли в деяких випадках майже поголовно були зліквідовані цілі села (як Павлокома, Пискоровичі, та інші). Згідно із отриманими інформаціями, до тепер усі намагання їх остаточно похоронити в якийсь більше урочистий, християнський спосіб, стрічаються зі стіною усяких заперечень, викручувань та бюрократичних шикан! Головною причиною подається офіційно, що це були “банди”, свого роду злочинці-розбійники без комбатантських

прав, які не заслуговують на якесь формальне похоронення, й тому дозволу на жадні пам'ятники для них не можна дати із самого принципу. Так, відомим є, що пам'ятник для УПА, поставлений у Грушевичах коло Перемишля в жовтні 1994 р. був уже протягом двох тижнів здемольований, а тих що його поставили місцеві власти збиралися потягнути до судової відповідальности тому що не було на це дозволу від влади. Не відомо, чи хтось був одначе потягнений до судової відповідальности за звандалізовання могили о. М. Вербицького, композитора українського національного гимну минулого року, яка собі спокійно стояла в недалеких Млинах вже більше як 100 років. "Графіті" найбільш офензивного характеру на всяких видних місцях, та особисті вислови деяких осіб, склонюють звичайного обсерватора тут думати, що тим разом може таки розходиться о якусь назовні орхестровану, антиукраїнську кампанію, яку перетягається навіть до найбільших скупчень польської еміграції, так як в Канаді. Приїжджі "ветерани" отверто говорять про українців як "бандитів" та про УПА як "різунів".

Тим часом, довідуємося із преси, що поставлено для поляків численні пам'ятники на Волині, це для тих які загинули в роках 1942/44 підчас акцій знаних як "Вахляж" та "Бужа", як наслідок протиакції зі сторони УПА. Були це члени польського підпілля, головно члени конкурентійної для УПА "Армії Крайової" (АК), які підтримувані польським льондонським урядом, намагалися відновити на Волині Річпосполиту Польщу. Недавно одначе український уряд рішив не допустити до приїзду 650-ти ветеранів т.зв. "27 Дивізії АК" до святкування урочистого відкриття 14-ти вже перед тим поставлених пам'яткових хрестів у селі Гаєвому (попольськи у "Пшебражу"). Українська сторона висловила свій жаль із тої причини, що вже більше як п'ятирічні намагання якось упорядкувати могили українців які загинули в роках 1941/1946 на Холмщині та Грубешівщині, залишилися без жадного успіху. На всі формальні прохання в тих справах, польська влада відповідає з правила цілком виминаючо, як через "брак компетенцій вирішувати ті справи", і т.д. Дотепер українська влада робила далекойдучі уступки в тих справах, але, як видно, без жадної взаємности.

Між іншим, довідуємося також, що намагання представників УПА проголосити разом із репрезентантами “27-ої Дивізії АК” взаємні перепросини та вибачення, також залишилися без успіху, через їх відкинення польською стороною. Мимо того, українською владою всетаки дозволено на упорядкування цвинтаря для погибших поляків в селі Гаєвому, що дальше вперто, з польської сторони, не дозволяється чомусь українцям на Закерзонню. Це все діється мимо, як виглядає, гарної співпраці між урядами обох країн на найвищому рівні.

Комплікує ту справу дуже сильно сам факт, що АК має т.зв. “комбатантські” права, через всякого роду перетягання правил хто взагалі заслуговує на статус комбатанта, тим часом як УПА – як свого роду пережиток існування ССРСР, трактується певними чинниками вперто дальше як частина із т.зв. “бандформацій”, як типічна характеристика, що була щедро наділювана всім протибольшевицьким партизанам. Український уряд нажаль до тепер ще ніколи не висловився остаточно в тих справах, в той спосіб фактично уникаючи своєї відповідальності перед історією: самою силою фактів, українці, не маючи своєї держави, мусіли для ціли елементарного збереження свого існування, вдаватися у критичних часах до організування рухів партизанського характеру бо властиво не залишилося жадних альтернатив. Через УПА, Зимовий Похід, Холодний Яр, українці одначе зберегли свою національну ідентичність! Тому тисячі пам’ятників своїм героям здвигає наш народ, в ті важкі часи, добровільно, як вирази найбільшої вдячності на власні кошти, з епітафіями як *спить хлопці, спить*. Такі щирі, часами навіть цілком наївні, пам’ятники видно навіть у найменших поселеннях – того роду широко заманіфестована, глибока вдячність може зворушити до сліз навіть цілком обоятних людей. Тимчасом, українського історика М. Сивіцького проживаючого в Польщі, який опублікував у польській мові книжку де вміщено багато документів про злочини доконані в роках 1941/46 на українському народі на Холмщині, Надсянні та інших землях, саме віддано в Варшаві під суд. Йому польські екстремісти закидають у обвинуваченню, що він в той спосіб ніби похваляє “морди”

доконані на польському населенню, підчас вище описаних подій. Як виглядає, польська сторона тут почувається глибоко ображеною, та вважає що вся вина за ті події є виключно по українському боці. Популярним є сказання що ніби “українці їли польський хліб, а потім показалися цілком невдячними”.

Фантасмагоричний марш до волі полонених у 1941 р.

Українське старовинне місто, Ярослав (засноване 1031 р.) було в 1941 році на самій границі із СРСР, якою була тоді ріка Сян. Війна розпочалася на передмістю Ярослава 22 червня 1941 р. о годні 4:30 ранку, а вже пару годин пізніше автор бачив першого полоненого “большевика”. Ще кілька місяців перед війною, можна вже було завважити, що великі пасовиська коло недалекого села Повкині були загороджувані високими плотами/засіками із кільчастого дроту. Зараз із вибухом війни, послужили вони як база для великого табору полонених. Вражало одначе, що не було там видно жадних споруд із дахами. Полонених передбачувалося тримати тільки під голим небом, дослівно у чистому полі.

Але прийшов жовтень, зближалася сувора зима 1941/42, а тут вже прийшла рання осінь із дощами і приморозками. Люди у величезному таборі в Повкинях – деякі вже три місяці під голим небом – почали масово вмирати, десь около сто людей денно відходило на другий світ. Це від хронічного недоїдання, браку всякої медичної допомоги, від широко поширених пошестей (були це головно плямистий і черевний тиф та дизинтерія), і взагалі, від дуже злого і бруталного трактування внутрі табору. А тут привозять довгими ешелонами щораз нових полонених, із окруження знаного як “кітел Вязма-Брянськ”! Люди мусіли часто стояти днями у відкритих товарових вагонах, із задеревілими ногами, та були змушувані потім ще машерувати до табору яких 5-6 кілометрів від головного двірця в Ярославі. Автор тоді мешкав цілком недалеко від двірця, та міг добре обсервувати довжелезні колони таких полонених, яких вартові-конвоїри часами змушували йти навіть бігом. Тих, що не витримували, конвоїри публично стріляли, на очах остовпілих прохожих, а тим, які хотіли чимось проходячим полоненим помогти, грозили застріленням на місці. Раз мало не підстрілили самого автора тих рядків, що ніби (на їх думку) занадто настирливо дивився на похід полонених із вікна свого помешкання.

Щоб це все краще зрозуміти, варто собі пригадати, що в той же час, як це все відбувалося, німецькі газети вже гордо проклямували: “Війна на сході вирішена”. Німці власне тоді думали, що після великої перемоги коло Києва, та кітла “Вязма-Брянськ”, війна була практично вже виграна, та можна було собі тепер на все дозволити, на кожну жорстокість, навіть цілком непотрібну. Тоді саме інстальовано в Рівному гавляйтера Е. Коха (по професії кондуктора), який був знаний між німцями як “пожирач українців” (Ukrainergresser). Також, німецькі газети друкували фотографії німецьких вояків, які на дворі, розібрані до пояса, натираються снігом, із поясненням: “німецький вояк не боїться холоду”. Ми тепер знаємо із ретроспекти, що саме брак теплого умундування, та інших заходів, щоб дати собі раду із надходячою, лютою зимою 1941/42, у великій мірі причинилися до остаточної програші Гітлера на сході. Німці однак не думали тоді так далеко наперед.

Спочатку, того роду жорстокости супроти полонених по стороні німецької окупаційної влади пояснювано попросту великими труднощами із несподівано великим числом полонених. Потім ставало чимраз більше ясним, що був це аспект божевільної політики Гітлера винищити як найбільше людей на сході Європи, для створення пустого простору призначеного на поселення побідного німецького народу (лебенсрауму). Це – через створення в таборах як Повкинї життєвих умов, неможливих до витримання для воєнно-полонених, під претекстом, що Сталін не підписав Женевської Конвенції про гуманне трактування полонених. Однак, в Повкинях відносно багато із тих полонених походило із Східної Галичини, яка була в липні 1941 р. прилучена до окупованої Польщі (т.зв. “Генерал Губернаторства”) де відчувався брак робочих рук. Рідні тих людей приїжджали до Повкинй, пізнавати своїх, але на загал німці не дозволяли на якісь передачі. Цілий час траплялися підстрілення жінок чи інших рідних, які хотіли передати для своїх найближчих якусь харчеву допомогу.

В Ярославі однак діяв Український Допомоговий Комітет, добродійна організація створена під міжнародними законами, що мав опікуватися українським місцевим населенням та його

репрезентувати перед німецькою окупаційною владою, тоді як поляки мали свій “Комітет Опекуньчи”. УДК зараз же розпочав пертрактації із німецькою владою, щоб якось полегшити страшну долю наших полонених, спеціально тих із поблизьких повітів на схід від Сяну, що були мобілізовані цілком недавно до Червоної Армії.

І от, в перших днях жовтня 1941 р. дійшло до порозуміння в тих, як спочатку здавалося, безнадійних справах. Це тому, що загальне звільнювання полонених приходить тільки при кінці війни, як спочатку твердили німці. Тим разом, німці згодилися звільнити всіх полонених із Червоної Армії, які походили із Західної України, та жили оригінально в поблизу! Це все мало бути на певних умовах: УДК мав дати свій персонал, щоб провадити валки полонених (пішки) аж до їх формального звільнення на місці замешкання. Це тому, що німці твердили, що не мають транспортації для так великого числа людей. Також, УДК мав прийняти під свою опіку поляків (принайменше яких 10% тих полонених), бо польський Комітет Опекуньчи не хотів тим взагалі зайнятися.

Конкретно, тут розходилося о першу валку із одної тисячі полонених, які мали пішки йти “гостинцем” (тобто широкою, вимощеною дорогою), колоною чвірками, наперед до Перемишля (35 км), потім до Добромиля (26 км), звідки одна валка мала йти до Миколаєва над Дністром, а друга до Турки над Стриєм – ще яких 60 км. Полонені, замешкалі в поблизу пройдених місцевостей, мали бути формально звільнені, й одержали відповідні документи, які два, призначені нам озброєні конвоїри, мали нести з собою. Вони також мали утримувати порядок, та уважати, щоб полонені ніде передчасно (то є перед самим формальним звільненням) не порозбігалися. УДК мав виділити двох перекладчиків-асистентів, українських студентів. Одним із них був сам автор, а другим С. Терebeneць, дещо старший від автора, який мав тоді всього 18 літ, але був вже “по матурі” від української гімназії в Ярославі, й це вистарчало щоб одержати таке відповідальне (?) завдання. Можливо, що УДК не міг на скору руку знайти нікого, більше відповідального, охочого пройти пішки 100 км за кілька днів, без жадного прохарчування, й без за-

плати! Правда, нам усюди по дорозі місцеві УДК гарно допомагали. Авторіві було сказано, що це є вчинок для добра України, викруту не було – треба було рушати в дорогу. Йому, як ветеранові кількох пластових таборів, не було проблемою йти так далеко пішком – бо все треба було з собою нести в наплечнику, тому що не мали ми жадного допоміжного кінного чи автомобілевого транспорту. Це показалося одначе великою проблемою підчас маршу.

Автор пригадує собі початкову дискусію своїх завдань із командантом табору, який себе представив як “рітмайстер фон унд цу...” (чи так мені здавалося), тобто капітан від німецької кавалерії – а тут пан життя і смерти 100 000 полонених – на вигляд дуже імпазантна фігура. Потрактував нас дуже чемно, як довідався, що ми були студентами, та мали в недалекій будуччині їхати на студії до Відня. Тільки вважав за доцільне звернути нам увагу, на гарну їжу, яку полонені якраз на відхідному діставали. Не знав, бідолаха, яка мала саме бути його доля. Бо яких два тижні пізніше, заразився плямистим тифом, і помер. Також, оскільки авторові відомо, була це перша і остання спроба розв’язати перевантаження табору полонених у Повкинях у такий радикальний спосіб. Може на особисту ініціативу вище згаданого рітмайстера, яка скінчилася із його смертю, при кінці жовтня 1941 р. Це одначе показує, що між німцями були люди, які хотіли, в міру сил, припинити безглузде винищування людей, і навіть за те заплатили життям, через якісь ближчі контакти із тими нещасними полоненими.

Похід почався десь о год. 8-ма рано, із старого (ще із Першої Світової Війни) форту на передмістю Ярослава, Тучапах. Зараз, як ми тільки вирушили, показалося що багато із полонених взагалі не були в стані ходити – попадали по дорозі, чи сідали коло придорожних ровів. І зараз таки появилися, ніби із нізвідки, німецькі військові авта, щоб забрати тих нещасників назад до табору, на певну смерть від виснаження. Одначе ми були у стані пояснити тим німцям що це були все люди призначені до звільнення, й ми ними займемося. Ми (тут також значить озброєні конвоїри) почали затримувати переїжджаючі фірманки та приватні тягарові автра, та ладувати на них тих знесилених, щоб їх підвезти до Пе-

ремишля, нашого наступного місця постою на ніч. Розуміється, тут деякі люди дуже протестували, але ми тих, що не мали якогось (на нашу думку) ліпшого оправдання, так легко не відпускали. В той спосіб, ми дослівно нікого не стратили по дорозі, та дісталися під вечір до Перемишля, де місцевий УДК дав нам приміщення наніч та прохарчування для всіх полонених, в одній із касарень близько до головного двірця. Всіх хворих (по звільнені) розміщено у місцевому шпиталі, також розпущено тих що подали місце сталого замешкання в поближу. Ті заходи сильно зредукували загальну кількість полонених, а спеціально тих хворих. Колона, перед тим майже на один км довга, сильно скоротилася, як ми вирушали на другий день в напрямі на Доброміль, по дорозі через, між іншим, містечко Нижанковичі.

Тут автор завважив одного полоненого, що він мав голову досить дивно зав'язану якоюсь ганчіркою. Запитаний, що сталося, він ту ганчірку зняв і показав своє око, яке було від удару вискочило із очної заглибини в черепі (цокола), й телепалося завішене на якихось жилах. Він сказав мені, що його вдарив “руський” ведром по голові, як він стояв у черзі під кухнею. “Рускі”, найстарші мешканці табору, мали самі важніші “посади”, й так трактували українців. Ми зараз пішли із тим полоненим до знаного в Нижанковичах українського лікаря, д-ра Йойка (мав приймальню зараз коло гостинця, яким проходила колона), але він сказав, що нажаль не може тому чоловікові зараз чомусь допомогти. До Доброміля ми дійшли під вечір другого дня нашого маршу, без якихось більших неприємностей, як це було день перед тим. Там нас місцевий УДК знова гостинно прийняв наніч, й погостив усіх харчами.

На другий день, ми відбули свого роду “нараду” із місцевими представниками українського громадянства, де рішено, що стан колони був такий, що дальший марш був не до подумання. Найкраще би було тут таки, в Добромилі, усіх полонених звільнити, а місцеві чинники доставили би їх усіх до їх місця замешкання, яке поодинокі полонені подали. Так ми і зробили. Полонені одержали документи звільнення, із пригадкою зголоситися вдома до місцевої влади та віддати свої червоноармійські уніформи (на що спе-

ціально чомусь німці натискали), замість іти далше до Миколаєва та до Турки. Автор подався до Турки одначе вже сам, щоб побачити там свою родину, та довідатися, як вони перенесли недавню війну. Тут треба признатися, що одною із причин чому автор рішився на свою досить ризиковну функцію перекладача при полонених, була також охота дістатися до Турки, щоб там побачити свою тету Стефцю.

Із ретроспекту, досить дивною видається тут політика німців звільняти з таборів масово хворих людей, навіть без, здавалось би обов'язкового в таких випадках відвошивлення. Але із принагідних висказань Гітлера можна собі подумати, що була це свідома спроба винищувати місцеве населення через поширення всяких епідемій та брак елементарної лікарської опіки. Не подумав він, що це може бути також небезпекою для німців, цивільних і військових, що мусіли перебувати на тих теренах, як це саме сталося із нашим вище згаданим рйтмайстром. Тоді, полонених було дуже багато, й українці витрачали багато енергії, щоб якось допомогти та довести до їх звільнення. Деякі із них також позаражувалися та помирали від інфекційних недуг (головно плямистого тифу) що їх понабиралися від полонених. Так тоді помер у Перемишлі знаний український діяч та політик, проф. М. Демчук. Значний відсоток полонених були поляки. За три дні перебування серед полонених, автор одначе не почув навіть одного польського слова. Виглядало, що вони були вдячні за очевидне врятування свого життя. Й воліли не бавитися в політику. Ціла тут описана акція звільнення була успішною, бо врятувала життя багатьом землякам. Також треба підкреслити, що оба конвоїри (шваби з Віртембергії, один робітник-штукатур, другий селянин-ополченець) показалися добрими до співжиття, полонених не били ані не мальтретували, й були дуже самі зажурені, як спочатку нашого маршу полонені почали масово падати на дорозі. Були дійсно втішені, як ми – перекладчики, почали імпровізацію із затриманням фірманок по дорозі. Інші німці, менше культурні, могли би прийняти це все за якісь прояви бунту, та почати на всіх стріляти, не виключаючи навіть нас, перекладчиків. Пам'ятаймо, що в той же сам час, гавляй-

тер Кох сказав: як я здибаю українця, гідного сидіти зі мною за одним столом, то скажу його зараз знищити! Такі то були приклади контактів між німцями й українцями в ті критичні часи. Нам з другої сторони, також сильно допомогла в нашій рятувальній акції чудова осіння погода, що якраз тоді запанувала. Хочемо ще вкінці додати, що в той час вже існувала щіплянка від плямистого тифу, але не було її подостатком для всіх, та й не кожний думав, що йому таке щеплення є потрібне.

Спроби оцінки давности букви *г*

Підстава нашої азбуки – “кирилиця” – є збудована на принципі грецької клясичної абетки (24 знаків), із додатком оригінально 14-ти знаків на звуки, яких у грецькій абетці не було. Це означає, що забракувало в кирилиці знака на теперішній український звук *г*. Тому, тодішні русичі (відповідники сьгоднішніх українців) зараз почали шукати способу, щоб наблизити вимову поодиноких букв кирилиці до звуків розговірної тодішньої (руської) мови. Це означало, між іншим, що прийшов звичай вимовляти оригінальний знак *гамма* як наше теперішнє *г*. Так, між іншим вимовляють сьогондзя *гамму* греки, а де потрібно нашого звука *г*, уживають комбінацію *гк* (*гамма-каппа*). Це тому, що греки не хотіли змінити своєї клясичної абетки із 2500-літню традицією, але також не хотіли калічити своєї мови браком потрібного звука (як це необачно зробили українці 60 років тому). Українці, оригінально, видумали тут новий знак, а саме *гамму* із “носіком догори” – наше сьгоднішнє *г*. Загально є прийнятим, що це сталося десь у XVI чи XVII століттю.

Одначе, є певні докази що прийняття букви *г* мало місце багато вчасніше. Автор побачив у Львові у серпні 1995 р. старовинну монету (див. нижче) із написом *серебро ярославе*, із тризубом, з одного боку, з погруддям чоловіка із скептром, з другого боку, де виразно видно також знак *г* з лівої сторони, та *з*, із правої сторони. Якщо це була монета із часів Ярослава Мудрого, то це означає що наше *г*, грецька *гамма* “із носіком догори”, було вже знане більше як 900 років тому!

Цілком певним є, що в тому часі греки вже розрізняли звукові різниці між *в* та *б* (чого не було у клясичних часах), тому могли також вже почати відчувати різницю між звуками *з* та *г*. Це могло для русичів дати поштовх до презентації знаків для *з* та *г*, одночасно, на вище згаданій монеті. При тому є також варто згадати що автор натрапив 25 жовтня 1994 р. на історичному цвинтарі у Крилосі коло Галича сильно піднищену часом камінну таблицю, де

Монета Ярослава Мудрого, з портретом св. Юрія і написом: о Георгію (?) З права, скеч подібної монети показуваної підчас свят. 100-ліття укр. гімназії в Перемишлі, 1995 р. у Львові.

написано про якусь подію, що вона відбулася за “короля полского (так!) Зигмунта Августа” (помер 1572 р.), де слово *Зигмунт* написано виразно через *г*, а *Август*, через *з*. Це означає що наші русини XVI ст. відчували різницю між *з* та *г* цілком послідовно, й були в тому краще переконані, як їхні “співвітчизники” кінця XX ст., де ще немало учених “академіків” переконують наш народ про релятивну маловажність тої букви! Автор є переконаний, що 1% загальних слів української мови має в собі звук *г*, а в технічній літературі, відсоток слів на *г*, є навіть більший. Ось що каже тут ще у 70-их роках Б. Антоненко-Давидович: скасування цієї літери припало на той час... коли з’явилися “реформатори” не тільки українського правопису, а й самої української мови, самозванчі ліквідатори ніби проявив “мовного шкідництва”. Далі: Виходить, що ліквідація літери *г* не спростила нашого правопису а, навпаки, ускладнила легко зрозуміти (зразу) написання¹. Але, ще багато тут усякої плутанини, навіть

¹ Борис Антоненко-Давидович, *Як ми говоримо*. Київ 1991. С. 210.

не без вини є тут наші деякі академіки. Ось що сказав один мовознавець тому пару років на літніх курсах українознавства на Гарвардському Університеті: *г – це політична буква, недавно видумана*². Другий відомий мовознавець діяспори комунікує: *Звук г, як і ф, не характеристичний для української мови і трапляється переважно в чужих словах, та й то більше в штучній інтелігентській вимові*³. Ще інший, поет, педагог, і мовознавець у одній особі каже про г що це звук, хоч рідкісний в українській мові, просто необхідний у практичному спілкуванні мовців⁴.

У повищих, авторитетних, висказаннях видно якийсь свого роду брак переконання і зрозуміння важности навіть одної, хоч рідше вживаної букви української азбуки. Це свого роду неповага до рідної мови, брак віри щодо її унікальності як великої слов'янської мови. Це переконання бачимо нажалі ще сьогодні частинної реабілітації букви г в новому *Українському правописі*⁵. Сама реабілітація є тільки частинною, бо допускає ще велике число “гегання” у вимові чужомовних слів та навіть власних імен.

Я. Рудницький подає деякі факти про значіння букви г в українській мові, і знаходить близько 1000 слів що починаються на ту букву⁶. Вже з того видно, що ця буква не є маловажна. Але припустім, що вона ще виступає тільки 500 разів, у середині слова. Тимчасом, українська англomовна енциклопедія подає, що українська мова має 150 000 слів⁷. Це означає, що елімінація букви г веде до неправильного написання й ужитку аж 1% всіх українських слів, який то відсоток ще сильно зросте в мові науковій чи технічній, багатій на г!

² Мова йде про проф. Флаєра, голову катедри української морфології в Науковому Інституті Університету Гарварда (HURI), 1993 р.

³ Юрій Шевельов, *Нарис сучасної української літературної мови*. НТШ. Бібліотека українознавства ч. 3. Мюнхен 1951.

⁴ Яр Славутич, “Нові Дні”, квітень 1995.

⁵ *Український правопис*. НАНУ, вид. 4-ге. “Наукова думка”. Київ 1994.

⁶ J. V. Rudnyckyj, *Soviet Linguicidal Policy and Practice. // Russian Empire Some Aspects of Tsarist and Soviet Colonial Practices*, ed. by M. S. Pap, J. Carol Univ. and Ukrainian Historical Association, Cleveland 1985.

⁷ *Ukrainian Encyclopedia*, ed. by V. Kubijovyc and D. Husar-Struk. Toronto 1984-1993.

Про діалог між поляками й українцями

Виглядає, що відносини між Україною та Польщею, на найвищому рівні є цілком поправні – часто чуємо про взаємні відвідини офіційальних репрезентантів Польщі й України, получені із деклараціями співпраці у всяких важних проблемах, у найкращий добросусідський спосіб. Це все було ще заініційоване попереднім президентом, Л. Валенсою: Польща була першою державою, яка офіційально визнала Україну після проголошення нею самостійности, а посол України до Польщі, тому два роки, зробив навіть характеристичну жесту доброї волі. А саме, Г. Удовенко (теперішній міністер закордонних справ), підчас одної зустрічі між українцями й поляками в Перемишлі, поклав вінка на пам'ятнику т.зв. “Орльонт” (по нашому “Орленят”) молодих людей – “тінейджерів”, які в дні листопадових подій 1918 р., на спілку із місцевим люмпен-пролетаріатом, підняли повстання проти української влади, зриваючи тоді існуюче перемир'я між поляками й українцями де ріка Сян була демаркаційною лінією. Це властиво був початок пізнішої польсько-української війни в роках 1918/19, та фактично перший крок до створення т.зв. “Другої (Польської) Речіпосполитої”, як поляки любили називати свою державу. Вчинок Удовенка був напевне продуманий як дипломатичний вираз доброї волі, та щоб якось утихомирити польських шовіністів та екстремістів яких чомусь стільки назбиралося в Перемишлі, які “на побутовому рівні”, у противенстві до державного, роблять що можуть, аби погіршити відносини між двома народами. Їхнім улюбленим підходом є видумувати на адресу українців свого роду “літанії”, цілі листи правдивих і видуманих “прогрішень”.

Оригінальний пам'ятник “Орльонт” був за німецької окупації німцями зруйнований у 1940 р., але за той вчинок чомусь місцеві поляки вважають відповідальними саме українців. Взагалі, можна сказати, що сьогодні серед поляків дальше панує якийсь мартирологічно пов'язаний “ескапізм”: за всі неприємні

проблеми, включно із програною війною 1939 р., звинувачувати головно українців! Це, розуміється, дуже утруднює щоденне співжиття між тими двома народами, а “діялог” переміняється у свого роду “лямент – монолог” поляків, які скаржаться гірко ніби “скільки їм українці вже не нарobili кривд у минулому”. Винною тут є також антиукраїнська література, яка масово поширюється, де українців представляється в скрайно негарному світі, як якихось потвор-карикатур (“різунів”), нездар, вічно п’яних які властиво тільки завжди жили коштом поляків (тобто їли польський хліб), невдячників, вічних мальконтентів.

Тимчасом, Польща повстала у 1918 р. та остаточно утвердилася головно через зручну дипломатію, сильне попертя тоді все-сильної Франції, розбиття ЗУНР, та в наслідок великої побіди над большевиками у 1920 р. (званої як “Чудо над Вислою”). Обставини так склалися, що поляки почали зараз серйозно думати що їх країна є великою потугою, із сильною армією, якій ще тільки бракує кольоній, та яка може провадити незалежну зовнішню політику на рівні із іншими традиційними великодержавами, получену із досить негарним трактуванням національних меншин (а спеціально українців Галичини й Волині). Це мимо того, що тих меншин набиравалося на більше як одну третю всього населення, й були вони у принципі хоронені міжнародними договорами, які Польщі нон-шалаєнтно виповіла в 1934 р.

Останній заступник польського міністра закордонних справ, а короткий час навіть, при кінці, міністер, Ян Шембек, пише у своїх споминах, що польське суспільство у 30-их роках перебувало у стані якоїсь постійної екзальтації чи піднесення, що робило якусь іншу зовнішню політику неможливою, бо “уряд попросту опинився б на ліхтарні” (каже: не вірите – то прочитайте тодішні газети). Тому як вкінці дійшло до війни з Німеччиною у 1939 р., поляки були свято переконані про скорі перемоги: “за два, чи може три тижні будемо в Берліні”, говорила польська вулиця. Війна одна-че кінчилася страшною поразкою та окупацією. Поляки, доведені до відчаю, почали зараз шукати вини за таку програну: винні розуміється меншини, а головно українці! Того роду ідеї були також

поширювані радіовими передачами з Лондону, де встиг у міжчасі сформуватися екзильний уряд. Спонтанно почав організувати рух опору, знаний пізніше як “Армія Крайова” (АК). Шембек далше твердить, що такі радикальні настрої у краю, та закордонну політику Польщі перед 1939 р., попирали саме Франція та ССРСР. Тому не диво, що перші терористичні виступи АК, які появилися вже в жовтні 1939 р., були звернені якраз проти українців (бо за такі виступи проти німців були вже суворі кари, й панувала збірна відповідальність). Після вибуху війни Німеччини із ССРСР, АК одначе розпочала свою діяльність також на схід від т.зв. “Лінії Керзона”, де найбільше активностей мало місце в роках 1942/44 саме на Волині: акція “Вахляж” була продовжена акцією “Бужа”, яких ціллю була відбудова Речіпосполитої на колишніх польських територіях за всяку ціну. В той спосіб розпочалася війна “усіх проти всіх”, де поляки пробували заангажувати до боротьби проти УПА навіть німців і большевиків. Але, поляки на Волині будучи малою, та нелюбою для місцевого населення меншиною, АК остаточно не могла себе боєво утримати. Програвши, т.зв. “27-ма Дивізія АК”, що оперувала на Волині, вимагає для себе спеціальної пошани та перепрошень, голосно говорячи всім, нераз в садо-мазохістичний спосіб, що згідні слухати, “про злочини УПА”. Тимчасом, деякі активісти із 27-ої Дивізії які уціліли, показали себе спеціально кровожадними підчас відомих антиукраїнських акцій на Закерзонню в роках 1945/47. Додатково, свого роду антиукраїнська гістерія (безперечно, заохочувана передачами з Лондону) підчас акції “Бужа” показала підчас Варшавського повстання, серпень-вересень 1944 р., де винищено майже поголовно всіх у місті проживаючих українців, що спеціально підкреслюють советські обсерватори, яких аж ніяк не можна підозрювати у симпатіях до українців.

Зрештою, у численних процесах проти АК, за т.зв. “Людової Польщі”, фігурують також справи терористичних вбивств українців. У польських газетах, воєнних споминах, у фольклорі, далше можна завважити дивний звичай вперто називати членів усяких німецьких допоміжних формацій, як також автентичних “Власов-

ців”, у тенденційний спосіб “українцями”. В таких невральгічних пунктах, як наприклад, ситуація в Перемишлі, стан польсько-українських відносин за останніх шість років виразно погіршився. Частинно це тому, що можливостей які заіснували із приходом до влади людей із “Солідарности”, українці у 1990 р. не потрапили для себе використати, згідно із сказанням: не знав, забув, спізнився. У міжчасі, політична ситуація в Перемишлі сильно змінилася, та із різних причин “діялог” перемінився у свого роду “монолог”, де певні чинники стараються, в агресивний спосіб, пошкодити українському імені і престижеві у всьому світі, а українській меншині яка тепер проживає в Польщі, відібрати всяку надію на краще майбутнє та цілком зогидити життя теперішнє. Про ті справи зрештою коментують сьогодні отверто газети в Україні, в Польщі та на еміграції. Це не буде перший раз, що розпутавши непорозуміння та незгоди між українцями й поляками, якщо сильні сусіди не вмішаються знов, щоб ніби “завести порядок”.

Кінчаючи, автор хоче від себе додати, що існує відома приповідка “мудрий поляк по шкоді, як коней украли, то став стайню замикати”, та що історія вчить нас, що люди дуже часто, чи навіть (у теперішньому випадку) ніколи не вчаться нічого з історії.

Систематичне руйнування історичних пам'яток Києва

Київ є старовинним містом, правдоподібно найстаршим у північно-східній Європі, має пам'ятки із X-го століття, а відомий Софійський собор сам походить із 1036-го р. Він є старшим як Вестмінстерський собор у Лондоні та як славний польський Маріяцький костел у Кракові (на 300 років). Тому чи не дивно є вістка, що Софійський собор дослівно “на волосок” уникнув комплетної руїнації у 30-их роках, із рук тодішньої большевицької адміністрації. Навіть якимось збереглися імена людей, безпосередньо заслужених у збереженні собору: це І. Моргілевський, М. Макаренко та П. Ємець, згідно із Л. Проценко, що про ті справи написала памфлет *Пам'ятки Києва знищені в XX ст.* (Київ 1991). Можливо, що до того також причинилися грубезні мури самої святині, як встиг заобсервувати автор тих рядків, солідність і величина її конструкції, так що влада рішила наразі її не руйнувати, з чисто технічних причин (хоча святиня була внутрі частинно здемольована й ограбована). У своїх споминах, ген. П. Григоренко згадує, що це не було легко зривати церкви (із яких він сам зірвав три) без пошкодження сусідних структур, а роблено це для боротьби із релігією та її символами. Офіційно, руїнація святинь продовжувалася для прикрасення міста Києва, побудови нових вулиць, нового Державного Центру, і т.д. Головною мотивацією тут була правдоподібно виняткова примітивність та малокультурність тодішніх “провідників народу”, а частинно діяв тут певне також т.зв. “комплекс Герострата” – охота здобути для себе славу ціною якогось спеціально огидного, антисоціального, руїницького акту. Остаточо, можна сказати що це їм ніби на якийсь час вдалося, але вони всі (як Петровський, Постишев, Косіор, Хрущов) опинилися самі евентуально на “смітнику історії”, як вони любили про своїх політичних противників говорити.

Це були люди, які любили українцями пригадувати: “ми вже маємо вас у мішку, ще тільки зав'язати!” (при нагодах, на побуто-

вому рівні) – і ніщо не показувало більше, так тоді здавалося, їхньої необмеженої влади, як те безглузде руйнування безцінної вартості історичних пам'яток Києва. Разом, у ХХ ст. зруйновано 96 українських церков та дзвіниць. Найважливішими з того були Золотоверхий Михайлівський собор (із 1108 р., зруйнований у 1934/36 рр.), Трьохсвятительська церква (із 1183 р., зруйнована у 30-их рр.), церква св. Богородиці Пирогощі (із 1132 р., зруйнована у 30-их рр.), Десятинна церква, відбудована (із 988 р., зруйнована у 1935 р.), собор Успіння Києво-Печерської Лаври (із 1073 р., зруйнований 1941 р.). Додатково, зруйновано ще 4 храми із ХVІІ ст., та 8 храмів із ХVІІІ ст.! Дальше, зруйновано 40 громадський будівель, 53 будинки пов'язані із усякими історичними подіями або видатними людьми що там колись замешкали, 6 оборонних споруд (переважно із ХVІІ-ХVІІІ ст., але також т.зв. “змійні вали” із V ст.). Але, це ще не кінець.

Зірвано три мости через Дніпро (два у 1941 р., один величавий “ланцюговий” міст із 1853 р. зірвали поляки підчас панічної втечі із Києва у 1920 р.), знищено 4 парки й оранжерії, два кургани ще із V ст. (у 1980/86 рр.), 12 пам'ятників монументальної скульптури. Вкінці, 23 кладовища, де серед могил визначних людей зруйновано могилу гетьмана П. К. Сагайдачного.

Можна уважати, що багато споруд із ХІХ-ХХ ст. не мали якогось більшого архітектурного чи історичного значіння. Місто мусіло перебудовуватися та розбудовуватися. Але багато святинь та кладовищ знищено у цілком варварський спосіб, а каміння із пам'ятників уживано для будови, спеціально при спорудах монументів для (дуже часто ще живучих, нових можновладців), що показується коли, з черги, доводиться ліквідувати також і ті пам'ятники.

Дуже вражає, що одне із найстарших міст у Східній Європі було потрактоване без найменшого пієтизму, а противно, із вираженою охотою як найбільше змінити лице міста – як тоді говорилося – щоб це було попросту собі якась цілком пересічне, модерне місто, як кожне друге недавно повстале, цілком ясно, із політичних причин. “Білокамінна” Москва, не потребувала жодного конкурента. Як вже вище згадано, не можна тут одначе виключити як мотивуючих факторів, стану соціального й культурного розвитку тодіш-

них київських можновладців, із їх безсоромністю, та намаганням пописатися своєю силою й зашокувати публіку своїм нігілізмом та шовінізмом, щоб остаточно переконати українців про всемогутність партії та їх тотальну безпомічність та неможливість ніякого спротиву проти “влади рад”.

Одним словом, можна сказати, що багато лиха нароби-ли москалі/росіяни в Україні, але такого знищення історичних пам'яток як це сталося в Києві у ХХ ст. вони не могли попросту ніде повторити (мимо може існуючої в них до того охоти) попросту із браку відповідних споруд до нищення. Цікавим тут є, що безперечний, аж до шовінізму, такий російський патріот як відомий письменник М. Горький, також завважив у росіян якийсь нахил до непотрібної, неконтрольованої жорстокости та нищення вартісних речей. На кінець, варто ще завважити що особистости винні в нищенню українських святинь, та також у інших злочинах проти українського народу, а саме Косіор та Постишев, незадовго самі були зліквідовані дослівно “ні за цапову душу”, за провини цілком іншого характеру. От-так стало “котюзі по заслугі”, носив вовк, понесли й вовка – як не старалися йому догодити, а всетаки Сталіна не задовільнили. При кінці також варто додати, що листа знищених пам'яток Києва яку опублікувала Л. Проценко (на 256 споруд) не є повною. Бракує там, наприклад, згадки про зумисне знищення дому відомого українського історика, М. Грушевського підчас варварського бомбардування Києва запальними гранатами, відділами Муравйова та Антонова-Овсєєнка, у січні/лютому 1918 р., підчас першого нападу большевиків на Українську Народну Республіку (варто додати, що самих Муравйова й Антонова-Овсєєнка зліквідовано мимо багатьох попередних мирних декларацій). Є однаке ще можливе порівняння чи паралеля до нищення історичних пам'яток Києва росіянами/москалями. Це нищення історичних об'єктів на Кримі, де за 200 років російської/большевицької адміністрації знищено античних пам'яток більше, як за попередних 2000 років. Типовим “проєктом” було зруйнувати якусь стару структуру, та збудувати для якогось начальника “сарай”, із заощадженого будівельного матеріалу!

Яке би не було руйнування історичних пам'яток Києва та, взагалі історичних пам'яток цілої України, для нас, українців, болючим, має воно також певний позитивний наслідок: показує усім, що тільки мають очі, злочинність та примітивізм большевицького режиму в Україні. Показує також наглядно, скільки шкоди на довшу мету може принести влада демагогів, які маючи абсолютну владу, збираються при допомозі якогось простого клича, так як “вся влада радам”, перебудувати світ і завести якийсь утопічний “рай на землі”. Парафразуючи деякі т.зв. “крилаті фрази” із новішої української літератури, можна ствердити що “коронування опудала” неминуче доводить до панування “геростратів”.

Вбивство Распутіна й початок російської революції у 1916 р.

Якраз в грудні цього року минає 80 літ від убивства в палаті князя Юсупова, особи званої як Распутін (Розпусник), колишнього Григорія Ефімовича Вількіна, дорадника й конфіданта (так тоді москалі були переконані) царя Миколи II-го. Замішавшись у світову війну, через намагання здобути Галичину та Константинопіль і Дарданелли, і щоб якось осадовитися на Балканах, царська Росія почала у 1916 р. показувати ознаки дезінтеграції. Велика офензива Брусілова, виконана в літі на виразне вимагання аліантів, Франції та Англії, не принесла бажаних успіхів, за те знесила остаточно армію і заломила духа російських шовіністів. Вони почали зараз шукати винного за поразки армії та критичний стан імперії.

І тут “мудрі голови” зараз знайшли причину: всьому винна сама цариця – німка, й царський дорадник-конфідант Распутін, які мали ніби передавати якісь тайни німцям. Тому що не могли нічого наразі зробити проти цариці, почали зараз кнувати змову проти Распутіна. Хто ж це був Распутін? Названий чомусь поросійськи “розпусник”, був це одначе автентичний “чоловік із народу”, колишній бродяга що походив із Сибіру, неохайно виглядаючий, склонний до ексцесів мужик. Одначе, маючи якийсь магнетичний погляд і надзвичайну вимовність, потрапив викликати до себе довір'я впливових духовних осіб та високопоставлених дам із російського двору, які вкінці його поручили як “старця чудотворця” до самої царської родини. Тому, що міг самим тільки положенням рук безперечно контролювати гемофілію царевича, виробив собі великий вплив на царському дворі Романових, а головню на саму царицю Александру. Цариця, темпераментна, але інтелектуально обмежена жінка (підчас війни предмет зоологічної ненависти москалів), хотіла за всяку ціну передати своєму синові абсолютну владу російського царя-самодержавця Миколи II-го. Тому, замість думати про сумну долю Марії-Антуанети, відо-

мої королеви Франції, почала дивитися на імперію Романових як типічна німецька “гавзфрау” на свою власну кухню.

Тому намовляє царя, свого чоловіка, щоб із ніким не ділився владою, а став рішучою особою, як колись був Петро “Великий”, чи Іван Грозний, ноторійні, на загал немилі особи із російської/ московської історії. Підчас війни, намовляє чоловіка, щоб на фронті робив відважні, рішучі потягнення, та не слухав своїх (так тоді багато москалів думало) некомпетентних генералів. Цар, проти порад своїх військових дорадників-фахівців, перебрав у 1915 р. функцію головнокомандуючого російської армії (до чого він не мав жадних кваліфікацій), покинув столицю – Петроград, і почав перебувати у своїй головній квартирі “Ставці”, під Могилевом. Александра тим часом почала дослівно панувати в Петрограді, виконуючи сама царську владу. Може думала, як могла це робити з успіхом цариця Катерина II, то чому я не можу? Чи я якась гірша? Як казали старинні греки: “кого хочуть боги покарати, то йому наперед відбирають розум!”

Охочі до викликання змін в імперіальній політиці, які також побоювалися що цар під впливом Распутіна заключить сепаратний мир із Німеччиною, рішили його вбити в типово московський, зрадливий спосіб. Його добрий знайомий, князь Юсупов, запросив до себе в гостину, де його щедро потраковано отруєю “вистарчаючою щоб вбити коня” – одначе без жадного видимого ефекту. Тоді почали до нього стріляти, як “до ціли”, і вкінці впустили під лід замерзлої ріки Неви, щоб затерти сліди злочину. Пізніша автопсія тіла Распутіна показала, що він остаточно помер від утоплення! Отже мав конструкцію “тверду як кіт”. Вбивство Распутіна дуже засумувало царя, і сколихнуло цілою Росією. Неодин почав тоді вже думати, що ось вже приходить кінець самого царату! Після убивства Распутіна, події дійсно покотилися головозаворотно. Очевидні непорядки в Петрограді із поставанням хліба для населення, та відмова війська стріляти до людей на вулиці, довели до відомої Лютневої “безкровної” Революції, й остаточної абдикації царя 15 березня 1917 р.

Реасумуючи ті події, всетаки можна сказати що Распутін (як чоловік “із народу”) таки нераз давав цареві добрі поради в чисто

політичних справах. Наприклад, в той час як цар рішився виповісти Німеччині війну, Распутін був якраз хворий у шпиталі – поранений ножом підчас якоїсь п'яної погулянки. Пізніше говорив, що якби був тоді здоровий, то ніколи би не допустив до виповідження війни, й передсказував її злі наслідки для Росії та для самих Романових. Знаючи, що Распутін був твердо проти війни, тому й двірська камарія й рішилася його вбити, властиво в той спосіб, несвідомо, започатковуючи російську революцію, якраз тому 80 років. Наміри цариці утримати в Росії абсолютну владу царя, не здійснилися, а противно, події довели згодом до вбивства царя й цілої його родини в макабричний спосіб, як наслідок традиційної ксенофобії москалів. Тепер російська православна церква хоче їх усіх проголосити святими! А відомий письменник, А. Солженіцин, рахується серйозним кандидатом на нового “царя”. Загальна ненависть до (здогадної тільки) “німки”, цариці Александри, була мабуть причиною чому евентуально Англія відмовилася дати царській родині азилю – та посередньо причиною смерти цілої нещасливої родини. Не допомогла тут також негативна оцінка публічною опінією близької асоціації царської родини із авантюристом міжнародної слави, самим Распутіном.

Американська дипломатія у відношенню до України (1918-1991)

Ще підчас дискусій на Версальській Міровій Конференції, у 1918/19 роках, хоч вже багато було мови про самоозначення народів та 14 точок президента В. Вільсона (Woodrow Wilson), вкінці стало ясным що це аж ніяк не відноситься до Російської Імперії. Це тому, що Франція хотіла її за всяку ціну зберегти, щоб одержати назад свої позики для Царської Росії, тоді коли Америка хотіла у свою чергу також зберегти цілісність Росії, щоб сперти Францію, яка була винна Америці великі суми за постачання воєнних матеріалів. Вкінці зроблено тільки маленькі виїмки для Польщі, балтійських народів і Фінляндії. Про самостійну Україну не було й мови: сам французький прем'єр, Клемансо (George Clemenceau), сказав ще не буде жадної України, так довго, як він живе! До того сильно причинилися також поляки, що старалися в найбільше галасливий спосіб, виробити світову опінію про українців як безвідповідальних горлорізів-дикунів, гірших навіть від большевиків. Не були без вини також самі українці, що мали саме в найбільше критичний час уряд із есерів, які свідомо старалися переголосувати навіть большевиків у своїх радикальних потягненнях: відомим є їх гасло "всім по сім", тобто кожному господареві приділити 7 десятин землі! (Розуміється, без жадного викупу). Сам президент, М. Грушевський, був есером.

В той спосіб, американська політика збереження Російської Імперії як економічної й політичної цілоти, а потім ССРСР, стала традицією. Хоч Америка визнала ССРСР аж у 1933 р., большевики цілий час тримали її, та зрештою цілий світ у напруженню, жонглюючи обіцянками сплатення царських довгів: от ще трошки почекайте, й ми все заплатимо! Тому, що почавши від 1929 р. панувала світова господарська криза, того роду большевицька тактика була дуже успішною й переважувала застереження гуманітарного характеру. Америка думала, що поширення, в той критичний час, торговельних зв'язків із ССРСР було надзвичайно корисним для американської економіки

(щось як тепер торгівля із Китаєм) цілком згідно із поглядом відомого тоді англійського політика Льюїс Джорджа (Lloyd George): “торгувати можна і з канібалами”. Внутрішні справи колишньої “тюрми народів” нікого не інтересували.

Зрештою, тодішня американська політика “нового розподілу” (знана як “ню діл” – new deal) була також політично вже досить про-советська а провадили її ліберали із “скровавленими серцями”. Тому президент Розвелт не загаявся довго щоб назначити трьох представників ЗДА для полагоджування всяких, найбільше сензитивних державних функцій, неформально, й на найвищому рівні, для нав'язання особистої дипломатії із ССРСР – каже у своїх споминах відомий советський розвідчик, Судоплатов. Були це Г. Гопкінс, А. Герімен, та недавно померший А. Гіс, яких політика довела до Ялти, Потсдаму, й двоподілу світу. Останній був найбільше контроверзіальним, бо Гіс був навіть засуджений, як державна політика ЗДА змінилася, до в'язничної кари за кривоприсягу. До кінця життя заперечував яку небудь свою вину.

Цікавим є, що тодішній Державний Секретар, Дін Ечісон (Dean Acheson), отверто говорив що “ніколи не повернеться плечима до Гіса”, а сам президент Труман говорив про ту цілу історію як про “red herring” “червоного оселедця”, щоб тільки зробити потрібні політичні труднощі для нього, й дуже негарно висловився про В. Чемберса (Whittaker Chambers), заслуженого американського журналіста, який саме оскаржував Гіса о шпигунство на користь ССРСР. В той саме ж час сенатор Меккарті твердив, що в Державному Департаменті (ДД) тоді перебувало аж 50 большевицьких шпигунів. Ті контроверзії покінчилися тим, що деякі особи мусли зрезигнувати із своєї праці, але це все також привело незабаром до політичної ізоляції, та передчасної смерти самого сенатора Меккарті – та напевне довело неодного із працівників Державного Департаменту до переконання, що починати якісь внутрішньо-бюрові проти-советські чи проти-російські ініціативи є скрайно небезпечним через загальне політичне наставлення Америки в тому часі. Ті почини стали навіть евентуально цілком нереалістичними, через офіційальну політику “детанту” у 70-их роках, тоб-

то відпруження. Як твердить у своїх споминах колишній директор Центрального Розвідчого Управління (ЦРУ), Р. Гейтс (Robert M. Gates), спеціально небажаним уважалося серед американських бюрократів підтримувати якісь міжетнічні суперечки чи місцевий націоналізм у ССРСР, дослівно як свого роду “табу”! Це уважалося скрайно нерозумним, бо ніби “непотрібно дразнити росіян”.

Щодо України, то варто пригадати, що чільний спеціаліст від російських справ у ДД, Дж. Кеннан (George F. Kennan), у 1939 р. отверто заявив свою радість як мадяри окупували Карпатську Україну (бо цього ніби вимагав мир в Європі), був автором відомого порівняння України з Пенсильвенією, і взагалі не мав для українців ніколи одного доброго слова. Американський амбасадор в Парижі, В. Булліт (William C. Bullitt) відомий конфідант президента Розвелта і його дорадник у східно-європейських справах, завжди потрапив знайти щось алярмуючого-негативного про Україну (як загальна небезпека для Європи від “маріонеткової” України), так що навіть польський амбасадор уважав ті інформації пересадними. Але час ішов. Скінчився “детант”, продовжувалася “холодна війна”, вже була “на порозі” навіть сама “перестройка”. Гейтс каже, що перелом у політиці супроти ССРСР зробив не хто інакший, як саме чомусь загально недоцінюваний президент, Дж. Картер. Він власне ініціював політику скритої пропаганди попірання дисидентського руху та заохочування/провокування етнічного неспокою в ССРСР, яку то політику ДД та ЦРУ зараз почали разом бльокувати із середини, попросту з бюрократичної інерції!

До тої політики дійшло одначе через вмiлу обсервацію тодішних подій у Польщі (очевидні успіхи “Солідiарности”) та через активности здібного дорадника президента Картера у політичних справах, Збігнева Бжезінського. Та політика, на вже більшу скалю, дальше успішно продовжувалася за президента Р. Реґена, мимо усяких спроб зі сторони ДД щоб її змінити, та починала поволи мати також певне попертя зі сторони ЦРУ. Одначе, як президент виголосив 8 березня 1983 р. свою відважну промову про “злющу імперію”, американські бюрократи спочатку дослівно аж заскиглили з переляку, але потім притихли, як побачили що уряд розпочав серйозні міри про-

ти дальшого безупинного поширювання модерної російської імперії “evil empire”, ССРСР, через дипломатичний тиск, псевдогосподарську допомогу, та військову інфільтрацію. Два тижні пізніше, президент отверто говорить про конечність праці над новою, як здавалося тоді революційною, системою повітряної оборони, званої як (Strategic Defence Initiative, SDI) Стратегічні Оборонні Ініціативи (COI). Це останнє потягнення президента Регена дуже заалярмувало московських можновладців, які зрозуміли, що тим разом мусять числитися із новими вимірами озброєння базованими на “високій технології” (high tech), до яких не були ані матеріально ані психологічно приготівані. Американські прихильники COI сьогодні твердять, що це власне була програма яка “зломила хребет” ССРСР та остаточно спричинила розпад “імперії зла”. Як відомо, така система ще не є цілком готовою навіть сьогодні, але як сам символ абсолютної американської технологічної переваги, як провідна ідея, поділяла вона прямо паралізуюче на московські наміри евентуального опанування світу. Треба було повернутися до внутрішніх проблем, до “перестройки” (щоб відбудувати якомсь господарку ССРСР, яка була у 80-их роках у цілком злому стані), та до “гласности” – щоб якомсь оправдати/поправити тодішні советські політичні практики. Гейтс каже що саме “гласність” була тим динамітом, який підірвав ССРСР внутрішно, бо показала брехливість та корупцію тодішньої комуністичної влади, та її злочини супроти власного народу – та, тут він спеціально підкреслює – гласність показала також очевидне намагання русифікувати неросійські народи та тримати їх у фактично кольоніяльному статусі. Одначе ці, здавалось би очевидні справи, цілком не були ясні самому Горбачову, який щиро думав, що комуністичну систему можна якомсь із середини перебудувати й поправити.

Не були вони (злочини влади ССРСР проти свого народу) також ясні американським себе шануючим типічним бюрократам із ДД, які до останнього моменту уважали що міжетнічні й міжнаціональні справи ССРСР є цілком другорядними, й не треба ними ближче журитися. Доказом є відома “чикен Київ” промова президента Буша в Києві, написана головно під впливом дорадника Сквочрофта (Brent Scowcroft) та амбасадора Метлака (Jack E. Mat-

lock, Jr.), яка як говорить Ґейтс, викликала серед українців, що спочатку витали Буша із ентузіазмом, наскрізь негативні реакції як також іронічні коментарі американської преси. Яка ж була опінія про ті справи самого Метлака, який перед тим був у ДД старшим експертом у советських справах: “нерозумні (inert) українські політики не розуміли, що для них самих найкраще. Замість думати серйозно про поправу господарської ситуації в ССРСР та про новий союзний договір, вони почали думати про якусь незалежність! Ми чейже дали їм (тобто українцям), все що вони хотіли: почали вкінці писати слово “Україна” без родівника, президентську промову транслялося тим разом по-українськи, і це все що для них ми маємо. Які це невдячні люди!”. Це пише, не встидаючися таких дитинних тирад, колишній амбасадор надпотуги – Америки – роки після тих подій, у своїх споминах, перебуваючи даліше у стані якогось неймовірного бюрократичного засліплення. На другому місці, у впливовому журналі “Форін Аферс” (Foreign Affairs), цей Метлак ніби оправдовується перед большевиками, заявляючи зрештою всім відому правду, що Америка ніколи не плянувала української незалежності. Це москалів, видно не цілком переконув, бо не можуть собі уявити такої наївності в державних справах колись високо відповідальних людей.

Зрештою, тодішній Державний Секретар, Дж. Бейкер (James Baker), поставився спочатку також цілком негативно до самої ідеї української самостійності, зараз після її проголошення. Значно пізніше, президент Буш сказав всетаки, після деякого вагання, що визнає Україну, як незалежну державу, якщо референдум вийде позитивно (бо ДД не був певний, що так станеться). Цікаво одначе що Ґейтс, як колишній голова ЦРУ, підкреслює що саме “трійця”, Ґорбачов, Картер і Реген відіграли перед історією критичну роль тих гробкопателів колишньої “імперії зла”, ССРСР. Ґорбачов зробив це розуміється, мимо волі, бо бажав собі чогось цілком противного. Не забуває одначе всетаки Ґейтс додати, що це були таки національності ССРСР, а спеціально Україна – він твердить – чинниками що спричинили остаточну ліквідацію ССРСР безпосередньо, із середини, як свого роду “імпульзію”, тому якраз п’ять років!

Це варто взяти під увагу, бо сьогодні ще можна почути опінії деяких “політологів” що українська незалежність прийшла несподівано, попросту як якесь історичне непорозуміння, без більшої боротьби чи зусилля.

Використані матеріяли:

- Robert M. Gates, *From the Shadows*. Simon and Schuster. New York 1996.
George F. Kennan, *Memoirs (1925-1950)*. Bantam Books. New York 1997.
Jack E. Matlock, Jr., *Autopsy of an Empire*. Random House. New York 1995.
Jack E. Matlock, Jr., *Dealing with Russia*. “Foreign Affairs”, May/June 1999, pp. 38-51.
P. & A. Sudoplatov, *Special Tasks*. Little, Brown 7 Co. Boston 1994.

Історія терору чи терор історії

Колись розрекламоване, як епітома поступу та цивілізації, ХХ-те століття добігає поволи до кінця. З ретроспекту, вже на грані ХХІ-го століття можна одначе сказати, що попросту через практично необмежені технічні можливості поширення усяких контроверзійальних інформацій, як “самоозначення народів”, “демократія” понад усе, “грабуї награвоване”, і т.д., разом із технічними можливостями нищення людей на більшу скалю, усякими “новими зброями”, ХХ-те століття назагал не дописало до тих високих сподівань що на нього покладали люди тому 100 років, а спеціально українці. Згадаймо хоч би події зв’язані із нашими Визвольними змаганнями: “Тухоля, Домб’є і Бересь, Домброва і Бригідки, На страшний суд прийдуть колись, як достовірні свідки!”, як у відомій пісні співаєтьсЯ про тяжку долю українських військовополонених та цивільних інтернованих поляками в роках 1918-21. Навіть большевики почали недавно скаржитися, що у польському полоні після битви під Варшавою, згинуло околo 50,000 червоноармійців – ніби як відповідь на гіркі закиди поляків про вбивство близько 15 тисяч польських офіцерів руками НКВД у Катиню та інших таборах військовополонених, у 1940 р. Хоч це вбивство було потверджене урядом Російської Федерації, після довгої тяганини та всяких заперечень, є сьогодні в Росії дальше політично впливові елементи, які це все заперечують, на підставі “признань” деяких німецьких генералів, що у 1946 році ніби призналися до тих злочинів, і були зараз за те повішені публично в Ленінграді. В подібний спосіб, большевики не хотіли/дальше не хочуть признатися до огидних злочинів що мали місце при відвороті Червоної Армії із Західної України, в літі 1941 р., мимо багатьох ще живучих свідків тих страшних подій – правдивої ганьби ХХ-го століття.

Про *Злочини комуністичної Москви в Україні в літі 1941 р.* появиласЯ у 1991-му році у Дрогобичі брошура, збірного авторства очевидців та деяких недійшлих жертв, “недобитків” тих по-

дій, масового вбивства, в'язнів тоді переповнених тюрем Західної України. Жертвами тих масакр у великій більшості цілком випадкових, невинних людей, були чоловіки, жінки, діти, та навіть немовлята із місцевого населення, в великій більшості українців, що представляли собою корінну групу людей із тих територій. Дуже характеристичним були сліди нелюдського катування тих нещасливих ув'язнених перед їх екзекуцією – все вказувало на якийсь систематичний підхід до справи, добре зорганізованих і вишколених катів, в рамках плянованого державного терору. Ті сумні події, що мали місце тому 55 років, набирають сьогодні одначе спеціальної актуальності.

Американські газети недавно повідомили, що західні альянти вже у 1941 році знали багато подробиць про прифронтові події на сході Європи. Це тому, що про це довідалися через розшифрування німецьких радіових депеш (системою званою як “ультра”), і не хотіли німцям про це передчасно дати знати. Спеціально, знали вони про розстріли виконуваних т.зв. “айнзацгрупами” усяких категорій людей, небажаних з точки зору III-го Райху. Тому альянтам було напевне докладно відомо про розстріл 36-ти польських професорів у липні 1941 р. у Львові, та про інші розстріли, які там могли мати місце, між іншим. Тимчасом, серед посткомуністичних угруповань в Україні даліше ведеться акція замилювання очей публиці сьогодні, щоб якось затушувати злочини большевиків при їх відступі із Західної України у 1941 р., та при тому обкидати болотом “українських (буржуазних) націоналістів” у широко закроєній пресовій кампанії. Тому може варто докладніше згадати ті події сьогодні.

Тюрми були переповнені в'язнями, заарештованими із різних причин, як за “прогули” (спізнення на роботу), протисоветську агітацію, брак документів чи “пропусків”, перехід границі, і т.д. Через скорі пересування фронту “блискавичної війни” тоді веденої німцями, систематична евакуація в'язниць показалася цілком неможливою. Тому згідно із “ленінською” максимою: “краще знищити сто невинних, як дати втікти одному винному”, Берія рішився на фізичну ліквідацію всіх в'язнів руками НКВД! Також роблено

облави по дорогах, де арештовано, ще додатково, людей що пробували утікати перед фронтом що наближався, й також їх ліквідовано. Одначе, щоб запобігти для себе скрайно неприємним дискусіям, як у справі Катиня, яких не можна було ігнорувати большевики рішили перейти до атаки: треба тут обвинуватити українських націоналістів.

Так уже в 1956 році появилася в тоді популярному американському журналі-табльоїді “Лук” стаття, де обвинувачено у тих убивствах “українських націоналістів”, яких жертвами мали ніби бути тільки поляки та інші тоді непопулярні меншини – стаття напевне інспірована большевиками. У 1959 р. почала преса в ССРСР писати знова ж про злочини виконані над “мирним населенням” Західної України військовими формаціями українських націоналістів “Нахтігаль” та “Роланд”, які як відомо прибули до Львова аж 30 червня, де перебули тільки дуже короткий час, і в недовзі були німцями розформовані, через зміну політики відносно українців. Широко відомі вбивства у львівських в’язницях мали одначе місце десь головно між 24-им чи 28-им червня, ще перед приходом тих формацій до Львова. У 1962 р. “Нахтігаль” і “Роланд” були проголошені німецьким судом невинними у жадних воєнних злочинах.

Теперішня пресова кампанія посткомуністичних елементів в Україні (напевне інспірована кимось із Москви) є спрямована на пошкодження українських інтересів перед загальною публичною опінією (а спеціально перед поляками, й частинно, американцями). Тут також розходиться о зусилля певних кругів теперішньої України, не допустити до надання колишнім членам УПА прав комбатантів. Ту справу має незадовго розглянути Верховна Рада, й це розуміється зараз викликає реакцію у формі писання про “звірські злочини формацій “Нахтігаль” і “Роланд”, які мали ніби місце у Львові, червень-липень 1941 р., та виконували для окупантів найбруднішу, найганебнішу роботу, проти поляків та інших меншин, ніби на підставі тверджень “зарубіжних істориків”, А. Жуковського й О. Субтельного. Це про їхній *Нарис історії України*, Львів 1993. Так пише, наприклад якийсь Б. Вовчук, у “Прикарпатській правді” (Івано-Франківськ, 28 вересня 1996), покликаючись на вище згаданий *Нарис історії*. Автор одначе,

переглянувши цей вище згаданий *Нарис*, мусить ствердити що там є справді згадка про “Роланда” і “Нахтігаль”, але нема найменших інформацій про ніби їхні “злочини”! Такого роду “інформація” про сьогоднішню Україну одначе не раз пізніше якось знаходить дорогу до всяких американських “танків до думання”, та евентуально до американської преси. Сама “Прикарпатська правда” на першій сторінці гордо показує якийсь советський орден, і є частинно друкowana поросійськи, а вище продискутована стаття має наголовок *Історія терору і терор історії*. Подібною тематикою займається звернення “До людей доброї волі” 95-ти українських лівих парламентаристів, про ніби грядучу небезпеку із сторони “українських націоналістів” для “народу України”, як продовження “кровавої діяльності” ОУН-УПА.

Тимчасом, дійсних, а не видуманих злочинів большевиків в Західній Україні, червень-липень 1941 р., не можна аж ніяк затушувати, у противенстві до скритих розстрілів, наприклад як у Катині, бо забагато людей бачило ті злочини та ще добре про них пам’ятає.

Автор собі пригадує розмову, яку він мав десь на другий день війни з чоловіком у польській уніформі (коло міста Порохника, яких 20 км на північ від Перемишля) який казав що німецька патруля якраз їх визволила, із багатотисячної колони в’язнів яку енкаведисти вели з Перемишля десь на схід, у напрямі на Львів. Там дорога проходила в одному місці здовж Сяну, тоді граничної ріки, яку німці перейшли, розігнали енкаведистів, а в’язнів відразу розпустили. Пізніше говорено, що тих в’язнів ведено на розстріл до шегинського лісу, десь 10 км на схід від Перемишля. Другу колону в’язнів з перемиської в’язниці, скеровану на південь у сторону Добромилля, таки енкаведисти розстріляли, їх тіла знайдено похованих у “саліні” коло села Ляцьке, у числі 3600, як повідомляє книжка *Саліна*, автори Й. Лось, М. Прокопець, і Д. Лапичак (Львів 1995). У жовтні 1941-го, автор мав нагоду почути від власного вуйка П. Шеремети, управителя школи в Турці над Стриєм (був заарештований через підозріння, що син, др. М. Шеремета був у підпіллі), про деталі езекуції в’язнів у Самборі: в’язнів вивели енкаведисти на в’язничне подвір’я, й почали в ту гущу людей стріляти з авто-

матичної зброї та кидати гранати. Шеремета, прикритий трупами, одначе врятувався. Інший присутний при тій екзекуції, брамкар відомої тоді дружини копаного м'яча, "Сяну", Мандрик, був тільки пострілений у руку. Автор мав нагоду, при іншій okazji, із ним говорити, як він ще мав перев'язану руку. Відома також у Самборі була інша історія в тому часі: випускників місцевої десятилітки взято на ніби "наукову прогульку" із якої ніхто більше до дому не повернувся. Їх тіла знайдено, закопаних у плиткій могилі коло ріки Дністра. Там були знайомі автора, В. Ковальський, колишній товариш із перемиської гімназії, та Вонятович. Події в Самборі є тут подані із певними деталями, бо подібні масакри, згідно із книжкою *Злочини...* як виглядає, мали місце в багатьох інших місцях.

Події в Перемишлі є знова характеристичні тим, що велику місцеву тюрму, положену всього яких 100 м. від тодішньої границі, яка тоді ішла серединою міста, не можна було більше ужити для загальної масакри в'язнів: завзятий бій із німцями продовжувався в місті, під проводом самого потім дуже відомого генерала Власова, ще майже цілий тиждень. Це також одинока спроба якоїсь більшої евакуації в'язнів, відома авторові, замість масакри в'язнів "на місці".

В менших осередках, де не було НКВД, вбивниками були члени місцевої партійної верхівки та міліціанти. От-так, у недалекому від Самбора місті Дрогобичі, згідно із книгою *Злочини..*, виконали вбивства голова міськради Петровський, секретар райпарткому Бубнов, і місцевий міліціант Кремер. Так 51 трупів знайдено у провізоричних могилах на подвір'ю місцевої в'язниці, а додаткових 127 у ямах-шибах поблизької саліни коло села Ляцьке. Деякі джерела називають ту місцевість *Солянуваткою*.

Із вище згаданої книжки можна зробити слідуєче обчислення приблизного числа жертв змасакрованих при відступі Червоної Армії із Західної України в 1941 р., в по-азбучному порядку: Бережани (1400 жертв), Бібрка (10), Буськ (90), Винниця (багато), Доброміль (178), Дрогобич (300), Дубно (527), Жовква (36), Заліщики (2400), Золочів (1298), Калуш (багато), Крем'янець (1500), Лопатин (12), Луцьк (120), Львів (1500), Миколаїв над Дністром

(9), Надвірна (82), Перемишляни (8), Перемишль (22), Підбуж (14), Самбір (837), Станиславів (5000), Стрий (250), Тернопіль (3000), Чортків (1800), та Умань (800). Це разом робить суму 21,185 замордованих. Це число не може бути одначе комплетним. У списку нема даних про обласне місто Рівне. Також, як прийняти для самого Львова число жертв на 10,000 (як дехто говорить), а для Станиславова (сьогодні Івано-Франківськ) “тільки” 1500, то загальне число жертв комуністичних масакр збільшиться до 26,185. Все-таки, цілий час ще знаходяться нові місця поховань убитих із різних часів. Так, у книжці *Саліна*, автори твердять, що в “салінах” коло Добромиля загальне число змасакованих там людей доходить до 3600. Фактом є безперечним, що процес добування соли із салін коло Добромиля який мав 600-літню традицію, цілком зупинився від 1941 р. через завалення численних штолень і шибів там тоді вкиненими трупами! Це варто підчеркнути, що колись копальні соли, такі як були в Ляцьку, рахувалися великим багатством Галичини (щось так як сьогодні родовища нафти), були предметом зависти сусідів й безпосередньою причиною нападів на Галичину таких ворожих і захланних сусідів як поляки, мадяри та литовці. Навіть говорили тоді жартом люди “в Ляцьку роблять з соли плячки”, і все то якимось скінчилося в пам’ятному 1941 р.

Треба ще раз підчеркнути, що більшість тих жертв державного терору були випадковими, навіть із большевицького погляду, цілком невиними людьми. До тепер, як наприклад у вище згаданому *Нарисі*, подають українські історики загальне число жертв із червня-липня 1941 р., на тільки 15,000. Тимчасом, із повищої дискусії виходить, що це число може бути навіть легко два рази більше. Масові вбивства, на таку велику скалю, виконані продовж дуже короткого часу (протягом найбільше яких двох чи трьох тижнів), та на відносно великій території, десь 250 на 250 км, могла виконати тільки якась добре зорганізована поліційно-кримінальна адміністрація. До того спеціально добре надавалися вишколені для масового терору московські опричники з НКВД, а не військові формації, як Нахтігаль і Роланд, що разом начислювали тільки около 700 осіб.

Деякі із наслідків тих подій – дослівно гори трупів у львівських в'язницях – могли добре заобсервувати міжнародні, тоді ще не-втральні кореспонденти (так як американські і шведські, наприклад). Рівнож, ті події були предметом конгресових переслухань в Америці, у 1954 р., хоч не були так розрекламовані як події в Катині.

Як вище вже сказано, з перемиської тюрми евакуовано одну колону в'язнів (коло 2000) шляхом на схід, у сторону Львова, частинно одначе в'язнів також транспортовано тягаровими автами на Добромиль, для знищення в салінах, в полудневому напрямку. Ще інша колона прямувала до салін пішки. Ось що каже про тих в'язнів очевидець (мала тоді 11 років), В. Писарик: “у колоні було кілька тисячів чоловік – вони були змучені і йшли повільно. Конвоїри з карабінами їх підганяли. У колоні були люди різних національностей. Їх було так багато, що якби захотіли, то легко могли перебити конвой, але вони йшли мовчки назустріч своїй долі. Деякі з них були так змучені, що їх майже несли на руках, але були й такі, що, здавалося, їх щойно арештували. І, дійсно, кожного, хто близько підходив до колоні, конвоїри хапали і примушували йти з ними”. Інші люди казали: “У ті дні на Саліну одна за другою їхали великі машини, криті брезентом, ішли гурти людей”. Чому це все? Бо енкаведисти рішили, що це було вигідне місце, щоб тих людей змасакувати, та пізніше поховати у шибях і шахтах. Жінок відокремлено, і їх енкаведисти попросту вбивали дослівно “як котів” ударами великих дубових молотів, у яких було вбито гострі цвяхи, в поблизькому костелі. “Молоти були руді від засохлої крові”. Людей призначених на знищення потішали “це як вирвати зуба, не бійся”. Між людьми там знищеними був також батько проф. П. Потічного, оригінально заарештований у Павлокомі, й опісля перевезений до перемиської тюрми. Мужчин енкаведисти стріляли, й потім кидали до шахти, деяких навіть ще живих – які потім – часто важко поранені, потрапили виповзати з-під трупів та розповісти, що там сталося. Певна частина змасакуваних навіть не були арештовані – були це “допризовники” до Червоної Армії що зголосилися до бранки. Інші знищені були попросту працівники салі-

ни, що прийшли по “зарплату”. Мабуть, ще від татарських нападів у 1240/41 роках, не було в тих околицях Галичини такої масакри людей, як за червоної влади, у червні 1941 р.

Большевики одначе дальше від тих злочинів (цілком характеристичних для держави званої як “імперія зла”) безлично відпекуються, і продовжують кампанію дезінформації спрямованої також проти самої УПА. Тому де тільки трапиться нагода, зараз із глибоким обуренням починають говорити, як упісти громили комуністів, комсомольців, енкаведистів та усяких советських адміністраторів присланих до Західної України, які тільки хотіли “відбудувати знищений війною край”, та одночасно ллють крокодилячі сльози за ніби від УПА потерпілих “трудящих” Західної України.

Одначе, подорожний проїжджаючий там сьогодні, не може не завважити при дорогах дослівно тисяч пам’ятників-кенотафій здвигнених вдячними земляками, які кажуть: Слава Борцям за Волю України! Слава УПА! Це є найкраща відповідь на большевицькі інсинуації – український народ сьогодні отверто почувається до глибокої вдячності тим упавшим героям які боролися проти терору. Тому тепер є може останній час надати права комбатантів ветеранам УПА, як це зрештою вже зробили міжнародні рухи опору. Поляки, вже давно це зробили, мимо багатьох закидів які можна було виставити навіть із польської державної точки зору проти їх Армії Крайової (АК). Це є одначе спеціально важним тепер у польсько-українських відношеннях, бо розходиться тут практично про охорону могил членів УПА на Закерзонню. Тут слід також може зробити ріжницю між АК та УПА: перша була головно організацією терористичною, тоді як друга була головно організацією повстанською, що отверто боролася із советським державним терором. Події, вище описані, які почалися 22 червня 1941 р., та довели евентуально до сьогодні широко відомих активностей УПА, є свого роду історією терору зі сторони московських комуністичних великодержавників – проти українського народу.

Автор, уродженець Перемишля, був тоді якраз випускником ярославської української гімназії, якого початок війни 1941 р. за-

став у Ярославі. Так сталося, що любив ходити пішком по терені, маючи тоді якраз багато вільного часу, й міг нав'язати контакти з людьми призначеними до знищення. "Саліну" мав нагоду побачити ще у 1936-му році, підчас "наукової прогульки" з перемиською гімназією як тоді говорили до "копалень соли". Потім ще мав нагоду бути в Добромилі в жовтні 1941 р. та говорити із безпосередніми обсерваторами тих негарних подій. Цього ж року (1996) мав нагоду подивитися не шегинський ліс (чудовий ліс, тепер на границі між Польщею й Україною), де мали розстріляти 2000 в'язнів евакуованих із перемиської тюрми (як тим в'язням самі конвоїри говорили), але до того не дійшло, бо їх розігнали німецькі патрулі по дорозі. Числом жертв ті події далеко перевищують відому катинську трагедію, відому на цілий світ. Тому автор подумав, що варта ті події описати із точки зору когось, що мав ще безпосередні контакти із очевидцями та недійшлими жертвами, та щоб покласти край усяким спекуляціям щодо відповідальности за ці, попросту унікальні події у ХХ-му ст., ще до того в центрі Європи, як правдива ганьба ХХ-го століття. Пізніші активності УПА тому можна собі пояснити як якусь інстинктивну, популярну реакцію на ті страшні, фантазмагоричні події, симптоми якогось шовіністичного божевілля на найвищому рівні держави "робітників і селян", із претенсіями до панування над цілим світом.

На "зарубіжжю", а спеціально в Америці, події вище описані, з дуже малими виїмками, довгі роки трактувалося майже цілковитою мовчанкою "щоб непотрібно не дразнити росіян". Одначе, починаючи від президента Дж. Картера, що потім продовжувалося за Р. Реґена, Америка почала дискретно передавати до СРСР інформації про міжетнічні конфлікти та злочини советської влади супроти власних громадян. Це, разом із горбачівською політикою "перестройки" і "гласности", остаточно розсадило знутри відому "імперію зла". Для українців, тепер є добра нагода ті речі висвітлити, бо ще живе певне число очевидців тих подій.

80-ліття Лютневої Революції

Упадок царату й початок розпаду Російської Імперії, званої також під назвою “тюрми народів”, мав місце якраз 80 років тому. Цікавим є для нас українців, що велику (можна навіть сказати, провідну, безпосередню роль) в тій події відіграли таки українці! Деякі аспекти тих подій є навіть досить мало знані, й варто сьогодні, вже за самостійної України, їх пригадати. Почалося це від того, що з початком лютого (як ще Імперія готовилася до великої, ніби “рішальної” офензиви проти Німеччини, Австрії та Туреччини, т.зв. “Центральних держав” та десанту на Босфорі на весну 1917 р.), вибухла в самій столиці, Петрограді, паніка у зв'язку із постачанням хліба. Це довело до вуличних демонстрацій. В тому часі, рівнож застрайкували робітники деяких місцевих фабрик, вимагаючи 50% підвижки платні, а величезний “Путіловський завод” зробив “льокавт”, тобто звільнив тимчасово своїх робітників. В результаті, окрім людей що стояли в чергах за хлібом, появилася на вулицях ще яких 200,000 робітників без заняття, які вешталися сюди-туди, готових до всяких політичних протиурядових демонстрацій.

Тому уряд під проводом міністра Протопопова, для допомоги 6000-ої міської поліції, рішив спровадити до міста козаків (яких чомусь уряд уважав спеціально пригожих до успокоювання політичних демонстрацій), та також розмістив у стратегічно положених районах (де головно мешкали робітники) машиніві кріси по піддашах, що деякі уважали геніяльним помислом Протопопова. Все виглядало в найбільшому порядку (як Протопопов хвалився) перед владою, так що навіть сам цар Микола II уважав за відповідне виїхати 22 лютого (7 березня старого стилю) у якійсь цілком рутинівій справі до “Ставки”, свого місця постою у Могилеві над Дніпром, як головнокомандуючого російською армією (за тиждень повертався вже як в'язень).

Тут одначе чомусь зроблено російським урядом основну помилку. По перше, показалося що козаки – тим разом це були українці

з Кубані. По друге, були це фронтові цілком непридатні (як пізніше виразно показалося) до ліквідації внутрішніх заворушень частини, яким між іншим, бракувало славних московських “нагайок”! До тепер, до розправ із демонстрантами та контролі вуличних заворушень, влада послідовно послуговувалася на цілий світ славними своєю жорстокістю бородатими донцями, спеціалістами в орудуванню важкими нагаями з короткою ручкою, та семи пасками зі шкіри, досить довгими, часами ще з олов’яними кульками на кінці. Це властиво була у досвідчених руках смертельна зброя, скрайно небезпечна для нещасливих жертв царського режиму! А тут раптом – нема нагайок! Тому влада (під проводом самої цариці Александри, як корегента) видала зараз козакам наказ, постаратися про нагаї особисто – але як це зробити у місті, де все на страйку? Виглядає, тим разом нагайок забракувало.

Тому перша зустріч козаків із демонстрантами, 25/10-го на центрально положеній Знаменській площі, кінчається смертю якогось вищого поліційного урядовця коли той хотів усунути червоний прапор з-посеред демонстрантів, при чому товпа зараз заобсервувала очевидну неохоту козаків прийти з допомогою поліції. Це був перший інцидент, що сильно заохотив демонстрантів до дальших протидержавних виступів. Тимчасом, уряд рішає відкликати тих козаків, як цілком ненадійних, щоб заступити їх звичайними, більш надійними кавалерійськими частинами. На другий день, в неділю, на тій самій Знаменській площі, дві навчальні компанії Волинського полку з машиновими крісами (складався головню із українців), під наказом якогось непопулярного майора Лашкевича, забивають стрільною зброєю 40 демонстрантів, й залишають на снігу тільки ж ще поранених – перша більша кровава розправа із демонстрантами. Волинці вечером вертаються до касарень, і довго ще дискутують ці страшні події. Питання – що тут робити, як дальше реагувати на накази Лашкевича – острого службіста-карієриста, що був скрайно непопулярним серед волинців.

Тому на другий день, 27/12-го, як волинці зібралися до ранньої збірки, їх представник повідомляє майора Лашкевича, що тут зі-

брані вояки відмовляються від дальшої служби проти демонстрантів! Лашкевич вибігає з касарні на майдан, на очах усіх лунає звідкись постріл, та Лашкевич падає, вбитий пострілом у плечі. Це початок бунту гарнізону Петрограду – під кінець дня 25,000 із 160,000 вояків під зброєю, в уніформах, збунтувалися! Початок саме дали волинці, які пізніше переконали прилучитися до бунту також Литовський гвардійський, та Преображенський полки. Уряд, попавши в паніку, у ночі із 27 на 28-го лютого старого стилю фактично перестав існувати. Владу перебирає Тимчасовий Уряд, а 2/15-го березня сам цар абдикує, й зараз є заарештований. Кінець царської імперії!

Це все для українців важні дати. Хоч події зв'язані із виступом Волинського полку є добре знані, роля кубанців та справа браку нагайок (того одіозного символу царської влади) є менше відомі. Є одначе характеристичним що це якраз були дві українські групи, може найбільше покривджені царською владою: Волинь, де ще в XVI ст. заіснувала перша українська (Острозька) академія, й де повстали перші українські друкарні, у XX ст. була в європейській Росії губернією із найвищою неписьменністю та свого роду центром (у Почаєві) чорносотенства. Так принайменше твердив у російській Думі репрезентант України Петровський. З другої сторони, кубанці були потомками запорожців, яким не було більше місця в Україні після зруйнування Запорозької Січі. Після Лютневої Революції, приходиться до неймовірно скорого загального культурного та політичного відродження України. В тому часі також доходить до остаточної легалізації української мови у щоденному житті, та до загального ужитку української мови у шкільництві. Це є здобутки які ще недавно бували вперто заперечувані царатом, і яких навіть большевики не потрапили заіквідувати, мимо великої до того охоти. Одним словом, Лютнева Революція положила підвалини для пізнішої української самостійної держави, й того не треба забувати.

Один можливий сценарій майбутньої війни

Всі більші держави від часу до часу аналізують можливості майбутньої війни, й переводять усякі уявні “воєнні гри” (war games) де, в якнайбільше реалістичний спосіб, переводяться і дискутуються усякі найновіші застосовання теперішньої технології ведення війни, супроти усіх важніших можливих противників. Описи таких уявних паперових кампаній є подані у книжці К. Вайнберґера (Caspar Weinberger) (секретаря оборони за президента Реґена) та П. Швайцера (Peter Schweizer), із передмовою М. Течер, колишньою прем'єр-міністром Великої Британії. Для українців у тій книжці п. наголовком *Найближча війна* (The Next War) спеціально цікавою є уявна кампанія нової імперіальної Росії, проти Польщі ориґінально, а пізніше проти майже цілої континентальної Європи, яка мала ніби початися у лютому 2006 р. несподіваним, скритим нападом на поляків, бенкетуючих безжурно (як це вже нераз траплялося у польській історії) близько білоруської границі коло Білостоку, у гарній віллі, можливо в самій Біловезькій Пущі. Зібралися там цілий польський уряд та верхівка польської армії, і їх спецназ ліквідує заавансованими методами дослівно у млі ока, “як котів”. Польща обезголовлена, нема більше уряду, армія без проводу.

Російські танки Т-80 прямують через польську територію без жадних перепон, бо їх реактивне опанцирчення хоронить від польських розпучливих намагань ті танки знищити, тимчасом як у повітрі заавансовані російські літаки скоро очищують польську державну територію від їхнього летунства. Тому що напад був такий цілком несподіваний, із відповідальних поляків залишився у живих тільки заступник міністра оборони, якийсь В. Радкевич, ніби здібний технократ, маленький, лисий, із грубими окулярами, що видається на перший погляд цілком нездатним до ведення польської оборонної стратегії, в порівнянні із своїми російськими надзвичайно спритними, безоглядними противниками!

Хто ж тут виступає по російській стороні? Сам наказ на наступ видає російський президент Карашук (підкреслено у книжці, що це є “пів-українець”) якого навіть саме прізвище носить для забобонних москалів якусь сугестію “кари” та одночасно хитрости хижої риби, “щупака”! Він колишній здібний, поставний офіцер, скоро авансував на генерала. Потім, коли економічна й політична ситуація в Росії сильно погіршилася (“гласність” переміняється на “наглось”, а “перестройка” переходить у “перестрелку”), він кидає армію, та через якісь спеціальні президентські вибори, у році 2000 стає президентом на підставі скрайно популістичних та російських націоналістичних гасел (лозунгів). Стає зараз по виборах на чолі червоно-брунатної коаліції, і відкинувши передвиборчі обіцянки, говорить тепер про конечність відтворення (чи реанімації) Російської Імперії, але вже під двоголовим орлом. Тут описана “політична” кар’єра Карашука є дещо подібна до фактичного приходу до влади Лукашенка в Білорусі, а “військова” може сміло сьогодні відноситися до не одного російського генерала-яничара з українців, вихованих у большевицькому дусі, які є здібні утопити, без великої надуми, цілий світ у крові (як видно думають ще сьогодні деякі американці).

Карашук вступає на шлях міжнародної авантури розуміється, тільки після приєднання чи тільки “аліянсу” із Білорусією та Україною у 2001 р. (книжка є неясна щодо того), після того, як російська “передова технологія” вибудувала, у глибокій тайні, в непередбачений ніким спосіб, добре функціонуючу систему оборони від керованих ракет (guided missiles). Ніхто такої оборони, включно з Америкою, тепер, у 2006 році якраз немає, й той факт Карашук рішається брутально використати: зараз по Польщі, атакує наперед конвенціональною, а потім ядерною зброєю Чехію та Німеччину. Між іншим напад на Німеччину виконується на підставі оскарження, що Німеччина є відповідальна за масакру поляків коло Білостоку трохи раніше. Тепер, коли Франція висилає зі свого славного ядерного арсеналу (force de frappe) ядерну керовану ракету проти Росії, її москалі без найменшого труду зістрілюють! Приходить до констернації, американський президент Сент Джон

(St. John) приходять, на підставі opinii своїх вірних дорадників до переконання, що Америка сама є загрожена, й не може прийти в теперішній ситуації, аж ніяк з допомогою своїм союзникам із НАТО. Евентуально, Франція та Німеччина капітулюють, і є самі окуповані російськими військами, яким також допомагають білоруські та українські дивізії.

Нова російська імперія сягає тепер від Атлантичного до Тихого Океану, до новоокупованих держав належить також Австрія, Бельгія, Голяндія, Данія, Литва й Мадярщина. Разом із попередніми країнами, це робить десять держав, подумайте, в самому серці Європи – навіть Сталін ніколи не мав таких успіхів!!!

В міжчасі, одначе Америка горячково розбудовує систему найбільше модерної протиракетної оборони, про яку москалям навіть не снилося. Тому коли 8 листопада 2008 року російський амбасадор “General Platonov”, в парадній військовій уніформі, із численними медалями, приходять до Овальної Канцелярії (Oval Office), та в арогантний спосіб вимагає від президента Сен Джона щорічного відшкодування у сумі 100 бильйонів долярів, ніби за “попередні злочини супроти слов’янського народу”, Сен Джон є у стані відмовити! Тим разом, його дорадники переконали президента, що американська протиракетна система готова до дії! У Москві не можуть із тим погодитися – але виходить, тут книжка не подає деталів, що Америка тим разом не піддалася новій спробі шантажу ядерною війною. Тим разом американські технологи не переспали, є чим оборонитися – світ є врятований від гегемонії нової “Імперії Зла”.

Для українського читача цікавим є тут спосіб думання провідних американських особистостей: кровожадний, опортуністичний президент Карашук – це чомусь “півукраїнець”, із вистаючими вилицями, з великими, шкляними (тьмяними – “glassy”) синіми очима, якого саме тільки ім’я наганяє страху на забобонних москалів – одним словом якийсь фактичний виродок – всетаки пов’язаний із Україною, а хоче за всяку ціну відновити Російську Імперію, тим разом “під знаком двоголового орла”. Україна та Білорусь уже якось ніби “приєднались” до Імперії “братніх слов’ян”, десь у стилі маячень

самого А. Солженіцина. Цікавою є теж передмова п. Течер: вона говорить про неоправдану еuforia після якоїсь ніби “побіди” в холодній війні. Каже, що нові системи оборони, яких створення та випробування може забрати ще роки, не можуть бути еліміновані сьогодні. Бо завжди можуть прийти (як у цій книжці) непередбачені комплікації у міжнародних відносинах. Тому не можна заігнорувати технологічної переваги Америки, для добра цілого світу, щоб не опинитися на ласці якогось безоглядного, культурно примітивного противника, що намагається за всяку ціну здобути світову гегемонію.

Між іншим, п. Течер, яка у 1990 р. будучи в Києві досить аrogантно порівнювала Україну із Каліфорнією, призналася у своїх недавно виданих споминах, що це було певною помилкою, бо українці їй цілком гостинно приймали. Це є в контрасті до деяких відомих виступів американських політиків в Україні, де неоправдані закиди й досить неприхильні поради що належить робити, дальше трактується як нездібність слухачів оцінити, що для них є найкраще в даній політичній ситуації. Одначе, головним висновком для українського читача, після прочитання тих рядків, повинно бути переконання: треба уважати, щоб “сценарій” добровільного прилучення України до Російської Імперії ніколи не відбувся. Сама книжка, тут реферована, є важна тим, що її писали відомі, колись дуже успішні політики, а не якісь сфрустровані бюрократи.

Завваження із нагоди 70-ліття Всеукраїнської правописної комісії

Цього року якраз минає 70 літ від скликання першої Всеукраїнської правописної конференції у Харкові, тодішньої столиці УРСР, офіційної української держави. Відзначилася вона тим, що відбулася у розгарі т.зв. “українізації”, й тому на неї скликано відомих українських учених-мовознавців також із поза УРСР. Теперішня українська “академічна” номенклатура напевне ніколи не відважилась би на такий крок сьогодні, із причин що будуть подані нижче.

Справа української мови мусіла перебороти попросту неймовірні труднощі, заки взагалі могло дійти до того роду конференції. Було це спричинене великою політичною силою ворогів усього українського. Через низький культурний розвиток у порівнянні із іншими європейськими народами, і брак усякої етики у стисло наукових справах, вони не були у стані признати для української мови статусу окремої, великої слов'янської мови без жадних застережень і без більшої боротьби. Наперекір опініям незаінтересованих учених, поляки як і москалі-росіяни вперто уважали українську мову тільки наріччям чи діалектом своєї власної мови. Це поляки твердили ще при кінці XIX ст., тоді як впливові росіяни, без найменшого встиду, це отверто дискутують у своїй Думі навіть сьогодні. В той сам час як ще багато українських дітей в Україні навчається в російськомовних школах, боротьба за українську школу в деяких регіонах України набирає характеру примітивного протистояння через неймовірно низьку культуру і примітивність російської сторони, що є дальше свято переконана про якусь природню вищість російської мови й культури над усіма іншими, та право накинути її іншим національностям, які цього добра взагалі собі не бажають. Тимчасом у Російській Федерації нема ще навіть одної української цілоденної школи.

Поляки в XIX ст. завдали собі багато труда, щоб перевести тодішню “руську” мову на латинку та щоб довести до її евентуальної лікві-

дації. Тому сам М. Шашкевич, у книжці *Азбука і abecadlo*, виданій у Перемишлі 1836 р., остро виступає проти того, що стало пізніше улюбленим коником польської адміністрації в Галичині. Росіяни, зі своєї сторони, продовжують боротьбу проти української мови та окремого українського правопису заборонами у 1863 та 1876 роках, коли пізніше, вже у 30-их роках ХХ ст., доходить до цікавитої масакри українського правопису, та до елімінації чомусь москалям спеціально немиліої букви *ѣ*, без найменшого лінгвістичного прецеденту, під гаслом боротьби із “шкідництвом” у мовознавстві й українським націоналізмом. Фактично, було це намагання знизити рівень милозвучної української мови (найбільше мелодійної з усіх слав’янських), до рівня якогось примітивного сьвякання сьогодні, дивовижного “гегання” чи “хекання”, уживаючи *ѣ* замість *ѣ* в першому випадку, а *ѣ* замість *ѣ* у другому (напр. пишучи “Ханна Сухоцька”, прізвище бувшого польського прем’єра). Тепер є намагання пересунути позицію знака *ѣ* в азбуці, та елімінувати одіозні ніби букви *ѣ* та *ѣ*, для упрощення азбуки, як автор мав нагоду почути від самого А. Погрібного, колишнього заступника міністра освіти України. Це є духове наслідство славного міністра Білодіда.

Тяжке становище українського правопису може ілюструвати факт, що один відомий мовознавець вважає відповідним у науковій праці написати, що в українській мові рідко вживаються чи є нехарактеристичними звуки *ѣ* та *ѣ*, хіба в чужих словах чи мові інтелігенції, а другий говорить про *ѣ* як букву політичну, недавно видуману. Це українські науковці діяспори.

Тимчасом, докази давности букви *ѣ* (перебраної із середньовічної грецької абетки) можна легко знайти, навіть не шукаючи: автор знайшов ужиток букви *ѣ* на старовинному цвинтарі у Крилосі ще перед 1572 р., а також *ѣ* та *ѣ* можна знайти у якомусь скороченню, одне коло другого, на монеті що знаходиться у Львові, та яка має на другому боці напис *серебро ярославе*, разом із тризубом князя Ярослава Мудрого. Якщо ця монета правдива, то вона доказує вжиток букви *ѣ* в Україні ще 900 років тому.

Харківський правопис, остаточно прийнятий у 1929 р., не міг усіх задоволити, бо був свого роду компромісом між галицьки-

ми і східноукраїнськими мовознавцями. Автор пригадує собі ще із шкільних часів оживлені дискусії про апостроф, який чомусь дуже важко приймався на Західній Україні. Однак, хоч були й характеристичні виїмки (напр., Гарвардський ДУІ), діаспора прийняла цей правопис в основному, і він є також рекомендованим НТШ-Америка сьогодні. Тому у Резолюціях із 15-их Загальних Зборів, НТШ-А спеціально звертають увагу на раніше накинені русифікаторські норми українського правопису в УРСР, та заохочують сьогоднішніх “науковців і працівників пера в Україні” брати до уваги Харківський правопис при обговоренні нового українського правопису. Автор собі пригадує однак виступ одного члена теперішньої правописної комісії на 4-ій Міжнародній Науковій Конференції *Проблеми Науково-Технічної Термінології* заповідженої на Львів, 24-27 вересня 1996 р. Через певні непорозуміння між організаторами конференції та Львівською Політехнікою, конференція відбулася у скороченій формі протягом тільки одного дня. Правописна комісія, згідно із доповіддю одного, тут присутнього члена, працюючи на “мажоритарному принципі”, у великій мірі складається із “старих з Білодідом пов’язаних кадрів”, які може часто навіть не “спілкуються” українською мовою у щоденному житті. Тому не можна тепер від них багато сподіватися чогось позитивного. Не є цілком виключена нова ліквідація недавніх, дуже поміркованих, здобутків останнього українського правопису, які не зовсім подобаються деяким сьогоднішнім номенклатурно-пов’язаним українським мовознавцям.

Не можна тут навіть цілком виключити можливості повної ліквідації самої ідеї самостійності української мови, тим разом колективно проголосованою демократичною більшістю, у роді якогось хитро-мудрого варіанту валуєвського “нема, не було і бути не може” – як це зрештою, на міжнародньому рівні, робить самозванчий приятель українського народу, відомий А. Солженіцин. Тому вражає, коли недавні відвідувачі України (часами навіть українські учені!), по приїзді до Америки, залюбки починають уживати такі вислови як *США, долари, кафедре, дев’яносто*, і т.д. – бо “так говорять сьогодні в Україні, за той час як Вас там не було,

мова змінилася” – забуваючи неймовірний русифікаційний тиск і терор на мовному полі. Розсадити український народ із середини, зредувати українську мову до статусу якоїсь “міні-мови”, до цілком примітивного “побутового” рівня, зробити її остогидною для молоді – це сьогоднішні “робочі” завдання певної частини української академічної номенклятури – щоб це зробити вже без прямого терору, у цілком демократичний спосіб, як волю народу – щоб самі українці не пізнали, як це все сталося. Тільки від нас залежить, чи їм це все вдасться!

Тому сама ідея скликання науковців із поза УРСР, піднята тому 70 років, тодішніми українськими більшовиками, заслуговує на нашу увагу і признання навіть ще й сьогодні. При кінці, автор ще хоче підчеркнути гідні уваги недавні заслуги для українського мовознавства й термінології та видання правописних словників: А. Вовка, Я. Рудницького і К. Церкевича, як може найбільше заслужених.

Як вже зрештою завважив оригінально сам М. Грушевський, велика примітивність їх аргументів і загальна некультурність ворогів українського відродження, у великій мірі причинилося власне до остаточного успіху робітників на українському мовному полі яким був на свій час Харківський правопис. Не даймо піти їх досягненням на марне!

Як дійшло до “Акції Вісла”

Якраз 1101 років тому мадяри мали свій прихід на Паннонську Низовину. Докладно яких 60 років пізніше, їх розбито над річкою Лех, а провідників усіх публично повішено в одному ряді – за розбої та нечувані на той час насильства над автохтонним населенням. Агресивні напади мадяр одначе не припинилися, спеціально проти їхнього сусіда, Галицько-Волинську державу, де мадяри знайшли собі гідного союзника (“братанків”), поляків. Так у 1340-му році, король Казимир “Великий” несподівано нападає на Галичину, рабує Львів, але по році мусить уже ганебно відступити – заключивши, під присягою, “вічний мир” із представником Галичини, Д. Детьком. Але знов, скоро діставши від папи звільнення як від присяги ніби “єретикам”, починає Казимир разом із мадярами, та потім новим союзником, литовцями, нову агресію, що кінчається у 1387-му році остаточним здобуттям Галичини.

Так починається майже 600-літня польська займанщина західних земель України (з певною перервою на австрійську окупацію). Мимо того, аж десь до 1947-го року, границя української етнографічної території майже не змінилася, тобто до приходу “Акції Вісла”, коли під закидом співпраці із УПА, виселено із корінних українських земель в найбільше бруталний спосіб понад 150,000 осіб у глиб Польщі. До того часу маси поляків та українців якомсь потрапили жити, на побутовому рівні, без жадних більших зударів. Це мабуть можна би пояснити неохотою українців до асиміляції (поляки казали “впертий як русин”, а також були вони “мудрі по шкоді”), бо пам’ятали як у минулому такі спроби кінчалися. Також, довгі роки польські широкі маси себе не ідентифікували із загальною шляхетською верхівкою.

Це все одначе різко змінилося із приходом ідей т.зв. “народової демократії” (ендеків), політичного нігілізму та поширювання систематичної ненависти до всього непольського. Це лучилося із по-

ширенням синдрому “мучеництва”, віри що польський народ це ніби “Ісус Христос між народами”, та що дійсно існує якийсь польський оправданий “месіянізм”. Це, доведене аж до пересадки, доводить остаточно до ненависти між народами, та як показалося, до масових рухів взаємного винищування, та, евентуально, до “Акції Вісла” у відношенню до українців. Та ситуація тільки заострилася із появою в 1886-му році книжки Г. Сенкевича п.з. *Огнем і мечем*, що отверто закликає до фізичного винищення усіх українців – яка фактично, до нинішнього дня, стала настільною книжкою всіх поляків. *Огнем і мечем* – це садомазохістичний варіант історії польсько-українських відносин XVII ст., за Хмельниччини, що викликає таку реакцію неутраального обсерватора: жадний другий модерний народ не показує такої наявної охоти до агресії та варварського нищення своїх противників. Це без найменшого почування встиду перед культурним світом та елементарної приличности: українські козаки не говорять а верещать, ричать, ревуть і виють, це “дич зірвана із ланцюга, жадна крові й убивства”. “Польська Річпосполита” дуже милилася, каже Г. Сенкевич, коли замість їх поголовного винищення, виявляла супроти козаків “милосердя без границь і міри”, й плете дальше тим подібні теревені, що мали попросту якийсь неймовірний магнетичний вплив на польські маси, замість обридження.

Так відтворено страшні пристрасті, вогонь і отрую взаємної ненависти після 250-ти років забуття тих подій із XVII ст. – які поляки чомусь прийняли без гідним кращої справи ентузіазмом. Коли міністер освіти Р.П. Єнджейовіч в 1935-му році зняв *Огнем і мечем* зі статусу обов’язкової шкільної лектури, став предметом обурених атак ендецької преси. Але вони не потребували журитися! Сьогодні, із неменшим талантом, ціла плеяда нових авторів працює в тому напрямку, із гідними уваги додатками (як доступ до телебачення) та варіаціями. Тут бачимо навіть заклики до самого президента України, Верховної Ради, та всього духовенства й решти українського народу “стати на коліна” та просити прощення в поляків. Деякі автори чомусь спеціально закидають українським духовникам що ніби вони святили – серпи – щоб ними краще різати поляків! Ціка-

во, що одна книжка того роду навіть появилася оригінально в Канаді в українській мові, а тепер (певне вже в польському перекладі) є вона місцевою владою роздавана в початкових школах міста Перемишля, знаного з недобрих польсько-українських відносин. Це згідно із “Нашим Словом”, що виходить у Варшаві. Між іншим, ці проблеми в цікавий спосіб дискутує А. Семенюк у недавно виданій книжці *На тему українсько-польських відносин*. Автор хоче від себе на кінці додати, що таких темпераментних нападів і обвинувачень супроти українського народу аж ніяк не можна забувати при оціненню наслідків “Акції Вісла” та при зверненнях деяких українських організацій до польського уряду, про які ми недавно читали в часописах – вони (ці напади) репрезентують цілком докладно теперішню польську публичну опінію, та й годі. Бажаним би було щоб тим якимось зацікавився сам український уряд та ООН. Варто також згадати, що у провідних цивілізованих країнах (як наприклад, Німеччина, Франція, Канада) та ще деякі ніші, усякі загальні звернення до публіки які закликають отверто до етнічної чи расової ненависти, є поставлені поза законом і караються в’язницею для авторів того роду літератури. В Польщі, противно цього роду література, у відношенню до українців, сьогодні процвітає та тішиться великою популярністю.

Новий “поправлений” англомовний переклад *Огнем і мечем* появилася недавно знов в Америці, що поляки гордо проголосили, без найменших викидів сумління чи почування встиду – показувати чужинцям ментальність людей XVII ст. на порозі XXI століття.

Наслідство Керенського й Керенщини

Від Лютневої до Жовтневої Революції – близько цілих 8 місяців – тривала важна для цілого світу, а спеціально для України, періода де найбільше видатною особою був А. Ф. Керенський. По черзі, він був провідним членом Совета Депутатів міста Петрограда, міністер юстиції, а вкінці премієр та міністер війни в Тимчасовому Уряді. Керенський (хоч непоказного вигляду, із жіночим виразом лица), але красномовний, добрий оратор та оборонець у політичних процесах, та надзвичайно амбітний – хотів собі запевнити кар'єру Наполеона продовженням війни та захопленням Львова й Константинополя. Начитавшись книжок про французьку революцію, уважав що революційна “енергія” москалів доведе до спонтанної охоти продовжувати війну “за демократію, за соціалізм” проти Центральних Держав та “гнилої Європи”. Цілком не брав під увагу фактів, що революційна Франція була передовою державою Європи щодо культури, промислу та спеціально військової техніки, тоді коли Росія залишалася далеко позаду Європи дослівно в кожному відношенні (з винятком для літератури й музики).

Мимо того що не мав жадного військового вишколу, та проти порад своїх військових дорадників, ген. Алексєєва та Брусілова, починає в червні 1917-го року в цілком авантурничий спосіб загальну офензиву. Основним підготовленням до того в голові А. Керенського було собі справити тоді модну напів-військову “тужурку” (яку також потім прийняли навіть Сталін і Мао), штани “галіфе” й високі військові чоботи – традиційну тепер уніформу “революціонера”, й так поїхати на фронт. Там він пописувався красномовством, закликаючи “салдатів” до остаточної посвяти у боротьбі із зовнішнім “ворогом” нової “демократичної Росії”. Тут А. Керенський багато числив на свою “нову зброю” – батальйони смерти жінок. Були це на швидко зорганізовані формації із петербурзьких вуличниць та служниць, де навіть позголошувалися дея-

кі аристократки чисто із патріотичного одушевлення. Опис таких формацій дав свого часу Гео Шкурупій у книжці п.н. *Жанна батальйонерка*. Такі батальйони, після мінімального військового вишколу, уважав А. Керенський відповідним висилати до бою “на штики” на фронт проти найбільше загартованих противників, а також уживати для охорони уряду в Зимовій Палаті, як найбільше надійного війська.

Другою такою новою зброєю мали бути “зукраїнізовані” формації, які москалі чомусь уважали як більше надійними ніж решта царського війська. При тому, на жаль, помагала їм Українська Центральна Рада, висилаючи частини із славними українськими історичними назвами на фронт на майже певну смерть, замість давати їм нагоду якимось зберегтися для кращих цілей. Офензива Керенського в основному виглядала так: після дводенного бомбардування артилерією, висилано тих нещасних солдатів масами на колючі дроти та кулемети. Це, після тимчасових успіхів, довело до великих втрат коли краще вишколені ворожі частини перейшли до протинаступів, спеціально серед зукраїнізованих частин. Ті неуспіхи одначе довели до остаточної деморалізації та розкладу війська.

Посередньо, ті події спричинилися до цілковитої втрати престижу та популярності самого Керенського, якого у свій час всі прославляли як якогось другого царя: неутральні обсерватори зі здивуванням бачили (на фронті) як юрба падала перед ним на коліна, вояки його носили на руках, цілували руки, його уніформу, авто яким приїхав, землю по якій ходив! Тимчасом, сальони Петрограду не мали для нього досить похвали (казала З. Гіппіус), а поетка Цветаєва порівнювала його із Наполеоном. Сам він спав у величезному ліжку царя Александра III-го, покинувши свою жінку ще десь у квітні, тому що мав аферу із якоюсь артисткою. Говорено, що був вічно п'яний, і уживав вільно морфіну й кокаїну. В той час, зрештою, спеціально кокаїна ще вважалася благодійним стимулятором, й навіть була рекомендована самим З. Фройдом.

Підчас своїх частих промов, Керенський із екзальтації нераз дослівно умлівав перед товпою – як ніби із надміру патріотизму – як спочатку казали його прихильники. Остаточо. Керенський був

якби сліпий до небезпеки большевицького перевороту через дуже очевидну страту популярності. Його особиста охорона складалася в основному із двох сотень “корнетів”, хлопців 14-ти до 16-ти років, та славного “батальйону смерті” із жінок (дослівно як у типовій італійській комічній опері).

Сама оборона Зимової Палати була властиво фарсою. Після першого вистрілу (сліпим набоем) крейсера “Аврора”, жіночий батальйон попросту попав у гістерію й почав ховатися. Велика частина других оборонців з черги попросту пішла до дому, бо їм на час не дали їсти. Вкінці, Зимову Палату большевики здобули без жадних більших страт і заарештували Тимчасовий Уряд. Керенський врятувався, як кажуть, в жіночому перебранню (що він категорично у своїх споминах заперечує). Кінець Тимчасового Уряду мав для України той добрий наслідок, що перешкодив плянованому арештуванню представників тодішнього українського уряду, т.зв. “Генерального Секретаріату”, яких тоді москалями зрадливо запрошено до Петрограду. Негативами були безперечно великі страти в людях, які Центральна Рада під натиском Керенського вислала на фронт – у висліді, із “українізованих” частин майже нічого не залишилося, тоді як українського війська було найбільше потрібно. Поляки, наприклад, потрапили успішно зорганізувати цілий корпус Довбора-Мусьніцького, оригінально на Кубані, й утримати його в цілості аж повстала незалежна Польща.

Питанням є, як це сталося можливим що саме в дуже критичний час москалі собі вибрали на провідника такого чоловіка як Керенський? Тут можна відповісти, що у царстві сліпих одноокий є королем! Харизматичний Керенський видно саме найбільше тоді російським масам відповідав. Ще навіть сьогодні, є великі подібності між ним а деякими теперішніми російськими провідними особами, в екстраваганції та шовіністичних виступах (із Жириновським), в питтю, блазенських виступах, та красномовстві (багато тут можна назвати інших російських політиків). Одним словом, історія повторюється для Росії.

Після здобуття Зимової Палати, Керенський виїжджає на еміграцію, та остаточно поселяється в Америці, де всюди його вита-

ють як “старшого державного мужа” та спеціаліста від російських і східноєвропейських справ. В тій ролі, він напевне приніс українцям багато шкоди, щось подібне як своїми виступами А. Солженіцин сьогодні. Як Сталін помер, деякі американські “советологи” серйозно думали, що Керенського большевики можуть ще запросити назад до ССРСР, “Нової Росії”, до перебрання влади.

Яке є відношення між Німеччиною й Україною тепер?

Хоч багато пишеться про якийсь українсько-польський діалог, про американську дипломатію в відношенні до України, і т.д., але дуже мало чомусь є у пресі інформацій про найновіші українсько-німецькі контакти. Тому цікавим є ствердити як саме німці дивляться на Україну тепер, після приходу української самостійности. Є це безперечно проблема великої ваги, з огляду на домінуюче становище яке сьогодні Німеччина має у світі, головню в господарському та культурному відношенню. Тут також спеціально заслуговує на увагу дальше погляд деяких відповідальних за публичну опінію поляків, що то властиво були німці (а саме австрійці чи прусаки), що “видумали”, чи “винайшли” українців, щоб тільки як найбільше дошкульно докучити полякам, як це ніби зробив, наприклад, навмисне граф Стадіон у 1848 р. у Львові.

Тимчасом, докладніша студія показує, що німці заінтересувалися Україною не через політику, але через розвиток мовознавчої науки славістики – де слав'янські мови стали новим предметом наукових дослідів. Тут не можна було аж ніяк оминати української мови як окремої одиниці дослідів, спеціально цікавої для спеціалістів своєю унікальною граматикою та надзвичайно інтересною для дослідників устною словесністю та фольклором, і добре задокументованими джерельними пам'ятками (як мало який інший культурний народ) які представляли саму історію тої мови. Також для дослідників-мовознавців було спеціально цікавим саме географічне положення України – як територіяльне де саме деякі учені припускають що тут власне було місце оригінального повстання індоєвропейських мов, яких 4000 років тому. Це все доказує абсурдність теорії “видумання” українців.

Контакти українців із німцями – головню після анексії Галичини Австрією у 1772 році – викликали серед галицьких русинів, як

тоді себе там називали українці, велике заінтересовання до розвинутої європейської культури, та довело до цілком зрозумілого намагання якось розвивати культуру власну та поширювати її серед народу. Через те 180 років тому в Галичині, саме в місті Перемишлі, заініційовано сітку приватно фінансованих шкіл із українською розмовіною мовою – на виразну суґестію австрійського уряду, який вважав своїм обов'язком (як справу державної політики) запровадити дешевим коштом систему загальної елементарної освіти, на рідній мові місцевого населення. Це було на підставі досвіду який Австрія мала з чехами, але зараз таки викликало неґативну польську реакцію які це уважали уступкою на користь українців. Тоді також перекладено низку шкільних підручників, із німецької, на тодішню українську книжну мову. Німецькомовна література того роду була в тому часі провідною в цілому світі, й ті переклади напевне гарно пізніше придалися. Знаємо одначе, що до самого кінця Австро-Угорщини, політика уряду не була проукраїнська, а противно, цілком фаворизувала поляків, хіба що на склоні ХІХ ст. появились певні пляни розчленування Російської Імперії, та створення якоїсь української держави, в політичній сфері впливу Австрії (але все на плянуваню тільки залишилося). З початком Першої Світової Війни, Австрія дозволяє українцям ледви на тільки 2000-ний легіон УСС, тоді коли дозволяють полякам формувати аж три бригади! Німецький уряд проголошує навіть у 1916 році “Польське Королівство” у колишній т.зв. Конґресівці.

Потім, Берестейський Мир у 1918 році доводить до окупації України німецькими та австрійськими військами, які прибувають ніби на поміч Україні, для боротьби із большевицькими бандами – доки не сформується українська армія. Одначе, русофільські елементи серед німців доводять незабаром до зломання всіх німецьких зобов'язань супроти України в цілком зрадливий спосіб, й до відомого гетьманського перевороту й проголошення евентуальної федерації з Росією. Ці події надають чомусь серед західних аліантів українцям марку “германофілів”, мимо повстання проти гетьмана й систематичної партизанської боротьби із німецькими та австрійськими окупантами українського народу, які підчас “пе-

ревороту” навіть намагалися вбити президента УНР, Михайла Грушевського.

У періоді між двома світовими війнами, інтерес в Німеччині до України зростає, але націонал-соціалісти які приходять до влади у 1933-му році є переконаними, що Німеччина може сама розбити СРСР та створити із України новий простір для поселення німців. Самі провідні особи, диваки й автодидакти та прихильники теорії расової німецької вищости, мало знають про Україну: Гітлер говорить okazійно про якихось “рутенців” – пацифістів, яких собі пригадує із молодечих літ проведених у Відні, а Гімлер отверто каже, що не бачить різниці між українцями й росіянами-москалями. У відомих кацетах, не було рубрики для українців як окремої національності – їх записувано примусово як поляків або росіян. Мабуть характеристичним є сам факт, що на мюнхенському університеті, на викладі історії, відомий професор заперечує саме існування окремого українського народу, навіть знаючи що чимало там присутніх студентів були українцями. Було це десь у 1947/48 р., автор чув це особисто від тоді присутнього на викладі.

Хоч мовознавчі студії української мови продовжуються, у 60-их роках загальне заінтересування Україною в Німеччині маліє, через мнине пов’язання української проблеми із націонал-соціалізмом, коляборацією, і т.д., а головно мабуть щоб “ані трохи не дразнити росіян”, у стилі “детанту” та “остполітік”. Це було цілком подібне до паралельної ситуації в американській історичній науці: проблема України не існує (це мовляв якась Пенсильвенія чи Каліфорнія), справа національностей в СРСР є остаточно розв’язана! Ситуація дещо змінилася після розпаду СРСР та приходу української незалежності. Відношення німців до України є одначе дальше дуже стриманим, очевидно через дуже негарні спомини подій із Другої Світової Війни. Тут безперечно дивляться німці на американців за ініціативами, бо видно не є ще цілком переконані про перманентність української незалежності – про ефемерність якої стараються їх переконати приїжджі москалі при кожній можливій нагоді.

У пресі багато говориться про хабарництво, корупцію та зубожіння населення в Україні, а заінтересування Україною в політичному

відношенню до недавня було менше, як наприклад Словаччиною. Тому тяжко собі уявити якусь значнішу допомогу для України від Німеччини сьогодні яка тепер переходить певну господарську кризу. Але тут не можна забути, що саме в Мюнхені в Баварії, в Західній Німеччині дістав притулок Український Вільний Університет (у 1946-му р.), який за 50 років зробив дуже велику культурну роботу для українців на еміграції. На думку автора, УВУ, мимо релятивно малої допомоги від громадянства, продовжував світлі традиції української незалежної науки краще, як яка-небудь інша інституція на еміграції, формально пов'язана із україністиком, на університетському рівні. Всетаки, культурний вплив Німеччини на Україну (хоч тільки посередньо) є дальше величезний, через сам факт що велике число наших професіоналістів діаспори, що є в контактах зі своїми земляками в Україні, було вишколене в німецьких чи австрійських школах, тоді ще славних на цілий світ. Жадна інша масова іміграція до Америки не мала стільки людей із вищою освітою, як та зложена із "діпістів", що прибула там у 40-их та 50-их роках. Вони потрапили свої студії у великій мірі успішно використати, та навіть потрапили переконати багатьох американців, що Україна таки існує. Того роду активності (як професіональні успіхи) можуть також поволи переконати німців, що українцям та Україні треба таки присвятити більше уваги. Це все мимо того, що виглядає що русофілство є дальше в Німеччині дуже сильне, й виглядає дальше німці панічно бояться чимось знеохотити до себе Росію, яка би вона не була, біла чи червона – але всетаки, потенціально небезпечна суперпотуга. Вони з безпосереднього досвіду знають все, що варто знати про російський шовінізм, некультурність та агресивні наміри, але панічно їх бояться, й думають про якесь співжиття. Отвертий шовінізм і поширювання етнічної чи расової ненависти є сьогодні заборонені законами, але всетаки існують "неонацисти" серед молоді.

Кінчаючи, можна ствердити, що мало якому народові німці так нашкодили як українцям. Прийшовши ніби на допомогу для УНР від большевицької влади, німці послідовно розпускають чи розбрюють всі кращі українські формації (січових Стрільців, Сіро-жупанників, Синьожупанників, Вільне Козацтво), щоб заступити

їх наємниками та частинами зложеними із москалів. В результаті, як тільки Німеччина капітулює, Україна є цілком позбавлена регулярних військових з'єднань, та не має жадних шанс протистоятися большевикам. Цілком іншу політику повели німці в Фінляндії, де помогли в тому критичному часі створити фінську армію – і в результаті, Фінляндія залишилася незалежною державою до сьогодні – але щось не чути тут жадних обвинувачень фінів у германофільстві, через те що ніби прийняли допомогу від німців у скрутний час. Але тепер обом сторонам (тут, німцям і українцям) треба думати про будучі відносини, побудовані на ідеї обопільної користи та “фер плею”, та уважати щоб попередні помилки більше не повторилися.

Проблеми нового історичного ревізіонізму

Саме тепер відбувається, в Америці й Європі, досить оживлена дискусія на тему поширення НАТО, за і проти. Ця дискусія головню обертається довкола інтерпретації новітньої історії Європи та її відносин до Росії, чи, ще цілком недавно, ССРСР. При тій нагоді, можна завважити, головню серед американських академічних кругів, певну прихильність до Росії, яка проявляється як свого роду ревізія поглядів відносно цієї країни – від досить негативних ще цілком недавно, до цілком позитивних, сьогодні. Це спеціально відноситься до контрверзійальних подій, які мали місце в Російській Імперії перед самою Жовтневою Революцією. Тому, що в той час також відбувалися там дуже інтензивні переслідування української мови й усяких проявів організованого українського життя, цього роду “історичний ревізіонізм” треба трактувати українцям в Америці як якесь скрайно негативне явище, через релятивну молодість української державности сьогодні, та величезні політичні впливи та матеріальні ресурси якими ще диспонує її противники. До того належить (часто тільки ніби принагідно сказані) всякі скрайно ворожі чи попросту індиферентні згадки про Україну чи українців у теперішній “ревізіоністичній” історіографії.

Це є перед усім тенденція в недавно великими накладами виданих книжках про історію Росії чи Східної Європи (почата дуже успішно ще яких 20-30 років тому самим А. Солженіцином) представляти останні передреволюційні роки царської Росії на переломі ХХ ст. як великий поступ на шляху до розбудови модерної економічної структури імперії, як також у діянці поширення загальної освіти народу. Це мало остаточно довести до свого роду обмеженої політичної емансипації усього російського народу, шляхом поступової еволюції! Новим героєм тут представляється, на приклад, прем'єра Росії П. Століпін (1906-1911), як такого що хотів запровадити кращу соціальну справедливість. Ніби бажав поправити “якість життя” в Росії

фундаментальними реформами сільського господарства головно через елімінацію комунальної управи землею.

Нажаль, як кажуть ревізіоністи, йому це все не цілком вдалося, бо його вбили прихильники автократичної, нічим не обмеженої, царської влади, на чолі із самим царем, завзятим противником усяких реформ. Тут одначе ревізіоністи цілком забувають про виплекання Столипіном модерного російського шовінізму та його боротьбу із “інородцями” (до яких Столипін зачисляв і українців) і масові, ще перед тим у Росії навіть не чувані, політичні репресії. Були вони прямо якоюсь предтечею пізнішого большевицького терору. Згадаймо хоч би відомий винахід Столипіна, для більше інтензивної транспортації засланців на Сибір: товарні вагони із загратованими вікнами й малою піччю в середині, широко потім уживані за часів ССРСР, знані до сьогодні як “століпінки”. Також, шибеничну петлю почали тоді звати “краваткою Столипіна”, через масові присуди на повішення видавані наглими судами за його премієрства. За Столипіна почали також знова застосовувати супроти української мови відомий “Емський Указ” із 1876-го року. Ось який це був “прогресивний ліберал”.

Псевдо-патріотична дурійка, почата за Столипіна (як реакція на програу війну із Японією) доводить у Росії до якогось отвертого шовіністичного шалу – до намагання за всяку ціну здобути Галичину, щоб викоринити “український сепаратизм” раз на все, та взятися за якнайбільше активну, агресивну політику на Балканах. Тому російська дипломатія робить зобов’язання, які зробили у 1914-му році світову війну неминучою. Розпочалася вона через убивство австрійського престолонаслідника, Франца Фердинанда сербом Принчіпом, яке уважається сьогодні, як найбільше правдоподібно, інстигованим російською таємною службою, уживаючи сербських патріотів тільки як виконавців. Тут, правда, є ще й інші підозріння, включно із пізнішими большевиками, як посередньо причетними до того атентату.

Американська історіографія є, мимо того, назагал, думки що Росія зробила правильно, беручи участь у тій війні, через свою атавістичну “політично коректну” склонність до русофільства, нама-

гання бачити в Росії, сьогодні вже ніби демократичній, дальше щось у роді потенціального союзника проти інших великих потуг. Всетаки деякі американські історики є переконані, що президент В. Вілсон, у роках 1917/18, намагаючись за всяку ціну зберегти територіальну цілісність Росії, мимо волі, став “хресним батьком” пізнішого ССРСР.

Як пізніше стало відомим, за участь у війні держави Антанти обіцяли Росії, між іншим Галичину й Константинопіль. Знаємо також, що Друга Світова Війна стала можливою тільки після відомого договору Рібентроп-Молотов, про поділ Польщі між тими двома державами (Німеччиною та ССРСР). Одначе, в теперішній дискусії про поширення НАТО, деякі впливові американські чинники говорять, що власне Німеччина ніби напала в цілком хитрий спосіб недавно аж “два рази” на Росію – у цілком ясному, ревізіоністичному дусі. Це якби Росія була тільки якимось невинним ягнятком у інтригах за військову першість у світі, та не бажала загарбати решти території Європи (ще сьогодні деякі російські націоналісти говорять про якусь будучу Росію “від Дабліну до Камчатки”). Це тільки в Європі, бо в Азії Жириновський пропонує Росії взяти ініціативи на похід до самого Тихого Океану. Противником поширення НАТО є такий відомий спеціаліст від російських справ, як сам Дж. Кеннан, як також відомий часопис “Нью Йорк Таймс”.

Вони репрезентують, як також активно формують, важну частину теперішньої американської публичної opinio, та є до деякої міри також провідними прихильниками історичного ревізіонізму супроти Росії, так як якоїсь нової ідеї в академічних кругах, як наприклад “деконструктивізму” в теперішній літературі. Кінчаючи, можна сказати що вище згаданий, історичний ревізіонізм, викликав назагал дуже прихильну реакцію серед певних американських еліт (із якою треба всім числитися), які стали чомусь дуже оптимістично переконаними про основну лагідність знаного російського “медведя” сьогодні.

Тут можна собі пригадати попередні “ревізіоністичні”, якщо можна їх так назвати, епізоди в Америці: оптимістичне переконання що кровожадний Сталін нагло підчас Другої Світової Війни

перемінився в добрягу, “вуйка Йосипа”. Дальше, вперте замовчування усякої згадки про голод в Україні у 1933 році та про масакру польських старшин у Катині, аж до цілком недавних часів, коли прийшла нарешті “перестройка”. Все це можна пояснити намаганням зберегти “політичну коректність” зі сторони т.зв. “мідій” та певних політичних і академічних кругів.

Польсько-українські відносини сьогодні

Недавні дискусії проблем вимагаючих негайної уваги, на найвищому державному рівні в Києві, сильно поправили сусідські відносини між Польщею та Україною, у принципі. Того роду поступ треба старатися як найкраще оцінити, як приклад що має статися в будучому співжитті обох народів. Одначе, в теперішних умовах ще є багато справ які все ще вимагають серйозної, негайної, уваги для дійсно гармонійного, добросусідського співіснування, зі сторони уряду й усяких відповідальних за публичну опінію, політичних і культурних діячів обох народів.

Як відомо, Польща остаточно опанувала Галичину у 1387-му році концентричним нападом, при допомозі своїх нових союзників, литовців. Почалося це все одначе, (від отруєння) як виглядає польським агентом, останнього князя Галицько-Волинської держави, Юрія II Тройденовича 6 квітня 1340 р. Решта України дісталася під польське панування після т.зв. "Люблинської Унії" 1569-го року коли, під сильним політичним натиском, Литва передала Польщі Підляшшя, Волинь, Київщину та Брацлавщину. Все це були недобросусідські, скрайно агресивні потягнення, які на довгу мету не принесли Польщі жадної користі (вийшла на тому дослівно як "Заблоцький на милі"), тільки злу волю найближчих сусідів та евентуальну цілковиту страту власної незалежности. Тому сьогодні поляки таки, у противенстві до свого становища у Версаю в роках 1918/19, видно таки рішили зрезигнувати, по доброму, із колишніх своїх "Східних Кресів".

Ця агресія, що почалася ще більше 600 років тому, була хитро продуманою, цілком неспровокованою українцями, які ніколи такого нападу на Польщу не поповнили. Б. Хмельницький мав у 1649-му році до того добру нагоду, всетаки рішив того не робити. До агресії на українські землі поляки залюбки уживали всяких союзників, спочатку мадярів, потім литовців й москалів (у відомому Андрусівському договорі із 1667-го року), а остаточно навіть руму-

нів та (деколи) німців. Темпераментно їм чомусь одначе найбільше відповідали мадяри (яких навіть афекціоновано назвали “братанками”). Литовців, то використали як могли коли було треба, а потім старалися їх культурно й політично асимілювати. З москалями мали спеціально прикрий досвід, остаточно втративши на їх користь незалежність у 1795-му році.

Найгірше потерпіли від польської агресії одначе українці, зле трактовані на своїй власній землі, включно із геноцидним епізодом “щоб навіть на лікарство русина не залишилося”, як казав польський гетьман коронний, С. Чарнецький у XVII ст. Тому не диво, що спроби колонізації “осадниками”, нищення православних церков, поліційна сваволя та терор польського Корпусу Охорони Пограниччя (КОП) зробили ситуацію якраз на Волині дуже напруженою за 20 років польського панування (1919/39). Це проявилось на Волині тому незабаром у відомих подіях у роках 1943/44, як також внаслідок безвідповідальних інструкцій від льондонського польського уряду до польського підпілля (АК), щоб фактично перебрати у свої руки владу, акціями “Вахляж” та “Бужа”. Це доводить до правдивої льокальної громадянської війни, із великими людськими жертвами, за які поляки вважають відповідальними чомусь тільки українців. Члени АК одначе також не були ангелами.

Всетаки, наміри польсько-українського зближення, започатковані на верхах, є дуже позитивні. Треба одначе старатися, щоб довести до свого роду перевиховання цілого польського громадянства, бо на разі, на побутовому рівні та в наставленню до українців зі сторони місцевої влади ще існують великі недомагання. Напруження яке запанувало за 20 років влади Речіпосполитої, а потім за 50 років “Людової” Польщі, дальше існує в повній інтензивності через синергетичний ефект кількох факторів. Це є переконання великої частини польського суспільства про деякі, в більшості уявні, “провини” українців супроти поляків:

1. Участь українців у вбивстві польських професорів у Львові, липень 1941-го року.
2. Масафра арештованих (які ніби були поляками), в той сам час у Львові, була саме ділом українців.

3. Активна участь українських “Власовців” у придушенню повстання у Варшаві, у 1944-му році.

4. Українці ніби проводили у славному концентраційному таборі Людової Польщі у Явожні, у роках 1947/49 й дальші тим подібні закиди.

В популярній та автобіографічній літературі, існує явна тенденція всіх, дійсних уніформованих, чи уявних, німецьких коляборантів, уперто називати “українцями”. Також, підкреслюється, що УПА – це була якась унікальна злочинна організація яка навипередки вислугувалася німцям, щоб тільки краще “мордувати” поляків. Деякі твори того жанру були до сьогодні видавані навіть мільйоновими накладками, та показувалися в кіні й на телебаченню.

Недавно, польські газети повідомляли, що у приготуванню є фільм на тему відомого твору Г. Сенкевича, п.н. *Огнем і мечем*, про події в Україні підчас повстання Б. Хмельницького, де описується тодішні події у спеціальний антиукраїнський макабричний, садомазохістичний спосіб. Зрештою, повища книжка (недавно знова перевидана англійською мовою) була довгі роки у школах обов’язковою лектурою. У результаті, польське рядове суспільство перебуває далше у стані якогось трагічного умового запоморочення, якоїсь уявної психологічної війни з українцями. Ось що сказав дослівно посадник Перемишля, з нагоди українського культурного фестивалю, що мав відбутися у днях 24-27 червня цього року: в Перемишлі можна навіть перевести ескімоський культурний фестиваль, тільки не український. У висліді, фестиваль таки відбувся, а приїхав на отворення навіть польський прем’єр-міністр Цімошевич, щоб якось направити справу. В самому місті, де тепер живе яких 6000 українців, видно навіть у центрі міста примітивні антиукраїнські “графіті”. На вулиці, люди бояться говорити по-українськи, щоб не почути якоїсь неприємної завваги. Відома школа ім. М. Шашкевича, є ціла покрита “графітами”, а вікна є хоронені ґратами перед пошкодженням. Коли автор, у роках 1929/35, ходив до тої школи, про того роду інциденти не було навіть мови.

Тимчасом, у віддаленому на 100 км Львові, ситуація є багато кращою. Нема антипольських “графітів”, нема також такої

антипольської масової шовіністичної макулятури якою (в антиукраїнській версії) є переповнена Польща. Правда у зв'язку із “ескімоськими” заявами посадника Перемишля, відбулася церемонія “топання” польського та російського прапорів, який то інцидент зараз старалася ізолювати влада з Києва. 22 вересня 1996 р. автор мав нагоду вислухати в полудне короткий концерт польської духової оркестри з граничного села Медики, яка виступала коло головної польської катедри у Львові. Публіка та прохожі чемно все вислухали, були навіть оплески, коли концерт закінчився польським національним гімном. Автор собі подумав: коли така сцена буде можлива в нашому Перемишлі?

Одним словом, справа зближення між обома народами на побутовому рівні вимагатиме ще великих зусиль, щоб направити спроби колишніх польських урядів посіяти зерна ненависти та недовір'я серед поляків до українців. Відбувалося це під гаслами “на знищення Руси”, “пусьць русіна на русіна”, що Польща як велика світова потуга має сягати “від моря до моря”, тобто від Балтійського до Чорного моря, бо є “передмурям християнства”, і т.д., та має тому право панувати над іншими народами. Теперішній уряд, виглядає, цілком інакше дивиться на ті справи, після досить неприємних досвідів минулих 50-ти років, але не може всього нараз направити, зупи що варилася цілими століттями. Може однак дещо дивним видатися факт, що на побутовому рівні подібні конфлікти мають поляки також із іншими сусідами (як колишній імперіяльний народ без імперії), може із винятком німців.

Чи це кінець одного кривавого експерименту?

Носив вовк, понесли й вовка! – це все що ми можемо сьогодні сказати про долю відомого комуністичного активіста, Поль Пота. Якраз тими днями розігрався останній акт драми народоббивства в Камбоджі: Поль Пот, довголітній національний провідник “Червоних Кмерів”, був вкінці 25 липня засуджений за народоббивство на досмертну в’язницю власними колишніми прихильниками. Так одначе склалося, що процес цього народоббивства, який тривав повних 4 роки (1975-79) був досить докладно задокументований та докладно описаний у пресі. Число жертв вагається між одним та двома мільйонами. Були це головно люди (мужчини, жінки та навіть діти) що жили по містах і містечках, часто із освітою, яких номінально призначено на переселення та “перевиховання” на нових “ідеальних” громадян. Але ці, що мали би жити “щасливим життям” якраз у ідеалізованому комуністичному суспільстві, були із різних причин попросту фізично знищені в дусі “боротьби кляс” та елімінації “ворогів народу” (бо “де ліс рубають, там тріски летять”), як каже відома російська народна мудрість.

Усякі теорії поліпшення чи ущасливлення суспільства були пропоновані нераз ще в античних часах грецькими філософами-філантропами. Але практично стали ті оригінальні утопічні теорії можливими до переведення щойно в недавні часи, через економічний розвиток суспільства та модерну технологію, головно масових середників комунікації. Це були друкарство, телеграф, радіо, кіно й телебачення. Знайшлися також негаймо люди, готові такі схеми зараз же здійснити, в їх уяві, попросту кількома помахами пера. Між іншими нас цікавлять передусім російські “народники” та анархісти, які потрапили пов’язати ще яких 150 років тому свої наміри “ущасливити” російського “народу богоносця” теоріями загального людського розвитку, побудованими головно на марксистських принципах із великою дозою російського популізму. Одначе

у практиці, типова, одіичена по монголах московська тупа жорстокість, замість загального “ущасливлення”, довела евентуально до чисто терористичних форм державотворення. Навіть доходить до ґеноциду, у формі державою спонзорованого виголодження населення, масових розстрілів, таборів примусової праці та, в результаті, загального зубожіння населення. Якщо ще у 20-их роках сам Сталін говорив що СССР стояла яких 50 чи 80 років позаду розвинених країн Західної Європи, то можна сміло сказати, що сьогодні та віддаль не зменшилася. Як могло це все статися?

Це може тому, що велика частина большевицьких “активістів” та комуністичних апаратчиків складалася із міського шумовиння та колишніх “бродяг”, яких так гарно описує велика російська література. Бродяги походили в основі із соціального середовища, знаного в науді як “мисливців-збирачів”, які через суворі кліматичні відносини в північній Росії ще не дійшли до соціального розвитку “хліборобів” та були характеристичними для тодішнього російського суспільства. Тому російська комуністична ґеноцидна програма сконцентрувалася, замість офіційально на ненависних “буржуях”, фактично на “мужиках” – хліборобах! Сам Ленін не мав для них (мужиків) одного доброго слова, називаючи їх індивідуалістами, та ніби спеціально схильними до використання одних другими. Із подібними ідеями носився відомий письменник М. Ґоркій, який одначе захоплювався бродягами (й колись сам був одним із них).

Тому фізично від ґеноцидних потягнень нової советської бюрократії, процентово ніхто не потерпів так як саме селяни-хлібороби. Це підкреслює у своїх писаннях ще у 30-их роках сам Л. Троцький. У країні, де ще (в той час) 80% населення жило на селі та головню утримувалося із хліборобства, це означало що існуюча державна система елімінувала якраз людей, які на власних плечах утримували цілу державу, включно із тими розаґітованими активістами, що намагалися їх винищення. Дослівно, нема в історії такого другого випадку, щоб держава так основню винищувала своїх власних, найбільше корисних підданих, від яких праці головню залежала. Неймовірна шкода, тим задана суспільству, не може бути направлена скорше, як за кілька поколінь.

Справа Камбоджі є тільки паралельною ілюстрацією практики керівної більшовицької ідеології “боротьби клас”, викривання “шкідників”, та нищення “ворогів народу”, правдивих чи уявних, згідно із максимою “краще знищити 100 невинних, як випустити одного винного”. Однак, у випадку Камбоджі, винищені люди не були безпосередніми продуцентами річей першої потреби. Тому, mimo відносно великого проценту знищення усього населення (до 25%), наслідки не стали такими катастрофальними як у СРСР, та спеціально в Україні. У Камбоджі дуже інтересним є факт дуже докладного задокументовання великого числа тих негарних вчинків, який показує що “перебудова” суспільства на комуністичних принципах всюди, неминуче доводить до навмисного масового убивання цілком невинних людей. Це в цілях клясової війни, ніби для елімінації використання людини людиною. Намагання завести утопійні принципи державотворення найбільш кривавими, жорстокими засобами, розпочате в Росії 75 років тому, ніби якраз формально скінчилися в Камбоджі судом над Поль Потом.

Але як мається тепер ситуація в Україні? Виглядає, що ще в багатьох випадках можна це представити парафразуванням вірша колишнього дисидента, В. Барладяну: “Він на трибуні... Він кудись веде – Але не світить, і не здатний гріти... Щасливий він, бо відданий брехні – Горілку п’є, жує колгоспне сало... Він впевнений, що люди всі дурні, А то б його давно уже не стало!” Це мабуть про одного із епігонів тих, що переводили колективізацію у свій час.

Наслідки зловживання психіатрією в СРСР та Україна сьогодні

Нераз чуємо через “мідія” про не дуже привабливий стан медицини в теперішній Україні. Нераз видається, що ті інформації може є навіть навмисне так спрепаровані, щоб у важких чи спеціально неприємних ситуаціях звалити якраз на українських лікарів всю вину. Тут зараз одначе виринає питання: а що властиво сталося із відомими вже від давня, як медична проблема в СРСР, інституціями знаними як “психушки”, яких також повно було в Україні. Як властиво полагоджено справу кримінального порушення державною владою СРСР принципу “безплатного лікування” населення? Це відноситься спеціально до випадків пов’язання психіатрії чисто із цілями політичної контролю населення, що було добре відоме на весь світ ще перед упадком самої імперії.

Про ці справи згадує у своїх споминах ген. П. Григоренко, який просидів (ще у 60-их роках) по різних тюрмах та психушках аж 77 місяців. Після еміграції, був визнаний експертами цілком умово здоровим. Твердив, що психушки, чи номінально “лікувальні в’язниці” для умово-хворих, також знані як “дурдоми”, мали всі відділи що стояли під цілковитою контролею КДБ. Вони були уживані для застрашення, “перевиховання”, тероризування, тортування аж до рівня дійсних езекуцій, дійсних чи мнимих порушників советського способу життя. Також “трудової дисципліни”, та всяких інших, часто попросту видуманих владою, а нераз навіть дійсних провин. Влада мала можливість карати за політичні провини або підозріння “неблагонадійности” в’язницею, карними таборами або спрямовуванням до психіатричних інституцій (на цілі роки), на підставі тільки уявно об’єктивного “консіліюму” без жадного суду.

Для того видумано навіть нову, чисто “бюрократичну”, умову недугу “повзучої схізопфренії”, якої симптоми були так узагальнені, що їх на бажання влади завжди могли знайти патріотично настро-

ені (щоб викривати “ворогів народу”) советські психіатри. Вкінці, діагнозу повзучої схізопфренії можна було поставити дослівно на кожне уявне, чи дійсне порушення советського правопорядку, на підставі діагнози психіатрів із КДБ. Як приклад, візьмім випадок ген. П. Григоренка: підчас переслухання (в Ленінграді) у квітні 1964 р., доведений до крайности сказав, що Хрущов (як на чолі СРСР) дальше осені не потягне. Коли одначе це так дійсно сталося, зараз йому пришили щось інше. Інші провини людей у психушках, подає наприклад такі: один чоловік розповсюджував між знайомими карикатури Хрущова, якийсь інженер виступав на зборах вперто проти виключення деяких студентів.

Про свої переживання у психушках (в Україні) пише В. Боровський у книжці *Поцілунок сатани*, зі вступом ген. П. Григоренка. Йому поставили головний закид: дискутуючи на семінарії із історії партії, десь на весну 1975-го року, ХХ-тий з'їзд КПРС, де був відомий виступ Хрущова, “покликався на Солженіцина”, й говорив “місцевим діалектом”, тобто українською мовою. Виключений за те з інституту у м. Слов'янську, вперто старався за поновлення прийняття. Згадує других посаджених до психушки: один селянин намалював під портретом Леніна, на почесному місці в колгоспі, червоною фарбою відому частушку *Ні корови, ні свині тільки Ленін на стіні*. Другий, написав скаргу до ЦК КПРС, називаючи свого директора “бандитом із червоною книжечкою”. Хтось, із Західної України, переклеював у метро в Києві напис “Радянська Україна” на “Вільна Україна”, й тим подібні психіатричні “ексцеси”. Все те “діловодство”, підкреслює Боровський, ішло російською мовою.

За те все були варварські кари: 1. застрики сульфазини (розчину сірчаного квасу в оливковій олії) ніби для “прочищення мозку”, 2. застрики галоперідолу, загальновідомого нарколептику, “для лікування варієтів”, 3. застрики “скипидару”, до кости, (нерафінованої терпентини), дуже болючих, 4. “укутка” – “хворого” завивали в серію простирадл, поливаючи холодною водою, закривали плястиком і зав'язували шнурками, залишаючи все так щоб хворий “висох” – фактично, хоч офіційно названа фізіотерапією, незви-

чайно болюча тортура від якої помер баптист П. Сорока, 5. електрошоки, 6. застрики ліків, казали, інсуліни з домішками, які на певний час робили із пацієнтів, на вигляд, цілком умово хворих людей (спеціально це згадують Григоренко та Боровський), це щоб родина, побачивши своїх близьких у такому стані, погодилася на психіатричне лікування, та вкінці, палиці санітарів, якими вони щедро обкладали хворих за непослух (спеціально тих, що були дійсно хворі психічно). До того (для тільки “мнимих” хворих) безнастанні погрози: не признаєшся до своїх вчинків (а ми все знаємо), не розкаєшся – то тут і зігнієш!

Для розваги санітарів пише Боровський, хворі миють підлогу зубною щіточкою, скачуть, танцюють, співають (а між ними бувають колишні правдиві артисти) непристойні чи антисоветські пісні, у роді романси “я вам скажу, я вам скажу, адін секрет...”, “... ходить привид по Європі, привид комунізму” і т.д. Хоч більшість замкнених у психушці є дійсно психічно хворих, багато є цілком здорових. Для них застрики даються виключно для знищення та залякування. Лікарі це дуже добре знають, що мають до діла із політичними (часто тільки уявними) противниками. Це все є обсервації із психіатричних лікарень Слов’янська і Харкова, де пізніше мав нагоду ще побувати Боровський. З літератури, знаємо ще про існування подібної великої такої лікарні у Дніпропетровську із досить негарною славою, одної із найбільших у цілому СРСР, яка дальше функціонує.

Автор мав нагоду в літі 1995-го року переїздити коло одної меншої психлікарні, поміщеної яких 30 км від Львова, коло Рудок, у якомусь колишньому монастирі. Добре було видно вже з дороги заавансовані дротяні засіки навколо тих будинків. Одного із відвідувачів тої інституції, який мав там хворого брата (як казав) ми підвезли аж до Стрия. Твердив, що побут у тій інституції є, на його думку, для брата корисний. Це безперечний доказ, що психіатричні інституції в Україні намагаються сповняти свої оригінальні функції, тобто лікувати людей, згідно із присягою Гіпократу. Однак ті, які тортували застриками здорових людей, повинні, після докладного перегляду їх справи, бути зразу звільнені, щоб за-

хистити для теперішньої самостійної України ім'я дійсно правової держави. До знаних випадків душоугубства у психушках треба ставитися цілком серйозно, й потягнути до кримінальної відповідальності тих, які явно порушили закони навіть колишнього ССРСР, що найменше. Між іншим, багато присудів тих, позамиканих по психлікарнях, можна би було трактувати попросту як образу влади, а не як якісь реформістські, маніякальні пляни-маячення викликані “повзучою схізопфренією”.

Справи психіатрії є надзвичайно складні, якщо ходить о примусове лікування сьогодні. В Америці, це довело до радикального зменшення психіатричних інституцій щоб помилково не в'язнити здорових людей. Відомим є випадок славного американського поета, Езри Павнда (Ezra Pound), який підчас останньої війни говорив по радіо як прихильних Муссолінія. За те, по війні, був засуджений за державну зраду – але визнаний умово хворим, був замкнений у домі божевільних. Славний австрійський лікар, Ігнац Земмельвайс (Ignaz Semmelweis), був задекларований божевільним тому, що вже 150 років тому, в дуже острій спосіб, вимагав від своїх колегів, щоб ті мили руки заки підуть до пацієнтів (це в тодішніх центрах світової медицини, Відні й Будапешті). Перший російський філософ, Чаадаєв, був урядово проголошений божевільним та замкнений, за те що 168 років тому висловився скрайно негативно про тодішні порядки, минуле та будуче Росії. Тому справа психушок в Україні не є простою, й вимагатиме ще багато зусилля для її правильного урегулювання. Це в контексті “безплатного лікування” населення, яке колись ніби забезпечувала “конституція ССРСР”. Ця справа не раз дискутувалася у Верховній Раді.

Дальші проблеми українського правопису

Дальше чуємо, що працює нова правописна комісія в Україні, із наміром запропонувати ще один український правопис. Це був би вже семей правопис із черги, починаючи числення тільки від 1930-го року. Говориться про конечність якогось компромісу між т.зв. “Академічним правописом” загально вживаним у діяспорі, та сьогодні прийнятим в Україні, як таким до якого всі є вже призвичаєні, бо ніби “мова розвинулася”, не треба прикликати до розмовної мови усяких ніби “архаїзмів”, при тому забуваючи страшний “старшобратний” культурний і політичний тиск у напрямку нівеляції української мови до рівня якогось дивовижного діалекту-суржика, урядової ніби “мови України”. Не треба при тому забувати, що Москва знищила фізично всіх тих українських науковців, відповідальних за Академічний правопис, на яких тільки могла накласти свою руку. Є навіть спроби піти сьогодні дальше від злої пам’яті “мовознавця”, який тільки елімінував у 1932-му році букву *ѣ*, А. Хвилі. Як автор довідався від деяких членів теперішньої Правописної комісії, серйозно дискутується там справа елімінації букви *є* (яку ввів ще 160 років тому М. Шашкевич у своїй незабутній *Русалці Дністровій*), та букву *ї*. Як відомо, *ї* запровадив до української абетки консеквентно Є. Желехівський, ще 100 років тому. Як виглядає, теперішні мовознавці “із старих кадрів” хочуть повернути розвиток української мови, тим разом при помочі якоїсь дивоглядної “мажоритарної системи” (бо тепер є демократія), на сто років назад, до рівня примітивної “драгоманівщини”, тобто мови для стисло побутового, популярного вжитку, як свого часу пропонував М. Драгоманів.

Хоча таки тяжко собі уявити, щоб вкінці таки до того дійшло, не треба забувати, що в історії вже траплялися випадки, де колись великі народи із найстаршою культурою тратили свою мову й ідентичність під ударами цілком примітивних наїзників. Один такий приклад маємо із історії Єгипту, у зв’язку із приходом там

арабів та пізнішого панування т.зв. “мамелюків”, колишніх невольників та військових наемників, які потрапили захопити в Єгипті владу та докорінно витиснути місцеву культуру й розговірну єгипетську мову.

Єгипетська культура, безперечно найстарша в басейні Середземного моря, мала вже біля 4000 років давности, коли відбувся наїзд арабів у 642-му році. Тоді також спалено найбільшу на той час у світі бібліотеку в Александрії, та почалися утиски тодішньої розговірної єгипетської (коптської) мови. За 1000 років вона цілком вийшла із щоденного ужитку, й сьогодні уживається тільки в релігійному життю єгипетських християн, “коптів”, які сьогодні ще представляють собою яких 10-20% населення в Єгипті. Докладне число не є відоме бо урядові статистики не люблять порушувати ті справи: стара єгипетська культура була остаточно знівельована до побутового рівня бідних феляхів сьогодні, наїздом цілком на той час примітивних номадів. Для українців є спеціально цікавим ствердити, що фонетична коптська абетка (побудована на підставі грецької клясичної, із додатком семи знаків із староегипетської мови, для звуків яких у грецькій абетці не було), була цілком витиснена арабською. Це тоді, коли арабська абетка із 28-ми знаків була прикладом т.зв. “примітивної абетки”, яка складалася тільки із шелестівок!

Ті відомі історичні події представляють певну аналогію до сьогоднішньої культурно-мовної ситуації в Україні. Після не цілком вдалих спроб, щоб цілком елімінувати українську мову із культурного життя (як за Петра I, Катерини II, Александра II), прийшов на Україну тому якраз 80 років новий наїзд людей із ненавистю перекоченими “ряжками”, вишкіреними зубами (у стилі *Скитів А. Блока*), із гаслами як “Дайош Європу”, “Грабуй награбоване”, та готовими зараз же вбити якогось дійсного чи уявного противника “ні за цапову душу”, “як так скаже партія”. Того роду елементи перевели навіть, можливо тільки для камуфляжу, т.зв. “українізацію”, але у 1932-му році сказано: досить! Переведено тодішний український Академічний правопис на якийсь дивний “кривопис” який навіть совєтські “мовознавці” мусіли вже кілька разів направ-

ляти. Між іншим, через елімінацію ніби “націоналістичної” букви *ѣ*, зроблено українську мову нефонетичною, як підкреслює відомий український мовознавець, І. Огієнко, що також твердить, що наше *ѣ* прийшло від середньовічної грецької абетки. Це все тому, щоб якнайбільше уподібнити українську мову до мови північного сусіда, який через якийсь дивний недогляд не має відповідного знака на нашу букву *ѣ*, mimo того що той звук всетаки існує в сьогоднішній російській мові (наприклад, у таких важних словах як *Бог*, чи *ага*), не говорячи вже по потребу того звука в запозичених словах із ділянки стислих наук і технології для правильної передачі сенсу написаного. Цей факт вимагає такого маневрування, як передача звука *ѣ* через *ѣ* в давніших запозиченнях, а тепер через *х*, так як писання *нов хав* (know how), чи *хоккей* (hockey) в сьогоднішній російській мові, яке тому також “рекомендується” в теперішньому українському правописі.

Отже, культурна аґресія, яка потрапила еліминувати заавансований український Академічний правопис із 1929-го року, даліше продовжується “старими кадрами”. Правопис перемінено на “кривопис” чи “крутопис”, щоб тільки досягнути рекомендоване партією “зближення мов”. А спалення великої бібліотеки в Александрії, після здобуття її арабами (тоді ще напів-дикими варварами) має аналогію до спалення частини бібліотеки Академії наук УРСР вже за часів “заавансованого соціалізму”, якимсь Погружальським у 1964-му році. Відомо, що українських дисидентів кримінально переслідувано за самі намагання якось висвітлити ту справу. Разом згоріло 600,000 книжок із ділянки україністики. А елімінація одного, загально вживаного звука із українського правопису має очевидну аналогію до витиснення заавансованої коптської абетки примітивною арабською. Термін “примітивна абетка” є загально прийнятим у мовознавстві для тих абеток які тільки репрезентують шелестівки (так, як наприклад гебрейська, арамейська та ще деякі інші), де читач, знаючи дану мову, може сам собі вставити потрібні голосівки до тексту і спеціально надається до семітських мов. Грецька абетка була першою що установила спеціальні знаки на голосівки.

Степень натиску в УРСР на “злиття мов” можуть ілюструвати такі факти. Викладача української мови М. Озерного, потягнуто у 1966-му році до судової відповідальності в Івано-Франківську за “націоналізм” тільки тому, що на нього донесено що він радив учням, на лекції української мови, не повторяти безконечно висловів як *да* та *канешно*. Рівнож на (Підкарпаттю) уживав націоналістичне слово *ватра*. Студента Інституту, В. Боровського, посилали до “психушки” у 1975-му році, за “вживання місцевого діалекту”, тобто української мови, підчас реферату про XX з’їзд КПРС. Ці приклади ілюструють, у яких обставинах знаходилися тоді уживачі й любителі української мови. Тому тяжко говорити про можливість якогось компромісу сьогодні, між поглядами “старих кадрів” (якими є переповнена правописна комісія) та потребою довести до якогось порядку правописний хаос в Україні, через невідлучну орієнтацію на російський правопис та потреби російської мови. Як довго “старі кадри” будуть старатися просовувати у, на їх думку, “хитрий спосіб” утопійну, антинаукову політику “злиття мов”, так довго шкода навіть говорити про якісь серйозні компроміси із того роду, в найкращому випадку, обдуреними комуністичною пропагандою, наївними людьми. Зрештою, з огляду на стан шовіністичного шалу, в якому тепер перебуває значна частина російського суспільства (судячи із дискусій у Державній Думі) та із газетних статей, є тяжко собі уявити, щоб якийсь компроміс міг ті елементи задовільнити взагалі. Бо Москва жадним заявам, чи навіть “сльозам” не вірить! Вище згаданий Озерний, мимо того що “покаявся” й публично плакав на судовій розправі, дістав три роки суворого режиму. Сьогодні виглядає, що Москва всетаки бажає де факто повороту часів Александра II.

Акція “Вісла”, її наслідки й перепоховання комбатантів УПА в Польщі

Цього року припадають на український народ дві дуже сумні річниці: 50-ліття відомої акції “Вісла”, як також 610-ліття другої події, що евентуально довела до цієї “акції” (як її уважали доцільним окреслити поляки). А саме, на весну 1387-го року, поляки, повідомивши свого тодішнього союзника, литовців, остаточно при їх допомозі загарбали Галичину! Відомо сьогодні, що литовці уважають, що вийшли на тому інтересі як “Заблоцький на милі”, й гірко жалують цього, з ретроспекту так нерозважного, кроку. В Польщі, тим часом, виробилося характеристичне для поляків, шовіністичне наставлення до всіх своїх сусідів, із претенсіями на свою політичну та культурну домінацію над ними, чи навіть евентуальне їх винищення. Тому події зв’язані із акцією “Вісла”, які так гарно зреферував в Ньюарку проф. штетинського університету, С. Заброварний 22 жовтня цього року, мають багато старшу генезу, як офіційально подана урядом “Польщі Людової” потреба зліквідувати бази УПА серед українського населення Закерзоння, ніби як відплату за вбивство генерала Сверчевського. Причиною була охота остаточно позбутися української меншини.

Як підкреслював проф. Заброварний, безпосередньо до поширення активностей УПА на Закерзонні, як претексту для акції “Вісла”, зложилися одначе такі такі слідуючі моменти, яких є кілька. По перше, УПА мусіла якось зареагувати на терористичні й бандитські активності т.зв. АК (Армії Крайової, й кількох інших подібних терористичних організацій), інспірованої льондонським польським урядом проти українського населення, які дуже посилилися із відходом німців та приходом “Польщі Людової”. Дальше, нова влада старалася докучити українцям як найбільше всякими бюрократичними шиканами та арештами й арбітрарним засиланням до власних концентраційних таборів, так як неславне Явож-

но. Це, щоб вони ніби “добровільно” рішилися виїхати до ССРСР, згідно із договором про виміну населення. Мабуть одначе найбільше причинилися до повстання організованої активності, та поширення чисельности боєвиків УПА, були цілком ніким з польської сторони не організовані а цілком спонтанні, масові випадки загального бандитизму, макабричних убивств і фізичного терору супроти українського населення Закерзоння. Це були характеристичні вияви “самодіяльности” поляків, якогось “духа народу”, викликані старанно століттями виплеканими почуваннями шовінізму та національної нетерпимости, головно серед малокультурних селян і міського шумовиння, ласих на якусь “гратиску”. Вони часто “виступали” під проводом усяких сільських інтелігентів, часом навіть патріотично настроєних ксьондзів, а спеціально може агітаторів із утікачів із 27-мої дивізії АК із Волині. Ті останні голосили усім що годилися слухати, провокативні оскарження, що на Волині “УПА вимордувала сотні тисяч поляків”, тепер приходить черга на других українців!

Того роду безкарні грабунки, насильства, та в багатьох випадках, поголовного вбивства цілих українських поселень (так як пам’ятні події в Павлокомі коло Перемишля), довели навіть цілком політично незаангажованих людей, якими була більшість лемків, до розпачливих спроб якоїсь інстинктовної самооборони. Такою власне показалася УПА, як переконливо ствердив проф. Заброварний. Одначе тих яких ми слушно уважаємо за героїв, поляки дальше намагаються бачити, уживаючи примітивної вуличної термінології, тільки як “молойців”, бандитів! Не помагає тут також факт, що АК є ніби визнана воюючою стороною (польським урядом), тоді коли упавші боєвики УПА наразі того визнання зі сторони українського уряду не мають.

Це створює спеціальні труднощі для перепоховання наших упавших героїв із УПА. Серед тих могил є також багато цілком до УПА непричасних людей, убитих у протиукраїнських погромах років 1944-47, які ще досі лежать поховані на полях, пасовиськах та у придорожніх ровах. В тій справі проф. Заброварний проводив довгі дискусії й переговори із представниками польської влади.

Хоч навіть вища влада (у Варшаві, намагаючися якимось полагодити ті пекучі, неприємні справи) давала нероз згоду “у принципи”, нижча влада, на воєвідському й льокальному рівні, завжди уважала за відповідне робити всякі можливі перешкоди, тому що рішення центральної влади вимагають ще дозволу від влади місцевої. Та, може від них цілком відсепаруватися. Додатково, похованих на приватних полях можна ексгумувати тільки за дозволом тих саме приватних власників, які під впливом польської публічної, наразі дуже неприхильної для українців опінії, можуть такого дозволу не дати. З того виходить якесь свого роду безголов'я, але проф. Заброварний не тратить надії на якесь позитивне полагодження цієї справи, й вірить, що має вже тепер деякі успіхи.

Додатковою пекучою справою переговорів з поляками є деталі пам'ятників та написи на них. Поляки вимагають рішуче двомовних написів, на державнім “язиці”, навіть для могил що знаходяться на приватній території. Тут дещо помагає рішення української місцевої влади зі Львова, про переведення віднови цвинтаря польських “Орльонт” (Орленят), юнаків що впали при обороні Львова в роках 1918/19, які вимагають для полагодження деталей поховань упавших, із обох сторін, виключної взаємності. Це чомусь дуже дратує поляків, які є дальше твердо переконані, що їм належить абсолютне право на відновлення колишнього цвинтаря Орльонт докладно у тому самому стилі, який існував ще за Польщі перед 1939-им роком.

Проф. Заброварний одначе був назагал всетаки дуже оптимістично настроєний (чи тільки так нам здавалося), і ми щиро бажаємо йому дальших успіхів. Одначе видно, що життя українців у сьогоднішній Польщі є дуже важке, через неприхований шовінізм до українців та загальну до них ворожість, мимо намагань влади у Варшаві до якоїсь направи сьогоднішньої неприємної ситуації.

80-ліття Жовтневої Революції та Америка

У колишній “Імперії зла” 80-ліття Жовтневої Революції було широко відзначуване походами прихильників відбудови СРСР: у Києві, маніфестувало 3500 людей, головно старших. У самій Москві, вийшло їх 5000 (багато менше, як організатори сподівалися). У Львові, дійшло навіть до малих сутичок між демонстрантами ріжних політичних переконань, що зараз комуністичні депутати у Верховній Раді проголосили “виявами неофашизму”. Українцям в Америці є тому цікавим подивитися, як до Жовтневої Революції поставилася оригінально Америка.

Сам перебіг цієї революції описав американець-очевидець, лівий активіст Дж. Рід, у книжці (появилася у 1919 р.), як *10 днів що потрясли світом*, у дуже ентузіастичний спосіб. Була це дійсно перша революція самих найнижчих низів суспільства, цілком політично неграмотних (під гаслом “ті, що є нічим, стануть всім”), яка під проводом хитрих агітаторів (які обіцювали “рай на землі”), потрапила себе утримати на цілих 74 роки. Сталася вона в умовах цілком непередбачених К. Марксом (на якого провідники Жовтневої Революції покликалися, як на Біблію), а саме в найбільше примітивній з європейських великодержав, Росії. Росія була потрясена програною війною, труднощами у прогодуванні мійського пролетаріату, та незадоволенням царською владою чи її наслідником, Тимчасовим Урядом, головно зі сторони всяких національних меншин. Мали також свій дестабілізаційний вплив факти покликання великого числа молодих мужчин до війська, яким треба було дати в руки зброю, велике число дезертирів, та присутність великої скількості волоцог-бродяг. Характеристичні для тодішнього московського побуту (як ковбої для Америки), були це люди без сталого місця замешкання, які занималися принагідними роботами, риболовством чи мисливством, та всяким шахрайством – одним словом, відповідно розагітовані, представляли вони ідеальні “кадри” для революції. Їх відносно велике число можна

було пояснити фактом, що через суворий клімат та значну віддасть від більших культурних центрів (так як Мезопотамія) у 1917 році ще велика частина московського народу була тільки у стані соціо-економічного розвитку на рівні мандрівних мисливців-збирачів, не досягнувши рівня хліборобства. Тому, через таку скрайно некорисну для стабільного життя народу демографічну ситуацію, відносно мала скількість спритних агітаторів під гаслами “грабуй нагробоване!”, потрапила перевести у жовтні 1917-го року у Петрограді майже перфектну революцію, без якогось більшого проливу крові. Як тоді казав Ленін, “влада лежала дослівно на вулиці”!

До того також прилучилися помилки прем'єра Тимчасового Уряду, А. Керенського, який недовіряв тодішнім військовим кругам, та волів краще берегти Тимчасовий Уряд та себе батальйоном жінок (рішення без прецеденту в світовій історії), і сотнею “корнетів” – хлопців віком 14-ти чи 16-ти років. Як крейсер “Аврора” почав обстріл Зимової Палати, де перебував Тимчасовий Уряд (сліпими набоями!), тоді такі “оборонці” попросту почали ховатися й розбігатися, весь уряд був заарештований, а сам Керенський утік (як кажуть) у жіночому перебранню. Як виглядає, в тому критичному часі Керенський, замість приготувати оборону проти можливого державного перевороту, уважав за більше відповідне підготувати арештування членів українського Генерального Секретаріату (Української Центральної Ради), та думав як покінчити із самою Українською Центральною Радою.

Тут варто пригадати, що до успіху большевицького перевороту сильно причинився німецький уряд, що уможливив Ленінові приїхати із Швейцарії, через Німеччину, до Росії у квітні 1917-го року. Також, деякі американські приватні чинники в тому часі уможливили переїзд із Америки до Росії групи лівих агітаторів, на чолі із самим А. Троцький, пізнішим другим найважливішим большевиком після Леніна, до Росії “задніми дверима”, через Японію, мимо прохання Тимчасового Уряду, щоб цього не робити. Також, десь не цілих два роки після Жовтневого перевороту, президент В. Вілсон рішив зупинити всі військові операції проти большевиків – чи

то з огляду на небезпеку для Америки через поширення впливів Японії на євразійському континенті, чи через досить прихильне прийняття американською публікою вище згаданої книжки Дж. Ріда. Зрештою, в американських урядових колах, а спеціально в Державному Департаменті закорінилась на довгі роки ідея уважати большевиків якимись нешкідливими диваками, “аграрними реформаторами”, торгівля із якими принесе Америці великі користи. Наприклад, у 20-их роках імпортовано із Америки до СРСР яких 30,000 малих тракторів типу “Фордзон”, технічно перестарілих, яких фермери в Америці більше не хотіли купувати!

Отвертий подив до Жовтневої Революції ще тільки збільшився, як прийшов до влади Ф. Д. Розвелт, із новою політикою званою як “Ню діл”, тобто “Новий розподіл”. В американській тодішній адміністрації було немало прихильників советських експериментів, а сам Сталін у роках 1943/48 офіційно фігурував як добряга “вуйко Йосип”. До того дійшло, що китайських комуністів, до самого остаточного перебрання ними влади у 1949-му році, Державний Департамент вперто даліше називав “аграрними реформаторами”. Того роду очевидна політична сліпота довела до острої критики американської закордонної політики тих часів, закидів “нельояльності”, та до т.зв. “Меккартизму” – поглядів сенатора Меккарті про “десятки усяких зрадників” у Державному Департаменті.

Ці закиди довели, очевидно, до певних змін у закордонній політиці Америки, яка одначе вперто даліше трималася засади “не дразнити росіян”. Але сьогодні виглядає, що вона таки дещо змінилася. Прикладом того може хіба бути церемонія покладення вінця на пам’ятнику жертвам большевицького тероризму у Львові, 17-го листопада, “першої леді”, Г. Клінтон. Це було би не до подумання ще навіть кілька років тому. Пригадаймо собі відомий “чикен Київ”, епізод із президентом Бушом. Не треба одначе забувати, отверто дуже прихильного трактування президента Китаю підчас його відвідин Америки тому кілька тижнів, та теперішних переговорів між Прімаковим та п. Олбрайт у справі Іраку. Чи не може ще дійти сьогодні до якоїсь нової Ялти? Міжнародня ситуація сильно змінилася за останніх 50 років, і тяжко собі уявити щоб Америка потрапила зробити

ще раз таку саму помилку. Але агресивні російські політики будуть напевне пробувати переконати Америку обіцяти, під якимось пре-
текстом – поробити далекойдучі уступки на користь Росії, чи навіть
погодитися на реанімацію колишнього СРСР.

Польща по виборах 1997-го року

Польща мала якраз вибори у вересні. Тим разом прийшли до влади більше націоналістично наставлені партії (народовці), замінивши пост-комуністів, які були виграли попередні вибори. Американських українців тому тепер спеціально цікавить, як поставиться після тої зміни керівних партій в їхньому Сеймі, сьогоднішня Польща до України, та як будуть там тепер трактовані українці – польські громадяни. Коментарі зі Львова висловлюють здержану опінію, що останній уряд соціал-демократів зробив досить багато для поліпшення відносин між Україною та Польщею, через підписання договору про добросусідство і співпрацю президентами Квасневським і Кучмою. На жаль, не можна сказати, щоб публична опінія про українців у Польщі поправилася, десь останніми часами.

Це були власне представники скрайно-правих угруповань, що старалися унеможливити український фестиваль у Перемишлі в червні цього року. Один учасник фестивалю зі Львова стверджує, що в той час всі паркани в місті були покриті некультурними, скрайно для українців образливими гаслами, на зразок “українські пси – геть до дому!” Відбувся в місті в той час також мітинг націоналістично настроєних елементів, відносно справ тоді дуже актуальної реставрації цвинтаря “Орльонт” у Львові, де можна було почути ось які заклики: Львів буде нашим!

Успіх у виборах правих партій політичних (наслідників “Солідарности”) можна пояснити двома фактами фундаментальної ваги. По перше, виглядає, що колись широко закросна акція на користь ліво-настроєних елементів, не була тим разом такою інтензивною чи успішною, як при попередній виборах (як про це говорив свого часу отверто тодішний президент, Л. Валенса). Та ціла акція для інтервенції в польських виборах мала бути фінансована російським урядом.

По друге, певний зріст добробуту в Польщі, та кращі можливості для націоналістично-шовіністичної агітації останніми часами, мали свій вплив на вислід виборів, який маніфестується також на жаль у явному зростанню скрайних проти-українських поглядів серед рядових поляків. Це наприклад, через можливе при теперішній демократії поширювання таких абсурдних ідей, як те що Польща була у 1939-му році “моцарством” (великою потугою), а програла війну з Німеччиною головно через українців та інших меншин. Дальше, поширюється байки про мниму “коляборацію” українців із німцями на велику скалю, рішаючи їх участь у здавленню варшавського повстання (яка то подія є дальше в Польщі предметом живих дискусій), а спеціально провокаційні твердження про “вирізання” цілих соток тисяч поляків на Волині. Також, популярними є вискази в роді “українці цілий час їли польський хліб, було їм у Польщі як у Бога за дверима, а показалися цілком невдячними”. Ніхто не хоче згадувати неприємного факту, що серед поляків підчас німецької окупації знайшлося біля 5 мільйонів “фольксдойчерів”.

Поправа тих поглядів, до рівня якоїсь елементарної об’єктивности, в душі “добросусідства”, вимагала би співпраці між урядом та провідними елементами суспільства – але нажаль, такої нема, зате певні круги дослівно переганяються, щоб існуючі антагонізми ще побільшити. Не малу ролю в очах поляків грає тут образ своєї господарсько-політичної кризи, що панує тепер в Україні, й переконання, що Польща може з того тільки односторонньо скористати, це на рівні місцевої (у протилежності до явно висказаних поглядів центральної) влади.

У Перемишлі, українцям (як кажуть) цілком недавно остаточно відмовлено в поверненні Народного Дому, гарного будинку із театральною салею (такого другого не мають українці ніде інде в цілій Польщі), в центрі міста. Колись, ще за “Людової Польщі” мали там українці принайменше безплатне приміщення, і право користуватися салею а тепер мусять платити чинш, і їм погрожують поляки стратою приміщення, як не заплатять. Це мимо того, що в самому будинку переведено низку основних напрям коштом українців,

при значній допомозі із Америки (дах затікав, і т.д.). За неплачен-ня чиншу (бо нема на це фондів), їх правдоподібно таки з будинку викинуть. Про того роду трактування українців у Перемишлі, ще тому яких 5 чи 6 років, не було навіть можна подумати! Все значно змінилося на гірше через зростання скрайно шовіністичних поглядів серед поляків відповідальних за публичну опінію, та пануюче серед них переконання повної безкарности, якщо тільки ходить про трактування місцевих українців, місцевою владою. Бо каже приповідка “шляхціц на загродзе, рувни воєводзе!” (шляхтич на свому обійстю, є рівний воєводі), а також “цо вольно воєводзе, то не тебе смродзе!” (що вільно воєводі, то не тобі, звичайний чоловіче), що можна інтерпретувати: на своєму сміттю, роби як тобі подобається. Як казав Й. Пілсудський “ні стега, ні з овога, прийшла Польска на первшого”.

Останнє офіційальне публичне опитування 24/29 вересня цього року приносить такі показники: найбільше негативною опінією серед поляків користуються цигани (71%), румуни (66%), та українці (60%), гірше як москалі (тільки 53%). Місцева польська газета (з Нью Йорку) містить минулого тижня у статті *Як поляки бачать різні народи*, про українців ось яку інформацію (чи може “пів жартом”, в уяві пересічного поляка): типовий українець це є “резун”, із ножем в зубах, і додає що “таке поняття про українців виробив ще (тому 100 років)” Г. Сенкевич у своїй *Трилогії*, де описуються події із XVII-го століття. Частину тої *Трилогії* якраз поляки збираються фільмувати!

Якщо польська публична опінія буде дальше розвиватися в тому сенсі, тому що в кожному народі є психологічно нестабільні елементи, то не тяжко собі уявити що можуть повстати більші публичні заворушення проти українців, включно із спробами отвертого тероризування і погромів – як це мало місце в роках 1944/47, якщо тим не займеться серйозно польський уряд. Можна подумати, який би це принесло для країни сором, саме коли Польща старається про прийняття до НАТО!

Останніми часами Польща мала неодні престижеві здобутки на міжнародному полі – на приклад, нагорода Нобля із літератури

якраз рік тому для В. Шимборської. Тому польській нарід повинен уважати, щоб не давати більше підстав своїм нерозумним, шовіністичним поведінням до таких негативних стереотипів, як якогось недоумкуватого простака (відомий “мудрий поляк по шкоді”), чи якогось каналію, міжнародного ошуканця. Цього роду атрибути, як знаємо з історії, приписували собі поляки не раз (ще за життя) своїм найкращим державним мужам і політикам. Своїм коректним захованням супроти української меншини в Польщі, мають вони тепер нагоду показати свою політичну зрілість перед цілим західним світом.

Тимчасом, як якийсь неутральний обсерватор запитає представника польської місцевої влади (чи когось із польських “самодіяльних” груп), чому вони так зле трактують українців, то невідмінно почує ось яку відповідь: ми не трактуємо зле українців (маленьку ґрупку людей, які тільки хочуть бути залишені у спокою), ми їх навіть дуже любимо. Це є “пожондни людек”. Ми тільки мусимо якось реагувати на нелегальні потягнення їх провідників, які є завжди інспіровані охотою зробити щось проти польських законів і проти польського стану посідання, через свою вроджену дикість і некультурність. Зрештою, навіть невідомо чи вони (ті провідники) взагалі мають право говорити в імені українців у Польщі. Хто вони? Хто їх вибирав? Не хочемо їх бачити!

Жахливі наслідки Жовтневої Революції: Поправно-трудові табори

Зараз після успішного переведення Жовтневої Революції, заарештовано більшовиками велике число людей. Для тих, яких Чека не потрапила відразу вбити, зорганізовано концентраційні табори, на нечувану перед тим у Європі скалю, остаточно 15 квітня 1919 р. Пізніше вони були знані як “поправчо-трудові табори”, як безпосередній засіб масового терору, продовження класової боротьби та для ізоляції потенціально небезпечних політичних противників. Їх прототипом були мабуть тоді широко відомі в Європі концентраційні табори підчас бурської війни в Південній Африці, у роках 1899-1902, де англійці ізолювали головно бурських жінок і дітей, щоб ті не помагали у партизанській стадії боротьби бурів із англійцями. Згинуло їх там 28,000.

Ідея відокремлення та ізоляції політичних противників у більшовиків зараз же себе доповнила хирто-мудрим наміром використовувати робочу силу таборів для всякого роду ґрандіозних проєктів, для будови “раю на землі” як вони це обіцяли темним масам. Того роду проєкти скакали у буйній уяві більшовицьких можновладців дослівно як крілики, бо вони зараз побачили можливості, використовувати практично необмежені людські ресурси таборів для примусової праці, разом із нагодою докорінного винищення усяких дійсних чи уявних “ворогів народу”. Для доморослих теоретиків марксизму, був це попросту дуже важний аспект класової боротьби, яка мала продовжуватися аж до комплетного знищення класово-ворожих елементів, на дорозі до світлого майбутнього, до утопійного комунізму – до раю на землі! Це перехресувалося із тупою московською жорстокістю та бездарністю, і російською традицією століть каторжної праці для держави.

Це довело зараз до жахливих умовин проживання в тих таборах. Першим утікачем, що описав ті страхіття, був українець В. Юрченко, ще у 30-их роках. Підчас Другої Світової Війни, німці

видали про це цікаву книжку п.н. *Зраджений соціалізм*, але може найкраще описав ті табори та їх генезу А. Солженіцин як *Архіпелаг Гулаг*, де “Гулаг” є акронімом на “Головне управління праці-трудоустроєних таборів”. Ту літературу можна реасумувати, як слідує нижче, відносно побуту людей, заборонених до тих таборів: оригінально були вони звані попросту “ворогами народу”, а опісля “заключеними”, у скороченню “зеки”.

Депортовані зеки були звичайно висилані до північних, кліматично вбивчих околиць, де терпіли стало від холоду, будучи одягненими тільки в нужденні, тонкі лахмани. Додатково, стало терпіти від голоду, через проголодне, найбільше примітивне відживлення (тонка зупа, хліб і кип’яток чи вода). Голодні та змерзлі, мусіли тяжко працювати аж до скрайного виснаження, щоб виробити нереалістичні для даних умовин “норми”. Голодні, змучені, змерзлі, навмисне були позбавлені можливості відпочити й виспатися у їх лахміттю – бо в бараках були до спання тільки голі дошки. Не були у стані себе по праці обмити, чи утримати в елементарній чистоті, через брак відповідних умивалень: тому були покриті корою вічного бруду, й неймовірно воняли. Також, цілий час їм докучали паразити, воші в день, блощиці вночі, а хмари комарів чи москітів надворі, підчас короткого північного літа. Додатково, їм докучали енкаведисти-конвоїри: били по лиці, копали, цькували псами, стріляли без важної причини, чи часами навіть масово розстрілювали із нагоди якихось большевицьких “роковин”, як “дарунок для Сталіна”. Також, їх тероризували кримінальні злочинці, які мали в таборах упривілейоване становище як “соціально близькі”.

Рівнож, їх (зеків) давило почування скрайної несправедливості та безсильності: більшість не були винні жадної провини перед советською державою, але не могли тут нічого зробити, хіба тільки писати листи до Сталіна про помилування. Цілком сепаровані від своєї вітчизни, свого дому, та рідних, дуже за ними тужили, чекаючи на якесь помилування чи амністію (?), евентуально на кінець свого “строку”, щоб нераз почути (замість звільнення), про додатковий “строк”, ніби за зле заховання, чи через

якісь інші шикани зі сторони таборової влади. Українці (а бувало їх нераз більше як 50% усіх депортованих) ще додатково відчували факти національного поневолення та московського яркого антиукраїнського шовінізму, заборону уживати свою мову, та всякі інші шикани й пониження, як безнастанне засилання до карцеру, і т.д. Люди, яким якось вдалося пережити довгі кари (до 25 років), бували звичайно психічно та фізично важко пошкоджені, більше цілком нездібні до нормального життя. Одначе, можна також сказати, що ті табори задовільняли якусь глибоку, внутрішню психологічну потребу московського народу: показати, хто є дійсно при владі, доказати якусь тотальну всемогучість даної (червоної) влади. Із літератури знаємо, що було багато советських можливо-владців, евентуально які були запроторені також до таборів. У більшості випадків, вони були свято переконані що советський режим найкращий у світі, що тільки “часом трапляються помилки”, але “тов. Сталін незабаром те все направить”. І покарає винних у їхньому покаранню.

Як Сталін помер у 1953-му році, число зеків доходило до яких 10-12 мільйонів. Мабуть через цілу низку (у великій мірі інспірованих українцями) страйків і бунтів на більшу скалю, влада почала ті табори розвантажувати, так що із зеків залишилося ще їх “тільки” 2 чи 3 мільйони. Відомо одначе, що неодного із випущених на волю, потім ще викликали додатково досиджувати оригінально присуджені кари. Тому що смертельність у таборах була висока, через тяжкі побутові умовини описані вище, багато зеків ніколи тої роками очікуваної події, їх звільнення з-під варти, таки не дочекалося. Оцінюють їх число, тих що загинули в Гулагу, на більше як 30 мільйонів. Як вкінці дійшло до “перестройки” й до “гласности”, то врешті стало можливим отверто говорити про доси тримані під секретом негарні потягнення советської влади та, спеціально, про Гулаг, табори “суворого режиму”, і цинічне переконання про свою цілковиту безкарність зі сторони таборової адміністрації. Це, як також відкриття численних масових поховань жертв большевизму (як Куропати, Биківня чи Катинь), мабуть у великій мірі причинилося до кінця “імперії зла”, епітемізованої

“владою рад”, яка колись щедро обіщувала всім “рай на землі”. Цікавим є, що сам відповідальний за “перестройку” М. Горбачов недавно, 27-го липня, промовляючи в Салерні на фільмовому фестивалі, сказав що не жалує того що зробив, і якби мав нагоду на ще одну таку шансу, то поступив би так само. В той сам же час, в українській Верховній Раді, ще около зі 100 депутатів мріє про поворот до комунізму, до здискредитованої остаточно, здавалось би, “влади рад”, нерозумно погрожуючи страхіттям в роді “Ґулаґу” своїм політичним противникам!

Якраз, цілком недавно, Б. Єльцин рішуче відкинув пропозицію комуністів утворити коаліційний уряд. З того видно, що більшовики не дають за виграну, й дальше стараються за всяку ціну дійти до влади – уважаючи, що люди вже мабуть забули кільчастодротяну дійсність Ґулаґу й поправчо-трудових таборів. Одним словом, комуністи думають що москалів щось неминуче тягне до Ґулаґу. Так як “вовка до лісу”, чи “цапа до капусти”. Видно сподіваються, що може ще якогось “цапа” виберуть наступним разом на “огородника” тобто на президента Росії.

Бо, як казав поет “Расеї умом не понять, єїо аршином не ізмерить...”, у Росії сьогодні все є можливим.

Згадаймо важні роковини українського національного відродження

Сьогодні знаємо, що нова доба української літератури почалася якраз 200 років тому, із публікацією безсмертної *Енеїди* І. Котляревського. Менше ясним, є одначе де і коли почався паралельний перебіг нашого загального національно-політичного відродження. Загальною є опінія, що воно мало місце на Слобідській Україні, десь після засновання Харківського університету, в листопаді 1804-го року.

Тимчасом, існують поважні причини щоб подумати що перші іскорки національного відродження заблистіли таки в Галичині, та в великій мірі були асоційовані із містом Перемишлем. Це сталося як наслідок прилучення Галичини до Австрії у 1772-му році, яка була на ті часи культурно заавансованою велико-державою, із квітучим центром мистецтва й культури, Віднем, тоді одним із перших в Європі. Також тодішня цісарева Австрії, Марія Тереса, була, як на ті часи, добре освіченою, енергічною жінкою, яка (на свій спосіб) бажала добра своїм новим підданам. Тому зараз формально зрівнала права уніятів і римо-католиків, офіційно як права греко-католицької (нова назва!) та римо-католицької церков. Для церкви св. Варвари у Відні, власноручно вишила для престолу ручник, та заснувала семінарію, Барбареум, у Відні для виховання греко-католицьких священників. Про жахливий стан селянства в Галичині (які за Польщі були фактично “білими невільниками”), гірший як у землях що були прилучені до турків, довідувалася із безпосередніх конверсацій із гр.-кат. єпископами (які велися по-латині).

Її син, цісар Йосиф II, продовжуючи ту політику, скасував у 1782-му році кріпацтво, та зробив селян підметами цивільного права, й завів обов'язкову початкову освіту на рідній, розговірній мові школярів (на підставі досвіду із чехами). Це вийшло на велику користь “русинам” (як тоді в Галичині себе звали українці), які

потрапили зорганізувати у 1818-му році сітку парохіяльних шкіл із розговорною українською мовою, яка в перемиській єпархії, де те все почалося, евентуально обіймала 1000 одиниць. Ще раніше, у 1784-му році засновано на Львівському університеті “Студіум Рутенорум”, для виховання гр.-кат. священників. У справі церковних і шкільних реформ, Йосиф II аж два рази зустрічався в Перемишлі із тодішнім єпископом холмським і перемиським, М. Риллом.

Хоч через воєнні обставини (війни з Наполеоном), та безконечні польські інтриги, деякі йосифінські реформи зупинено, назагал мали вони тривалий ефект, бо розбудили серед галицьких русинів охоту до науки, й дали їм надію на якесь покращання своєї долі. Передусім, показали їм (якраз 200 років тому!), у якому безпросвітному колоніальному ярмі вони жили за Польщі (як колись гелоти у Спарті), в культурному зацофанню на рівні XVII ст. Це в порівнянні із заавансованими європейськими народами та другими слав'янами (наприклад, чехами), які якраз проходили тоді процес свого бурхливого національного відродження, в дусі модного тоді літературного руху “романтизму”. Були це безповоротні зміни у погляді на світ тодішніх русинів, яких не могли знеутралізувати ані пізніший польський інтензивний наступ проти українського національно-політичного відродження, чи пізніша австрійська реакція, головно за сильно про-польського цісаря, Франца Йосифа.

Ідея заложення сітки модерних (на ті часи) парохіяльних шкіл зародилася серед членів перемиської капітули, так як крилошанина о. І. Могильницького та єп. І. Снігурського, які наперед заклали у 1816-му році в Перемишлі школу для дяко-учителів, що мали в тих школах учити – розговорною українською мовою! Масовий характер того роду шкіл, мимо оригінально дуже скромних початків, причинився у великій мірі до остаточно успіху української справи в Галичині по сьогоднішній день.

Для видавання книжок-підручників до тих шкіл, заложив о. І. Могильницький у 1829-му році першу в Галичині модерну друкарню в Перемишлі, а також написав у роках 1824/29 першу в Галичині граматику українською (тодішною) мовою, п.н. *Відомість о руській язиці*. В тій друкарні появилися ще інші книжки Мо-

гильницького, головно переклади шкільних фахових підручників із німецької мови, як також ще інші граматики української мови ріжних авторів, м.ін. німецькою та польською мовами. Вони, здавалось би, остаточно показали окремішність української мови від мов польської і російської. Також, там появилася у 1836-му році перша книжка авторства М. Шашкевича, п.н. *Азбука і abecadło*, де він успішно виступає проти переведення української мови на латинку, чого тоді домагалися поляки. Так проходила перша фаза українського відродження в Галичині, початок масового руху за збереження мови та народної словесности, відродження народної розговірної мови у школі та щоденному побуті. Під тим оглядом, те що в тому часі діялося в Галичині, а спеціально в Перемишлі, переважає значно паралельні активности т.зв. “Харківської групи”, які були, певне із огляду на політичну ситуацію в Росії, чисто елітарного характеру, далекі від якогось многочисельного, масового руху.

У 1848-му році, підчас “Весни народів”, український рух у Галичині переходить уже в наступну свою, політичну фазу, і його центр переноситься до Львова. Але всетаки, перша Шевченківська Академія відбулася таки ще в Перемишлі, в салі на вул. Владиче, десь у 1863 чи 1864-му році, де також відспівано перший раз (!) пізніший український національний гімн, *Ще не вмерла Україна*, на слова П. Чубинського (тоді ще хибно приписувані Т. Шевченкові), до музики о. М. Вербицького, чільного представника т.зв. “Перемиської музичної групи” при кафедрі св. Івана Хрестителя. До їх успіху причинився диригент церковного хору (заснованого еп. І. Снігурським) чех А. Нанке при тій кафедрі, тоді дуже популярного, що також причинився в основному до загального поширення хорового нотного співу в Галичині та національної свідомости. Згадану вище Шевченківську Академію зорганізував тодішній перебуваючий в Перемишлі студент, А. Вахнянин. Він, уродженець недалекої Синяви, став пізніше першим головою т-ва “Просвіта” та був пізніше відомим автором-науковцем і важним галицьким політичним діячем.

Виринає питання, чому дійшло саме в Перемишлі, а не де інде, до початку українського (тоді ще “руського”) відродження в Гали-

чині? На те зложилися такі спеціальні обставини, як наприклад небуденні особи які там тоді перебували (Могильницький, Снігурський, Вербицький, Вахнянин), як також неможливий до витерпіння польський гніт та свавілля польської шляхти з Перемищини, знаної в цілій Польщі із своєї впертости й загонистости. Край був у такому злому стані, що у 1772-му році, як мала приходити Австрія, делегація м. Перемишля вийшла їм далеко на зустріч, щоб радісно привитати нову владу. Місцеві українці пам'ятали також про варварське зруйнування української катедри із XII ст., в Перемишлі, за короля Ягайла. З того каміння мала бути побудована теперішня польська катедра. Також, всі вірили що мітра перемиського єпископа була перероблена із оригінальної корони короля Данила, а його син Лев, був похований у недалекому монастирі в Лаврові. Автор собі пригадує, як ще у 30-их роках, разом із іншими учнями перемиської “державної гімназії із руською мовою навчання” ходив на день Усіх Святих на місцевий цвинтар, відвідати могили Могильницького та єп. Снігурського. Цікаво чи вони ще стоять? Чи може їх звандалізовано, так як це сталося недавно із могилою М. Вербицького, в недалеких Млинах (помер у 1870-му році). Це в наслідок значного погіршення польсько-українських відносин, на Посянні сьогодні.

80-ліття проголошення української незалежності

Підчас коли Лютнева Революція проходила спочатку під гаслом загальноросійського, патріотичного продовження війни аж до “побідного кінця”, та поширення границь Росії, ради “Солдатських та Робітничих Депутатів” уважали натомість відповідним проголосити конечність припинення війни, й миру “без анексій і контрибуцій”. Агітація за “хліб і мир” потім сильно допомогла большевикам здобути владу у Жовтневій Революції, у виснаженому програною війною краю. Тому зараз після вдало проведеної революції, большевицький Совнарком вислав до Центральних держав (Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії й Туреччини) парламентаріїв, щоб установити на фронті перемир'я, та розпочати мирові переговори, у Бересті. Тимчасом, Українська Центральна Рада (УЦР) довго вагалася, що має властиво робити, а українське військо, яке ще недавно начислювало 300 000 вояків, та коло 30 зорганізованих дивізій піхоти та кінноти, розкладалося большевицькою агітацією дослівно з години на годину, та починало розбігатися до дому. Так, що вкінці для УЦР не залишалось іншого виходу, як також післати делегатів до Берестя, де в міжчасі большевики (хоч ніби перед тим визнали самостійність України), в демагогічний спосіб створили ніби “незалежний український радянський уряд” у Харкові. Виславши, ніби в імені України, своїх представників до Берестя, большевики розпочали збройний наступ на Україну, ударяючи передусім із північного сходу, на Бахмач-Конотоп.

Безконечні дискусії в УЦР не помагали: що робити щоб розпустити регулярну армію, розкладену большевицькою пропагандою та перейти, на час війни, на горожанську міліцію як у Швейцарії, бо навіть у самому Києві вже починалося повстання збольшевизованих, неукраїнських елементів. Тому стало острою конечністю виставлення цілком нових частин, із доровольців, “Вільного Козацтва”, колишніх полонених галичан і буковинців, студентів уні-

верситету та старших гімназистів, і військових курсантів. Земля дослівно горіла під ногами, бо переговори у Бересті почалися вже 5-го грудня 1917-го року. Одначе, в УЦР дальше велися довгі дискусії про міжнародне братерство й солідарність демократичних народів, соціальну справедливість для всіх та як поділити землю (всім по сім “десятин”), як була одна рецепта. Військова сила УЦР у Києві, ще 6 000 вояків у листопаді, дальше різко зменшилася до яких 2-ох чи 3-ох тисяч надійного війська в січні. Вsetаки, залишки давних гасел “побідної війни” царської імперії, получені із анексією Галичини, Дарданелів, частини Балканів і половини Персії, тепер уже полученных із ідеєю “вільної, демократичної Росії, у федерації із Україною”, як ще сказано у III-му Універсалі, із трудом зникали із розпалених голов дискутантів у “Педагогічному музеї”, де засідала УЦР. Вкінці їм таки стало ясно, що не було іншого виходу, як також вислати делегатів до Берестя щоб вести переговори, та формально проголосити самостійність, щоб стати перед історією рівнорядним, із іншими незалежними державами, суб’єктом міжнародного права.

Справа дальше відтягалася, аж із 24 на 25-го січня таки незалежність проголошено, як IV-ий Універсал, офіційально датований на 22-го січня 1918 р. Був це вияв великої державної мудрости, мимо значної популістичної реторики включеної в цей Універсал, на пораду В. Винниченка, щоб в обіцянках для народу “перегнати” навіть большевиків. Але саме проголошення самостійности було засадничо спізненим, принайменше на який місяць. Тоді, воно дало б Україні багато кращі умовини, і зробило би пізнішу німецько-австрійську окупацію непотрібною. Так зрештою кажуть деякі історики (як, напр., І. Нагевський). Але 28/29-го січня вже вибухає в Києві повстання збольшеvizованих елементів, головно з посеред меншин, які мали чисельну перевагу над українцями в Києві.

Боротьба на місці із повстанцями сильно утруднює висилку збройних сил проти большевиків, під проводом М. Муравйова та В. Антонова-Овсієнка, що скоординовано наступають на Київ, зайнявши Бахмач. Бої в самому Києві закінчилися одначе успішно.

Автор мав нагоду почути драматичний опис тих подій із доповіді видатного учасника, пізнішого генерала К. Смовського, як здобувався Арсенал: “ми ручно викотили гармату на площу перед головною брамою, й розпочали прямиий обстріл. Після кількох сальв, большевики піддалися”. На салі був також ще присутній один із тих гармашів, п. Лисий.

Гірше було із групою вояків, курсантів і членів “Студентського куреня”, висланих на північний схід проти московської інвазії. Бій відбувся коло станції Крути, 29-го січня. Мимо геройської посвяти українських сил (300 осіб, каже уцілілий учасник, Л. Лукасевич у своїх споминах, 750, каже історик Нагаєвський), проти 3-ох чи 4-ох тисяч червоногвардистів, бій скінчився програю. Найбільші втрати були серед узятих до полону студентів, яких (290) у варварський спосіб розстріляно, як також при відвороті, де багато учасників мусіли пробиватися одинцем. Одначе, хоча із військового боку сам бій не був удалим, сповільнив наступ ворожих сил на Київ і уможливив затримання Києва в українських руках аж до самого підписання Берестейського Договору, 9-го лютого 1918-го року. У висліді, Україна стала знова формально підметом міжнародного права, 264 роки після злочасного Переяславського Договору.

Тепер можна часом ще почути хитро-мудрі аргументи, що підписання Берестейського Договору було політичною помилкою. В той час одначе не було іншого виходу, щоб якось урятувати Україну перед інвазією примітивних варварів, здібних (як і зараз показалося) до нечуваних злочинів і знущання над мирним населенням. Большевики, за 19 днів перебування в Києві, потрапили забити більше як 10 000 людей, між ними 2600 колишніх царських старшин. Інші більші військові формації, що тоді там перебували, як польський корпус ген. Довбор-Мусніцького, також волів піддатися німцям, у числі 26 000, та розформуватися, підчас коли 50 000 “чехословаків” подалося аж на Сибір, тільки щоб не бути в большевицьких руках.

Коли українські частини повернулися до Києва 1-го березня 1919-го року, кияни віддихнули спокійніше. Вони, і зрештою ці-

лий край, дістали принайменше майже ще однорічну передишку від большевиків! Ніхто в той час не міг знати, що німці зірвуть Берестейський Договір та переведуть гетьманський переворот. Одиною сатисфакцією для українців сьогодні можуть бути, на підставі тих подій ось які факти: Україна, хоч на короткий час, стала формально незалежною державою. Українці, як показав бій під Крутами, готові до загибелі битися за свою незалежність та недвозначно бажають стати державним народом. Також, Муравйова вневдовзі большевики самі розстріляли “за зраду”. Та сама доля достигла 20 років пізніше Антонова-Овсієнка. Котюзі по заслузі!

Берестейський Мир 1918-го року

Це сталося більше як 80 років тому, але було фактично передвісником пізнішого Ялтянського Договору, свого роду поділу світу: Росія мала дістати Галичину, Дарданелі, вільну руку на Балканах, пів Персії, і що ще (певні деталі є напевне даліше засекречені)? Так багато принайменше Аліанти Росії обіцували за приступлення до війни. Це були цинічні обіцянки для деспотичної, мало цивілізованої держави, званої під неславним іменем “тюрми народів”. Видно, що серед Аліантів ніхто не думав, які це могло мати негативні наслідки для цілого світу (щось такого як “холодна війна” що прийшла зараз по Ялті). Російська Лютнева Революція мала бути оригінально власне першим кроком до дальшого поширювання границь Росії, тим разом вже для експорту “соціалізму та демократії”, а прем’єр А. Керенський уважав себе майбутнім Наполеоном, новим переможцем Європи. Але не так сталося, як бажалося! Широкі народні маси мали досить війни.

Російські мужики прийшли до розуму, і стратили охоту йти масово “на штики”, на дротяні засіки, під вогонь кулеметів своїх краще вишколених і проваджених противників. Не помогли тут відомі “батальйони смерти”, що складалися головню із патріотично настроєних, гістеричних жінок. Негайне замирення було конечним у половині 1917-го року, бо військо попросту стратило всяку охоту даліше битися. Під гаслом “геть із війною” власне пройшла успішно Жовтнева Революція, та дійшло до мирових переговорів у Берестю, у грудні 1917-го року.

Українській Народній Республіці (УНР), що повстала після проголошення самостійности Українською Центральною Радою (УЦР) 22-го січня 1918-го року, не залишилося нічого кращого, як також шукати ліквідації воєнного фронту на своїй території, та скорого мирового договору. Одначе брак рішучости в тих справах довів, на жаль, до ситуації, де підписання самого мирового дого-

вору (першого такого у світовій війні!) мало місце вже того дня, як українській владі доводилося покидати Київ, 9-го лютого 1919-го року. Згідно із Берестейським Договором, Україна мала обіймати 9 губернь що їх занимала УЦР, але також Холмщину й Берестейщину. Ці останні території викликали якраз велике незадоволення зі сторони поляків, які зрештою уважали саме існування УНР ворожим для себе актом, бо заперечувало можливість відбудови історичної Польщі “від можа до можа”, як тоді собі поляки уявляли. Також, Берестейський Мир, підписаний між УНР та Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною й Болгарією, був сильно критикований аліянтами, як ніби хитра “німецька інтрига”, нелегальний спосіб себе звільнити від попередніх зобов’язань царської Імперії супроти аліянтів “щоб не заключати сепаратного миру”, і т.д.

Одначе, з огляду на політичну ситуацію яка заіснувала: Советська Росія кидає війну, а большевицькі банди зайняли велику частину української території, не залишалося українцям нічого кращого, як підписати цей договір, як також окремих договір про військову допомогу щоб викинути большевиків із України. Помилкою було одначе довір’я українських чинників до німців, що замість прийняти якусь сильно обмежену військову допомогу, допустили до фактичної німецької окупації (12 дивізій, також австрійські відділи). Це потім довело до великих непорозумінь та трагедії, так як несподіваний гетьманський переворот, зрадливо організований німцями. Запевняючи владу УНР що все є в найкращому порядку, до самого кінця, таки прийшло до перевороту, через наглу зміну політики Німеччини супроти УНР та тодішню корисну для німців ситуацію на західному фронті. Також, головню через російські та польські інтриги, німці не допускали до дальшої організації українських військових формацій, а існуючі українські військові частини, які помагали викинути большевиків із України, були розформовані як ніби ненадійні. Деякі інші, не до кінця продумані німецькі ініціативи доводили до анархізації країни, невдоволення та повстанських активностей.

Було це в наслідок цілком короткозорої політики німців на Україні, у протилежності до їхньої більше гнучкої політики в Со-

ветській Росії чи Фінляндії, де ситуація була дуже подібна? Червона Гвардія була зайняла край. Тоді німецькі відділи, запрошені ген. Маннергаймом, та новозорганізована фінська армія (яка на числяла оригінально всього 2 000 вояків) потрапили перманентно вигнати большевиків та зберегти фінську незалежність. Ніхто фінам не брав того за зле, підчас коли зараз після підписання Берестейського Миру почато Україну демонізувати, що ніби зломилася солідарність народів воюючих проти Німеччини, прийняла поміч від Німеччини, і т.д., до сьогоденного дня, як бачимо ще із цілком недавно виданих історичних англійомовних підручників (напр. О. Файрес/ O. Figes, *A peoples tragedy – a history of Russian revolution*. Viking 1996). Ніхто не хоче собі більше пригадати, як УЦР висилала на фронт свої найкращі “українізовані” частини у літі 1917-го року, для побіди Антанти. Через того роду непродумане широке кровопролиття українізованих відділів, ніби “для закріплення російської демократії”, пізніше знайшлося замало охочих виступати за українську владу, як того було найбільше потрібно, вже після проголошення самостійности.

Одначе, найостріші закиди, роблені аліянтами українцям, були саме за факт проголошення незалежности, 22-го січня 1918. Це тому, що всі вони були переконані про конечність існування “єдиної, неділимої Росії”, ніби для втримання порядку на євразійському континенті.

Весна народів, 150 років тому!

Українська справа вийшла на арену світової політики, в модерні часи, перший раз під час революційних подій у Австрії у 1848-му році, знаних також під назвою “Весни народів”. Після Віденського Конгресу, що остаточно упорядкував (так здавалося) Європу після наполеонських воєн, консервативні уряди старалися утримати існуючий стан речей якнайдовше, головню на користь великих землевласників і королівської влади в Австрії, Франції та Пруссії. Тимчасом, загальне поширення освіти та добробуту серед широких народніх мас, та початки індустріалізації, вкінці довели до революційних вибухів. Так, при кінці лютого, прийшло до революції у Франції, та проголошується республіка. Кілька дів пізніше, вибухає революція в Австрії, у столичному місті Відні, де 13-го березня уступає зненавиджений публікою прем’єр-міністер К. Меттерніх. Зараз таки починають рухатися у Львові поляки й засновують якийсь свій комітет, а українці (ще тоді знані як “русини”), також заснують свою “Головну Руську Раду”, 2-го травня, як конкурентну, паралельну організацію, в боротьбі за політичні права свого народу.

Ситуація в Галичині була тоді надзвичайно складною, бо була це провінція Імперії, яку довела господарка польських панів до загального зубожіння, будучи тоді чи не найбільшою провінцією цілої Австрії. Реформи цісаря Йосифа II ще 66 років перед тим елімінували кріпацтво – селяни стали підметом цивільного права – але ще залишилися неприємні обов’язки панщизняних робіт. Мимо того, що австрійська влада намагалася їх обмежити до “тільки” 30 днів на рік, польські пани потрапили вимагати безкарно від селян 5-6 днів на тиждень безплатної панщизняної роботи. Ці відносини гарно описав зрештою І. Франко, в поемі *Панські жарти*. Польські магнати одначе дальше вперто твердили, що в Галичині селяни все одно не заслуговують на жадні полегші, а їх лінивство,

дикість, та примітивність є власне причиною їх убогости. Тому не дивно, що ще у 1846-му році, вибухло в західній Галичині, коло м. Тарнова, повстання серед польських селян, під проводом ватажків Бренделя й Шелі, щоб “різати панів”. Ці події є широко знані як “Мазурська різня”, як реакція польських селян “мазурів”, проти надуживань своїх же польських панів. Це доказує, що панський гніт тоді у Галичині такий був нестерпний, що селяни бунтувалися навіть без різниці національності.

Тому негайне знесення панщини пропонував новий енергійний намісник Галичини, граф Ф. Стадіон, ще у 1847-му році! Він також звернув увагу влади на існуючі антагонізми між українцями та поляками. Коли тільки поляки виступили отверто проти цісарської влади, то передусім старалися зберегти свою домінуючу позицію в Галичині, цілком ігноруючи навіть існування українців. Але, будучи перед тим урядовцем у Станиславові, Стадіон був добре поінформований про існування українців як окремої національності, та про konieczність якогось поліпшення їх долі, як навіть тільки для добра австрійської держави.

Тому скасування панщини, сильно прискорене революцією, проголошено в Галичині ще 16-го квітня (на сам Великдень), добрих п'ять місяців скорше, як у решті Австрії. Про це пише Іван Франко: “Ще як світ світом, не було у нас Великодня такого”. Це була важна подія для українських селян, бо робила їх вкінці вільними людьми без фєвдальних обов'язків, які мали одначе вже перед тим доступ до елементарних шкіл із українською розговірною мовою, що тепер ставало їм у великій пригоді. Їх закликав тодішній українських провід (складався головнo із греко-католицького духовенства) до організації філій Головної Руської Ради, та військових формацій, як Народної Гвардії, Національної Самооборони, та батальйонів “Руських Гірських Стрільців” (для яких мати цісаря Франца Йосифа, Софія, навіть власноручно вишила хоругву). Вони стали, зрозуміло, виразно по стороні австрійського уряду. Це тому, що “революційні” сили в Галичині та на Закарпаттю стояли тоді по стороні польських дідичів та мадярських магнатів, які хотіли дальше тримати наш нарід у важкій неволі, в дусі XVII ст., маскуючися одначе перед Європою безвстидно

як ніби власне якісь “свободолюбні сили”. Не диво, що був час навіть зараз після революції у Франції, коли підтримувані польськими політичними емігрантами, проходили в парламенті довгі дискусії про доцільність інтервенції цілої французької армії, десь у революційній боротьбі на користь поляків. Їх тільки з бідною потрапив припинити тодішній французький політичний провідний муж, поет Лямартін!

Зрозуміло, потягнення Стадіона, який радив українцям активно виступити на політичну арену, щоб прихилити публичну опінію на свою користь, викликало фанатичну, скрайно негативну реакцію поляків: вони, не зважаючи на жадні факти, на перекір усякому доброму розумові, вперто тоді твердили, що нема ані жадної окремої української мови, ані національності. Все те ніби тільки хитро-мудро видумав Стадіон, на очевидну некористь поляків – це все ідеї, які чомусь ще даліше покутують серед деяких польських кругів, що йдуть “на знищенє Русі”. З другої сторони, (виступаючи як приятель українського народу) А. Солженіцин ще сьогодні твердить перед американцями, що “Головна Руська Рада” – це власиво була “Головна Російська Рада”, використовуючи конфузію серед американців відносно термінів “руський” та “російський” в англійській мові. Не забуває при тому згадати, що в Галичині видумано на інстигацію австрійського уряду, “перекручену українську мову, повну польських та німецьких слів”, та сама ідея, що окрема українська мова колись вже існувала в історичних часах, є “недавно винайденою фальшивкою”. Зрештою, подібні ідеї можна ще даліше okazійно почути від деяких українських “академіків”, не говорячи про подібні дискусії в Російській Думі. Тому слід уважати, як слідує велике досягнення Весни народів, що українців (оригінально ще “русинів”) офіційно визнано як одну із 11-ти політично признаних національностей Габсбурзької Імперії, включно із написами на грошах і в урядових установах в українській мові, тим надаючи їй автоматично визнаного цивілізованою, модерною державою, статусу окремої слов’янської мови! Це сталося, зрештою, також на основі дослідів нової академічної дисципліни, славістики, із славного віденського університету.

Такі то є сьогодні ремінісценції Весни народів, 150 років тому:

- 1) українців визнано як окрему національність, офіційно,
- 2) українська мова стала урядово затверджена як окрема слов'янська мова.
- 3) українське селянство (90% цілого народу!) вкінці звільнене від панщини,
- 4) організується перше, в модерних часах, українське військо, із власними прапорами,
- 5) повстає політичне представництво, Головна Руська Рада, перша газета, університетська катедра на українській розговірній мові, і т.д.!

Почалася нова фаза українського відродження, якого ніщо вже не було у стані спинити. Варто згадати, що як Стадіон був перенесений до Відня, на більше відповідальну роботу, на його місце став намісником А. Голуховський, поляк. Одною із його перших ініціатив, була елімінація українських військових частин. Використовуючи наївність чи поблажливість нового цісаря, Франца Йосифа, Голуховський робив, що тільки міг щоб пошкодити українцям, чи щоб їх навіть цілком знищити, а зате довести до майже 100% домінації поляків у Галичині. Одначе, вище згадані реформи, а спеціально поширення освіти серед українців, деяке зростання матеріального добробуту в Галичині, та загальна політична ситуація в Австро-Угорщині, унеможливили полякам їх наміри “на знищене Русі”, й сьогодні “маємо те що маємо”. Але польська рецепта “пусьць русіна на русіна”, широко практикована, безперечно сильно пошкодила українцям у Галичині. Разом із міжнародною військовою поміччю, яку у 1918/19 роках поляки потрапили собі зорганізувати, можна сьогодні сказати що все це причинилося до спізненого приходу української незалежности на більше, як 70 років, та також довело до великих людських жертв українського народу, й великих культурних і господарських страт. Якби підчас Весни народів було більше співпраці, як протистояння обох народів, то сьогодні й українці, й поляки, були би напевне в багато кращому матеріальному й культурному положенню. Хто в тому більше завинив? Безперечно, ті що мали (як тоді вони думали) владу та багатства у своїх руках, а не хотіли ними поділитися.

Тимчасом у “Тюрмі народів”, Росії, де не було Весни народів, справа вирішення статусу української мови затягнулася аж до 1905-го року, коли їй надала російська Академія Наук, у великодушному рішенню “на правах рукопису”, права “наріччя” російської мови. Тодішній чільний російський мовознавець, А. Шахматов, пізніше жалував навіть такого куцого рішення. А аргументи в Україні деяких “мовознавців”, проти повернення до колишнього “академічного” Харківського правопису, дальше продовжуються по лінії “перекручення” української мови галичанами, тобто відновлення теорії “шкідництва” в українському мовознавстві, що була широко практикована у 30-их роках за часів товариша Сталіна. Це те саме, що сьогодні закидає галичанам Солженіцин, самозванчий “приятель” українського народу.

Довга дорога України до незалежності

Як відомо, Україна немає природних границь, але має добре підсоння, й була колись медом і молоком пливучою. При тому, має, нажаль, надзвичайно неприємних і агресивних сусідів, Польщу й Росію, які із месіянстичною впертістю (як передмуря християнства, Польща), чи як “збирач усіх руських земель”, чи навіть як безсоромний кандидат на панування над цілим світом (Росія), старалися заволодіти Україною. Тому, будучи у не вигідному геополітичному положенню, Україна вкінці впала жертвою систематичної агресії тих своїх вище згаданих сусідів. Але, не зник дух-геній народу. Після століть поневолення, геноциду, та експлуатації чужинцями, починається боротьба, спочатку на культурному полі (братства, школи при монастирях та церквах, академії). Неминуче одначе, через розвиток освіти та поліпшення матеріальної культури, доходить до збройних протиставлень. Але, тут через брак незалежності, могли це бути оригінально тільки бунти чи повстання народних мас проти гнобителів-наїзників.

Зрештою, в такому положенню бували й інші народи. Початком незалежності Нідерландів (сьогоднішньої Голандії), було також повстання проти еспанського короля, Пилипа II. Затяжна боротьба за незалежність, із великими жертвами та жорстокістю із обох сторін, тривала 80 років. Але сьогодні ніхто не оскаржує голандців о якусь елементарну “дикість”, перверзію, чи некультурність, у тій важкій боротьбі, коли це трапляється сьогодні ще часто чути українцям. Це робиться разом із закидами що їх (українців) саме існування є ніби тільки наслідком якоїсь хитро-мудрої “інтриги”, зі сторони німців чи австріяків на некористь поляків, чи зі сторони поляків, Риму чи Ватикану, та німців, на некористь москалів. Про це дальше гірко скаржаться у своїй Думі росіяни.

Тимчасом, ще доси нема (по російській стороні), мимо багатьох декларацій про свою любов до українців, жадного офіціаль-

ного, державного признання прав української мови у Російській Федерації. Її трактується даліше систематично як якусь безперспективну причіпку до “великого російського язика”, як “наріччя” (у кращому випадку), чи тільки як “жаргон” (серед скрайних російських націоналістів). Це цілком не так, як у другій федеральній державі, Швейцарії, де т.зв. ретороманська мова має ті самі права, що мови німецька, французька, чи італійська. Це справа високої політичної культури й толерантності швайцарів (до чого ще далеко нашим сусідам), що аж ніяк не ослаблює, а зміцнює, їх прив’язання до ідеї швайцарської незалежності.

Тому великим нещастям для українців був факт, що їх противники стояли безперечно на досить низькому ступені суспільно-культурного розвитку, в порівнянні із завансованими народами західної і середньої Європи. Вони старалися впливати нівелююче на всякі намагання українців розвивати власну культуру. Поляки думали, що це може робити тільки якийсь “впертий русин”, а москалі казали, що це робить хіба якийсь дивак, “хитрий малорос”. Самі стояли одначе на стадії політичного розвитку “розвиненого феодалізму”, де серед москалів було ще багато характеристик із стадії соціо-економічного розвитку мисливців-збирачів, чи навіть шаманістів. Одним словом, у XVIII ст., Росія чи Польща ще стояли принайменше яких 100-150 років позаду Європи.

Цікавим є, що останній історичний більший зудар між окупантами України та доведеними до відчаю народними масами (Коліївщина) мав місце саме 230 років тому. Був спровокований повстанням польської шляхти проти власного уряду в лютому 1768-го року, знаним як “Барська Конфедерація”, та як виглядає також російськими інтригами і дезінформацією, частинно на підставі “Золотої Грамоти”, ніби авторства Катерини II, де селянам обіцяно всякі “золоті гори”. Повстання, яке вибухло на Київщині й на Правобережжю, мало багато непотрібних, скрайно жорстоких моментів (так як, наприклад, т.зв. “різня в Умані”, де загинуло коло 2000 поляків, та других меншин, між іншим, також певне число уніятів). Ці події були драматично описані Т. Шевченком у поемі *Гайдамаки*, на підставі споминів деяких ще тоді живучих

очевидців. Переклад тої поеми, на англійську мову, сьогодні okazійно уживається в Америці для антиукраїнської пропаганди, щоб показувати мниму характеристичну жорстокість українців. Тимчасом, повстання було остаточно здавлене у типовий для москалів, зрадливий спосіб, генералом Кречетніковом. Зі зловлених гайдамаків, одну групу у числі около 5000 передано полякам для покарання, що мало місце потім у містечку Кодні. Із них 3000 страчено, решту “позначено”: що десятому відрубано праву руку та ліву ногу, або ліву руку та праву ногу, згідно із розпорядженням польського ген. Й. Стемповського. Других гайдамаків москалі самі затримали, й після певних тортур вислали на Сибір.

Поляки, до сьогодні, гордяться “подвигами” конфедератів, й навіть думають накрутити фільм на ту тему. Їх традиційна військова шапка, “рогативка”, походить від колишньої чотирикутньої “конфедератки”, ношеної в тих жахливих часах. Ця шапка має те саме сентиментальне (для поляків) значіння, так як “мазепинка” для українців. Гайдамаччина, оригінально спровокована, а потім криваво зліквідована, москалями, одначе влилася в український фольклор як якась апокаліптична подія нечуваних розмірів, та була джерелом натхнення поета Т. Шевченка, що боронив імені гайдамаків: “гайдамакі – не воїни, разбойнікі, вори...”, каже москаль, “Брешеш, людоморе, бо розбійник за правду не встане, не розкує закованих у ваші кайдани”, відповідає йому наш безсмертний Тарас. Популярною є в Галичині пісня *Ми гайдамаки, ми всі однакі*, авторства І. Франка.

75-ліття децизії Ради Амбасадорів

Підчас коли Перша Світова Війна дальше продовжувалася, без більшого вигляду на якоесь скоре закінчення, становище Америки ставало рїшальним. У квітні 1917-го року, Америка вкінці рїшилася інтервеніювати, ніби “щоб покінчити назавжди із усіма війнами”. Президент В. Вілсон говорить із захопленням про недавню російську Лютневу Революцію, як вияв нової охоти російського народу, “із демократичними традиціями”, боротися за мир та інтернаціональну справедливість. Але, чутки про таємні договори воюючих сторін, про “поділ світу” після виграної війни, змусили Вілсона проголосити своїх “14 точок”, де вимагається поділу Австро-Угорщини на незалежні держави, відновлення Польщі “на територіях із польською більшістю”, – але також інтегрального збереження російської імперії. Новим було одначе проголошення Вілсоном принципу “самовизначення народів”, яке давало низці бездержавних народів Австро-Угорщини надію на краще політичне майбутнє. Одначе, вже тоді було видно повне фаворизування поляків, та якихось “чехословаків” чи “сербохорватів”, дивних політичних новотворів.

Вже у січі 1917-го року, появилася в Америці “брилянтна ідея”, може якихось бізнесменів польського походження, щоб створити із емігрантів, також польського походження, легіон для інтервенції в Європі. Був це зародок пізнішої армії ген. Й. Галлера. Вона, коли Америка була ще неутральною, переходила вишкіл у Канаді, а пізніше, доповнена полоненими із німецької армії та французькими добровольцями (одним із яких був пізніший ген. Ш. де Голь) була кинена, у критичний момент польсько-української війни, 14 травня 1919 р. в Галичині проти українців. Армія ген. Галлера, разом із інспірованим французами нападом румунів на запілля УГА, спричинили здобуття Галичини поляками, в липні 1919-го року. Це мимо того, що оригінально армія Галлера мала битися тільки

проти большевиків, поляки все одно вислали її проти Української Галицької Армії (УГА) під претекстом, що УГА була не ліпша від большевиків, бо воювала тільки під проводом колишніх австрійських старшин (що дуже не подобалося аліянтам). Також, поляки безпідставно закидали українцям, що ті по-варварськи трактували польське населення Галичини, а спеціально великих землевласників, жінок та дітей. Рівнож, виставляли численні меморандуми, та голосили безсоромно всім, що годилися слухати, свої твердження що українці, білоруси й литовці є тільки сирою етнографічною масою, без жадного почування етнічної ідентичности. Вони, проваджені своїми радикальними, малокультурними провідниками, тільки мріють як обрабовувати й винищувати поляків, одинокий цивілізований народ на територіях, які колись належали до Річ-посполитої.

Того роду аргументи відкидав англійський прем'єр Льюїс Дж., та радив полякам радше подивитися на власну історію, та не набирати собі забагато меншин, саме із найдібніших європейських народів. Але трапляли вони до серця американцям і французам: їхній чільний політик, Клемансо, мав навіть сказати, що як довго живе, не допустить до жадної незалежної України. Всетаки, у мировому договорі (10 вересня 1919) в Сен Жермен, між аліянтами й Австрією, визнано у точці 91 Східну Галичину тільки окупованою поляками країною, без права суверенности, із автономією, де мав відбутися у 1944-му році плебісцит про остаточну державну приналежність. Це є назагал сьогодні мало відомий факт.

Події одначе так розвивалися, що у відомому квітневому договорі між УНР та Польщею, що мав місце у Варшаві, у 1920-му році, С. Петлюра ніби “зрікся” Галичини на користь Польщі (до чого не мав від галичан жадного уповноваження). Пізніший Ризький Договір (без участі УНР) із 1921 р. між Польщею й большевиками фактично уневажнив Варшавський Договір, та усталив східну границю Польщі на Збручі. Але, з точки інтернаціонального права, Східна Галичина залишалася дальше тільки окупованою країною, із границею на заході яка перебігала приблизно так як теперішня польсько-українська границя. Тому десь у жовтні

1922-го року, поляки провели в соймі проєкт закону про досить обмежену автономію для трьох воєвідств, що збігалися із територією Східної Галичини. Також, в тому часі вже заіснувала т.зв. “Рада Амбасадорів”, яка мала, з доручення новоствореної Ліги Народів переглянути виконання мирових договорів із останньої війни, а складалася вона із представників Франції, Англії, Італії, Бельгії й Японії. Тому беручи формально під увагу Варшавський та Ризький Договори, та вище згаданий закон про автономію Східної Галичини, Рада Амбасадорів 14/15 березня 1923-го року рішила, що Східна Галичина має таки належати до Польщі. Мимо численних протестів дипломатичних представників галицьких українців, на тому й залишилося аж до розпаду Польщі у 1939-му році. Закон про автономію не введено в життя.

Говорено тоді, що повища децизія фактично мала місце на рекомендацію італійського амбасадора, на підставі опінії тодішнього папського нунція в Польщі, кардинала Пачеллі. Мав він ніби сказати “*Rutheni non sunt maturi ad regendum*”, тобто “русини не здібні до самостійности”. В той спосіб, Східна Галичина остаточно втратила право на самовизначення, через махінації/інтриги поляків та потурання їх патронів, французів. Сильно до того причинилися численні попередні потягнення Америки на користь Польщі, так як організація армії Галлера та постачання усякого воєнного матеріалу підчас польсько-української війни. А для українців почалася 18-літня неволя. Тому, що зусилля українського політичного проводу, вихованого на традиціях парламентаризму, не увінчалися успіхом для легітимного полагодження справи української незалежности, прийшло на чергу молодше покоління, більше склонне до нелегальних актів та тероризму ніж парламентарних дискусій. Це привело до значного ослаблення традиційного близького зв’язку між українським народом у Галичині та його інтелігенцією, який до тепер характеризував українське політичне життя. Наслідки тої дихотомії є даліше яскраво видні сьогодні.

Не було потіхою тоді для українців рівнож це, що в тому самому часі також передано полякам “для вічного затримання” литовське місто Вильно (сьогодні знане як Вільнюс), спритно захоплене

поляками у 1920-му році. Їх успіхи одначе пішли до голови полякам, які стали переконаними, що вони є “великою потугою” (мощарством), яка може дальше вести незалежну від нікого, скрайно агресивну політику на сході Європи, із комплетною безкарністю та кавалерським трактуванням своїх меншин. Можна сказати, що існує багато подібностей між військовими ініціативами поляків у роках 1918/20, та сербів недавно, у роках 1991/95, підчас розпаду Югославії.

130-ліття “Просвіти” в Галичині

Мало яка українська організація так причинилася до українського культурного й політичного відродження, як “Просвіта”. А саме, як тільки Галичина дістала автономію в 1867-му році, зараз виникла проблема: як найкраще її використати для інтензивного, всебічного розвитку українського (тоді ще “руського”) руху в Галичині. Справа поширення освіти та національної свідомости серед широких кругів народу стояла на першому місці, як також боротьба проти агресивного польського шовінізму, що намагався використати автономію виключно для себе. Це показало konieczність створення окремої самодіяльної української культурно-освітньої організації, яку рішено назвати многозначним іменем “Просвіта”. Але треба було поспішати, бо москвофіли, певна частина спантеличених російською пропагандою “русинів”, які уважали себе етнічними москалями, й були явно протеговані поляками, також рухалася. Дехто вважає, що це була попросту якась братерська боротьба між “українофілами” та “москвофілами”, справа особистих симпатій! Фактично було це важке змагання, за право репрезентувати весь народ, між русинами-українцями (цілком зданих на власні сили), а москвофілами-кацапами, яких отверто попірала царська влада, як також польська адміністрація в Галичині.

Українська ініціативна група тоді рішила, 8-го грудня 1868 року, у Львові, заснувати добродійне культурно-освітнє товариство “Просвіта”. Першими головами були знаний на Перемищині діяч, А. Вахнянин (1868-1870), та Ю. Лаврівський, віцемаршалок галицького Сойму (1870-73). “Просвіта” зараз забралася енергійно до організації шкільної, видавничої й економічної справи, але есентуально мала найбільший успіх у заснуванні численних читалень. Їх було 3075 у 1939-му році, із 31 000 членів, 2988 бібліотек, та 1475 власних будинків. Це мимо численних перешкод і заборон зі сторони польської влади, та ще підчас автономії Галичини. Від

оригінальної “Просвіти” потім відокремилися певні масові організації із спеціальними завданнями, так як “Сільський Господар”, “Маслосоюз”, та “Ревізійний Союз Українських Кооператив”.

Але, крім чисто культурно-освітньої роботи для української спільноти й опіки над українським шкільництвом через організацію “Рідна Школа”, “Просвіта” виховувала молоде покоління в дусі приналежності до свого народу, свідоме своєї національної ідентичності, що всюди вимагало поширення прав української мови у щоденному житті. Це роблено через самоосвітні гуртки при читальнях, які засновано у майже кожному українському селі. В дуже вдалий спосіб, тим читальням пощастило в Галичині неймовірно успішно зупинити загальне поширення ідей примітивного соціалізму чи анархізму, що тоді масово ширилися в російській імперії, та були передвісниками пізнішої Жовтневої Революції. Це все старалися свого часу прищипити на галицький ґрунт (як якийсь “прогрес”) такі відомі діячі з Великої України, як напр. М. Драгоманів та інші. Тимчасом, у читальнях кипіла праця над вказанням молоді користи із систематичної праці для поліпшення своєї долі, та над практичним вихованням молоді – що довело навіть до заснування сітки “дитячих садків”. Все те було фінансоване із власних джерел, через членські вкладки. Не було, дослівно, від влади жадних більших субвенцій, а приходили головно усякі “штрафи” і погрози.

Самодіяльні активісти “Просвіти” незабаром звернули на себе корисну увагу ширших суспільних кругів в Австрії. Але були вони також сіллю в оці польських претендентів на політичну гегемонію в Галичині. Тимчасом, австрійська публіка почала звертати увагу на дуже скупий бюджет Галичини на освітні цілі, у порівнянні із іншими коронними краями, й дивувалася чому той край, мимо релятивно так низького стану освіти, всетаки так мало видає на ті цілі. Це пояснювано собі тим, що польські політичні круги, які діставали владу регулярно через сильно пофалшовані вибори (це була тасмниця Полішинеля), не прив’язували жадної більшої уваги до загальної освіти. Спеціально поляки боялися, що її поширення вийде передусім тільки на користь українській більшості

(яку тоді вона мала безперечно в Галичині) та зробить кінець їхнім (польським) традиційним політичним впливам. Ті всі труднощі в ділянці освіти мусіла “Просвіта” надробити зі своїх скромних, приватних засобів!

Обмеження, які тоді заіснували в Галичині спонукували “Просвіту” висилати найбільше надійних студентів студіювати в чужих університетах та фахових школах. В той спосіб, вишколено ряд фахівців для праці в таких українських кооперативах як “Маслосоюз”, які згодом належали до найкращих в Європі, й успішно конкурували на міжнародньому ринку. Досить сказати, що сам М. Ганді, як починав в Індії рух цивільного спротиву, радив своїм землякам брати собі приклад із досвіду галицьких українців: вони, після довгої неволі та незаслуженого, систематичного понижування поляками, потрапили виробити собі добру опінію дослівно цілого світу (у 30-их роках), як працюючі, совісні робітники. Як багато потрапили вони для себе осягнути, в мирний спосіб, виключно власними силами – казав Ганді, тоді надзвичайно популярна і славна у світі особа!

Оказійно, доводиться почути, кілька ніби доброго українці навчилися від поляків у тих страшних роках формування модерної української нації. Але та наука мала нераз чисто негативний характер: замість польського “застався а постався”, нас вчила “Просвіта”, протівно, що “праця єдина з неволі нас вирве”, замість месіанізму чи бомбастичного “за Вашу і нашу волю”, вона вчила “учітеся, брати мої, думайте, читайте”, словами Т. Шевченка. Але може найважливішим, що потрапила “Просвіта” осягнути своїми активностями, був критичний іспит 80 років тому, як розпалася Австрія: в Галичині, український народ навіть не думав слухати імпортованого москалями гасла “грабуй награване”, чи “всім по сім (десятин землі)”, а відважно станув, як один чоловік, в обороні своєї незалежності. Це тоді, коли на інших українських землях, де “Просвіта” не мала нагоди ширше розвинути своєї діяльності, соціальна революція перемогла революцію національну, із усіми негативними наслідками того явища. Бо сьогодні знаємо, яка жорстока доля чекала тих українців, що повірили свого часу ради-

кальним обіцянкам малокультурних демагогів, які “з легкої руки” прямо обіцювали “рай на землі”. До тепер, ще жадна із культурно-заавансованих країн не прийняла добровільно тої рецепти на “щасливе життя”. В додатку до царської Росії та Китаю, де це сталося внаслідок кривавої громадянської війни, було це виключно в соціо-економічно нерозвинених, колишніх колоніальних країнах т.зв. “третього світу”.

Серед поляків не було організації, подібної до нашої “Просвіти”. Замість того виховувано в “Домах Людових” простий народ в душі войовничої агресивности до всіх сусідів та до шовінізму. Духовою поживою до сьогодні є сильно перчені твори Г. Сенкевича. Це безперечно доводить до труднощів відносно добросусідського співжиття, коли цілі верстви народу мають дальше глибокий жаль за мнимі попередні кривди до своїх сусідів, та всякі дальші до них претензії. А за “модель до наслідування” мають вони Ярему Вишеневецького, одного із головних героїв Г. Сенкевича, який уже, в дорослому віці, відцурався свого народу та релігії. Після цілком авантурничого життя, повного кривавих ексцесів, помер від переїдження, у віці 39 років. От-такий то був герой.

Українсько-французькі відносини

Мимо всяких важких перешкод і песимістичних прогноз, українська незалежність далі успішно продовжується. Тому, що Франція є сьогодні чи не найважливішою культурно-політичною потугою в Європі, варто проаналізувати також французько-українські відносини. Донедавна вони були досить делікатними, через відоме скрайно негативне наставлення до українських визвольних змагань 80 років тому. Але завжди так не було. Ї. Боплян, французький інженер на службі польського короля в першій половині XVII ст. тому був першим, хто проголосив ім'я "Україна" широко по Європі, та описав цікаво побут і звичаї козаків. Наполеон у 1812-му році збирався побити Росію, та також перший остерігав цілий світ, що агресивні наміри москалів скорше чи пізніше доведуть до опанування цілої Європи. Він також носився із думками, щоб якось відділити Україну від Росії. Потім оповідання *Маруся М. Вовчка*, про події під час українських визвольних змагань у XVII ст., стало навіть приписовою лектурою у французьких школах, як приклад великого патріотизму й самопосвяти для вітчизни.

Ситуація однак фундаментально змінилася у відношенні до України із початком XX ст., із цілком симпатичного до скрайно ворожого, коли Франція заключила договір з Росією, обіцяючи їй, між іншим, Галичину і Дарданелі (яких колись не хотів відступити москалям за жадну ціну Наполеон). Це, получене із наміром збереження цілості Росії як надійного союзника проти Німеччини, виключало всяку програму, де Україна мала би бути самостійна. Тому представник Франції в Києві, ген. Ж. Табуї, злорадісно радів коли большевики здобули Київ у лютому 1918-го року, бо уважав що всяка справа української незалежності вже була вирішена. Існували тоді поголоски (як пише Дж. Кеннан, американський політолог, експерт від зносин із Росією), що Центральна Рада,

одержавши від Франції 50 мільйонів рублів допомоги, ті гроші безсоромно проциндрила. Того роду “інформації” тоді успішно використовували вороги української незалежності (головно москалі й поляки) для компромітації української справи на міжнародному полі. Ця акція, в дещо хитро-мудрій зміненій формі, продовжується навіть до певної міри сьогодні в частині американської преси. Відомою є справа т.зв. “Армії ген. Галлера”, сформованої у Франції оригінально із американських добровольців, киненої у критичний час проти Української Галицької Армії, як ніби “збольшевізованих елементів”, тоді коли французи переконали румунів, щоб ударити в запілля УГА.

Ситуація одначе сильно змінилася в той час, як кінчається ІІ Світова Війна. Багато українців, як також автор тих рядків, опинилися остаточно у французькій зоні окупованої Німеччини. Ситуація була для українців складна, бо поляки спочатку намагалися їх собі підпорядкувати, як колишніх польських громадян. Тут одначе французи, без жадного вагання, відразу відмовили полякам усяке право до українців. Українські окремі табори таки зараз окремо зорганізовано, та навіть озброєно французами, бо поляки пробували в деяких випадках нападати на українські табори, та тероризувати й бити їх мешканців. Це було головно через особисті поражунки, та національну нетерпимість деяких осібняків (кресов'яків). Французи дуже енергійно боролися із випадками польського бандитизму, та досить численними намаганнями тероризувати й обробовувати місцеве населення, виступаючи в перших днях окупації ніби як “союзники” аліантів – що тільки натерпілися підчас війни від німців.

Можна сказати, що французи спочатку трактували українців навіть краще як це мало місце в інших зонах, де траплялися численні випадки примусової репатріації, мимо всяких офіційних заперечень. Евентуально, всі ті справи перебрала УНРРА, й побут українських утікачів чи робітників, що опинилися у французькій зоні, не ріжнився в основному від щоденного життя у других зонах окупованої Німеччини. Мимо певної тенденції французів трактувати свою окупаційну зону як якусь свого роду кольонію,

французи були серед окупаційних потуг першими, що зрозуміли несправедливість і абсурдність примусової репатріації, на яку так дуже тоді натискали большевики на підставі Ялтянських домовлень. Це сталося мабуть на підставі досвіду, який вони мали із численним емігрантами та утікачами із ССРСР, які проживали у Франції у 30-их роках.

Зі сторони французів, українці мали також деякі, цілком несподівані користи. В Канаді, перших українських імігрантів-греко-католиків, трактувала тамошня римо-католицька франкомовна гієрархія із певною прихильністю й пошаною, та помагала нераз при організації окремих парафій та будові церков у східно-церковному стилі. Ряд французів, делегованих до тих парафій, потрапив навіть вивчити мову своїх українських парафіян. Це пояснює високий процент затримання своєї мови та етнічної й політичної ідентичности серед українців у Канаді, у протилежности до того, що мало місце в ЗДА, де домінована айришами (ірляндцями) римо-католицька гієрархія спочатку ставилася до греко-католиків-імігрантів із великою резервою, якщо не отвертою ворожістю. Через це, тільки відносно мала частина тих імігрантів потрапила затримати свій обряд і етнічну ідентичність. Також, колишній секретар Східної Конґреґації, кардинал Е. Тісеран (французького походження), ставився до справ Греко-Католицької Церкви та до української релігійної ідентичности назагал багато краще, як теперішні, діючі стисло в думці "остполітік", ватиканські вельможі.

У повоєнному часі, певне число українців проживало у Франції, як заробітчани, а група українських учених потрапила оселитися в Сарселі, де заіснував важний культурний центр НТШ, та видавалася українська енциклопедія. Одначе, багато українців через важкі умовини із знайденням праці, евентуально виїхали до Америки чи Канади. Міжнародна політика Франції була назагал дуже осторожною відносно ССРСР, стараючися одначе виступати незалежно від Америки. Вже цілком недавно, відновлено культурні зв'язки між Францією та Україною. Приїхала група, яка мала репрезентувати новостворену українську Київсько-Могілянську Академію, як якусь репрезентативну, елітарну культурну інституцію.

Одначе, у їхньому виступі в Парижі, репрезентували вони майже виключно російську культуру (чи фактично її брак). Таким був, наприклад відомий шедевр Достоевського, *Idiot!* Тому були серед французької публики голоси, що вони воліли бачити замість того, якісь дійсно українські артистичні твори, замість оглядати заяложені, вже не раз на Заході деякими кругами “подивлювані” приклади “великої російської культури”. Слід вкінці подумати, що Україна вже є самостійною, й напевне має якісь власні культурні цінності, гідні уваги. Це принайменше, на думку автора, сугерували голоси теперішньої французької публики. Як знаємо, тепер Франція переходить свого роду економічно-політичну кризу, получену із дуже високим безробіттям. Маємо одначе надію, що через розвиток культурних відносин, співжиття на державному полі між обома великими європейськими народами, буде зростати в недалекій будуччині, в дусі взаємної користи й пошани.

80-ліття гетьманського перевороту та Україна сьогодні

Як військо Української Народної Республіки зайняло Київ 1 березня 1918-го року, ззаду поволи підходили, ніби офіційно союзники (на підставі окремого військового домовлення), а фактично окупаційні, війська Німеччини й Австро-Угорщини, числом разом аж до 500 000. Тільки мала залога залишилася тоді в Києві (3000 Січових Стрільців), бо решта українського війська далі ще зводила бої із відступаючими большевицькими бандами (до кінця квітня). Тут зараз для української влади виринули труднощі, бо треба було на швидку руку розбудувати адміністрацію, щоб виконати економічні умовини Берестейського договору. Тимчасом, німці й австрійці ставали нетерпеливими, не певні чи дістануть на час потрібні доставки збіжжя для свого вже голодуючого населення.

Український парламент, Центральна Рада, опанована прихильниками утопічного соціалізму, есерами (соціал-революціонерами), рішила продовжувати свою політику радикальних реформ. Як це описав іронічно сам провідний соціал-демократ, В. Винниченко, Центральна Рада намагалася трактувати нових “союзників”, із поблажливостю, ніби як “слуг українського народу”. Зате, великі землевласники, головно поляки й москалі, зараз постаралися використати існуючу ситуацію на свою користь, організуючи т.зв. “каральні відділи” для відібрання від селян поміщицьких земель та реманенту. Це викликало селянські заворушення й невдоволення владою УНР та окупаційними військами. До того, Україна була переповнена колись високопоставленими емігрантами із большевицької Росії. Вони масово, без перешкоди приїжджали на Україну, та зараз же намагалися заводити свої порядки, спрямовані на реставрацію колишньої царської влади. Їх побут дуже мальовничо описує письменник М. Булгаков у повісті *Біла твардія*, повній примітивного протиукраїнського патякання. Сьогодні той пашк-

віль входить до т.зв. “великої російської літератури”, та напевне пошкодив доброму імені українців у світі, представляючи їх як примітивних простаків.

Німецька військова влада, хоч чула підшепти тих білогвардійців, не хотіла прийти до прямої окупації, бо не бажала отверто зламати Берестейський договір. Замість того, німці крутили голову М. Грушевському, передсідникові Центральної Ради, порадами в роді: пане професоре, не журіться, все є в порядку, спіть спокійно, сніть солодко як у раю! Ще 23 квітня заключено торговельний договір між Німеччиною й Україною. Але, вже 25-го шеф штабу німецької окупаційної армії, ген. В. Гренер, має довірочну розмову із ген. П. Скоропадським, повідомляючи його, що німці не мають застережень проти його вибору гетьманом України. Так, згодом приходить до розброєння корпусу Синьожупанників (одинокі більшої військової частини в Києві) 28-го, день перед переворотом, та до інциденту, де якийсь малий німецький відділ, під проводом тільки поручника, перериває арогантно засідання Центральної Ради, щоб заарештувати двох міністрів УНР які там перебували. Цікавим є, як це могло статися, коли Січові Стрільці мали за завдання охороняти будинок, де тоді засідала Центральна Рада. Нема жадних інформацій про якісь заходи, щоб тому перешкодити зі сторони української варти. Все виглядає на цілковите заскочення!

На другий день, 29 квітня, вповні озброєний скорострільний курінь Січових Стрільців, під командою пізнішого героя Мотовилівки, Ф. Черника, переходить попри Софійську площу на вправи. Вони бачать на площі якесь більше угруповання людей, “із хоругвами та попами”, яке видається, через існуючі поголоски, скрайно підозрілим (а це якраз “вибирали” гетьмана). Сам Черник не міг тоді здецидуватися на інтервенцію, хоч міг то легко зробити, розігнавши тих всіх людей показом сили. От-так відбувся сам переворот, інспірований хитро-мудро (так вони думали) німцями, але без їх безпосередньої участі, руками поміщиків і русофільських елементів.

Мама автора, Людмила, по фаху учителька, проживала тоді в Києві як евакуована із прифронтової зони. Того дня випадково перешкодила попри Софійську площу, та побачила там якусь незвичайну,

не дуже велику групу людей. Опісля довідалася, що це саме вибрали гетьмана. Як багато інших свідомих українців, вважала ту подію, а спеціально спосіб її переведення у стилі якоїсь “публичної таємниці”, скрайно небажаною для України, хоч не була жадних “лівих” поглядів (походила сама із кругів середніх землевласників). Сьогодні знаємо, що ген. Скоропадський, діставшись до влади, зробив для України багато корисних річей. Але сам факт, що був змушений опиратися на неукраїнські елементи на Україні та що не міг зорганізувати власної збройної сили, через активний спротив німців, довели вкінці до трагічної політичної ситуації. У листопаді 1918-го року, як німці заключили перемир'я з альянтами, не було в гетьмана під рукою жадної української більшої зорганізованої збройної сили, щоб утримати самостійність України перед московською навалою.

Насувається тут охота порівнати цю ситуацію із долею Фінляндії. Колишній царський генерал, К. І. Маннергайм, у тому самому часі, при активній німецькій допомозі (12 000 вояків), потрапив звільнити Фінляндію від большевиків. Як німців не стало, в міжчасі, німцями ново зорганізована фінська армія потрапила ту незалежність успішно оборонити, під його проводом. Тут переконання про правильність і важність своєї справи, та конечність її за всяку ціну оборонити перед некультурним ворогом, були інструментальними в децизіях Маннергайма. Хоч ген. Скоропадський мав подібне військове виховання й досвід, але маючи добродушний (чи навіть, як казали, досить м'який) характер, він часто вагався, що властиво було краще зробити в даний момент для України. Мимо певного українського патріотизму, допустився кардинальної помилки, резигнуючи із самостійности на річ федерації із тоді ще навіть не існуючою, якоюсь новою Росією цілком не беручи під увагу тоді пануючої серед українців опінії про неприпустимість того рішення. Зате, безперечно, послухав тут мудрої поради своїх інфантильних дорадників, прихильників “єдиної неділимої”, що хотіли “повернути назад історію”.

Сьогодні знаємо, що переворот був переведений німцями через різку зміну державної політики якраз супроти українців. Наприклад, підчас коли німці вишколювали Синьожупанників довший

час для служби (як вони плянували) на Україні, то розброїли їх зараз після їх прибуття на Україну, день перед переворотом. Було це мабуть пов'язане із тодішніми успішними операціями на західному фронті, московськими та польськими протиукраїнськими інтригами, та певними негативними обсерваціями тодішнього українського політичного життя. Це було надмірне захоплення радикальними реформами в Центральній Раді, а одночасно дуже мало практичний досвід українських політиків і адміністраторів, та брак національної свідомости серед широких кругів населення – як наслідок 250-літньої царської неволі.

В кожному разі, цинічне зломання своїх міжнародних зобов'язань німецьким урядом супроти України не свідчить добре про ніби завжди існуючу німецьку солідність і високо-культурність у державних справах великої ваги і здібність думати наперед. З ретроспекту бачимо, що поступили вони не багато краще, як ті новоспечені українські політики, яких вони думали перехитрити й використати в найбільше примітивний спосіб. Бо вийшли на тому інтересі дослівно як “Заблоцький на милі”. В теперішній ситуації, маємо також надію, що жадний український політик сьогодні не схоче піти слідами гетьмана Скоропадського, для якої би це не було “вартісної” цілі. Але переворот у стилі корінних змін у способі функціонування білоруського уряду за Лукашенка, зміна конституції, державного прапора, російська мова як державна, союзний договір із Російською Федерацією міг би притягнути увагу деяких партій сьогодні на Україні. Комуністична партія України мала навіть всі вище вичислені цілі у своїй передвиборчій агітації. Одного дня, не виключене тепер, по виборах вона може спробувати їх досягнути при допомозі якоїсь радикальної “білорусизації”, можливо при “братній допомозі” із Російської Федерації. В кожному разі, “Нью Йорк Таймс” констатує 14 квітня (1998) сьогоднішній стан України як “небезпечний занепад” (Ukraine's Dangerous Decline). Також передбачує, якщо теперішні політично-економічні процеси не поліпшаться, різке зменшення американської допомоги.

У 40-ліття смерти Павла Грицака

Якраз 2-го квітня 1958-го року перестало битись серце покійного Павла. Але які великі зміни зайшли за останніх 40 років, спеціально у справах за які виступав і боровся, продовж свого так короткого життя, наш Павло. Тому може варто сьогодні згадати життєвий досвід Павла, як про долю типового юнака із Західної України, представника покоління що старалося, в міру своїх сил, дати зміст та напрямні українському суспільству половини ХХ-го ст., а яке тепер вже відійшло чи якраз відходить “на вічну варту” чи до “Вальгалі”.

Був Павло вихованцем перемиської української державної гімназії, та ще новацьких таборів КВОММ-у, тобто Комісії Виховних Осель і Мандрівок Молоді, де продовжувано ідеї закритого поляками у 1930-му році Пласту. Також перейшов ще один юнацький табір у Криниці, влаштований УЦК, у 1941-му р., та докінчив свою середню освіту матурою в Українській Ярославській Гімназії, у 1943-му р., тоді саме як почалася акція організації Дивізії “Галичина”. Знаємо, що серед українців тоді в Галичині думки були поділені щодо доцільності тої акції, бо було вже досить ясним, що німці війну програють. Але недалекий можливий прихід Червоної Армії та безперестанні погрози жорстокої “відплати” за мниму “коляборацію” зі сторони поляків вказували, що організація Дивізії була на часі: всяка збройна сила по українській стороні якби Німеччина розпалася, була би для нас дуже корисною. Пам’ятаймо, що численні другі дивізії (Зброї) СС були тоді організовані, із балтійських народів, бельгійців, голляндців, норвежців, білорусів, та навіть французів. Це все було формально згідно із міжнародними законами про формування військових формації із добровольців підчас війни, як зрештою це потверджує рішення англійських військових чинників відносно передачі І-ої Української Дивізії большевикам.

Тому, хоч серед українців у Галичині були групи що гостро виступали проти творення Дивізії, мимо того зголосилося у квітні 1943-го року аж 80 000 добровольців, а із ярославських матуристів, зголосилися дослівно всі. Автор пригадує собі прощальний баль із нагоди покликання на вишкіл до Гайделяґру коло м. Дембіци, якраз як відбувалася капітуляція Італії у вересні 1943. Там Павло перейшов рекрутський вишкіл, а у грудні був приділений до важкої артилерії (8,8 см) протилетунської частини (батальйону чи дивізіону), та висланий на дальший вишкіл до Мюнхену. Там перейшов підстаршинський вишкіл, та авансував на "штурмана" (фрайтра). Оповідав, що на вправах треба було ладувати набої, які склалися із комбінації гільзи і шрапнеля в одному куску ваги до 20 кг, 15-20 разів на мінуту, що вимагало великої справности й фізичної сили. Українці перейшли той вишкіл дуже добре, краще навіть як німці, що тих останніх дуже дивувало. Був також призначений на дальший, старшинський вишкіл, але командир батальйону, який зрештою ставився до Павла цілком симпатично, рішив що тут би ще дуже придався фронтовий досвід (фронтбеверунґ). Тому треба було їхати до Нойгамеру, де стояла кадра Дивізії.

Павло два рази приїздив до автора (тоді студента віденського університету) на коротку відпустку, бо тоді вже, із правила, не випускали більше вояків на відпустку до Галичини, як прифронтової зони. Ще тоді, у маю чи червні 1944-го року, оповідав про певні недостачі остаточного вишколення Дивізії, проблеми прохарчування, та проблеми існування надмірного числа німецьких старшин (перенесених часто із поліційних відділів) до яких боевої справности (назагал мало інтелігентних зупаків) дивізійники не мали повного довір'я. Як відомо, Дивізія мала бути оригінально призначена до перебування у якійсь прифронтовій льокації, щоб набрати досвіду у функціонуванні як цілість у руках своїх військових начальників, частинно без фронтового досвду (як ген. Фрайтаґ, командир Дивізії).

Цей останній показався типовим німецьким зупаком-військовим бюрократом, інтелектуально сильно обмеженим. Це відбилося на справности Дивізії, киненої остаточно на основну точку (швер-

пункт) цілого фронту тоді, вже відступаючої німецької армії, перед більше численними та краще озброєними большевиками, головно із дуже численним летунством. У їхній термінології, ця битва, по нашому “під Бродами” називається “колтівський прорив”. Після окруження Дивізії та розбиття її як більшої військової одиниці, показалося що українці зовсім не йшли в полон чи легко піддавалися, а завзято оборонялися у численних малих відділах під проводом своїх старшин чи підстаршин, до яких вояки мали повне довір’я. Йдучи на прориви у досить до того пригожому терені (ліски, кущі, сіножаті, численні горбки), мали вони чималі успіхи, бо поважне число дивізійників (около $\frac{1}{3}$ Дивізії) потрапило таки пробитися через большевицьке оточення. Це відношення було значно вище, як серед сусідних “вермахтівських” дивізій, із великим фронтовим досвідом. За це пізніше ген. Фрайтаг дістав навіть найвище німецьке воєнне відзначення, як “лицар залізного хреста”, хоча цілком розгубився оригінально, та навіть здається в більше критичний час попросту “утік” із фронту, видавши перед тим наказ трактувати відступаючих дивізійників як дезертирів.

Це поставлення до Дивізії заобсервували численні очевидці. Наприклад, одного знайомого автора, Я. Т. який був одним із перших ранених, на першому перев’язочному пункті під Львовом, хотіли трактувати як дезертира, що сам себе підстрілив. Врятувало його це, що мав записане у “зольдбуху” що був ліваком! Деякі кажуть, що в той критичний час, як ген. Фрайтаг стратив голову та не хотів послухати порад сот. Палієва що робити (щоб якось вирватися з оточення), то німці попросту його (Палієва) підступно вбили. Взагалі, ген. Фрайтаг як колишній поліційний старшина, дуже мало надавався на начальника такої елітарної військової частини, якої характеристика “цвіт України і краса” мабуть буде найкраще описувати значіння цієї першої модерної Дивізії в українській історії. Складну ситуацію підчас розбиття Дивізії характеризує ще розповідь шкільного товариша автора, підстаршини Б. Диця: “як почався бій, Дивізія не була остаточно наділена амуніцією, що робило численні труднощі. Мій рій був одначе вииняtkово добре озброєний автоматами, та мав подостатком амуніції. Тому

із оточення ми вийшли без страти, перемагаючи всі большевицькі застави, “дослівно як горячий ніж перетинає масло”.

Павлові також майже вдалося пробитися із оточення, але коли прийшов вечір, на другий день через велике виснаження, рішив пожитися відпочити під якимсь кущем – й так несподівано дістався до полону, до якоїсь української частини, що їх всетаки добре трактувала. Свої переживання зрештою описав у книжці *Вежі і кулемети*. У вересні 1945-го року був звільнений “як польський громадянин, уроджений у Перемишлі”. Дістався до Перемишля, мав там певні контакти із знайомими із УПА, але рішив податися до родини до Німеччини. Із групою других таких як він, звільнених із німецького полону, у лютому 1946-го року дістається до англійської зони, де наївно подає про себе всі вимагані дані. Англійці “із вдячності” цинічно віддають Павла назад полякам, які затриманих транспортують кораблем із Штетина до Гдині, щоб їх пізніше у Варшаві передати большевикам. Ті одначе сказали відносно Павла: ми того чоловіка вже самі раз випустили, як хоче до нас їхати, то нехай іде по візу до нашого посольства тут, у Варшаві! Не маємо до того чоловіка більше жадних претенсій, нехай собі йде куди хоче.

Тим разом Павло подався на “земє одзискане”, звідтам перейшов границю до Чехословаччини, а потім до американської зони, де остаточно опинився в Ганґгофер Зідлюнгу, українському таборі коло Регенсбургу. Автор думає, що це було десь коло 6 червня 1946. Після кількох днів спонтанних розповідань про свої воєнні пригоди, Павло ніколи більше не хотів повертатися до своїх напевне цілком неприємних спогадів (дещо описав у книжці, над якою працював кілька тижнів зараз після прибуття до окупованої Німеччини). Але напевне не думав, що на тому ті пригоди не скінчилися. Певне середовище, яке тоді претендувало на політичну домінацію української еміґрації в Німеччині, рішило що Павло є очевидно “шпіоном”, “зрадником”, бо перейшов на терен окупованої Німеччини без дозволу їхньої організації. Тому дістав “присуд смерти”! Осібняк, що мав той “присуд” виконати, випадково потім проживав у м. Міннеаполісі, де жила також мама Павла,

Людмила. Вже здається, після смерти Павла, їй він до того признався. Як автор ще довідався із іншого джерела, мали Павла вбити підчас якоїсь прогульки студентів до альпейської місцевости, Міттенвальду, де одначе один із учасників, тепер на еміграції перебуваючий учений, якось у ту справу вмішався та радив того не робити, так що не дійшло до “екзекуції”. Можливо зрештою, що той, хто мав Павла убити, попросту перелякався кримінальних наслідків свого вчинку, та тільки тому й його не виконав. Така то була тоді еміграційна дійсність. Можливо, зрештою що той ганебний наказ замордувати колишнього большевицького полоненого, цілком невинного чоловіка, що мав тоді тільки 21 років, був тільки можливий через інфільтрацію того середовища ворожими агентами, які сіяли серед української еміграції в Німеччині незгоду й дезінформацію.

Сам Павло напевне ніколи навіть не думав, що його так гарно прийме “українська політична еміграція” в Німеччині. Передусім був активним у студентських організаціях, Пласті й серед Дивізійників. Ніколи не займався т.зв. “високою” чи якоюсь “таборовою” політикою – тобто боротьбою за якісь впливи в тодішніх активних суспільно-політичних організаціях, для особистої користи чи престижу. Передусім, хотів продовжувати свою перервану військовою службою та полоном освіту, маючи велике заінтересування до української історії. Але видно передчував якісь неприємности зі сторони тодішнього суспільства, бо абсолютно не хотів про справи своєї дивізійної активности та полону із ніким говорити, навіть із членами найближчої родини. Не скривав одначе погляду, що з точки зору юнака-добровольця всетаки ідея формування Дивізії була правильною, хоч би із того, що потрапила зберегти життя яких 8-9000 наших молодих людей. Разом із родинами, це представляло досить великий контингент людей, які потрапили якось спастися від большевицького поневолення, та може навіть остаточного фізичного знищення.

От-так то Павло, з одної сторони “При каноні стояв, і фурт, фурт ладував...”, дослівно, а з другої сторони мріяв про свої дальші історичні досліді. Спеціально був зацікавлений проблемами

політичного й культурологічного розвитку Галицько-Волинської Держави. Встиг написати на ту тему тільки одну книжку, як неблагана смерть скосила Павла у віці 32-ох років.

Прийняття нових членів до НАТО у 1998 р.

Довідуємося, що врешті, 30 квітня 1998, після 4-ох років дискусій, американський Сенат рішив рекомендувати прийняття до НАТО, великою більшістю голосів (80 на 19), Польщі, Чехії та Угорщини. Яка з того користь для України? Безперечно, існує також через той прецедент певна можливість для України на прийняття, десь за 3 чи 4 роки, як ситуація буде сприятливою. Це значить, якщо до того часу Україна потрапить успішно перейти приватизацію та дійде до ринкової економіки, щоб зберегти свою економічно-політичну незалежність.

Але Польща, з конечности, надіємося, мусітиме змінити також тепер своє внутрішню економічно-політичне обличчя, спеціально у відношенню до своїх меншин, яких вона ще має близько мільйона, головно українців і німців. Це тому, що становище українців, через зростання войовничого націоналізму, як вже знаємо, останніми часами сильно погіршилося, і є потенціяльні можливости, паралельно до певного господарського зросту, більших антиукраїнських заворушень та інших ексцесів (м.і. сюди належить твердження, що є там сьогодні "тільки" 6000 українців). Тепер для українців у Польщі (а є їх більше як 300, 000), заіснували реальні можливости поскаржитися прямо до проводу тої організації, чи до інших членів НАТО. Це подібно, як українці робили колись у поверсальській Польщі, коли підносили скарги о зле трактування до Ліги Націй. Хоч із того практично, здавалося, українці тоді багато не скористали, але сьогодні знаємо що ті скарги тоді сильно скомпромітували Польщу на міжнародному полі, й нагнали немало страху полякам ("страхи на ляхи", як каже приповідка). Це мабуть була би найважлиша безпосередня користь для України із приступлення Польщі до НАТО, бо під теперішню пору для українців у Польщі годі сподіватися якоїсь автоматичної допомоги чи попертя від теперішнього українського уряду, через характеристичну еко-

номічну ситуацію яка тепер запанувала в Україні. Крім того, влада в Україні перебуває цілком у руках колишніх партократів, яка попросту воліє “не рипатися”, й дальше зберігати офіційальні, на поверхні дуже коректні дипломатичні контакти із теперішньою Польщею.

Відносно Чехії, то можна собі пригадати, як 60 років тому Польща разом із Німеччиною, натискали на Чехословаччину за Тешин. При тому почалася галаслива акція “хочемо кольоній для Польщ”, та енергічні виступи проти всіх меншин, як вияви незалежної від нікого політики “моцарства” (тобто великої світової потути). З другої сторони, самі чехи, афекціоновано названі сусідами “пепічки”, поступили ганебно супроти українців в останніх днях Карпатської України, попросту із тупої ненависти до всього українського, якраз як приходила малярська інвазія. Президент Е. Бенеш, свого часу навіть уклінно просив Сталіна прийняти Чехословаччину до складу СРСР, як 16-ту республіку!, на що тов. Сталін розважно не погодився. Від русофільства прозріли чехи аж у 1968-му році, як прийшла окупація силами Варшавського Пакту.

Дещо інакше стоїть справа із Малярщиною, яка має досить поважну свою меншину на Закарпаттю, із власним шкільництвом у малярській мові. Офіційально, Малярщина не має жадних територіяльних претенсій до України, але нажаль існує мала група українців Закарпаття, які, не цілком певні своєї приналежності до української національності, мають якесь ностальгічне прив’язання до Малярщини. Вони, підюджувані московського агітацією, можуть робити ще труднощі для України, спеціально як там економічна ситуація не покращає в найближчому часі.

Щодо України, то політика НАТО, виглядає, буде йти по лінії збереження української незалежності. Це щоб не допустити до відновлення російської імперії, із вже мабуть традиційними плянами до опанування цілого світу, для протистояння чого НАТО було оригінально сформоване 49 років тому. Одначе, останніми часами чути в Російській Федерації голоси, які твердять про конечність “із геополітичних причин”, поширення російської імперії “десь аж до Атлянтичного океану”, тобто навіть поза сталін-

сько-брежнєвські границі надані ССРСР у Ялті та в Потсдамі! Це є відновлений старий міт про Росію “від Дабліну до Камчатки”, голошений вперто російськими імперіялістами за старих добрих часів. Походить він ще із 60-их чи 70-их років, коли дійшло до відомої “остполітік”, та коли Європа, через свого роду американську апатію, була панічно залякана можливою атомовою атакою, приймаючи за неминучість советську окупацію, згідно із гаслом “краще бути червоним, як мертвим” (better red than dead). Відпруження, чи “детант”, було тоді уважане за найкраще можливе досягнення в міжнародній політиці (часи президентів Форда й Картера). Ця ситуація в основному змінилася за президента Реґана, та коли вкінці дійшло до розпаду ССРСР у 1991-му році.

Але російські імперіялісти не дають за виграну. Такий знаний політик як Жириновський, впливовий член Думи, отверто говорить про потребу експансії аж до “теплого моря”, тобто до Індійського Океану. Це знову дальше, як коли би сягала колишня “імперія зла”. Надіємося, що з огляду на таке безвідповідальне говорення про потенціальну агресію в Європі й на Близькому Сході, Америка та інші члени НАТО будуть настільки насторожені, що більше не дійде до повторення “детанту” із тих часів 30 років тому, а передусім не віддадуть Україні на поталу. Це, розуміється, як довго Україна буде активно домагатися помочі перед якоюсь новою “білорусизацією”, чи у випадку спроби збройного перевороту зі сторони лівих елементів, подібно як це було в Росії у жовтні 1993. Ідея поширення НАТО мала багатьох противників в Америці, із яких мабуть найбільше знаними були Дж. Кеннан, відомий експерт від східно-європейських справ, і “Нью Йорк Таймс”.

Українсько-італійські відносини

Італія сьогодні, як член “Великої сімки” та НАТО, продовжує грати важну політичну роль в Європі. Саме, тому пару днів приїздив до Вашингтону прем’єр-міністр Італії, щоб дискутувати проблеми нової європейської валюти, “євро”, яка може колись буде на міжнародньому ринку конкурувати із долляром. Тому варто прослідити, як розвивалися, до тепер, відносини між Італією й Україною. Знаємо, що вже від найдавніших часів існували культурно-освітні зв’язки між Україною та Італією, яка у XIV-XV ст. була чи не найбільше культурно розвиненою країною в Європі, де власне почався Ренесанс, доба “Відродження”. Так, спочатку на наші землі приїздили архітектори й мистці, що будували церкви та замки, а згодом звичайні ремісники (головно мулярі) й робітники. Автор пригадує собі ще очевидців, які бачили дивне (на їх думку) заховання італійців-робітників при будові залізниці Самбір-Сянки, перед Першою Світовою Війною: вони зі смаком їли жаби, печені на вільному вогні!

Завзята боротьба італійців за з’єдинення Італії у XIX ст., описана багатьма талановитими авторами, додавала також безперечно духа українцям у боротьбі за свої політичні права в Галичині, а твори Е. де Амічіса (*Серце*), та К. Кольодія (*Пригоди Пінокіа*) захоплювали молодь і шкільних дітей. Як розвинулася модерна залізнична комунікація, можливими стали частіші подорожі до Італії, паломників та духовних осіб до Риму, студентів (головно теології і співу) на студії, а хворих, спеціально “на сухоти”, на виздоровлення. Свого часу була це найпевніша курація на ту страшну недугу: поїхати до соняшної Італії, подихати свіжим повітрям, відпочити – та може, навіть виздоровіти! До певної міри, ідея кращого відпочинку в Італії була дещо подібна до сьогоднішньої поїздки до Канкуну, до Багамів, чи вкінці на Флориду: відпочити та розірватися, в умовах гарного клімату та теплого моря.

З Галичини, також стало виїжджали діти і юнаки “на вишкіл до Риму”, щоб евентуально студіювати теологію для українців-греко-католиків. Автор собі пригадує такий виїзд однокласника із школи ім. М. Шашкевича в Перемишлі, у 1934-му чи 35-му році, Мирослава Марусина. То мабуть той сам М. Марусин, що тепер у Римі архієпископом, секретарем Східної Конгрегації. Другим таким був, на рік старший, учень української державної гімназії в Перемишлі, який відїхав до Риму в 1937-му році, і є тепер єпископом у Аргентині, А. Сапеляк. Одною проблемою, досить важною для українських студентів в Італії, була справа прохарчування, що багато студентів тоді згадувало. Вони попросту не могли призвичаїтися до характеристичних італійських страв, базованих на оливі, та на макаронах. Тому при українській семінарії у Римі треба було заложити окрему їдальню для наших студентів, де подавали оригінальні “галицькі” страви, до яких вони були звиклі. Можна припускати, що про це все Папа був добре поінформований.

Існує також опінія, що Папа, на ініціативу єпископа І. Бучка, сильно причинився до децизії Англії не видати большевикам коло 12 000 полонених, членів тоді перебуваючої в Ріміні української Дивізії. Хоч із точки погляду міжнародних законів це цілком ясно не було вказаним, повоенна гістерія на користь большевизму, що тоді запанувала в Європі, могла легко переважити англійську опінію, щоб видати Дивізію “для покарання”. Так, зрештою, вони (англійці) і зробили із військовими відділами зложеними із словінців і хорватів, видавши їх Тітові, а козаків, як відомо, большевикам. Їх державні органи і контррозвідка були тоді переповнені большевицькими шпигунами, як знаємо сьогодні. Зі страху перед большевиками, видали тоді большевикам людей навіть шведи, інтернованих латишів що колись служили в німецькій армії та яким вдалося якомсь втікти до Швеції. Десь 30 років тому, одначе наставлення Ватикану, як виглядає, основно змінилося у відношенню до українців-греко-католиків, відколи запанувало нове наставлення до Східних Церков, т.зв. “остполітік”, бо була мабуть заініційована німецькими церковними достойниками. Тепер, про українські релігійні справи, часто всякі важні дискусії ведуться із

представниками московського патріархату, без навіть формальної репрезентації українців.

У політичній площині, то симпатії Італії були радше не по стороні українців, підчас наших визвольних змагань. Так, підчас польсько-української війни у 1918/19 роках, італійці перетримали в полоні близько 100 000 українських полонених із Галичини, замість їх розпустити якнайскорше додому. Це тоді, як полонені поляки були заохочувані вступати до армії ген. Галлера, яка пізніше інтервенювала проти українців в Галичині у найбільше критичний час. Велике число українських полонених (забраних італійцями в останніх днях війни) можна пояснити тим, що австрійський генеральний штаб чомусь уважав їх за найбільше надійних вояків, і залюбки вислав їх якраз на італійський фронт. Тими фактами була, до певної міри, перерішена польсько-українська війна. Також, Рада Амбасадорів, яка із руки Ліги Націй, 14 березня 1923 признала Польщі суверенні права на Східну Галичину (де Польща мала дотепер право тільки на окупацію на 25 літ), зробила це якраз на внесок амбасадора, що репрезентував Італію.

Тому в поверсальській Польщі, панувала за Муссолінія назагал добра опінія про Італію, що мала також одну із найсильніших армій в Європі, як про взірцеву країну, де панує порядок і добробут. Були думки, що це сам Муссоліні зробив модерну націю із народу, який любив ще цілком недавно цілими днями байдикувати на пляжах, їх головно мушлі та слимаки там знайдені, виспівуючи “О солє міо”. І в таких умовинах, Муссоліні перевиховав італійців, та зробив із них (так тоді дехто думав) “світову потугу”. Це дуже імпонувало тоді полякам, які завівши в себе досить авторитарну владу, проголосили себе дуже оптимістично “моцарством”, тобто великою потугою, і якраз 60 років тому, розпочали цілком незалежну, скрайно агресивну, заграничну політику, домагаючися галасливо “кольоній” та голосу у всіх важних міжнародних справах, як наприклад поділ Чехословащини.

При кінці, слід згадати, що Італія мимо всього, була таки останньою країною де могли проживати українські політичні активісти в міжвоєнному часі, тоді як, наприклад, Швайцарія їх безцере-

монно видворювала, через безнастанні скарги поляків і большевиків на них як “терористів”. А наші туристи, які тепер мають нагоду поїхати до Італії, твердять що італійці ще не раз згадують позитивно деякі реформи в Італії, переведені Муссолінієм, як підставу до повоєнного добробуту й теперішнього економічного розвитку.

“Осполітік” і Україна сьогодні

Як виглядає, мимо деяких офіційальних заперечень, політика Ватикану супроти Української (Греко) – Католицької Церкви, від яких 30-ти років тому, в основному змінилася. Це було зумовлене змінами в геополітичній ситуації. Після обсервацій подій у В'єтнамі, та вислухавши погрози Хрущова: “ми вас угробимо”, і в виду внутрішніх труднощів які тоді переходила Америка, прийшла нова напрямна світових церковних активностей, як реакція на це все, під назвою “остполітік”. Чільні представники Ватикану, відповідальні за зовнішню політику та саме існування Католицької Церкви, прийшли до переконання, що дуже можливо, Європа не встоїть перед сконцентрованим, ядерним наступом большевиків, а Америка не буде у стані чи не матиме охоти їм допомогти. Тому треба було із тим серйозно рахуватися, і в кожному разі “краще бути червоним, як мертвим”.

Якраз тоді почав енергійно виступати “за мир” московський патріярхат, ніби “проти американської агресії” супроти миролюбних народів третього світу. Із ними представники Ватикану почали, характеристично, зараз робити контакти, симпозиї, офіційальні зустрічі уможливлені розвитком модерних комунікацій, та розпочали переговори відносно якогось “модус вівенді”. Тут же, москалі почали зараз нарікати на існування т.зв. “З'єдинених Церков”, як на головну причину відчуження між російською православною церквою та Ватиканом! Також сугерували, як слід поступити, на прикладі відомого собору у 1946-му році у Львові, де ніби формально, після всіх правли КГБ, зліквідовано УГК Церкву. При тому хитро замовчували свою агентурну діяльність, будучи тільки маріонетками в руках КГБ, представляючи одначе діяльність УГКЦ в як найгіршому світлі. Спеціально, використовували великий досвід польського клиру, що від століть спеціалізувався в постачанню всяких (часами цілком неймовірних) негативних інформацій

про УГКЦ, перед усіма, які тільки годилися слухати. Це головню полягало на безнастанних твердженнях перед австрійським урядом що русини греко-католики – це п'ята колона москалів, а Ватиканом – що всі греко-католики це є властиво скрито-православні. Тепер до того додалися ще мнимі коншахти й контакти з нацистами. Неохота до толерантного трактуання греко-католиків проявилася ще 100 років тому також в Америці. Римо-католицька гієрархія, домінована айришами, можливо, до певної міри, через підшепти поляків, чи із конкуренційних оглядів, уживали всяких метод залякування та підступу, щоб тільки унеможливити повстання греко-католицької єпархії в Америці. У тих справах, митрополит А. Шептицький мусів аж два рази приїжджати до Америки. Але, після горезвісного квітневого собору у Львові, ґрунт був готовий до дальших репресійних мір проти УГКЦ у т.зв. “вільному світі”, як творення нової митрополії для карпаторосів, необачна елімінація суфікса “греко” (що дехто навіть рахує як поступ), і т.д., цілком прозорий намір довести УГКЦ до рівня якоїсь “міні-церкви”, призначеної на неминучу, скору, асиміляцію. Так зрештою говорив, досить недавно, кардинал Фірстенберг до українців-католиків, підчас свого приїзду до Америки.

Безперечно, до склонности із точки погляду “єкуменістів” бачити у греко-католиках якийсь “камінь незгоди” для влаштування добрих відносин із Східними Церквами, треба бачити вплив поляків, репрезентантів польського духовенства. Вони, своїми драматичними рапортами про “руських попів-різунів” створили якусь нереальну атмосферу обридження й недовір'я до УГКЦ. Її (УГКЦ) представники ніби залюбки святили ножі “щоб різати поляків”, закликали до погромів, і т.д., ведучи темну “руську” масу під знаком хреста і тризуба. Останній передвоєнний польський міністер законних справ, Ю. Бек, якого мама сама походила із “уніятів” (знаний в дипломатичних кругах як цинік і брехун), у своїх спогадах висловлює думку, що УГКЦ є неспроможна виконати якусь місію для підпорядкування Ватиканові Східних Церков, натомість є небезпечна для поляків тим, що себе ідентифікує із українським націоналізмом.

Познанський Західний Інститут видав збірник, який вважають поляки важним документом про Варшавське повстання. Дбайливо зібрані протоколи “уцілілих учасників-очевидців”, згадують як винуватців у негарних злочинах виконаних проти польського населення (аж цілих 200 разів), поіменно чомусь тільки українців! Знаємо сьогодні напевне, що в Варшаві не було тоді взагалі жадних українських відділів (зі споминів командуючого німецького генерала), тільки т.зв. власівці й відділи РОНА, під проводом польського перевертня, Камінського. Це дає одначе матеріал до модного тепер у Польщі писання, свого роду параної, що “українці були гірші від німців”, й одним помахом пера розв’язує неприємну справу воєнних злочинів – на велику втіху німців. Також це йде цілковито по лінії “остполітік”: не треба довіряти українцям, цілком здискредитованим, небезпечним узурпаторам та брехунам! Краще говорити про важні справи із більше відповідальними народами, поляками й москалями у всіх, дещо важніших справах, відносно культури й політики.

При тій нагоді, треба було конечно кинути каменем на митр. А. Шептицького, як “загальновідомого представника українських націоналістів та ворога польської держави”, та протиставити йому, схильного до всяких компромісів, еп. Хомишина. “Спеціалісти” від українських справ, А. Щесняк, І. Щота та Е. Прус, завважають, що “виступи митр. Шептицького були насичені шовінізмом і нетерпимістю”, як свого роду духового провідника українських фашистів. До тих фундаментальних застережень щодо самого характеру митрополита, долучився навіть примас Польщі, кардинал Вишинський, передавши їх офіційально Папі Іванові XXIII відносно беатифікації Великого Митрополита, яка чомусь “застрягла”.

Щодо інших аспектів “остполітік”, то варто згадати, як її собі інтерпретують сьогодні москалі! Вони дійсно повірили своїй пропаганді, що українці стали якимись “рабами Ватикану”. У 1990-му році, як треба було віддавати греко-католикам у Львові катедру св. Юра, то вони отверто грозили українцям: “не смій! Бо будеш мати великі неприємности із Ватиканом”. Фактом є одначе, що еп. Стернюк, який проявляв тоді більше ініціативи у ревіндикації

греко-католицьких храмів, дійсно мав певні неприємності. Іншими прикладами мачушого трактування УГКЦ сьогодні, є не цілком ясна справа передання церкви св. Івана Хрестителя в Перемишлі, та недавнє розпорядження про “видворення” жонатих священиків УГКЦ із Польщі. Зрештою, є опінії, що Ватикан є цілком по нашій стороні, все є в порядку, треба тільки мати дещо терпеливості. Але, для неутрального обсерватора, існує вражіння що УГКЦ ще не вийшла цілковито із під “тіни смерті”, готованої українському народові великими цього світу, ще цілком недавно.

Можна сміло сказати, що “остполітік”, на релігійній площині, є того самого роду явищем, як був колись “детант”, на політичній площині: якийсь дивний брак довір’я у власні сили, прямо “голстовський” спосіб не противитися злу, свого роду “пактування із дияволом”, маючи побожне бажання, щоб він вкінці поправився й пішов на прощу, до Люрду чи навіть Зарваниці. Не робить тут ріжниці, що це був, на сугестію якогось “мудрого німця”, крутий поворот більше як 500-літньої політики Риму у сторону морального релятивізму та глобалізму – на тому виграв наш західний сусід, а стратила УГКЦ. “Остполітік” буде дальше існувати, навіть як “детант” вже став неактуальним, бо вона відповідає найкраще сьогоднішнім поглядам провідних осіб Ватикану.

Хмари війни над Європою тому 60 років

Складна політична ситуація, у якій ми сьогодні знаходимося, є головно вислідом фатальних у своїх наслідках потягнень тодішніх провідних політиків, а головно німецького канцлера А. Гітлера. Як тільки Гітлер зайняв у березні 1938-го року Австрію (ця подія була також відома як “Аншлюс”), то президент Америки, Ф. Д. Розвелт зараз же передсказав (і як показалося, цілком коректно), що це напевне доведе до війни! Взагалі Ф. Д. Розвелт показався дуже влучним у своїх поглядах відносно будучих плянів Гітлера, зате одначе дуже нереалістично оцінював наміри й характер тодішнього большевицького диктатора, Й. Сталіна. Це все мимо недавніх монстр-процесів на чолі із Єжовом та червоного тероризму підчас еспанської громадянської війни, що якраз тоді вже доходила до кінця.

Мимо оригінальних запевнень Гітлера про свої наміри зберегти мир у Європі, зараз у травні 1938-го року починається вірулентна кампанія проти Чехословаччини, за мнине зле трактування німецької меншини на Судетах. Там тоді проживало компактною масою 3,5 мільйонів німців, і спочатку ходило тільки про їхню автономію. Але зараз почали також рухатися словаки: вони, як також наші закарпатські “русини”, ще у 1918-му році, у Пітсбургу в Америці, як уже кінчалася I Світова Війна, домовилися із чехами про “автономію”, якої одначе чехи, після утворення т.зв. “Чехословаччини”, відмовилися їм дати, мотивуючи це ніби “політичною незрілістю” одних і других (тобто словаків і русинів)!

Автор сам бачив, будучи тоді на шкільній прогульці до польського порту Ґдині, десь 20 травня 1938-го року, як якраз висідала із знаного польського корабля “Стефан Баторій” словацька делегація із Америки, що приїхала щоб домагатися від чехословацького уряду тої колись обіцяної автономії. Тодішня словацька делегація звернула на себе загальну увагу, бо була поубирана у словацьких

мальовничих народних строях. Тому, що переговори із судетцями проходили як “розмова із кобилою в болоті”, а чехи були мистцями в того роду безконечних дискусіях, Гітлер почав отверто грозити війною. Вкінці, Англія вислала для кращого з’ясування ситуації, 27 липня до Чехословаччини, досвідченого державного мужа, лорда Рансімена, із повноваженнями “зробити порядок” і недопустити до війни. Лорд дійсно знайшов чимало випадків некоректного трактування судетців, але після деяких безплідних дискусій, при кінці літа його місія скінчилася, й він від’їхав додому. Дальші погрози Гітлера зараз же розпочати військову акцію проти Чехословаччини, довели до безпрецедентного з’їзду в Мюнхені представників Англії, Франції та Італії, 30 вересня, де рішено ультимативно, про передачу Судетів Німеччині, а Чехословаччина мала стати федерацією “Чехо-Словаччиною”, де Словаччина та Карпатська Україна ставали автономними частинами нової держави. Малу, але індустриально дуже важну частину також дістала Польща, т.зв. “Заользя” (200 кв. км). Цей здобуток дуже імпував полякам, які зараз почали про себе думати як про “моцарство” (тобто велику потугу), що дорівнювало мілітарно іншим великодержавам.

Тимчасом, американський амбасадор в Парижі, В. Булліт, проголошує що властиво найбільшою небезпекою для миру в Європі є справа України! Його опінії не можна легковажити, яка би дивна вона нам сьогодні видавалася, бо він є конфідантом та інформатором про східно-європейські справи самого президента Розвелта. Тоді, у зв’язку із атентатом на Е. Коновальця, було розповсюджено по Європі багато протиукраїнської агітації, найбільше правдоподібно із большевицьких, може польських, а навіть “чехословацьких” джерел. Як відомо, “експерт” від східно-європейських справ, Дж. Кеннан, був тоді урядовцем американської амбасади у Празі, та мав нагоду наслухатися від переляканих чехів всяких небилиць про згоадну українську небезпеку “для цілої Європи”. Так виглядає, що тої науки не забув він до кінця свого життя, щоб завжди знайти щось негативного сказати про українців. Зрештою, помимо побоювань про дальші неприємні ініціативи Гітлера, інші впливові європейські газети

також вперто пишуть про загрозу чи небезпеку для миру зі сторони України!

Мимо ще незакінченої громадянської війни в Еспанії, де большевики дуже негарно пописалися, панує серед західних демократій переконання, що слід “пустити” Червону Армію тов. Сталіна проти Гітлера (щоб якимось танім коштом уникнути війни для себе самих), але ті пляни розбиваються через брак дозволу зі сторони Польщі й Румунії, для переходу Червоної Армії через їхні території. Як пізніша історія показала, ті польські та румунські побоювання не були безпідставні. До самого кінця свого життя, президент Розвелт не може одначе віджалувати, що ніби якось “допустив” до перемоги ген. Ф. Франко у Еспанії, та не переконав, при помочі своєї харизматичної дипломатії, Б. Муссолінія бути модеруючим фактором (як тоді дехто думав) на авантурну політику Гітлера. Йому (Гітлерові) також не раз помагали, бездумно, поляки – аж самі вкінці опинилися “на сухенькому” – бо були зредуковані хитрими потягненнями Гітлера до докладно такої самої позиції, як колись Чехословаччина в вересні 1938-го року. Тим разом одначе таки приходиться до війни, 1 вересня 1939 року докладно, як передсказав Розвелт півтора року скоріше. Мимо багатьох побоювань зі сторони всяких україножерних кругів, не можна одначе закинути українцям тим разом, що вони якимось чином до тої війни причинилися. Це помимо закидів деяких польських кругів, що вони програли війну із Німеччиною головно через активності українців та других меншин. Одночасно, бачимо серед частини європейської преси якусь хворобливу фасцинацію українською проблемою, і намагання із легкої руки звалити тодішні політичні труднощі на українців.

Науки для України із зруйнування Січі

Сьогодні, Україна є вже самостійною, й напевне такою останеться, як тільки скористає із свого історичного досвіду: не датися залякати у найбільше критичний момент, послуховавши “мудрої поради” якогось підсланого ворогами авторитету, як це мало саме місце підчас руйнування Січі москалями. Бо нема більше драстичного прикладу в нашій історії загальної некультурности, чорної невдячності, та патологічної ненависти до всього українського, зі сторони цього народу, як саме зруйнування Січі, літом 1775-го року. Це є також клясичний приклад царської дипломатії: потенціального противника наперед підступно розложити із середини, запевняючи його у своїй царській ласці, надзвичайній прихильности, як стало любила говорити цариця Катерина II до своїх “самоотвержених малоросів”.

Головною причиною згоди Катерини на зруйнування Січі була московська хвороблива недовірливість до українських козаків, підсилювана охотою до збагачення її двораків, що більше як 15 000 добірного запорозького війська (нежонатого, як свого роду лицарського ордену), із виборним проводом, може одного дня все ж таки виступити проти царської влади. Бо так і вони зробили, у 1709-му році за Мазепи, у 1734-му році за Орлика, та готувалися також зробити у 1768-му році підчас Барської конфедерації й Гайдамаччини. Це помимо успішної участі козаків у російсько-турецькій війні 1768/74. Але, власне тому що Туреччина та Крим, виглядало, були вже в основному розгромленні, козаків не було більше потрібно як військової сили. Була нагода, казала Катерина II, “із тим гніздом непокори й бунту” назавжди покінчити. Рік перед тим почалися переговори в Петербурзі відносно деяких дрібних конфліктів між царською адміністрацією та січовою полковницькою владою, для приспання уваги козаків, тимчасом пригтовляючи напад на Січ так, щоб не було більшого проливу

крови. Тому вибрано час нападу на самі Зелені Свята, як козаки були зайняті риболовством, сіножатями, та іншими господарськими активностями, а російська 66 000-на армія під проводом ген. Текелія (сербського міжнародного авантюриста) тільки ніби повертала із кампанії до дому.

Цей Текелій у підступний спосіб захопив сплячу варту та оточив Січ з трьох сторін, вимагаючи негайної, цілковитої, капітуляції. Сама Січ – це була фортеця, добре укріплена, над рікою Підпільною, де перебувало тоді ще близько 10 000 запорожців, а охороняло їїдесь 110 важких гармат власного вилу, бо мала Січ також свій арсенал. Але найважливіший фактор, що довів до капітуляції – це був дефетизм, недовіра у власні сили, хитро інсинуовані москалями. Скликано Січову Раду. Зі сторони січового братства, була охота боронитися до останку, але старшина була більше схильна до капітуляції, бо боялася за свої стада і маєтки по зимівниках і паланках. Рішальним був одначе мабуть драматичний виступ начальника січових церков, о. В. Сокальського (іменований архимандритом Катериною II у 1774-му році). Він, у найбільше критичний час, одягнувшись у ряси, з хрестом в руках почав закликати: “не проливайте християнської крові, піддайтеся милостивій цариці не гнівайте її, її влада походить від Бога”. Тим подібні теревені були характеристичними для тодішньої, вже цілком змоскалізованої Православної Церкви на Україні. Тому, як рішальну децизію що робити, передано кошовому Калнишевському (що був ним уже 10 років, проти січових звичаїв), мав тоді 85 років. Він (може головно через підійшлий вік) рішив таки піддатися, та зараз пішов на зустріч в найбільш параднім жупані із російськими воєнними відзначеннями, із другою старшиною, до ген. Текелія, що нетерпеливо очікував рішення козаків. Впав йому великий камінь із серця, бо був сам боягузом та сподівався жорстокої військової розправи – знав він добре про лицарські, легендарні вже подвиги козаків. Але “Москва словам на вірить”.

Калнишевського і старшину зараз заковано в потрійні кайдани, та вислано евентуально на заслання до Соловецького монастиря, де він просидів ще 25 років у відомому “кам’яному мішку”, в

ізоляції. Таке скрайно варварське трактування достойного противника, високо відзначеного колишнього товариша по зброї, старушка, який добровільно піддався, наглядно показує як кінчають ті українці що “пішли служити москалеві”, або тільки добровільно віддалися в його лабеті (як М. Грушевський). Покарано чомусь також О. Сокальського! Не даром каже І. Франко у своєму вірші “Не пора, не пора, не пора, москалеві, ляхові служить”. 100 років скорше, ще за кошового І. Сірка, раз вороже турецьке військо зайняло саму територію Січи несподівано вже за охоронними валами. Одначе козацтво, вже повиходивши із куренів (яких було завжди 38) заатакували й цілком знищили ворожу навалу, у завзятому рукопашному бою, на саме Різдво. Ясно, не було тоді серед козаків жадного дефетизму.

Рівнож, московське варварство показалося при розграбованню і знищенню січової церкви, св. Покрови, ще на очах 3000 козаків ще присутніх при капітуляції. Остаточне спустошення і розграблення тої церкви мало одначе місце три роки пізніше – та було виконане російським губернатором Потьомкіном, тодішнім фаворитом цариці, на сам Великдень. Його інтриги та захланність других заінтересованих тоді двораків, сильно причинилася до зруйнування Січи. Всі вони хотіли навипередки захопити значну територію із урожайною землею, колишні “вольности” козаків, свого роду автономічну державу, для запровадження там кріпацької господарки, як у корінній Московщині. Саму Січ із численними будинками зруйновано (шукуючи в землі за закопаними скарбами) так “щоб і сліду не лишилося”, як казала тоді цариця.

Козаки одначе скоро прийшли до переконання, що віддання Січи москалям було великою помилкою, але було вже на якусь більшу акцію запізно! Тому зараз яких 5 до 8 тисяч козаків подалися за Дунай, де заложили вже п'яту із черги Січ, але пізніше в основному козаки поселилися на Кубані, знані пізніше як Кубанське козацтво. У лютому 1917-го року, їх помилково післано до Петербургу, замість донських козаків. Вони, відмовляючись від брутального трактування демонстрантів, сильно причинилися до перемоги Лютневої Революції.

В американській історіографії годі знайти якусь критичну оцінку Катерини II. Назагал хвалять її як добру і розумну володарку, яка зберігала симпатизуючу нейтральність підчас боротьби Америки за незалежність. Цілком недавно тут появилася книжка, де політику Катерини II остро критиковано. Але, одна представниця американських жіночих організацій, зараз остро зареагувала, бо уважала ту критику скрайно небажаною напастю на жінок взагалі, тобто “політично некоректною” сьогодні.

Реакція на ті події була тоді в Європі дещо іншою. Вістка про зруйнування Січи, та капітуляцію 15 000 добірного козацького війська з міжнародньою репутацією без одного вистрілу, як і загарбання 400 000 карбованців із козацької скарбниці (величезна сума на ті часи) серйозно налякали Європу. Тоді ще деякі державні, національні армії, були часто навіть менші, як та залога Січи – сама ціла Польща мала довгими роками тільки 5000-ну армію. Також, Катерина II мала марку недоброго сусіда: як узурпатора, вбивника власного чоловіка, та скрайно неморальної особи (була також предметом ряду нецензурних анекдотів), вона поєднувала в одній особі німецьку софістикацію винесену із дому в Німеччині із примітивною московською хитрістю й жорстокістю свого нового оточення на Московщині. Тому другі держави, так як Франція, зараз почали сподіватися від неї дальших, цілком неприємних для Європи, несподіванок. На того роду погляди, Катерина II зараз же почала реагувати вдаваним обуренням і дипломатичною дуже вдалою, як бачимо сьогодні, пропагандою.

Чи дійде до переоцінки русофільства в Америці?

Американське традиційне “русофільство” є зумовлене історією. Воно почалося ще від симпатизуючої неутральної Росії за Катерини II, підчас американської війни за незалежність, та продовжувалося підчас громадянської війни 1861/65. Вкінці, пару літ пізніше, за смішно малу ціну, Росія продає Америці Аляску! Все це викликає почування певної симпатії, чи навіть вдячності, легко забуваючи при тім менше приємні аспекти царської імперії. Потім прийшла пора на корисні інвестиції перед самою Першою Світовою Війною, а згодом воєнне союзництво, після приступлення Америки до війни. Після Лютневої Революції, президент Вілсон (W. Wilson), тим захоплений, має зараз промову, де висловлює свої “найбільші симпатії” до “волелюбного російського народу” (тобто тільки до москалів), і навіть не думає стосувати до Росії свої ідеї “самовизначення народів”. Це відноситься тільки до воєнних противників, Австро-Угорщини та Туреччини. Малі війнячки робить тільки для Польщі, і з великою неохотою, для балтійських народів, але цілком поминаючи українців у Східній Галичині. На рекомендацію Вілсона, всі військові операції Аліантів проти большевицької Росії припиняються в половині 1919-го року, здається головню тому, щоб зберегти цілість Росії, супроти можливого поширення Японії на континент.

Тому сьогодні дехто називає Вілсона “хресним батьком” пізнішого ССРСР, із яким, мимо браку дипломатичних зносин, розвивається жива торгівля, головню через активності енергійних меншин, що походили оригінально з Росії, та були симпатично до ССРСР настроєні. Тут головню розходилося про дорогоцінності, позабирані із націоналізованих церков, які американські бізнесмени (так як добре знаний А. Гаммер /A. Hammer/) привозили до Америки, для виміни на всяку машинерію й індустріяльні товари, частинно навіть перестарілі, без більшої користі для ССРСР. Але, із

приходом до влади президента Розвелта (F. D. Roosevelt) у 1933-му році, зараз приходять до повних дипломатичних зносин, а кадри ліво-настроєних інтелектуалів вступають до уряду. Вони отверто висловлюють свої симпатії до республіканської Іспанії, і не тривожаться можливими субверсивними активностями ССРСР в Америці. На деякі остереження того роду, Розвелт відповідає жартом “іди і скачи до озера, не хочу про тебе більше чути!”. Інформації про ці активності виходять на верха аж підчас конгресових переслухвань колишнього комуністичного активіста, В. Чемберса (W. Chambers), якраз літом 50 років тому. Під впливом своїх дорадників, Розвелт виводить свою ідею “чотирьох поліціантів” для утримання миру у післявоєнному світі, які одинікі би були вповні озброєними: Америка, ССРСР, Велика Британія й Китай, а решта держав мала би бути розбросною. Це в практиці доводить після Ялти, у 50-их роках до фактичного двоподілу світу.

Російські й польонофільські симпатії американських урядових чинників були би без більшого значіння для українців, якби вони не були остаточно саме проти них звернені. Як у Парижі в 1919-му році Аліянти не хотіли признати української державности (головно через американського представника, Ленсінга /Lansing/), так також американці були організаторами т.зв. “армії ген. Галлера” (так принайменше хваляться сьогодні представники американської “Польонії”). Ця армія, модерно екіпована американцями, завдала у травні 1919-го року нищівний удар Українській Галицькій Армії, та знищила ЗУНР. А про такі негарні справи, як голод на Україні у 1933-му році, офіційно в Америці ніхто не хоче чути. 60 років тому, амбасадор В. Булліт (W. Bullitt) інформує президента Розвелта серйозно про “небезпеку для миру в Європі” від України. Про українців почали в Америці інтересуватися аж підчас корейської війни. Спочатку дуже осторожно, бо все ще стояли на принципі збереження цілости Росії – частинно із традиційних напрямних американської політики, але можливо із мнимої користи бізнесових відносин із такою багатопростірною великодержавою.

Після драматичної конфронтації щодо поділу Берліну (берлінської стіни) та ракет на Кубі, в наслідок авантурничої політики

Хрущова, який чомусь уважав президента Кеннеді (G. F. Kennedy) слабосилим противником і легким до використання, приходить до відомих подій у В'єтнамі. Там вперше показуються певні недомагання американської зовнішньої політики, через загальний брак попертя із сторони молодшої генерації. Тут Кіссінґер (H. Kissinger) їде до Китаю, починається “детант”, частинно інспірований німецьким канцлером В. Брандом (W. Brandt), певними католицькими кругами як “остполітік”. Відомим є переслухування в Конґресі у 1976-му році, відносно т.зв. “доктрини Зонненфельда” (H. Sonnenfeldt), відносно її мнимого твердження, що Америка повинна, як основу її політики у Східній Європі, попірати там беззастережну домінацію ССРСР. Другі провідні політологи – софетофіли (С. Бялер /S. Bialer/, М. Мандельбаум /M. Mandelbaum/) проголошують ще у 1989-му році, що ССРСР ніколи не зречеться своїх східноєвропейських сателітів, а Америка не буде в стані це зробити силою. Тобто, за президента Джорджа Буша, Америка мала за завдання попірати Горбачова і зреформований ССРСР! Це відчувається із відомої “чикен Київ” промови Буша у Києві у 1991-му році, та коментарів тодішнього амбасадора в ССРСР, Метлака (J. E. Matlock), який у статті в “Форін Афферс” отверто стверджує, що Америка ніколи не бажала незалежності України.

Але тепер якраз відчувається певне охолодження у відношенню до спадкоємця ССРСР, Російської Федерації, спеціально через непорозуміння у торговельних відносинах з Іраном щодо будови там ядерної електростанції, можливо також відносно політики сили в Косові, та справі поширення НАТО. Кажуть, що теперішній серйозний спад (крах) на російській біржі, цілком недавно, віддзеркалює ті труднощі, як свого роду господарський натиск на Російську Федерацію.

Для України є одначе важним собі зреалізувати, що таке раптове погіршення відносин Америки до Російської Федерації, може причинитися до катастрофальної господарської кризи, в номінально, політично незалежній Україні, яка нажаль є дальше наставлена на основне постачання енергоносіїв із Російської Федерації. Як подає сьогодні (13 червня 1998) “Нью Йорк Таймс”, Україна сьогодні

ні мусить висилати людей “на заробітки” до Росії, щоб тільки якось прожити, через важку господарську ситуацію в Україні й велике безробіття що там панує. Такі то є, до певного степеня, наслідки “русофільства” в американській політиці: завжди бачити щось позитивного у “добрих” відносинах із Росією, та оглядати всі українські справи явно другорядними. Але, маємо надію, що міродайні американські чинники тим разом зрозуміють важне геополітичне значіння України, та не допустять до господарсько-політичного повного там хаосу, який був би спричинений легко катастрофальним погіршенням господарського положення в Росії. Про політичні наслідки того стану, під проводом путативного наслідника президента Єльцина, у 1999-му році, А. Лебеда (також званого як “пів-українця”), є також дещо гумористична передовиця в “Нью Йорк Таймсі” сьогодні. Розуміється, це залежить також від українців, показати свою охоту для поліпшення ситуації у власному краю, замість надіятися на якесь мнине поліпшення через якийсь варіант “білорусизації” чи прямого відновлення ССРСР. Бо за це агітувала отверто в останніх виборах КПУ!

Про деякі помилки М. Грушевського

Багато гарних слів пишеться сьогодні із нагоди 140-ліття уродин Михайла Грушевського, президента УНР, взагалі першого Президента України (хоч урядовав всього один день, через гетьманський переворот), як про великого українця та славного історика. Це все суцільна правда. Заслуги М. Грушевського для української справи є попросту кольосальні, й мало хто із тодішніх діячів міг би із ним навіть рівнатися. Спеціально, забобонні москалі його боялися як, на їх думку, неймовірно досвідченого парламентариста, із яким ніхто із тодішніх російських політиків не потрапив би собі раду дати, ще за часів Тимчасового Уряду. Тому підчас перевороту намагалися М. Грушевського вбити.

Але тут також варто згадати кілька трагічних помилок М. Грушевського, головню як політика й відповідального державного мужа. Може це було навіть наслідком його великої працьовитости, бо він, виповняючи обов'язки керівного політика й державного мужа, також пристрасно любив свою працю історика України, й намагався даліше продовжувати свою наукову працю. Ця його характеристика великої працьовитости також дуже позитивно відрізняла М. Грушевського від решти українських та російських політиків і вчених того часу, людей часто із психозом "Обломова" – мрійників повних добрих намірів, але нездібних до конкретної наукової чи політичної праці. Це були в великій мірі люди, яким "море було по коліна", готові "наплевать" на все, що якраз їм не подобалося, але сьогодні вже почувалися готовими, щоб завтра ущасливити цілий світ, кількома простими потягненнями пера. За тим його наставленням до позитивної праці промовляли, розуміється, ерудиція М. Грушевського як провідного історика Східної Європи, та соціальне становище як незалежного багатого чоловіка – яких тоді було так мало серед тодішніх провідних українських діячів.

Нажаль однак, хоч здається без формального членства, М. Грушевський пристав у Центральній Раді до чисельно домінуючої фракції Соціал-Революціонерів, які своїми скрайними популістичними гаслами наближалися у політичній програмі до таких радикалів, як пізніші більшовики чи анархісти. Тому може його недовір'я до власної української армії, та постанова із 18-го січня 1919 р. про розв'язання регулярної армії УНР і її заступлення міліцією. Це сталося за підписом тодішнього міністра війни, М. Порша, неукраїнця, про якого тоді говорили, що мав телефонічний зв'язок із самими Леніном. Ці факти, вже по підписанню Берестейського Договору, німці собі напевне добре занотували. Бо розв'язання регулярної армії мало місце саме тоді, коли більшовицькі банди стояли дослівно “на порозі”, а відомі “арсенальці” піднімали повстання в самому Києві. Німцям, начитаним російською літературою, це дивовижне поступовання могло видаватися якимось своєрідним, толстовським “несупротивленням злу”, як доказ скрайної політичної нездарности тодішнього українського проводу.

Сам славний IV Універсал із 22-го січня 1918 р. є також повний популістично-соціалістичної реторики, цілі якої було би тяжко виконати навіть у найбільше пригожий час, у якійсь заавансованій, зіндустріялізованій державі. Тимчасом це діялося фактично серед громадянської війни, у примітивних умовах загального анальфабетизму і морального здичіння. Ці невідрадні обставини робили напевне значний моральний натиск на всіх учасників, та показують великі політичні труднощі, серед яких мусів тоді працювати М. Грушевський – він був безперечно тоді “великою людиною”, але не жадною “надлюдиною” – робив, що міг у тодішніх обставинах.

Але як могло це все статися? Чому 50-літний професор із великим науковим авторитетом, міжнародно признаний історик та громадський діяч – замість переконати своїх молодших на 20-30 років нових приятелів, ес-серів, про конечність якогось більше прагматичного підходу до практичних проблем державної влади – сам підпадає під їх вплив? Власне, доходить до свого роду якоїсь нової “обломовщини”: М. Грушевський політично нівелюється до рівня недокінчених семінаристів, прапорщиків, учнів перших

років політехніки чи університету та інших півінтелігентів. У критичний час перед гетьманським переворотом (березень-квітень 1918 р.), М. Грушевський, мимо остережень, не хоче ані трохи злагіднити позему реторики у Центральній Раді, вважаючи за більше доцільне не дати себе перегнати комуністичними гаслами большевиків, як подумати про конечність якогось компромісу із намаганням вчорашних союзників, а сьогоднішніх окупантів, німців, із пів-мільйоновою армією. Є в наївний спосіб переконаний фалшивими їх обіцянками, що все є “на добрій дорозі”, та у висліді уряд УНР є цілком заскочений переворотом 29 квітня 1918 р.

Тимчасом, існують добрі причини думати, що при кращому розположенню військових тоді існуючих сил УНР, їх дислокація в Києві та його околицях, та більше енергічне становище 3000-го корпусу Січових Стрільців у столиці, могли би переворот цілком унеможливити. Бо все виглядало, що німці тоді панічно боялися якоїсь більшої кровавої розправи, та пішли би на компроміс. Тимчасом, через брак відповідної військової охорони, німці могли без труду перервати засідання Центральної Ради. Зробив це якийсь поручник на чолі малого військового відділу, підчас дискусії Ради про нові соціальні реформи, як побудувати “нове ідеальне суспільство”. А сталося це все через відсутність якоїсь мінімальної розвідки, через пряmolінійність та політичну наївність професора М. Грушевського, який вірив твердо, що німці не поважаться зломити урочисто підписаних, офіційно проголошених умов між двома державами. Остра зміна німецької політики супроти України була дискутована в німецькому парламента, Райхстагу, і мала місце в наслідок інтриг російських елементів (яких тоді було повно в Україні), що мали соціальні й родинні зв'язки із німецькими керівними колами. Це довело до відомого гетьманського перевороту, і приходу русофільських елементів чи навіть прямо москалів до влади в Україні у найбільше критичний час, як було треба утвердити владу УНР. Але надмірне заінтересування соціальними реформами, що забиало стільки енергії професора, а тепер важного політика та навіть голову держави, безперечно упростило для

німців переведення самого перевороту. Тут може децидуючим фактором був, по його стороні, брак практичного політичного досвіду.

Другою основною помилкою М. Грушевського був поворот до СРСР у 1924-му році, бо вірив що більшовики дещо змінилися та мав надію на продовження й може навіть закінчення своєї монументальної праці, *Історії України-Руси*. Не подумав, що його може більшовики схочуть вжити як свого роду “троянського коня” для остаточного порахунку із українськими діячами в УРСР. Із тепер отворених архівів, виходить що так власне більшовики й тоді думали. Вони спритно використовували М. Грушевського до створення дисонансів всередині тодішньої Всеукраїнської Академії Наук (ВУАН), та до підготовки до відомого процесу “Спілки Визволення України” (СВУ). Мимо солідних наукових дослідів (М. Грушевський написав ще їх кілька томів), він занастив свою родину, скомпromітував опір українського громадянства проти більшовиків, та також дав другим злий приклад “зміновіховства”. Тут розходилося о групу наївних людей, які в добрій вірі повернулися із еміграції, та були потім майже поголовно знищені більшовиками. Це сильно пошкодило українським інтересам у Польщі й на еміграції, послабивши волю до дальшої боротьби за волю України та зменшивши число їх активістів.

Які ж висновки можна зробити із особистої трагедії Грушевського? Напевне, що сама тільки самостійність не може бути гарантована якимось державним договором, якщо не є підперта дійсною збройною силою держави та охотою і здібністю народу зберегти її за всяку ціну. Від себе, на кінці автор хоче ще додати, що його мама, Людмила, перебувала в тих часах у Києві. Ціком випадково переходила (як нам оповідала) через Софійську площу тоді, 29 квітня, де побачила якусь не дуже велику групу людей. Пізніше довідалася, що це власне там тоді “вибирали” гетьмана. Не була жадних т.зв. “лівих” поглядів, але уважала цю подію скрайно некорисною тоді, назагал, для України, подібно як свідомі українці із її оточення. Це також був фінальний акт кар'єри Грушевського, як передового українського державного мужа

та чільного політика. Це він потрапив вивести Україну на міжнародну арену, й за це йому належить велика пошана і признання. Але, протягом кількох критичних днів при кінці квітня того пам'ятного 1918-го року, все було втрачене, через брак важної інформації про тоді існуючі події, нерішучість чільних органів УНР, та, не треба забувати, російських інтриг.

Очевидні політичні невдачі М. Грушевського однак не применшують інших його заслуг, як чільного українського історика та науковця. Його монументальна *Історія України-Руси* є неперевершеною компіляцією української історії до половини XVII ст., якою сміло могла би гордитися кожна нація. Велика шкода, що ще тепер не маємо її готового перекладу на англійську мову. Сталося це, безперечно, через репутацію М. Грушевського, як не цілком успішного політика. Однак тепер, як уже Україна стала самостійною, не слід забувати цього піснера української політичної думки, який вагався часом, але стільки зробив корисного для України.

Складну політичну ситуацію, яка заіснувала в Києві при кінці квітня 1918-го року ілюструє слідуючий факт. Скорострільна сотня Січових Стрільців, під командою самого Федя Черника, пізнішого героя Мотовилівки, також переходила попри Софійську площу ранком того пам'ятного 29 квітня 1918, вповні узброєна, але "ідучи на вправи". Черник догадувався, що діється щось негарного, й міг легко розігнати ту групу людей, що якраз там переводили молебень, як частину процедури "вибору" гетьмана, та навіть заарештувати самого ново-вибраного. Але, як пише Кучабський у своїй книжці *Корпус Січових Стрільців*, не міг на це Черник, на скору руку, сам рішитися!

Мій спогад про 22-го червня 1941 р.

Це була неділя. Але ще в суботу, в Ярославі над Сяном, пограничному місті де тоді автор проживав, було видно якийсь надзвичайний рух німецьких військових частин, якими було тоді переповнене місто. Підчас фільмового сеансу в колишньому польському офіцерському касині, кур'єри від часу-до-часу викикували поодиноких вояків “до служби” до своїх частин, чого перед тим не було. Це тому, що з Ярослава й околиць плянувався тоді німцями важний “поштовх” на Краківець-Яворів, щоб якнайскорше зайняти Львів, під рукою славного генерала Ф. Рундштедта. Ф. Рундштедт установив свою квартиру в поблиському селі. Гімназійний товариш автора, Р. Дубляниця, якого школа делегувала (на спеціальне домагання німців) до армії як перекладача, пропонував авторові також зголоситися до тої служби. Після деякої надуми та поради знайомих, автор відкинув ту пропозицію, заощадивши собі в той спосіб багато клопоту на будуче. Але, в тому часі, ще не було цілком відомо, як уложаться в найближчій будучности відносини між німцями та українцями, й деякі молоді люди надіялися, що в характері перекладача побачать багато цікавого “з першої руки”, та якось при тому прислужаться для української справи.

Тому, що автор жив з родиною зараз коло головного двірця, яких пару кілометрів від границі, всі перенеслися з суботи на неділю на другий кінець Ярослава, до знайомих, для більшої безпеки. Було це недалеко від української бурси, тепер пустої через початок вакацій, але не цілком. Там замешкала якась група молодих людей (30 чи 40), що виглядали на робітників чи ремісничих челядників. Вони вели себе дуже самовпевнено, та давали тільки всякі тасмичні відповіді на запитання, що вони за такі, та куди вибираються. Пізніше говорено, що це власне був т.зв. “штаб Бандери”, який зараз не другий день у цілості подався на схід, тримаючися

фронту. Бо воєнні дії почалися в неділю, десь між годинами 3:40 чи 4:30, як тільки розвиднілося. В Ярославі німці несподівано захопили міст, та просунулися яких 20-30 кілометрів у сторону Краківця, залишивши за собою перемінену у фортецю цегольню на самій границі, яка ще кілька днів боронилася.

Виглядало, що німецький удар вдався знаменито: автор вже за пару годин бачив першого полоненого “большевика”! Через місто їхало багато війська (яких три дні). Можна було заобсервувати, що ще велика частина німецького війська не була змоторизована, так як артилерія та обози, де всюди було видно ще коней. Також було немало наших дядьків з возами (т.зв. “форшпани”), добре знані із попередньої світової війни. Люди себе питали, як те все скінчиться? Автор собі пригадує дискусії із молодим товаришем, що якраз скінчив 7-му класу Української державної Гімназії в Ярославі, Богонюком, який був вже два роки із батьком на еміграції, а тепер мав намір якнайскорше повернутися до Винник коло Львова, де проживала його мама. Він там зараз і подався. Потім ходили слухи, що його незадовго вбито. Мали це бути представники одної групи, що тоді намагалися домінувати українську політично сензитивну опінію, та якій не подобалося що Богонюк мав до сказання про відносини серед українців у Ярославі та на еміграції. Такі то порухунки зараз розпочалися серед українців, безперечно підсичувані польськими боївками та большевицьким підпіллям, що зараз почало організуватися.

Із перекладачів, делегованих до німецької армії, п'ятьох, так як Р. Дубляниця, двох ніколи більше не повернулися до дому, А. Макух і Б. Зелез. Інший товариш, матурант Бардахівський, загинув у 1942-му році на Кримі, як член т.зв. “похідних груп”. Сам Дубляниця потім оповідав авторові, що негайно по переході кордону дістався із своїм відділом під вогонь ворожої важкої артилерії, та почав жалувати, чому не залишився вдома! Але було вже запізно! Правду сказавши, ніхто не міг собі тоді уявити, як те все скінчиться, повним розгромом німців та поворотом большевиків. Тимчасом, відповідальні німецькі кола були твердо переконані про скорий кінець війни, й вислали свої полки у глиб Росії без зимових

уніформів. Евфорію, яка запанувала серед німців тоді, в Ярославі, тяжко собі уявити – запоморочені мегальоманією, як вислід націонал-соціалістичної пропаганди – “мудрі німці” не бачили примітивізму й короткозорости власного політичного проводу. Але це все давало злий приклад також для деяких тодішніх українських провідних політиків, що не знали “на котру ногу стати”, дослівно.

Чи це не лебедина пісня?

Кажуть знавці, багато із них серед українців, що лебідь є дивним птахом, який тоді тільки співає, надзвичайно гарно, як вже йому приходить умирати. В тому положенні є на жаль наш улюблений щоденник, "Свобода", який після 105-річного існування, з того 75 років як щоденник, якраз співає свою лебедину пісню. Жорстокі обставини, спричинені технологічними змінами, витиснули із існування не один щоденник в Америці, заступаючи їх радіом чи телевізією. Також, показалося, що головним джерелом доходу ставали оголошення ріжних фірм, як повідомлення про випродажі, нові товари, тощо. У спеціально важкому положенні показалася "Свобода", наставлена останніми часами головно на підтримку зі сторони передплатників, та річні субсидії від УНС. Ще цілком недавно, була вона висилана членам УНС безплатно, а нечлени мусіли погодитися із певною підвишкою в передплаті. Нажаль, ті зміни ані трохи не поправили фінансової ситуації газети! Число передплатників упало, а дефіцит (каже УНС) дійшов до пів мільйона річно. Та стало конечним ліквідувати щоденник і переходити на тижневик.

У противенстві до недавньої дискусії, що робити для зліквідування дефіциту "Свободи", тим разом, виглядає, не було дискусії навіть якоїсь чисто формальної, а уряд УНС почав приготовлятися до остаточної ліквідації щоденника ще більше як рік тому, у зв'язку із плянованою елімінацією Союзової друкарні при купівлі нового будинку у Парсиппані. Це може було цілком доцільним строго зі сторони фіскальної конечности, стало одначе очевидною помилкою зі сторони громадської відповідальности: не поінформовано громадянство про серйозність тої ситуації через брак фінансів і невідкличність того кроку! Тому також не було зорганізовано жадної акції зі сторони громадянства, щоб якось розв'язати фінансову сторінку тої справи. Це тоді, коли українська громадськість в Аме-

риці показалася останніми часами дуже жертвенною, фундуючи не раз більші проекти навіть дещо маргінальної вартости. Тому, автор уважає, що звернення до українського громадянства про потрібну фінансову допомогу напевне принесло би належний відгук, якби тільки було зроблене вчас. Це після представлення серйозності ситуації та конечности ліквідації щоденника із чисто фінансового огляду (долярів і центів, як кажеться). Автор має одначе надію, що така акція ще незабаром пічнеться. Але, мабуть легше було би підтримати навіть сильно загрожений, але ще існуючий щоденник, як відродити такий, що вже був раз зліквідований, та став прихопцем похований!

Українська громадськість в Америці, мала до недавна із усіх східно-європейських еміграційних груп безперечно найбільший процент із високою освітою, часто на найвищих рівнях професіонального досягнення. Це нам признають наші сусіди, поляки, як ще (цілком недавно) найкраще в Америці зорганізованим. Це розуміється, після таких других, цілком недавно прибулих великих впливових груп, як наприклад, кубанці, і т.д. Тимчасом, після ліквідації щоденника (одинокого, що ми мали), ми залишаємося у світі фактично без голосу. Автор вірить, що українська публіка (чи громадськість) в Америці і тим разом, змусить себе до конечного зусилля, потрібного до зібрання фондів, для нового щоденника, гідного наслідника та продовжувача ідей "Свободи". Хочемо й тим разом вірити, що після відходу заслужених активістів на емеритуру, заступить їх нова кров, група вповні кваліфікованих та громадсько відповідальних працівників, а не представників якоїсь нової дисфункціональної інтелігенції, але "політично коректної", як це часами буває сьогодні в Америці.

Прихід II Світової Війни та другі політичні зміни в Перемишлі тому 60 літ

Як тільки почалася німецько-польська війна, то тепер знаємо що німці зараз почали заохочувати Сталіна, щоб поспішився, бо українці, користаючись із нагоди, зараз можуть проголосити свою державу у Східній Галичині, що би сильно скоплікувало політичну ситуацію. Але, Червона Армія (так, як вона тоді офіційно себе називала), перейшла польську границю аж ранком, 17-го вересня, можливо тому, що воєнні операції на Далекому Сході якраз скінчилися день перед тим. І так, без більших боєвих сутичок, дійшли большевики до Перемишля вже 27-го вересня, де Сян став демаркаційною лінією, пізнішим кордоном. Перемишль так стався найбільше на захід положеним, стратегічно важним містом яке зайняла Ч. А. , а також другим найбільшим, на той час, українським культурно-освітнім осередком (після Львова), на окупованій території небіжки Польщі. Людям дослівно крутилася голова: після запевнювань “за два тижні в Берліні”, чи “дамо їм другий Грунвальд”, вже 10-го вересня останній представник польської влади мусів покинути Перемишль. Кажуть, подаючися “на Венґри”, він ще з авта вигукував “родаци, не дайце се”. Бо вже 14-15-го вересня прийшли були до Перемишля німці, а згодом 13 днів пізніше, большевики. Отвертим питанням серед українців Перемишля було: що робити?, як поставитися до нової влади?

Чи вдасться зберегти ті всі українські інституції які тоді заіснували в Перемишлі? А це були: Духовна Семінарія (що діяла на рівні університету), українська державна гімназія (в деяких роках найбільша в Галичині українська середня школа, що мала 1300 учнів), та славний Жіночий Інститут (приватна українська гімназія з інтернатом). Тут також виходив тижневик “Український Бескид”, був краєзнавчий музей “Стривігор”, книгарня НТШ, величавий

Народний Дім, та інші культурно-освітні й кооперативні установи. Не треба забувати, що саме в Перемишлі почалося українське національне відродження в Галичині, з початком ХІХ-го століття. Якщо Галичина була українським Піємонт, то Перемишль був властиво “Піємонт Піємонту”. Чи вдасться щось із того зберегти? Ситуація була напружена – багато рішало “піти на другу сторону” ріки Сяну.

То власне тому, вже десь дослівно “два дні” після окупації Перемишля, нова влада рішає розпочати нормальне навчання дітей у всіх школах міста Перемишля. Але, вже першого дня, до зібраних на великій площі перед гімназійним будинком при вул. Словацького, гімназистів, підійшли якісь чужі, молоді люди, та почали питати за д-ром Е. Грицаком (що вже подався “на другу сторону”), що мав був мати якісь ніби “антисовєтські” погляди. Подібні виступи, таких доморослих активістів, були характеристичними на ті часи. Також, для якогось заспокоєння місцевих настроїв, скликано збори родичів, де запевнювано присутніх що нова влада є справедливою, нема чого боятися, навіть наука релігії в новій радянській школі буде можливою, як тільки це собі батьки забажають. Рівнож, на паралельних зборах учеників/студентів, запевнювано всіх про краще майбутнє: “можете навіть стати льотчиками, як тільки схочете”. Це спеціально чомусь ті агітатори підкреслювали, й заохочували присутніх до свобідної дискусії недавніх подій та своїх переживань. І так, один присутній навіть наївно оповідав, як у його селі витали Червону Армію “хлібом і сілля”, під синьо-жовтими прапорами! Але, цілком скоро, всі навчилися тримати язик за зубами, бо почалися масові арешти колишніх суддів, державних урядовців, офіцерів і поліцистів.

Українська державна гімназія, скомбінована із недалекою народньою школою ім. М. Шашкевича, стала десятирічкою ім. Й. В. Сталіна, а жіночий Інститут був забраний для дітей “командирів” як російськомовна десятирічка ім. В. І. Леніна. Пару місяців пізніше, почалася наука російської мови у всіх школах. Реакція на це: у січні 1940 р., на перервах, ціла школа гуділа, деклямуючи *Стрекоза і муравей!*, відомого вірша Некрасова.

Але, вже раніше мали ми нагоду почути (від україномовних “советчиків”), деякі нові, характеристичні, слова: “крупній” (це про советські осяги), замість попросту великі, там, “у германа” як говорилося про другий бік Сяну, де тоді були німці. Вражало часте закидування фраз як “да, канешно, січас, так сказать”, “карандаш” замість олівець. Одначе, автор не пригадує собі в той час так популярного сьогодні в Галичині (навіть!) слова “дев’яносто”. Це слово сьогодні лунає навіть у найдальших закутках Карпат. Зараз повстали довгі черги (“очереді”) перед урядами, крамницями з рідкими товарами, які контролювало військо, уживаючи широко фрази “давай назад”, тобто забирайся. Нова влада давала скоро до пізнання, що часте уживання того слова населенням на побутовому рівні є скрайно небажаним, як насміх над владою. Вже при кінці листопада, до нас приїхала фіра із вугіллям для “командіра”, що замешкав у реквірованому від нас покої. Автор помагав розладовувати ту фіру, й розговорився із фірманом. Був це якийсь старший чоловік-ополченець, українець. На питання “чому ви так якось дивно говорите по-українськи?”, то він сказав отверто: ви говорите чистою українською мовою, а ми говоримо по-хахлацьки. На заввагу, що цього року зимна пора прийшла чомусь дуже вчасно, він пояснив: це ми певне той холод до вас у кишенях принесли. Так, жартуючи, попрощався, й поїхав.

Разом із большевиками приїхав тоді до Перемишля колишній ученик 4-ої класи гімназії, родом із Волині, Н. Н. Новак. Його ще в лютому поліція арештувала, прямо із класи, як мнимого комуністичного агітатора. Тепер він отверто оповідав, що як колишній політв’язень, живе в дуже добрих відносинах із советським командуючим генералом міста Перемишля. Розповідав із деталями, як його поляки тортували: вішали у скорченій позиції “догори ногами”, та наливали лійкою до носа води з оцтом (це мимо того, що мав він тоді найвище яких 17 років). Тортура, про яку оповідав, була нерозумно часто уживана польською “двійкою” – це широко відоме сьогодні. Від Новака вимагали, щоб він робив якісь обтяжуючі зізнання, проти себе і своїх шкільних товаришів. Тепер одначе, він говорив, що має вже досить комунізму й большевиків, та хоче

перейти на другий бік Сяну. Так тоді саме робило багато людей, що не бажали жити під новою владою. Нажаль, другі учні боялися Новакові допомогти, уважаючи його можливим провокатором. Опісля, ми довідалися, що Новака большевики заарештували. Під час німецького бомбардування міста Рівного, він загинув, як ту в'язницю де він перебував, якраз трапила бомба, зараз у перших днях війни.

Десь коло 10-го лютого прийшла до нас вістка, що якраз почалася висилка (як казали “на Сибір”) польських осадників. При тому вислано родини деяких українців, які, правдоподібно за зароблені в Америці гроші, потрапили купити собі шмат землі при парцеляції панських маєтків. Так пішов на заслання наш товариш, В. Мороз. Розуміється, ті події викликали великий страх серед других учеників, нашої, тепер уже 9-ої класи. Тому зараз чотирьох пробувало “піти за Сян”, але в тому часі охорона кордону була вже добре зорганізована, і їх зловили. Виглядає, що тільки один із них, який із Воркути дістався до армії ген. Андерса, пережив якимось ту війну. Із тих часів, автор пригадує собі слідуючий характеристичний інцидент. На 1-го травня 1940-го року була в Перемишлі велика військова парада. Одного нашого знайомого, дуже тендітного здоровля, який був як глядач на тій параді, група агресивного мійського шумовиння перевернула, й почала мотлошити. Чому? Бо він ужив підчас паради хустинку до носа, і йому ті вуличники зараз закинули, що він “на пальцях рахує орудія!” Ця подія мала місце явно із наміром тероризувати місцевих українців. Цей молодий чоловік був одначе сином відомого тоді в Перемишлі соціалістичного діяча, проф. Сабата, якого (ще за польських часів) називали жартівливо “малий Сталін”. Він, у тому часі, був уже також якоюсь важною особою в управі міста. Жінка проф. Сабата – це була сестра полк. Дашкевича, відомого українського політичного й військового діяча, дуже вимовна й резолютна особа.

Так тоді обурилася тим скрайно брутальним трактуванням її не цілком здорового сина, що навіть мала сказати (з розпуки), що вона “того Сабата замордує”, як тодішнього мнимого прихильника червоної влади. А була це, на ті часи, може найбагатша українська

родина в Перемишлі, бо мала модерну, гарну каменицю, де також м.ін. мешкав автор тих рядків. Ту каменицю, розуміється, нова влада зараз сконфіскувала, а потім не дозволила їм (як колишнім – “буржуям”) жити в Перемишлі, як пограничній зоні. Вище згаданий Новак, заарештований поляками, після тортур, як пізніше показалося, обтяжив своїх товаришів із 4-ої кляси гімназії (серед них і автора), обвинуваченнями у “протидержавній діяльності”. Ті документи лежали на поліційному комісаріяті, в недалекому Самборі. Їх українці відкрили, підчас короткотривалої німецької окупації цього міста, з тим, що судові процедури на підставі вимушених зізнань Новака мали вже розпочатися в вересні 1939-го року, – але, тут вже в міжчасі, Польща розпалася! Тут подаємо для пояснення, що Перемишль, колись одна із найбільших у світі, фортеця, був за Польщі осідком X-го корпусу польської армії, яка сама складалася із 10-ти корпусів. Тут перебували службово два генерали: Борута-Спехович і Сцеволя-Вечоркевич, які замість дбати на самперед про важні військові справи, залюбки занималися якраз протиукраїнською діяльністю, дуже на ті часи популярною серед урядових кругів. Про тих генералів говорено, з пересердя чи злосливості, що вони були “без матури” – як тоді часто траплялося із польськими достойниками з-поміж т.зв. “легіоністів”.

Отже, Перемишль у роках 1938/39 був центром, із якого Польща висилала диверсантів на Карпатську Україну, тут також був центр руху “шляхти загородовей”, щоб польонізувати українських дітей із т.зв. “ходачкової” (тобто дрібної) шляхти. Звідти велася агресивна агітація будови “косцюлків”, малих костелів по селах де була тільки одна греко-католицька церква. Із вище сказаного видно, що інтерес тої кліки сягав навіть (як до потенціальних політичних противників) до 16-літніх учеників української державної гімназії, з дурноти чи зарозумілості. За те, показалося як почалася війна, що в Перемишлі, який був важною військовою базою, не було навіть одної правдивої протилетунської гармати. Все що було, це була (в самому місті) тільки одна полева гармата 75 мм на дерев'яному підвищенню для більше вертикального стріляння (як автор сам ствердив пізніше особисто), та певна скіль-

кість машинових крісів на дахах деяких касарень. Таке то було “моцарство”. Вже два тижні від початку війни прийшли до Перемишля німці, а за чотири тижні, без одного дня, большевики! Виглядали вони скрайно бідні і примітивні але хвалилися, що в них “всього много”, є також “большая тьохніка”. А ті, що добре вміли говорити по-українськи, дуже часто пояснювали, що вони не є українцями. Також було видно, що українці для інстинктивного самозбереження, уважали тоді за конечне домішувати до своєї української мови, завжди певну скількість чисто російських слів, у дусі пануючої тоді доктрини про “злиття мов”, фаворизованої самим Сталіном.

Кінчаючи, автор хоче ще раз заявити, що вони, учні 4-ої класи, сходилися час-від-часу на гутірки по приватних домах, або на недалекій горі, Знесінню. Ці гутірки мали служити плянуванням прогульково-пластових активностей на слідуючі вакації, значить на виїзд до виховних таборів Комісії Виховних Осель та Мандрівок Молоді (КВОММ). Вони продовжували діяльність забороненого у 1930-му році Пласту. Була це наскрізь легальна організація. Новак одначе чомусь за нами слідкував, і того що не почув чи не добачив, попросту собі, під важкими тортурами, таки видумав. Автор тим хоче підкреслити, що його гурток не може претендувати сьогодні на жадні заслуги підпільного характеру. Але, не відомо одначе, якби та справа скінчилася, коли би не вибухла війна та Польща попросту не “розлетілася” (як зрештою любили про це говорити большевики, коли йшли “визволяти” Західну Україну). Знаємо сьогодні із літератури (наприклад, *Смерть Станіслава Собінського*, авторства З. Книша), що польська поліція потрапила не раз побоями й тортурами змусити навіть відважних, дорослих людей признаватися до провин, яких вони не поповнили. Їм поліція й говорила: як не признаєшся, то тут і згинеш, і ніхто не буде про це знати.

Тут автор припускає, що ті наміри/припускання польської влади, щоб якось пришити учням української державної гімназії в Перемишлі деякі, ніби протидержавні активності, були умотивовані далекойдучими плянами, щоб знайти формальні причини

до закриття самої гімназії. В подібний спосіб була вже закрита велика державна українська гімназія в Тернополі, 9 років раніше. З другої сторони, знаємо з літератури, що багато молодих людей починало тоді, під польською займанщиною, спроби, щоб на свій спосіб щось корисного зробити для України. Це склонювало польську поліцію вдаватися до таких, офіційно завжди заперечуваних, нелегальних метод, як ті, що були описувані вище. Все таки, можна було зовсім легко завважити вже тоді, що поліційні методи які існували за польської займанщини, під червоною владою застосовувалися далі до ніби “визволеного” народу Західної України, навіть із додатковими заостреннями (через поширену систему сексотів). Спеціально, давалося відчувати, що новоприбулі зі Сходу, боялися говорити “по своєму” рідною мовою, а домішували все час-від-часу якісь російські слова, зі страху чи зі звички, чи попросту для самого фізичного самозбереження. На часті запитання, чому вони так поступають, з правила закидали галичанам що їх мова є також повна польських слів (що було великим перебільшенням). Але, автор мав нагоду почути цілком недавно від академічно кваліфікованих осіб, під час наукових конференцій, оказійно твердження, що в Галичині українська мова була так само польонізована, як у них русифікована.

Одначе тут варто ствердити, що польська влада не мала жадного механізму, ані можливостей, якби навіть хотіла, щоб розсаджувати українську мову із середини, через насаджування російських/польських поодиноких слів та фраз, чи через маніпуляцію термінології та правопису, як це робилося систематично державною владою в УРСР. У нашій “десятирічці” нам, з черги, пояснювано “що так народ говорить” (карандаш замість олівець), і нам до того треба пристосуватися, хоч-не-хоч. З деякими винятками, представники нової влади, із якими учні нашої десятирічки мали контакт, робили вражіння застрашених, дещо примітивних людей. Салдати, які заповнили вулиці міста, мали зле утримані уніформи й виглядали, спеціально новобранці, недоживленими. Це все мимо того, що Перемишль став важною військовою базою, із розбудованими модерними “бункрами”. Як почалася у 1941-му

році війна, Перемишль ще цілий тиждень боронився, під проводом ген. А. А. Власова, пізнішого знаного антибольшевицького політичного генерала.

Страх перед вивозом, важкі побутові умовини, переконання, що ми знайшлися в руках дуже мстивих, некультурних людей, причинялися до того що ми, учні десятирічки “ім. Й. В. Сталіна”, почувалися дослівно як “звір у клітці”, спеціально в Перемишлі, де границя переходила самою серединою міста. Тому автор скористав із нагоди перейти легально на другу сторону Сяну, разом із мамою і братом, до батька що там перебував уже раніше. Сталося це при кінці травня 1940-го року. В тому часі, життя в т.зв. Генеральному Губернаторстві видавалося всетаки на багато кращим, як під червоною владою. Доказом того є факт, що між тими “переселенцями” які із нами переходили границю, були також євреї! Деякі новоприбулі, не боялися нам оповідати, як саме вони потрапили пережити голод 1932/33. Були й такі, що казали: ми думали, що ви нас визволите – тимчасом, ми вас визволили! Від таких дискусій, нам “визволеням” мороз ішов по шкурі. Було ясным, ми дісталися до страшної неволі.

Всіх непокоїли самовпевнені декларації представників нової влади, що вони готові “розгромити ворога” на його власній території: по що вам утікати “до германа”? Ми також незабаром там прийдемо! – Це все під звуки популярних пісень *Єслі завтра война та Утро красіт нежним светом*, чи дуже сентиментально-популярної *Катюші*. Тимчасом, від новоприбулих можна було почути також віршики в роді *Ні корови, ні свині, тільки Сталін на стіні* – це про життя в колгоспі. Заохочені до того владою, деякі активісти (здебільше неукраїнського походження), поїхали зараз по приході большевиків до Перемишля “на Донбас, будувати соціалізм”. Всі, що тільки могли, зараз таки поверталися, через дуже важкі побутові умовинин в Донбасі, й тяжку та небезпечну працю. Про них говорено “до Донбасу яко-тако, а з Донбасу з голом с...ом”. Люди, в розпучі потішали себе говоренням: так дальше бути не може, большевики одного дня так само нагло зникнуть, як і прийшли. Всі мали надію на війну з Фінляндією, бо відомо що “потопающий ха-

пається бритви”, й дуже посумніли, як все скінчилося перемогою ССРСР. Так то воно виглядало, сьогодні святковане, “Визволення Західної України”, у 1939-му році, в очах 16-ти річного учня 1-ої класи ліцею при державній гімназії з українською мовою навчання/ 9-го “класу” 10-ти річки ім. Й. В. Сталіна, в Перемишлі. Спеціально, його словник збагатився на такі гарні слова, як “давай назад”, “очередь”, “крупні”, “красиві”, “карандаш”, і т.п.

Характеристичним на ті часи був одначе факт (як писали газети), що сам Микита С. Хрущов при всяких офіційних okazіях, завжди старався говорити досить поправною українською мовою. Вже як ген. секретар і премієр ССРСР, підчас поїздки до Америки, Хрущов сказав, що вміє говорити по-українськи! Чи всі високоставлені українські бюрократи можуть сьогодні про себе це саме сказати, в незалежній Україні?

Використана література:

Зиновій Книш, *Смерть Станіслава Собінського*. “Срібна Сурма”. Торонто 1982.

Процеси формування української історії 80 років тому

Якраз тому 80 років проходили критичні події у світі, получені із спробами закінчення I-ої Світової Війни, та замирення. В Європі, після успішної Жовтневої Революції, Ленін проголошує потребу “миру без анексій та контрибуцій”, також висуває “принцип заомозначення народів” замість таємної дипломатії, й публікує таємні договори царської імперії про поділ світу після (виграної) війни. Рівнож, заключає на фронті перемир'я із Центральними державами. Тому американський президент В. Вілсон, щоб якось тому протиставитися, проголошує зі своєї сторони, своїх славних “14 точок”, як підставу до майбутнього миру, але головно (як це сьогодні вже твердять отверто деякі історики) щоб утримати за всяку ціну територіяльну цілісність Росії, та щоб Росія дальше залишалася у стані війни з Німеччиною. Тому, що це була ініціатива виконана без порозуміння із іншими Аліянтами, до того Вілсон додав ще в лютім 1918-го року “4 принципи”, а у вересні “5 партикулярних додатків”, як підставу до майбутнього миру. До сьогодні, одначе найбільше відомими є тих оригінальних “14 точок” президента Вілсона, на підставі яких німці розпочали 5 жовтня 1918-го року переговори про перемир'я, будучи твердо переконаними, що відносно ліберальні умовини, згадані в тих точках, це все що може в найгіршому разі Німеччині грозити при підписані мира.

Тимчасом, політичний дорадник президента, полк. Гавз, мав 29-го жовтня зустріч із Льюїс Джорджем, англійським прем'єр-міністром, та з Дж. Клемансом, французьким прем'єром, де мало місце договорення у ряді спеціально вичислених важних справ, які є знані як “коментарі”, які зараз були телеграфічно затверджені Вілсоном. Вони, як каже сьогодні англійський історик П. Джансон, цілком елімінували із “14-ти точок” Вілсона всяку користь для

Центральних держав¹, та були власне початком найбільше контроверзійальних характеристик пізнішого Версальського договору, як ми це знаємо сьогодні. Це, як розчленування Австрії, страта кольоній Німеччиною, справа польського кордону що розчленував Прусію, та передача Польщі індустріяльного району Горішного Шлеська. Воєнні компензації були тому евфемістично названі “репараціями” на неймовірно високу скалю, також формально стверджено спеціяльну провину Німеччини за розпочаття самої світової війни. Тимчасом, Німеччина, яка підписала перемир'я на підставі “14-ти точок” 11-го листопада 1918-го року, не була більше у стані боронитися у травні 1919-го року, як їй ті вище згадані вимоги Аліантів були закомуніковані, та мусіла підписати 28-го червня мир знаний як “Версальський договір”, якого американський сенат навіть не захотів пізніше ратифікувати.

Ті всі, вище згадані, радикальні зміни у офіціяльному становищі Америки, як сьогодні відомо, були спричинені діяльністю (як показалося дуже успішною), колишніх царських допльоматів що позалишалися на своїх становищах, американських поляків, таких як піяніст-віртуоз Падеревський, та також тодішньою публичною опінією, традиційно русофільською. Публика вірила, що большевики на довшу мету не утримаються, а велика Росія, яка завжди була прихильною до американських інтересів, буде дальше існувати. До того також причинилися поважні людські страсти американської армії в боях за вересень-жовтень 1918-го року. Це все тому, що Америка спочатку сподівалася легких перемог, при помочі нової на ті часи зброї, “танків”, та тільки цілком малих втрат, так як у недавній еспансько-американській війні. Тимчасом, бої в останніх місяцях на фронті у Франції показалися ще дуже важкими. Німеччина була вкінці переможена, але не розгромлена.

Для української справи ті події були спеціяльно важними, бо в той час, у 1919-му році також рішалася доля Східної Галичини. Як

---

¹ Paul Johnson, *A history of the American People*. “Harpercollins”. New York. Pp. 648-649.

відомо, там 1-го листопада 1918-го року українці успішно перебрали владу, та зорганізували Західно-Українську Народну Республіку. Також, зараз-же розпочалася війна з поляками, мілітарна у краю, дипломатична в Парижі, на міжнародному форумі, який тоді був домінований побідниками світової війни, т.зв. “великою п’яткою”: Америкою, Англією, Італією, Францією та Японією. Найбільшим впливом тішилася Америка, як найсильніша сторона, зараз після неї йшла Франція, як господар конференції, та сторона найбільше в тій війні пошкодована. Поляки зараз розпочали скаржитися на українців: називали їх ворогами всякого права й порядку, навіть гіршими від большевиків, які ніби “воюють із жінками і дітьми”, а всі свої немалі військові успіхи мають тому, що є під проводом досвідчених австрійських і німецьких офіцерів. Це останнє було чисто провокативною витівкою, що мала одначе немалий вплив на наставлення деяких Аліянтів до українців. В того роду фантастичних оскарженнях спеціально відзначився польський політичний генерал, В. Сікорський, сам частинно українського походження. Розуміється, не всі вірили тим інсинуаціям, але вони всетаки маргінально помагали полякам. Дуже також придалася полякам зорганізована у Франції т.зв. “Армія Галлера”, формально із полонених польської етнічної приналежності, із німецької та австрійської армії.

Як щойно тепер починає виходити на яв, ця армія почала організуватися оригінально ще в Канаді, коли Америка ще була неутральною, із польсько-американських охотників, та пізніше була перевезена до Франції для доповнення. Там розрослася до шести дивізій, і брала участь у боях на західному фронті. Тепер ту армію, модерно озброєну танками, в числі около 100 000, поляки намагалися перевезти до Польщі, ніби щоб “боронитися перед большевиками”. Одначе, під претекстом що “українці є навіть гірші від большевиків”, кинули ту армію в половині травня 1919-го року проти Української Галицької Армії (УГА), в той сам час як інспіровані французькою військовою місією із міста Яс, румуни, окупували Покуття із Коломиєю. УГА, стративши запілля із військовим постачанням, без амуніції, мусіла відступати! Але, 7-го червня, УГА

розпочала бравурну офензиву, знану як “Чортківська”, де в погоні за двократно переважаючими поляками дійшла на 40 км до Львова. Автор сам бачив гроби поляглих із УГА учасників тої офензиви зараз коло славного хреста-пам’ятника на честь М. Шашкевича, на Білій горі коло Підлисся. Нажаль, тих боєвих успіхів УГА не могла використати, через брак амуніції. УГА 16-18-го липня 1919 р. відступає за ріку Збруч, а Галичина залишається під польською окупацією.

Ту ситуація зараз використали поляки. В мировому договорі між Аліянтами й Австрією, в Сен Жермені, 10-го вересня 1919 року поляки дістали право на окупацію Східної Галичини на 25 років, із тим, що у 1944 році мав би відбутися плебісцит про остаточну державну приналежність Сх. Галичини. Хоч поляки не одержали права (тоді) на суверенність, тільки на тимчасову окупацію, ця подія подіяла надзвичайно пригноблююче на галичан, які були твердо переконані, що широко голошений Аліянтами принцип самоозначення народів колишньої Австро-Угорської імперії відноситься також до українців. Українці були тоді одною із 11-ти урядово признаних національностей у імперії, якої культурні досягнення й політичний поступ нераз викликали симпатію австрійської публіки. Тому сподівалися кращого трактування Аліянтами.

Нажаль, тут задецидували тверді факти: мимо початково великих військових успіхів, через комплетну економічну й політичну блокаду та концентричний напад поляків і румунів, війна була програна безповоротно. А серед Аліянтів, не мали українці жадних прихильників. Ще відносно найкраще до них ставилися англійці, які були переконані, що Польщі не треба надавати забагато меншин. Зате, Франція була твердо переконана, що “велика Польща” буде на сході Європи більше надійним союзником, проти большевицької Росії та майбутньої, відродженої Німеччини. Тому Франція отверто патронізувала Польщу, де тільки могла.

У 1922-му році польський Сойм проголосував закон про куцу автономію для трьох воєвідств із яких складалася Східна Галичина (ніколи не переведений у життя). На тій підставі, також покли-

каючися на квітневий договір із 1920-го року з Петлюрою, та на Ризький договір із УСРС, поляки звернулися до т.зв. “Ради амбасадорів”, яка від Ліги Націй мала за завдання наглядати над виконанням мирових договорів із світової війни. І от ця рада, на рекомендацію італійського амбасадора, та (кажуть) на підставі opinii тодішнього папського нунція в Польщі, рішила 15 березня 1923-го року передати Сх. Галичину остаточно польській державі. В той спосіб, Сх. Галичина стратила також остаточно право на самовизначення. Через усякого роду махінації й інтриги поляків та потурання їх патронів, французів. Було це очевидним шахрайством, та порушенням Сен-Жерменського договору. Не є одначе виключеним, що ми ще колись довідаємося про деталі отвертого зломання важного міжнародного договору в даному випадку, та що ніхто із великодержав проти того не запротестував. Були численні протести тодішніх українських допльоматів, але на жаль, вони були безуспішними! Малою потіхою для нас був факт, що українці не були самі в нещастю: тоді також передано Польщі Вильно (Вільнюс сьогодні).

Для українського народу, це був великий удар, висловлений навіть у пісні: *Чи ви хлопці спали, чи ви в карти грали, що ви Україну полякам віддали?*, або *Ой там зажурились, Стрільці Січовії, як Збруч ріку проходили...* Найважлишим, на жаль, негативним наслідком був факт, що тісний зв'язок, що підчас українського політичного й культурного відродження заіснував між його інтелігенцією та широкими верствами народу, дещо послабився. Зате виникла склонність до підпільної політичної діяльності та “силових” метод (так як УВО). Евентуально, це довело до ідеї “перманентної революції”, та відомих роздорів. А сьогодні, як прийшла самостійність, застукали о двері наслідки тих усіх складних процесів. Та, як недавно сказав бувший президент України, Л. Кравчук “маємо, то що маємо!”

Із вище сказаного, бачимо, як наміри Америки стати арбітром серед воюючих сторін, завести демократію в Європі, але при тім стараючись якось зберегти цілість свого союзника, Росії, та відновити Польщу, довели до ряду парадоксальних потягнень. Ство-

рено нові “тюрми народів” (правда, на меншу скалю), як Польщу, Югославію та Чехословаччину, яких саме існування причинилося до II Світової Війни, та комплікує мир в Європі ще навіть сьогодні. Це останнє сказання відноситься до справи Косова, де якраз як пишуться ці рядки (березень-квітень 1999 р.) проходить геноцидна кампанія проти корінного населення, й та сама Америка, під проводом президента Клінтона, грозить інвазією та бомбардуванням сербів. Як бачимо, політика творення нових політичних конгломератів, при тому не беручи до уваги степеня їх політичного і культурного розвитку, не дописала. Народи, фаворизовані договорами у Версалю та Сен Жермен, показалися, на загал, шовіністично наставленими до своїх меншин та менше культурними. Щойно тепер, 70-80 років після тих подій, почали ті справи поволи полагоджуватися, спеціально як вкінці розпалася відома “імперія зла”. Автор має надію, що також евентуально політична ситуація в Україні якось стабілізується, й ті всі рани на душі народу, які викликає договір у Сен Жермен, якось загояться – бо сьогодні, свобода якщо навіть вже існує, частинно це тому, що тоді вже *стільки народу впало за свободу*. При тій нагоді, автор хоче ще пригадати, що вище порушені справи не відносяться до т.зв. “Великої України”. Побідні Аліанти не хотіли мішатися до територіальних проблем колишньої Російської Імперії, свого недавнього дорогого союзника. Самоозначення народів, у принципі, відносилося тільки до тих імперій, які програли війну, так як Німеччина, Австро-Угорщина та Туреччина.

Цю ситуацію ілюструє найкраще переконання польських “цваняків” про свою цілковиту безкарність, які виспівували *А хто жидув поневера, то улануф пулк Галера*, як також частушку *Коло Львова лежи Тинуф, бендзем еше ржнонець русінуф*. Але, не треба забувати, що це все діялося 80 років тому! Маємо надію, що все-таки “поляк мудрий по шкоді”, та відносини між двома народами вкінці устabilізуються, на принципі рівноправности та обопільної пошани.

Альтернативи перед українською молоддю 55 років тому

Не йдіть до “Дивізії”! Не бачите, що Німеччина вже розлітається? Зате, негайно поспішайте усі до “лісу”! такі то напрямні чи “слогани” можна було, до схочу, почути серед молодих українців вже на весну 1943-го року. Що робити? Як зберегти найкраще субстанцію українського народу, в боротьбі між двома, скрайно несимпатичними, наїздниками, та ще й із аrogантною польською підземною армією (АК)? Кого має тепер рядовий, свідомий, молодий українець послухати? А тут фронт уже зближається, а польська акція “Вахляж” трансформується в акцію “Бужа”, із наміром хитро-мудро захопити владу в Галичині.

УЦК та сотник Паліїв уважали, що в даній ситуації, створення українських збройних сил було би дуже корисним, та також мало би повне оправдання у світлі міжнародних законів про творення збройних з'єднань на окупованих територіях і вербування до них добровольців. Зате, прихильники “лісу” уважали одиноко доцільним піти, сховатися до “лісу”, для ведення партизанської боротьби, як це ніби бачили на прикладі поляків (АК) та большевицьких партизан, що якраз почали підносити свою голову. Хоча український рух опору був певною реакцією на діяльність АК, АК різнилася від нього тим, що вона концентрувалася головню по містах, а її активності мали анонімово губитися серед широких людських мас, замість укриватися тільки по лісах. АК мала фахових організаторів які перебували в Англії, та виконували завдання далекоїдучих плянів Черчіля, щоб довести окуповані німцями території до стану безнастанного кипіння, без огляду на із тим получені, людські жертви. Одначе, у великій мірі, збройні активності АК концентрувалися, в Галичині, на поборювання всього українського.

Прихильники “лісової” розв’язки (а було їх тоді багато серед молоді), не бачили одначе тих рїжниць, та спеціально матеріальної та ідеологічної допомоги, яку на велику скалю отримувала ворожа нам партизанка – а на яку українці ні тепер, ні в майбутньому, не мали жадних виглядів. Додатково, тоді серед української партизанки, УПА якраз організувалося на Волині, в умовинах внутрішнього самопоборювання. Часами навіть скрайно жорстокого характеру. Серйозним фактором, який спочатку не брався під увагу доморослими організаторами “лісу”, нажаль, були об’єктивні фізичні можливості існування в терені, в нелегальному чи напівлегальному статусі, більших військових з’єднань. Галичина (із виїнятком деяких гористих територій) була тоді незіндустріялізованою, перенаселеною, хліборобською країною, де було обмаль лісів, щоб себе схоронити від ворожої окупаційної влади. Це було в протилежності до ситуації, яка засінувала на Волині, де партизанка вже цілком успішно розвивалася.

Тут одначе автор хоче підкреслити, що геройські подвиги, пізнішої УПА, наші земляки собі добре запам’ятали, ті що пережили большевицьку навалу та дочекалися самостійности. На це вказують численні символічні могили-кенотафії, яких тепер всюди видно в Галичині та на Волині, й ми схиляємо чоло перед героями, що впали “за волю України” (як голосять написи на тих могилах). Не треба одначе забувати, що були це формації зложені із добровольців елітарного характеру, із досить обмеженим числом активних бійців. Це головно тому, що тодішні ліси, кущами зарослі гірські узбіччя, мочари, як вже вище було сказано, не надавалися на місце розгартування великих мас людей, хоч могли яко-такорхоронити поодиноких ідейних одиниць, навіть довший час, десь до половини 50-их років.

Як приклад, автор хоче тут подати розмову, яку мав недавно із гідним довір’я учасником тих подій (був делегатом на СКУ). Він (назвім його “Коля”), після всяких дуже небезпечних переживань, тепер живе в Данії. На весну 1944-го року Коля проживав на Тернопільщині, та був здається ще у т.зв. “Бавдінсті”. Тому, що не хотів піти до дивізії (а боявся, що там таки буде мусіти опинити-

ся, через німецькі пляни про відступ із Галичини), він якийсь час укривався, та при першій нагоді перейшов до УПА. На жаль, вже як прийшли большевики, його УПА негайно звільнила, як непотрібного, “надчисельного” рекрута, разом із іншими того роду ентузіястами “лісу”. І що тепер діється? Всіх їх зараз-же по приході до влади мобілізують большевики, та без умундування, вишколу, та озброєння, висилають на фронт. Там женуть їх на німецькі мінові поля, щоб промощували своїми ногами дорогу бійцям Червоної Армії. Червоний командир Жуков навіть хвалився перед ген. Айзенгавером про такі методи Ч.А. атакувати через заміновані поля – говорить Айзенгавер у своїх споминах. Для Колі, ця неприємна активність трапилася на Литві, де большевики хотіли за всяку ціну зліквідувати німецьку, добре заміновану енкляву. Коля бачив, як навколо нього міни нещадно розривали його товаришів, направо і наліво. Аж прийшла черга (не треба було довго чекати), казав, і на нього! На щастя, його тільки оглушило – по якомусь часі прийшов до себе, як нікого більше навколо не було, та попросту “втік” із поля бою! Сказав зустрічним литовцям, що він є поляком, якого німці взяли на роботу. Литовська поліція зараз його передала полякам, а ті зараз-же взяли Колю до “Армії Людовей”. У рядах польського війська, вже недалеко від Берліну, застав його кінець війни. Після довгої тяганини, Коля звільнився із війська, а потім дістався на вищі технічні студії. Як визначний технічний спеціаліст, бере участь у міжнародній технічній конференції в Данії, де “рішає вибрати свободу”. В Данії перебуває до сьогодні, де також вперше проголосив себе українцем. Навіть його жінка не знала, що він був оригінально українцем, а як довідалася, то спочатку хотіла його, Колю, покинути.

Автор знає із розмов із іншими учасниками тих подій, що переживання Колі, як найнижчого роду “гарматнього (чи “мінового”) м’яса” серед молодих людей змобілізованих із т.зв. “звільнених” територій, були цілком характеристичними, як приклади людей яким влада не довіряла, та призначала їх на знищення. Але, такі то були реальні можливості української молоді у роках 1943/44, що перебувала дослівно між молотом і кувалдою. На думку автора,

вступ до Дивізії в той час був відносно кращою альтернативою, щоб зберегти, на гіпотетичні “кращі часи”, живу субстанцію українського народу, як масовий відхід людей, у силі віку, у підпілля (“ліс”).

Український центральний Комітет (УЦК) складався тоді із дозрілих, більше відповідальних людей, що безперечно бажали, на свій спосіб, добра для свого народу. Вони, хоч робили безсумнівно певні помилки, але мали безперечно більше життєвого досвіду та здорового розуму, як закукурічені власною реторикою, романтично настроєні представники молодшої генерації, які (може в найкращій вірі) тягнули “маси” до лісу. Як звітує недавно в “Нашому Голосі” учасник довірочної наради у 1943-му році в УЦК (ред. М. Демкович-Добрянський), там також обговорювано реальну можливість, що справа УПА була тоді інспірована частинно інфільтрацією скрайно ворожими до українців елементами, щоб ще додатково скомплікувати політичну ситуацію українців у Генеральному Губернаторстві. Вище згаданий Коля є наявним прикладом, які то небезпеки ті українські “маси” мусли переходити, та великі людські жертви, які були із тим получені.

Автор собі ще пригадує чутки із жовтня-листопада 1939-го року, поширювані в Перемишлі, що певні круги, спосеред старшої молоді, носилися із думкою “загального повстання”. Проти большевицької окупації Західної України. На щастя, тоді ще до повстання не дійшло. Із ретрограду, можемо собі уявити людські жертви того радикального кроку, та мінімальні шанси, які тоді були на міжнародному полі, на якийсь конкретний успіх. Але, чи змінили ті переживання політичне наставлення Колі? Він у Данії, як сам казав, є далі прихильником того самого середовища, яке тому 55 років рекомендувало піти до “лісу”. От видно, чоловік учиться ціле життя..., навіть такий високоінтелігентний як Коля.

Стративши через довговічне, вороже, поневолення, та окупацію, своїх власних політичних провідників, їх місце почала заступати модерна українська інтелігенція. Нажаль, намагання наших ворогів, які завжди твердили що “русин” це є “почціви” чи “пожондни” людек, а мають тільки недобрих провідників, що їх бун-

тують, були до певного степеня успішними. У критичний час, маси стратили довір'я до власної інтелігенції, ще десь у 30-их чи 40-их роках. Сумним доказом того були доноси, до американської окупаційної влади, для заарештування проф. Кубійовича, голову УЦК, за його діяльність, головню за організацію Дивізії, як свого роду "воєнного злочинця". Як знаємо. Нічого конкретного не могла американська окупаційна влада проф. Кубійовичеві закинути: він був фактично провідником організації культурно-освітнього й добродійного характеру, як собі це зрештою оригінально бажали німці. Це було згідно із міжнародними законами про репрезентацію населення окупованих територій, так що проф. Кубійович не був якимось признаним політичним провідником винним колаборації, в очах Аліантів.

Але відомі були мельодраматичні виступи, дещо сконфужених матерей і родичів дивізійників, які вигукували (на адресу проф. Кубійовича), "віддайте нам наших дітей". Ці виступи мали за завдання, здраматизувати своє розчарування і жаль вістками про великі боєві страти Дивізії, та таборовою дійсністю, та додати ще своїх три гроші до старих аргументів проти Дивізії. Відомий американський спеціаліст від українських справ, Дж. Армстронг, недавно мав нагоду оцінити українських провідних осіб із років 1941/44 ("Ukrainian Quarterly", осінь 1995). Із них найвище ставить, на підставі безпосередніх розмов, саме проф. Кубійовича. Це, спеціально за його правильний підхід до створення Дивізії, у роках 1943/44, із точки погляду збереження тяглости українського суспільства (to sustain the fabric of Ukrainian society). Армстронг також підчеркує, що серед українських провідних осіб, яких він інтерв'ював, крім А. Мельника, проф. Кубійович був самотнім, що мав вищу освіту. Також зробив на нього найкраще вражіння, як чоловік який не боявся виступити за інтереси свого народу, навіть у випадку (як творення Дивізії), коли це не могло йому принести жадної користі, а противно, могло скінчитися в цілком трагічний спосіб.

Отже, характеристичним є, що нецілком неутральні обсерватори, а скептично настроєні американці, так високо оцінюють

культурно-освітню діяльність проф. Кубійовича, який через збіг обставин, не міг бути провідним політичним провідником в часах окупації. Але, намагання деяких українських середовищ, дальше скрайно негативно оцінювати діяльність проф. Кубійовича, накидає авторові думку про паралельні намагання ворогів всього українського, викликати недовір'я нашого цілого народу до власних провідників, чи хоч би провідних особистостей. Може, частинно це і їм вдалося. Ось, сьогодні можна знова почути хитро-мудрі міркування про недоцільність Берестейського Миру (це каже політолог), скільки ми доброго навчилися від поляків, про потребу вислати у 1967-му році легіон на Близький Схід (щоб змити свої мнимі гріхи із XVII ст., сугерує один історик). Кажуть, що зараз якихось спантеличених молодих українців було готових, до того легіону зголоситися, яких 30 осіб. Це все є інтелектуальні контрибуції нашої нової, часто високо зсофістикованої інтелігенції, про яку тим разом можна таки висловитися словами польського поета Виспянського: "Чуже хвалите, свого не знаєте, самі не знаєте, що посідаєте" (упрощений переклад автора, було це сказане Виспянським до своїх земляків около 100 років тому). Якесь недовір'я у власні сили та досягнення продовжується, на жаль, до сьогодні, вже після осягнення незалежності. На передодні президентських виборів (серпень-вересень 1999), видно брак провідних одиниць, які би заслуговували на беззастережне довір'я українського народу, та тішилися би загальною пошаною та респектом. У тому відношенню, політична ситуація є цілком подібна до тої, що панувала у роках 1943/44 в Західній Україні, із тою різницею, що нема вже більше чужого окупанта – але бракує конкретного плану, як вилізти із теперішньої важкої господарської ситуації, та заохотити теперішні "маси" до позитивної праці для власного майбутнього добробуту. А замість сьогодні неіснуючого "лісу", певні політикани рекомендують, як лікарство, якусь реанімацію ССРСР, як характеристичну для теперішнього часу утечу від власної відповідальності.

Малою потіхою для українців сьогодні є факт, що їхні противники також робили серйозні помилки. Ось на фатальне Варшав-

ське повстання у 1944-му році, аж шість присутніх польських генералів дали свою згоду, проти рекомендації свого начального вождя, ген. Соснковського, відомого на Заході ген. Андерса, та... одного делегата від УГВР-и. Від цього делегата почув автор особисто, що він уважав за відповідне перестерегти поляків, офіційно в імені УГВР-и, перед надіями, що їм большевицькі війська, тоді вже майже на передмістях Варшави, дадуть усю потрібну допомогу. Як знаємо, надії на большевицьку допомогу не здійснилися, а у вуличних боях згинуло около 200 000 цивільного населення. Також, важко сьогодні зрозуміти, чого УГВР уважала відповідним забирати в тих справах голос. Краще може би було забрати не-втральну позицію.

Плян Морґентава й американська політика у II Світовій Війні

У противенстві до колись широко проголошених намірів президента Америки, В. Вілсона, про конечність “отвертої дипломатії” та намірів оприлюднення міжнародних договорень, закордонна політика ЗДА у II-ій Світовій Війні була ведена президентом Розвелтом у дусі таємничости, та нераз у протиставленні до публичної опінії і власних публично проголошених заяв. У великій мірі це було зумовлене його найближчими дорадниками, із яких деякі мали радикально-проґресивні погляди на світ. Одним важним аспектом цеї політики були военні цілі ЗДА та справа трактування переможеної Німеччини, знана під назвою “Плян Морґентава”, від імени тодішнього міністра фінансів. Від самого початку це був дуже контровезіяльний документ, бо в ньому розходилося про трактування Німеччини в дуже суворий спосіб, щоб унеможливити господарське й політичне відродження Німеччини на довгі часи!

Тут нам йдеться про трактування воєнно-полонених, інтернованих, та т.зв. “переміщених осіб” у спосіб незгідний із духом та буквою Гаґзької та Женевської конвенцій. Це – через усякого роду бюрократичні шикани та вжитку різних контроверзіяльних процедур, прикритих плащиком “державних секретів”, систематичне нищення невігідних документів. Також, видавано декларації про важні аспекти власної державної політики, які були суперечні із актуальними потягненнями та цілями тодішньої державної політики Америки, яка полягала головно на тому, щоб якось здобути собі прихильність Сталіна і ССРСР, і втягнути їх у догідний для Америки час до війни із Японією. Тими інтенціями президента Розвелта (як також слабим станом його здоровля в тих часах) можна почасти пояснити серйозні дискусії, які довели до намірів ужити плян Морґентава в окупованій Німеччині, та всі уступки на

користь ССРСР, зроблені в лютому 1945-го року в Ялті. Президент Труман потім потребував років, щоб усі ті політичні потягнення якось спростувати, через основні зміни в державній політиці Америки, та прийняття т.зв. “Плян Маршала” для відбудови Європи. Це означало перехід від політики брутальної сили та безоглядної пімсти, до прагматичного трактування усіх справ, і намагання повернути світ до нормального життя, до часів перед Розвелтом та його широко плянованими офіційними трансформаціями.

Плян Морґентава, широко відомий як намагання переміняти окуповану Німеччину у чисто хліборобську країну (“картофельлянд”), зародився 7 серпня 1944 р. як вислід дискусії між ген. Айзенгавером і міністром фінансів ЗДА, Г. Морґентавом та його помічником, Г. Д. Вайтом. Так пізніше про це звітував ще другий помічник Морґентава, Фред Сміт. Айзенгавер, тодішній командуючий генерал у Європі, сказав тоді, що його можна зацитувати у пресі як автора того пляну, та що він скоро повідомить про той плян самого президента ЗДА, Ф. Д. Розвелта (далі у скороченню ФДР). Евентуально, ФДР та англійський прем’єр-міністер В. Черчил на той плян погодилися, після деякої намови. Одначе, через дуже неприхильні коментарі в тодішній американській пресі, той плян був офіційально проголошеним недійсним. Мимо тих усіх заперечень, він всетаки залишився фактично підставою таємної урядової політики ЗДА і Англії на довгі роки, як буде подано нижче. Навіть у останній вечір свого життя, ФДР дискутує з Морґентавом (який видно не давав за виграну) цей плян – та ще раз, як подав недавно “Нью Йорк Таймс”, погоджується на нього!

Мимо офіційальних декларацій президента Трумана, вкоротці по смерті ФДР, що цей плян більше не є підставою американської політики, та усунення на пенсію самого Морґентава, через бюрократичну інерцію, та особисті інклінації ген. Айзенгавера до політично-коректних потягнень, плян діє далі. Спеціально, його застосовується в повній силі до окупованої Німеччини ще на добрих два роки. Це діялося до початку дискусій про плян Маршала на відбудову Європи й Німеччини, та до початку “холодної війни”. Німецькі фабрики, як відомо, безоглядно тоді демонтовано, ніби

як репарації, а аж 500 родів товарів, навіть продукція власної нафти, були Німеччині заборонені тим плянуванням.

Для усіх українців у діяспорі, а спеціально для колишніх дивізійників і інших комбатантів, ці факти є надзвичайно важкими, бо добре пояснюють багато темних та загадкових (здавалось би) інцидентів. Мимо високопарних декларацій про визволення та запевнене добре трактування, зараз чулися усякі адміністративні шикани й безнастанні пригадування, що всі мають повернутися, звідки приїхали! У відношенню до воєнно-полонених, то помимо офіційальних декларацій про дотримання постанов Женевської Конвенції, вже наперед були приготовані детальні пляни проголосити воєнно-полонених як “Розброєні ворожі сили” (Disarmed Enemy Forces) для американської зони окупації, у скороченню DEF. У противенстві до статусу воєнно-полонених, які мали під Женевською Конвенцією право на таке саме прохарчування і приміщення як та сторона, що їх захопила, давала для своїх власних вояків, право писати та одержувати листи, і право на візити від міжнародної комісії Червоного Хреста для перевірки, DEF не мали жадних гwarantованих прав! Військові бюрократи (так вони думали) могли тоді із полоненими під тим новим статусом, робити дослівно все що вони тільки хотіли. Якщо плян Морґентава (так тоді говорено, як подає Кордел Гал) мав за ціль “скоротити” населення окупованої Німеччини на 20 мільйонів – то чому не можна би того почати вже сьогодні, в таборах полонених?

Тому зараз почали появлятися довірочні інструкції, як для тих цілей “прогодовувати” полонених, спеціально підкреслюючи конечність їх утримання “без даху над головою”, цілими місяцями як не роками (тих що вижили), без відповідного одягу та санітарних можливостей, не говорячи вже про медичну опіку. А в тих таборах були також недавно ампутовані, жінки, та навіть діти. Усі найбільше драстичні розпорядження були видавані цілком довірочно устно, а вся евіденція та відповідна документація були ґрунтовно знищені у роках 1947/50. Також, під усякими претекстами, не давано до тих таборів доступу більше агресивним представ-

никам Міжнародного Червоного Хреста, де Швейцарія виступала, як “контролююча потуга”, замість вже не існуючої Німеччини. Ті рапорти, які ще залишилися у централі Міжнародного Червоного Хреста у Швейцарії, як переконався відносно недавніх дослідних тих справ, Дж. Бак, є даліше засекречені. В результаті, бракує 1,7-2 мільйони полонених із колишньої німецької армії, які є офіційно записані як “інші страти” (Other Losses), як також називається книжка Бака на ті теми¹, який також ствердив, що під тим криптонімом фігурують всі ті, що повмирили в полоні, та ті що по-втікали з полону. Тих останніх було десь 0,1%.

Але, це не якісь фантастичні оскарження. В роді тих що там у Треблінці хтось ніби власноручно забив один мільйон в'язнів, а ствердження неприємних, до тепер завзято заперечуваних фактів. Це все потвердив, між іншим, др. Е. Ф. Фішер, полковник американської армії, колись активний у U. S. Center for Military History, у вступі до книжки Бака. Кровожадні проєкти із пляну Морґентава були, на думку американської публики, давно відкликані! Показується, що були вони одначе включені систематично у пляни окупації Німеччини, та вповні використані спеціально у відношенню до воєнно-полонених, які були хитро-мудро позбавлені свого міжнародними договорами забезпеченого статусу. Вони попросту ставали *Розброєними ворожими силами*, для американців, або *Ворожим персоналом, що піддався* (Surrendered enemy personnel, скорочено SEP), для Англії чи Канади. Це все були бюрократичні новотвори, видумані спеціально для того, щоб військові бюрократи могли трактувати воєнно-полонених у арбітрарний, часами навіть у найбільше жорстокий спосіб – на який би публична опінія (наприклад, в Америці) ніколи би не погодилася! Одним із таких заряджень було домовлення тримати полонених у полоні ще до кінця 1948 р., більше як три роки по скінченню війни, та формальна заборона передчасно звільняти полонених, як це практикував, як відомо, часто ген. Паттон. Він мав у зв'язку з тим багато неприємностей, а загадкова його смерть у грудні 1945 р.

---

¹ James Bacque, *Other Losses*. General Paperbacks. Toronto 1991.

давала підстави до поголосок, що це був запланований інцидент, тому що Паттон нераз тримав “політично некоректні” промови, із погрозами для большевиків, тоді дорогих союзників..., яких так тоді трактовано, як сьогодні в Америці Ізраїль.

Відомо було, що в американській зоні, т.зв. “чорні” охоронці таборів воєнно-полонених (цебто не мурини, а поляки, в на чорно пофарбованих одностроях) нераз без усякої провокації чи потреби, стріляли для забави з автоматичної зброї в гущу полонених, каже Бак. Про це чув автор також особисто від дивізійників, що повтікали із подібних таборів. “Чорні” охоронці рекрутувалися в великій мірі із членів т.зв. “Бригади Свентокшискої”, польської підземної формації, яка відступила разом із німцями із Польщі до Протекторату, та яку рахують деякі поляки коляборантською формацією. Часті були випадки обрабовування полонених із обручок, годинників та нашійних хрестиків, їх биття палицями – “палкування” – як свого роду ритуал прийняття до табору. Нераз відчувався брак усякої охорони від нападу на конвої полонених зі сторони розюшеної публіки, що траплялося у Франції чи Бельгії, де серед полонених були й наші дивізійники. Особисті документи нераз були відбирані, та зараз нищені.

Ця атмосфера публичної ненависти і студіованої брутальности переливалася також, ніби на підставі договору в Ялті, до трактування в подібний спосіб т.зв. “переміщені особи”, головно утікачів (діпістів), які знайшлися у великій масі під алянтською окупацією. Але ті, усякого роду скрайно неприємні інциденти були рутинно пояснювані вищою окупаційною владою ніби непоінформованістю місцевих військових чи “унрівських” чинників, та їхніми наївними намаганнями тільки як доброю волею, щоб “якось допомогти” тим переміщеним особам, та удержати публичний порядок. Бо дійсно, спеціально польські діпісти часто пробували відітститися на німецькому цивільному населенню, за попередне зле трактування. Їх тому хотіла військова влада якнайскорше позбутися, як “бандитського елементу”. Зрештою, автор сам бачив, як при ліквідації великого українського табору в Карсфельді (квітень 1946) було ужито “на всякий випадок” американське військо із танками.

Рівнож, численні спроби передати українців більшовикам “на родину” в найбільше brutальний спосіб, були не раз переведжені “на тихо” американськими військовими відділами! Найбільше одначе відомі є такі випадки в Мангаймі, в Кемптен, та Дельменгорсті (це вже англійська зона). Про події в Мангаймі, автор мав нагоду говорити із очевидцями на місці, вже пару тижнів після тих подій. Було видно, що місцева влада боялася якогось більшого скандалу, й мала наказ тільки випробувати тоді ту ситуацію, бо вкінці відступили, як побачили різкий спротив, та створилися дантейські сцени із людськими жертвами – видно, вояки не хотіли бити палицями жінок і стріляти безборонних людей.

Але, тоді, у 1945-му році, задекларована й безнастанно повторювана політика альянтів була в окупованій Німеччині така: всі переміщені особи хоч-не-хоч, а мають повернутися, звідки приїхали. Це почув автор особисто із розмови із начальником “ерії” (Areea) у Відні, у грудні 1945 р.: “як ви нічого не завинили, то нема вам чого боятися! Ідьте відбудовувати свій край. Всі ви маєте виїхати”. Але вкінці дав мені та моїй мамі “міжзональний паспорт”, у 4-ох мовах, щоб перейти до французької зони в Німеччині, на студії, хоч зробив це дуже нерадо. Дивізійників та інших українських полонених було в окупованій Німеччині відносно мало, бо більшість дісталася до англійського полону в Італії. Перебували вони малими групами головно в Авербаху, Лінгсвасері, Регенсбурзі й Дармштадті. Але, вже у 1945-му році всюди було їх видно, бо деякі з полону повтікали, а інших попросту звільнено передчасно. Велика більшість залишилася одначе в Італії, в Ріміні та Белярії.

Всіх їх зараз перенесено в категорію SEP-ів. Через непоінформованість, багато дивізійників думало, що це є позитивна зміна, як перехід від статусу воєнно-полоненого до того тільки інтернованих. Одначе, зміна була безперечно на гірше, із юридичної точки зору, бо зараз стратили вони всі, вище вичислені права, які воєнно-полонені мали мати під Женевською Конвенцією. Тим можна пояснити неймовірно зле харчування, яке вони не раз одержували. Були це певне справи якоїсь “вищої політики”, щоб їх таки голодом змусити всетаки поїхати “на родину”. Не цілком ясною є справа,

що дивізійників не передали попросту більшовикам. Може, тут є дійсно якась заслуга певних ватиканських чинників, а може випадок, чи якась англійська добра душа, про яку тепер нічого не є відомо, що так покерувала тою справою. Тут усі деталі є даліше глибоко засекречені.

Бо знаємо, що англійці видали всіх власовців та козаків більшовикам у найбільше зрадливий і брутальний спосіб, наперед обіцявши азиль, та відсепарувавши простих вояків від своїх старшин. Менше відомим є, що вони таки видали Тітові близько 50000 словінців і хорватів (домобранців і усташів) сформованих для оборони рідної території, щось як наша дивізія. Із них усіх, кажуть, Тіто зараз половину знищив фізично. Чи Ватикан зробив у тій справі якісь кроки, не є відомо, хоч вони всі були безперечно католики. Всі ті, здавалось би, неймовірні історії почали поволи виходити наверх, як Бак, оригінально дослідник французького рєсїстансу, випадково нав'язав контакти із деякими французами, що колись служили при охороні таборів воєнно-полонених, і з колишніми полоненими, з німецької армії, які оцілили, та потім переїхали до Канади. Потім почав також мати контакти із деякими американцями, та розшуки по архівах, де познаходив зацілілі рєшти документів, які в основному доповнили зізнання очевидців. Тому вкінці рішив видати книжку, що стала в Канаді "бєст сєлєром", та яку він пізніше ще доповнив у 1991-му році, що вийшла вжє як "пєйпєр бєк", у великому накладі.

Свою книжку кінчить Бак фразою: "Всюди в західному світі, дикі жорстокости (savage atrocities) проти вірмен, українців, і жидів є знані. Тільки жорстокости поповнені супроти німців є заперечувані. Чи німці не є народом у наших очах?". Тут автор не збирається в тих рядках спеціально боронити німців, бо вони напевне самі сьгодні кращє цє потраплять зробити. Хотів би одначє висвітлити деталі дивного трактування переміщених осіб у Німєччині у роках 1945/47, і з тим получених проблем дивізійників та других українських комбатантів. Тим, яким доля судилася бути під аліантською окупацією і в полоні, прийшлося жити властиво цілковито на ласці окупантів, будучи перед тим позбавленими

прав воєнно-полонених чи інтернованих гарантованих під Женевською Конвенцією, в дусі пляну Морґентава.

Сам плян Морґентава, який був навіть, як відомо, особистим приятелем президента ЗДА, Розвелта, мав би бути властиво створеним представником Державного Департаменту ЗДА, яким тоді був Кордел Гал. Тому, що він не хотів мати нічого до діла з такими справами, то деталями того пляну зайнявся помічник Морґентава у Департаменті Фінансів ЗДА, Г. Д. Вайт, який тоді уважався у міністерстві важною особою, та рутиново призначався до виконання усяких важних державних завдань. Евентуально, показався большевицьким шпигуном, відповідальним (так твердять певні кола) за політику, що довела до приходу комуністів до влади в Китаю, тому 50 років. Не виключене, що Вайт знав дещо про ґеноцид на Україні у роках 1932/33, як комуністичний активіст, та хотів той “досвід” використати для Німеччини, у виді пляну Морґентава.

Іншим аспектом пляну Морґентава були численні голосні заяви в Америці про недопустимість іміґрації “діпістів”, що не хочуть “повернутися додому”. Ці ідеї докотилися навіть до Канади. Автор пригадує собі візиту в університетському місті Тюбінґені, місію прислану з Канади для нав’язання контактів із українцями в окупованій Німеччині: приїхали сотник Б. Панчук і п. А. Храплива, в уніформі поручника канадійської армії. Вона сказала нам, студентам, яких багато у літі в 1947-му році були вже близько до закінчення студій, дослівно: ми – англосаксонці (це спеціально підкреслила). Ми вас не можемо прийняти, із ріжних причин, кілька разів повторювала. Вам треба шукати якоїсь пожиточної праці. Я би на вашому місці ті студії зараз покинула, воліла би замітати вулиці в Парижі (це діялося у французькій зоні). Сотник Панчук тільки прислуховувався до тої дещо дивної конверзації, нічого не сказавши. На щастя, ніхто тої “поради” здається тоді не послухав, бо незадовго змінилася політична ситуація ґрунтовно в Європі, головно через непорозуміння із представниками СССР відносно трактування Німеччини, та можливого приходу до влади комуністів у Франції та в Італії. Демонтажі німецької індустрії безпо-

воротно скінчилися, почалася відбудова; почало поправлятися господарське життя, еміграція до ЗДА та Канади на велику скалю стала нагло можливою, навіть для українських комбатантів, колишніх воєнно-полонених. Залишилися тільки неприємні спомини про ті важкі роки, 1945/47, які порушила книжка Бака, де говориться про дуже зле трактування і високу смертність в американських і французьких таборах для воєнно-полонених.

У кожному суспільстві є елементи, що в періодах неясної політичної ситуації, в почуванні власної безкарности, використовують безсоромно той час для особистих і політичних поррахунків. Серед українців, у таборових умовах у роках 1945/47, це відзначилося численними доносами до окупаційних властей на провідні політичні особистості, м.ін. на проф. В. Кубійовича, який відсидів в американському арешті 6 тижнів, оскаржений як “німецький коляборант”. Траплялися численні політичні побиття та вбивства. Так, наприклад, згинув у невияснених обставинах письменник Горліс-Горський, який уважався героєм Холодного Яру, що колись був на Україні славним центром збройного протиставлення червоній владі у роках 1920/23, підчас визвольних змагань.

Іншу інформацію про смертельність полонених із німецької армії у західних аліантів має автор від Німецького Канадійського Конгресу. Це є разом 1,242,000 полонених, із яких кругло 1 мільйон згинув у американському полоні. Ці цифри дещо різняться від вище поданих, бо більше нема докладних джерел, тому що вся документація була знищена. Серед українців у той час ніхто не знав докладно тодішньої аліантської політики. Були серед них навіть такі наївні люди, що настоювали на тому, щоб українці себе декларували отверто советськими громадянами! Це тому, що ніхто не думав, що аліанти тоді більше не чулися зобов'язаними дотримуватися постанов Гагзької та Женевської Конвенції щодо воєнно-полонених та утікачів. Тимчасом, аліанти уважали, що війна скінчилася, й вони могли робити із людьми у їх руках дослівно, все що хотіли, бо не було над ними більше жадної безпосередньої контролю.

Нові ревелаяції про долю Дивізії у 1945-му році

Мимо офіційних заперечень, та засекречення всяких немилых епізодів які мали місце зараз після закінчення воєнних дій, усякі цікаві до створення загального образу тих подій, не раз дуже немилі факти, поволи виходять наверх. Як кінчалася війна, події так склалися, що політично надзвичайно важну, а національно сфрагментовану частину Європи – італійську Істрію та полудневу Австрію зайняла британська армія, під формальним проводом маршала Александра (H. Alexander). Вона мала за завдання виконувати функції окупаційної армії у гордо тоді проголошуваний спосіб: удержати порядок та завести справедливість і демократію для тих, офіційно “визволених” територій. Згідно із англійською військовою традицією, в тих активностях було для контррозвідки (MI 6) призначене дуже важне місце. Однак показується, на підставі нових матеріалів із книжки С. Доррила (тут пізніше С. Д.) про MI 6¹, що тоді британська контррозвідка та причетні елементи міністерства закордонних справ були інфільтровані більшовицькими шпигунами і симпатиками. Один із них, загально відомий К. Філбі (Kim Philby), був близько 30 років активним на провідних посадах, аж до своєї втечі до СРСР у 1963-му році. Видається тому дивним, як міг він без жадних більших перешкод виконувати свою підричну роботу аж так довго, та мав до самого кінця багато прихильників серед відповідальних осіб у британській контррозвідці, славній колись на цілий світ. Є підозріння, хоч нема на це конкретних доказів, що начальник Філбі, Р. Голліс (Roger Hollis), про це все добре знав, але нікому цього не казав!

---

¹ Stephen Dorril, *MI 6 Inside the Covert World of... SIS*. The Free Press. New York London... Singapore 2000.

Отже тоді, на весну 1945-го року, одним завданням британської військової адміністрації було рішати, що властиво робити із формациями, які воювали по стороні німців, але були не-німецького походження: козаками (РОА, ССРСР), добобранцями (словінцями), усташами (хорватами), четниками (сербами), та нашою дивізією, яка головню складалася із галицьких українців. Хоч формально, зі сторони міжнародних законів про вербування добровольців (із чого альянти широко користали) тим формациям не можна було нічого закинути, висунуто зараз тут обтяжуючі оскарження “воєнних злочинців”, “квіслінгізму” (тобто політичної зради батьківщини), та політично дуже делікатну справу “що властиво робити щоб не дразнити непотрібно” росіян і “маршала” Тіта в Югославії.

Той вибір зроблено частинно ще перед двома роками (у 1943 р.), щоб попірати Тіта проти четників, усташів і добобранців, на підставі дипломатичної крутанини та інсинуацій большевицьких агентів. Замішаний був у те навіть син прем'єра В. Черчила, та “спеціаліст” від східно-європейських справ, Сетон-Ватсон (Seton-Watson). Справа скільки із тих людей зараз видано Тітові, не є цілком ясна. Одне джерело (С. Д.) каже що тільки 18,500 (із коментарем, що ця передача була “добре заслуженою”), тоді як друге джерело згадує, що видано 50,000, із яких тітівці зараз змасакували 25,000². Тепер те місце масакри словінці шанують так, як поляки Катинь чи Медное. Краще однак було у світі відомо про ганебне передання около 50,000 козаків з родинами у цілком підступний, але типовий для тодішних обставин спосіб (страшної ненависти до переможених, почування цілковитої безкарности, й охоти до необмеженої пімсти) зі сторони безпосередньо відповідальних британських військових чинників. Посередньо відповідальними були також певні круги британського міністерства закордонних справ. Хоч усі деталі є дальше глибоко засекречені, довідуємося від С. Д., що властиво найбільше відповідальним був якийсь полковник Вілієрс (Villiers). Знову ж, із недавно опублі-

---

² Mark Thompson, *A paper House the Ending of Yougoslavia*. Pantheon Books. New York 1992. P. 52.

кованих архівів КГБ довідуємося що тут розходилося також про воєнну добычу (кількадесят тисяч коней, кілька кілограмів золота, що їх мали козаки, із яких кілька тисяч були старими емігрантами)³. Тут справу старався висвітлити граф Н. Толстой у Англії. В результаті, був засуджений за образу уряду й дефамачію високопоставлених осіб на високу грошову кару. Зрештою, тому яких 10 літ була в “Перегляді книжок” “Нью Йорк Таймсу” дискутована справа “зникнення” 500 тон німецького державного золота, зараз після капітуляції, що дає нам сьогодні певний образ, що тоді в окупованій Німеччині й Австрії діялося. Про ті справи говорить С. Д. досить загальною мовою.

Після цього досить довгого вступу, можна приступити до теми що нас найбільше інтересує – долі української дивізії. Вона засадничо не підлягала примусовій репатріації згідно із Ялтянським договором, бо в основному складалася із колишніх польських громадян родом із Галичини. Тут однак справа комплікувалася, бо большевики та поляки із “людової” Польщі вимагали видання дивізійників як мнимих “воєнних злочинців”, які ніби “масово нищили жидів, поляків, циганів і советських громадян”. Тимчасом, у тій справі нав’язував контакти із окупаційними владами відомий ген. Шандрук, як також о. Гриньох. Робив великі старання на терені Ватикану еп. Бучко, рівнож були в це заангажовані певні англійські чинники, сконтактовані проф. Смаль-Стоцьким, важним українським політичним активістом (як каже С. Д.) на міжнародньому полі, ще з передвоєнних часів. Активним був у справі дивізії також сотник канадійської армії, Б. Панчук. Остаточно справу про невидання рішено аж у січні 1946-го року. Але, рішено не трактувати дивізійників як правдивих воєнно-полонених, а як SEP’s (Separated – в інших джерелах Surrendered Enemy Personnel). Зроблено це спеціально, щоб тодішні військові бюрократи могли робити із дивізійниками дослівно все що захотіли, без охорони й користей які воєнно-полонені мали під Гагською й Женевською Конвенціями. Відомо, що як дивізійників перевезено до Англії,

---

³ Ch. Andrew & V. Mitrokhin, *The Sword and the Shield & the Secret History of KGB*. Basic Books, 1999.

то вони знова стали POW's, тобто звичайними воєнно-полоненими, правдоподібно щоб не мати закидів про нехтування міжнародних законів, про що тоді було багато говорення.

Дальші деталі долі дивізії знані. Але, тут С. Д. сильно опирається на книжці М. Аронса і Дж. Льюфтуса⁴, та уживає інших подібних компедій про воєнних злочинців, навіть радянського походження. Про численні спроби знайти серед дивізійників якихось воєнних злочинців, які кінчалися негативно (так як комісія Дешена, ще цілком недавно), С.Д. попросту твердить що “вони не досить пильно шукали”. На підставі тверджень Ааронса й Льюфтуса, дивізія мала бути одинокою військовою формацією Оси, яка пережила війну як цілість зі своїми старшинами і зброєю. При кінці, не тільки не була дивізія розбросана, але навіть ще одержала додаткове озброєння, через своїх тайних симпатиків у англійській армії! Це звучить як якась досить неймовірна історія. Про ген. Шандрука пише С. Д., як про “польського воєнного героя”, але згадує, що він ніби “видавав польських офіцерів до Ґештапа”. Знаємо одначе, що поляки дали йому орден “Віртуті Мілітарі” за заслуги у війні з Німеччиною у 1939-му році, вже як II Світова Війна закінчилася – в той спосіб оцінюючи цілком позитивно його військову кар'єру в польській армії, де він був т.зв. “контрактовим офіцером”, як і інших 50 старшин із армії УНР.

Взагалі С. Д. пише, цілком пейоративно про українців, їхні ж політиків, і т.д. Про українські політичні потягнення твердить, що вони головню змагали до винищення поляків, жидів, циганів та других меншин. Рівнож, згадує, що у якомусь дивному засліпленню, може навіть інспіровані ворожими інфільтраторами, українці взаємно винищували своїх братів українців – це на підставі літератури, доступної для МІ 6. Подає також як факт про масакру 7000 жидів у Львові⁵, зараз по приході німців, та про “дні Петлюри” у Львові пару тижнів пізніше. Одночасно, С. Д. дивується як українці (в тому числі й дивізійники) потрапили задати тільки клопоту

---

⁴ M. Aarons & J. Loftus, *The Secret War against the Jews*. Heinemann 1995.

⁵ The Village Voice, discussed in the 90's.

своїм ворогам, та виходити живими та рухливими із неймовірно важких ситуацій. Це пояснює українською вродженою хитрістю (москалі завжди казали про українців: “хитрий малорос”), неймовірним щастям, та okazійною допомогою від усяких розвідок (навіть, англійською у роках 1930-39, та 1946-60).

Ревеляції С. Д. про МІ 6 можуть декого здивувати, бо він, хоч із академічних кругів, у дивний спосіб мішає факти (можливі до перевірення) із поголосками, інсинуаціями, і злосливими видумками, головню відносно українців, до яких проявляє якусь особисту антипатію. На жаль, авторові видається, що С. Д. до певної міри репрезентує правдиві погляди певних англійських кругів супроти українців. Як приклад, візьмім захоплення 5 місяців тому в Англії українського літака, що прилетів на “гуд віл трип”, привізши українських футболістів на товариські змагання. Літак одначе сконфісковано, на підставі незаплачення якихось софістикованих навігаційних оплат, які, із тою подорожжю властиво не мали нічого спільного – от так собі, щоб із легкої руки зробити українцям чи навіть самій Україні якусь неприємність.

Одначе, бачимо також що українська справа, як також питання “примусової репатріації” дивізіяників знайшли широкий відгомін та симпатію серед впливових англійських кругів, мимо большевицької пропаганди і всяких ворожих інсинуацій. Рівнож, надзвичайно остра полеміка серед українців, підчас II Світової Війни, та зараз по війні, була пильно нотована в архівах потенціяльних ворогів усього українського, й ними використовувана, для підкреслення характеристичного браку політичного досвіду серед українців. Про ті справи тому 100 років Іван Франко написав, віршем: *Ти, брате любиш Русь! Я ж не люблю, сарака. Ти брате, патріот, а я собі собака*, у відповідь на аргументи про мнимий брак українського патріотизму у самого І. Франка, зі сторони певних кругів тодішнього українського громадянства в Галичині. Вертаючись до справ порушуваних у книжці С. Д., можна сказати проповідку “за онучу, зробив бучу”. Так мимо волі, автор тої книжки зробив українцям певну послугу. Передусім, показав, що ті, кому це потрібно, українською справою інтересуються, і є з нею досить

добре обзнайомлені (на свій спосіб). Хоча існує багато злої волі й упередження, трапляються, може тільки okazійно, також симпатичні готові українцям допомогти у скрутній ситуації, як це спеціально мало місце із дивізією, якої доля якийсь час дослівно “висіла на волоску”, щоб не поділити сумної долі домобранців та усташів. Ті останні, з точки зору воєнних законів були знайшлися в ситуації, у якій опинилася наша дивізія, але, через брак впливових симпатиків, були цілком інакше потрактовані.

Хто є найбільшим українцем ХХ століття?

Знаємо з історії, що кожний раз як зближалося нове тисячоліття, ціле людство підходило до тої події із острахом перед невідомим майбутнім, та пієтизмом, очікуючи від долі багато добра та успіхів. Наприклад, як кінчилося перше тисячоліття, багато побожних людей думало, що це певне вже приходить кінець світу! Знова, коли недавно кінчилося друге тисячоліття, багато було таких, які твердо вірили що апокаліптичні проблеми нещастя, голоду, й суспільних непорядків можуть бути спричиненими через труднощі передати ту дату в сьгоднішніх наймодерніших комп'ютерних системах. Додатково, тут ще можна згадати ремінісценції про минуле, ХХ століття: старі імперії порозпадалися, спеціально одна із них, ССРСР (знана також як "Імперія зла"), яка думала заволодіти цілим світом, початок існування одної тільки Суперпотуги, перехід світової господарки до Глобалізму. Повсталася також, разом із багатьма іншими, нова держава, Україна! Тому цікаво знати, хто тут найбільше заслужився, на тій важкій, довгій дорозі, до української незалежності. Автор думає, що думки подані нижче, дадуть поштовх до цікавої дискусії на тут тему.

А ось що сказав з нагоди приходу ХХ ст. М. Грушевський, 15 січня 1901 р. в м. Перемишлі, де був спеціально запрошений: *Спеціально, для нашої українсько-руської суспільности слово "століття" особливо багате надіями, перспективами. Щойно закінчене століття було першим віком його відродження. Останні роки показало..., що свідомість і одушевлення ідеєю можуть дуже багато зробити навіть при найбільших перешкодах... В будицині... треба тільки моральної сили – ідейности й характерности, енергії й витривалости.* Варта пригадати, що українське відродження в Галичині саме розпочалося в Перемишлі, із початком ХІХ ст. Таксамо, як Галичину стали звати "українським Піємонтом", то Перемишль став Піємонтом Піємонту, свого роду.

Як шість місяців тому, зближалось нове, третє тисячоліття, світова увага була звернена на всякі серйозні комплікації щоденного життя, через сьгоднішню загальну залежність від комп'ютерів, серед яких не всі були належно запрограмовані, щоб успішно зареєструвати той перехід. В той сам час, ми увійшли, без більших комплікацій, у XXI століття. Сьогодні, маємо унікальну нагоду проаналізувати й передумати що нам, українцям, дало минуле, XX століття, на яке колись людство – як собі автор пригадує із оповідань старших – поклало такі великі надії. Всі сподівалися дальшого поступу й поліпшення життєвих умовин, на що вказували без сумніву недавні здобутки при кінці XIX ст.: великий розвиток культури, особистої свободи, технології, медицини, й публичної охорони здоров'я.

Одначе, через ривалізацію між великими потугами в Європі, незабаром дійшло до жорстоких воєн ґлобального характеру (I-ої і II-ої Світової Війни). Через ужиток принципу загальної військової служби та виставлення масових армій, що мали до диспозиції найновішу військову технологію, згинило у XX ст. рекордове число людей, але, на щастя також розлетілися нам ворожі імперії. Це власне довело до Визвольних Змагань 1917/20 рр., та до проголошення української незалежності у IV універсалі, 22 січня 1918 р. Внаслідок довголітнього поневолення і браку державного вироблення, українське суспільство показалося неприготованим використати ту нагоду, так що дорога до незалежності була важкою, бували успіхи, але й були перешкоди, у тих пам'ятних роках 1917/20. Після того як збройна боротьба за незалежність не увінчалася успіхом, українські визвольні активності, з конечности, мусіли концентруватися на культурно-освітньому розвитку, щоб краще підготувати маси народу до евентуального проголошення незалежності, як до того прийде пора! (Багато так вірило).

Тому не треба дивуватися, коли аналізуючи події зв'язані із українським життям у XX ст., стає ясным, що найбільше для України заслужені народні діячі є саме не військовиками чи політиками, але працівниками на культурно-освітній ниві, виховниками,

пробудителями свого народу. Це, на відміну від попередніх століть, де головну роль грали військові особи, наші славні гетьмани. Тому саме, І. Франко сказав у своєму *Мойсею до України* на початку ХХ ст.: *Та прийде час, і Ти огнистим видом, засяєш у народів вольних колі...* – це на підставі безперечного поступу в культурно-освітньому та політичному стані всього українського народу на той час у Галичині. Сьогодні, ситуація є дещо інша. Це тому, що 70/50 років панування большевиків в Україні довело до свого роду негативної селекції. Ця система полягала на облудному конформізмі, донощиству, та неймовірній жорстокости: хто не з нами, той проти нас – ворог народу. Доказом цього були геноцидні потягнення для етнічного очищення небажаних народів, екстермінація небажаних “класів”. Це наганяє думку, що якесь перевиховання українського народу є сьогодні правдоподібно konieczністю у ХХІ-му столітті. До тепер, всі українські успіхи були нотовані через краще формування та виховання кваліфікованих кадрів, патріотично настроєних, на превелике здивування наших ворогів. Історичний розвиток українського народу не був (у ХІХ чи ХХ ст.) чимось унікальним. Був цілком паралельним до зусиль народів, які змагали до самостійности (як чехи, що вже давно втратили свою державу), чи до об’єднання (як Італія й Німеччина). Все починалося від культурно-освітніх рухів, розвитку патріотичної літератури, та зусиль для перевиховання широких мас народу.

Поширення письменности й загальної освіти, практиковане окупаційними державами, як наприклад Австрія, для власних інтересів, також тому сприяло. Відомо, що це відчували поляки, та тому старалися за всяку ціну зупинити ті процеси для українців, де тільки могли, бо знали що на довгу мету не є в силі успішно боротися з освіченим, культурним, свідомим своїх прав народом. Тим можна пояснити поширювану ними в західному світі думку, що всі свідомі українці є “націоналістами”, а їх політичні аспірації є нічим іншим як тільки інспірованими ворожими сторонами інтригами (німецькою, австрійською), для поляків, чи польською (для росіян). Решта народу – це сира етнографічна маса, “пожондні русіні”, для поляків, чи “молодші брати” для росіян. Як не див-

но, але у висліді, сам президент Буш 1 серпня 1991 р. закидав подібні інтенції в Києві українцям (відомий “chicken Kiev speech”), виголошуючи промову написану його дорадниками у східно-європейських справах, Метлаком і Скворчком. Видно, що багато провідних американських політиків були виховані в той спосіб: заперечування національної ідентичности для народів, немилых для тодішньої американської закордонної політики, яка завжди, мимо “холодної війни”, воліла мати до діла з Росією, ніби як із “меншим злом”, з самого призвичаєння. Треба ствердити, що через активности української діаспори, та досвід із подіями на Балканах, відношення до України значно поправилося.

Щодо попередних трьох сторіч, то вибір на передового представника українського народу не є важкий: це Б. Хмельницький, у XVII-му ст., І. Мазепа, у XVIII-му ст., Т. Шевченко, у XIX-му ст. Одначе, через зрізничковання та вищий культурний розвиток людства та нашого народу, для XX-го ст., приходить ся проаналізувати більшу скількість осіб. Тут автор пропонує вісім кандидатів: 1. А. Шептицький, митрополит, релігійний і культурно-освітний діяч, якого час активностей припадає на початок XX-го ст. Потім, виступають на громадську сцену у хронологічному порядку: 2. М. Грушевський, професор, славний історик і політичний діяч; 3. С. Петлюра, політичний діяч, військовий провідник; 4. Е. Коновалець, військовий і політичний діяч; 5. А. Мельник, наслідник Коновальця; 6. С. Бандера, провідник революційної ОУН; 7. В. Кубійович, культурно-освітний діяч, історик-географ; 8. Л. Кравчук, президент України. На відміну від попередних століть, тільки двох з них брали активну участь у збройній боротьбі за незалежність: Коновалець та Мельник. Двох було професорами університету: Грушевський і Кубійович, під час коли Петлюру, Бандеру й Кравчука можна було назвати професійними політиками.

Найперше виходить на сцену провідного українського діяча митрополит Шептицький, і в такій ролі залишається аж до смерти 44 років пізніше. Мав про нього М. Хрущов тоді сказати, що це саме помер найбільший українець наших часів! Проф. Грушевського вибирають президентом Центральної Ради, яка проголошує

незалежність 22 січня 1918 р. Фаворизує політичну плятформу соціал-революціонерів, прихильників радикального соціалізму та популізму. Вибраний першим президентом України, урядує один день, через гетьманський переворот. Бажаючи продовжувати свою наукову кар'єру, повертається 1924-го року до СРСР, де гине 10 років пізніше в загадкових обставинах. Його головною заслугою є монументальна *Історія України-Руси* в 10-ти томах, але незакінчена.

Після ліквідації Гетьманської держави, приходять до влади С. Петлюра, як Головний Отаман. Два роки веде збройну боротьбу з більшовиками, робить договір з Польщею (віддає полякам Галичину), допомагає полякам розбити більшовицький поштовх на Європу у 1920-му році, але, залишений союзниками-поляками, мусить іти на еміграцію. Забитий більшовицьким агентом в Парижі 25 травня 1926 р. Перекопаний про конечність організації сильної Збройної сили для Української молоді Держави, наганяв багато страху більшовикам. Програв збройну боротьбу, бо маси народу не підтримали Петлюру у критичний час, 1920/21.

Після невдачі Визвольних Змагань, Коновалець перебирає керування Української Військової Організації (УВО), що намагається вибороти самостійність методами підпільної боротьби, на далеку мету. Ту боротьбу продовжує від 1929-го року Організація Українських Націоналістів (ОУН). Коновалець має намір провадити підпільну боротьбу головно на ідеологічній площині, для освідомлення мас та виховання патріотичних нових кадрів. Також намагається нав'язати контакти із мнимими прихильниками в УРСР. Мимо остережень, особисто зустрічається із представниками Східних Земель, які виявилися ворожими агентами. Гине 23 травня 1938 р. від бомби, підкиненої більшовицьким агентом Судоплатовим. Втішався великою пошаною серед українського громадянства, бо також потрапив співпрацювати із т.зв. "легальним" крилом, що використовувало тоді існуючі парламентарні потягнення для української справи в Галичині. Рівнож, поляки панічно боялися контактів Коновальця із міжнародними кругами та в Лізі Народів.

Наслідники Коновальця, А. Мельник і С. Бандера не мали такого загального признання серед українського суспільства як їх ментор. Мельник показався незгідним із намірами його прихильників перевести остру, негайну, успішну кампанію із прихильниками Бандери, які закидали Мельникові брак рішучості, як також не мали довір'я до найважливіших осіб із його особистого оточення. Остаточно, вся та справа була перерішена, як прихильники Бандери потрапили здобути клочки до членів що залишилися під большевицькою окупацією, і в той спосіб потрапили, на рідних землях, сильно поширити своє членство. Проголошення самостійності України 30 червня 1941-го року "під проводом С. Бандери", який мав тоді всього 32 роки, не викликало бажаної реакції серед українського суспільства. Брак політичного досвіду, та всякі контр-оверзіяльні потягнення що антагонізували громадянство, мимо великої чисельності своїх прихильників на еміграції, дають аргументи проти признання С. Бандери найважливішим українцем ХХ-го століття. Це помимо великої енергії, спрямованої на "визвольні активності", та їх пов'язання із подвигами УПА (що викликало серед большевиків великий острах), і причинилося до атентату на Бандеру 15 жовтня 1959 р., виконаного агентом КГБ, Сташинським.

Ту прогалину, спричинену боротьбою між прихильниками А. Мельника і С. Бандери, пробує заповнити, в міру сил, проф. В. Кубійович, який являється, через складні обставини німецької окупації, не політичним, а тільки культурно-освітнім діячем. Його діяльність є стисло обмежена міжнародними конвенціями (Гагзькою й Женевською), які обмежують діяльність представників населення окупованих територій тільки до харитативної й суспільно-культурної діяльності, через сітку місцевих Допомогових Комітетів (social welfare activities). Німці того роду систему влади толерували в окупованих територіях, бо хотіли залишити собі вільну руку до остаточних політичних децизій в окупованих територіях при евентуальних мирових переговорах, як війна скінчиться, як вірили, їхньою перемогою. В. Кубійович, як голова Українського Центрального Комітету, потрапив ту ситуацію вповні використа-

ти, для розбудови сітки українських шкіл на Українських західних землях, та на поширенню можливостей студій української молоді на німецьких університетах. Цей доступ до вищих студій причинився евентуально до відносно великого числа молодих українців на еміграції та в діяспорі з високою освітою. Це в порівнянні із емігрантами інших народів, спеціально в Америці. Намагання, оригінально поляків, а потім дорадників Білого Дому, в роді Дж. Кеннана, щоб представити українців як несвідому, неосвічену масу, стали при кінці ХХ-го ст. цілком нереальними – це все в наслідок процесу, започаткованого 50 років раніше Кубійовичом. Це, як також відомі активності В. Кубійовича при організації Дивізії “Галичина” у 1943-му році видвигаютть його на найсильнішого кандидата на найважливішого українця ХХ-го століття. Це все помимо незадоволення активностями В. Кубійовича певною частиною українського громадянства як ніби “коляборанта”. Через доноси своїх, він просидів навіть 6 тижнів у тюрмі в американців, аж справа виявилася: В. Кубійович не був жадним політичним коляборантом, а саме міжнародними законами визнаним репрезентантом окупованої країни (щось так як Арафат оригінально, перед визнанням Палестинської Визвольної Організації державним тілом).

У великій мірі, як наслідок процесів представлених вище, внутрішні противоріччя в ССРСР довели вкінці до проголошення самостійності України 24 серпня 1991 р., а президентом став Л. Кравчук. Хоч вибраний на 5 років, через складну політичну ситуацію програє перевибір нецілих три роки пізніше. Має великі заслуги для української державности: винайшов формулу, щоб формально позбутися Горбачова та ССРСР у безкровний, дуже успішний спосіб. Домігся затвердження існуючих границь України та зорганізував окрему українську армію, при активній допомозі енергічного помічника, ген. К. Морозова. Добився визнання України всіма великодержавами, чого не вдалося досягнути підчас Визвольних Змагань у рр. 1917-20. Але, в основному будував свої досягнення на досвіді й зусиллях своїх, тут вчислених, попередників. Його метаморфоза від большевика до українського патріота є унікальною.

Переглянувши всі головні досягнення тут вчислених кандидатів на найбільшого українця ХХ-го ст., автор пробує їх представити за “рангою”. Як перших три, вибирає В. Кубійовича, М. Грушевського та митрополита А. Шептицького, як провідних одиниць, що відбили свою печать на неймовірно важких переживаннях українського народу. Характеристичним є, що два із них були визначними академіками, а третій високим церковним діячем. Жаден із них не належав до якоїсь політичної партії (хоч. М. Грушевський був прихильником соціал-революціонерів), ані не був військовим провідником. Дальше, автор пропонує Е. Коновальця, С. Петлюру, і А. Мельника, які були харизматичними військовими діячами й політиками. Вкінці, треба згадати С. Бандеру й Л. Кравчука, в такому чергуванні, щодо заслуги для України, як свого роду завершення довгого шляху для незалежності.

Якщо брати під увагу інший критерій важности, а саме, хто найбільше налякав ворогів України, то тут на першому місці треба безперечно поставити С. Бандеру. Ще сьогодні російські українофобні елементи на Україні називають свідомих українців “бандерівцями”, або попросту “Бендерами” чи “Бандерами”. Другим таким пострахом большевиків був С. Петлюра. Слово “петлюрівець” було за часів СРСР дуже небезпечною лайкою для пересічного “співвітчизника” Совдепії. Третьою такою зненавидженою особою (як писав у своїх споминах його вбивник, Судоплатов), був герой Січневих Подій у Києві 1918 р., та небезпечний своїми інтернаціоналістичними контактами, Е. Коновалець: всі вони згинули від атентатів, виконаних большевицькими агентами. Цікавим є, що теперішня українська влада також розглядала справу атентату на Е. Коновальця, та визнала Судоплатова “невинним”, бо таки вбив засудженого судом в СРСР, політичного “злочинця”! Так принайменше пише Судоплатов у своїх споминах. Він, м. ін., був засуджений як професійний убивник за Хрущова за злочини поповнені в часи сталінських чисток. Як прийшла “демократія” Горбачова, Судоплатов був офіційно реабілітований, як невинна жертва попереднього режиму в СРСР. Це все, mimo того, що мав руки дослівно “по лікті у крові”, будучи також за-

мішаний у ліквідації єпископа Ромжі, на Закарпаттю. Дише ненавистю до всього українського.

Кінчаючи, автор хоче ствердити, на прикладі Судоплатова, як далеко зайшла справедливість у незалежній Україні, в порівнянні із подібними практиками в ССРСР: сталінських злочинців реабілітують, в ім'я “демократії”, ніби для ліквідації гріхів Хрущовської “відлиги”. Сотки чи не тисячі подібних індивідів, як Судоплатов (що недавно помер), живуть собі дальше у вільній українській державі, на відповідальних посадах, чи може вже на добрій пенсії, краще навіть як за Сталіна. Бо тоді мусіли стало журитися існуючими можливостями попасти в неласку, чи під якусь “чистку” та піти “під стінку” чи поїхати до “білих медведів”. Ті можливості, які тримали під якоюсь ефективною контролею сталінських сатрапів, перестали існувати в офіційно демократичній державі. Силкові методи, розкрадання державного майна на велику скалю – стали сьогодні реальною можливістю.

Реасумуючи вище написане, бачимо, що до вибору найважливішого чи найбільшого українця ХХ-го століття можна різно підходити, залежно від критерій важности чи великості. Головним завданням у минулому столітті було завдання, щоб виховати культурні, патріотично настроєні, широкі маси народу: нові кадри, які би продовжували напрямні виголошені колись Т. Шевченком, *Поховайте, та вставляйте, кайдани порвіте*, і паралельне: *Учітеся, брати мої!* Ще у ХІХ-му столітті. До того найкраще може надавалися професійні виховники, так як проф. В. Кубійович. По осягненню самостійности, головним завданням є перевиховати українських народ, щоб практики, ілюстровані професійним убивником Судоплатовим, може стали неможливими. Деякі країни, що були в подібній ситуації, як Чехія, Польща, проводять в себе т.зв. “люстрацію”: державні комісії переглядають картотеки всіх важніших урядовців за всякими, ними скоєними злочинами, за часів попередньої кривавої “диктатури пролетаріату”, як та система сама себе називала. В основному, особи які не перейшли люстрації, є декларовані негідними бути державними урядовцями або вибраними репрезентантами. Група молодих людей “Самостій-

на Україна”, яка напала на будинок ЦК КПУ тому рік, яка тепер (липень 2001) судиться в районному суді Києва, якраз вимагала такої люстрації держaparату України.

Використана література:

П. Судоплатов і А. Судоплатов, *Special Tasks – The Memoirs of an Unwanted Witness – a Soviet Spymaster*. Little, Brown and Co. Boston-New York-Toronto-London 1994.

В. Софронів Левицький, *Республіка за дротами (Записки скитальця)*. Видавництво “Новий Шлях”. Торонто 1983.

М. Грушевський, *На порозі століття*. “Літературно-Науковий Вісник”. Т. 13. 1901.

“Історія повторюється” – світла і тіні нашого Визвольного Руху

Український культурно-визвольний рух ріс спочатку досить поволи, але потім, десь при кінці XIX ст., почав прискішено розвиватися, на диво і злість усіх ворожо настроєних сторін. Тут одначе не треба забувати, що до оригінального, так буйного розвитку українського (спершу культурного, а потім політичного заангажованого руху) сильно причинилися самі наші противники. Вони назагал, оперували наскрізь примітивними аргументами та методами протиставлення, так як: нема окремої української мови, існує тільки якийсь польсько-німецький жаргон, в найкращому випадку “іспорчений” руський язык. Це, супроти цілком протилежних опіній тодішних правдивих мовознавців. Український народ, українці – це польсько-німецько-австрійська інтрига (твердили росіяни), чи тільки австрійсько-німецька (говорили поляки), тоді коли багато інших поневолених народів себе емансипувало, як словінці, словаки, чехи і т.д. Навіть сам Ленін сказав у 1917-му році, “такими методами українців не спиниш, тільки озлобиш”.

З бігом часу, ті оригінально такі примітивні методи боротьби із українством, почали дуже сильно заострюватися, через широкий вжиток поліційно-каральних підходів, провокацій, інфільтрації усякими агентурними елементами та підкупства. За те, українство остаточно себе затвердило через такі потягнення: устійнено український правопис (викиненням твердого знака й букви ять, головна заслуга Е. Желехівського). Прийнято нову національну назву – нарід: український, край: Україна (головна заслуга М. Міхновського). Вкінці, великим поштовхом було отворення катедри української історії у 1894-му році у Львові, під проф. М. Грушевським. Українці (тоді офіційально ще “рутенці”), стали одною із одинадцяти урядово визнаних національних ґруп в Австро-Угорщині.

Велике піднесення духа принесли змагання за незалежність, після Першої Світової Війни. На жаль, незалежності тоді Україна не отримала, головню через велику матеріяльну й дипломатичну допомогу, яку одержали від Аліянтів поляки.

Але, мабуть найбільшим ударом була для українців подія, коли Рада Амбасадорів передала 15 березня 1923-го року суверенність на Сх. Галичину Польщі, яка до тепер мала тільки права окупанта на 25 років. Було це зроблено на підставі польських інтриг, та польонофільських членів Ради. Був це перший крок до ревізії Сен Жерменського мирового договору між державами Антанти та Австро-Угорщиною. Українці Галичини сподівалися кращого трактування, під вражінням гучно проголошуваних Аліянтами гасел про “самовизначення народів”, та були цею децизією Ради Амбасадорів спеціально розчаровані. У противагу до метод парламентарної боротьби тодішніх українських політичних активістів, почала переважати, головню серед молодшого покоління та підростаючої молоді, ідея збройного протистояння та одчайдушних терористичних актів.

Це мало бути щось у роді тоді відомих активностей анархістів в Італії чи Франції, ірляндських терористів в Англії, чи недавних соціяльреволюціонерів у Росії. Рівночасно, створилася Українська Військова Організація (УВО), членство якої складалося головню із вибраних ветеранів колишніх українських військових формацій. Вони, учасники визвольних змагань, тишилися немалим військовим, політичним, і життєвим досвідом. Була це свого роду елітарна організація з обмеженим членством. Автор, виростаючи у 20-их чи 30-их роках у Перемишлі, де активності УВО не раз концентрувалися, мав нагоду чути від старших про всякі активності УВО, та про процеси від них слідуючі. Слухав від учасників про особисті переживання засуджених, за протидержавну діяльність, на важкі фізичні кари. Авторова власна хресна мама, п. Совган, була матір'ю Івана (відомого активіста УВО) та Славка, пізнішого активіста УПА. Того роду боротьба (“на далекий приціл”, мовою артилеристів) до певного степеня доповняла роботу тодішніх “легалних” політиків.

В УВО були тоді люди, які розуміли конечність утримати якісь мінімальні політичні контакти з польською владою, щоб запевнити українцям під польською займанщиною принайменше ті права, які вони мали ще за австрійських часів. Тимчасом, Польща була всежтаки до певної міри демократичною державою, хоч досить авторитарного типу, на границі військової диктатури, після перевороту Й. Пілсудського у 1926-му році. Потягнення польської влади були нераз дуже неfortunними супроти українців, та щораз більше їх озлоблювали. До того долучилися тяжкі господарські умовини, що тоді запанували в Польщі, та ще прийшла у 1929-му році відома світова криза. Це діялося саме тоді, як виростало нове повоєнне покоління, сповнене охотою до боротьби за свої політичні та національні права. Воно, повне одчайдушної віри у власні сили, було переконане про власну, евентуалну, повну перемогу!

В таких то умовинах повстала у січні 1929-го року нова організація українських націоналістів, ОУН, яка, м.ін., “адоптувала” УВО, На відміну від УВО, ОУН була організацією не елітарного, але масового характеру. Спочатку здавалося, що активності ідеологічно-виховного характеру, на які настоювала ОУН, доведуть до посилення престижу і впливу ОУН на українське зорганізоване політичне життя, одначе показалися зараз слабі сторони масової нової організації. Це були (1) труднощі ефективно керувати активностями в Галичині, коли провід (на загал) перебраний від УВО сидів за кордоном, (2) польська поліція та другі, подібні групи (НКВД, ГПУ) почали серйозно інтересуватися активностями ОУН. Також, серед масового членства почали виринати одиниці із усякими власними амбіціями, власними “прекрасними” ідеями, та навіть (хоч зрідка) інклінаціями кримінального характеру – як зрештою це трапляється в кожному суспільстві, без винятків. Навіть такий великий знавець українського політичного життя і суспільних справ, як митрополит А. Шептицький, був переконаний що ОУН у 30-их роках була контрольована провокаторами, а політики В. Мудрий та Д. Паліїв гостро критикували тактику Проводу Українських Націоналістів (ПУН-у) та краєвий провід

українського підпілля в Польщі¹. Це за їх революційно-терористичні акції, які ніби перешкаджали їм досягнути певні полекші в конструктивно-легальній площині.

Крім того, особисте прямування до поширення власної освіти, чи до вищих студій – що були колись характеристичними для української молоді, почали поволи займати друге місце серед амбітних прихильників чи молодших членів ОУН. Типовим було “щось робити для України” вже для 15-16-літніх ентузіастів, яким імпонували романтичні аспекти кар’єри майбутнього безстрашного бовсика-активіста ОУН; читаючи біографії багатьох, пізніше знаних, провідних членів ОУН, власне бачимо, як вони із гордістю стверджують саме таке раннє прив’язання до Організації. Деякі чільні провідники може були навіть “без матури”, тобто свідоцтва зрілості. Як згадує дослідник тих часів, Дж. Армстронг, із активістів ОУН, яких він мав нагоду інтерв’ювати, один тільки А. Мельник мав вищу освіту!² Тимчасом, одною із оригінальних характеристик українського культурно-політичного відродження був саме факт (до тепер), що українські ентузіясти та активісти мали, на загал, кращу освіту та загальне знання, як всі їхні противники. Це добре відчував Т. Шевченко, коли казав своїм землякам “учіться, брати мої, думайте, читайте!”. Але “Intra arma silent musae” (серед зброї затихають музи), те все забувалося в тих гектичних 30-их роках, коли ОУН масово поширювалася серед української молоді.

Молоді амбітники не мали охоту слухати власний провід (ПУН), маючи власні ідеї – як, наприклад, акція “палення скирт” у 1930-му році. Це спричинило дуже сильну реакцію польської влади (пацифікацію) яка наробила українцям в Галичині великої шкоди. Зліквідовано руками поляків основно 10 літ відбудови українського господарського життя після воєнного знищення, Пласт і кілька гімназій з українською мовою навчання. Слідували такі контроверсійні акції, як вбивство директора І. Бабія, Т. Голувка, не-

¹ Є. Ляхович, *Діяльність ОУН у Лондоні в 1933-35 роках* // Є Коновалець та його доба. Фундація ім. Є. Коновальця. Мюнхен 1974. С. 907-925.

² J. A. Armstrong, *Heroes & Humans – Reminiscences Concerning Ukrainian Leaders in 1941/44*. “Ukrainian Quarterly” Summer-Fall 1995, pp. 213-227.

вдалий напад на пошту в Городку. Навіть вбивство міністра внутрішніх справ Польщі, Б. П'єрацького, було зроблене в некорисний для української справи час. Чекіст Судоплатов у своїх споминах згадує ту подію, як спеціальний приклад непослуху краєвого проводу супроти вказівок ПУН-у³. Такі ріжниці поглядів були спеціально небезпечними для активностей ОУН, бо давали широке поле для інфільтрації ворожими агентами, із яких ще навіть не усіх зідентифіковано. Одним із них був на переломі 30-их років Р. Барановський, якого діяльність вчас зліквідовано. Багато більше небезпечними були агенти ІПУ-НКВД, яких багато крутилося серед українських емігрантів, та залюбки серед закордонних кругів ОУН. Більше знані серед них є пізніше відомий вбивник Коновальця, Судоплатов (перед тим знаний як Валюх чи Вельмуд), і агент більшого масштабу, Полуведько, який в ОУН працював роками на відповідальних постах. Вони, як і ще інша дуже конртоверсіяльна/фатальна особа, Р. Ярій, роздмухували існуючі ріжниці думок серед членів ОУН про правильність діяльності ПУН-у. Спеціально, закидалося Коновальцеві дрібничковість, та невміння чи неохоту до всяких більше агресивних терактів, які були пляновані проводом у краю. В дійсности, Коновалець хотів, щоб активності краєвої ОУН були більше ідеологічно-політичного характеру, радше як типові терористичні акти, які нераз утруднювали ширше закроєні акції українських парламентаристів спеціально на форумі Ліги Націй. Знаємо сьогодні, що польська влада дуже таких українських міжнародних виступів боялася.

Одначе, певна неосторожність в безпосередніх контактах із большевицькими агентами, довела до смерти Коновальця від бомбового атентату виконаного Судоплатовом, який цей інцидент докладно описує у своїх споминах⁴. Із тих споминів виринає вражіння, що це була наскрізь примітивна людина, із поверховним тільки знанням української мови. Читача споминів Судоплатова

---

³ P. Sudoplatov and J. & L. Schechter, *Special Tasks*. Little, Brown & Co. New York - Boston - Toronto 1994, pp. 15-16.

⁴ Там само. С. 24-29.

дивує, як оточення Коновальця в ПУН не могло здемаскувати такого примітивного чоловіка, як ніби мнимого представника українців-активістів на рідних землях. Рівнож, з другої сторони, дивує толеранція другого агента, Полуведька, який провадив свою диверсійну роботу в ОУН аж до лютого 1942 року, коли був викритий вже німцями в Харкові. Багато людей із його оточення остерігало Коновальця перед особистими контактами із большевицькими агентами як Судоплатов, навіть сам Полуведько. В такий спосіб, брак повного довір'я до проводу серед молодших активістів довів врешті, під впливом підшептів ворожих інфільтраторів, до еventуального розколу ОУН після смерти Коновальця. Здавалось би, була це подія тільки на периферії українських політичних активностей, характеристична для молодих людей, без більшого політичного досвіду, надмірно амбітних і повних віри в себе. Одначе, через воєнні події обставини так склалися, що традиційні політичні партії себе поліквідували. В те політичне вакуум вступила, вже розколена, ОУН. В умовинах розпаду Польщі й окупації, інтереси українського народу почали захищати також харитативно-суспільні "допомогові" комітети, які діяли на підставі Гагзької і Женевської міжнародних конвенцій. Але, згідно із міжнародними законами, були це чисто добродійні, а не політичні організації (так, як Червоний Хрест, для прикладу). Тут спеціально відзначився проф. Кубійович, як голова Українського Центрального Комітету, з точки збереження тягости українського суспільства, як це спеціально підкреслив відомий американський історик, Дж. Армстронг (у цитованій статті).

Як вище згадано, ОУН розкололася на ОУН (М), головно із колишніх членів УВО, під проводом полк. А. Мельника, заслуженого військового та політичного діяча, та ОУН (Б), під номінальним проводом С. Бандери. Він здобув собі розгонос і славу, як 24-річний красвий провідник – організатор атентату на міністра П'єрацького. Здавалось би, що організація, яка розкололася із досить об'єктивних причин, на дві "фракції", могла би із того навіть скористати: щоб одна фракція занималася більше ідеологічними проблемами (на еміграції), а друга справами боевого характеру, в

краю. Так одначе не сталося, бо обі фракції посвятили дуже багато енергії якраз для взаємного протистояння й самопоборювання. Саме цей аспект тодішньої справи каже застановитися, для кого такий стан річей був би найбільше вигідним. Ясно, що для ворожих інфільтраторів, для яких одна сильна ОУН була сіллю в оці. А ті справи, які виринули на світло денне тому рівно 60 років, ще сьогодні не втратили своєї актуальності: український визвольний рух який так гарно розвивався, ідучи від одної побіди до другої, на розпач наших ворогів, та надію на краще майбутнє цілого українського народу, увійшов у ситуацію дуже важкої кризи. Повторилася ситуація подібна до відомої Руїни, 60-их та 70-их років XVII ст., яка довела до упадку тодішньої української державності. Всі здобутки (тоді) за останніх 100 років, існування українських військових і політичних сил у формі Козаччини, були доведені близько до повної ліквідації! Сягаючи знова до порівняння із історією Руїни, тут можна порівняти так тих нових провідників: одного із гетьманом Дорошенком, досвідченим полководцем, якому вороги (свої і чужі) не дали можливості виконати своєї місії, а другого, що стояв десь по середині між гетьманом Брюховецьким і кошовим І. Сірком. Цей останній був завзятим борцем за свою справу і Україну (на свою власну думку), підчас коли Брюховецький був готовий приймати нові зобов'язання, щоб зайнятися власними амбітними проектами. Був вибраний на відомій "Чорній Раді", яку так гарно описав П. Куліш. Тут можна ще додати, що історія вчить нас, що ми нічого не вчимося від історії.

На щастя, поміч прийшла із найменше очікуваної сторони, від активностей УЦК під проводом проф. Кубійовича. Тяжкі роки німецької окупації використано, для вислання дослівно тисяч української молоді, на студії до німецьких університетів, які тоді стояли на дуже високому рівні. Сталося це можливим через організацію Комісії Допомоги Українським Студентам, яка заключала відповідні договори із німецькими університетами, й давала на ті студії стипендії. Це угоднення для українців зроблено на підставі ствердження, що їм поляки усякими адміністративними шиканами не давали доступу до вищих студій. В той спосіб виховано

кадри високоосвічених молодих людей, що пізніше (ще навіть сьогодні!) стало для української справи дуже корисним у діяспорі.

Другою такою важною акцією УЦК була організація Української Дивізії у 1943-му році. Хоч, як відомо, Дивізія мала великі втрати під Бродами, велике число молодих людей-дивізійників, їх рідних, та взагалі, української інтелігенції в той спосіб врятувалося від большевицьких репресій і фізичної ліквідації. Дивізійники створили в діяспорі через свої зацікавлення й активності важний, великий вклад, що разом із українськими професіоналістами й бізнесменами, давали приклад і заохоту для українських активістів в УРСР боротися за кращу будуччину. Це, безперечно, довело вкінці до проголошення Незалежності України, 10 років тому. Але все має свої світла й тіні. В дечому діяспора давала злий приклад, часами “тому, що так було політично коректно”, як відома монографія Дж. Грабовича про Т. Шевченка, ідея вислати українських добровольців до Святої Землі у 1967-му році, хитро-мудра ідея що краще було би для України не підписувати Берестейського Миру, прийняття Українським Досл. Гарвардським Інститутом дуже “советизованого” українського правопису, і т.д.

В теперішній ситуації протистояння в Україні, з нагоди зникнення Г. Гонгадзе, й виникнення ініціативної групи “Україна без Кучми”, діяспора до тепер занимала становище потреби елементарної стабільності, та кваліфікованої підтримки президента Кучми, та теперішнього українського уряду. Так зрештою висловилися СКУ, УККА, та українські часописи, які виходять в Америці. Як ті рядки пишуться (квітень 2001), маємо надію, що це буде також позитивна контрибуція для української історії, зі сторони діяспори! Згадаймо нашу історію, та ту страшну “Чорну Раду”, як початок “Руїни”, якраз 340 років тому! “Масові” демонстрації, одночасно під советськими червоними прапорами молодих розагітованих людей, та активістів УНА-УНСО під синьожовтими, дають багато до думання, як і та очевидна охота до фізичних конфронтацій тих демонстрантів, показують їх охоту підкопати авторитет теперішньої української влади – за всяку ціну! Що може після того прийти – анархія, дальші заворушення – та, не дай Боже, – “брат-

ня” допомога від “старшого брата”, дещо подібно як то вже сталося яких 5-6 років тому на Білоруси. Припустім, що на місце Кучим (меншого зла!) прийде сам інстигатор тих протистоянь, Мороз, чи може Симоненко – то яка би це була користь для України? Можливим був би цілковитий кінець української незалежності, повна дискредитація України на міжнародному полі – нова неволя на довгі століття. Не треба забувати, що тепер маємо знова до діла із наскрізь примітивними, атавістичними москалями, які даліше не узнають існування окремого українського народу, із власною мовою та культурою, а думають категоріями царської Росії із 200 років тому, на початку XIX ст. Коли такі погляди має представник теперішньої найкращої російської інтелігенції, нагороджений з літератури нагородою Нобля – то чого можна сподіватися від других “співвітчизників” Солженіцина?⁵

---

⁵ A. Solzhenitsyn, *Rebuilding Russia Reflections and Tentative Proposals*. Farrar, Straus and Giroux. New York 1991, p. 14.

Україна і українці у світі міжнародного права перед проголошенням самостійности

Сьогодні, Україна є самостійною державою, від дати проголошення самостійности 24 серпня 1991 р. Але, тому що із винятком кількох років після закінчення Першої Світової Війни Україна не була самостійною, українці були з конечности підданими чи номінальними “громадянами” держав окупантів, або імігрантами в інших країнах їхнього перебування (як ЗДА, чи Канада). Одначе, навіть тоді, у принципі, українці не були цілком безправними із точки зору міжнародного права, бо мали захист від ряду міжнародних конвенцій, так як Гагзька (1907) та Женевська (1929), і т.д. Також Польща мусіла признати, як частину Версальського договору у 1919-му році, закон про охорону меншин, який при першій-ліпшій нагоді виповіла у 1934-му році, як відносини з Німеччиною (тоді на думку поляків) поправилися. Рішення Ради Амбасадорів із 1923-го року давало полякам суверенність на Східну Галичину, на підставі закону про автономію для трьох воєвідств де українці мали більшість. Той закон ніколи не був переведений у життя. Мимо численних скарг українців до Ліги Націй, які (як тепер починає виходити на верх) принесли полякам багато неприємностей. У світовій опінії, почали вважати Польщу за якусь дивну державу (німці навіть казали “сезонову”), тяжко посварену із усіми своїми сусідами (з винятком Румунії), та у великій внутрішній кризі через злі відносини із усіми своїми, так численними, меншинами. Це зрештою підкреслюють сьогодні всі польські історики, потішаючи себе теперішньою відсутністю (?) меншин та “добросусідськими” відносинами із пограничними країнами!

Тут не треба забувати, що тоді українці вже були офіційально визнані як окрема національність (одна із 11-ти) австрійським урядом. Зате, поляки стратили багато енергії в Парижі, видвига-

ючи аргументи, що українці, білоруси, литовці й латиші є етнографічною сірою масою, та аж ніяк не заслуговують на трактування як окремі національності, через загальний брак освіти і власної культури. Тому їх територію треба передати Польщі, як це було до 1772-го року. Ті аргументи були навіть частинно успішними, у відношенню до українців, білорусів і литовців.

Цікавим було би спробувати висвітлити статус чи правне становище українців, та організацій які їх репрезентували, із точки зору міжнародного права, чинного підчас Другої Світової Війни, та зараз після її закінчення. Ситуація була сильно скомплікована тим, що Німеччина ніколи Польщі чи ССРСР не проголосила війну, а попросту напала на ті країни! Тому польська кампанія називалася офіційно “Der Feldzug in Polen”, війна із ССРСР “Der Ostfeldzug”. Було це правдоподібно тому, що Гітлер сам не мав права виповідати війну. А потребував на це рішення німецького парламенту (Райхстагу). Тому також німці не бажали на територіях, окупованих на сході, жадних політичних зобов'язань, а старалися притягнути собі до помочі в адміністрації організації не політичного, а добродійно-суспільного характеру (social welfare), зрештою згідно із міжнародними законами, як німці любили спеціально підкреслювати. Мало це бути в дусі дотримання у принципі найбільше основних постулатів цивілізованого відношення між окупантом, та окупованими, на побутовому рівні. Такими власне організації були Українські Допомогові Комітети, УДК, зорганізовані потім в Українському Центральному Комітеті (УЦК). Такі самі організації мали другі національності: поляки, Комітет Опекуньчи, а жиди, Юденрат. Подібною організацією, в наших часах, була Палестинська Управа Я. Арафата, яка після договору в Осльо, стала вкінці державною владою для арабів в окупованій Палестині.

По війні, як Німеччину вже було розбито, виринула дещо делікатна справа якоїсь мнимої коляборації, між організаціями вище вичисленими, та окупаційною владою. Для нас є важним, що поляки твердили що в них жадної коляборації не було, але робили того роду закиди українцям. Розходиться, чи саме існування УЦК можна зачислити до того феномену, чи було це тільки невинне

співжиття з окупантом, на часто побутовому рівні? Українське громадянство у країнах поселення (а головно в Америці і в Канаді) повинно при всяких нагодах підчеркувати як безсумнівний факт, комплетний брак усякої політичної коляборації зі сторони українських чинників підчас останньої світової війни. Але, найбільше імпонуючими досягненнями Кубійовича були власне його успіхи на освітньому рівні. Через організацію Комітету Допомоги Українським Студетам, КОДУС-у, та порозуміння із німецькими академічними установами, дослівно тисячі молодих людей пішли на вищі студії до німецьких університетів (тоді на дуже високому рівні), під претекстом, що поляки не допускали українців до університетських студій. Право студіювати на німецьких університетах (крім збірної відповідальности) було властиво самотнім удогідненням українцям у Генеральному Губернаторстві (ГГ), якого не мали поляки, що мали свій Комітет Опекуньчи – таку саму організацію для суспільної опіки й репрезентації перед окупантом, як УЦК. Цей, вище згаданий “високошкільний” привілей УЦК одначе дуже їх дразнив. Це тому, що поляки інстинктивно розуміли, що навіть кілька років широкого доступу до університетських студій для українців, назавжди кінчає улюблені аргументи поляків про неучтвo і примітивність українців, та їх загальну нездібність до самотійного політичного життя.

Також, УЦК розвинув сітку українських загальних народних та торговельних шкіл, спеціально на Лемківщині, Холмщині й Підляшшю, й оснував дві гімназії класичного типу з українською мовою навчання (в Ярославі й Холмі), які сильно причинилися до дальшого розвитку освіти, культури та політичної думки серед молодшого покоління, на саме найбільше загрожених національно територіях оригінального українського поселення. Крім того, УЦК також опікувався українськими робітниками які працювали в самому Райху, добровільними та примусово забраними. Рівнож, УЦК опікувався долею українців-полонених із польської армії та “з походу на схід”, уможливаючи багатьом негайне звільнення з полону. Автор сам брав участь у тих активностях, як особисто провадив 1000-ну колону полонених із великого табору в Повкinyaх

коло Ярослава, дорогою пішки, через Перемишль, Добромиль, до Миколаєва над Дністром і до Турки¹. Таборова влада підкреслювала, що німці мали право тримати полонених (після Женевської Конвенції) аж до скінчення війни, а тепер їх звільнять із гуманітарних оглядів. Підкреслювали, що місцевий польський Комітет Опекуньчи не хотів тою справою взагалі зайнятися, так що місцевий УДК з Ярослава погодився навіть зайнятися справою звільнення з полону поляків. Їх було тоді в тій колоні яких 10%.

Численними були також інтервенції УДК-ів чи УЦК в окупаційній владі у справі поалагодження усяких дрібних непорозумінь, чи недотримання непопулярних розпоряджень окупаційної влади, за які грозили нераз найбільш драконські карі! Хоч, безперечно, були також помилки, УЦК вдавалося, без жадних політичних зобов'язань, затримати для українського суспільства якусь мінімальну тяглість, та охоронити його від комплетної деморалізації, павперизації, і плянованого ґеноциду – як зрештою твердить американський дослідник тих справ, Армстронг². Тут варто порівняти життя українців у Гґ, та у Райхкомісаріяті Україна. Нажаль, у споминах Кубійовича та других більше відповідальних українських діячів того часу, ті аспекти їх громадянських чи громадських активностей не є підкреслювані ані, навіть, часто взагалі не є згадувані!

Відомим натомість є факт, що навіть серед українців (тут нема що дивуватися москалям чи полякам) були круги, які вперто намагалися обтяжити Кубійовича серйозними закидами коляборантства. Бо не вмiли, чи не хотiли вiдрiзнити його чисто громадянсько-суспiльних активностей вiд полiтичної коляборацiї. Авторoвi є вiдомим, що поляки тодi кожного українця в Гґ автоматично уважали за коляборанта. Мало того! Через якусь свою

---

¹ П. Грицак, *Акція допомоги полоненим у 1941-му році з рамени УДК в Ярославі* // "Вісті Комбатанта" 1999. Ч. 2. С. 68-73. Стаття передрукована у цьому збірнику під заголовком *Фантасматоричний марш до волі полонених у 1941 р.*

² J. A. Armstrong, *Heroes & Humans – Reminiscences Concerning Ukrainian Leaders in 1941/44.* // "Ukrainian Quarterly" Summer-Fall 1995, pp. 213-227.

садо-мазохістичну рису характеру, виховані а душі агресивного шовінізму, та захоочувані вірулентною пропагандою з Лондону, поляки зараз великодушно окреслювали “українцями” всіх немилих їм осіб, які тоді носили німецьку уніформу. Цей спосіб вияву своєї зневаги до сусідного народу ввійшов уже до польського фольклору, як можна завважити, читаючи уривки споминів із тих часів, та “листи до редакції” теперішних польських газет. Через таку атмосферу, та всякі доноси, Кубійович просидів навіть 6 тижнів у американській військовій в’язниці, аж справа вияснилася.

Вище згадане відноситься до громадянської – суспільного роду репрезентації українців перед ворожою владою в періоді між двома великими війнами та у воєнних часах. Іншою справою була організація українських збройних відділів, та спеціально, Дивізії “Галичина”. Тою справою занималися т.зв. “Боева Управа”, яка діяла чисто в рамках міжнародних законів про вербування добровольців в окупованих територіях, з чого зрештою також сильно користали самі Аліанти. Тому ніхто не закидав Б.У., що вона була винна в переступленню якихось міжнародних законів відносно ведення війни чи підготовки до неї. Зате, зараз виринають справи мнмих воєнних злочинів: це не як участь у редукації Варшавського повстання, то справа Гути Пеняцької чи жорстокости проти словацького населення. Це тоді, коли ніхто більше таких справ не згадує, хоч було аж кільканадцять дивізій того роду – але для українців, завжди знайдеться якась “добра душа”, щоб пригадати українцям, що про них не забулося. Тому рік, як появилася справа Словаччини, зараз почав “Нови Дзеннік” (появляється в Нью Йорку як щоденник) писати про можливі “депортації” оскаржених дивізійників (на Словаччину?). Не відомо, чи вкінці дивізійники дочекаються в тепер незалежній Україні, своїх добре заслужених, ветеранських прав.

Вкінці, виринає дуже дражлива справа Української Повстанської Армії, УПА. Після неформальних початків (бо навіть сама назва є спірною) у 1941-му році, “формального” початку 14 жовтня 1942, аж у 1943-му році УПА остаточно формується, після острого внутрішньо-українського протистояння, й починає отверте по-

встання проти німців, а опісля, проти большевиків. Сьогодні, існують намагання надати УПА (як ОУН-УПА) права воюючої сторони, а її учасникам, права комбатантів. З усіма ветеранськими привілеями. Знаємо, що так зробила Польща для своєї Армії Крайової, АК, помимо того що можуть про АК сказати (крім деяких потерпілих самих поляків) такі колишні меншини як литовці чи українці. Знаємо, що діяльність АК була дуже пестрою. Сьогодні, польські газети пишуть, що середовище, пов'язане із АК, переходить кризу, де основні факти і події є предметами острої критики. Всежтаки, ця терористична організація була під номінальною контролею льондонського уряду, що був формально демократичним і ніс за діяльність АК відповідальність. Тимчасом, УПА була зняряддям Української Головної Визвольної Ради, УГВР – яка не репрезентувала жадного діючого уряду, та не була формально вибраною. Говориться, ну то що! Українська Центральна Рада також не була вибраною. Але, УЦР складалася із делегатів, була досить численна (мала до яких 900 осіб). Це було багато більше, як мала УГВР членів, кооптованих. Підняття отвертого повстання проти німців було також дуже ризиковним кроком, з огляду на драконські репресії і тому, що збірна відповідальність була стосована німцями в таких випадках. Знаємо сьогодні, що АК тільки в одному випадку рішилася (проти опінії свого номінального начальника, ген. Соснковського) на отверте повстання, у Варшаві у 1944-му році. Операції УПА концентрувалися на Волині, та одержали стратегічне значіння, бо утруднювали постачання для центрального фронту на важній лінії Ківерці-Здолбунів (як сьогодні твердять фахові німецькі джерела)³. Виринає думка, чи дійсно варто було тоді для українців щось такого робити – фактично, це було головно на користь большевикам. Робили ті, сьогодні вже дещо контроверзіальні потягнення, відносно молоді люди, без більшого військового й політичного досвіду, а які ставилися назагал цілком негативно до ідеї створення Дивізії “Галичина”.

---

³ Ch. Zentner, *Große Geschichte des Dritten Reiches und des Zweiten Weltkrieges. 1943-44*. Naturalis Verlag. München 1989. Pp. 92-112.

Зате, УЦК на чолі із Кубійовичом ставилися до ідеї творення Дивізії позитивно, і воліли співпрацювати із БУ. Цікавим є, що Армстронг ті потягнення Кубійовича оцінює як одне із найбільше корисних на той час, для української громади, децизій, помимо особистої небезпеки для себе самого! І це є думки американського дослідника, що був тоді “по іншій стороні барикади”.

Кінчаючи, треба ствердити, що українці, тоді бездержавний народ, потрапили так гарно використати для себе ті можливості, які їм давали тоді існуючі, міжнародні конвенції. Тяглість українського суспільства збережено, коли відносно велике число потрапило піти на еміграцію, де в країнах поселення, створили відносно успішну й (частинно) високо освічену діаспору. Заслугою УЦК та Кубійовича є відносно висока освіченість т.зв. “третьої хвилі” української еміграції до Америки й Канади, яка викликала тільки зависти серед наших ворогів, і показала дуже успішною для української справи у світі. Глухі інформації про ті всі успіхи української діаспори, шептані розповідання усяких туристів про те все, що вони бачили й чули в Америці і в Канаді, напевне причинилися позитивно до децизії, проголосити 24 серпня 1991 р. самостійність України. Тому тепер, як тільки десь трапиться нагода, слід наголошувати ті всі позитивні факти, які помогли Україні дійти до незалежності – передусім, діяльність українських суспільно-харитативних організацій, так як УЦК чи Український Червоний Хрест.

Як бачимо із повищого, дорога України до самостійности була дуже важкою, провідні українські круги були систематично винищувані, а найбільші потуги того світу рішали про елімінацію України, назавжди, із круга “вільних народів”. Останньою такою подією, краще знаюю, був відомий “чикен Київ” промова президента Буша (старшого) в Києві, 1 серпня 1991. Помимо ворожого наставлення сусідів, та внутрішнього протистояння, українці потрапили використати ті вузенькі можливості, які їм залишилися у світлі міжнародних законів, через необачність та труднощі окупантів, через вроджені здібности і працьовитість цілого народу. Це на диво, злість усім ворогам, які були переконані, що Україна

є “угроблена” назавжди, залунали в Перемишлі пророчі слова пісні, а пізніше національного гімну, *Ще не вмерла Україна...*, у квітні 1864-го року.

Тому, українці можуть сьогодні почуватися щасливим, що потрапили взагалі скористати із своїх прав під міжнародними договорами. Спеціально, у Другій Світовій Війні, як також останніми часами, у численних збройних конфліктах чи попросту “воєнних акціях”, можна заобсервувати що найважливіші світові потуги нераз свідомо ігнорують деякі, їм не вигідні, тяжчі до виконання домовлення, конвенції, та всякі детальні приписи які стоять у якомусь відношенню до війни й до збройних акцій. Це є бомбардування відкритих, не боронених міст (під претекстом, що друга сторона це також робить чи робила), загальне уживання терористичних метод (під тим самим претекстом), геноцидне трактування полонених і поодиноких національностей, депортація та переселювання цілих народів. Це, й також творення нових кольоній в серці Європи (як прилучення до Росії частини Східної Прусії, і т.д.), помимо високопарних фраз про братерство народів, особисту свободу, демократію, народолобство, та всякі гуманітарні інтенції. Якраз, як ті рядки пишуться, йде дискусія про трактування полонених узятих в Афганістані: Міжнародний Червоний Хрест вимагає їх трактування як воєнно-полонених під Женевською Конвенцією, тоді як Америка уважає їх попросту за терористів.⁴ Взагалі, боротьба із міжнародним тероризмом, проголошена недавно президентом Бушом, до якої із ентузіазмом прилучився президент Росії, Путін, може мати “колятеральний ефект” погіршення міжнародного трактування України, як незалежної держави.

---

⁴ Див. “Нью Йорк Таймс” 2002, 21 січня.

Нові чася, нові відкриття, та справа “Орлят”

Останніми часами, підчас ніби офіційально відкритої “війни із тероризмом” в Америці, й допомоги в цій війні від заінтересованих країн в Європі, дальше продовжується інтензивне вивчення усяких цікавих, не раз контроверзіяльних аспектів недавньої історії. Згідно із тим, приходить до селективного застосування приписів Гагзької й Женевської Конвенцій, що відносяться до трактування воєнно-полонених, утікачів та цивільного населення підчас воєнних дій, які можуть бути наслідком чи то деклярованої, чи недеклярованої війни. Ця різниця є дуже важною, бо виглядає, що тепер є модним проводити перші удари (first strikes) без якоїсь формальної деклярації війни, зі сторони ЗДА та деяких американських союзників. Тут варто собі пригадати, що Друга Світова Війна почалася саме без жадної формальної деклярації, попросту як “похід на Польщу”, і доси ще не скінчилася формально, бо нема ще повного миру між СССР та Японією!

Наскільки тут змінилася ситуація, автор пригадує собі із власного досвіду, коли, не хотячи, сам став тимчасово воєнно-полоненим. Було це в Перемишлі, ранком 15 вересня 1939 р., як автор, із цікавості, в неформальній пластовій уніформі, знайшовся на території недавньої битви, на горі Знесінню над містом Перемишлем. Його зараз зачіпили застави німецької армії, та відіслали на “Frontsammelstelle”, де був уже гурток полонених поляків, та ще лежало чотирьох вбитих німців, жертв недавнього бою за Перемишль. Вартовий німець навіть жартував із полоненими, мовляв, для вас війна вже скінчилася. На запитання автора, як довго він ще тут мусить сидіти, йому сказано “як скінчиться війна”. Одначе якийсь другий німець, почувши що авторові було всього 16 років, сказав йому “йди до дому, та не вештайся більше по терені недавнього бою!” – це по одногодинному полоні.

Зате, бачимо сьогодні в газетах і на телебаченні що полонені (в неодекларованій війні) є змушувані йти довгими колонами з піднесеними вгору руками. Підчас транспортації, мають сковані руки й ноги, часами навіть закриті очі та заткані вуха. До того долучуються високопарні декларації, що це властиво не є воєнно-полонені, а “нелегальні комбатанти”, яких затримуюча сторона має повне право так жорстко трактувати, власне “згідно із Женевською та Гагзькою Конвенціями”. Це є прямиий приклад продовження трактування воєнно-полонених підчас Другої Світової Війни, через уживання нових дефініцій, як “ворожий персонал, що піддався” (Surrendered enemy personnel, SEP, англійці), чи (Separated enemy personnel, американці). Це все мало за ціль елімінувати існуючі приписи про гуманне трактування полонених, згідно із відповідними приписами міжнародних конвенцій. В подібний спосіб також Аліанти пробували трактувати депортованих та утікачів, доки політика західних Аліантів не змінилася, й вони рішили більше не йти як найдалше на зустріч большевикам (десь у 1947-му році).

Тепер, спеціально у писанню історії тих часів, бачимо поворот до тої політики, та вживання характеристичних для тої політики тенденційних інформацій. Наприклад, Родс подає у своїй книжці *Майстри смерти*, що відомі ще із 1941 р. Дружини Українських Націоналістів, батальйони Нахтігаль і Ролянд, були власне зорганізовані самим Гімлером як батальйони Ваффен СС, і які мали “наробити багато шкоди” у Львові та в Тернополі. Не подає одначе деталів “тої шкоди”. Зате, подає що одна Einsatzgruppe з початком липня 1941 р. звітувала, що знищила у Львові 7000 жидів¹. Це докладно таке саме число жертв, як перед тим подав Доріа² на підставі інформацій від Аронса й Льофтуса³, приписуваних місцевим українцям. Не згадує також ані словом про т.зв. “дні Петлю-

¹ Richard Rhodes, *“Masters of Death” – The SS Einsatzgruppen and the Invention of the Holocaust*. A. A. Knopf. New York 2002.

² Stephen Dorril, *MI 6 Inside the Covert World of... SIS*. The Free Press. New York London... Singapore 2000.

³ M. Aarons & J. Loftus, *The Secret War against the Jews*. Heinemann 1995.

ри” у Львові, про які розписується Доріл, де ніби мало бути більше як 70 000 жертв. Можна завважити, що Родс, як популярний історик, хоче за Голокост оскаржити саме професійні, для того організовані на військовий спосіб каральні відділи, Доріл, сам ніби як академік, натискає на співучасть в тих ексцесах населення окупованих територій. Такий конкретний випадок, добре описаний, трапився в польському містечку Єдвабне, в липні 1941 р.⁴

Як реакція на терор нацистів, прийшов терор Аліянтів, характеристично описаний у книжці *Дрезден 1945*, як свого роду засліплення зі сторони Черчила, який ніби присуджує переповнене утікачами місто Дрезден на знищення⁵. Це мало статися на прохання большевиків, на що нема одначе жадного доказу. Це є явний приклад переганяння самих себе в терорі до цивільного населення, і є дуже характеристичними для військових дій у ХХ ст., без огляду на тодішні закони війни й міжнародні конвенції.

В той спосіб можна також інтерпретувати відносини між поляками й українцями, де безоглядна політична боротьба, між тими двома сусідськими народами, розпочалася ще в ХІХ ст. Тут, польські намагання елімінувати українців як націю (це був також свого роду голокост), вкінці завершилися кривавими подіями на Волиню та на Закерзонню. Хоч ці події були викликані садомазохістичним, великодержавним (без великодержави!), шовінізмом одної сторони, до цього також прилучилися протиукраїнська пропаганда других ворожих окупантів, німців та большевиків. Також грала тут велику ролю допомога Аліянтів у організації терористичних підпільних з’єднань серед поляків, та організований збройний опір українців, масово винищуваних державними каральними силами, та “самодіяльними” бандами.

В таких то обставинах виступила на міжнародну сцену знова справа докладного напису на пам’ятнику “Орлят” у Львові. До колись дуже негарних відносин між обома народами, тут додається ще справа уживання як комбатантів неповнолітніх дітей

⁴ Див. Richard Rhodes, *“Masters of Death”*...

⁵ Alexander Mc Kee, *“Dresden 1945” – The Devil’s Tinderbox*. Barnes & Noble. New York 1982.

14-15 років, та використання того очевидного зломання воєнних законів безсоромно на свою користь. Українці, мовляв, це не є правдиве військо, а банди гірші навіть від большевиків, які не встидаються битись із дітьми й жінками! Тому ганьба, їм українцям, за таку неллицарську поведінку! Спеціально успішну, того роду протиукраїнську пропаганду, вів тоді відомий польський політичний генерал, В. Сікорський, сам частинно українського походження. До того долучувалися ще інсинуації, що українці – це властиво не жадна правдива національність, тільки “збунтовані хлопці” що намагаються обрабувати й використати поляків та других меншин – ідеї, що їх також сьогодні пропагує “академік” Дорріл⁶. Польська пропаганда та Польська Річпосполита показалися дуже успішними. В результаті, при помочі взірцево вивінованої й озброєної Аліянтами 100-тисячної армії ген. Галлера (оригінально сформованої щоб бити большевиків), українців остаточно розбито в Галичині у червні-липні 1919 р. Із 11-ти офіційно визнаних національностей Австро-Угорщини, українці були самотніми, що не одержали тоді, в Парижу у 1919 р., незалежності чи навіть автономії.

Тут ще можна згадати, що справа “орлят” докладно повторилася в Перемишлі. Там “орлята” зірвали місцеве тимчасове перемир'я, та причинилися основно до польської перемоги в самому місті, і подальше, до страти Львова й невдачі українських визвольних змагань на Західній Україні. Тільки там, в Перемишлі, вже від 1994 р. стоїть їх пам'ятник, відбудований після першого, який був збудований німцями (а за що місцеві поляки чомусь оскаржують українців). Варто згадати, що тим разом навіть деякі українці активно брали участь у поновному відкритті того пам'ятника. Це мимо того, що могили поляглих в УПА українців далі не користуються належною пошаною й увагою. Влада, де тільки може, робить бюрократичні труднощі із перепохованням тих поляглих на цвинтарях, так що багато із них лежить далі на пасовиськах та в придорожних ровах. Великі труднощі є також із похованням

---

⁶ Див. Stephen Dorril, *MI 6...*

жертв із цивільного населення, знищених у військових репресіях та від активностей самодіяльних банд, які у роках 1944-47 масово винищували українське населення Закерзоння. Влада спеціально панічно боїться подавання віку жертв (бо виходить недвозначно, що вбивано масово також дітей). А часами цинічно записує українські жертви як поляків, яких ніби повбивала УПА. Ті справи є описані у збірнику *Чужинче, іди скажи Україні*⁷. Треба одна-че признати, що й серед поляків є голоси, що ті всі справи треба полагоджувати на базі взаємного порозуміння й пошани, наприклад, Я. Куронь.

Справа “Орлят” одна-че не зникає із дискусії. Нажаль, деякі голоси займають нераз ніби “неутральне” становище в тій справі, та вважають становище місцевої влади у Львові не цілком правильним (наприклад “Свобода”). Виглядає одна-че, що вища українська влада не прив’язує до тих справ більшої уваги. Й справою могил бійців УПА та цивільних жертв буде мусіти серйозно зайнятися діяспора, при тому використовуючи можливості при Об’єднаних Націях, та той факт що Польща, як член НАТО, мусить щось у таких справах конкретного зробити.

---

⁷ Б. Гук, Т. Олещук, К. Сень, *“Чужинче, іди скажи Україні” – Увічнення трагедії Закерзоння в 1944-1947 роках*. ОУП, відділ Перемишль. “Тирса”. Варшава 2001.

Від бандерії до Бандери та Дивізії

Східна Галичина займає спеціальне, важне місце в українській модерній історії – сам М. Грушевський назвав Галичину “Українським Піємонттом”, як явище паралельне до італійського державотворення у ХІХ ст. Бо Піємонт (сама назва означає попросту “підгір’я”), маленька державка на півночі Італії, потрапила основно причинитися до створення модерної держави – Італії, із немалого числа гетерогенних частин. Саме українське відродження почалося в Галичині від Перемишля. Тому не є дивним, що саме коло Перемишля (який є також на підгір’ю), в недалекому селі Валяві, була резиденція греко-католицького єпископа, офіційно “єпископа перемиського, самбірського й сяноцького”, яка десь аж до 1780 р. мала свою власну військову охорону. Це мабуть було конечністю в останніх роках Речі Посполитої Польщі, коли у краю запанувала анархія. Але, з того повстала традиція, що група їздців, з прапорами на конях, називана популярно “бандерією”, завжди супроводжала українського греко-католицького єпископа, підчас його урочистих візитацій поодиноких парохій. Пізніше, це вже відбувалося без зброї, на вимогу австрійської влади, яка перебрала Галичину у 1772-му році. Традиції тих бандерій продовжувалися ще цілком недавно, автор ще бачив особисто у 30-их роках ХХ ст. Це одначе звучить як якась дивна гра слів: якраз, як мала творитися Дивізія, почали політично ангажуватися “бандерівці”, під проводом С. Бандери! Чи дійсно традиції бандерій переберуть тепер бандерівці? Чи краще це буде роля Дивізії?

В переломовому для Галичини 1848-му році, спонтанно почали творитися по містах і містечках Галичини народні міліції (для охорони народної свободи, після знесення всяких фєвдальних привілеїв і скасування панщини), що довело зараз до тертя між тодішніми русинами – як тоді звали українців – та поляка-

ми. Характеристичним для тих часів є факт, що українці не хотіли йти до опанованої поляками “Народової Гвардії”, а створили урядово затверджений курінь “Руських Гірських Стрільців”, у силі 1400 вояків, який себе заявив остро по стороні цісарської влади. Австрійський уряд був з того приводу дуже задоволений; говорено навіть, що сама цісарева особисто вишивала прапор для того куреня. Тому, що саме ті найбільше пригноблювані польськими панами “русини”, стали одинокою більшою національною групою твердо по стороні цісарської влади, стали їх популярно називати “тирольцями сходу”. Це було в порівнянні до відомої тоді в Європі боротьби тирольців із французькими окупантами, підчас наполеонських воєн яких 40 років раніше! Одначе (й це також деякі австрійські діячі завважили), через їх скандально зле трактування поляками за часів галицької автономії, ці саме “тирольці сходу”, створили тільки 50 років пізніше свій власний Піємонт.

Це вже в тому Українському Піємонті, колишні “русини”, назвали себе українцями, та почали спонтанно себе організувати, культурно у “Просвітах”, а на побутовому рівні у спортивно-руханкових відділах “Січей” та “Стрільців”, вже на передодні Першої Світової Війни. Пізніше, ті автономні відділи були формально злучені у чисто військовій формації Леґіон Українських Січових Стрільців (УСС), які увінчалися великою славою за свої геройські подвиги підчас Першої Світової Війни. Пізніше, підчас визвольних змагань, УСС стали елітарною частиною УГА. Леґіон УСС став, до певної міри, прикладом для тих, що згодом формували Дивізію.

Ті вище згадані формації творилися галицькими українцями тому, що політична ситуація була тоді в Європі дуже напружена, через суперечки між тодішніми європейськими великодержавами. На південному сході Європи, розходилося головно за розподіл потурецьких територій на Балканах і доступ до Босфору й Дарданелів. Також, росіяни зазіхали на Галичину, якої українське населення проявляло тоді, на думку москалів, наміри виступити одного дня за свої права, як самостійного народу – що дуже дратувало самопочування їх, москалів! Ці, ще недавно би здавало-

ся, цілком фантастичні інтенції, почали ставати поступово щораз більше реальними, й були поштовхом до таких саме історичних добровільних військових формацій: “Січі” творили січовиків, тоді як другі організації продукували своїх “стрільців”. Практично, над добором до тих товариств працювали, над ідейною молоддю, представники новоповсталого тоді руху, “Пласту”. Пласт вірцево займався головно ідейним і фізичним вихованням підростаючої молоді, підготовляючи її до життя в природі та до майбутньої розвідчої служби. Також, австрійський уряд, зі своєї сторони, на загал заохочував до тих активностей для скріплення свого мілітаризму, як противагу до очікуваного нападу від грізного медведя зі сходу, який, голосно порикуючи, твердив що якраз тепер прийшов час “щоб визволити усіх братів слав’ян із австрійської неволі”. Як війна вкінці вибухла, в серпні 1914-го року, українські добровольці були остаточно з’єднані в легіоні під назвою Українські Січові Стрілці. Їх офіційна численність була тільки 2000, через спротив поляків. Е. Маланюк згадує у своїх споминах, що було це перше правдиве українське військо (у ХХ ст.), після зруйнування москалями Січі у 1775-му році, тобто 139 років тому, тоді. УСС дуже гарно пописувалися на полі бою, в порівнянні до інших австрійських військових частин, у яких військова служба була примусовою. Пізніші пригоди УСС, вже як частини УГА, не будуть тут дискутовані, бо УГА організував вже український уряд, і вони є добре описані де інде.

Потім ще слідувало кілька епізодів, пов’язаних із організацією українських військових частин із добровольців, як справа Карпатської Січі у 1939-му році, чи легіон Нахтігаль або Ролянд, які не будуть тут дискутовані, бо не залишили вони по собі якихось більше тривалих наслідків. Тому, черга приходить на галицьку Дивізію, організація якої розпочалася у 1943-му році, та яка евентуально перетворилася на І-шу Дивізію УНА, З огляду на обставини, в яких Дивізія творилася, та факт, що стала вона формацією яка була зангажована у програній війні, автор хоче підкреслити засади, на яких Дивізія організувалася у відношенню до міжнародного права, та які, на загал, були до тепер мало дискутовані. Тут на загал

розходиться про міжнародне законодавство, у відношенні до творення масових армій із колишніх полонених, добровольців і покликаних примусово новобранців окупаційною владою, а також про правне становище суспільних організацій добродійно-харитативного характеру покликаних до репрезентації населення окупованої країни перед окупантом.

Масові армії почали творитися в Європі головно від часу французької революції. Зараз же почали також формуватися міжнародні закони для якогось певного унормування існування таких інституцій. Це було для поліпшення долі комбатантів які дісталися до полону, про опіку над раненими, як також про можливість набирати для себе добровольців з-поміж колишніх ворогів, чи навіть полонених (Женевська та Гагзька Конвенції, які підписали тоді всі воюючі сторони, з виїмком ССРСР і Японії). На тих умовах, в Галичині почалися заходи для створення Дивізії якраз 60 років тому. Галичина була тоді окупована німцями, і творила окремий Дистрикт у Генеральному Губернаторстві, створеному із колишньої Польщі, де українців перед окупаційною владою офіційно репрезентував Український Центральний Комітет (УЦК), що був очолений проф. В. Кубійовичом. УЦК, як добродійно-харитативна організація, а не як політична репрезентація, поставився прихильно до створення Дивізії, під впливом публичної opinio тих часів. Українці бачили, як підтримувана з Лондону, фінансово й політично, польська Армія Крайова (АК), та всякі інші “самодіяльні” польські боївки ростуть у силу, та тільки чекають пригожої хвилини, щоб кинутися на українців. Ненависть до українців була спеціально підсичувана радієвою пропагандою з Лондону, яка твердила, що Польща програла у 1939-му році війну головно через українців та другі меншини. Також, акція систематичного залякування українців почалася в Грубешівщині ще 1942-го року. Систематично тоді вимордовувано головно українські провідні елементи, але не нехтували поляки винищувати поодиноких, незаангажованих осіб, якщо до того була якась відповідна нагода. Типовою погрозою було сказання: як ми повернемося, на кожному дереві буде висіти один українець! Реакцією на це були “само-

діяльні” гуртки, що опісля згуртувалися під проводом С. Бандери у загони УПА. Але, вели вони свої активності також отверто проти німецької адміністрації, що доводило до застосування супроти українців варварських мір збірної відповідальности, видуманих нацистськими ідеологами супроти ненімців на сході Європи. Тут українські круги подумали, що варто би ту ситуацію якось змодифікувати, до певної міри, хоч тимчасово, бо виглядало, що українська громада знаходилася дослівно “між Скилею та Харибдою.

Розходилося о це, щоб українці мали також якийсь атут мілітарного стилю, спеціально, якби німці остаточно війну програли (на що тоді заносилося), але головно, щоб дістати від німців, на побутовому рівні, якусь передишку. Тому видавалося, що творення Дивізії Боевою Управою, при підтримці УЦК і проф. Кубійовича давало надію на якусь, хоч не ідеальну, розв’язку. Спеціально, ніхто не міг передбачити таких подій, як битва під Бродами, де були великі людські втрати, спричинені в великій мірі нездарністю командуючого генерала (як відомо, як ситуація заострилася, то ген. Фрайтаґ стратив нерви, й попросту “втік” з поля бою). З другої сторони, треба взяти під увагу, що завдяки Дивізії велика скількість українських активістів потрапила уникнути страшних наслідків большевицького поневолення. Разом із родинами, це можна рахувати на близько 100 000 осіб. Додатково, через політичну передишку, яку українці в Галичині дістали через покращання відносин із окупаційною владою, ще яких других 200 000 українців потрапило утікти перед фізичною загладою, які потрапили збудувати згодом українське зорганізоване життя на еміґрації, чи як тепер є модно казати “в діаспорі”. Мимо того, ще нераз чуємо від ніби гарно думуючих, але не досить поінформованих наших земляків, про мнине “коляборантство” УЦК та проф. Кубійовича, та провідних людей із його оточення. Проф. Кубійович був репрезентантом суспільно-харитативної, а не політичної організації, й тому не був жадним коляборантом (у політичному сенсі). Хоч може в дечому й помилявся, правдоподібно ніхто не зробив більше для збереження тяглости українського суспільства в Галичині, у тих страшних воєнних роках, як саме проф. Кубійович. Як нау-

ковець, а не професійний політик, проф. Кубійович був скромною людиною, і не хвалився своїми заслугами. Навіть (як не учений правник) може сам не знав про свої досягнення у світлі міжнародного права: був прикладним оборонцем громадянських прав (social welfare) свого народу, а не жадним коляборантом, що варто ще раз підкреслити.

Справи Дивізії не можуть забути вороги України. Хоч таких дивізій, як галицька було біля 30, даліше тривають розшуки над колишніми дивізійниками, щоб їм тільки пришити якусь негарну провину, як мнима участь у втихомиренню Варшавського повстання. Чи розправа із Гутою Пеняцькою, або зле трактування словацького населення. Але, з перегляду розвитку новітньої історії українського народу, його війська й політичної думки, бачимо, що в Галичині від ще яких 225-ти років тому завжди існували спроби, щоб у міру обставин, завжди створити якусь власну збройну силу які завжди викликали ворожу реакцію. Це в дусі самооборони та переконання, що українці мусять самі дбати про своє існування, “з мечем в руці”, супроти заходів вийняtkово захлапаних і малокультурних сусідів, готових до “панування над цілим світом”.

Вкінці, не можна цілком забути певних негaтивних аспектів зв'язаних із створенням і існуванням Дивізії. Провідні сили в команді Дивізії були, на загал, цілком в руках, дуже часто мінімально до того кваліфікованих, німецьких старшин, головню перебраних від СС, та тільки частинно, від вермахту. Через їхнє наставлення до ненімців взагалі, не мали до них наші дивізійники великого довір'я. Це як ствердив авторові його брат Павло, коли приїхав до нього з Нойгамеру до Відня на коротку відпустку, у травні 1944-го року казав, що це розуміли навіть деякі більше інтелігентні німецькі старшини, які були одначе, очевидно, в меншості. Не помогло також під Бродами, що руки місцевих командуючих генералів були зв'язані директивами вищого командування, яке було в руках самого Гітлера, чоловіка без вищого генерального штабового вишколу, та тоді вже у злому стані здоровля. Непотрібні страти на фронті мали місце тому, що Гітлер не дозволяв своїм генералам маневрувати, робити лінію фронту еластичною, щоб ліпше використати

взірцевий вишкіл і краще узброєння німецького вояка в рухомій війні, так як це був перед тим зробив дуже успішно ген. Ф. Манштайн під Харковом у 1942/43-му роках. Кажуть, що із тим правдоподібно була получена смерть на полі бою під Бродами сотника Палієва, який у сам найбільше критичний час дораджував відступ, як ще був до того час, і при тому був убитий кимось із оточення ген. Фрайтага. Ті справи тепер отверто дискутуються на сторінках німецьких фахових журналів. Також, сьогодні є відомим, що Аліанти в тих роках систематично підслухували німецькі тайні військові комунікації, і могли успішно гальмувати всі німецькі ініціативи стратегічного й тактичного характеру. Остання відносно успішна німецька офензива в Арденах у грудні 1944-го року була переведена при цілковитому вилученню радієвих комунікацій, але тоді вже було запізно, щоб радикально поправити загальну стратегічну ситуацію німецької армії. Одначе, ті вище згадані негативні аспекти маліють у порівнанню із сподіваними загальними втратами українського суспільства в Галичині, якби Дивізії взагалі не було, й німці продовжили свою тактику “спаленої землі” у роках 1943/44 перед своїм відступом з Галичини. Якби, замість якогось маленького тимчасового відпруження і компромісу дійшло до загального повстання (як тоді пропонували деякі представники т.зв. “воюючої України”), то подивімся що сталося у Варшаві, де цілком непотрібно згинуло 250 000 людей. Але, це історія характеристична для поляків “застався, а постався”.

До справи страт Дивізії під Бродами можна додати ще деякі вияснення. Дивізія була кинена на фронт якраз у той час, як деякі більші вермахтівські військові частини відступали із першої лінії, бо були здається призначені на західний фронт. Це викликало відразу певні емоційні проблеми серед дивізійників. Також, певне у тому поспіху, принайменше добра частина Дивізії не одержала тої всеї для неї призначеної амуніції, яка їхала окремими потягами. Це сказав авторові учасник бою, обершарффірер Б. Дицьо, вже в Торонті 10 років тому. В той час, у німецьких збройних силах, була тенденція дуже строго карати поодиноких вояків за найменші провини, ніби щоб підвищити боєздатність в останніх роках

війни, як уже Німеччина всюди програвала. Це не оминувло нашої Дивізії, траплялися часті розстріли “для утримання дисципліни”. Як сам Фрайтаґ “зник” з поля бою, то проголосив щось у роді рішення “що українська дивізія розбіглася”, щоб якось оправдати свій вчинок. Пізніша аналіза битви показала неправильність того погляду, і як відомо, Фрайтаґ навіть одержав свій “ріттеркройц”. Додатковою проблемою був факт, що коло села Підгірців саме кінчалася розтоцька високорівня, де була дуже стрімка, вузька, покручена дорога. Через брак часу, чи недогляд, не збудовано там якоїсь паралельної дороги, ані не поширено дорогу існуючу. Під час бою, там створилася величезна затримка, яку дуже успішно потрапила використати большевицька авіація. Це стало великою перешкодою для скорого пересунення важкої зброї та таборів Дивізії, так як того тоді було потрібно для успішного протистояння ворожій акції. Одним словом, поспіх у розташуванні Дивізії (її дислокація) на боєвій лінії, та труднощі із успішним розставленням усяких її частин через важкий терен і бездоріжжя, як і велика ворожа перевага, разом спричинилися до оточення й великих втрат. Потіхою може тут бути факт, що ця битва (знана в большевицькій термінології як “колтівський прорив”, від поблизького села Колтова), була частиною “львівсько-сандомирської операції”, переведеної великими силами. Частиною того пляну може навіть було завдання спеціально знищити нашу Дивізію. На щастя, це їм тільки частинно вдалося.

Вплив технології на війну та на політичну рівновагу сил

Можна прийняти, що не є це загально відомим, що часом відносно малі зміни в існуючій технології доводять до ситуацій, які радикально змінюють існуючу рівновагу сил. Наприклад, напади кельтів на Рим у IV столітті перед Христом можна пояснити як натиск озброєних у кращу (залізну) зброю кельтів проти римлян, що тоді ще користувалися головно бронзою. Успіхи норманів у періоді між IX та X століттям можна подібно пояснити перевагою кращої, сталевної зброї (яку було відносно легко випродувати у Скандинавії) над зброєю інших народів Європи.

Цікаво тут поглянути дещо далше взад, до часів першої “універсальної” імперії в районі Середземного моря. Тут перси, при помочі перший раз на більшу скалю уживаної кінноти, створили першу в тій околиці великопростірну імперію, яка спинилася щойно перед своїми природними границями. Характеристичним одначе є тут це, що ця кіннота їхала на конях *без стремен*, що робило її значно менше успішною, як пізніші армії кочовиків які уживали стремен (менше-більше від часу, коли почалася так звана “мандрівка народів”).

Після перших децидуючих зустрічей із грецької тяжкою зброєю та здисциплінованою піхотою, показалося, що греки були для персів більше, як рівнорядним противником. Перська імперія вкінці зникає, розбита греками та македонцями під проводом Александра Македонського.

З малими змінами, Рим перебирає ту вперше застосовану на більшу скалю греками військову систему здисциплінованої опанциреної піхоти. Цікаво, що в тих ситуаціях де римляни програвали поодинокі битви, сталося це там, де противник уживав боевих слонів (предтеча танків) та кавалерії під проводом Ганнібала. Знову ж, під Замою, де Ганнібаль був остаточно розбитий, сталося це

в великій мірі тому, що слоні “збунтувалися” та дезорганізували власні ряди.

Довгі століття римська система не має собі рівної, аж пізніше, в IV столітті, римське військо показується дещо менше боєздатним супроти партів, які уживали змасованої кавалерії, яка вже починала уживати стремен.

Стремена (здається винайдені кочовиками на північно-західному пограниччі Індії) показалися тут, у ділянці військової технології дуже важним фактором. Початково давали вони опертя тільки для великих пальців ніг, але навіть та, здавалось би мала додаткова підпора, робила кіннотників багато більше зворотними, вони могли краще уживати свою січну зброю, та піхотинцям було тяжче їх стягнути з коня підчас битви. Згодом стремена прибрали їх теперішню форму, яка дає опертя для цілої ноги.

В Європі, при кінці IV століття, прийшли перші серйозні невдачі римської піхоти супроти готської кінноти, в великій мірі із-за стремен. Згодом римське військо показалося цілком незадовільним супроти нової тактики варварської кавалерії. Це означало кінець римської імперії та початок мандрівок народів. При дальшому поступі техніки озброєння, масові кавалерійські армії та з ними получені відносно великопростірні нові держави Європи поволи починають бути витискані озброєними лицарями, що боролися індивідуально на конях. В парі з тим, іде велике роздріблення політичної влади у фєвдальній системі, яка може одинока виставити відповідні кількості відповідно виряджених лицарів.

Але й на сильно опанцирених лицарів приходиться свій час. Швайцарські списоносці з довгими ратищами та галябардисти винаходять у XIV столітті нову тактику, яка назавжди зберегла для Швайцарії незалежність та спричинилася до цілковитого заникну Бургундії, яка ще в XV столітті була європейською потугою. Це одначе тільки перша поразка тяжкоозброєної кінноти. Скоро опісля, винахід пальної зброї та розвиток артилерії збільшують значіння піхоти та витискають кавалерію як рішаючий чинник на полі бою.

Поступи турків у Європі в XIV-XV століттях можна пояснити саме перевагою добре зорганізованої піхоти в боротьбі із кін-

ним лицарством, а їх добре розвинена артилерія допомогла туркам без більшого труду здобути Константинопіль. Між іншим, 700 років перед тим греки потрапили оборонити Константинопіль перед атакуючими від моря арабами при допомозі так-званого “грецького огню”, який мав був винайти сирієць Калінікос. Грецький вогонь став грекам також у пригоді в боях із предками теперішніх українців. Таємниця тяжко засекреченого грецького вогню пропала разом із загибеллю Візантії.

Тимчасова перевага піхоти озброєної ручною пальною зброєю (при сприятливих обставинах, розуміється) була також причиною сильного зросту значіння козаків із початком XVII століття. Козацькі війни не принесли Україні одначе довготривалої незалежності, бо, з одної сторони перевага кавалерії в чистому полі все ще була дуже значна (звідси потреба татарів як союзника), з другої сторони, розвинулися нові форми зорганізованої піхоти якій допомагала дуже мобільна легка артилерія.

Ті нові форми організації збройних сил, продукт 30-літньої війни, спричинилися сильно до програної українців під Берестечком. Тому, що козаки мали можливості відливати власні гармати та продукувати власну амуніцію, продовжили ще українську боротьбу за незалежність на біля 30 років, що довело до так званої “Руїни”.

Ця нова армія, вперше здається зорганізована шведами, а наслідувана австрійцями та прусаками, відзначалася піхотою із рушницями та багнетами, які могли виконувати скомпліковані маневри на полі бою та стріляти сальвами. Потреба скорого стріляння вимагала великої вправи, звідси конечність “муштри”. Артилерія стала дуже рухливою зброєю. Все це вимагає добре вишколених, професіональних вояків, які бояться своїх безпосередніх зверхників більше як самого ворога.

Із тим получена є доба самовистарчальних, середньовеликих держав, із абсолютними монархіями в типічних випадках. Саме військо складається в великій мірі із викидьків суспільности та змушених до служби чужинців та злочинців. Тому також військова тактика розбудована сильно в напрямі втримання дисципліни та внеможливлення дезерції. Того роду армію було тому трудно

втримати тодішній українській державі-гетьманщині. Це пояснює, між іншим, чому у шведсько-російській війні Україна не відіграла більше такої ролі, як це мало місце за Хмельниччини 60 років перед тим.

Приходить французька революція, а з нею принцип загальної військової служби. Це вперше, великі маси ентузіастично настреного війська, не дуже добре вишколеного, але відносно добре узброєного, показується для існуючих “традиційних” армій дуже серйозним суперником. Ця перевага ще краще проявилася за Наполеона, мистця в маневруванні великими масами війська, які були уживані звичайно (по перший раз, здається) як гарматне м’ясо, без огляду на втрати. Концепт “гарматного м’яса” ось так видається нерозлучно пов’язаним із принципом загального військового обов’язку.

Не диво також, що перші (на разі майже непомітні) невдачі французьких республіканських, а опісля наполеонських військ мали місце при зустрічах із конвенціональними, але безоглядно уживаними арміями. Були це російські війська, які мали перший контакт із французами під Суворовом. Вплив технології на французькі республіканські та на наполеонівські війська був також великий. Хоч із того цілого часу не можна зареєструвати жадного децидуючого військового винаходу, великі маси війська можна було узброїти тільки завдяки можливостям фабрикації зброї та амуніції на більшу скалю та можливостям ті війська відповідно одягнути, запровіянтувати та утримати в доброму стані здоровля. Існуюча в той час сітка доріг уможлиблює велику рухливість великих мас війська.

В XIX столітті, американська цивільна війна показала як буде виглядати майбутня війна під матеріальним оглядом. Остаточні зміни прийшли у формі бездимного пороху та масової продукції швидкострільних рушниць, машинових крісів та гармат із гідравлічними амортизаторами. Подібно, як у XV столітті, оборона переходово перемагає офензивні середники боротьби. Війна (так як Перша Світова) стає статичною, остаточно рішає її факт, яка країна має більші національні багатства та може довше витримати.

У зв'язку із тимчасовою перевагою оборони, як рівнож у зв'язку із відповідною політичною кон'юнктурою, повстає ряд нових малих держав.

На жаль, між новими державами нема України, mimo відносно великого військового потенціалу. Українська визвольна боротьба не кінчається успіхом mimo ще дальше підчас боротьби існуючої переваги оборони. Сталося це тому, що не можна було налагодити нормального постачання українського війська боевими припасами та амуніцією через відсутність відповідного промислу на землях під контролею української влади, та неможливістю налагодити довіз потрібних для ведення війни продуктів через ворожу блокаду. Спеціально, в Галичині, відступ зі Львова (як здається, в той час мілітарно передчасний) без евакуації великого тоді існуючого у Львові військового майна мав рішальний вплив на дальший перебіг українських визвольних змагань.

Розвиток технології полученної із конструкцією та продукцією авт і літаків уможливили дуже рухливу, Другу Світову Війну. Великі індустріальні потенціали, потрібні щоб масово продукувати машини що їх потребують модерні армії, доводить до короткотривалих, але великопростірних імперій так як III-тій Райх.

Як кульмінаційна точка того розвитку військової технології приходить атомовая бомба. Здається тоді з початку, що сама війна стає абсурдом. Усі існуючі політичні несправедливості виглядають, в силу "фактів", неможливими до усунення при помочі збройної боротьби, а тому фінальними, або щонайменше гарантованими на довший час.

Але всежтаки, відносно скоро приходять нові війни: перше корейська, а потім в'єтнамська. Показується зараз таки, що на просторах обнятих тою війною, нема досить великих цілей придатних для атомової бомби. Ще більше, існуючі цілі не вистарчають навіть для більших зе'днань конвенціональних бомбардувальників. Спеціально там, де існують відповідні теренові умовини (гори, великі ліси) війна набирає специфічно партизанського характеру. Навіть великодержави мусять із партизанами боротися по-партизанськи. Самі партизанські способи боротьби є дуже сильно підкріплені такою модерною

зброєю як машинні пістолі, легкі машинні кріси, гранатомети, “базуки” та безреакційні гармати. Вперше оце партизани не є більше безборонними перед танками. Хоча літаки та гелікоптери приносять їм дошкульні втрати, вони не видаються, принайменше в теперішню пору, цілком рішальними.

Розуміється, того роду боротьба не є можлива без відповідного постачання. Зі сторони країн прихильних партизанам, але самих безпосередньо не заангажованих. Виглядає одначе, що як довго постачання для партизан не є ефективно перерване, їх покорення на полі бою буде дуже проблематичним.

Із вище сказаного можна заключити, що під теперішню пору, офензивні середники боротьби мають перевагу над обороною в розумінні рухливих, а не статичних способів боротьби. Це дає об’єктивно підстави сподіватися дальшої консолідації у формі зросту великопростірних держав. Партизанські способи боротьби одначе показують, що у сприятливих умовах фрагментація існуючих політичних організмів є цілком можливою. Це повинно було дати велику надію народам недержавним, але з волею й детермінацією ту самостійність досягнути, між ними в першу чергу українцям. Відносно недавні події в СРСР одначе показали, що комбінація невдалого військового “пучу” із політичною й економічною кризою, може відносно легко зліквідувати й надпотугу!

Війна в Іраку закінчилася, як це недавно офіційно говорив президент Буш II. Але, збройний опір до окупаційних військ дальше триває. Нема там лісів, але зате великі гори та міста де потенційно партизани (як в окупованій Палестині) знаходять пристановище, моральну підтримку, та потрібну зброю, що ще десь залишилася. Чи ситуація яка панувала у В’єтнамі може повторитися? Події в Палестині та в Ізраїлі показують, що там є тяжко установити мир, де підпільники мають озброєння, підтримку населення та, можемо певно сказати, від своїх симпатиків із інших арабських і мусульманських країв. Тому президент Буш I рішив, після повної перемоги на полі битви, залишити решту Іраку у спокою.

Імперіяльна політика Америки, є базована на вершинах (сьогодні) на переконанні певної впливової групи “яструбів”, яка тепер

собі шукає отверто нових противників, про яких думає, що буде доцільно й відносно легко їх розбити. Це є Сирія, Іран, і Північна Корея і т.д. Це – одначе може також довести до “в’єтнамізації” Близького Сходу й Середушої Азії, як довело вже тепер до нестабільної ситуації в Афганістані через “закон непередбачених наслідків”. Може також здемобілізувати публичну опінію в Америці, як це було тому 30 років відносно В’єтнаму. Подібно, як це вже було із високо-професіональними арміями у XVIII століттю, “яструби” думають дальше реформувати армію, щоб створити “високо-професіональну”, добре вивчену армію добровольців, яка все ж таки в певних умовах може перетворитися в армію наємників, яка сліпо виконуватиме накази своїх провідників-працедавців. Спеціально, “яструби” стараються установити власну розвідку, яка би заздалегідь потверджувала коректність їхніх всіх односторонніх потягнень, навіть включно із можливостями превенційної війни. Бо тут ходить про винайдення цілей, які би того роду односторонні воєнні потягнення легітимізували, та здобували для “яструбів” корисну публичну опінію в Америці. Також розходиться о прихильність серед евентуальних членів необхідної для таких плянів коаліцію, для зовнішньої військової допомоги.

Є багато говорення про будову нової демократії в Іраку, де тепер оперують навіть певні контингенти із Східної Європи, так, як наприклад Польща, а Україна висилає свої протихемічні частини до поблизького Кувейту для допомоги.

Щодо України, то це є ціле щастя що вона одержала свою незалежність, в міжчасі, без громадянської війни чи кривавої партизанки, у стилі УПА, через добровільне розв’язання СРСР. Самі висліди війни є дуже тяжко передбачити. У 1914-му році сам кайзер Вільгельм обіцяв своїм воякам, що для них війна скінчиться за три місяці. Тимчасом, це сталося аж за більше як чотири роки, а сам кайзер пішов на вигнання, все через вже згаданий закон “непередбачених наслідків”, про який в Америці, на сторінках популярної преси, ще рік тому так багато говорилося.

Нові ревеляції про оригінальність Слова о Полку

Про авторство й докладний час написання таких важних творів всесвітньої літератури, як наприклад Гомерова *Іліада*, завжди бували сумніви. Тому не винятком є певні контроверзії відносно авторства *Слова о Полку*, та обставини серед яких те *Слово* дійшло до відома широкої публіки. Якраз тепер проходить 200-річчя мнимого відкриття старовинного рукопису *Слова о Полку*, описаного, як загально припускали, якимось очевидцем тих подій, ще у XII століттю.

Тому, що оригінал *Слова* загубився в досить контроверзіальних і таємничих обставинах, від самого початку були сумніви про автентичність рукопису – були голоси за і проти. Тепер додав ще й свою опінію до тої контроверзії новий дослідник *Слова*, проф. Едвард Л. Кінан, випускник Гарвардського університету, сам по фаху історик і дослідник східно-європейських справ¹. Одним словом, це є визначний дослідник тих справ, які будуть обговорені нижче. Він твердить, що той ніби відносно недавно “віднайдений” рукопис *Слова* є властиво тільки примітивним фальсифікатом, з руки (на його думку) причетних до того двох осіб – росіянина Ф. К. Калайдовича та чеського єзуїта-каноніка Йосипа Добровського – які потрапили це все якось самі вчинити, навіть будучи властиво самі умово хворими!

Тут проф. Кінан наводить у своїй статті те, що він вважає за “документальні дані”, що *Слово* це є властиво твір того чеського каноніка, який перед тим начитався *Задонщини* й деяких других старовинних рукописів із тих часів, у той спосіб опанувавши староруську мову. *Задонщина* це є рукопис оригінально із XV століття, що

---

¹ Едвард Л. Кінан, *Слово про те, як Ярослав, князь галицький, у султанів стріляв* // “Критика”, грудень 2000. С. 5-7.

описує подібні події як *Слово*, й дехто вважає *Задонщину* плягіятом *Слова*. Потім Добровський, перебуваючи у стані схізопренічного божевілья (підчеркує Кінан), а також керуючися певними австро-фільськими симпатіями, він сам потрапив таки скомпонувати ніби автентичний рукопис-манускрипт *Слова*. Ідею про сильно скопійовані деталі зникнення оригінаду самого рукопису *Слова*, мав потім видумати вище згаданий Калайдович. Австрофільські симпатії Добровського у його верзії *Слова*, бачить Кінан у згадках, що “русичі вислали судна-кораблі до Дунаю”, й тим подібні їх контакти із тим регіоном, у чому ніби була заінтересована Австрія при кінці XVIII ст. Кінан зовсім не розуміє, що після того як половці відтяли для тодішньої української держави доступ до Чорного моря рікою Дніпром, “русичі” були заінтересовані іншими дорогами до моря. Одною із них була ріка Дунай, де навіть було тоді місто Новий Галич, тобто сучасний румунський Ґалац.

Фраза, що Ярослав Осмомисл “стрілявши... Салтани за землями” (стрічки 130-132) манускрипту, має згідно із Кінаном означати, що Осмомисл стріляв “з альтани”. Слово “альтана” дісталось до чеської мови через німецьку, десь у XV чи XVI ст., та напевне не існувало у староруській мові XII ст., тобто правдивого оригіналу *Слова*. Цей факт вважає Кінан ніби головним доказом (серйозно!), що оригінальний “зникнений” манускрипт *Слова* не повстав у XII ст., а значно пізніше, як фальсифікат каноніка Добровського. Не бере під увагу, що як ніби Добровський дійсно те все видумав, то міг би вибрати для Осмомисла якусь більше правдоподібну для воєнних дій споруду, ніж “альтану” згадану вище, для стріляння на ворогів Руси. Даліше, Кінан твердить, що – *Слово* – “містить безліч богемізмів, каламбурів та класицизмів, фальшивих і справжніх”, як і деякі інші макаронізми, які “підтверджують авторство Добровського”.

Хоч можна дійсно прийняти, що в дусі тоді (на зламі XVIII та XIX століть) пануючого романтизму і слов'янофільства знайшлося якихось “двох божевільних”, щоб таки видумати псевдо документальну, й відносно легку до прийняття, верзію *Слова*. Але тяжко повірити, щоб у таких умовах могли повстати такі високо-ліричні

перлини *Слова*, як відомий *Плач Ярославни*, ліричний епізод на який звернув свою увагу другий відомий поет – найкращий якого маємо – сам Тарас Шевченко. Він, 143 роки тому, написав два гарних вірші на ту тему, цілком у дусі *Слова*². Тому можемо подякувати проф. Кінанові за його ерудицію, велику пильність, і старання – що він так докладно простудіював обставини повстання манускрипту *Слова* та верзії його “зникнення”, але тяжко прийняти як достовірний вислід його студій, що це був тільки примітивний фальсифікат.

Не можна цілком оминати увагою тверджень проф. Кінана про “австрофільські симпатії” Добровського. Це тому, що сьогодні багато (як не більшість) американських дослідників східно-європейських справ, зараз там не мають щось негативного до сказання (тут, що мнимий манускрипт був тільки фальсифікатом), знаходять якісь австрофільські чи германофільські симпатії чи потягнення. Темні місця чи якісь явні помилки манускрипту можна також пояснити ненавмисними помилками чи навіть особистими додатками переписувачів оригінального манускрипту, і радше є потвердженням його оригінальності – чому мав би сам Добровський робити того роду потягнення при “фальшуванні” манускрипту? Хоча проф. Кінан має вневдовзі видати навіть цілу книжку про *Слово*, і є твердо переконаний, на його думку, високо позитивним вислідом своєї праці, можна вже сьогодні ствердити, що головний його аргумент про *Слово*, як тільки фігмент уяви чеського каноніка-єзуїта Й. Добровського, тільки через ужиток неіснуючого у староруській мові слова “альтана”, є не до прийняття. Це тим більше, що саме слово “альтана” не існувало в псевдо-оригінальному манускрипті в такій формі, а є скомбіноване із іншої фрази, “стрілявши... Салтани за землями”, згаданої вище. Також тяжко є прийняти філософування проф. Кінана про мнимі “австрофільські” симпатії автора чи авторів *Слова*, як свого роду доказ неавтентичности манускрипту під дискусію. Зате, без жадних

---

² Див. *Повне видання творів Тараса Шевченка*. Вид. М. Денисюка. Чікаго 1962. С. 89-93.

застережень можна прийняти завваження його про всякі неточности, помилки й темні місця в тому манускрипті, й тут правдоподібно лежить головна оригінальність його праці, як додаток до більше як 700 на тут тему (за і проти) тепер уже існуючих³.

Але наслідки тої діяльності бачимо вже сьогодні. У своїх *Споминах*, мій добрий знайомий, Р. Волчук пише ось що: згадуючи свої гімназійні часи у 30-их роках у Львові, “Прикро було би йому (тобто його професорові) довідатися, що *Слово* – це романтична підробка, і навіть не для нас зроблена в кінці XVIII ст., слідом за *Піснями Осіяна*, щоби піднести патріотичні почування...”⁴. Також, стаття Кінана є надрукована у місячнику “Критика”, який виходить у Києві, під редакцією відомого проф. Г. Грабовича. Наголовок статті говорить сам за себе, підкреслюючи епізод “стріляння у султанів” Ярославом, князем галицьким – що є ніби центральною ідеєю у “розоблаченню” сильно підозрілого манускрипту *Слова* проф. Кінаном.

Цитований приклад із Р. Волчуком показує, як сьогодні легко дають себе переконати, навіть високоосвічені, виховані в українському патріотичному дусі наші земляки, псевдонауковою писаниною людей, які почувають себе політичними й культурними гегемонами. Ті останні уживають таких ненаукових засобів, як попросту називати своїх, їм не цілком симпатичних попередних дослідників справи, над якою вони зараз працюють, попросту – варятами – відкривають зараз десь “приховане” германо – чи австрофільсьтво, та уживають сумнівної вартости гру слів, як свій головний аргумент. Не беруть ті дослідники під увагу, що невдалий похід Ігоря був спробою захистити Україну, та навіть цілу Європу від знищення ворожою навалою (як показали татарські напади яких 40 років пізніше), як свого роду передмур’я християнства. Була це на ті часи велика подія, яка могла викликати охоту до її описання тодішними ще живучими активними сучасниками.

³ Див. Енциклопедія Українознавства. Том 8. Гол. ред. В. Кубійович. Вид. “Молоде життя”. Париж – Нью Йорк 1976. С. 2902-2903.

⁴ Роман Волчук, *Спомини з передвоєнного Львова та воєнного Відня*. “Критика”. Київ 2002. С. 48.

Опис тих подій в оригінальній формі міг бути затраченим, але також міг якось хоч частинно пережити часте переписування та нищення поодиноких копій ворожою активністю, пожарами, чи навіть людським недбальством. Подумаймо про недавні події в Багдаді (квітень 2003), де через недогляд було знищено багато оригінальних документів, які до того часу навіть перетривали цілі тисячоліття.

Дивізія і справа зміни поколінь

Ми знаємо, що українське суспільство Галичини остаточно сформувалося на переломі двох (XIX-XX) століть. Сталося це у формі національності, офіційно визнаної австрійською владою на підставі закону із 1867 р., із признанням права на вільний суспільно-культурний розвиток та права на власну мову, як один із 11-ти урядово признаних народів Австро-Угорщини. Українці вже мали тоді поважну літературу, упорядковану граматику, та більш практичний фонетичний правопис. Численні українські школи дуже успішно працювали для підтримки та продовження тих, на ті часи, дуже значних досягнень. Урядово обіцяний український університет мав отворитися у 1915 р.

Але, на перешкоді стала I Світова Війна. Травматичні переживання поодиноких людей, і розпад трьох імперій (Австрії, Росії та Німеччини) спричинили різкі перемини у способі думання тими змінами заторкнених народів і їх реагуванням на потягнення нової влади (в Галичині, польської), та в побутовому житті. Прийшло також до неминучої “зміни поколінь”. Старше покоління, виховане перед війною у відносно ліберальному дусі який панував за Австрії ще було досить певне себе, та не без підстав, горде за свої досягнення. Воно поволи відходило, а приходила нова генерація, яка виростала вже підчас війни та в умовах післявоєнного хаосу. Це ніяк не означає, що політична ситуація українців Галичини була ідеальна, але помимо великих перешкод що їх робили поляки українцям, використовуючи для себе автономію Галичини, українці потрапили всетаки використати ті права, що їх давала їм австрійська конституція.

Польська окупація Галичини була тільки тимчасовою, на 25 років, але на підставі рішення Ради Амбасадорів із 14/15 березня 1923 р. стала перманентною. Це сталося на підставі проголошення в польському Сеймі автономії для трьох східних воєвідств Галичи-

ни, замешкалих українцями. Тому, що цей закон ніколи не введено в життя, українці справедливо почували себе ошуканими. На підставі відомих 14-ти точок президента Вілсона, які були включені у Сен Жерменський договір із Австрією, вони сподівалися державности або принайменше автономії. Почування національної кривди, безглузда польська політика усяких шиканів на побутовому рівні, польонізація шкіл, пацифікація 1930 р., творили атмосферу, де молодь не мала більше охоти до науки та систематичної праці над собою, як це було за часів попередньої “австрійської” генерації. За те, діставали молоді люди сильну охоту до конспірації, підпільної боротьби, до атентатів, експропріацій, і т.д. На підставі кличів “хто не з нами, той проти нас” готові були безкомпромісово боротися за свої нові ідеали, що почали тоді входити в моду: волюнтаризму і вождівства. Старе гасло “вперед” (як ніби соціалістичне) замінювали чимось у роді “стрімголов”, як це був сказав авторові у 1940 р. проф. П. Ісаїв, тоді в українській гімназії в Ярославі.

Приклади приходили з Німеччини, де Гітлер проголошував подібні напрямні із натиском на плянування економіки та керування суспільства. Прийшовши до влади, провадив спочатку подивогідну успішну політику: зліквідував безробіття, будував автостради, озброїв на ново Німеччину. Сам без вищої освіти (мав тільки “малу матуру”), типовий “півінтелігент”. Подібні успіхи мав також подібний до нього політичний діяч, Муссоліні, а це все в умовах загального безробіття і світової кризи, явища які також вкінці докотилися до Польщі. В той-же час, ОУН ставала масовою організацією, провадженою евентуально, після подій 1940 р. її агресивним крилом, людьми у їх 30-ти чи 20-ти роках, людьми без вищої освіти. Як кожна масова організація, серед членства неминуче почала вона мати також людей із певними негативними рисами характеру, які однаке були готові без жадних більших застережень виконувати всі накази “проводу”.

Ці справи стали спеціально актуальними підчас німецької окупації Галичини 1941/44. Партії поліквідувалися, український політичний провід був розпушений/розпорошений. Німецький

окупант дозволяв на тільки мінімальну репрезентацію суспільно-добродійного характеру, репрезентовану через УЦК на чолі з проф. В. Кубійовичом. Це все було згідне із приписами Гаґзької і Женевської конвенцій, відносно адміністрації окупованих територій підчас війни. Початково цілковите ігнорування Німеччиною української справи різко змінилося, як ситуація на фронті почала обертатися на некористь Німеччини. Це саме довело до організації Дивізії “Галичина” тому 61 років. Для українців, також ставало ясным, що присутність якоїсь більшої озброєної одиниці була konieczністю, з огляду на дуже правдоподібну програму війни Німеччиною, але тут думки були поділені.

Старше покоління підтримувало в досить поміркований спосіб ідею творення Дивізії, та закликало молодь, щоб вона там голосилася. Молодша генерація була одначе кликана “проводом” радше до підпільної активності: йди до “лісу”, до УПА, яка була тому 60 років уже дуже активною на Волині, а також у певних частинах Галичини. Німці почали тому застосовувати супроти українців принцип “збірної відповідальности”, що дотепер робили тільки супроти поляків. За те поляки, заохочувані провокативними передачами з Лондону, грозили українцям “загальною відповідальністю” (на кожному дереві висітиме один українець, як ми прийдемо), й від 1942 р. розпочали селективне мордування провідних українців. Авантурничість та хвалькуватість поляків на той час можна собі уявити у легковажному викликанню варшавського повстання, де загинуло 260 тисяч цивільного населення.

В тих умовах, спеціально випускники середніх шкіл і українська студуюча молодь, мусіли робити якийсь вибір. Багато із них бачило очевидні певні користи для української справи зв’язані із організацією Дивізії і їх вступлення до неї. Про це пише тодішний студентський активіст, Р. Волчук у своїх споминах¹. Ось Бюлетень “Основи”, орган українських студентів львівської політехніки із 21 липня 1943, пише що студенти мають “вільний вибір” до

---

¹ Роман Волчук, *Спомини з передвоєнного Львова та воєнного Відня*. “Критика”. Київ 2002. С. 109-118.

спільної мети (це, відносно вступлення до Дивізії). Одначе, ідея “вільного вибору” не сподобалася “проводові”. До домівки Основи прийшов озброєний “друг”, і сконфіскував готові до роздачі примірники Бюлетеню. Щоб це більше не повторилося! Сказав, відходячи. Подібно, на зборах ОПУС-у (Об’єднання Праці Українських Студентів) у березні 1944 дискутовано тодішню ситуацію, що було пізніше опубліковано у т.зв. “Тезах”. Рекомендовано українським студентським активістам подаватися на Захід, бо тут їх чекала негайна загибель, як прийдуть большевики. Але, зараз по закінченню зборів, виступив несподівано студент політехніки, Р. Галібей, та почав закликати присутніх, не слухати тих що не вірять у власні сили, але “залишайтеся на місці, вступайте до УПА!”. Двох озброєних “друзів” прийшло на другий день до домівки Основи, та сконфіскували ті “Тези”. За те, розкидано противного характеру “антитези”. Р. Волчук одначе каже, що здивувався пів року пізніше, як побачив Р. Галібей у Відні, як йому вилетів з кишені плаща великий револьвер, у публичній харчівні WOЕК коло політехніки, де обідали українські студенти. Характеристично (каже Р. Волчук), що Р. Галібей рік перед тим, ще як голова Основи мав реферат “Провідництво”, про конечність “мас” до повного підпорядкування вольовому провідникові у революційному періоді боротьби за державу”.

Вище згадане показує різні погляди, які тоді запанували серед, можна припускати, найбільше активних та динамічних членів українського суспільства (мас?). Ситуація була дослівно, як та Одисея “між Скилею та Харибдою”: було це перебування у смертельній небезпеці, внутрішню поділених українців, очікуючи неминучих ударів від трьох ворогів. Німці вже сиділи на карку (й поляки близько того), а большевики вже туй-туй на горизонті! На щастя, знаємо, що погляди старшої генерації, до певної міри, перемогли. Дивізія, так як сама її ідея, й нею викликана дискусія, потрапили притягнути дуже поважну частину саме нової генерації. Це, разом із родинами, можна оцінити на яких 200 чи 300 тисяч осіб, які могли би бути знищені підчас другої червоної окупації. Розвиток діаспори став тому можливим через ту численність, але

в великій мірі завдяки дуже серйозним здобуткам у всіх ділянках української справи, досягнених саме старшою генерацією ще на початку ХХ ст., головню через поширення освіти, здобутки української літератури, знання своєї історії, виховання широких кадрів української інтелігенції, та також, певного політичного досвіду. Одним словом, ситуація, подібна до відомої “Руїни” із ХVІІ ст., не повторилася.

Здобутки “старшої генерації” показалися “сильнішими від блискучих ідей молодшої генерації” яка також мусіла себе трансформувати серед нових обставин. А це були багато кращі побутові умовини, прихід нової, краще освіченої інтелігенції, молодь вихована у Пласті, поширення вищої освіти.

Мимо дуже сильних намагань наших агресивних сусідів, поляків і росіян, щоб зліквідувати українців взагалі ще у ХХ ст., це їм не вдалося. Перші пробували це зробити поляки через усякі шикани, насміхи, обвинувачення (мовляв, українці помагали придушувати варшавське повстання, СС-галицька дивізія знищила Гуту Пеняцьку), концтабори та депортації. А УПА боролася “вилами та (ніби) посвяченими ножами” – улюблена тема сьгоднішньої польської розривкової літератури². Другі, росіяни (традиційні “москалі”) хотіли це осягнути через голод, табори, вивози, психушки, таємні вбивства (так як Івасюка чи А. Горської), як також переверненням українізації до добровільної самоліквідації цілого народу. Ані одне, ану друге, не вдалося, в великій мірі через існування великої української діаспори, із відносно великим числом освічених, інтелігентних, і національно свідомих людей. Ідеї, які проникали в Україну з діаспори, і дальші прояви її політичної діяльності, могли в великій мірі причинитися до проголошення самостійності 24 серпня 1991 року, що евентуально довело до розпаду СРСР у грудні, відомій події, яку недавно назвав “трагедією” президент Росії, В. Путін.

---

² Мирослав Трухан, *Негативний стереотип українця в польській післявоєнній літературі*. Львів 1992.

Як нові відкриття змінюють біг історії

Тепер, як пишуться ті рядки (червень 2004), читаємо в газетах, слухаємо по радіо, чи бачимо на телевізії, про події в Афганістані та Іраку, які мають характеристику якоїсь протяжної війни, в якій приходиться брати полонених, та зараз виринає справа їх трактування. Військова влада всіх заінтересованих вважає кінечним зараз всіх запевняти, що із винятком т.зв. “нелегальних комбатантів”, усіх там трактується дуже гуманно, згідно із Женевською, та другими міжнародними законами й відповідним законодавством Америки (ЗДА). Якщо бачимо якісь негарні картини із Абу Грейб, це все є можливі підробки, позовані, або нелегальні витівки поодиноких “злих яблук”, некомпетентних військових охоронців, які мали наказ тих полонених пильнувати.

З другої сторони, “мідії” докладно показують, як сам процес перебрання до полону сьогодні відбувається: їм кажуть рутинно лягати на землю із зав'язаними руками, з каптурами на головах “для їх дезорієнтації” – це свого роду ритуал – для кращого пізнішого переслухання, щоб дістати від полонених всякі корисні для влади інформації. Заострені міжнародні обставини на Близькому Сході, й інтенсивний характер сьогоденішньої війни, сильно причинюються до тих досить дивних відносин, спеціально в порівнянні до деяких наших власних воєнних переживань.

Автора випадково схоплено на колишньому форті Знесінню, коло Перемишля 15 вересня 1939-го року, де він був пішов щоб розглянути околицю після недавнього бою за місто Перемишль, колишню славну австрійську твердиню, й перебув він в “полоні” яку добру годину. Ми посідали на траві коло дороги, а коло нас лежало чотирьох поляглих німців. Наш вартовий пробував навіть із нами жартувати, кажучи “не журіться, війна для вас скінчилася!” й атмосфера була цілком приязна. Автора зараз звільнили,

як довідалися що йому було тільки 16 років. Ситуацію, як ту повище, дослівно тільки пару годин після боевої акції, тяжко є собі уявити в Афганістані чи Іраку сьогодні, помімо численних заяв урядових осіб, про ніби цілком скрупулятне ними перестерігання Женевської та Гагзької конвенцій. Це головно на підставі великої кількості очевидних картин, що сугерують досить напружені й контроверзйальні ситуації при “забиранні до полону” в боевих обставинах, незвичайно інтенсивної модерної війни, провадженою сьогоднішньою “надпотоугою” супроти відносно примітивних, навмисне дезорієнтованих противників.

Тут варто повернутися до II Світової Війни. Всі воюючі сторони (із вийнятком Японії та СРСР) твердили, що обсервують ними підписані урочисто Женевську та Гагзьку конвенції. Але як це виходило на практиці? Відомо, що в кожній війні бувало багато людей, які із різних причин покидають чи мусять покинути рідні сторони, добровільно чи під примусом, та стають воєнними утікачами під міжнародними законами. Тимчасом, західні альянти мали для них тільки одне означення “переміщені особи” (Ді Пі). Всі вони, у принципі, мали бути репатріовані. Навіть тимчасова реєстраційна картка для них (Not a Pass) повідомляла виразно, що їхній поворот до країни їх проживання є “гарантований”. Договором у Ялті, в лютому 1945-го року, встановлено принцип примусової репатріяції, із цілком незначними виїмками (для балтійців), цілком у противенстві до тоді існуючих законів про гуманне ведення війни і здорового розсудку. Подібно, п’ять місяців пізніше у Потсдамі, заключено договір про “законне і гуманне” виселення із східних частин Німеччини, які мали прийти до Польщі та СРСР, понад 15 мільйонів оригінального німецького населення, 99,9% цілком невинних людей.

Це мала бути компенсація для Польщі за втрачені “Креси Вхходне”, та щоб СРСР вкінці одержав “незамерзаючий порт” на Балтійському морі (Кенігсберг), та щоб в той спосіб покарати німців за “злочини нацизму”. Потягнення того роду (етнічне очищення) є сьогодні спеціально заборонені міжнародними законами, але це було зроблене тоді проти елементарних засад гуманности і здо-

рового розуму, в рямцях т.зв. “Плян Моргентава”. Це, щоб зменшити територію Німеччини на 25%, зредувати господарський стан країни (яка була одною із найвище розвинених у цілому світі) до рівня примітивної агрикультури, здібної головно до вирощування картоплі, та елімінувати (голодом?) 20 мільйонів населення. Цікавим є факт, що той плян був проголошений уперше після конференції у Квебеку 1944-го року, але був незадовго потім офіційально відкликаний, після дуже неприхильної опінії загальної публики у ЗДА і в Канаді. Одначе, хоч офіційально ніби відкинений, “Плян Моргентава” був секретно дальше підставою державної політики урядів ЗДА та В. Британії, аж десь до 1949-го року, тобто до остаточного зірвання добро-союзницьких відносин із СРСР й до початку т.зв. “холодної війни”. Сам Г. Моргентав, тоді секретар фінансів ЗДА, як подає “Нью Йорк Таймс”, переконував президента Розвелта ще 24 години перед його смертю, про конечність переведення в життя його улюбленого “пляну”, який так і став підставою повосного трактування Німеччини на підставі рішень міжнародних конференцій у Ялті та Потсдамі.

Є підстави уважати, що частинне авторство “Плян Моргентава” належить приписати самому ген. Д. Айзенгаверові, у роках 1944-45 головнокомандуючому аліантськими військами в Європі, який мав цілковито під своєю контролею окуповану Німеччину до серпня 1945. Хоч знав про непопулярність “Плян Моргентава” серед загальної публики, видно (для своєї карієри?) робив в тих роках потягнення “політично коректного” характеру, про який знав із особистих контактів із особами що собою представляли найближче оточення президента Розвелта. Знав, що вони бажали якнайближчої співпраці із СРСР, знищення “на все” Німеччини як великої потуги, та покарання німців за, у їх імені, зроблених Гітлером і його режимом злочинів. Так можна думати із ретроспекту, бо Айзенгавер пізніше, вже як президент ЗДА у роках 1953-61, показав себе успішним адміністратором, та одним із кращих президентів ЗДА ХХ століття. Видно, те що робив у 1945-му році в Німеччині було дано під впливом вузького кругу адміністраторів із оточення президента Розвелта, які мали цілком радикальні ідеї

відносно зовнішньої політики (якнайбільша співпраця із СРСР), та внутрішньої – переміна ЗДА із капіталістичної консервативної, у скрайно ліберальну державу. Виконання “Плян Морґентава”, навіть публично проголошуючи його відкинення, було одною із таємних цілей цього кола, ще на довгі роки після смерті президента Розвелта та вимушеної резигнації із уряду президента Г. Трумана самого Морґентава.

Про “Плян Морґентава”, та його відношення до світової політики, а спеціально до українських “переміщених осіб”, писав автор уже раз перед тим у “Вістях Комбатанта”¹, на підставі книжки Дж. Бака *Інші страти*², а тепер недавно появилася книжка того самого автора на ту тему³, яка доповнює та пояснює попередні інформації. Це відноситься до справ близьких для української діаспори сьогодні, й також пояснює деякі біжучі події, так як певні епізоди пов’язані із активностями спонзорованими урядом ЗДА міжнародних коаліцій в Афганістані й Іраку. Бак подає у своїй новій книжці додаткові інформації із ново відкритих джерел, із ЗДА та Європи, та також із теперішнього доступу до ново відкритих советських архівів. Це все виявляє багато контроверзійних справ, які до тепер оминали чи промовчували середники офіційної інформації, т.зв. “мідії”.

Нема більше жадного сумніву, що селективні спроби примусової репатріації (літо 1945) не були якимись локальними непорозуміннями місцевої влади, а скритими спробами перевести в життя клявзулі ялтянської угоди про примусову репатріацію, як цього вимагало СРСР. Так само, погане трактування переміщених осіб (діпістів), чистки (screenings) та викидання із таборів утікачів “на вулицю” на підставі усяких шикан – це все наслідки спроб переве-

---

¹ Петро Грицак, *Плян Морґентава й американська політика у II Світовій Війні* // “Вісті Комбатанта” 2000. Ч. 2 (222). С. 47-53. Стаття передрукована у цьому збірнику.

² James Bacque, *Other Losses*. General Paperbacks. Toronto 1991.

³ James Bacque, *Crimes and Mercies – The Fate of German Civilians Under Allied Occupation, 1944-1950*. Warner Books, div. of Little, Brown and Co. London 1997.

дення “Плян Моргентава” в життя. Всі утікачі, які не хотіли вертатися, ставали підозрілими особами – про еміграцію до ЗДА чи Канади навіть не було мови до 1949-го року, як політика проти-стояння супроти СРСР (containment) заступила попередню коопе-рацію в рямях “Плян Моргентава”.

Де ще були сумніви щодо вжитку “Плян Моргентава” окупа-ційною владою в Німеччині, то тепер доступ до архівів НКВД чи КГБ, цілком їх розвіяв. Голосна на свій час справа передачі коза-ків і їх родин коло Лінцу в Австрії (червень 1945) в руки большеви-кам була роз’яснена як звичайне домовлення із представниками британської окупаційної влади. Бак каже, що ті архіви безсумнів-но доказують вину Великої Британії (мимо численних заяв їх не-винности) та її представників у зрадливій передачі около 50 000 козаків з родинами большевикам, мимо того що напевне не всі тоді передані підлягали примусовій репатріації згідно з Ялтою. Бак також дискутує численні спроби заперечити його ревелаяції зі сторони офіційальних істориків та архівістів. Також згадує ре-портажі із “Ню Йорк Таймсу” із тих часів, як цілком нереалістичні і брехливі, відносно смертности німецьких полонених та виселе-них. Спеціально підкреслює, що представник “Ню Йорк Таймса”, із яким він скомунікувався, не схотів опублікувати якісь поправки чи пояснення до своїх репортажів із тих критичних часів. Одначе, треба підкреслити, що зовсім недавно “Ню Йорк Таймс” опубліку-вав свої спростовання відносно репортажів про війну в Іраку рік тому, як відносно не будучі скептичними (досить) щодо тодішньої політики американського уряду, як також правдомовности одного із своїх важніших репортерів, також десь рік тому.

До того автор може ще додати одне своє особисте спостережен-ня. В лютому 1946-го року, його брат Павло переходив контролю до британської зони, як формально випущений із большевицького полону поворотець, що пошукував свою родину у Західній Німеч-чині. Докладно перепитуваний британським персоналом, сказав їм усю правду про себе. Яке було його здивовання, як його за-раз заарештовано, та доставлено (хоч було видно, англійські воя-ки робили це дуже нерадо) полякам, які, з черги, передали його до

консульату (чи амбасади) СРСР у Варшаві. Там його прийняли одначе із здивованням: ми того чоловіка вже раз випустили! А Павлові сказали: як дійсно він хоче їхати до СРСР, то нехай напише подання до консульату. Цей, для брата дуже неприємний інцидент, ілюструє може найкраще, як тоді було в Британській Зоні наставлення до колишніх полонених із німецької армії “в дусі Пляну Морґентава”. Випущений на волю, брат потрапив всетаки пізніше (докладно 58 років тому) дістатися до Західної Німеччини “на чорно”, але без таких неприємних пригод.

Бака у своїй книжці подає ще додаткові інформації про скрайно негарне трактування німецьких полонених та виселенців західними аліянтами, які цілком суперечать сьгоднішнім офіційним архівальним даним та офіційній бібліографії. За те подає низку потверджень аліянтської політики в дусі “Пляну Морґентава” численними зверненнями заінтересованих осіб і колишніх полонених, як також нові ревеляції із ново-утворених советських архівів. Книжки Бака показалися дуже популярними в Канаді, а перша, яка появилася ще тому 15 років, стала навіть “бестселером”.

Бібліографія публіцистичних праць

1994

Я собі пригадую... “Свобода”, 25-26 червня. Ч. 119, 120.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 6 січня, такого змісту:

З нагоди 175-ти річчя початку відродження Галицької України, що мало місце в Перемишлі, та інших пропам'ятних дат зв'язаних із Перемишлем, як 130-ті роковини першого відспівання пізнішого нашого національного гімну *Ще не вмерла Україна*, висилаю Вам цю статтю.

Переяславський Договір 1654 р. “Свобода”, 23 липня. Ч. 139.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 6 березня, такого змісту:

З нагоди 390-річчя цієї важкої події, висилаю до Вашого цінного часопису, для евентуального поміщення, коротку статтю *Переяславський Договір 1654 р.* Сама стаття є оригінальна, та використовує деякі мало знані джерела, але написана популярно.

Superiorem non recognescentes. “Свобода”, 24-25-26 травня. Ч. 97, 98, 99.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 4 травня, такого змісту:

Сама справа української мови на Україні є незвичайно важною, та фундаментальною у відношенні до незалежності України. [...] головні бібліографічні показники є додані при кінці. Вони показують хід думок для більше серйозних читачів, але не є конечні для самого зрозуміння про що у статті розходиться.

Російський Сфінкс у популярних сказаннях. “Свобода”, 9-10 серпня. Ч. 150, 151.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 26 липня, такого змісту:

З огляду на актуальність теперішнього наставлення Росії до України: чи вона є дійсно тепер добрим сусідом, чи тільки страшним медведем-потворою як була протягом цілої своєї історії, є написані ці рядки [...], де стараюся відгадати якою саме дорогою може піти нова, “демократична”, Росія, на підставі того, що вони до тепер про себе сказали – їхні філософи та т.зв. “простий народ”. Виглядає, що тільки натиск світової opinio та відповідна дипломатія можуть зупинити намагання росіян на дальше поширення своєї імперії.

Як дійшло до Переяславського Договору в 1654-му р.? “Свобода”, 25-26 жовтня. Ч. 202, 203.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 10 серпня, такого змісту:

Недавно видрукована у Вашому цінному часописі моя стаття про Переяславський Договір, мала, як мене мої знайомі інформували, цілком гарні відгуки, тому я рішився в'яснити причини, які могли спонукати Б. Хмельницького й козацьку старшину піти на цей, фатальний для України крок. Уживаючи методу аналізу знану як “оперейшен рісирч”, та історичні джерела базовані на відомих працях Грушевського, Бопляна й С. Величка, вийшла на світ ця стаття.

Дещо змінена версія статті під таким самим заголовком появилася у 2005 р. в журналі “Вісті Комбатанта”. Ч. 1 (241). С. 31-36.

Кінець німецької окупації України 50 років тому. “Свобода”, 30 вересня. Ч. 186.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 20 вересня, такого змісту:

Висилаю до Вашого цінного часопису статтю *Кінець німецької окупації України 50 років тому*, де також дискутуються такі події як Варшавське Повстання та з ним получена Акція “Буря”, у їх відношенні до теперішніх українських проблем.

Стаття є написана головню на підставі споминів останнього го міністра закордонних справ Польщі, Яна Шембека, які

є знані як *Діяріюш* (1939), вид. Пакс, Варшава 1989, та на статті самого учасника повстання, Яна Новака-Єзьоранського, яка була поміщена в газеті “Нови Дзеннік”, 4 серпня 1994. Використані були також інформації, які ми маємо про ті події сьогодні.

Оновлена версія статті під заголовком *Кінець німецької окупації України 60 років тому та Варшавське Повстання*, появились у 2004 р. в журналі “Вісті Комбатанта”. Ч. 4 (240). С. 69-72.

Люблинська Унія 1569 р. та її значення для України. “Свобода”, 22 листопада. Ч. 222.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 11 жовтня, такого змісту:

Висилаю до вашого цінного часопису, для евентуальної публікації, статтю *Люблинська Унія 1569 р. та її значення для України*. Це у зв'язку із 425-літньою річницею тої події, яка скінчила властиво останки української державности у формі своерідної автономії та культурної гегемонії, які вона мала в Великому Князівстві Литовському.

Ця стаття має пригадати українцям про небезпеку якогось нового “Союзу” чи “Унії” в теперішній ситуації, де на Україну тисне сильніший сусід, щоб вона пішла на всякі далекойдучі уступки.

Проблеми української державности в Галичині у 1919 р. “Свобода”, 22 квітня. Ч. 76.

200 років “Історії русів”. “Свобода”, 29-30 грудня. Ч. 247, 248.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 10 грудня, такого змісту:

В залученні висилаю Вам, до евентуальної публікації у “Свободі”, рукопис статті про *Історію русів*. Це була книжка, написана близько 200 р. тому, про яку деякі наші історики (як Д. Дорошенко) говорили, що вона, щодо важности для всіх українців, може рівнятися із *Кобзарем* Т. Шевченка. Мала вона рішальний вплив на Українське Відродження в ХІХ ст.

Хто дійсно присягав у Переяславі 1654 року? “Свобода”, 9-10 лютого. Ч. 26, 27.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 3 січня, такого змісту:

Посилаю Вам, до евентуальної публікації, рукопис статті про деякі важні деталі Переяславського Договору із 1654-го р., які до тепер ніколи не були вповні передискутовані. Думаю, що ті проблеми мають навіть ще сьогодні для української громади, так у діяспорі, як і в самому краю, дуже велике значіння.

50-ті роковини Ялтянської Конференції. “Свобода”, 14-15-16 лютого. Ч. 29, 30, 31.

Стаття вийшла під заголовком *50-ліття Ялти*.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 16 січня, такого змісту:

Висилаю Вам статтю під наголовком *50-ті роковини Ялтянської Конференції*, з огляду на наслідки домовлень зроблених тоді в Ялті, 7-11 лютого 1945 р. Двоподіл світу, започаткований тоді в Ялті, у великій мірі існує ще сьогодні.

Українська мовна криза. “Свобода”, 28-29 березня. Ч. 58, 59.

Роля Перемишля та Перемищани в українському національному відродженні. Друкується вперше. Стаття була написана оригінально на замовлення “Українського Історика”, а потім подана до Ювілейного Комітету Святкування 100-ліття Української Гімназії в Перемишлі, й мала бути поміщена у “Книзі пам’яті” де не була прийнята. На жаль, не була поміщена в “Українському Історику” через неприхильний перегляд, як ніби тому що не мала більшого архівального значіння.

Св. пам’яті В. Загайкевич. “Свобода”, 28 квітня. Ч. 87.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 8 березня, такого змісту:

Прошу помістити у Вашому цінному часописі допис-по-смертну згадку про св. п. Володимира Загайкевича, який

помер 9 жовтня 1994-го р. після нещасливого випадку у власному домі в Напанок, Н.Й. Він був членом УНС-у, відділ 234, в Елизабет. Н. Дж.

Україна і святкування п'ятдесятиліття перемоги в 1995 р. "Свобода", 15 квітня. Ч. 72.

Стаття вийшла під заголовком *Україна і святкування 50-ліття перемоги.*

Деякі проблеми української букви "г". "Нові Дні", вересень. Ч. 546. С. 37-38.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 13 квітня, такого змісту:

В залученні висилаю Вам статтю п.з. *Деякі проблеми української букви "г"*, з нагоди власного відкриття дати першого ужитку цієї букви, ще у 1571-му р. Сталося це на славному історичному цвинтарі у Крилосі коло Галича. Ми були членами делегації ТУА на 150-ліття Львівської Політехніки, і якраз верталися зі Львова до Івано-Франківська та стали для короткого відпочинку у Крилосі, на цвинтарі. Моя дружина, Реа, звернула мені увагу на стару, інтересну плиту в куті цвинтаря. Як я там прийшов, відразу завважив великий напис *Зигмунт*, через велике "г", ще досить примітивної форми, бо той славний "носик" був, мені здавалося, значно більший як це бачимо на теперішній формі "г". Ми зараз також сфотографували ту таблицю, кольоровим фільмом, який Вам радо перешлю, якщо Ви є в тому заінтересовані.

З огляду на загальне зацікавлення долею букви "г" в українській азбуці, я рішив написати ці рядки, уживаючи правопис із *Правописного Словника Української Мови*, Яр. Рудницького і К. Церкевича, виданий Науково-Дослідним Товариством Української Термінології, із 1979-го р.

Війна прапорів та її правдиве значення. "Свобода", 6 травня. Ч. 85.

Спробуймо стати добрими сусідами! "Свобода", 20 червня. Ч. 115.

Деякі енергетичні проблеми України. "Свобода", 14-15 липня. Ч. 132, 133.

П'ятдесятиліття примусової репатріації. “Свобода”, 6-7 липня. Ч. 126, 127.

Стаття ця в дещо поширеній версії й під зміненим заголовком *Шістдесятиліття примусових депортацій* була надрукована у 2005 році в журналі “Вісті Комбатанта” Ч. 4. С. 78-80.

100-річчя української гімназії та Інституту для Дівчат у Перемишлі. “Свобода”, 4 серпня. Ч. 147. Стаття вийшла під заголовком *Сторіччя освітніх установ у Перемишлі*.

Негативні стереотипи українця в польській літературі. “Свобода”, 28-30 листопада. Ч. 226, 227.

Білоруський бальоновий інцидент та Україна. “Українська Трибуна”, 10 грудня. Ч. 48.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 8 березня, такого змісту:

Хоч сам інцидент мав місце ще тому два і пів місяці, та справа ще не остаточно полагоджена, й може бути трактована як намагання певних кругів у Східній Європі довести до повороту до “холодної війни”, та нової військової конфронтації між НАТО та Російською Федерацією. Це має ніби статися при помочі т.зв. “білорусизації”, і є описане у статті.

1996

Складні завдання перед президентом України в 1996 р. “Свобода”, 4 лютого. Ч. 30.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 19 січня, такого змісту:

В залученні висилаю Вам статтю п.з. *Складні завдання перед президентом України в 1996 р.* Можливим був би також дещо інший наголовок, у роді *Наслідки зруйнування Києва тому 755 р. – сьогодні*. Стаття пробує аналізувати теперішні відношення між теперішніми “елітами”, які є фактично сьогодні при владі в Україні, та народними масами, які набирають не раз характеру фізичних конфронтацій.

Забутий український гольокост. “Свобода”, 5-6 березня. Ч. 43, 44.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 14 лютого, такого змісту:

У тій статті дискутується варварський погром українського населення Галичини, що мав місце підчас Першої Світової Війни. Дуже великі людські втрати, на думку деяких істориків, які тоді понесли українці, мали дуже негативний вплив на пізніші визвольні змагання, та може навіть були рішальними, бо виглядає що Східна Галичина мала вже тоді дуже добрі шанси стати самостійною (як початок Соборної Української держави).

В дещо зміненій версії стаття появилася вдруге у 2005 році в журналі “Вісті Комбатанта”. Ч. 2 (242). С. 65-68.

Номенклатура. “Свобода”, 19 березня. Ч. 53.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 8 березня, такого змісту:

У статті дискутується генеза групи людей, тепер при владі в Україні, яка колись, ще за СРСР, була знана під тою назвою. Після приходу незалежності, елементи з колишньої номенклатури, з дуже малими виїмками, далі таки потрапили залишитися при владі.

Початки “холодної війни” та Україна. “Свобода”, 8-9 квітня. Ч. 73, 74.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 25 березня, такого змісту:

Стаття опирається на споминах усяких заінтересованих осіб і на газетних репортажах та деяких особистих інформаціях про відносини в Польщі. Спеціально дражливою є дальша справа могил комбатантів УПА, які офіційно трактуються в нелюдський і скрайно некультурний спосіб, тяжкий до уявлення в державі побудованій на християнських принципах.

Одна дипломатична офензива. “Свобода”, 17 травня. Ч. 94.

Стаття опублікована під заголовком *Одна дипломатична афера*. Статтю попереджує лист до редакції, написаний 30 квітня, такого змісту:

У статті є мова про недавні ініціативи російської дипломатії на міжнародному полі, як свого роду передвиборча кампанія, яка скінчилася недавнім прилученням Білоруси до якогось нового “Союзу Самостійних Республік”, з очевидною стратою частини суверенності. Також згадується тиск (у всяких рафінованих формах) на Україну, щоб зруйнувати її господарку та осмішити в очах цілого світу як державу не здатну до самостійного життя.

УПА в очах своїх недавніх ворогів. “Свобода”, 23-24 травня. Ч. 98, 99.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 10 травня, такого змісту:

Розходиться тут про опінії про УПА, висловлені в одній гарно виданій німецькій публікації, які до великої міри збігаються із поглядами українців в діяспорі. Це в той сам час, коли прийшли посткомуністи до влади в Польщі, і проголошено створення комісії “Для дослідів злочинів УПА проти польського народу”. Вище подана публікація є популярно-наукового характеру, видана великим накладом, напевне причиниться до сформування кращої до українців опінії в Німеччині, і напевне навіть взагалі в Європі.

Чи “Емський Указ” дійсно дальше діє? “Свобода”, 29 травня. Ч. 101.

Брак кращої інформації чи дезінформація про справи України сьогодні. “Свобода”, 13-14 червня. Ч. 112, 113. Стаття надрукована під заголовком *Брак доброї інформації про Україну*.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 7 червня, такого змісту:

Титул є досить довгий, і можна би його дещо скоротити. Розходиться тут о обширно написану історію України для сьогоднішного англомовного читача, яка би брала під увагу теперішню складну політичну ситуацію в Україні. Такої української історії нажаль дуже бракує якраз тепер на книжковому ринку, й ціллю статті є дати поштовх до її написання.

Той інший гольокост. “Свобода”, 25 червня. Ч. 120.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 18 червня, такого змісту:

Тут розходиться о голод в Україні 1932/33, про який тепер надходить більше інформацій від подорожуючих по Україні. Також існують намагання в американських журналах масової інформації згадати про ту так для всіх українців прикру справу, яку теперішня номенклатура старається ігнорувати: пригадати усім про страшні людські страсти України в наслідок злого плянування й ідеологічного засліплення комуністичної партії.

180 років модерної української школи. “Свобода”, 12-13 липня. Ч. 132, 133. Стаття надрукована під заголовком *180 років нової української школи.*

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 2 липня, такого змісту:

Тут розходиться о заснування мережі парохіяльних шкіл при катедрі св. Івана Хрестителя в Перемишлі, з українською розговірною мовою навчання, у 1816 р. Ця подія випередила українськомовні школи в решті сьогоднішньої України на цілих 100 р., та заслуговує на спеціальне признание. Був це важний крок на шляху до повного культурного й політичного відродження галицьких українців, який може не має собі рівного де інде.

Статус української мови сьогодні в Україні й у її сусідів. “Свобода”, 18 липня. Ч. 136. Стаття вийшла під заголовком *Статус української мови в Україні і в її сусідів.*

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 11 липня, такого змісту:

Стаття хоче висловити надію, що після прийняття української мови конституцією як одинокої в Україні державної, можна буде вимагати широко вжитку тої мови від представників української держави, в Україні і за кордоном.

Суспільна й політична діяльність українського піонера. “Свобода”, 28 серпня. Ч. 164. Стаття вийшла під заголовком *Глибокий слід українського піонера.*

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 9 серпня, такого змісту:

Розходиться тут о помершого тому 20 років (в листопаді 1976 р.) проф. Олександра Грановського. Він, більше як ніхто інший, причинився до дальшого розвитку українського організованого життя в Америці у 50-их та 60-их роках, і тепер вповні заслуговує на якусь почесну згадку, та може навіть щоб служити прикладом для теперішніх діячів, які через проголошення самостійности України, дістали дуже велике поле до пописів.

Приготувіймося для ХХІ ст. “Свобода”, 14 вересня. Ч. 182. Стаття вийшла під заголовком *Готуймо себе до ХХІ століття*. Статтю попереджує лист до редакції, написаний 18 вересня, такого змісту:

Багато є тепер згадок у пресі підчас теперішньої передвиборчої кампанії на ту тему, та навіть появилася книжка відомого автора П. Кеннеді. Україна стоїть перед важним завданням, себе гідно приготувити для грядучого нового століття, як нова незалежна держава. Одночасно грозить Україні можливість націоналістичної реанімації ССРСР, на випадок якоїсь більшої невдачі української економії.

Збережім нашу історію для ХХІ століття! “Свобода”, 18 вересня. Ч. 198.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 21 серпня, такого змісту:

У повищій статті розходиться про збереження докладніших інформацій про події зв'язані із недавною українською історією, через систематичне і критичне обговорення споминів і свідчень учасників тих подій які ще сьогодні живуть. Тут треба одначе поспішитися, бо це здебільша люди поважного віку, які вже поволи відходять на другий світ. Через загальний брак інших архівальних інформацій, спомини учасників чи свідків тих подій є надзвичайно потрібні для всестороннього висвітлення подій зв'язаних із українською історією останніх 75-ти літ.

Найбільше мабуть потрібно свідків відносно т.зв. “Днів Петлюри”, які мали мати місце у Львові в липні 1941 р.,

та про фантастичні інтерпретації подій навколо Бабиного Яру в Києві, про які нагадав цілому світові президент Буш 5 років тому у славній своїй “Чикен Київ” промові.

Спіть хлопці, спіть...! “Свобода”, 26 жовтня. Ч. 205”

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 17 жовтня, такого змісту:

У тій статті розходиться про могили та цвинтарі наших вояків-упістів та численних некомбатантів, які загинули в роках 1941/46 на т.зв. Закерзонню із рук усяких напасників, та які до тепер не дочекалися якогось формального поховання. В той сам час, дещо подібні жертви поляків дочекалися багато кращого трактування в Україні.

Фантасмагоричний марш до волі полонених у 1941 р. “Нові Дні”, жовтень. С. 26-28. Вдруге, в дещо модифікованій версії, стаття під заголовком *Акція допомоги полоненим у 1941-му році із рамени УДК в Ярославі*, надрукована у журналі “Вісті Комбатанта” 1999. Ч. 2 (217). С. 68-73.

Статтю попереджує лист до головного редактора “Нових Днів” Мар’яна Дального, написаний 12 червня, такого змісту:

Це опис власних переживань (як ще 18-літнього хлопця, формально дозрілого, бо вже по “матурі”), які мали місце тому 55 років. Могло це все дуже негарно скінчитися, правдивою трагедією для багатьох людей, у ті часи загального здичіння та офіційально санкціонованої жорстокости, але несподівано сталося якраз навпаки: тисяча полонених (між ними також певна кількість поляків) врятувалася від непотрібної нікому, передчасної смерти. Неодного може здивувати спосіб організації того “звільнення” – але так було це німцями запропоноване – й українській стороні нічого іншого не залишилося, як таку неймовірну оферту прийняти.

Спроби оцінки давности букви г. Друкується вперше. Стаття приготована як доповідь на Міжнародну Наукову Конференцію Словосвіт, яка оригінально мала відбутися у Львові у вересні

1996-го р., через певні непорозуміння із владою Політехніки, остаточно відбулася у грудні 1996 р. Автор був тоді у Львові в вересні 1996 р. Стаття, в дещо іншій формі була надрукована під заголовком *Дальша історія букви ɾ*, у “Віснику Державного Університету “Львівська Політехніка”. № 402. Львів 2000. С. 39-41.

Про діалог між поляками й українцями. “Свобода”, 9 листопада. Ч. 215.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 1 листопада, такого змісту:

Це відноситься до певної тенденції наших спільних ворогів довести до тривалого погіршення відносин між обома народами якраз сьогодні, щоб якимось задовольнити свої імперіялістичні амбіції. Також мало відомим є факт, що повстання т.зв. польських “Орльонт” проти української влади в Перемишлі в перших днях листопада 1918 р. властиво уможливило пізнішу польсько-українську війну, бо поляки були оригінально згодні до державного компромісу з українцями. Через здобуття Перемишля, незабаром упав і Львів.

Систематичне руйнування історичних пам'яток Києва. “Свобода”, 15 листопада. Ч. 219.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 11 листопада, такого змісту:

Стаття написана на підставі власних обсервацій, та памфлету А. Проценко на ту тему ще із 1991 р., який кидає багато світла на ту дразливу справу, нерозривно пов'язану із пануванням неуків-пройдисвітів в Україні. Немало людей пов'язаних із руйнуванням історичних пам'яток Києва напевне ще навіть живе, й займає відповідальні становища.

Вбивство Распутіна й початок російської революції у 1917 р. “Свобода”, 27 листопада. Ч. 227.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 21 листопада, такого змісту:

Це події, які мали місце тому 80 р., й довели до відновлення української незалежності трохи більше як рік пізніше.

1997

Американська дипломатія у відношенні до України (1918-1991). “Свобода”, 14 лютого. Ч. 31. Стаття надрукована під заголовком *Американська дипломатія у наставленні до України.*

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 21 грудня, такого змісту:

Це є довша аналіза фактичної політики Америки у відношенні до України, до проголошення незалежності та референдуму в 1991-му р. Стаття є базована на недавно опублікованих споминах провідних американських діячів у тих справах, та може бути цікавою для читачів “Свободи”. Спеціально, стаття насвітлює факт, що офіційна американська політика, як практикована Державним Департаментом, залишилася дещо позаду публичної опінії, у відношенні до України.

Історія терору чи терор історії. “Нові Дні”. Т. XLVIII, липень-серпень. Ч. 568-569. С. 14-16. Попередня версія (коротша) під заголовком *Злочини комуністичної Москви в Україні в літі 1941 р.* з'явилася друком у газеті “Свобода”, 12 грудня. Ч. 237.

Статтю попереджує лист до головного редактора журналу “Нові Дні”, п. Мар'яна Дального, написаний 1 січня, такого змісту:

У статті розходиться про опис подій які мали місце підчас відвороту Червоної Армії із Західної України в червні-липні 1941 р. Я тоді мав нагоду говорити із деякими уцілілими жертвами тих масакр, та перебувати в околицях де те все сталося й те все дискутувати зі свідками тих подій.

Додатково є використані дві брошури, що в міжчасі появилися, у Львові 1991 р., *Злочини комуністичної Москви...* та *Саліна*. Дрогобич 1995, де є подані додаткові інформації про ті трагічні події, які тепер деякі круги в Україні намагаються приписати “українським буржуазним націоналістам”.

80-ліття Лютневої Революції. “Свобода”, 11 березня. Ч. 47.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 27 лютого, такого змісту:

Від тої пам'ятної події властиво починається розвиток модерної української політичної думки. Як у статті написано, до успіху в переведенню Лютневої Революції несподівано сильно причинилися якраз українські збройні відділи, що тоді перебували гарнізоном у Петрограді. Деякі деталі, як справа нагайок бракуючих козакам у найбільше критичний для царату час, на мою думку ще ніколи не були вистарчаюче дискутовані.

Один можливий сценарій майбутньої війни. “Свобода”, 22 липня. Ч. 36. Стаття вийшла під заголовком *Сценарій майбутньої війни*.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 18 лютого, такого змісту:

Це написане на підставі нововиданої книжки *Найближча війна*, авторства відомих американських політиків, з передмовою п. М. Течер, де часто згадується Україну та українців, ніби на службі в москалів. Це є наслідком стереотипів про українців, що нажаль ще досі панують у провідних американських кругах. Стаття може склонити американських українців вияснювати своїм американським знакомим, що український народ не хоче повороту до якоїсь Російської Імперії.

Завваження із нагоди 70-ліття Всеукраїнської правописної комісії. “Свобода”, 4 квітня. Ч. 64. Стаття вийшла під заголовком *До 80-ліття правописної комісії* (помилково).

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 31 березня, такого змісту:

Тут розходиться про події що довели згодом до проголошення українського Академічного правопису із 1929 р., як також деякі інформації про роботу теперішньої правописної комісії, та про можливості цілком небажаних діяспорю змін в українському будучому правописі.

Як дійшло до “Акції Вісла”. “Свобода”, 19 квітня. Ч. 75.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 14 квітня, такого змісту:

У статті знаходиться аналіза теперішньої польської публичної опінії, яка сьогодні напевне не допустить до жадних потягнень польського уряду, які могли би хоч частинно направити моральні та матеріальні шкоди спричинені українцям у Польщі “Акцією Вісла”.

Для українців діаспори, залишаються тільки можливості подавати поодинокі виступи до суду (в Канаді) чи звертатися до ООН (в Америці).

Наслідство Керенського й Керенщини. “Свобода”, 30 квітня. Ч. 81. Стаття вийшла під заголовком *Спадщина Керенського й Керенщини*.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 23 квітня, такого змісту:

У статті розходиться про наслідки панування Тимчасового Уряду в Росії, після упадку царату, та під харизматичним проводом Керенського, для України. Чи з українського боку зроблено все що було можливим? Українці чомусь, під впливом реторики Керенського, не робили більше рішучі кроки для оборони своєї самостійности, як це наприклад зробили фінці, попросту побоялися.

Яке є відношення між Німеччиною й Україною тепер? “Свобода”, 23 травня. Ч. 98. Стаття вийшла під заголовком *Відносини між Німеччиною і Україною*.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 15 травня, такого змісту:

У статті є коротка дискусія тих проблем, про конечність поправи загальної атмосфери комунікацій між Німеччиною та Україною, без огляду на попередні непорозуміння. Нехай негарна історія залишиться позаду за нами, нехай надія на краще майбутнє запанує між нами.

Проблеми нового історичного ревізіонізму. “Свобода”, 24 червня. Ч. 119.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 17 червня, такого змісту:

У статті обговорюється намагання певних академічних

кругів у Америці представити минуле Росії у більше рожевому світлі, може щоб показати що країна з таким досить гарним минулим, заслуговує також сьогодні на довір'я, і напевне буде краще заховуватися на будуче. В кожному разі, Росія має ще багато прихильників серед американського академічного середовища.

Польсько-українські відносини сьогодні. “Свобода”, 30 липня. Ч. 144.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 25 липня, такого змісту:

У статті розходиться про значіння недавніх переговорів у Києві відносно польсько-українського зближення, та специфічні реакції польського уряду на спроби місцевої влади унеможливити фестиваль української культури, що мав відбутися цього року в червні в місті Перемишлі.

Мимо корисного для українців наставлення влади на верхах, місцева влада дальше робить перешкоди, де тільки може. Рядове суспільство показує навіть явні погромницькі ініціативи, як це мало місце в недалекому від Перемишля селі Поздячі (тепер презваному на “Лешно”) де знищили, ще навіть перед посвяченням, меморіальну таблицю поставлену із нагоди акції “Вісла” на місцевому українському цвинтаріку. Мало не дійшло до погрому.

Чи не кінець одного кривавого експерименту? “Свобода”, 19 серпня. Ч. 158.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 13 серпня, такого змісту:

У статті розходиться про засудження на досмертну в'язницю провідника “Червоних Кмерів” із Камбоджі, Поль Пота, за державну зраду та геноцид мільйонів його “співвітчизників”, на підставі добре збережених документів.

У статті, також дискутуються паралельні події які мали місце в Україні та ССРСР, але на жаль не є так добре задукоментовані.

Наслідки зловживання психіатрією в ССРСР та Україна сьогодні. “Свобода”, 5 вересня. Ч. 169.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 22 серпня, такого змісту:

У статті розходиться про справи тероризування та убивств людей, неблагонадійних політично, у психіатричних закладах. Про ті справи чомусь тепер, перед новими виборами в Україні, дуже мало чути, зате чуємо про “безплатне лікування” ніби гарантоване за ССРСР, та інші користи які мало населення за старої влади.

Тому варто пригадати людям про попросту неймовірні знущання над здоровими людьми, які ще цілком недавно мали місце в усяких “дурдомах” та “психушках”.

Дальші проблеми українського правопису. “Свобода”, 30 вересня. Ч. 186. Стаття вийшла під заголовком *Проблеми українського правопису*.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 15 вересня, такого змісту:

У статті розходиться про спроби реформування українського правопису в напрямку компромісів із “старими кадрами” АН України, вихованих під духовим проводом таких академіків як покійний Білодід, та тепер ще активного Русанівського.

Акція “Вісла”, її наслідки й перепоховання комбатантів УПА в Польщі. “Свобода”, 7 листопада. Ч. 213. Стаття вийшла під заголовком *Акція “Вісла” і її наслідки*.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 31 жовтня, такого змісту:

Висилаю Вам до опублікування статтю-рецензію на недавній виступ проф. Степана Заброварного в Ньюарку, Н. Дж., про пекучі справи що відносяться до українського життя в Польщі сьогодні. Члени комітету, який зорганізував той виступ, просили мене на нього написати рецензію.

80-ліття Жовтневої Революції та Америка. “Свобода”, 28 листопада. Ч. 227.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 21 листопада, такого змісту:

У статті розходиться про оригінально дуже ентузіастичне прийняття факту Жовтневої Революції, та із тим получених пізніших усяких дипломатичних потягнень на користь Росії чи СРСР, як також комуністичного Китаю.

Польща по виборах 1997-го року. “Свобода”, 5 грудня. Ч. 232.

Стаття вийшла під заголовком *Польща після виборів*.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 28 листопада, такого змісту:

Польські вибори мали місце 21-го вересня, та до влади прийшли наслідники колишньої “Солідарности”, які в міжчасі перейшли трансформацію на загорілих націоналістів та шовіністів. Положення української меншини в Польщі через те може ще дуже погіршитися. Сьогодні є воно вже багато гірше як тому 5 чи 6 років.

Не відомо, наскільки український уряд був би у стані українцям у Польщі допомогти чи сьогодні, чи в майбутньому, якби дійшло до якихось протиукраїнських драстичних потягнень. Наразі, треба обзаяомити діаспору із теперішньою критичною ситуацією українців у Польщі. Це є саме ціллю цієї статті.

Жахливі наслідки Жовтневої Революції: Поправчо-трудоі табори. “Свобода”, 13 грудня. Ч. 238.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 5 грудня, такого змісту:

У статті є описані деталі страшного побуту в’язнів у тих таборах, оперті на інформації із існуючої на ту тему літератури. Як прийшла “гласність” і стало можливим на ті теми говорити, кінець “імперії зла” став неминучим, що довело до ліквідації СРСР якраз шість років тому. Навіть останній генсек, М. Горбачов недавно публично заявив, що йому не є шкода, що так сталося.

Згадаймо важні роковини українського національного відродження. “Свобода”, 10 січня. Ч. 6.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 4 січня, такого змісту:

У статті розходиться про події, які мали місце тому 200 літ в Галичині, зараз після прилучення Галичини до Австрії. Ця держава, одна із тоді найбільше культурних у Європі, зараз же уважала за відповідне поліпшити життя селян у Галичині та піднести там рівень освіти. Із того потрапили скористати галицькі “русини”, та під проводом гр.-кат. клиру, розбудувати сітку елементарних шкіл. Це був може перший крок до остаточного політичного й культурного відродження українців у Галичині пізніше.

80-ліття проголошення української незалежності. “Свобода”, 24 січня. Ч. 16.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 19 січня, такого змісту:

У статті розходиться про події в Києві після проголошення III-го Універсалу, про історію висилки делегатів до мирової конференції у Берестю, IV Універсал та бій під Крутами, здобуття Арсеналу й історичне значіння Берестейського Договору.

Берестейський Мир 1918-го року. “Свобода”, 7 лютого. Ч. 26.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 3 лютого, такого змісту:

У статті розходиться про генезу того миру та реакцію на нього, зі сторони других, тоді ще воюючих проти Німеччини держав.

Весна народів, 150 років тому! “Свобода”, 21 лютого. Ч. 35.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 17 лютого, такого змісту:

У статті описуються перші більші українські політичні досягнення в модерних часах, як признання статусу урядово

затвердженої національності для тодішніх галицьких русинів. Це, як також фактичне признання української мови в офіційному ужитку, потім сильно допомогло українцям у боротьбі за свої права в Галичині, та рівночасно давало українцям у Російській Імперії приклад того, що треба робити для покращання своєї долі.

Довга дорога України до незалежності. “Свобода”, 7 березня. Ч. 45.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 27 лютого, такого змісту:

У статті говориться про важкі події підчас т.зв. “Коліївщини”, останнього збройного зриву українців у XVIII ст., спровокованого москалями, а потім хитро здавленого.

75-ліття децизії Ради Амбасадорів. “Свобода”, 14 березня. Ч. 50. Стаття вийшла під заголовком *75-ліття рішення “ради Амбасадорів”*.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 9 березня, такого змісту:

Було це рішення органу Ліги Народів, що мав останнє слово про виконання мирових договорів із Першої Світової Війни. Галичині оригінально було надано статус мандатної території, із правом до плебісциту у 1944-му р., договором у Сен Жермен. Рада Амбасадорів одначе ту децизію змінила, віддаючи Галичину остаточно Польщі. Було це для українців великим нещастям.

130-ліття “Просвіти” в Галичині. “Свобода”, 24 березня. Ч. 56.

Стаття вийшла під заголовком *До 130-ліття “Просвіти” в Галичині*.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 17 березня, такого змісту:

У статті розходиться про діяльність цієї організації, та її заслуги для сформування поняття модерної української нації, мимо всіх перешкод зі сторони надзвичайно заїлих і хитрих противників. Деякі із них ще навіть сьогодні не дали за виграну – серед широких мас польського народу дальше нема переконання про конечність цивілізованого співжиття із українцями.

Українсько-французькі відносини. “Свобода”, 11 квітня. Ч. 69.
Стаття вийшла під заголовком *Українсько-французькі взаємини*.
Статтю попереджує лист до редакції, написаний 4 квітня, такого змісту:

Мимо не раз дуже негативного наставлення Франції до української справи, не можна забувати, що культурний вплив Франції на українське життя, спеціально в діяспорі, був не раз дуже позитивний.

80-ліття гетьманського перевороту та Україна сьогодні. “Свобода”, 25 квітня. Ч. 78.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 14 квітня, такого змісту:

У статті є дискусія, з деякими деталями, вище згаданих подій, та робиться аналогія до теперішньої, також кризової ситуації в Україні, як це зрештою завважав сьогодні “Нью Йорк Таймс”.

У 40-ліття смерти Павла Грицака. “Вісті Комбатанта”. Ч. 3 (212). С. 19-22.

Статтю попереджує лист до ред. Мирослава Головатого, написаний 30 квітня такого змісту:

Дорогий Миросю!

В залученню висилаю статтю для евентуальної публікації у “Вістях Комбатанта”, із нагоди 40-ліття смерти мого брата Павла, що був завзятим дивізійником. Він, легко ранний (відлачком у п'яту), дістався до полону під Бродами, як Дивізія була розбитою, після спроби пробитися через вороже оточення.

Прийняття нових членів до НАТО у 1998 р. “Свобода”, 9 травня. Ч. 88. Стаття вийшла під заголовком *Поширення НАТО*.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 2 травня, такого змісту:

У статті подається коротка дискусія тої події, що мала місце тому два дні, та її наслідки для України.

Італійсько-українські відносини. “Свобода”, 14 травня. Ч. 91.

Стаття вийшла під заголовком *Українсько-італійські відносини*. Статтю попереджує лист до редакції, написаний 9 травня, такого змісту:

Італія є тепер одною із важніших країн Європи, та бере якраз участь, із другими європейськими країнами, у дискусії про роль НАТО та заснування нової європейської валютної одиниці, євро. Україна повинна також бути заінтересована в тій справі, як також через усякі недавні потягнення Ватикану, що безпосередньо відносяться до українців.

“Остполітік” і Україна сьогодні. “Свобода”, 23 травня. Ч. 98.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 19 травня, такого змісту:

У статті розходиться про різку зміну довголітньої політики Ватикану супроти колишньої УГКЦ, як вияв якоїсь нової екуменізації та глобалізації, на очевидну користь наших західних сусідів.

Хмари війни над Європою тому 60 років. “Свобода”, 6 червня. Ч. 107. Стаття вийшла під заголовком *Європа перед другою світовою війною*.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 1 червня, такого змісту:

У статті розходиться о ситуацію, яка заіснувала після прилучення Австрії до Райху, та евентуально довела до вибуху світової війни – але досить мало є сьогодні відомим про велике зацікавлення тодішньої світової преси українськими справами.

Науки для України із зруйнування Січи. “Свобода”, 27 червня. Ч. 122. Стаття вийшла під заголовком *Зруйнування Січі – наука для України*.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 8 червня, такого змісту:

У тій статті є описана капітуляція добре узброєної та ще дуже чисельної залоги Січи – без одного вистрілу – головню через брак довір'я до власних сил і москалями інспірова-

ний дефетизм. Фактично, це є одна із найбільших моральних поразок нашої історії. Ціла Європа дивувалася, як це могло так легко статися.

Вдруге, в дещо зміненій формі стаття з'явилася під заголовком *225-ті роковини зруйнуванні Січи*. “Вісті Комбатанта”. Ч. 4 (224). С. 67-71.

Чи дійде до переоцінки русофільства в Америці? “Свобода”, 20 червня. Ч. 117. Стаття вийшла під заголовком *Місце Росії в політиці ЗСА*.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 13 червня, такого змісту:

У тій статті розходиться про дискусію останніх подій на російській біржі, як про можливий господарський натиск Америки на Російську Федерацію через основну різницю поглядів відносно закордонної державної політики двох потуг. Це матиме також певний ефект на господарські відносини в Україні, через залежність у ділянці енергетики та там пануюче безробіття чи взагалі дуже низьку заробітню платню.

Про деякі помилки М. Грушевського. “Вісті Комбатанта” Ч. 5-6. (214-215). С. 91-94. Стаття була первісно написана для тижневика “Національна Трибуна”.

Статтю попереджує лист до редакції “Національної Трибуни”, написаний 23 липня 1997 р., такого змісту:

У статті пишеться, що під впливом німецьких запевнень, що ніби все є на добрій дорозі, УНР із Грушевським на чолі, цілком несподівано були усунені від влади відомим гетьманським переворотом 29 квітня 1918 р. Сам переворот перевели москалі та деякі проросійські елементи, офіційно без жадної видимої участі самих німців. Це все було можливим через повний брак протизаходів зі сторони української влади, яка вірила що відомий Берестейський Договір цілком хоронить їх від того роду потягнень.

Під теперішню пору, треба уважати щоб усякі “Державні договори” про які недавно говорилося як здобутки України

не були анульовані комбінацією зовнішнього тиску та внутрішніх інтриг усяких антиукраїнських груп.

1999

Мій спогад про 22-го червня 1941 р. “Наш Голос”, січень-лютий. Ч. 1-2. С. 7.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 6 січня, такого змісту:

У відповідь на Ваш заклик, щоб описати свої вражіння про пам'ятний день 22 червня 1941 р., залучаю свої скромні спогади, як обсерватора тих важних подій дослівно “із самої пащі сатани”, із пограничного міста Ярослава. Хочу підкреслити, що тут розходиться про погляди матуранта Укр. Держ. Гімназії із 1941 р. Він, як і всі інші згадані в долученому дописі, були активними членами т.зв. “Куреня Молоді” УЦК, який таки був отверто безпартійною організацією, але був виховуваний найкращими тодішніми українськими виховниками та патріотами.

Чи це не лебедина пісня? “Наш Голос”, липень-серпень. Ч. 7-8. С. 111.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 27 квітня, такого змісту:

Висилаю Вам статтю пляновану на останнє число “Свободи” як щоденника. Її тодішня Редколегія відмовилася надрукувати. На мою думку, було це помилкою, бо газету можна би було якось врятувати, при допомозі ширшої громадської акції – тоді, якби тільки широкі кола громадянства Америки й Канади були на час поінформовані про серйозність тої ситуації. В результаті, в цілому вільному світі не маємо навіть одного українського щоденника, а теперішній дефіцит “Свободи” – тижневика не є багато кращий.

Прихід II Світової Війни та другі політичні зміни в Перемишлі тому 60 літ. Друкується вперше.

Процеси формування української історії 80 років тому. “Вісті Комбатанта”. Ч. 3 (218). С. 73-77.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 5 травня, такого змісту:

Висилаю Вам до публікації статтю в якій є опис закулісових потягнень, у зв'язку із Версальським та Сан Жерменським договорами, які вкінці довели українців Сх. Галичини до права на самовизначення, хоч ніби обіцяного, але хитро-мудро зліквідованого тодішньою таємною дипломатією. Детайлі тих подій щойно недавно почали виходити наверх.

Для українців ті події є спеціально важними, бо радикально змінили напрямні українських політичних і культурно-освітніх активностей. А нерозривний зв'язок між українською інтелігенцією (так здавалося) в Галичині та народними масами сильно ослабився. Евентуально, дійшло до певної дезорганізації в українському політичному життю, та “маємо, то що маємо”, як сказав Л. Кравчук. Народі маси попали під вплив харизматичних провідників-демагогів, які керувалися емоційними гаслами.

Альтернативи перед українською молоддю 55 років тому. “Вісті Комбатанта”. Ч. 5-6 (220). С. 47-52.

2000

Плян Моргентави й американська політика у II Світовій Війні. “Вісті Комбатанта”. Ч. 2 (222). С. 47-53.

2001

Нові ревеляції про долю Дивізії у 1945-му році. “Вісті Комбатанта” Ч. 1 (226). С. 62-66.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний ще 13 листопада 2000 р., такого змісту:

У статті є мова про матеріали із архівів англійської контррозвідки, МІ 6, про урядову політику британської окупаційної влади супроти українців у Австрії та Німеччині, на підставі недавно виданої книжки С. Дорила *МІ 6...* У тій книжці, автор також присвячує немало матеріалу нашій Дивізії, та навіть дивується, чому так відносно добре Дивізію потрактовано (тому, що не є прихильно наставлений до українців).

“Історія повторюється” – світла і тіні нашого Визвольного Руху. “Вісті Комбатанта” Ч. 3 (228). С. 40-46.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 13 квітня, такого змісту:

У статті розходиться про участь української інтелігенції діаспори в українському політично-визвольному русі, та значіння формації “Дивізії” в тому напрямі. Підкреслюється заслуги проф. Кубійовича для повстання дивізійних кадрів в українській діаспорі, які, разом із добре вишколеними професіоналістами, сильно причинилися до евентуального проголошення української незалежності якраз 10 років тому. Треба обережно підтримувати теперішній уряд України (квітень 2001 р.), щоб знова не повторилася ситуація із 1661 року, коли мала місце відома “Чорна Рада”, й розпочалася доба в українській історії, знана як “Руїна”.

Хто є найбільшим українцем ХХ століття. “Вісті Комбатанта”. Ч. 4. С. 9-19.

Статтю попереджує лист до редакції, написаний 29 жовтня, такого змісту:

Хоча це все ще можна назвати дискусійним матеріалом, хочу в тій статті підкреслити заслуги українських національних провідників і державних мужів, які своїми осягами, терпінням та самопосвятою найбільше причинилися до евентуального здобуття української самостійності. Тому однак що та самостійність прийшла вкінці

мирно, без проливу крові, то на сам верх ставлю заслуги для України відомого українського виховника кадрів, які вкінці нам таки здобули незалежність, проф. В. Кубійовича.

Це власно ХХ ст. характеризувалося завзятою (спочатку видавалося навіть цілком безнадійною) боротьбою українців за свої права, що вимагала великих жертв, бо велася проти спеціально завзятих і жорстоких противників. Мимо великих страт і тимчасових невдач, та боротьба вкінці завершилася позитивно, 24 серпня 1991 р. Тому нам варто сьогодні, із вдячності, подумати про заслуги тих людей, що до цього причинилися, щоб майбутні покоління мали про що згадувати, та чим гордитися!

2002

Україна та українці у світлі міжнародного права перед проголошенням самостійності. “Вісті Комбатанта” Ч. 2 (230). С. 11-17. Попередню версію статті надрукував уперше “Наш Голос” 2001. Ч. 11-12. С. 6-7.

Статтю попереджує лист до редакції написаний 19 січня, такого змісту:

Автор старається проаналізувати деякі важні потягнення українських провідних діячів, які евентуально довели до ситуації, коли проголошення самостійності України стало можливим. Було воно також неминучим, через великі старання українців до самопосвяти та до муравлиної праці для поширення української культури та політичної думки. Маю надію, що стаття буде цікавою контрибуцією, із нагоди 10-ліття незалежності.

Нові часи, нові відкриття, та справа “Орлят”. “Вісті Комбатанта” Ч. 4 (232). С. 11-16.

2003

Від бандерії до Бандери та Дивізії. "Вісті Комбатанта" Ч. 2 (234). С. 9-14.

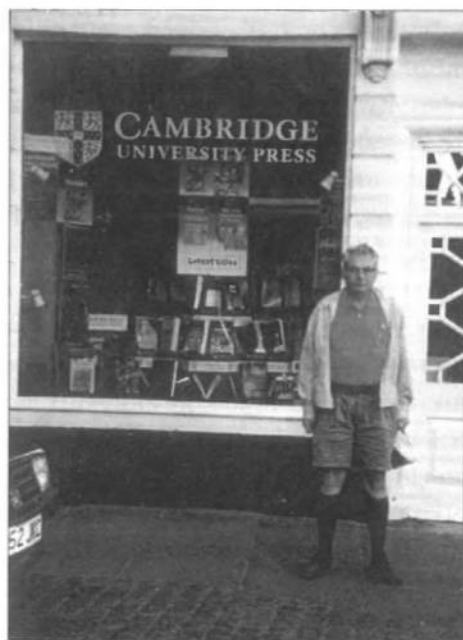
Вплив технології на війну та на політичну рівновагу сил. "Вісті Комбатанта" Ч. 3 (235). С. 49-54.

Нові ревелюції про оригінальність "Слова о Полку". "Вісті Комбатанта" Ч. 4 (236). С. 39-43.

2004

Дивізія і справа зміни поколінь. "Вісті Комбатанта" Ч. 3 (239). С. 19-22.

Як нові відкриття змінюють біг історії. Стаття друкується вперше.

*Автор перед книгарнею Університету
в Кембрідж, Англія 1994 р.*

**Моя діяльність
в Товаристві Українських
Інженерів Америки**

Протокол з восьмих сходин Головної Управи ТУІА
та сходин бувших голів ТУІА

дня 6 лютого, 1988

1. Відкриття.

З причини неприсутности голови Т-ва кол. Базилевского, який виїхав до Каліфорнії, сходами проводив містоголова кол. Мороз. Він відкрив сходи з деяким запізненням через погоду о год. 11.55, привітав усіх присутних, та подав порядок нарад, який був прийнятий без змін. Гляди залучник.

Присутні: Зиновій Туркало, Осип Мороз, Роман Гавриляк, Іван Заяць, Володимир Магун, Любомир Калинич, Микола Турецький, Віктор Чарторійський, Леонід Пахолук, Іван Хамуляк.

Присутні бувші голови Т-ва: Петро Грицак, Роман Рогожа, Євген Змій, Володимир Гнатківський, Юрій Гончаренко. (Від год. 3.30 пополудні).

2. Відчитання протоколу з попередного засідання.

Кол. Гавриляк відчитав протокол з попередного засідання, який було прийнято без змін.

3. Опис праці кожного члена ГУ.

З огляду на неприсутність голови Т-ва кол. Мороз начеркнув коротко засяг праці голови, а саме: Голова відповідає за Т-во в цілому, кермує його діяльністю, та репрезентує його на зовні. З черги обговорено кожне діловодство зокрема та по дискусії усталено для кожного члена ГУ опис праці, який являється поширенням подібного опису, який вже є в нашому статуті.

Перший заступник голови.

Заступає голову ТУІА у всіх справах Т-ва.

Координує планування праці й бюджету.

Помагає кожному членові ГУ в описі праці застосовуючи сучасну систему управління.

Координує працю усіх членів ГУ в рямцях основного плану діяльності.

Ініціює стратегію Т-ва.

Усучаснює пріоритети Т-ва.

Другий заступник голови.

Заступає голову Т-ва у випадках коли нема ані голови ані його першого заступника.

Занимається загальною адміністрацією справ, та канцелярії Т-ва.

В що входять:

Домівка, та порядок в ній.

Канцелярія та її працівник, згідно джжурний член.

Картотека членів.

Телефон.

Почта.

Опікується, зберігає, доповнює, та усучаснює архів Т-ва.

[...]

7. Засідання з бувшими головами Т-ва в справі відзначення 40-ліття ТУА, та визначення дальших напрямних нашого Т-ва.

Кол. Мороз привітав присутних бувших голів Т-ва (гляди на вчислення присутних в горі, точка 1.), та попросив до слова кожного присутного голову.

Кол. Грицак.

Він, як “інженерський виховник”, знає що є значне число українських молодих людей, які кінчають інженерію, та їх можна й треба до нашого Товариства притягнути, й він зараз може легко знайти 10 нових членів. Як одною з причин їхнього незацікавлення є брак престижу зв’язаний з інженерською професією тут в Америці, противно як є в інших країнах. Він знає десятки молодих людей, яких можна було б і треба зацікавити нашим Т-вом. Ми, як Т-во Інженерів виказуємо більше політичного вироблення у на-

шому громадському житті, бо через нашу професію маємо більш об'єктивні погляди на справи як другі професіоналісти. Тому на його думку інженери повинні займати становища у наших суспільних клітинах з більше рішальним голосом як воно є зараз. Тут він висловлюється проти "Гарвардського Проекту" вважаючи його недоцільним, бо це абсорбує занадто наші ресурси, та спрямовує наші зусилля в не кінче бажаних напрямках, приміром публікування полеміки наших давних духовників, яка часом мала бути дуже остра, та про справи про які може краще мовчати. На його думку ми як організація повинні стояти від того осторонь.

Щодо відзначення нашого 40-літнього ювілею то він вважає, що його треба обов'язково влаштувати, бо це вже дві генерації інженерів переходять через наше Т-во, та не прислухуватись до негативної критики.

Щодо нашого відзначування 1000-ліття то він думає, що нам треба його відзначити в осені й то в такий спосіб, щоб воно мало якесь відношення до технології, приміром доклад на тему нищення наших церковних та історичних пам'яток большевиками, або подібні теми. Такі речі діються далше, й ми мусимо про те кричати, й воно може сповільнити чи навіть задержати цей процес.

З тим є теж зв'язана справа нагінки на українців, яка зараз має місце тут в Америці. Наше Т-во, навіть якщо воно професіональне, не може цієї справи мовчанкою поминути. Ця нагінка є інспірована нашими ворогами, та якщо ця нагінка буде мати успіх, то наше організоване життя тут буде зліквідоване, а для нашої оборони робиться зараз абсолютно замало.

У дальшому, він вважає, що було би добре перенести наш центр цебто ГУ до інших осередків, які мають на це дані та виказують більшу живучість як це зараз має місце в Нью Йорку.

Кренфорд, 6 березня 1995

Звіт ТУА, Відділ Нью Джерзі

Дня 24 вересня 1993 р. відбулися Загальні Збори відділу, де вибрано управу: П. Грицак, голова, А. Калинич, містоголова, А. Микита, секретар, М. Грицак, касієр, Д. Демидюк, З. Салевич, М. Гнатейко, контрольна комісія, Г. Кузьма, М. Чайківський, номінаційна комісія, Д. Геча, Р. Брух, товариський суд.

Зараз по сходинках П. Грицак почав робити заходи, щоб одержати день на Союзівці на Осінній З'їзд, як це роблено вже роками, звичайно з початком жовтня. З незалежних від нас причин, Союзівка призначила нам аж 3-ій вікенд у жовтні 1994 р. Тому, що тоді мала мати місце поїздка до Львова на святкування 150-ліття Політехніки, цю імпрезу відкликано.

У листопаді 1933 р. влаштовано сходини разом із Приятелями Руху, Північ-Нью Джерзі, де виступав один із оригінальних дослідників катастрофи в Чорнобилі. Він мав доповідь, дуже песимістичну й дуже алярмуючу. Багато було сказано про існуючі небезпеки, але мало конкретного про розв'язання тих пекучих справ у якийсь реалістичний, можливий до виконання в сучасних умовах спосіб. Присутних було яких 150 осіб.

Згодом, 12 березня 1944 р. відбулася зустріч із проф. А. Прикарпатським, співробітником Української Академії Наук, зі Львова, та інж. І. Струтинським, теж зі Львова, який тут продовжує свої студії. Це були представники академічних кругів Львова, та технічно-інженерного стану на Україні взагалі. Доповідачі сказали багато цікавих речей. Дуже було це корисним, бо інші гості з України були здебільша колишніми дисидентами, поетами та літераторами, які часто не мали ближчого зв'язку із щоденним життям власного народу. Тому деякі із них висловлювалися негативно

про кваліфікації наших інженерів, на загал не цілком правильно. Присутніх, 50-60 осіб.

Члени відділу брали активну участь у святкуванню 150-ліття Львівської політехніки, яке перейшло дуже гарно. У Львові було видно одначе проблеми, які сильно погіршували життєвий стандарт мешканців та відбудову країни. Крім справи енергетики, факт що там вже від років нема цілоденного постачання води для великого міста, є застрашаючим явищем, що мусить сильно відбитися на економічних активностях. Про ту поїздку звітовано на публичних сходинах 3 грудня 1994 р., де також відбулися короткі сходи́ни управи. Присутніх яких 50-60 осіб.

Тепер ще є пляни зробити у травні сходи́ни із професіоналістами із України та з Америки, щоб передсикутувати проблеми зв'язані із технологічними аспектами відбудови політичного й економічного життя на Україні і співпраці із Америкою, зі спеціальним узглядненням проблем енергетики.

Фінансовий звіт діяльності відділу прийде окремо. Залучаємо приклади оголошень, висланих до членів відділу ТУІА-Н. Дж.

Остаю з пошаною
Петро Грицак
Голова відділу

Кренфорд, 24 квітня 1997

Звіт ТУІА, Відділ Нью Джерзі
зложений за час березень 1995 – квітень 1997

Вибрана ще в вересні 1993-го року управа продовжувала свою діяльність у нижче поданий спосіб. Відбулися такі імпрези:

20 травня 1995 р. були сходини відділу, де доповідав проф. Степан Сворака, доцент при катедрі історії Прикарпатського університету в Івано-Франківську, на тему *Україна на шляху від кальонії до самостійної, незалежної держави*, а П. Грицак виголосив коротку доповідь про *Енергетичні проблеми України*. Було около 35 учасників.

1 березня 1997 р. відбулися сходини відділу, де мав доповідь сам голова ТУІА, інж. Григорій Кузьма на тему *Чорнобильська катастрофа – справжні причини та наслідки*. Було около 50 присутних. Після доповідей була дискусія та маленька перекуска.

У вересні 1996 р. П. Грицак поїхав до Львова на Міжнародну Наукову Конференцію *Проблеми науково-технічної термінології* що була заповіджена на 24-27 вересня 1996 р. Через певні непорозуміння між організаторами конференції та Львівською політехнікою, конференція відбулася тільки одноденно, 24-го, у сильно скороченому форматі (з огляду на авторів що приїхали з Америки і з Канади). П. Грицак мав там дві доповіді на тему давности букви “Г”. Того роду непорозуміння і прояви технічного безголов'я можна нажаль часто тепер заобсервувати в Україні, навіть у Львові, Києві і ще в деяких інших місцевостях. Типові випадки: дорога розорана “бульдозерами” так що ледви можна проїхати – та й так залишена, дослівно вже “роками”, бо “нема фондів” закінчити роботу.

Петро Грицак

Голова ТУІА, Відділ Нью Джерзі

(зал.)

П. С. Звіт скарбника прийде окремо.

Програма Загальних Зборів Відділу

1. Відкриття.
2. Вибір Президії.
3. Відчитання протоколу із попередніх загальних Зборів.
4. Звіт уступаючої управи й Комісії.
5. Дискусія над звітами й уділення абсолюторії.
6. Вибір нової управи Відділу.
7. Дискусія над актуальними проблемами.
8. Внески та запити.
9. Закриття Загальних Зборів.
10. Товариська зустріч.

За Управу ТУІА, Відділ Нью Джерзі:

Любомир Калинич, заступник

Петро Грицак, голова

* * *

Мій коментар із 21 вересня 1999 р.:

Збори відбулися як заповіджено, 10 липня 1999, присутних 12-13 членів. Із нової управи Відділу, присутній був тільки місто-голова ТУІА, Відділ Н. Дж., Л. Калинич. Інші члени управи Відділу вибрані "in absentia".

Звіт Голови Відділу

Звіт, який відноситься до діяльності відділу майже протягом шести років, складався із слідуєчих частин:

1. Окремі звіти за роки 1993-95 та 1995-97.
2. Повідомлення про зустріч із українськими астронавтами, 9 січня 1998, де П. Грицак мав заключне слово.
3. Повідомлення про сходуни 29 травня 1998, де мав реферат др. Олег Тарасов, фахівець із ділянки астронавтики.
4. Виступ П. Грицака на Міжнародній Конференції Української Технічної Термінології, 24-27 вересня 1998 на Політехніці у Львові, де мав доклад про історію букви "Г".
5. Виступ П. Грицака на Конференції Українсько-Американських Організацій, 24-27 червня 1999 у Вашингтоні, із закликом до кращого трактування українських інтересентів американською амбасадю в Києві, та протидіяння російській пропаганді в Україні підчас передвиборчої кампанії. Звернення було до президії зустрічі п.н. *Україна на передодні президентських виборів*, яка складалася із відповідальних, за політику до України, американських особистостей.
6. Підчас СКВУ, 1993 у Торонті, нав'язаний був контакт із інженерами, що прибули з України. Розходилося о поліпшення метод сверлування на Україні (до 10 км від теперішнього 4,8 км). Інженери за'явили, що не потребують додаткової технічної інформації від діаспори, тільки фінансової помочі, щоб поправити енергетичний стан добування нафти на Україні.

Петро Грицак

Кренфорд, 27 вересня 1999

До Головної Управи ТУІА

В. П. Панове із Головної Управи!

З огляду на те, що новообраний голова ТУІА, А. Вовк (через вакаційний час), щойно збирається перебрати свої функції, я Петро Грицак, як бувший голова відділу, звітував від відділу Н. Дж., ТУІА, усно на Загальних Зборах ТУІА, 25 вересня 1999 про діяльність відділу. Сам звіт, з огляду на час, був дуже короткий. Тому залучую, у прилозі до теперішнього листа, письменний звіт, як доповнення до вище згаданого, усного, звіту.

Остаю з пошаною Ваш
Петро Грицак

Іменний покажчик

- Айзенгавер Д. (Eisenhower) 333,
334, 421, 616, 622, 695
Акімов 348, 349
Александр, Г. (Alexander, H.) мар-
шал 630
Александр Македонський 676
Александр II, цар 258, 304, 336,
395, 508, 510
Александр III, цар 484
Александра, цариця 451, 452,
453, 470
Алексеев, ген. 483
Андерс, ген. 37, 332, 602, 620
Андропов 372
Андрусак, Микола 309, 314, 320,
325, 327
Андрушків, Р. 240
Анін, Е. 99
Антоненко-Давидович, Б. 441
Антонов-Овсієнко 398, 449, 531,
533
Арафат, Я. 642, 656
Армстронг, Дж. (Armstrong, J. A.)
618, 649, 651, 658, 661
Аронс, М. (Aarons, M.) 633, 664
Архімович, Олександр 115
Арцибашев 424
Бабій, І. 97, 649
Бадан, Богдан 322
Бадан, Олег 322
Базилевський, інж. 728
Байда, С. воєвода 149, 159
Бак, Дж. (Bacque, James) 624, 625,
627, 629, 696, 697, 698
Бак, Юліан 137, 210, 219
Балицький 382
Бандера, Степан 92, 368, 639,
641, 643, 651, 668, 672
Бантиш-Каменський, Дмитро 290,
294
Барановський, Р. 650
Бардахівський 31, 595
Барладяну, В. 502
Батий, хан 334, 373
Бачик, Ольга 214
Бачинський, Леонід проф. 89
Беднарський, Іван 210, 219, 232
Бейкер, Дж. (Baker, James) 458
Бек, Юзеф 87, 280, 312, 360, 368,
575
Бенеш, Е. 568
Берія 333, 461
Белінський, В. 258, 267, 345
Бенко 89
Бжезінський, Збігнєв 456
Биргес, Г. 300, 388
Біда, Кость 43
Білодід, О. І. 338, 477, 478, 715
Бісмарк 367
Благітка 153
Блок, А. 409, 508
Бобеляк, Дмитро 126, 132, 147
Богданкевич 370
Богонюк 28, 30, 595
Бонд, А. 15
Боплян, Г. 272, 553, 700
Борим, др. 323
Борисевич, Стефан 83
Боровський, В. 504, 505, 510
Бородач, В. 324

- Борута-Спехович 22, 326, 603
Брежнев 372, 383
Бранд, В. (Brandt, W.) 587
Брендель 538
Брусілов, ген. 451, 483
Брух, Р. інж. 731
Брюханов 348, 349
Брюховецький, Іван 652
Бубнов 464
Бугай, Ю. 303, 304, 341
Будьонний 357, 359
Булгаков, М. 557
Булик 114
Булліт, В. (Bullit, William C.) 387, 456, 579, 586
Бурггардт, Освальд (Юрій Клен) 21
Бутурлін, В. 255, 256, 266, 273, 293, 295, 392
Бучинський 132, 217
Бучко, І. єп. 571, 632
Буш, Джордж (старший) 109, 398, 404, 422, 457, 458, 516, 587, 639, 661, 681, 709
Буш, Дж. (молодший) 662, 681
Бялер, С. (Bialer, S.) 587
Вагилевич, Іван 250, 314
Вайнбергер, К. (Weinberger, Caspar) 472
Вайт, Г. Д. 342, 388, 622, 628
Валенса, Л. 393, 443, 518
Валуєв 304, 315
Вальдгайм, Курт 41
Валюх 650
Вахнянин, А. 251, 317, 528, 529, 549
Веб, Б. 346
Веб, С. 346
Вейган, ген. 358, 360, 361
Велс, Г. Г. 315
Величко, Самійло 254, 266, 293, 294, 357, 700
Вельмуд 650
Вербицький, біскуп 284
Вербицький, Михайло о. 251, 317, 414, 415, 430, 528, 528
Вергілій 365
Верстюк, Владіслав 187, 188
Ветухов, проф. 212
Виговський, Іван 254
Винар, Любомир 77, 123, 128, 204, 212
Винницький 95
Винниченко, В. 531, 557
Виспянський 619
Вишинський, кард. 576
Вишневецький, Ярема 552
Візенталь, С. 186, 187
Віліс, Д. (Willis, David K.) 385
Вілієрс (Villiers) 631
Вілсон, В. (Wilson, Woodrow) 285, 298, 454, 494, 515, 545, 585, 608, 621, 689
Вільгельм, кайзер 682
Вільчур, Я. 326
Вільшенко, Ярослав 13
Вінік, Дж. (Winik, Jay) 407
Вітович, О. 340
Вітошинський, Борис 97
Владислав Ягайло, король 282, 309, 310, 529
Власов, А. ген. 29, 327, 367, 399, 464, 606
Вовк, Андрій інж. 74, 479, 736
Вовк, П. 99
Вовчок, Марко 553
Вовчук, Б. 462
Волгогонов, ген. 428
Володимир, патріарх 361, 371, 384
Володимирко, князь 309
Волошин, Август о. 104
Волощак, Андрій 319
Волчук, Р. 686, 690, 691
Волянська, ред. 183

- Волянський, Олег 151, 167, 169
 Вонятович 37, 464
 Воробкевич, Сидір 303
 Ворох, С. 21
 Ворошилов 359
 Габзбурги 539
 Гавз, полк. 608
 Гавриляк, Роман інж. 728
 Гайдак, проф. 61
 Гал, Кордел 623, 628
 Галібей, Р. 691
 Галів, Микола 161
 Галіфакс 299
 Галлер, Й. ген. 286, 545, 547, 554,
 572, 586, 666
 Гаммер, А. (Hammer, A.) 585
 Ганнібаль 676
 Гарасимович, Єжи 367
 Гасюк, Б. 233
 Гашек, Ярослав 100, 308, 319, 320,
 380
 Гегель 262
 Геріман (Гаріман), А. 298, 355, 455
 Геродот 308
 Герцен 304
 Гімлер 398, 489, 664
 Гіппіус, З. 484
 Гіс, А. 355, 388, 455
 Гітлер 16, 23, 91, 299, 389, 398,
 413, 434, 438, 489, 578, 579,
 580, 656, 673, 689, 695
 Гнатевич, Б. 308, 321
 Гнатейко, М. інж. 731
 Гнатківський, Володимир інж. 56,
 728
 Гожковський 368
 Гоза, проф. 89
 Голліс, Р. (Hollis, Roger) 388, 630
 Голмс, О. В. мол. 298
 Головатий, Мирослав ред. 168, 169,
 173, 174, 227, 237, 324, 719
 Головаті, родина 18, 84
 Головацький, Яків 250, 314
 Головінський, Юліян 327
 Голувко, Т. 649
 Гомер 683
 Гончаренко, Юрій інж. 728
 Гопкінс, Г. 298, 355, 388, 455
 Горліс-Горський 629
 Горняткевич, Дем'ян 161
 Горська, Алла 692
 Грабович, Г. 653, 686
 Грановський, Олександр проф.
 21, 56, 57, 60, 61, 212, 236,
 343, 420, 422, 708
 Григоренко, П. ген. 334, 447, 503,
 504, 505
 Гриных, о. 632
 Грицай, О. 142
 Грицак, Галина 9
 Грицак, Євген 9, 12, 14, 15, 20, 24,
 26, 30, 48, 55, 82, 86, 91, 98,
 145, 379, 600
 Грицак, Елеонора 11
 Грицак, Ірена 117
 Грицак, Людмила (з дому Добржан-
 ська) 9, 11, 12, 13, 19, 26, 30,
 46, 48, 49, 56, 59, 60, 63, 64,
 91, 128, 212, 558, 565, 592
 Грицак, Марія 64, 70, 75, 731
 Грицак, Маріян радник 116, 117
 Грицак, Михайло, дід Петра 11
 Грицак, Михайло Павло (син Пе-
 тра) 64, 70, 75, 182
 Грицак, Олександра Марта 70, 75
 Грицак, Орест Володимир Тарас
 70, 71, 75, 106, 107
 Грицак, Павло 9, 12, 17, 25, 26, 27,
 30, 33, 46, 47, 50, 55, 56, 59,
 63, 114, 128, 144, 145, 204,
 212, 213, 561, 562, 564, 565,
 566, 673, 697, 698, 719

- Грицак, Петро 26, 30, 35, 39, 47, 51, 53, 54, 63, 64, 70, 76, 83, 88, 95, 106, 107, 108, 113, 115, 116, 117, 118, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 140, 141, 143, 145, 147, 148, 149, 151, 152, 154, 155, 159, 160, 161, 162, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 188, 189, 191, 193, 194, 197, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 208, 209, 210, 211, 213, 214, 216, 217, 218, 220, 222, 223, 224, 225, 227, 228, 229, 230, 232, 233, 234, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 658, 696, 726, 728, 729, 731, 732, 733, 734, 735, 736
- Грицак, Реа Мета (з дому Лімберг) 51, 60, 64, 65, 106, 703
- Грицак, Роман 116, 117
- Грицаки, родина 27, 110
- Грицаки, родина із Золочева 116, 117, 118
- Грушевський, Михайло 121, 173, 253, 255, 273, 276, 282, 283, 284, 291, 292, 294, 295, 309, 449, 454, 479, 489, 558, 583, 589, 590, 591, 592, 593, 636, 639, 643, 645, 646, 668, 700, 721
- Гузар, Любомир еп. 162
- Гузенко, І. 388
- Гук, Богдан 667
- Гагарін 63
- Гамелєн, ген. 87
- Ганді, М. 551
- Гейтс, Р. (Gates, Robert M.) 456, 457, 458, 459
- Герус, Лесь 106
- Геча, Дамян інж. 175, 731
- Гінгавз, С. 289
- Гломбінський 38
- Голуховський, А. 540
- Гонгадзе, Г. 653
- Горбачов, М. 301, 393, 410, 457, 458, 525, 587, 642, 643, 716
- Горкій, М. 346, 382, 424, 449, 501
- Грачов 342
- Гренджа-Донський 104
- Гренер, В. ген. 558
- Грех, проф. 10
- Гуршнер, Густав 47, 48, 49
- Давісон, Р. Р. 354
- Дальний, Мар'ян 709, 711
- Данило, король 313, 529
- Данилюк, М. 21
- Дашкевич, Роман 20, 364
- де Амічіс, Е. 570
- де Голь, Ш. ген. 545
- де Ліль, Руже 251
- Демедюк, Дмитро інж. 175, 731
- Демкович-Добрянський, М. 617
- Демчук, М. 438
- Демчук, Петро 43
- Детько, Д. 480
- Дешен 633
- Джансон, П. (Johnson, Paul) 608, 609
- Джілас, М. 384
- Джінгіс Хан 295
- Джордан, Р. С. (Jordan, R. C.) проф. 62, 64
- Дзюбина, Стефан о. 202, 225
- Дицьо, Б. 563, 674
- Дичко, о. 10
- Дідицький, Б. 401

- Дідичі, родина 18, 84
Длугош 309
Добровський, Йосип 683, 684, 685
Добрянська, Михайлина 11
Добрянський, Володимир 11
Добрянський, Лев інж. 74, 175
Довбор-Мусніцький, ген. 485, 532
Дольницький 48
Домбровська, вчителька 15, 96
Домбровський, Олександр 200
Домінічак, Г. 367
Дорил, С. (Dorril, Stephen) 187, 630, 664, 665, 666, 724
Дорошенко, Дмитро 289, 701
Дорошенко, Петро гетьман 652
Достоевський, Ф. 338, 345, 346, 347, 402, 556
Драгоманів, Михайло 43, 104, 267, 507, 550
Дримала, Ірина 215
Дубляниця, Р. 50, 52, 54, 594, 595
Думін, О. 308, 321
Дутко 11
Дятлов 348, 349
Дячук, Уляна 132, 134, 146, 152, 154, 157, 158, 167, 172, 179, 181, 190, 191, 215, 218, 230
Епамінондас 358
Ечісон, Дін (Acheson, Dean) 455
Єжов 578
Єльцин, Борис 302, 372, 373, 393, 407, 525, 588
Емець, П. 447
Єнджейовіч 481
Желехівський, Е. 507, 646
Жириновський 302, 371, 375, 396, 485, 494, 569
Жубрид 114
Жуков, Г. К. ген. 333, 334, 385, 616
Жуковський, Аркадій 462
Журавський, Ф. кс. 325
Заброварний, Степан 177, 511, 512, 513, 715
Загайкевич, Богдан 21, 77, 78, 308, 316, 331
Загайкевич, Володимир 21, 77, 98, 320, 331, 322, 378
Загайкевич, Володимир (син Богдана) 21, 64, 83, 84, 99, 702
Загайкевич, Галя 22
Загайкевич, Дірді 332
Загайкевич, Ляриса 332
Загайкевич, Олена 332
Загайкевич, Орест 21, 64, 126, 332
Загайкевич, Рената 332
Загайкевич, Теодозія (з дому Сивак) 19, 331
Загайкевич, Христя 332
Загайкевич, Шіла (з дому Канігем) 322
Задорожний, І. 332
Заїк 94
Залеська-Онишкевич, Лариса 199, 240, 241
Замша, Іван 115
Заремба, Ян кс. 324
Зарівні, брати 233
Захута, Л. 328
Заяць, Іван інж. 73, 728
Зелез, Б. 32, 595
Земмельвайс, Ігнац (Sammelweis, Ignaz) 506
Зигмунт Август, король 282, 304, 337, 441
Змий, Євген проф. 728
Змора, проф. 85, 86
Змора, Романа 86, 87
Зморова, проф. 85
Зонненфельд, Г. (Sonnenfeldt, H.) 587

- Зубрей, дир. 25, 96
 Зубрицький, проф. 10
 Зюганов 423, 424
 Іван ХХІІІ, папа 576
 Іван Грозний, цар 296, 374, 452
 Іваничуки, родина 117
 Івасюк, Володимир 692
 Івашків, Євген 161
 Ільницький, В. 99
 Ільясевич, Я. 340
 Ісаїв, Петро 20, 689
 Йойко, др. 437
 Йосиф ІІ, цісар 526, 527, 537
 Казимир, король 288, 309, 480
 Калайдович, Ф. К. 683, 684
 Калинич, Любомир інж. 126, 130,
 131, 133, 140, 141, 170, 175,
 728, 731, 734
 Калінікос 678
 Калнишевський 582
 Камінський, М. ген. 367, 368, 399,
 576
 Каратницький, А. 105
 Карманський, Петро 20, 319, 364
 Карпіні, П. 374
 Картер, Дж. 456, 458, 468, 569
 Катерина ІІ, цариця 255, 256, 289,
 304, 309, 452, 508, 543, 581,
 582, 584, 585
 Качарай, Стефан 224, 230, 231,
 234, 236, 238, 242
 Кваснівський, А. 393, 518
 Квітка-Основ'яненко, Григорій
 266
 Келер, вчителька 15, 96
 Келлер, Готфрід 28
 Кеннан, Дж. Ф. (Kennan, George F.)
 398, 401, 456, 459, 494, 553,
 569, 579, 642
 Кеннеді, Дж. Ф. (Kennedy, G. F.)
 332, 587
 Кеннеді, П. (Kennedy, Paul) 423,
 425, 708
 Кеніг 60
 Керенський, А. Ф. 265, 483, 484,
 485, 486, 515, 534, 713
 Кестлер, А. 55
 Кивелюки, брати 233
 Кисіль, Адам 274
 Кінан, Едвард 241, 683, 684, 685,
 686
 Кіссінгер, Г. (Kissinger, H.) 587
 Клемансо (Clemenceau, George)
 454, 546, 608
 Клемпірц 40, 43
 Климків 233
 Клінтон, президент 270, 302, 613
 Клінтон, Г. 516
 Ключевський, В. 382
 Ключник, Ярослав 198
 Книш, Зиновій 604, 607
 Княжинський, Антін 20
 Ковальський, В. 37, 464
 Ковальчик, Петро 151
 Козак, Михайло 133
 Козирев 342, 393
 Коленський, М. 50, 52
 Колодій, суддя 10
 Кольоді, К. 570
 Колянковська, вчителька 15
 Коляський 262
 Кониський, Григорій 289, 292
 Конквест, Р. 409, 411
 Коновалець, Євген 31, 327, 579,
 639, 640, 641, 643, 650, 651
 Копітар, Є. 303
 Коритовський, намісник 100, 377
 Коростіль, проф. 10
 Коростіль, Роман 11
 Корсунський 60
 Косіор 382, 447, 449
 Косоноцький, В. 175

- Коссак, О. С. 107
 Костомаров, Микола 294
 Котляревський, Іван 258, 291, 526
 Кох, гавляйтер 398, 434
 Коциловський, Йосафат еп. 20
 Коцьолки, брати 99, 229
 Коцьолок, Анатоль 229
 Кравченко, В. 402
 Кравченко, Уляна 20, 319, 364
 Кравчук, Леонід 407, 612, 639, 642, 643, 723
 Кремер, міліціант 464
 Кремер, М. (Kramer, Mark) 410
 Кречетніков, ген. 544
 Крилов 402
 Криницький, М. 294
 Крипякевич, І. 308, 321
 Крупа, др. 160
 Ксенофонт 308
 Кубаля, Л. 276, 295
 Кубійович, Володимир 38, 40, 41, 108, 212, 338, 367, 442, 618, 619, 629, 639, 641, 642, 643, 644, 651, 652, 657, 658, 659, 661, 671, 672, 673, 686, 690, 724, 725
 Кузьма, Григорій інж. 131, 175, 731, 733
 Кузьмович, О. 183
 Куліш, Пантелеймон 652
 Кульчицька, Олена 19, 20, 364
 Кульчицький, С. 411
 Купчинський, Роман 98, 364
 Куронь, Яцек 667
 Куценко, командир 25
 Кучабський, Василь 593
 Кучма, Леонід 105, 209, 235, 303, 340, 371, 372, 376, 386, 414, 419, 518, 653, 654
 Лаврівський, Іван о. 251, 317, 414
 Лаврівський, Юліян 549
 Лазорко, Володимир 125, 172
 Лапичак, Дмитро 126, 135, 170, 463
 Лапичак, Т. 21
 Лашкевич 470, 471
 Лебедь, А. 588
 Лебідь-Юрчик, дружина Харитона 19
 Лебідь-Юрчик, Харитон 19
 Лев, князь 529
 Лев, Василь 319
 Левицький, митр. 314
 Ленсінг (Lansing) 586
 Лесняк, В. 317
 Легар 403
 Ленін 260, 262, 304, 336, 358, 383, 385, 402, 403, 428, 501, 504, 515, 590, 608, 646
 Лермонтов 402
 Лисенко, Н. 340
 Лисий 532
 Лисяк-Рудницький, Іван 128, 204, 308, 309, 313, 314, 317
 Лінд, М. 342
 Ліпські, амбасадор 23
 Ліщинський, Д. 84
 Лозинський, Аскольд 209, 227
 Лось, Й. 463
 Лукасевич, Л. 532
 Лукашенко, Александер 340, 370, 371, 372, 394, 395, 419, 473, 560
 Лук'яненко, Левко 209
 Льюїд, Джордж (Lloyd, Georg) 287, 455, 546, 608
 Льюфтус, Дж. (Loftus, J.) 633, 664
 Любович, Петро о. 250, 315
 Лямартін 539
 Ляхович, Є. 649
 Магун, Володимир інж. 728
 Мазепа, Іван 581, 639

- Майкович, Теодор о. 135
 Макаренко, М. 447
 Макензен, ген. 101
 Маклін 300, 388
 Макух, А. 32, 595
 Макухін 348
 Маланюк, Євген 21, 670
 Мандельбавм, М. (Mandelbaum, М.)
     587
 Манделя, Н. 262
 Манджеґа, др. 56
 Мандрик 37, 464
 Маннергайм, К. Г. ген. 536, 559
 Манштайн, Ф. ген. 674
 Маняк, В. 426
 Маняки, подружжя 412
 Мао 483
 Марія-Антуанета, королева 451
 Марія Тереса, цесарева 247, 248,
     249, 310, 526
 Маркевич, Павло 214
 Маркс 267, 268, 424, 514
 Марусик 262, 263
 Марусин, Мирослав архiep. 571
 Маршал 268, 622
 Масол, В. 303
 Матіяш, дир. 90
 Маяковський, В. 339, 402
 Меккарті, сенатор 268, 421, 455,
     516
 Мельник, Андрій 618, 639, 641,
     643, 649, 651
 Мельничук, Галина (з дому Загай-
     кевич) 126, 183
 Мерль, Ш. 411
 Метвін, Е. (Methvin, Eugene Н.)
     409
 Метлак (Matlock, Jack Jr.) 404,
     405, 407, 422, 457, 458, 459,
     587, 639
 Меттерніх, К. 537
 Мєдведев, Г. 348
 Микита, Л. інж. 731
 Микола II, цар 265, 307, 451, 469
 Михайлів, Володимир 116, 118, 119
 Михайлович, Д. 278
 Мишковський, воєвода 284
 Мілюков, П. 401
 Міхейда, Я. 311
 Міхновський, Микола 254, 646
 Мйодонський, кс. 22, 327
 Могилянницький, Іван о. 250, 290,
     314, 414, 415, 527, 528, 529
 Молодецький, В. 176
 Молотов 359, 361, 494
 Момзен 308, 428
 Моргілевський, І. 447
 Морґентав, Г. мол. 298, 342, 354,
     621, 622, 623, 624, 628, 695,
     696, 723
 Мороз, В. 602
 Мороз, О. 25, 340, 654
 Мороз, Осип інж. 728, 729
 Морозов, К. ген. 642
 Мосори, родина 40, 45, 48
 Мосціцький, Ігнаци 90
 Мудрий, Василь 648
 Мудрик, А. 324
 Муравйов 398, 449, 531, 533
 Муссоліні, Б. 84, 91, 423, 506, 572,
     573, 580, 689
 Мягкий, о. 10
 Нагаєвський, І. 378, 379, 531, 532
 Нанке, А. 251, 317, 415, 528
 Наполеон 274, 379, 483, 484, 527,
     534, 553
 Некрасов 600
 Нечай, Б. 56
 Ніксон, Р. 355, 388, 404
 Нобель 520, 654
 Новак, Н. Н. 99, 601, 602, 603,
     604

Новак-Єзьоранський, Ян 279, 701
 Новосад, Микола 225
 Новосельська, вчителька 15, 96
 Огієнко, Іван 19, 509
 Оглоблин, Олександр Петрович 204
 Одисей 13, 14
 Озерний, М. 510
 Околот, Б. 17
 Олекси, Юзеф 392
 Олесницький 153
 Олещук, Т. 667
 Ольбрайт 516
 Орлик, Пилип 581
 Осада, вчитель 15, 96
 Осадча-Янта 212
 Осціславський, Є. 172
 Павловський, А. 415
 Павнд, Езра 506
 Падеревський 609
 Пайташ, Володимир 172, 211, 219, 220, 223
 Палацький 318
 Паліїв, Дмитро 364, 563, 614, 648, 674
 Паліїв, Цьопа (Кекилія) 34
 Панась, кс. 320
 Панчук, Б. полк. 628, 632
 Паславський 95
 Пастернак, А. 309
 Паттон, ген. 624, 625
 Пахолюк, Леонід інж. 728
 Пачеллі, кард. 312, 547
 Пачовський, Василь 20, 319, 364
 Перген, А. граф 310
 Перейма, Євген 41, 47
 Перфецький, Л. 54
 Петлюра, С. 312, 546, 612, 639, 640, 643
 Петрівський, Е. 28, 50, 52
 Петро I, цар 258, 266, 304, 452, 508
 Петровський 447, 471
 П'єрацький, Броніслав 90, 650, 651
 Пизюр, Євген 47
 Пилип II, король 542
 Пипський, Г. 98, 364
 Писарик, В. 466
 Підгарбій, Марія 10
 Пілсудський, Юзеф 18, 82, 90, 97, 358, 520, 648
 Піпка, Петро дир. 214, 215
 Піпка, Петро (молодший) 214
 Пірс, Джон Р. 93
 Пйотровський, Т. 369
 По, Р. (Poe, Richard) 261, 263
 Погребенник, Ф. 317
 Погрібний, А. 303, 477
 Погружальський 509
 Поліфем 13
 Поліщук, публіцист 168
 Полошиневич, Орест 203
 Полуведько 650, 651
 Поль Пот 500, 502, 714
 Понятовський, С. А. король 326
 Поповська, Ярослава 146, 171, 206
 Порш, М. 590
 Постишев 382, 447, 449
 Потічна, О. 324
 Потічний, Петро 466
 Потьомкін 583
 Преторіус, інж. 324
 Прикарпатський, А. проф. 731
 Прімаков, Е. 393, 516
 Принчип 493
 Пріцак, Омелян 120, 121, 201
 Прокопець, М. 463
 Протопопов 469
 Проценко, Л. 447, 449, 710
 Прус, Е. 368, 576
 Путін, В. 662, 692

- Пухальський, ген. 320
 Пушкар, Антін 163
 Пушкар, Володимир 164, 165
 Пушкін, Александер 240, 402
 Расн (Ryan, J. J.), проф. 62
 Рак, Роман 233
 Ранке 428
 Рансімен, лорд 579
 Расел, Б. 346
 Распутін (Вількін, Григорій) 424, 451, 452, 453, 710
 Реген, Р. 407, 456, 457, 458, 468, 472, 569
 Рилло, Максиміліян еп. 527
 Рицар, Б. 180
 Ричок, Роман 234
 Рібентроп 359, 361, 494
 Рід, Дж. 514, 516
 Рогожа, Роман інж. 33, 728
 Родс, Р. (Rhodes, Richard) 664, 665
 Розвелт, Елінор 356
 Розвелт, Еліот ген. 355
 Розвелт, Ф. Д. президент 297, 298, 300, 342, 355, 387, 388, 420, 455, 456, 516, 578, 579, 580, 586, 621, 622, 628, 695, 696
 Романків 233
 Романови, царський рід 451, 452, 453
 Романовський, В. 367
 Ромжа, еп. 644
 Роммель, ген. 45
 Росткович, проф. 10
 Рудницький, Антін 308
 Рудницький, Ярослав 142, 338, 442, 479, 703
 Рундштедт, Ф. (Rundstedt) ген. 29, 594
 Русанівський, В. М. 338, 715
 Русо, Ж. Ж. 277
 Сабат (з дому Дашкевич) 20, 602
 Сабат, проф. 20, 602
 Сабати, родина 12, 85
 Сагайдачний, Петро 357, 448
 Салевич, З. інж. 731
 Самотулка, Дарія 213
 Сапеляк, А. еп. 571
 Сардачук, П. 390
 Сассаман, Натан полковник 102
 Сверчевський, ген. 511
 Свидницький, А. 337
 Світальська 10
 Сворака, Степан проф. 141, 733
 Семенюк, А. 482
 Семчишин, М. 251, 308
 Сень, Катерина 667
 Середа, Володимир 139, 140
 Сетон-Ватсон (Seton-Watson) 631
 Сефаєр, В. (Safire, William) 422
 Сенкевич, Г. 272, 279, 316, 329, 369, 481, 498, 520, 552
 Сивицький, бурмістр 216
 Сивицький, М. 431
 Сидор, Мирослав 243
 Сидор, Ярослав 136
 Симоненко, П. 654
 Сиротинський, І. о. 364
 Сікорський, В. 610, 666
 Сімес, Димитрій 104
 Сірко, Іван 583, 652
 Сковкрофт, Б. (Scowcroft, Brent) 457, 639
 Скоропадський, Павло 558, 559, 560
 Скрипченко, інж. 26, 323
 Славутич, Яр 142, 143, 442
 Сливинський, Йосиф 43
 Сліпий, Йосиф кард. 368
 Смаль-Стоцький 632
 Смірнов, Юрій 209
 Сміт, Фред 622
 Смовський, К. ген. 532

- Смотрицький, Мелетій 336
- Снігурський, Іван еп. 250, 251,
288, 290, 314, 414, 527, 528,
529
- Собків, Нусь 50
- Совган 9, 647
- Совган, Іван 9, 647
- Совган, Ярослав 9, 647
- Совгани, родина 9, 10
- Сокальський, В. о. 582, 583
- Соколики, подружжя 208
- Солженіцин, А. 261, 263, 267, 304,
305, 329, 341, 344, 345, 402,
406, 417, 453, 475, 478, 486,
492, 504, 523, 539, 541, 654
- Солуки, родина 37
- Сонненфельд, Г. 385
- Сорока, П. 505
- Сорокевич, І. 98, 364
- Соснковський, ген. 278, 620, 660
- Софія, цисарева 538
- Софронів Левицький 645
- Стабішевський, Юрій 129
- Стадіон, Ф. 315, 487, 538, 539,
540
- Сталін 29, 269, 297, 298, 299, 300,
333, 355, 356, 359, 382, 387,
388, 398, 402, 409, 410, 425,
428, 434, 449, 474, 483, 486,
494, 501, 516, 523, 524, 541,
568, 578, 580, 599, 604, 621,
644
- Станімир 33
- Станівський, М. Ф. 335
- Стахів, Євген 77, 225, 322, 427
- Шашинський 641
- Стемпковський, Й. ген. 544
- Степан, Богдан о. 225
- Стернюк, В. еп. 576
- Стефанів, З. 308, 321
- Стех, Анізія 226, 228
- Стех, Ярослав 198, 209, 226, 228,
229
- Стецько, Ярослав 92
- Шешко, Федір 318
- Столипін, П. 492, 493
- Стрілка, Марія 211, 214
- Струтинський, І. інж. 731
- Стус, Василь 260
- Субтельний, Орест 308, 313, 314,
315, 319, 326, 380, 405, 406,
407, 462
- Суворов 679
- Судоплатов 31, 455, 459, 640, 643,
644, 645, 650, 651
- Сулевський, Р. 368
- Сцеволя-Вечоркевич 22, 327, 603
- Табуї, Ж. ген. 553
- Тарасов, Олег др. 735
- Татух, вчителька 13, 14
- Текелій, ген. 582
- Теребенець, С. 34, 36, 239, 435
- Течер, М. 472, 475, 712
- Тиктор, Іван 308
- Тима, Ю. 340
- Тіркель, др. 80
- Тісеран, Е. кард. 555
- Тіто 571, 627, 631
- Толочко 213
- Толстой, А. 346, 374
- Толстой, Н. 632
- Топтунов 348, 349
- Троцький, Лев 334, 357, 359, 398,
410, 425, 428, 501, 515
- Труман 342, 387, 455, 622, 696
- Трухан, Мирослав 366, 369, 692
- Тун, М. 385
- Турецький, Микола інж. 728
- Туркало, Зиновій інж. 728
- Тухачевський 357, 359
- Туцька, Марійка 188, 195, 196
- Удовенко, Геннадій 129, 443

- Українка, Леся 48
 Файгес, О. (Figes, O.) 536
 Федоренко, др. 153
 Філбі, К. (Philby, Kim) 300, 388, 389, 630
 Філотей 264
 Фільдорф, А. Е. 328
 Фільдорф, М. 328
 Фінкель, А. 310
 Фірстенберг, кард. 575
 Фішер, Е. Ф. 624
 Фіялка, М. 367
 Флаєр, проф. 213, 442
 Флоринський, Т. 418
 Фомін 348, 349
 Фон Сект, ген. 358
 Форд, президент 569
 Фрайтаг, ген. 562, 563, 672, 674, 675
 Франко, ген. 580
 Франко, Іван 13, 104, 247, 257, 259, 295, 307, 327, 340, 362, 537, 538, 544, 583, 634, 638
 Франц Йосиф, цісар 90, 527, 538, 540
 Франц Фердинанд, цісар 493
 Фридрих Великий, король 310
 Фройд, З. 484
 Хамула 233
 Хамуляк, Іван інж. 728
 Хвиля, А. 507
 Хмельницький, Богдан 225, 253, 254, 255, 266, 271, 273, 274, 275, 276, 290, 292, 293, 294, 295, 357, 374, 392, 496, 498, 639, 700
 Хмельницький, Тиміш 273
 Хомишин, Г. еп. 576
 Хоткевич 357
 Храплива, А. 628
 Хрушов, Микита 268, 333, 347, 371, 383, 390, 447, 504, 574, 587, 607, 639, 643
 Цвєтаєва 484
 Цегельський, Євген 318
 Цеглинський, Григорій 307
 Целевич 33
 Церкевич, К. 479, 703
 Цімошевич, В. 498
 Цюропайлович 233
 Цяпка-Скоропад, Іван 364
 Чаадаєв 263, 264, 268, 506
 Чавшеску 393
 Чайківський, М. інж. 731
 Чарнецький, С. 273, 497
 Чарторійський, Віктор інж. 728
 Чемберлен 299
 Чемберс, В. (Chambers, Whittaker) 455, 586
 Черник, Федь 98, 364, 558, 593
 Черниченко, Ю. 410
 Черномирдин 372
 Черчил, В. 297, 299, 323, 355, 356, 387, 389, 390, 614, 622, 631, 665
 Чехович, Софія 14, 98
 Чмола, Іван 364
 Чорний, Андрій 133, 206, 232
 Чубинський, Павло 251, 254, 317, 528
 Шандрук, ген. 632, 633
 Шах, Степан 18, 97, 326, 416
 Шахматов, А. 541
 Шашкевич. Маркіян 104, 196, 217, 239, 250, 291, 314, 363, 414, 477, 507, 528, 611
 Шєбльовський, В. 324
 Шевельов, Юрій 442
 Шевченко, Тарас 104, 247, 251, 254, 289, 290, 295, 310, 317,

- 334, 339, 345, 369, 382, 528,
543, 544, 551, 639, 644, 649,
653, 685, 701
- Шекспір 241
- Шеля 538
- Шембек, Ян 87, 88, 123, 280, 308,
311, 312, 321, 322, 323, 444,
445, 700
- Шепарович, ред. 131, 141
- Шептицький, Андрей митр. 368,
575, 576, 639, 643, 648
- Шеремета, Маріян 37, 463, 464
- Шеремета, Прокіп 37, 463
- Шеремета, Стефанія (з дому Гри-
цак) 12, 37, 438
- Швайцер, П. (Schweizer, Peter) 472
- Шимборська, В. 521
- Шкурат, Петро 20
- Шкурупій, Гео 484
- Шостаковська, Ірина 139, 140, 144,
145
- Шота, В. 368, 576
- Шпер, А. 280
- Шрамченко, С. 308, 321
- Шубеляк, Леся 244
- Шуль, Ян кс. 325
- Шухевич, Роман 368
- Шушкевич 407
- Щепанський, С. 362
- Щесняк 368, 576
- Щурат, Василь 307, 319
- Юзефович 259
- Юрій II Тройденович, князь 496
- Юрчак, Ярослав 136, 149, 159,
171, 184, 192
- Юрченко, В. 522
- Юсупов 451, 452
- Яблонський, кап. 86, 87, 322
- Ягайлони, королівський рід 282
- Ян Казимир, король 254, 266, 357
- Ян Собеський, король 45
- Янік, Б. 367
- Ярий, Р. 650
- Яримкевич, Ю. проф. 10
- Ярослав Мудрий, князь 213, 440,
441, 477
- Ярослав Осмомисл, князь 684, 686
- Andrew, Ch. 632
- Dulles, T. F. 53
- Fisher, D. 23
- Gerd, ген. 29
- Husar-Struk, D. 338, 442
- Kahn, A. E. 154
- McKee, Alexander 665
- Mitrokhin, V. 632
- Pap, S. 338, 442
- Prien, G. 28
- Read, A. 23
- Roberts, J. M. 263
- Sayers, M. 154
- Schecter, J. & L. 650
- Schneider, C. H. 51
- Thompson, Mark 631
- Zentner, Ch. 660

Географічний покажчик

- Абу Ґрейб 102, 693
Авґсбург 50
Авербах 626
Австрія 42, 54, 80, 86, 89, 91, 94,
97, 100, 142, 316, 318, 353,
354, 360, 362, 381, 387, 413,
469, 474, 487, 488, 526, 537,
538, 546, 550, 578, 609, 611,
630, 632, 638, 684, 688, 689,
697, 717, 720, 724
Австро-Угорщина 259, 301, 488,
530, 535, 540, 545, 557, 585,
611, 613, 646, 647, 666, 688
Азія 494
Александрія 508, 509
Аль Алямайн 45
Альбанія 84
Альберта 107, 142
Аляска 266, 585
Америка 13, 15, 16, 21, 25, 41, 42,
45, 50, 51, 52, 56, 57, 58, 59,
60, 69, 70, 72, 75, 76, 82, 84,
88, 91, 103, 104, 120, 125,
131, 142, 152, 153, 154, 158,
170, 183, 189, 190, 192, 193,
197, 212, 216, 222, 225, 230,
231, 235, 236, 238, 240, 268,
272, 297, 298, 299, 300, 301,
329, 332, 341, 342, 347, 355,
369, 389, 403, 405, 411, 420,
421, 422, 454, 455, 458, 466,
468, 473, 474, 475, 478, 482,
485, 490, 492, 494, 506, 514,
515, 516, 517, 520, 544, 545,
555, 569, 574, 575, 578, 584,
585, 586, 587, 597, 598, 602,
607, 609, 610, 612, 613, 621,
622, 624, 625, 628, 642, 653,
657, 661, 662, 663, 681, 682,
693, 708, 711, 713, 714, 715,
721, 722, 729, 730, 732, 733
Амштеттен (Amstetten) 50
Англія 71, 94, 278, 279, 299, 332,
355, 388, 389, 390, 399, 451,
453, 547, 571, 579, 610, 614,
622, 624, 632, 634, 647, 726
Антверпен 16, 84, 100
Аргентина 571
Ардени 674
Арнґем 278
Атлантичний океан 474, 568
Афганістан 662, 682, 694, 696
Африка 402
Бабин Яр 422, 427, 709
Баварія 490
Бавнд-Брук 150, 332
Багами 570
Багдад 678
Бакончиці, передмістя Перемиш-
ля 37
Балкани 113, 308, 324, 325, 371,
397, 451, 493, 531, 534, 639,
669
Балтимор 263
Балтійські країни 300
Балтійське море 499, 694
Батіґ 274
Бахмач 530, 531
Бахори 324
Бельгія 16, 84, 100, 474, 547, 625

Белярія 626
Бережани 464
Берега Картузька 360
Берестейщина 282, 535
Берестечко 273, 678
Бересть 288, 560, 530, 531, 534, 717
Берлін 23, 24, 43, 44, 54, 277, 311,
333, 444, 586, 599, 616
Бидгощ 99, 322
Биківня 524
Бібрка 464
Біла гора 217, 611
Біла Церква 273
Біловежа 407
Біловезька Пуща 472
Білорусь 178, 340, 341, 361, 370,
372, 373, 376, 392, 394, 395,
396, 473, 474, 706
Білосток 472, 473
Бірмінгем 94
Бірча 177
Близький Схід 569, 619, 682, 693
Болгарія 351, 392, 393, 530, 535
Болонє, передмістя Перемишля 9
Боснія 252, 289, 360
Босфор 469, 669
Боулдер 28
Брайтон 71
Брацлавщина 274, 283, 496
Бреслав (Breslau, Wrocław) 28, 50
Британська Колумбія 71
Броди 173, 563, 653, 672, 673, 674,
719
Брустури 17
Брянськ 433, 434
Будапешт 250, 291, 414, 506
Буковина 301, 405
Бургундія 677
Бусовиська 22, 84
Буськ 464
Валява 250, 314, 668
Ванкувер 76
Варшава 103, 207, 208, 216, 222,
227, 270, 279, 357, 358, 359,
360, 400, 431, 460, 482, 498,
513, 546, 564, 576, 620, 660,
674, 698, 701
Ватикан 414, 542, 571, 574, 575,
576, 577, 627, 632, 720
Вашингтон 305, 332, 570, 735
Велика Британія (Бритійська Імпе-
рія) 42, 298, 299, 586, 695,
697
Вепр, ріка 358, 359
Верден 16, 84, 100
Версаль 285, 287, 496, 613
В'єтнам 77, 574, 587, 681, 682
Выборг 25
Вильно (Вільнюс) 547, 612
Винники 30, 31, 595
Винниця 464
Виппані (Wirpany) 68, 74
Висла 279, 357, 358, 361
Вігор, ріка 140, 145, 165
Відень 8, 28, 38, 40, 41, 42, 43, 44,
45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 54,
68, 80, 94, 113, 303, 310, 413,
436, 489, 506, 526, 537, 540,
626, 673, 691
Візантія 678
Вікторія 71
Вілінгтон 117
Вілька Жапалівська 252, 324
Віндгем 117
Вінервальд 40
Вінніпег 71
Віргембергія 94, 438
Волинь 9, 11, 91, 99, 277, 280, 283,
326, 357, 367, 369, 377, 379,
380, 390, 391, 398, 430, 444,
445, 471, 496, 497, 512, 519,
601, 615, 660, 665, 690

Волковия 367
Володимирія 310
Воркута 331, 602
Вороніж 45
Вязьма 433, 434
Гаваї 42, 266
Гадсон 15
Гасве (Пшебраж) 430, 431
Гайделяґр 47, 562
Галицько-Волинська Держава
309, 480, 496, 566
Галич 107, 304, 309, 337, 358, 440,
703
Галичина (Східна Галичина, Га-
лицька Україна) 10, 15, 17,
22, 24, 33, 36, 46, 77, 84, 88,
89, 91, 94, 97, 99, 100, 113, 114,
142, 143, 148, 177, 185, 189,
224, 227, 242, 247, 248, 249,
251, 257, 259, 261, 277, 282,
286, 287, 288, 290, 291, 301,
303, 307, 309, 310, 312, 313,
315, 316, 318, 319, 320, 321,
327, 328, 329, 330, 341, 344,
357, 360, 362, 363, 365, 367,
377, 378, 379, 380, 381, 391,
401, 402, 405, 413, 414, 415,
416, 418, 434, 444, 451, 465,
467, 477, 480, 487, 488, 493,
494, 496, 511, 526, 528, 532,
534, 537, 538, 539, 540, 544,
545, 546, 547, 549, 550, 551,
553, 561, 562, 570, 571, 572,
585, 599, 600, 601, 605, 609,
611, 612, 613, 615, 616, 632,
634, 636, 638, 640, 647, 648,
649, 655, 666, 668, 669, 671,
672, 673, 674, 680, 688, 690,
699, 701, 705, 717, 718, 723
Ганав 354
Гарвард 120
Гемптонбург 170
Генеральне Губернаторство 24,
28, 36, 38, 40, 41, 43, 44, 87,
96, 434, 606, 617, 567, 671
Герсфельд 354
Гетьманщина (Гетьманська Украї-
на) 256, 271, 640
Гладишів 203
Голяндія (Нідерлянди) 278, 474,
542
Горішній Шлезьк 609
Горлиці 429
Городок 650
Горохів 11
Греція 390, 397
Грубешівщина 430, 671
Грушовичі 430
Гута Пеняцька 658, 673, 692
Ґалац 684
Ґангофер Зідаюнг 564
Ґвантанамо 102
Ґдиня 564, 578
Ґоргани, гори 100
Ґрунвальд 599
Даблін 263, 296, 375, 494, 569
Далекий Схід 30, 334
Данія 474, 615, 616, 617
Данціґ 23
Дарданелли 451, 531, 534, 553,
669
Дармштадт 626
Дашава 347
Дельменгорст 626
Дембіца 46, 47, 562
Демянськ 43
Джерзі Ситі 52, 78, 153, 154, 158,
172
Динів 324, 325
Дітройт 156
Дніпро 448, 684
Дністер 17, 37, 84, 358, 464

- Добромиль 17, 32, 34, 35, 36, 435, 437, 463, 464, 465, 466, 468, 658
- Домб'є 288, 460
- Домброва 288, 460
- Донбас 347, 350, 606
- Донецьк 341
- Дошно 15
- Дрезден 665
- Дрогобич 300, 460, 464, 711
- Дрогоїв 84
- Дружкополь (суч. назва Журавники) 9, 11, 12, 100, 101
- Дубно 464
- Дунай 583, 684
- Європа 20, 29, 44, 82, 91, 186, 250, 254, 266, 272, 280, 287, 295, 309, 314, 328, 342, 347, 358, 387, 390, 397, 398, 411, 424, 434, 447, 456, 461, 468, 472, 474, 483, 492, 494, 505, 522, 526, 534, 537, 538, 543, 545, 548, 551, 553, 569, 570, 571, 572, 574, 578, 579, 584, 586, 608, 611, 612, 613, 622, 628, 630, 637, 640, 662, 663, 669, 671, 672, 676, 677, 686, 695, 696, 706, 717, 720, 721
- Єдмонтон 142, 204
- Єлизабет 75, 152, 154, 159, 332, 703
- Єльблонґ 214
- Єльбрус 45
- Єспанія 44, 580, 586
- Євфрат 102
- Єгипет 386, 507, 508
- Єдвабне 99, 201, 665
- Єрусалим 71, 103
- Жовква 233, 464
- Закарпаття (Закарпатська Україна) 23, 304, 406, 427, 538, 568, 644
- Закерзоння 325, 326, 429, 431, 445, 467, 511, 512, 665, 667, 709
- Заліщики 464
- Зама 676
- Замостя 358, 359
- Запоріжжя (Січ) 75, 383, 471, 581, 582, 583, 584, 670, 720
- Зарваниця 577
- Засяння, квартал Перемишля 10, 89
- Західна Європа 501
- Західна Німеччина 94, 490, 697, 698
- Західна Україна 174, 185, 276, 288, 330, 429, 435, 460, 461, 462, 463, 464, 467, 478, 504, 561, 604, 605, 607, 617, 619, 666, 711
- Збруч 24, 286, 287, 546, 611
- ЗДА (США, ЗСА) 15, 21, 33, 48, 58, 69, 81, 93, 98, 103, 105, 115, 116, 138, 145, 150, 182, 183, 186, 187, 200, 206, 210, 289, 305, 332, 336, 351, 455, 555, 621, 622, 628, 629, 655, 663, 693, 695, 696, 697
- Здолбунів 660
- Знесіння, гора 100, 101, 604, 663, 693
- Золочів 116, 117, 118, 464
- ЗУНР 78, 444, 586, 610
- Івано-Франківськ (Станиславів) 141, 462, 465, 510, 538, 703, 733
- Ігналін 350
- Ізраїль 625, 681
- Індії 677
- Індійський океан 263, 296, 569
- Ірак 54, 102, 105, 235, 516, 681, 682, 694, 696, 697
- Іран 331, 587, 682

Істрія 630
 Італія 47, 91, 286, 379, 390, 547,
 562, 570, 571, 572, 573, 579,
 610, 626, 628, 638, 647, 668
 Йорк 94
 Кавказ 45
 Каленберг, гора 45
 Калінінград 392
 Каліфорнія 266, 475, 489, 728
 Калуш 464
 Кальгарі 71, 107
 Камбоджа 500, 502, 714
 Камчатка 263, 296, 375, 494, 569
 Канада 70, 76, 103, 107, 108, 138,
 142, 168, 186, 198, 225, 236,
 247, 332, 388, 404, 411, 430,
 482, 555, 610, 624, 627, 628,
 629, 655, 657, 661, 695, 697,
 713, 722, 733
 Канкун 570
 Карелія 25
 Карпати 77, 100, 282, 601
 Карпатська (Закарпатська) Украї-
 на 327, 456, 568, 579, 603
 Карсфельд 50, 625
 Катинь 428, 460, 462, 463, 495,
 524, 631
 Квебек 247
 Квебек, місто 71, 695
 Кембрідж 726
 Кемптен 354, 626
 Кенігсберг 694
 Кергонксон 151, 167, 169, 170
 Кетскільські гори 33
 Кеферталь, передмістя Мангайму
 94
 Київ 75, 109, 198, 222, 223, 226,
 227, 228, 295, 361, 371, 372,
 373, 375, 398, 402, 404, 412,
 418, 422, 427, 434, 447, 448,
 449, 450, 457, 475, 496, 499,
 504, 514, 530, 531, 532, 535,
 553, 557, 558, 587, 590, 591,
 592, 593, 639, 643, 645, 661,
 686, 704, 709, 710, 717, 733,
 735
 Київщина 283, 284, 496, 543
 Китай 298, 299, 342, 355, 455, 516,
 552, 586, 587, 628, 716
 Ківерці 660
 Кінгстон 71, 107
 Клівленд 302
 Кліфтон 48
 Кодня 544
 Козі Врбовек 55
 Коломия 287, 610
 Колатів 173, 675
 Комарно 84
 Коннектікет 161
 Конотоп 530
 Константинополь 451, 483, 494, 678
 Корея 58, 59
 Космач 17, 18, 32, 84, 331
 Косово 587, 613
 Краків 33, 38, 40, 427, 447
 Краківець 29, 594
 Краснодар 410
 Крем'янець 464
 Кренфорд (Granford) 8, 15, 64,
 65, 69, 70, 76, 94, 115, 116,
 117, 118, 119, 122, 123, 124,
 126, 127, 128, 129, 131, 132,
 134, 135, 140, 141, 142, 145,
 146, 148, 149, 150, 151, 152,
 155, 158, 162, 165, 167, 168,
 169, 172, 173, 174, 175, 176,
 177, 179, 181, 182, 184, 185,
 186, 188, 190, 191, 192, 196,
 198, 199, 200, 202, 204, 205,
 206, 207, 210, 211, 212, 215,
 217, 218, 220, 221, 222, 224,
 227, 228, 229, 230, 231, 232,

- 233, 234, 237, 238, 239, 240,
241, 242, 244, 320, 332, 731,
733, 736
- Крилос 107, 213, 304, 337, 440,
477, 703
- Крим 31, 45, 297, 341, 449, 581, 595
- Криниця 32, 33, 34, 561
- Кругель 101
- Крути 61, 98, 364, 532, 533, 717
- Куба 102, 586
- Кубань 410, 470, 485, 583
- Кувейт 682
- Кульчиці Шляхетські 84
- Куропати 524
- Курськ 47
- Лаврів 17, 529
- Ласківці 331
- Лемківщина 134, 147, 179, 191,
202, 232, 657
- Ленінград 25, 428, 460, 504
- Лех, річка 480
- Литва (Белике Князівство Литов-
ське) 271, 282, 283, 284,
285, 306, 350, 375, 392, 474,
496, 616, 701
- Либохора 12
- Лімна над Дністром 322
- Лімниця 17, 34
- Лінгсвасер 626
- Лінц (Linz) 50, 697
- Лісько 16
- Лопатин 464
- Лужок 22
- Лукавиця 16
- Луцьк 75, 464
- Львів 24, 29, 30, 31, 32, 44, 75, 77,
78, 88, 97, 99, 107, 131, 138,
139, 144, 145, 151, 178, 186,
187, 189, 201, 213, 219, 237,
250, 252, 279, 286, 300, 314,
320, 321, 328, 357, 359, 365,
366, 367, 368, 377, 385, 402,
403, 427, 440, 441, 461, 462,
463, 464, 465, 466, 477, 478,
480, 483, 487, 497, 498, 499,
505, 513, 514, 516, 518, 528,
537, 549, 563, 574, 575, 576,
594, 595, 599, 611, 633, 646,
664, 665, 666, 667, 680, 686,
703, 708, 709, 710, 711, 731,
732, 733, 735
- Львівщина 24
- Льодовий океан 263, 296
- Льондон 278, 445, 447, 659, 671,
690
- Люблин 214, 283
- Люрд 577
- Ляцьке (Солянуватка) 32, 463,
464, 465
- Мадера 97
- Маєн 333
- Малоросія (Мала Росія) 253, 294
- Мангайм 94, 354, 626
- Мантінеа 358
- Марсель 247
- Медика 499
- Мезопотамія 515
- Мериленд 263
- Медное 631
- Миколаїв над Дністром 34, 99,
435, 438, 464, 658
- Мирей Гіл (Murray Hill) 64
- Мізурі 387
- Міннеаполіс 8, 56, 58, 61, 64, 75,
212, 564
- Міннесота 8, 21, 56, 81, 420, 422
- Млини 317, 414, 430, 529
- Могильов 452, 469
- Москва (Московія, Московщина)
30, 42, 45, 253, 255, 258,
264, 265, 266, 271, 282, 283,
289, 290, 293, 294, 295, 296,

- 297, 301, 303, 306, 333, 334,
342, 344, 345, 348, 357, 361,
372, 374, 382, 383, 392, 393,
394, 404, 448, 462, 474, 507,
510, 514, 582, 583, 584, 711
- Мотовилівка 98, 364, 558, 593
- Мюнхен 50, 54, 55, 56, 71, 101,
102, 397, 490, 562, 579
- Надвірна 465
- Надренія 45
- Надсяння 74, 97, 125, 231, 232,
238, 242, 327, 328, 431
- Напанок 331, 332, 703
- Нева 452
- Нижанковичі 437
- Німеччина (III Райх) 23, 25, 28, 30,
38, 42, 43, 47, 49, 50, 52, 53,
54, 55, 56, 59, 60, 80, 81, 87,
91, 94, 97, 101, 142, 253, 281,
300, 322, 323, 331, 333, 342,
353, 355, 356, 387, 388, 389,
399, 426, 444, 445, 452, 453,
461, 469, 473, 474, 482, 487,
489, 490, 491, 494, 515, 530,
535, 536, 553, 554, 557, 558,
561, 564, 565, 568, 579, 580,
584, 608, 609, 611, 613, 614,
621, 622, 623, 624, 626, 627,
628, 632, 633, 638, 655, 656,
657, 675, 680, 688, 689, 690,
694, 695, 697, 706, 713, 717,
720, 724
- Нова Фунляндія 71
- Новгород-Сіверський 291
- Новий Амстердам 56
- Новий Галич 684
- Нойгамер 113, 212, 562, 673
- Нусдорф, передмістя Відня 40,
45
- Ньюарк 65, 69, 131, 136, 141, 147,
303, 332, 511, 715
- Нью Джерзі (Н. Дж.) 8, 70, 71, 74,
115, 116, 117, 118, 128, 131,
141, 147, 156, 161, 172, 234,
731, 733, 734, 735
- Нью Йорк 9, 15, 18, 33, 56, 59, 63,
70, 72, 75, 77, 91, 115, 116,
117, 118, 150, 156, 161, 171,
187, 305, 357, 372, 520, 659,
730
- Одеса 351, 395
- Онтаріо 108, 198
- Оренбург 394
- Осльо 656
- Отманська Імперія 357
- Оттава 71
- Павлокома 252, 324, 325, 429,
466, 512
- Палестина 332, 656, 681
- Панамський канал 93
- Паннонська Низовина 480
- Париж 44, 116, 301, 402, 403, 423,
456, 556, 579, 586, 610, 628,
640, 655, 666
- Парсиппани (Parsippany) 191, 217,
597
- Пасав 354
- Пенсильвенія 269, 343, 456, 489
- Ператин 9
- Переворськ 8, 18, 26, 27, 83, 84,
323, 390
- Перемиська єпархія 249, 314
- Перемисьль 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14,
16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23,
24, 25, 26, 29, 32, 33, 34, 36,
37, 43, 64, 74, 77, 78, 79, 81,
83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91,
96, 97, 98, 99, 100, 101, 123,
125, 126, 127, 128, 129, 130,
132, 133, 134, 135, 136, 137,
138, 140, 142, 144, 145, 146,
147, 149, 150, 151, 160, 165,

167, 169, 170, 171, 177, 179,
 183, 184, 185, 188, 189, 190,
 192, 193, 194, 195, 196, 197,
 198, 202, 205, 206, 207, 208,
 210, 211, 213, 214, 215, 216,
 217, 218, 219, 220, 221, 222,
 223, 224, 225, 230, 231, 232,
 238, 239, 242, 243, 247, 248,
 250, 251, 252, 259, 269, 286,
 288, 307, 308, 309, 310, 311,
 313, 314, 316, 317, 318, 319,
 320, 321, 322, 323, 324, 326,
 327, 328, 329, 331, 362, 363,
 364, 365, 377, 378, 414, 415,
 416, 429, 430, 435, 437, 438,
 441, 443, 446, 463, 464, 465,
 467, 477, 482, 488, 498, 499,
 512, 518, 519, 520, 526, 527,
 528, 529, 549, 564, 571, 577,
 599, 600, 601, 602, 603, 604,
 605, 606, 607, 617, 636, 647,
 658, 662, 663, 666, 668, 693,
 699, 702, 704, 707, 710, 714,
 722
 Перемишляни 465
 Перемищина (Перемиська земля,
 округа) 17, 75, 123, 125, 126,
 129, 135, 140, 151, 159, 183,
 185, 193, 209, 214, 222, 224,
 230, 238, 242, 243, 250, 251,
 252, 280, 299, 307, 308, 309,
 311, 312, 316, 319, 323, 325,
 326, 327, 328, 363, 390, 702
 Переяслав 253, 273, 293, 295, 344,
 702
 Перл Гарбор 42
 Персія 332, 531, 534, 676
 Петроград 452, 469, 471, 483, 484,
 485, 515, 712
 Пикуличі 84, 99, 203, 288, 365
 Пискоровичі 252, 324, 429
 Південна Африка 332, 522
 Північна Африка 45, 46
 Північна Корея 682
 Підбуж 465
 Підгірці 429, 675
 Підзамче, квартал Перемишля
 10, 20, 364
 Підкарпаття 22, 398, 510
 Підлисса 196, 217, 611
 Підляоте 17
 Підляшшя 283, 299, 377, 379, 496,
 657
 Піємонт 78, 88, 177, 227, 315, 365,
 416, 600, 636, 668, 669
 Пітсбург 578
 Повкинi 34, 35, 433, 434, 436, 657
 Поділля 331
 Поздяч (Лешно) 714
 Покуття 287, 610
 Полісся 282
 Польща (Річпосполита, Людова
 Польща) 13, 14, 15, 16, 17,
 19, 22, 23, 24, 38, 41, 42, 55,
 75, 77, 80, 81, 82, 84, 85, 86,
 87, 89, 90, 91, 96, 97, 117, 132,
 134, 142, 146, 147, 148, 160,
 163, 165, 167, 168, 170, 176,
 179, 187, 188, 191, 193, 196,
 198, 202, 205, 207, 211, 214,
 216, 218, 220, 221, 230, 242,
 248, 252, 256, 271, 272, 274,
 277, 278, 279, 280, 282, 283,
 284, 285, 294, 300, 301, 310,
 311, 312, 322, 323, 326, 328,
 329, 331, 344, 345, 346, 350,
 358, 360, 361, 366, 367, 368,
 389, 390, 391, 392, 400, 430,
 431, 434, 443, 444, 445, 446,
 454, 456, 468, 472, 473, 480,
 482, 485, 488, 494, 496, 497,
 498, 499, 511, 513, 518, 519,

520, 521, 526, 527, 529, 535,
 542, 543, 545, 546, 547, 567,
 568, 572, 576, 577, 579, 580,
 584, 585, 592, 599, 603, 604,
 609, 610, 611, 612, 613, 625,
 632, 640, 644, 647, 648, 649,
 650, 651, 655, 656, 660, 663,
 666, 667, 668, 671, 682, 689,
 694, 700, 705, 706, 713, 715,
 716, 718
 Порохник 32, 463
 Посяння 134, 299, 529
 Потсдам 455, 569, 694, 695
 Почаїв 357, 471
 Прага 9, 579
 Прибалтика 392
 Прикарпаття 347, 351
 Прусія 537, 609
 Радехів 11, 12
 Радзимін 358
 Радимно 327
 Райхскомісаріят Україна 658
 Регенсбург 50, 55, 564, 626
 Ржев 45
 Рига 270
 Рим 249, 264, 295, 296, 542, 570,
 571, 577, 676
 Риманів 15
 Рівне 357, 434, 465, 602
 Ріміні 571, 626
 Росія (Російська Імперія, Федера-
 ція) 100, 105, 176, 178, 256,
 261, 263, 264, 265, 269, 289,
 292, 295, 298, 300, 301, 302,
 305, 306, 334, 339, 341, 342,
 344, 346, 350, 351, 371, 372,
 373, 377, 385, 392, 394, 395,
 396, 402, 410, 419, 423, 424,
 425, 428, 451, 452, 453, 454,
 460, 469, 471, 472, 473, 475,
 476, 483, 485, 486, 488, 490,
 492, 493, 494, 501, 502, 506,
 514, 515, 517, 525, 528, 530,
 534, 535, 536, 542, 543, 552,
 553, 557, 559, 560, 568, 569,
 585, 586, 587, 588, 595, 608,
 609, 611, 612, 613, 639, 647,
 654, 662, 688, 692, 700, 704,
 712, 713, 714, 716, 718, 721
 Рудки 505
 Румунія 280, 301, 351, 359, 392,
 393, 580, 655
 Русь (Київська Русь) 284, 374, 684
 Руське Воєводство 309
 Ряшів 326, 390
 Самбір 37, 84, 463, 464, 465, 570,
 603
 Санкт Петербург 350, 395, 415,
 581, 583
 Сан-Франсіско 71
 Сарасво 252
 Севастопіль 222
 Селиська 84
 Сен Жермен 360, 546, 611, 613,
 718
 Сент Поль (St. Paul) 21, 58, 61,
 422
 Сербія 389
 Середземне море 508
 Середня Азія 682
 Сибір 307, 379, 451, 493, 532, 544,
 602
 Синява 528
 Сирія 682
 Сіверщина 282
 Сколе 398
 Скандинавія 676
 Слобідська Україна (Слобожанщи-
 на) 274, 526
 Словаччина 48, 55, 490, 579, 659
 Слов'янськ 504, 505
 Соловки 582

Соснівка 75
Сочі 372
Спарта 527
Спас 17
СРСР (СССР) 9, 15, 23, 25, 37, 42,
58, 94, 103, 105, 277, 295,
297, 298, 299, 300, 301, 327,
333, 336, 347, 349, 352, 353,
355, 356, 359, 361, 372, 375,
379, 382, 383, 384, 385, 387,
388, 389, 392, 393, 394, 397,
407, 410, 411, 412, 422, 424,
425, 426, 428, 431, 433, 445,
454, 455, 456, 457, 458, 462,
468, 486, 489, 492, 493, 494,
501, 502, 503, 504, 505, 506,
512, 514, 516, 517, 555, 568,
569, 585, 586, 587, 588, 592,
607, 619, 621, 622, 628, 630,
631, 636, 640, 642, 643, 644,
656, 663, 671, 681, 682, 692,
694, 696, 697, 698, 705, 708,
714, 715, 716
Сталінград 45, 46
Станиславщина 24
Старий Самбір 17, 37, 84
Старосамбірщина 22
Стояннів 12
Ст. Пельтен (St. Pölten) 50
Стривігор, ріка 140, 145, 165
Стрий 331, 465, 505
Стрий, ріка 12
Студзян 18, 83, 84
Суботів 273
Судети 300, 578, 579
Сурахів 78, 321, 328
Сушиця Рикова 16, 22, 84, 321
Східна Європа 23, 46, 58, 120,
270, 271, 301, 343, 426, 448,
492, 587, 589, 682, 704
Східна Прусія 662
Східна Україна 317, 392
Сян 10, 11, 12, 16, 24, 25, 26, 28,
29, 32, 33, 34, 77, 78, 86, 171,
307, 310, 320, 321, 324, 327,
328, 364, 414, 433, 435, 443,
463, 594, 599, 600, 602, 606
Сянік 37, 326
Сянки 12, 570
Талергоф 378
Тарнів 538
Татарія 394, 396
Тбілісі 375
Тегеран 355
Теріюкі 25
Тернопіль 17, 22, 97, 465, 605, 664
Тернопільщина 24, 615
Тершів 17, 321
Тешін 23, 568
Тихий океан 474, 494
Токіо 71
Торонто 71, 75, 108, 123, 140, 145,
150, 151, 168, 176, 177, 182,
186, 198, 202, 208, 222, 223,
225, 227, 228, 229, 240, 324,
674, 735
Треблінка 104, 624
Трентон 172
Триліси 274
Трієст 387
Туніс 46
Туреччина 301, 469, 530, 535, 581,
585, 613
Турка 12, 35, 37, 322, 331, 435,
438, 463, 658
Туркестан 379
Туркменістан 350
Турчанщина 12
Тутлінген 94
Тухоля 288, 460
Тучапи 36, 436
Тюбінген 8, 21, 28, 50, 51, 55, 628

Угорщина (Венгри, Мадярщина) 629, 634, 636, 637, 638, 639,
 311, 327, 351, 359, 392, 474, 640, 641, 642, 643, 644, 645,
 567, 568, 599 646, 647, 652, 653, 654, 655,
 Угринів 9 659, 661, 662, 673, 678, 679,
 Україна (Велика, Лівобережна, Пра- 680, 682, 686, 692, 699, 700,
 вобережна) 10, 15, 20, 24, 31, 701, 703, 704, 705, 706, 707,
 52, 74, 76, 78, 81, 85, 90, 96, 708, 709, 710, 711, 712, 713,
 105, 108, 109, 117, 126, 128, 714, 715, 718, 719, 720, 721,
 129, 131, 143, 163, 175, 176, 724, 725, 731, 732, 733, 735
 178, 187, 193, 194, 197, 199, Улюч 251, 317, 414
 207, 208, 209, 218, 221, 224, Умань 465, 543
 225, 228, 235, 236, 238, 239, УНР 19, 357, 359, 360, 489, 490,
 247, 249, 250, 251, 253, 254, 534, 535, 546, 557, 558, 589,
 255, 257, 260, 261, 262, 263, 591, 633, 721
 266, 267, 269, 270, 271, 272, УРСР 96, 312, 476, 479, 509, 510,
 274, 275, 276, 277, 282, 284, 592, 605, 612, 640, 653
 287, 289, 291, 292, 294, 295, Філядельфія 64
 301, 303, 304, 305, 306, 307, Фінляндія 25, 300, 454, 491, 536,
 308, 314, 316, 329, 332, 333, 559
 334, 335, 339, 340, 341, 343, Фльорида 150, 570
 344, 345, 346, 347, 348, 350, Фрайман, передмістя Мюнхену 50
 351, 352, 357, 363, 368, 370, Франція 16, 29, 42, 84, 87, 88, 100,
 371, 372, 373, 374, 375, 383, 247, 286, 301, 333, 351, 389,
 384, 385, 386, 387, 394, 395, 390, 444, 445, 451, 452, 454,
 396, 398, 402, 403, 404, 405, 473, 474, 482, 483, 537, 539,
 406, 407, 408, 410, 411, 412, 547, 553, 554, 555, 556, 579,
 413, 416, 417, 419, 421, 422, 584, 609, 610, 611, 625, 628,
 423, 425, 426, 427, 436, 443, 647, 719
 446, 449, 450, 454, 456, 458, Фултон 387
 462, 463, 468, 469, 471, 473, Фюсен 354
 474, 475, 476, 477, 478, 480, Харків 47, 248, 333, 476, 505, 530,
 483, 485, 487, 488, 489, 490, 651, 674
 491, 492, 495, 496, 498, 502, Хирів 37
 503, 504, 505, 506, 507, 508, Холм 657
 510, 518, 519, 530, 531, 532, Холмщина 299, 326, 377, 379, 430,
 533, 535, 536, 541, 542, 543, 431, 535, 657
 546, 550, 553, 555, 556, 557, Холодний Яр 431, 629
 558, 559, 560, 562, 567, 568, Хотин 357
 569, 570, 579, 580, 581, 582, Центральна Європа 23, 392
 586, 587, 588, 589, 591, 592, Четирибоки 324
 593, 605, 607, 612, 613, 628, Чернігів 375

Чехословаччина 23, 55, 77, 300, 564,
568, 572, 578, 579, 580, 613
Чехія 317, 350, 392, 393, 473, 567,
568, 644
Чечня 301, 302
Чикаго (Шікаго) 156, 161, 216
Чорне море 351, 499, 684
Чорнобиль 306, 347, 348, 349, 394,
395, 731
Чорногора 398
Чортків 465
Швайцарія 43, 515, 530, 543, 572,
624, 677
Швеція 571
Шегині 32
Шклінь 11
Шотляндія 332
Штетин 387, 564
Штрасбург 247
Штрасгоф, табір 48
Щібібоки 324
Югославія 278, 288, 390, 548, 613,
631
Явірник Руський 317
Явожно 203, 498
Яворів 594
Яворівський повіт 317
Ялта 297, 300, 301, 455, 516, 534,
569, 586, 622, 625, 694, 695,
697, 702
Японія 30, 42, 297, 300, 351, 353,
493, 515, 547, 585, 610, 621,
663, 671, 694
Ярослав 8, 14, 27, 28, 29, 30, 32,
34, 35, 37, 40, 45, 46, 47, 50,
78, 94, 98, 142, 144, 321, 322,
323, 324, 390, 429, 433, 434,
435, 436, 468, 561, 594, 595,
596, 657, 658, 689, 709, 722
Ясенів 429
Ясло 34
Ясси 610
Hamilton 107
Irvington 140
Jersey City 155
Kent 128, 204
Ohio 128, 204
Ontario 107
St. John's 71, 107
Woodrige 65, 68

Зміст

I. Спогади

<i>Мій життєпис</i>	7
<i>Перемишль</i>	9
<i>Переворськ</i>	26
<i>Ярослав</i>	27
<i>Відень</i>	40
<i>Тюбінген</i>	51
<i>Міннеаполіс</i>	56
<i>Кренфорд</i>	64
Важніші події, що остаточно сформували моє життя	
<i>Мої перші експерименти</i>	79
<i>Польська справа реформи освіти</i>	80
<i>Мої подорожі ровером</i>	83
<i>Децо з таємниць польської політики</i>	85
<i>Проблема зміни поколінь у 30-40-их роках</i>	88
<i>Мої технічні досягнення</i>	92
<i>Завваги про мій вигляд</i>	94
<i>Моє гімназійне виховання</i>	96
<i>Я і Війна. Спостерігач мимоволі і неповний учасник</i>	99
<i>Дискримінація і знеславлювання українців у США та Канаді</i>	103
<i>Мій лебединий спів</i>	106

II. Листування

1. Від брата Павла Грицака, 1 травня 1944 р.	113
2. Від УВАН у США, 30 грудня 1965 р.	115
3. Від Володимира Михайліва, 26 грудня 1969 р.	116
4. Від Володимира Михайліва, 18 серпня 1970 р.	117
5. Від Володимира Михайліва, 22 жовтня 1971 р.	118
6. До Романа, 26 лютого 1988 р.	119
7. До Управи Української Музичної Фундації, 1 травня 1991 р.	122
8. До ред. журналу "Український Історик", 7 січня 1994 р.	123
9. До журналу "Патріярхат", 4 травня 1994 р.	124
10. Від Товариства "Український Народний Дім" у Перемишлі, 10 травня 1994 р.	125

11. До учасників наук. конференції “Перемишль і Перемищина”, 20 травня 1994 р.	126
12. До ред. щоденника “Свобода”, 21 травня 1994 р.	127
13. Від ред. Любомира Винара, 18 серпня 1994 р.	128
14. До Товариства “Український Народний Дім” у Перемишлі, 27 серпня 1994 р.	129
15. До ред. щоденника “Свобода”, 11 вересня 1994 р.	131
16. До Уляни Дячук, президента УНСоюзу, 19 вересня 1994 р.	132
17. Від Товариства “Український Народний Дім” у Перемишлі, 22 вересня 1994 р.	133
18. До Уляни Дячук, президента УНСоюзу, 19 грудня 1994 р.	134
19. До о. Теодора Майковича, 13 січня 1995 р.	135
20. Від управи ОУП в Перемишлі, 1 березня 1995 р.	136
21. Від Юліана Бака, дир. школи ім. М. Шашкевича у Перемишлі, 7 березня 1995 р.	137
22. Від Володимира Середи, голови Т-ва “Надсяння” у Львові, 12 березня 1995 р.	138
23. До Володимира Середи, голови Т-ва “Надсяння”, 7 квітня 1995 р.	140
24. До ред. щоденника “Свобода”, 4 травня 1995 р.	141
25. До Яра Славутича, 8 травня 1995 р.	142
26. Від Ірини Щостаковської, 16 травня 1995 р.	144
27. До Ірини Щостаковської, 7 червня 1995 р.	145
28. До Уляни Дячук, президента УНСоюзу, 6 листопада 1995 р.	146
29. До президії Світового Конгресу Українців, 14 листопада 1995 р.	148
30. До Товариства “Український Народний Дім” у Перемишлі, 29 січня 1996 р.	149
31. До управи Земляцтва “Перемищина” в Торонті, 6 квітня 1996 р.	150
32. До Олега Волянського, 22 березня 1997 р.	151
33. До Уляни Дячук, президента УНСоюзу, 6 квітня 1997 р.	152
34. Від Уляни Дячук, президента УНСоюзу, 16 квітня 1997 р.	155
35. До Уляни Дячук, президента УНСоюзу, 23 квітня 1997 р.	158
36. До Ярослава Юрчака, 28 квітня 1997 р.	159
37. Від ред. Енциклопедії Української Діаспори, 1997 р.	161
38. Від Володимира Пушкара, ред. журналу “Патріярхат”, 18 грудня 1997 р.	162
39. До Володимира Пушкара, 26 грудня 1997 р.	165
40. До Олега Волянського, 20 січня 1998 р.	167
41. До Мирослава Головатого, ред. журналу “Вісті Комбатанта”, 14 березня 1998 р.	168
42. До Олега Волянського, 23 травня 1998 р.	169

43. Від Товариства “Український Народний Дім” у Перемишлі, 7 липня 1998 р.	171
44. До Є. Осціславського, секретаря 234 відділу УНС, 16 липня 1998 р.	172
45. До Мирослава Головатого, ред. журналу “Вісті Комбатанта”, 12 серпня 1998 р.	173
46. До Мирослава Головатого, ред. журналу “Вісті Комбатанта”, 5 вересня 1998 р.	174
47. До Лева Добрянського, голови ТУІА, 20 жовтня 1998 р.	175
48. До ред. журналу “Вісті Комбатанта”, 17 березня 1999 р.	176
49. До управи ОУП в Перемишлі, 4 квітня 1999 р.	177
50. До Уляни Дячук, президента УНСоюзу, 1 лютого 2000 р.	179
51. Від Оргкомітету конференції “СловоСвіт 2000”, 11 лютого 2000 р.	180
52. Від Уляни Дячук, президента УНСоюзу, 9 березня 2000 р.	181
53. До Оргкомітету конференції “СловоСвіт 2000”, 15 травня 2000 р.	182
54. До управи Земляцтва “Перемищина” в Торонті, 29 травня 2000 р.	182
55. До Ярослава Юрчака, 8 жовтня 2000 р.	184
56. До ред. місячника “Універсум”, 1 грудня 2000 р.	185
57. До ред. журналу “Український Історик”, 27 грудня 2000 р.	186
58. До Марії Туцької, 7 лютого 2001 р.	188
59. До Уляни Дячук, президента УНСоюзу, 25 лютого 2001 р.	190
60. Від Уляни Дячук, президента УНСоюзу, 16 березня 2001 р.	191
61. До Ярослава Юрчака, 17 березня 2001 р.	192
62. Від Марії Туцької, квітень 2001 р.	194
63. Лист Марії Туцької до управи Фонду Бучинського, квітень 2001 р.	195
64. До Марії Туцької, 9 травня 2001 р.	196
65. До президії Світового Конгресу Українців, 16 травня 2001 р.	198
66. До Лариси Залеської Онишкевич, голови НТШ-А, 23 травня 2001 р.	199
67. До Олександра Домбровського, 24 травня 2001 р.	200
68. До о. Стефана Дзюбини, 2 липня 2001 р.	202
69. Від Любомира Винара, 12 серпня 2001 р.	204
70. До управи Фонду ім. Я. Поповської, 20 серпня 2001 р.	205
71. Від управи Фонду ім. Я. Поповської, 31 серпня 2001 р.	206
72. До президії Світового Конгресу Українців, 10 жовтня 2001 р.	207
73. Від Ярослава Стеха, 5 листопада 2001 р.	208
74. Від управи Фонду ім. Я. Поповської, 9 листопада 2001 р.	210
75. До Володимира Пайташа, 29 січня 2002 р.	211
76. До Любомира Винара, 28 лютого 2002 р.	212
77. Від Петра Піпки, дир. школи ім. М. Шашкевича у Перемишлі, 2 березня 2002 р.	214

78. До Уляни Дячук, президента УНСоюзу, 25 березня 2002 р.	215
79. Від Уляни Дячук, президента УНСоюзу, 3 квітня 2002 р.	217
80. Від управи Фонду ім. Я. Поповської, 8 квітня 2002 р.	218
81. До Володимира Пайташа, 16 квітня 2002 р.	220
82. До управи Фонду ім. Я. Поповської, 30 квітня 2002 р.	221
83. До управи Світового Конгресу Українців, 24 червня 2002 р.	222
84. ^А Від Володимира Пайташа, 3 липня 2002 р.	223
85. До Стефана Качарая, президента УНСоюзу, 24 вересня 2002 р.	224
86. Від Ярослава Стеха, 3 січня 2003 р.	225
87. До Мирослава Головатого, 29 січня 2003 р.	227
88. До президії Світового Конгресу Українців, 24 лютого 2003 р.	228
89. До Ярослава Стеха, 24 лютого 2003 р.	229
90. До Стефана Качарая, президента УНСоюзу, 25 лютого 2003 р.	230
91. До Стефана Качарая, президента УНСоюзу, 9 травня 2003 р.	231
92. Від управи Фонду ім. Я. Поповської, 18 травня 2003 р.	232
93. До ред. журналу "Пластовий Шлях", 8 липня 2003 р.	233
94. До Романа Ричка, голови Т-ва Приятелів "Руху", 3 грудня 2003 р.	234
95. До Мирослава Головатого, 23 березня 2004 р.	237
96. До Стефана Качарая, президента УНСоюзу, 14 квітня 2004 р.	238
97. До управи Т-ва "Український Народний Дім" у Перемишлі, 4 жовтня 2004 р.	239
98. До Лариси Залеської Онишкевич, голови НТШ-А, 3 березня 2005 р.	240
99. Від Лариси Онишкевич, голови НТШ-А, 9 березня 2005 р.	241
100. До Стефана Качарая, президента УНСоюзу, 25 березня 2005 р.	242
101. Від Мирослава Сидора, голови Т-ва "Український Народний Дім" у Перемишлі, 19 травня 2005 р.	243
102. До управи Світового Конгресу Українців, 29 травня 2005 р.	244

III. Публіцистика

<i>Я собі пригадую</i>	247
<i>Переяславський Договір 1654 р.</i>	253
<i>Superiorem non recognescentes</i>	257
<i>Російський Сфінкс у популярних сказаннях</i>	264
<i>Як дійшло до Переяславського Договору в 1654-му р.?</i>	271
<i>Кінець німецької окупації України 50 років тому</i>	277
<i>Люблинська Унія 1569 р. та її значення для України</i>	282
<i>Проблеми української державности в Галичині у 1919 р.</i>	286
<i>200 років "Історії русів"</i>	289
<i>Хто дійсно присягав у Переяславі 1654 року?</i>	293

50-ті роковини Ялтянської Конференції.....	297
Українська мовна криза	303
Роля Перемишля та Перемищин в українському національному відродженні	307
Св. пам'яти В. Загайкевич	331
Україна і святкування п'ятдесятиліття перемоги в 1995 р.	333
Деякі проблеми української букви "ґ".....	335
Війна прапорів та її правдиве значення.....	340
Спробуймо стати добрими сусідами!.....	344
Деякі енергетичні проблеми України	347
П'ятдесятиліття примусової репатріації.....	353
75-ліття "битви над Вислою".....	357
100-річчя української гімназії та Інституту для Дівчат у Перемишлі.....	362
Негативні стереотипи українця в польській літературі	366
Білоруський бальоновий інцидент та Україна	370
Складні завдання перед президентом України в 1996 р.....	374
Забутий український гольокост	377
Номенклатура	382
Початки "холодної війни" та Україна.....	387
Одна дипломатична офензива.....	392
УПА в очах своїх недавніх ворогів	397
Чи "Емський Указ" дійсно даліше діє?.....	401
Брак кращої інформації чи дезінформація про справи України сьогодні.....	404
Той інший гольокост	409
180 років модерної української школи	413
Статус української мови сьогодні в Україні й у її сусідів	417
Суспільна й політична діяльність українського піонера	420
Приготовуймося для ХХІ ст.	423
Збережім нашу історію для ХХІ століття!	426
Спіть хлопці, спіть...!	429
Фантасмагоричний марш до волі полонених у 1941 р.	433
Спроби оцінки давності букви ґ	440
Про діалог між поляками й українцями	443
Систематичне руйнування історичних пам'яток Києва.....	447
Вбивство Распутіна й початок російської революції у 1916 р.	451
Американська дипломатія у відношенні до України (1918-1991).....	454
Історія терору чи терор історії.....	460
80-ліття Лютневої Революції.....	469
Один можливий сценарій майбутньої війни.....	472
Завваження із нагоди 70-ліття Всеукраїнської правописної комісії	476

Як дійшло до “Акції Вісла”	480
Наслідство Керенського й Керенщини	483
Яке є відношення між Німеччиною й Україною тепер?	487
Проблеми нового історичного ревізйонізму	492
Польсько-українські відносини сьогодні	496
Чи це кінець одного кривавого експерименту?	500
Наслідки зловживання психіатрією в СРСР та Україна сьогодні	503
Дальші проблеми українського правопису	507
Акція “Вісла”, її наслідки й перепоховання комбатантів УПА в Польщі	511
80-ліття Жовтневої Революції та Америка	514
Польща по виборах 1997-го року	518
Жахливі наслідки Жовтневої Революції: Поправчо-трудові табори	522
Згадаймо важні роковини українського національного відродження	526
80-ліття проголошення української незалежності	530
Берестейський Мир 1918-го року	534
Весна народів, 150 років тому!	537
Довга дорога України до незалежності	542
75-ліття децизії Ради Амбасадорів	545
130-ліття “Просвіти” в Галичині	549
Українсько-французькі відносини	553
80-ліття гетьманського перевороту та Україна сьогодні	557
У 40-ліття смерти Павла Грицака	561
Прийняття нових членів до НАТО у 1998 р.	567
Італійсько-українські відносини	570
“Остполітік” і Україна сьогодні	574
Хмари війни над Європою тому 60 років	578
Науки для України із зруйнування Січі	581
Чи дійде до переоцінки русофільства в Америці?	585
Про деякі помилки М. Грушевського	589
Мій спогад про 22-го червня 1941 р.	594
Чи це не лебедина пісня?	597
Прихід II Світової Війни та другі політичні зміни в Перемислі тому 60 літ	599
Процеси формування української історії 80 років тому	608
Альтернативи перед українською молоддю 55 років тому	614
Плян Моргентава й американська політика у II Світовій Війні	621
Нові ревелляції про долю Дивізії у 1945-му році	630
Хто є найбільшим українцем XX століття?	636
“Історія повторюється” – світла і тіні нашого Визвольного Руху	646

<i>Україна та українці у світлі міжнародного права перед проголошенням самостійності.....</i>	655
<i>Нові часи, нові відкриття, та справа “Орлят”.....</i>	663
<i>Від бандерії до Бандери та Дивізії.....</i>	668
<i>Вплив технології на війну та на політичну рівновагу сил.....</i>	676
<i>Нові ревеляції про оригінальність “Слова о Полку”.....</i>	683
<i>Дивізія і справа зміни поколінь.....</i>	688
<i>Як нові відкриття змінюють біг історії.....</i>	693
<i>Бібліографія публіцистичних праць.....</i>	699

IV. Додаток.

Моя діяльність в Товаристві Українських Інженерів Америки

<i>Протокол з восьми сходин Головної Управи ТУІА та сходин бувших голів ТУІА дня 6 лютого, 1988.....</i>	728
<i>Звіт ТУІА, Відділ Нью Джерзі, 6 березня 1995.....</i>	731
<i>Звіт ТУІА, Відділ Нью Джерзі, 24 квітня 1997.....</i>	733
<i>Програма Загальних Зборів Відділу, 10 липня 1999.....</i>	734
<i>Звіт Голови Відділу, 10 липня 1999.....</i>	735
<i>Лист до Головної Управи ТУІА, 27 вересня 1999.....</i>	736
<i>Іменний покажчик.....</i>	737
<i>Географічний покажчик.....</i>	750

**СПОГАДИ
ЛИСТУВАННЯ
ПУБЛІЦИСТИКА**

ISBN 83-914404-8-6